

AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. BRONISŁAWA CZECHA W KRAKOWIE

POLSKA
ORGANIZACJA
TURYSTYCZNA

MONOGRAFIA NR 51

**MOBILNE CENTRUM EDUKACJI
„TURYSTYCZNA SZKOŁA”
(MCETS)**

**Kompendium wiedzy
o projekcie**

**REDAKCJA NAUKOWA:
KRZYSZTOF KAGANEK I BARTOSZ SZCZECHOWICZ**

KRAKÓW 2024

AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. BRONISŁAWA CZECHA W KRAKOWIE

POLSKA
ORGANIZACJA
TURYSTYCZNA

Monografia nr 51

MOBILNE CENTRUM EDUKACJI „TURYSTYCZNA SZKOŁA” (MCETS)

Kompendium wiedzy o projekcie

**Redakcja naukowa:
Krzysztof Kaganek i Bartosz Szczechowicz**

Kraków 2024

KOLEGIUM WYDAWNICZE

Przewodniczący: Andrzej Klimek

Członkowie: Wiesław Alejziak, Jan Blecharz, Anna Marchewka, Anna Mika,
Michał Spieszny, Maria Zowisto

Recenzenci: Dr hab. Dariusz Olszewski-Strzyżowski, prof. AWFIS Gdańsk
Dr hab. Rajmund Tomik, prof. AWF Katowice

Adiustacja i korekta: „Micho” Michał Stachowski

Adres Redakcji: al. Jana Pawła II 78, 31-571 Kraków

ISBN 978-83-62891-75-7

© Copyright by Polish Tourism Organisation

**Monografia powstała przy współpracy Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie
z Polską Organizacją Turystyczną**

Opracowanie DTP: Ryszard Sasorski (Dział Nauki i Wydawnictw AWF w Krakowie)

Druk: EXDRUK Spółka Cywilna, Wojciech Żuchowski Adam Filipiak,
ul. Rysia 6, 87-800 Włocławek

Autorzy:

Dr hab. Wiesław Alejski, prof. AWF

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Ekonomii i Zarządzania

Dr hab. Krzysztof Kaganek, prof. AWF

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Coachingu i Innowacyjności

Dr Grzegorz Kromka

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Coachingu i Innowacyjności

Mgr Paweł Stelmach

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Coachingu i Innowacyjności

Dr Bartosz Szczepowicz

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Ekonomii i Zarządzania

Dr Anna Wilkońska

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania
Zakład Coachingu i Innowacyjności

Konsultacja merytoryczna w zakresie pedagogiki wczesnoszkolnej:

Dr Renata Rettinger

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Katedra Turystyki i Badań Regionalnych

Recenzja wydawnicza:

Dr hab. Dariusz Jacek Olszewski-Strzyżowski, prof. AWF i S

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Katowicach
Zakład Zarządzania i Marketingu

Dr hab. Rajmund Tomik, prof. AWF

Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
Katedra Prozdrowotnej Aktywności Fizycznej i Turystyki

SPIS TREŚCI

WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH AKRONIMÓW	12
WPROWADZENIE Krzysztof Kaganek, Bartosz Szczechowicz	13
CZĘŚĆ I. PODSTAWOWE WIADOMOŚCI O TURYSTYCE I KRAJOZNAWSTWIE PRZYDATNE DO REALIZACJI PROJEKTU MCETS	19
Rozdział I. Wiesław Alejski	
Turystyka – jej podstawowe funkcje oraz formy i determinanty uczestnictwa	20
1.1. Pojęcie, istota i znaczenie turystyki	21
1.2. Funkcje turystyki	27
1.3. Formy turystyki (formy uczestnictwa w ruchu turystycznym)	32
1.4. Typologie turystów (w tym dotyczące dzieci i młodzieży)	39
1.5. Najważniejsze determinanty aktywności turystycznej dzieci i młodzieży	42
1.6. Rodzina i szkoła oraz stowarzyszenia turystyczne jako czynniki kształtowania zainteresowań oraz aktywności turystycznej dzieci i młodzieży	48
Rozdział II. Krzysztof Kaganek	
Krajoznawstwo – podstawowe zagadnienia	51
2.1. Definicja i ewolucja pojęcia „krajoznawstwo”	52
2.2. Części składowe i cele popularyzatorskie krajoznawstwa	58
Rozdział III. Krzysztof Kaganek, Anna Wilkońska	
Turystyka i krajoznawstwo jako źródła wartości dla dzieci i młodzieży	64
3.1. Wartości turystyki i krajoznawstwa	66
3.2. Kształtowanie postaw dzieci i młodzieży przez turystykę i krajoznawstwo	69
3.2.1. Rola estetyczna	69
3.2.2. Rola etyczna	70
3.2.3. Rola patriotyczna	71
3.3. Cele i wartości związane z promocją aktywności turystycznej i ruchowej jako elementów zdrowego stylu życia	74
3.4. Turystyka jako czynnik integracji społeczności lokalnych	74
Rozdział IV. Krzysztof Kaganek	
Bezpieczeństwo turystów	78
4.1. Bezpieczeństwo w turystyce – wprowadzenie do problematyki	79
4.2. Bezpieczeństwo turystów w górach	81
4.2.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)	82
4.2.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)	91
4.2.3. Bezpieczeństwo w narciarstwie	96
4.3. Bezpieczeństwo turystów nad wodą	102

4.3.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)	103
4.3.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)	104
4.3.3. Bezpieczeństwo w turystyce żeglarskiej	108
4.3.4. Bezpieczeństwo w turystyce kajakowej	111
4.4. Bezpieczeństwo turystów z niepełnosprawnościami	114

Rozdział V. Wiesław Alejziak

Turystyka dzieci i młodzieży oraz turystyka szkolna jako element polityki turystycznej oraz polityki oświatowej państwa	116
5.1. Cele, zakres oraz instrumenty realizacji polityki turystycznej	117
5.2. Polityka państwa wobec turystyki dzieci i młodzieży	120
5.3. Turystyka i krajoznawstwo jako element polityki oświatowej	121
5.4. Turystyka szkolna a proces kształtowania się społeczeństwa wiedzy	124

Rozdział VI. Paweł Stelmach

Współczesne formy i techniki upowszechniania turystyki i kultury fizycznej oraz popularyzacji wiedzy krajoznawczej	129
6.1. Ogólne rozważania dotyczące klasyfikacji technologii zorientowanych na wykorzystanie w turystyce, krajoznawstwie i kulturze fizycznej	130
6.2. Klasyfikacje szczegółowe technologii wykorzystywanych w turystyce i kulturze fizycznej	135
6.3. Przykłady projektów wykorzystujących platformy technologiczne w turystyce	137

CZĘŚĆ II. ZAŁOŻENIA I CHARAKTERYSTYKA PROJEKTU MCETS 145

Rozdział VII. Anna Wilkońska, Krzysztof Kaganek, Wiesław Alejziak

Cele i spodziewane efekty projektu	147
7.1. Cel główny oraz cele szczegółowe projektu MCETS	148
7.1.1. Cele edukacyjne, wychowawcze oraz związane z wiedzą o społeczeństwie i środowisku	148
7.1.2. Cele krajoznawczo-popularyzatorskie	149
7.1.3. Cele związane z promocją aktywności turystycznej (realizowanej w Polsce), aktywności ruchowej i zdrowego stylu życia	150
7.1.4. Cele integrujące turystycznych interesariuszy funkcjonujących w społecznościach lokalnych	150
7.1.5. Cele związane z aktywizacją gospodarki turystycznej	150
7.2. Spodziewane krótko- i długookresowe efekty projektu	151

Rozdział VIII. Bartosz Szczechowicz, Krzysztof Kaganek

Adresaci projektu	153
8.1. Uczniowie szkół podstawowych	154
8.2. Nauczyciele szkół podstawowych	155
8.3. Rodzice uczniów szkół podstawowych	156
8.4. Inne podmioty związane z funkcjonowaniem szkół podstawowych	156

8.5. Inni potencjalni uczestnicy i beneficjenci projektu	157
8.6. Uczestnictwo dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w projekcie MCETS	158

Rozdział IX. Bartosz Szczechowicz, Krzysztof Kaganek, Grzegorz Kromka

Ogólna charakterystyka procesu realizacji projektu	160
9.1. Etapy realizacji projektu i związane z nimi działania	161
9.2. Harmonogram realizacji projektu	163
9.3. Zespół realizujący projekt	167
9.4. Zasoby niezbędne do realizacji projektu	168
9.4.1. Zasoby rzeczowe i niematerialne	168
9.4.2. Zasoby ludzkie	170
9.4.3. Możliwości pozyskania zasobów przy współpracy z otoczeniem społeczno- -gospodarczym	171

Rozdział X. Krzysztof Kaganek, Wiesław Alejski

Koncepty teoretyczne będące podstawą programu edukacyjnego	175
10.1. Koncept 1: Walory i atrakcje turystyczne „małych ojczyzn” oraz Polski	176
10.2. Koncept 2: Formy turystyki	177
10.3. Koncept 3: Aktywne krajoznawstwo (najciekawsze obiekty turystyczne)	178
10.4. Koncept 4: Dyscypliny i obiekty sportowe o dużym potencjale turystycznym	179
10.5. Koncept 5: Bezpieczna turystyka	180
10.6. Koncept 6: Bon turystyczny i pobudzanie biznesu turystycznego	180

Rozdział XI. Grzegorz Kromka, Krzysztof Kaganek, Paweł Stelmach

Charakterystyka stacji i związanych z nimi atrakcji przewidzianych w ramach programu edukacyjnego	184
11.1. Atrakcja 1 – humanoidalny robot	186
11.2. Stacja „Outdoor” (namiot)	187
11.2.1. Atrakcja 2 – Kompletowanie plecaka turystycznego (sprzęt tradycyjny). . . .	187
11.2.2. Atrakcja 3 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (sprzęt tradycyjny).	187
11.2.3. Atrakcja 4 – Przebieranie się w stroje ludowe, stroje sportowe i stroje tury- styczne (sprzęt tradycyjny).	188
11.3. Stacja 1. Bezpieczna turystyka i rekreacja	189
11.3.1. Atrakcja 5 – Zasady bezpieczeństwa związane z przebywaniem w określo- nym środowisku naturalnym (aplikacja mobilna).	189
11.3.2. Atrakcja 6 – Kompletowanie apteczki turystycznej (aplikacja mobilna). . . .	189
11.3.3. Atrakcja 7 – Pogoda w turystyce, aspekty bezpieczeństwa (aplikacja mo- bilna)	190
11.4. Stacja 2. Sprzęt turystyczny i rekreacyjny oraz ubiory (z wykorzystaniem nowocze- snych technologii)	190
11.4.1. Atrakcja 8 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (wirtualna rzeczywistość).	190
11.4.2. Atrakcja 9 – Rozkładanie namiotu turystycznego (wirtualna rzeczywistość)	190

11.4.3.	Atrakcja 10 – Przebieranie się w wirtualne stroje ludowe, stroje sportowe i stroje turystyczne (rozszerzona rzeczywistość)	191
11.5.	Stacja 3. Wiedza turystyczno-krajoznawcza i sportowo-rekreacyjna	191
11.5.1.	Atrakcja 11 – Poruszanie się z wykorzystaniem sprzętu nawigacyjnego (sprzęt tradycyjny)	191
11.5.2.	Atrakcja 12 – Szlaki turystyczne (quiz)	192
11.5.3.	Atrakcja 13 – Dyscypliny sportowe, obiekty sportowe, formy rekreacji (quiz)	192
11.5.4.	Atrakcja 14 – Poznaj atrakcje Polski (interaktywna podłoga)	192
11.6.	Stacja 4. Technologie w turystyce i rekreacji	193
11.6.1.	Atrakcja 15 – Atrakcja turystyczna widzialna, ale niedotykalna (rozszerzona rzeczywistość)	193
11.6.2.	Atrakcja 16 – Cyfrowe zwiedzanie (wirtualna rzeczywistość)	194
11.6.3.	Atrakcja 17 – Cyfrowa aktywność turystyczna i fizyczna (wirtualna rzeczywistość)	194
11.6.4.	Atrakcja 18 – Quiz/Quest dotyczący turystyki krajowej (quiz + ekran interaktywny)	195
11.6.5.	Atrakcja 19 – Gra e-sportowa (gra konsolowa)	195
11.6.6.	Atrakcja 20 – Wsłuchaj się w naturę (wykorzystanie dźwięków)	195
11.7.	Dodatkowe atrakcje	196
11.8.	Stacje i atrakcje a grupy docelowe oraz potrzebne zasoby	197

Rozdział XII. Paweł Stelmach

Wielofunkcyjna platforma i aplikacja mobilna dedykowana do projektu MCETS.	199
12.1. Podstawy teorii platform cyfrowych w zastosowaniu do projektu MCETS	200
12.2. Funkcje platformy technologicznej dedykowanej do projektu	205
12.3. Funkcjonalności platformy i aplikacji mobilnej dedykowanych do projektu.	208
12.4. Przypisanie konceptów edukacyjnych do możliwych modułów (funkcjonalności) aplikacji mobilnej	211
12.5. Uwagi odnoszące się do funkcjonalności związanych z konceptem edukacyjnym „Bezpieczna turystyka”	219
12.6. Wielofunkcyjna aplikacja mobilna dedykowana do projektu	221
12.7. Pozostałe uwagi odnoszące się do realizacji programu edukacyjnego przy użyciu technologii	221
12.8. Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW	222

CZĘŚĆ III. SZCZEGÓŁOWA CHARAKTERYSTYKA PROCESU REALIZACJI PROJEKTU MCETS ORAZ ZWIĄZANE Z TYM ZADANIA UCZESTNIKÓW 225

Rozdział XIII. Grzegorz Kromka, Anna Wilkońska, Krzysztof Kaganek, Paweł Stelmach, Bartosz Szczehowicz, Wiesław Alejski

Etap I: Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	226
13.1. Działania związane z przygotowaniem do realizacji projektu w danej edycji	227
13.1.1. Działanie 1.1. Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie	227
13.1.2. Działanie 1.2. Nawiązywanie kontaktu ze szkołami.	228

13.1.3.	Działanie 1.3. Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół	229
13.1.4.	Działanie 1.4. Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu	229
13.1.5.	Działanie 1.5. Wybór przez każdą szkołę SKP	230
13.1.6.	Działanie 1.6. Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami	230
13.1.7.	Działanie 1.7. Udostępnienie SKP publikacji <i>MCETS. Kompedium wiedzy o projekcie</i> oraz aplikacji mobilnej	230
13.2.	Zadania dyrekcji szkoły	231
13.3.	Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu	231

Rozdział XIV. Krzysztof Kaganek, Grzegorz Kromka, Wiesław Alejsiak, Bartosz Szczechowicz, Anna Wilkońska, Paweł Stelmach

Etap II: Realizacja programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole 233

14.1.	Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole	234
14.1.1.	Działanie 2.1. Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA	234
14.1.2.	Działanie 2.2. Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów. . .	235
14.1.3.	Działanie 2.3. Dobór programu towarzyszącego	235
14.1.4.	Działanie 2.4. Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.	236
14.1.5.	Działanie 2.5. Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego	237
14.1.6.	Działanie 2.6. Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej	238
14.1.7.	Działanie 2.7. Przysłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej	238
14.1.8.	Działanie 2.8. Przysłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów	239
14.2.	Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu	239
14.3.	Zadania nauczycieli	243
14.4.	Zadania uczniów i współpraca rodziców	245

Rozdział XV. Bartosz Szczechowicz, Paweł Stelmach, Krzysztof Kaganek, Wiesław Alejsiak, Anna Wilkońska, Grzegorz Kromka

Etap III: Realizacja programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole 247

15.1.	Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole	248
15.1.1.	Działanie 3.1. Przyjazd TURBUSA	248
15.1.2.	Działanie 3.2. Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego	249
15.1.3.	Działanie 3.3. Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego .	250
15.1.4.	Działanie 3.4. Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu	250
15.1.5.	Działanie 3.5. Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej. . .	250
15.1.6.	Działanie 3.6. Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy)	251

15.1.7. Działanie 3.7. Realizacja programu towarzyszącego	252
15.1.8. Działanie 3.8. Uroczyste zakończenie realizacji programu	252
15.1.9. Działanie 3.9. Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego	252
15.1.10. Działanie 3.10. Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego	253
15.1.11. Działanie 3.11. Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego .	253
15.1.12. Działanie 3.12. Wyjazd TURBUSA.	253
15.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu	254
15.3. Zadania nauczycieli.	256
15.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców	258

Rozdział XVI. Paweł Stelmach, Bartosz Szczechowicz, Grzegorz Kromka, Krzysztof Kaganek, Wiesław Alejsiak, Anna Wilkońska

Etap IV: Realizacja programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole	260
16.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole	261
16.1.1. Działanie 4.1. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęcio-wej z wizyty TURBUSA.	261
16.1.2. Działanie 4.2. Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.	261
16.1.3. Działanie 4.3. Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”	262
16.1.4. Działanie 4.4. Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów	262
16.1.5. Działanie 4.5. Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu	263
16.1.6. Działanie 4.6. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęcio-wej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA	263
16.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu	263
16.3. Zadania nauczycieli.	265
16.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców.	267

Rozdział XVII. Anna Wilkońska, Wiesław Alejsiak, Paweł Stelmach, Grzegorz Kromka, Bartosz Szczechowicz, Krzysztof Kaganek

Etap V: Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji.	270
17.1. Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji.	271
17.1.1. Działanie 5.1. Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu.	271
17.1.2. Działanie 5.2. Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu	271
17.1.3. Działanie 5.3. Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji)	271
17.1.4. Działanie 5.4. Przestanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów	272
17.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu	272

17.3. Zadania dyrekcji szkoły	272
---	-----

CZĘŚĆ IV. MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELI I UCZNIÓW DO SAMODZIELNEGO WYKORZYSTANIA W ZWIĄZKU Z REALIZACJĄ PROJEKTU MCETS	273
---	------------

Rozdział XVIII. Anna Wilkońska, Grzegorz Kromka

Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży oraz działalności POT związanej z projektem MCETS	274
---	------------

18.1. Słownik Młodego Turysty	275
18.2. Wikiturpedia	286
18.3. Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży oraz działalności POT	288

Rozdział XIX. Krzysztof Kaganek, Bartosz Szczechowicz, Anna Wilkońska, Grzegorz Kromka

Przykładowe tematy i scenariusze lekcji z zakresu turystyki	290
--	------------

19.1. Przykładowe tematy lekcji powiązanych z turystyką dla klas I–III oraz IV–VIII	291
19.2. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas I–III	294
19.3. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas IV–VIII	305

Rozdział XX. Krzysztof Kaganek, Anna Wilkońska, Wiesław Alejski, Grzegorz Kromka, Paweł Stelmach

Przykładowe materiały dla nauczycieli do wykorzystania w pracy z uczniami	315
--	------------

20.1. Quizy do konceptów edukacyjnych	316
20.1.1. Quizy służące identyfikacji walorów i atrakcji, form turystyki oraz obiektów krajoznawczych	316
20.1.2. Quizy służące identyfikacji dyscyplin sportowych oraz obiektów sportowych	321
20.1.3. Quiz dotyczący bezpiecznego uprawiania turystyki i rekreacji	323
20.1.4. Quiz dotyczący Polskiego Bonu Turystycznego	324
20.2. Edukacyjne questy	325
20.2.1. „Przemierz góry z Koziołkiem Matołkiem”	326
20.2.2. „Suwalszczyzna – Kraina jak baśń”	327
20.2.3. „Śladami historii w Żydowskim Jarze”	327
20.2.4. Miniquest dla klas I–III – turystyczna zgadywanka z wędrówką po mapie, czyli: Jak wymówić piękno Polski?	328
20.2.5. „Opowieść rzeszowskiego kupca”	329
20.3. Edukacyjne gry miejskie i terenowe	335
20.3.1. „Zakopiańskie wędrówki z Koziołkiem Matołkiem”	335
20.3.2. „Osobliwości i ciekawostki Sanoka – SANGRA”	340
20.3.3. „Góralskie Dociekanie”	342
20.3.4. „Bieszczadzkie Klimaty”	343

20.4. Walory i atrakcje turystyczne	354
20.5. Przykłady materiałów interaktywnych z zakresu promocji turystyki	355
20.6. Interaktywne muzea i przewodniki – źródła/linki	360
20.7. Polski Bon Turystyczny – informacje praktyczne	363
ZAKOŃCZENIE Krzysztof Kaganek, Bartosz Szczechowicz	375
BIBLIOGRAFIA	377
NETOGRAFIA	389
SPIS RYCIN, TABEL ORAZ RAMEK	393

WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH AKRONIMÓW

GOPR	Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
LOT	Lokalna Organizacja Turystyczna
MCETS	Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”
POT	Polska Organizacja Turystyczna
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
ROT	Regionalna Organizacja Turystyczna
SKP	Szkolny Koordynator Projektu
SMT	Słownik Młodego Turysty
TOPR	Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
TURBUS	Turystyczny BUS (pojazd odwiedzający szkoły w ramach projektu MCETS)
WOPR	Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
ZRP	Zespół Realizujący Projekt (z ramienia POT)

WPROWADZENIE

Turystyka stanowi ważny element życia człowieka. Jest bowiem atrakcyjną formą spędzania czasu wolnego, a podejmowanie jej w świadomy sposób pozwala człowiekowi na regenerację sił psychofizycznych, poprawę stanu zdrowia i kondycji organizmu, umożliwia mu poznanie walorów oraz atrakcji znajdujących się w bliższym i dalszym otoczeniu, uwrażliwia go na wartości przyrodnicze i kulturowe, dostarcza związanej z tym wiedzy, pozwala wypracować przydatne w codziennym życiu umiejętności, kształci w zakresie nawiązywania i utrzymywania relacji z innymi ludźmi, wychowuje. Turystyka jest zjawiskiem multi-, a także interdyscyplinarnym, ponieważ odnosi się do wielu dziedzin wiedzy i dyscyplin nauki.

Z jej podstawową funkcją – kształceniową – jest związana rola, jaką odgrywa dla ludzi młodych (zwłaszcza dzieci i młodzieży), którzy uczęszczając do szkoły kształcą się za pomocą różnych metod. W procesie dydaktycznym turystyka i silnie związane z nią krajoznawstwo są bardzo ważnym, wręcz niezbędnym elementem edukacji, znanym i wykorzystywanym od dawna. Przyjmuje się, że termin turystyka wywodzi się z języka francuskiego, w którym – używając określenia „grand tour” w stosunku do realizowanych w XVII i XVIII w. podróży młodych Brytyjczyków na kontynent europejski (przede wszystkim do Francji) w celu nabrania doświadczenia życiowego – turystami nazywano uczestników wyjazdów mających na celu „studiowanie życia”¹. Znane powiedzenie: „podróże kształcą” jest mądrością, która powtarzana jest przez pokolenia. Turystyka – a także związane z nią krajoznawstwo, rekreacja oraz sport – od wielu lat stanowią w zasadzie nieodzowny element szkolnej edukacji. Ten turystyczny element szeroko pojętego systemu oświaty oraz programów nauczania we współczesnych szkołach musi jednak podlegać pewnym przeobrażeniom, bowiem rozwój cywilizacyjny zmienia potrzeby uczniów oraz możliwości nauczycieli, którzy stosować mogą nowe metody nauczania, propagowania wiedzy i umiejętności oraz szerzenia związanych z nimi wartości. Przemiany, jakie dokonały się i wciąż dokonują w zakresie turystyki i rekreacji, zmiany zachowań w czasie wolnym i sposobach jego spędzania, wskazują na potrzebę docierania do młodych pokoleń w sposób aktywny, dynamiczny, innowacyjny, dostosowany do dzisiejszych zainteresowań oraz możliwości percepcji dzieci i młodzieży.

W tym wszystkim ważne jest, aby w procesie szkolnego nauczania zachować walory wychowawcze oraz edukacyjne turystyki i krajoznawstwa, a także rekreacji oraz sportu. Stanowi to troskę polityki państwa, które przez system szkolnictwa rozwija młode pokolenia i przekazuje im wartości ogólnospołeczne. Realizowane to jest również przez liczne projekty związane z turystyką, które są odpowiedzią na potrzebę popularyzowania wśród społeczeństwa, w tym dzieci i młodzieży, walorów oraz atrakcji turystycznych ziemi ojczystej. W dobie globalizacji, swoistego „kosmopolityzmu turystycznego” – który często objawia się znajomością walorów turystycznych czasem bardzo odległych krajów, przy nieznajomości cennych walorów własnej ojczyzny – turystyka, zwłaszcza z punktu widzenia wychowywania młodych pokoleń, powinna zaczynać się od poznania najbliższej okolicy, od eksploracji jej w kontekście: „ja i moje środowisko przyrodnicze oraz kulturowe”, co uwrażliwia na wartości lokalnego dziedzictwa oraz potrzeby lokalnej społeczności, a przez to buduje postawy patriotyczne. Ogromną rolę spełnia tu szkoła i jej nauczyciele, którzy mają bezpośrednią styczność z uczniami i mogą realnie

¹ W. Alejziak, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Albis, Kraków 2000, ss. 15–16.

wpływać na ich zachowania. Dlatego ważne jest wsparcie szkoły i nauczycieli w procesie przygotowania dzieci i młodzieży do podejmowania świadomej, a przy tym wartościowej aktywności turystycznej i krajoznawczej. Temu wsparciu ma służyć projekt Polskiej Organizacji Turystycznej (POT) pod nazwą: **Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła” (MCETS)**, którego jednym z podstawowych celów jest popularyzacja walorów i atrakcji turystycznych Polski (w ujęciu krajowym, regionalnym, lokalnym) wśród uczniów polskich szkół, a przez to rozbudzenie potrzeb uprawiania turystyki i rekreacji wśród młodego pokolenia Polaków, co w konsekwencji przekłada się na rozwój turystyki na obszarze naszego kraju, popularyzację krajoznawstwa i sportu masowego w środowisku szkolnym. Projekt w swoim podstawowym założeniu jest projektem **ogólnopolskim**, skierowanym do **dzieci i młodzieży uczącej się w szkołach podstawowych**, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach. Oprócz wspomnianych już celów, służy on podniesieniu poziomu wiedzy, zarówno o samej turystyce (jej różnych przejawach i formach oraz uwarunkowaniach aktywności z nią związanych, a także możliwościach, jakie stwarza w tym zakresie połączenie historii ze współczesnością), jak i atrakcyjności turystycznej Polski. W ten sposób projekt jest też ukierunkowany na wykreowanie wśród dzieci i młodzieży oraz ich rodziców swoistej „mody na podróżowanie” po Polsce (co ma niezwykle istotne znaczenie w kontekście sytuacji, jaką na rynku turystycznym wywołała pandemia COVID-19)². W tym kontekście jednym z celów projektu jest też pobudzenie koniunktury na rynku turystycznym i ułatwienie funkcjonowania polskiej branży turystycznej przez promocję atrakcji turystycznych znajdujących się na obszarach objętych projektem oraz współpracę z lokalnymi organizacjami i biznesem turystycznym. Wprawdzie głównymi adresatami projektu są uczniowie, nauczyciele oraz rodzice dzieci w wieku szkolnym, to włączenie się do jego realizacji społeczności lokalnych oraz różnych podmiotów lokalnej gospodarki i organizacji *non profit* powinno skutkować efektem synergii i przyczynić się nie tylko do osiągnięcia celów edukacyjnych oraz aktywizujących turystycznie dzieci i młodzież, ale także do rozwoju lokalnych atrakcji oraz różnych podmiotów, które już działają albo zechcą rozpocząć działalność na rynku turystycznym. Warto też zaznaczyć, że projekt zakłada szerokie wykorzystanie atrakcyjnych narzędzi dydaktycznych, bazujących na nowoczesnych technologiach, które pozwalają na szersze poznawanie przez uczniów różnych polskich regionów walorów i atrakcji turystycznych, a także podniesienie poziomu wiedzy z zakresu bezpieczeństwa turystycznego.

Podstawowe założenia koncepcyjne projektu MCETS³ wpisują się w realizację celów stawianych przez Polską Organizację Turystyczną, które zostały określone m.in. w opracowanej przez nią *Marketingowej Strategii Polski w sektorze turystyki na lata 2012–2020*⁴. W strategii tej wśród celów operacyjnych zapisano bowiem działania skierowane do bardzo licznej grupy docelowej, jaką jest młodzież oraz dzieci w wieku szkolnym, które to działania ukierunkowane zostały na zwiększenie poziomu dotarcia z przekazem informacyjno-promocyjnym o atrakcyjności turystycznej Polski. Również w najnowszym dokumencie strategicznym POT wskaza-

² Należy zaznaczyć, że projekt MCETS stanowi istotne wsparcie dla polskiej turystyki, związane z przyszłą sytuacją postcovidową, i ma służyć ożywieniu koniunktury po pandemii.

³ Projekt może być realizowany wyłącznie w warunkach zlikwidowania wszelkich ograniczeń związanych z pandemią wirusa COVID-19.

⁴ *Marketingowa Strategia Polski w sektorze turystyki na lata 2012–2020*, red. B. Walas, POT, Warszawa 2011, <https://www.pot.gov.pl/pl/o-pot/plany-i-sprawozdania-pot/marketingowa-strategia-polski-w-sektorze-turystyki-na-lata-2012-2020-2> (dostęp: 7.10.2023).

no, że ten segment odbiorców (rodziny z dziećmi), zgodnie z nowym ogólnopolskim trendem postcovidowym, chętnie korzysta z oferty turystycznej, kulturalnej czy gastronomicznej (*city break*) w kraju⁵. Warto jednak podkreślić, że dzięki niniejszemu projektowi można również osiągnąć wiele innych celów polityki turystycznej państwa, które dotyczą turystyki szkolnej oraz jeszcze szerzej pojętej problematyki, określanej jako turystyka dzieci i młodzieży, również z niepełnosprawnościami. Jednym z takich celów, mających – z uwagi na wielorakie korzystne funkcje, jakie turystyka pełni wobec ludzi młodych – szczególnie duże znaczenie, jest szeroko pojęta aktywizacja turystyczna dzieci i młodzieży, zwłaszcza że projekt dedykowany jest przede wszystkim dzieciom i młodzieży pochodzącej ze środowisk o utrudnionym – z różnych względów – dostępie do turystyki.

Swoistym przewodnikiem po projekcie MCETS jest prezentowane **Kompedium wiedzy o projekcie**, które zawiera również niezbędny do realizacji projektu zasób wiedzy na temat wybranych aspektów turystyki. Wśród głównych jego odbiorców należy wymienić nauczycieli, animatorów, edukatorów, pracowników oświaty oraz dyrektorów szkół, bowiem prezentowane treści zapoznają ich z ideą oraz konceptualizacją projektu, który będzie realizowany w ich szkole. Powinni oni zatem dokładnie wiedzieć, jak będzie przebiegało wydarzenie oraz jak powinni się do niego przygotować (wraz z uczniami). Rozszerzając potencjalne spektrum odbiorców kompendium, należy wspomnieć, iż pełni ono również funkcję informacyjną i promocyjną dla osób, które nie są bezpośrednio zaangażowane w realizację projektu, ale stanowią czynnik decyzyjny w zakresie wsparcia go przez wzięcie udziału w towarzyszących elementach wydarzenia (np. władze lokalne, organizacje społeczne, przedsiębiorcy, sponsorzy). Główny cel kompendium, którym jest zapoznanie odbiorców z ideą projektu MCETS oraz procesem jego realizacji, jest szczególnie eksponowany w części III opracowania. Kompedium zawiera również treści o charakterze teoretycznym i metodycznym, przydatne do realizacji projektu w środowisku szkolnym.

Kompedium wiedzy o projekcie opracowane zostało przez zespół pracowników Instytutu Przedsiębiorczości i Zarządzania, funkcjonującego w ramach Wydziału Turystyki i Rekreacji w Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Jest ono efektem wcześniejszej konceptualizacji samego projektu Mobilne Centrum Edukacyjne „Turystyczna Szkoła” i jako takie ma przygotować do kulminacyjnego elementu, jakim jest wizyta w szkole tzw. TURBUSA. Pod tym ostatnim terminem kryje się pojazd używany do realizacji projektu, który przyjeżdża do danej szkoły, przywożąc ze sobą niezbędne zasoby potrzebne do urzeczywistnienia dla uczniów programu edukacyjnego, ukierunkowanego na wskazane wyżej cele.

Złożoność projektu MCETS, w tym zastosowanie w jego realizacji nowoczesnych technologii, jak i organizacja oraz przeprowadzenie wielu działań w tym zakresie sprawiają, że jego wykonanie jest możliwe wyłącznie przy aprobacie oraz zaangażowaniu zaproszonych do uczestnictwa w tym przedsięwzięciu szkół oraz nauczycieli. Dlatego niniejsze kompendium zawiera nie tylko ogólny opis projektu oraz jego teoretycznych podstaw, ale także szczegółowy opis działań, składających się na proces realizacji projektu oraz wynikających z tego zadań dyrekcji szkół, nauczycieli i uczniów. W naszym założeniu kompendium ma porządkować wiedzę i kolejność działań, układając je w logiczny ciąg zdarzeń, warunkujących osiągnięcie zakładanych celów. Dlatego zostało ono podzielone na cztery wyraźnie wyodrębnione części.

⁵ T. Buczak, J. Węglarczyk, A. Cichońska, P. Krawczyński, *Diagnoza strategiczna dla potrzeb komunikacji marketingowej Polski w turystyce do roku 2030*, POT, Warszawa 2022, s. 79.

Pierwsza część kompendium stanowi element wprowadzający do wiedzy o turystyce, w powiązaniu z projektem MCETS. Zaprezentowano w niej te najważniejsze wiadomości, które są potrzebne do realizacji projektu. Na etapie opracowywania niniejszego kompendium starano się, aby referowane zagadnienia przedstawić możliwie przystępnie, zakładając że odbiorca we własnym zakresie uzupełni podane treści w sposób kreatywny, w oparciu o wiadomości wynikające z indywidualnych potrzeb oraz zainteresowań. Taka formuła opracowania pierwszej części kompendium jest rezultatem pewnego kompromisu, jaki należało przyjąć, mając na uwadze z jednej strony – obszerność i złożoność zjawisk składających się na turystykę oraz z nią związanych, a z drugiej – możliwości zaprezentowania ich w ramach opracowania przydatnego dla projektu.

Zatem wspomniana pierwsza część w wybiórczy i uproszczony, lecz przemyślany sposób wprowadza czytelnika w podstawowe wiadomości z zakresu istoty i funkcji turystyki, zapoznając go przy tym z formami oraz determinantami uczestnictwa w niej – zwłaszcza ze strony dzieci i młodzieży (rozdział I); w podobny sposób objaśniono istotę oraz cele i elementy krajoznawstwa, jako zjawiska silnie związanego z ideą projektu (rozdział II). Na bazie tych elementarnych wiadomości przedstawiono wartości, jakie turystyka – a także związane z nią krajoznawstwo – niesie dla młodych ludzi (rozdział III). Te kwestie rozszerzono o wiadomości dotyczące bezpieczeństwa turystów w zakresie związanym z celami projektu, koncentrując uwagę na bezpieczeństwie osób podejmujących aktywność turystyczną lub rekreacyjną, zwłaszcza w górach i nad wodą (rozdział IV), oraz turystyki dzieci i młodzieży jako elementu polityki turystycznej i oświatowej państwa (rozdział V). Rozważania w tej części kompendium zakończono refleksją na temat możliwości wykorzystania tradycyjnych, ale i nowoczesnych form oraz technik upowszechniania wiedzy turystycznej i krajoznawczej (rozdział VI).

W drugiej części kompendium przedstawiono założenia i ogólną charakterystykę projektu MCETS. Służy ona dokładnemu i wszechstronnemu zapoznaniu czytelnika z poszczególnymi elementami i etapami realizacji projektu. W jej skład wchodzi zagadnienia z zakresu zakładanych celów i spodziewanych efektów projektu (rozdział VII), jego adresatów (rozdział VIII) oraz procesu realizacji projektu (rozdział IX). W dalszej kolejności ujęto zagadnienia będące rdzeniem koncepcji Mobilnego Centrum Edukacyjnego, dotyczące programu edukacyjnego, na podstawie którego zbudowano m.in. konceptualizację stacji i związane z nimi atrakcje przewidziane w ramach wizyty TURBUSA w szkole. Treści te znajdują się, odpowiednio, w rozdziałach X i XI, dając czytelnikowi pogląd na planowaną liczbę oraz rodzaj atrakcji zastosowanych w poszczególnych konceptach edukacyjnych. Odzwierciedlają one również „nawigację” między celami projektu, konceptami edukacyjnymi a efektami projektu. W związku z tym, że w projekcie wykorzystywane są nowoczesne technologie multimedialne, w rozdziale XII opisano rolę i zadania oraz znaczenie, jakie dla realizacji całego projektu ma wielofunkcyjna platforma technologiczna i związana z nią aplikacja mobilna, które zostały zaprojektowane specjalnie na potrzeby projektu MCETS, a których podstawowym celem jest integrowanie wszystkich podmiotów uczestniczących w projekcie oraz działań związanych z jego realizacją.

W trzeciej części kompendium w sposób szczegółowy opisano proces realizacji projektu, poświęcając kolejne rozdziały charakterystyce poszczególnych etapów oraz związanych z nimi zadań uczestników. Trzeba bowiem zaznaczyć, że wizyta TURBUSA jest centralnym, ale nie jedynym elementem programu edukacyjnego. Dlatego w pierwszych dwóch rozdziałach tej części (XIII, XIV) opisano zagadnienia dotyczące tych elementów projektu, które są realizowa-

ne przed wizytą, a więc: działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji oraz działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed planowaną wizytą TURBUS w szkole. W kolejnym rozdziale (XV) przedstawiono proces realizacji programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUS w szkole, konkretyzując i szczegółowo opisując związane z tym działania i zadania. W dwóch następnych rozdziałach (XVI, XVII) zaprezentowano kolejny etap realizacji programu edukacyjnego, czyli to, co się dzieje po wizycie TURBUS w szkole, a także etap związany z działaniami kończącymi realizację projektu MCETS w danej edycji. Należy zwrócić uwagę, że prezentowane w trzeciej części kompendium treści odzwierciedlają kompleksowość projektu i jego integrujący charakter, albowiem dyrektywnie konkretyzują i scenariuszują przebieg działań oraz wskazują zadania dla wszystkich uczestników projektu/wydarzenia z ramienia szkoły (dyrektorzy, koordynatorzy, nauczyciele, uczniowie).

Część czwarta opracowania zawiera materiały dla nauczycieli oraz uczniów do samodzielnego wykorzystania przez osoby uczestniczące (w szerszym lub węższym zakresie) w projekcie MCETS, które – zarówno jeśli chodzi o rodzaj, jak i zakres – są kompatybilne z całością projektu. Kompedium w swoim założeniu ma być pomocne m.in. w realizacji zajęć dydaktycznych (lekcji) z zakresu turystyki. Dlatego materiały zawarte w tej części dotyczą kwestii terminologicznych (np. Słownik Młodego Turysty), działalności POT oraz szeroko pojętej problematyki turystyki dzieci i młodzieży, w powiązaniu z sześcioma conceptami, na fundamencie których zbudowano program edukacyjny projektu. Wskażmy w tym miejscu, że concepty te to:

- * walory i atrakcje turystyczne „małych ojczyzn” oraz Polski,
- * formy turystyki,
- * aktywne krajoznawstwo (najciekawsze obiekty turystyczne),
- * dyscypliny sportowe i obiekty sportowe o dużym potencjale turystycznym,
- * bezpieczna turystyka,
- * bon turystyczny i pobudzanie biznesu turystycznego.

W tej części (w rozdziale XVIII), oprócz zaprezentowania wspomnianego „Słownika Młodego Turysty” oraz działalności POT, zawarto również informacje na temat Wikiturpedii, z kolei w rozdziale XIX przedstawiono propozycje tematów przykładowych lekcji, które wiążą się z podstawą programową dla klas I–III i IV–VIII, a także przykładowe scenariusze takich lekcji dla wspomnianych poziomów klas (które są zbieżne z założeniami i celami projektu MCETS oraz conceptami edukacyjnymi). Zarówno same tematy, jak i scenariusze mogą stanowić dla nauczycieli punkt wyjścia do konceptualizacji i realizacji własnych pomysłów w zakresie przygotowania i prowadzenia lekcji „Turystyki”. W rozdziale XX umieszczono z kolei innego typu przykładowe materiały (quizy, questy, gry terenowe i miejskie, wykazy źródeł drukowanych i internetowych), które mogą być wykorzystane przez nauczycieli oraz uczniów do realizacji zajęć turystycznych w szkole i poza nią.

Ważnym elementem uzupełniającym treści zawarte w kompendium są materiały Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) oraz Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR), specjalnie dedykowane i przygotowane na potrzeby projektu MCETS. Kompedium i zawarte w nim materiały stanowią bardzo dobry wstęp do dalszego rozwoju projektu, w kontekście wydawniczym, bowiem kontynuacją działań związanych z realizacją projektu mogłoby być sukcesywne wydawanie przez POT, w związku z „Turystyczną Szkołą”, zbioru (cyklu) publikacji pod przykładowym szyldem: **Turystyczna Biblioteczka Nauczyciela**.

W ramach takiego cyklu wydawane byłyby kolejne publikacje, kreowane przy współpracy z wieloma podmiotami, związane z MCETS, które to publikacje – w perspektywie wieloletniej – mogą pomóc zaktywizować turystykę szkolną przez stopniowe doposażanie nauczycieli w stosowne materiały. W dalszej perspektywie cykl mógłby być rozwinięty np. o: materiały opracowane przez Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR), materiały o metodyce organizowania wycieczek dla dzieci i młodzieży – również z niepełnosprawnościami, materiały związane z turystyką na terenach zalesionych, w parkach narodowych i terenach chronionych itd. Te kolejne publikacje, uposażające nauczycieli w materiały do lekcji „Turystyki” oraz aktywizujące dzieci i młodzież, mogą też dotyczyć poszczególnych form turystyki, zwłaszcza aktywnej (np. vademecum turysty kajakarza, kolarza, narciarza, żeglarza – dedykowane dzieciom i młodzieży). Możliwości z tym związanych jest bardzo dużo. Przy tej okazji zostałaby wykreowana nowa marka w postaci Turystycznej Biblioteczki Nauczyciela, związana z „Turystyczną Szkołą”.

Całość kompendium podsumowuje zakończenie, będące swoistym przesłaniem, kierowanym do wielu środowisk, w zakresie współczesnego podejścia do turystyki dzieci i młodzieży, potrzeby kreacji i realizacji nowych pomysłów na wzmacnianie roli turystyki, krajoznawstwa, rekreacji i sportu oraz szeroko pojętego zagospodarowania czasu wolnego w środowisku młodych ludzi.

Krzysztof Kaganek, Bartosz Szczechowicz

CZĘŚĆ I

Podstawowe wiadomości o turystyce i krajoznawstwie przydatne do realizacji projektu MCETS

ROZDZIAŁ I

Turystyka – jej podstawowe funkcje oraz formy i determinanty uczestnictwa

ROZDZIAŁ II

Krajoznawstwo – podstawowe zagadnienia

ROZDZIAŁ III

Turystyka i krajoznawstwo jako źródła wartości dla dzieci i młodzieży

ROZDZIAŁ IV

Bezpieczeństwo turystów

ROZDZIAŁ V

**Turystyka dzieci i młodzieży oraz turystyka szkolna
jako element polityki turystycznej oraz polityki oświatowej państwa**

ROZDZIAŁ VI

**Współczesne formy i techniki upowszechniania turystyki i kultury fizycznej
oraz popularyzacji wiedzy krajoznawczej**

Wiesław Aleziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział I

Turystyka – jej podstawowe funkcje oraz formy i determinanty uczestnictwa

- 1.1. Pojęcie, istota i znaczenie turystyki
- 1.2. Funkcje turystyki
- 1.3. Formy turystyki (formy uczestnictwa w ruchu turystycznym)
- 1.4. Typologie turystów (w tym dotyczące dzieci i młodzieży)
- 1.5. Najważniejsze determinanty aktywności turystycznej dzieci i młodzieży
- 1.6. Rodzina i szkoła oraz stowarzyszenia turystyczne jako czynniki kształtowania zainteresowań oraz aktywności turystycznej dzieci i młodzieży

1.1. Pojęcie, istota i znaczenie turystyki

Turystyka jest obecnie jedną z największych dziedzin gospodarki światowej, którą w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat (do 2020 r., kiedy wybuchła pandemia COVID-19) cechowała stała tendencja wzrostowa, zarówno jeśli chodzi o rozwój podaży, jak i popytu. Jest ona zjawiskiem, którego skutki w istotny sposób wpływają na środowisko przyrodnicze, gospodarkę, kulturę oraz ludzi – tak turystów, jak i organizatorów oraz ludność miejscową. Jest przy tym fenomenem wielowymiarowym i może być rozpatrywana jako zjawisko psychologiczne, społeczne, ekonomiczne, przestrzenne i kulturowe⁶. Wszystko to powoduje, że dyskusje na temat istoty turystyki oraz definicji, które by ją opisywały, od wielu lat budzą wiele kontrowersji. W skrajnych przypadkach turystyka interpretowana jest albo jako podróże polegające na zwiedzaniu i wędrówkach, które odbywane są wyłącznie w czasie wolnym, a więc dla przyjemności (wąskie i chyba najczęściej spotykane potoczne rozumienie turystyki), albo jako wszystkie takie podróże, które w przypadku turystyki przyjazdowej wiążą się z napływem środków finansowych z zewnątrz oraz ich odpływem w przypadku turystyki wyjazdowej (szerokie podejście reprezentowane przez niektórych analityków zajmujących się efektami podróży)⁷. Pomiedzy tymi poglądami mieści się cała gama pośrednich interpretacji, odzwierciedlających albo partykularne punkty widzenia praktyków reprezentujących poszczególne sektory przemysłu turystycznego, albo teoretyków reprezentujących określone dyscypliny nauki. Sprawę dodatkowo komplikuje fakt, że turystyka ciągle się zmienia i pojawiają się takie formy podróży, które trudno jednoznacznie zaklasyfikować⁸.

Nie wdając się jednak w szerokie dyskusje na ten temat, na potrzeby tego opracowania przyjęto, że **turystyka** to⁹:

ogół zjawisk związanych z podróżą i pobytem osób przebywających czasowo i dobrowolnie poza swoim codziennym środowiskiem życia, a także wielorakie skutki wynikające z interakcji zachodzących między organizatorami a usługodawcami turystycznymi, społecznościami terenów odwiedzanych oraz samymi podróżnymi, o ile głównym celem ich wyjazdu nie jest działalność zarobkowa wynagradzana w odwiedzanej miejscowości.

Jest to definicja, która uwzględnia najbardziej wartościowe poznawczo i eksplanacyjnie elementy kilku starszych, klasycznych definicji (w tym zwłaszcza W. Hunzikera, K. Przecławskiego i UNWTO¹⁰), w której starano się jednak uwzględnić zmiany, jakie dokonały się od czasu ich formułowania w sferze turystyki, wpływając na to, jak jest pojmowana i definiowana dzisiaj.

⁶ K. Przecławski, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków 1996, ss. 31–32.

⁷ Por. D. Gilbert, *Conceptual issues in the meaning of tourism*, [w:] *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality*, Vol. 2, Belhaven Press, 1990, ss. 4–27.

⁸ Jako przykład tych form wyjazdów, które mogą budzić kontrowersje, można podać kilkumiesięczne wyjazdy bogatych emerytów z północnych regionów USA czy Europy Zachodniej na południe po to, aby w lepszych warunkach klimatycznych spędzić okres zimowy, długoterminowe wyjazdy łączące turystykę z pracą zarobkową, a także hybrydowe formy łączące turystykę tradycyjną z wirtualną.

⁹ W. Alejski, *Turystyka w obliczu wyzwań...*, s. 29.

¹⁰ Por. W. Hunziker, *Le tourisme social*, Bern 1951, s. 1; K. Przecławski, *Socjologiczne problemy turystyki*, IW-CRZZ, Warszawa 1979, s. 39; *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Światowa Organizacja Turystyki, Warszawa 1995, ss. 5–7.

Aby dobrze zrozumieć istotę zjawiska turystyki, trzeba umieć wskazać te elementy, które odróżniają ją od pojęć pokrewnych i bliskoznacznych, m.in. takich jak: turystyka, krajoznawstwo, rekreacja czy kultura fizyczna albo wypoczynek. O ile w przypadku **turystyki** sprawa jest dosyć prosta – albowiem termin ten używany jest w Polsce zamiast określenia „nauki (nauk?) o turystyce” – o tyle rozróżnienie pozostałych nastroczy już niemałych trudności.

Bliskie związki z turystyką, zwłaszcza zaś jej niektórymi aktywnymi formami, wykazuje **kultura fizyczna**. Jeśli przyjąć za znawcami zagadnienia, że kultura fizyczna „...to wyraz określonej postawy wobec własnego ciała, to świadoma i aktywna troska o swój rozwój, sprawność i zdrowie oraz umiejętność organizowania i spędzania czasu z największym pożytkiem dla zdrowia psychicznego i fizycznego”¹¹, to stwierdzić można, że oprócz sportu, turystyka jest jednym z filarów współczesnej kultury fizycznej, choć oczywiście każda z tych dziedzin ma swój samodzielny byt społeczny. Warto dodać, że istotną rolę w kształtowaniu aktywności turystycznej odgrywa inna kategoria składająca się na pojęcie kultury fizycznej, czyli **wychowanie fizyczne**, które definiowane jest jako „...ujęta w pedagogiczny system forma uczestnictwa w kulturze fizycznej młodych pokoleń, której celem jest wspomaganie rozwoju fizycznego, motorycznego i zdrowia oraz przygotowanie do podtrzymywania i pomnażania właściwości w życiu późniejszym”¹². Wychowanie fizyczne spełnia wobec rekreacji i turystyki rolę przygotowawczą i perspektywną, kształtując trwale nawyki aktywnego spędzania czasu wolnego oraz potrzebę stałej dbałości o stan zdrowia i sprawność fizyczną. Terminem podobnym do wychowania fizycznego – przynajmniej w sensie jego związków z turystyką – jest **sport**. Należy jednak podkreślić, że obecnie wyraźnie rozgranicza się tradycyjne pojęcie sportu (tzw. sport wyczynowy) od tzw. sportu rekreacyjnego. W tym pierwszym, bardziej współczesnym znaczeniu sport definiowany jest zwykle jako „...zorganizowana forma działalności człowieka, zmierzająca – przez systematyczny trening – do osiągnięcia jak najlepszych wyników, cechująca się współzawodnictwem, selekcją, a także coraz większym stopniem komercjalizacji”¹³. **Sport rekreacyjny** (amatorski) natomiast dotyczy wszelkich rodzajów sportów uprawianych przez człowieka w czasie wolnym, dla wypoczynku, rozrywki lub samodoskonalenia. Dlatego też powinien być łatwy do opanowania, bezpieczny, możliwy do uprawiania w ciągu całego życia człowieka, sprawiać mu przyjemność oraz kompensować braki i uciążliwości współczesnego życia¹⁴. Jeszcze innym zjawiskiem (i przejawem aktywności człowieka) blisko związanym z turystyką jest **rekreacja**. Aby mogła ona być łatwo odróżniona od turystyki, zwykle analizuje się relacje zachodzące między tymi dwoma pojęciami. Rekreację najczęściej

¹¹ M. Demel, A. Skład, *Teoria wychowania fizycznego*, PWN, Warszawa 1976. Cyt. za: T. Łobozewicz, *Miejsce turystyki w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, red. A. Nowakowska, „Zeszyty Naukowe”, nr 81, AWF Kraków, Kraków 2001, ss. 17–18.

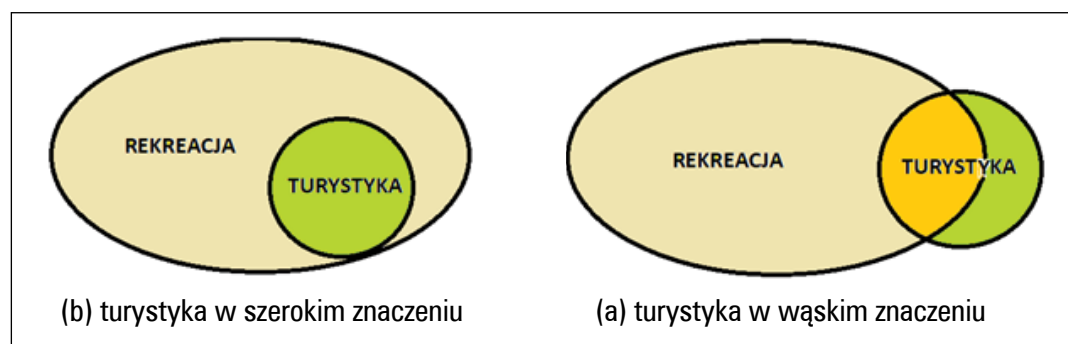
¹² H. Grabowski, *Teoria wychowania fizycznego*, AWF Kraków, Kraków 1984, s. 24.

¹³ J. Diweckert, *Eigenart und Eigenständigkeit des Freizeitsports*, [w:] *Freizeitsport*, Opladen 1978, ss. 67–81. Cyt. za: R. Winiarski, *Wstęp do teorii rekreacji (ze szczególnym uwzględnieniem rekreacji fizycznej)*, AWF Kraków, Kraków 1989, s. 12.

¹⁴ Niekiedy w podobnym kontekście mówi się też o tzw. sporcie dla wszystkich. Jest to „rodzaj sportu określony obowiązującymi regułami sportowymi, uprawiany w celu utrzymania sprawności fizycznej, zdrowia psychicznego i dobrego samopoczucia, związany (choć niekoniecznie) z uczestnictwem w imprezach sportowych nastawionych najczęściej na masowe uczestnictwo; sport uprawiany niezawodowo (amatorsko, rekreacyjnie); zwany również jako: sport powszechny, sport rekreacyjny, sport masowy, sport amatorski [...]”. *Program rozwoju sportu do roku 2020*, MSiT, Warszawa 2015, ss. 6–7.

definiuje się jako „...działalność podejmowaną poza obowiązkami zawodowymi, domowymi i społecznymi dla odpoczynku, rozrywki lub rozwoju własnej osobowości”¹⁵. Wyróżnia się jednak co najmniej trzy znaczenia tego terminu¹⁶. W pierwszym oznacza on zespół zachowań, które realizuje człowiek w swoim czasie wolnym. W drugim rekreacja utożsamiana jest jedynie z wypoczynkiem po pracy, a więc z regeneracją sił, usuwaniem skutków zmęczenia, restytucją organizmu. W trzecim, najszerszym rozumieniu, pojmowana jest jako zjawisko społeczno-kulturowe, którego podstawę stanowi wzrost ilości czasu wolnego oraz związane z nim formy zachowań ludzi.

Zastanawiając się nad związkami i zależnościami zachodzącymi pomiędzy turystyką i rekreacją, zwykle zadajemy sobie dwa podstawowe pytania: czy każdy rodzaj turystyki jest jednocześnie rekreacją oraz czy rekreacja realizowana poza miejscem zamieszkania jest zawsze turystyką? Do niedawna uważano, że rekreacja jest pojęciem znacznie szerszym od turystyki, która jest po prostu jedną z form rekreacji (zob. ryc. 1.1a), a jej specyfika polega na tym, że jest realizowana poza miejscem stałego zamieszkania. Jednak tendencja do rozszerzania zakresu znaczeniowego pojęcia „turystyka” spowodowała, że pewne jej formy trudno zaliczyć do rekreacji, gdyż nie są one wykonywane całkowicie dobrowolnie i w czasie wolnym, co sprawia, że znajdują się poza zakresem rekreacji (zob. ryc. 1.1b), czego przykładem może być turystyka biznesowa. Tak więc nie można twierdzić, że wszystkie formy turystyki są rekreacją. Nie można również – z oczywistych powodów – twierdzić, że każda forma rekreacji jest turystyką, ponieważ aby tak było, czynności rekreacyjne muszą występować w połączeniu z wyjazdem poza miejsce stałego zamieszkania. Warto też zauważyć, że nawet spełnienie tego kryterium nie zawsze spowoduje, że będziemy mieli do czynienia z turystyką (np. czytanie ciekawej książki w wojsku). Zrozumienie podobieństw i różnic pomiędzy zjawiskami turystyki i rekreacji może ułatwić wprowadzenie rozgraniczenia (proponowanego m.in. przez K. Przecławskiego)¹⁷ na wąskie i szerokie znaczenie turystyki. Zakres znaczeniowy obu pojęć można wtedy przedstawić w formie graficznej, tak jak to przedstawiono na rycinie 1.1.

Ryc. 1.1. Zależności pomiędzy turystyką i rekreacją

Źródło: S. Wawrzyniak, *Turystyka a rekreacja*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, nr 3, Warszawa 1987, s. 50.

¹⁵ M. Demel, W. Humen, *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa 1970, s. 9.

¹⁶ R. Winiarski, dz. cyt., s. 9.

¹⁷ W koncepcji tej, oprócz szerokiego znaczenia turystyki (uwzględniającego wyjazdy w celach biznesowych czy załatwiania spraw rodzinnych), autor wyróżnia także jej wąskie znaczenie, gdzie motywami wyjazdu są wyłącznie potrzeby poznawcze, rekreacyjne i estetyczne. K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, s. 30.

Terminem blisko związanym z turystyką jest **wypoczynek**, który – pomijając jego czysto fizjologiczne rozumienie, którym posługują się przede wszystkim medycy¹⁸ – można, za *Słownikiem pedagogicznym*, zdefiniować jako „...jedną z podstawowych form czasu wolnego, wykorzystywaną dla odnowy sił fizycznych i psychicznych”¹⁹. Definicja ta ujmuje wypoczynek w kategoriach społecznych, nadając mu znaczenie czasu poza pracą zawodową i obowiązkami, przeznaczanego na rozrywkę i rozwój własnej osobowości²⁰.

Przedstawione wyżej informacje na temat podstawowych pojęć i definicji turystyki oraz zjawisk blisko z nią związanych, z jednej strony miały na celu wyjaśnienie pewnych problemów klasyfikacyjnych i interpretacyjnych, z drugiej zaś służyć ukazaniu tego, jak wieloaspektowym jest ona zjawiskiem. Aby jednak dobrze zrozumieć istotę i znaczenie współczesnej turystyki, warto również przeanalizować rozliczne skutki, jakie wywołuje ona w różnych dziedzinach życia społecznego i gospodarczego. Zostały one przedstawione w tabeli 1.1.

Tabela 1.1. Skutki rozwoju turystyki dla obszarów recepcyjnych

Zasoby naturalne	
Wpływ	Zwiększone wykorzystanie i przetwarzanie zasobów oraz docenianie ich przez ludność miejscową.
Możliwości	Zwiększone zapotrzebowanie na zasoby może wzmocnić lokalną gospodarkę, zaś wzrost zapotrzebowania na produkty przetworzone może zapewnić dodatkowe zatrudnienie.
Problemy	Możliwe wyczerpanie naturalnych zasobów; degradacja przyrody i krajobrazu.
Planowanie przestrzenne	
Wpływ	Turystyka konkuruje z tradycyjnymi sposobami użytkowania terenów (np. rolnictwem).
Możliwości	Turystyka zazwyczaj oferuje wyższą rentowność nakładów niż tradycyjne użytkowanie gruntów.
Problemy	Przemieszczanie się ludności oraz wypieranie upraw rolnych, gospodarki rybnej i leśnej przez działalność związaną z turystyką.
Infrastruktura	
Wpływ	Zwiększona intensywność wykorzystania terenu – oprócz korzyści dla mieszkańców – może powodować także uciążliwe zmiany.
Możliwości	Rozwój infrastruktury zwykle jest korzystny dla miejscowej ludności; lokalna technologia, materiały i projekty budowlane mogą zostać wykorzystane do poprawy koniunktury gospodarczej; może też sprzyjać napływowi nowych technologii.
Problemy	Zwiększenie konkurencji na rynku podstawowych gruntów i terenów przybrzeżnych; degradacja krajobrazu i przyrody; przeludnienie wskutek urbanizacji.
Konsumpcja	
Wpływ	Wzrost zapotrzebowania na żywność, wodę, energię i towary luksusowe.
Możliwości	Większy wybór w zakresie dóbr i usług konsumpcyjnych dla miejscowej ludności (np. restauracje, kultura); lepsza jakość usług; poprawa urządzeń infrastruktury usługowej; większa dostępność towarów luksusowych; podniesienie poziomu życia.
Problemy	Możliwe wyczerpanie zasobów; odpady; zależność od towarów importowanych; naruszenie tradycyjnych wartości kulturowych; możliwość inflacji.

¹⁸ Najczęściej pojmują i definiują oni wypoczynek jako „...proces powrotu do normy czynności fizjologicznych i likwidacji zmęczenia po zakończeniu wysiłku”. *Wielki Słownik Medyczny*, Polska Akademia Nauk, Wydział Nauk Medycznych, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1996, s. 1503.

¹⁹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1981, s. 208.

²⁰ W powiązaniu z turystyką, zwłaszcza wypoczynkową, często występuje termin „relaks”, który w przeciwieństwie np. do „rekreacji” lub „turystyki” – nie jest bynajmniej jakąś specyficzną ich formą, lecz stanem organizmu, który jest wynikiem uprawiania określonych ćwiczeń (np. jogi). Relaks można określić jako „...stan odprężenia charakteryzujący się zmniejszeniem ogólnego napięcia somatopsychicznego uzyskiwany w wyniku odpowiedniego treningu, prowadzącego do odczucia napięć i uświadomienia sobie własnego ciała oraz uwolnienia się od napięć fizycznych i konfliktów psychicznych”. R. Winiarski, dz. cyt., s. 18.

Ludność	
Wpływ	Napływ turystów – oprócz dochodów – powoduje także to, że dany obszar przyciąga rozwijających nowe inicjatywy i biznesy inwestorów z zewnątrz, a w ślad za tym także siłę roboczą.
Możliwości	Nowe możliwości zatrudnienia mogą wpłynąć na zmianę istniejącego schematu migracji do obszarów zurbanizowanych lub za granicę (dotyczy to zwłaszcza młodego pokolenia); turystyka oferuje szerokie możliwości prowadzenia własnego biznesu.
Problemy	Rozwój turystycznej infrastruktury może spowodować przesiedlenia ludności wbrew jej woli; napływ obcej siły roboczej może być przyczyną przemieszczenia lokalnych pracowników.
Dochody	
Wpływ	Turystyka jako czynnik rozwoju ekonomicznego, generując w społeczności dodatkowe zatrudnienie, przyczynia się do wzrostu dochodów oraz zwiększa wpływy podatkowe.
Możliwości	Szerszy podział dochodu; na skutek efektu mnożnikowego turystyka może generować dodatkowe dochody w innych sektorach; powstają nowe możliwości zatrudnienia.
Problemy	Zmiany w poziomie dochodów mogą zaburzyć strukturę społeczną przez wzrost nierówności, ponieważ nie wszyscy korzystają na turystyce; ponadto turystyka sezonowa dostarcza dochodu jedynie w ograniczonym okresie.
Zatrudnienie	
Wpływ	Turystyka kreuje miejsca pracy dla siły roboczej o różnym poziomie kwalifikacji, od zawodowego poczynając, na uniwersyteckim kończąc.
Możliwości	Turystyka generuje zatrudnienie nie tylko w tym sektorze, ale także związanych z nim dziedzinach; biznes turystyczny wymaga zróżnicowanego personelu o rozmaitych kwalifikacjach.
Problemy	W zapotrzebowaniu na siłę roboczą turystyka konkuruje z innymi dziedzinami lokalnej działalności (handlowej, przemysłowej, rolniczej); zatrudnienie ma często napływowy i sezonowy charakter.
Struktura społeczna	
Wpływ	Stosunki pomiędzy ludnością miejscową, turystami a pracownikami zagranicznymi.
Możliwości	Ulepszenia kulturalne i wzrost możliwości awansu społecznego.
Problemy	Napływ turystów czasowo zaburzających strukturę społeczną.
Rozrywka	
Wpływ	Zwiększenie możliwości wykorzystania środków służących sferze wypoczynku.
Możliwości	Wykorzystanie coraz to nowych możliwości przez podniesienie standardu infrastruktury uprzyjemniającej pobyt turystów oraz życie codzienne mieszkańców.
Problemy	Oplaty za usługi rozrywkowe mogą przewyższać możliwości finansowe mieszkańców; konflikty między odmiennościami kulturowymi.
Kultura	
Wpływ	Stosunki między społecznością miejscową, turystami a pracownikami zagranicznymi.
Możliwości	Zachowanie tradycji, miejscowej sztuki i rzemiosła jako produktu turystycznego.
Problemy	Komercjalizacja, zmniejszenie autentyczności kultury, tradycyjnych wyrobów rzemieślniczych, modyfikacja tradycji pod kątem oczekiwań turystów.
Miejscowości o znaczeniu historycznym i architektonicznym	
Wpływ	Ogólnie pojęty rozwój miast historycznych, zwiększający możliwości wykorzystania znajdujących się na ich terenach zasobów, zwłaszcza kulturowych.
Możliwości	Szanse na ochronę i konserwację, wzrost świadomości własnych „korzeni”, zainteresowanie i pomoc odwiedzających mogłyby wspomóc finansowanie konserwacji.
Problemy	Możliwe zanieczyszczenie i wandalizm, zatłoczenie i profanacja, zabieranie pamiątek; zużycie przewyższa możliwości.
Religia	
Wpływ	Stosunki między ludnością wiejską, turystami a pracownikami zagranicznymi.
Możliwości	Ożywienie zainteresowania tradycjami religijnymi przez turystów.
Problemy	Ograniczenie tradycji religijnych, wówczas gdy stają się one towarami rynku turystycznego; zdarza się też bezczeszczenie miejsc kultu religijnego przez wścibskich turystów.

Źródło: tłumaczenie i opracowanie własne na podstawie: *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*, WTO, Madryd 1993, ss. 123–125.

Tabela pokazuje, jak szerokie może być oddziaływanie turystyki na obszary recepcji turystycznej, czyli przyjmujące (goszczące) turystów. Oczywiście zakres, skala oraz intensywność tego oddziaływania mogą być różne, w każdym jednak przypadku obejmują one gospodarkę, środowisko przyrodnicze, kulturowe oraz społeczne. O skutkach, jakie niesie turystyka, możemy mówić zarówno w odniesieniu do pojedynczych osób, jak i całych grup społecznych – i to zarówno jeśli chodzi o turystów, jak i ludność terenów przez nich odwiedzanych. Mając to na uwadze, K. Przecławski zauważa, że w obu przypadkach turystyka może pełnić zarówno funkcje pozytywne (eufunkcje), jak i negatywne (dysfunkcje). Stwierdza, że **w stosunku do turysty** funkcje pozytywne spełnia wtedy, gdy²¹:

- * w zakresie poziomu życia: zapewnia mu wygodę podróży i pobytu, stwarza warunki do wypoczynku, rozrywki oraz poprawy zdrowia,
- * w zakresie jakości życia: stwarza możliwość uczenia się, kształtuje wrażliwość na piękno oraz pozwala na uczestnictwo w kulturze,
- * w zakresie sensu życia: pozwala lepiej poznać świat i siebie, postępować zgodnie z przekonaniami, jest okazją do refleksji oraz daje poczucie wolności.

Patrząc z perspektywy celów projektu MCETS oraz jego podstawowych uczestników, jakimi są dzieci i młodzież szkół podstawowych, najważniejsze znaczenie mają edukacyjne i wychowawcze oraz zdrowotne i wypoczynkowe funkcje turystyki. Jej istotą i najważniejszą wartością jest bowiem to, że jak żadna inna forma spędzania czasu wolnego, jest ona w stanie zaspokoić wyjątkowo szeroki zakres potrzeb człowieka²². Jej korzystne oddziaływanie nie ogranicza się jednak tylko do uczestników ruchu turystycznego, co podkreśla wspomniany autor, pisząc że **w stosunku do mieszkańców terenów odwiedzanych** turystyka spełnia pozytywne funkcje wtedy, gdy:

- * w zakresie poziomu życia: sprzyja poprawie warunków życia ludności oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego miejscowości turystycznych,
- * w zakresie jakości życia: sprzyja kształtowaniu prawidłowych stosunków międzyludzkich oraz rozwojowi oświaty i kultury,
- * w zakresie sensu życia: przyczynia się do prawidłowego procesu socjalizacji młodzieży w miejscowościach odwiedzanych oraz eliminowania zjawisk patologicznych.

Do funkcji turystyki, chociaż analizowanych w nieco innym ujęciu, powrócimy w kolejnym podrozdziale (1.2), gdzie przedstawione zostaną one zwłaszcza w odniesieniu do uczestników ruchu turystycznego. Należy również jednak pamiętać, że turystyka wywołuje rozliczne skutki także w szeroko pojętej sferze podaży, czyli wśród instytucji świadczących usługi dla turystów (tak w obszarach recepcyjnych, jak i emisyjnych). W tym miejscu (tzn. powyżej) chcieliśmy jednak ukazać przede wszystkim perspektywę turystów oraz mieszkańców terenów, które stanowią cele ich przyjazdów.

²¹ K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, ss. 61–62.

²² W ciekawym zestawieniu wykazu potrzeb zaspokajanych przez aktywność turystyczną, którego kiedyś podjęli się A. Gontrowicz i A. Zaniewski (do jego sporządzenia wykorzystali klasyfikacje potrzeb: A. Masłowa, W.I. Thomasa, E. Froma i H. Murraya), okazało się, że przez aktywność turystyczną można zaspokajać 10 z 14 wyodrębnionych w zestawieniu potrzeb osobistych, 29 z 38 potrzeb społeczno-kulturalnych i wszystkie 7 potrzeb biologicznych. Por. A. Gontrowicz, Z. Zaniewski, *Turystyka a potrzeby człowieka*, [w:] *Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce*, cz. I, Instytut Turystyki, Warszawa 1979, s. 54.

Na koniec tego podrozdziału podkreślić należy, że przedstawione w nim podstawowe konstatacje zostały scharakteryzowane w maksymalnie syntetycznym ujęciu oraz to, że stanowią swoiste kanony wiedzy na temat turystyki oraz jej znaczenia we współczesnym świecie. Z uwagi na specyfikę projektu MCETS nie rozwijamy szerzej problematyki ekonomicznego znaczenia turystyki. Mamy przy tym na uwadze, że istnieje bogata literatura, która w razie potrzeby może zostać przez czytelników (tj. uczestników oraz różne podmioty zaangażowane w realizację projektu MCETS) wykorzystana. Ograniczymy się jedynie do wskazania (w przypisie) najważniejszych pozycji literaturowych, które w sposób wyczerpujący je opisują²³.

1.2. Funkcje turystyki

Turystyka, będąc masowym, a przy tym bardzo złożonym i interdyscyplinarnym zjawiskiem, powoduje szereg skutków w różnych sferach i dziedzinach życia społecznego oraz gospodarczego. Skutki te często określa się mianem funkcji turystyki. Przedstawiona wcześniej tabela 1.1 pokazuje, że rozpatrywać je można w odniesieniu do gospodarki, środowiska przyrodniczego, kulturowego oraz społecznego. W literaturze istnieje wiele typologii funkcji turystyki. Jedną z najbardziej rozbudowanych jest typologia zaproponowana przez W.W. Gaworeckiego, który wyróżnia następujące funkcje turystyki: wypoczynkową, zdrowotną, kształceniową, edukacji kulturowej, kształtowania świadomości ekologicznej, wychowawczą, ekonomiczną, miastotwórczą, etniczną oraz polityczną²⁴. Równie rozbudowaną typologię, dodatkowo uzupełnioną o charakterystykę negatywnych zjawisk towarzyszących każdej z wymienionych funkcji, przedstawił W. Alejziak²⁵. Z kolei T. Łobożewicz wyodrębnia funkcje: zdrowotną, wypoczynkową, edukacji kulturalnej, wychowawczą, poznawczą oraz ekonomiczną²⁶.

Chociaż ostatnia z wymienionych funkcji (ekonomiczna) oraz takie, które są z nią związane (np. miastotwórcza), są niezwykle ważne, a w ogólnej skali być może najważniejsze (bo zapewniają dochody, generują miejsca pracy, przyczyniają się do rozwoju regionów goszczących itd.), to jednak – patrząc z perspektywy podstawowych celów projektu MCETS – na plan pierwszy wysuwają się te funkcje, które można odnosić bezpośrednio do samych turystów. Dlatego też w dalszej części tego podrozdziału skoncentrujemy się na funkcjach edukacyjnych, wychowawczych i zdrowotnych, charakteryzując ich znaczenie dla osób młodych, w tym zwłaszcza dzieci i młodzieży w wieku szkolnym.

²³ Do książek, które w szeroki sposób opisują ekonomiczne znaczenie turystyki, zaliczyć należy przede wszystkim monografię, mającą także funkcje podręcznika: *Ekonomia z elementami opisu gospodarki turystycznej i rekreacyjnej*, red. B. Szczechowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018. Ponadto warto wskazać na prace: S. Wodejko, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa 1997; *Kompedium wiedzy o turystyce*, red. G. Golembski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009; W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2010; E. Dziedzic, T. Skalska, *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce*, Stowarzyszenie na Rzecz Badań, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa 2012; M. Kachniewska, E. Nawrocka, A. Niezgoda, A. Pawlicz, *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012 oraz A. Panasiuk, *Rynek turystyczny. Studium strukturalne*, Difin, Warszawa 2014.

²⁴ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 1998, s. 249.

²⁵ W. Alejziak, *Turystyka w obliczu wyzwań...*

²⁶ T. Łobożewicz, *Propedeutyka turystyki*, AWF Warszawa, Warszawa 1997.

Wydaje się, że w pierwszej kolejności należy podkreślić ogromnie ważną rolę, jaką w rozwoju młodych ludzi odgrywają **poznawcze i kształceniowe funkcje turystyki**. Wynika to z faktu, że turystyka pozwala zaspokoić jedną z podstawowych potrzeb człowieka, jaką jest nigdy do końca niezaspokojona ciekawość, która dotyczy różnych elementów otaczającej nas rzeczywistości – zarówno ogólnie pojętej „ciekawości świata”, jak i bardziej konkretnie ujętych sfer jak przyroda, nauka, historia, sztuka itd. Przez uczestnictwo w wyjazdach turysta, zwłaszcza kiedy jest nim młody człowiek – uczeń, nie tylko poszerza swoją wiedzę, ale nabywa także pewnych umiejętności praktycznych. Jak wiadomo, w procesie poznania wyjątkowe znaczenie ma doświadczenie osobiste, ponieważ człowiek zawsze miał największe zaufanie do tego, co sam zobaczył, dotknął, przeżył. Dlatego też funkcja kształceniowa turystyki uwidacznia się w fakcie, że turystyka bardzo skutecznie stymuluje aktywność intelektualną człowieka. Z tego powodu często jest wręcz formalnym elementem procesu kształcenia, a tzw. wycieczki szkolne odgrywają w dydaktyce – na różnych poziomach edukacji – tak ważną rolę. Znakomicie służą one realizacji niektórych przedmiotów (np. przyroda, geografia). Dzięki turystyce (zwłaszcza zagranicznej turystyce wyjazdowej – chociaż nie tylko, ponieważ również kontakt z turystą zagranicznym w swoim kraju może skutkować poprawą znajomości języków obcych) młodzi ludzie mają okazję doskonalić znajomość i posługiwanie się językami obcymi. Każdy wyjazd turystyczny daje możliwość poznawania rzeczy znanych wcześniej jedynie z książek, opowieści rodziców i znajomych czy środków masowego przekazu. Sytuacja taka powoduje, że człowiek w szczególny sposób odczuwa, zapamiętuje i uświadamia sobie poznawane fakty. Bezpośredni kontakt z otaczającą rzeczywistością sprawia, że jesteśmy bardziej otwarci na odkrywane wartości. Turystyka może stanowić ważny element w procesie samokształcenia oraz koncepcji kształcenia ustawicznego. Dzięki niej często kształtują się nasze nowe zainteresowania. Kształceniowa funkcja turystyki najpełniejszy wyraz znajduje w turystyce krajoznawczej. Funkcję kształceniową turystyki można także odnieść do ludności terenów odwiedzanych, która uczy się od turystów wielu nowych rzeczy. Pod wpływem ruchu turystycznego wśród mieszkańców wzrasta świadomość znaczenia wykształcenia oraz rodzi się motywacja do podnoszenia swoich kwalifikacji. K. Przecławski zwraca uwagę na fakt, że turystyka stwarza możliwości działania twórczego²⁷. Jest wiele przykładów na to, że w czasie wyjazdów, w warunkach uwolnienia się od codziennych stresów oraz bodźców dostarczanych przez piękno krajobrazu, powstają wspaniałe dzieła. W ramach funkcji kształceniowej turystyki możemy wyróżnić jej szczególną kategorię, jaką jest **funkcja (podfunkcja) edukacji kulturowej**²⁸. Jej specyfika oraz wyjątkowe znacznie wynikają z faktu, że oba składające się na nią zjawiska (tj. kultura i turystyka) cechuje silna wzajemna zależność. Turystyka stwarza szerokie możliwości promowania wartości kulturowych i kultywowania dziedzictwa przeszłości. Nie tylko popularyzuje dobra kultury, ale także chroni je i wzbogaca, a dzięki swojemu znaczeniu gospodarczemu stanowi ważną podbudowę ekonomiczną dla zachowania dziedzictwa przeszłości. Z drugiej strony kultura – będąc jednym z podstawowych motywów uprawiania turystyki – inspirowa i promuje jej rozwój.

Analizując poznawcze i kształceniowe funkcje turystyki, należy pamiętać, że aktywności turystycznej towarzyszyć też mogą pewne negatywne skutki, co w literaturze określa się mianem **poznawczych dysfunkcji turystyki**. Najczęściej przejawiają się one w powierzchow-

²⁷ K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, s. 103.

²⁸ Czasami wyodrębnia się ją nawet jako osobną funkcję turystyki. Por. W. Alejski, *Turystyka w obliczu wyzwań...*, ss. 46–48 i 59–64.

nym poznaniu rzeczywistości zastanej w miejscu pobytu, która wynika z pośpiechu, jaki towarzyszy większości wycieczek krajoznawczych. Ich programy często są przeładowane, co powoduje zmęczenie i niechęć do dalszego zwiedzania. Dlatego też organizatorzy wycieczek muszą mieć świadomość uwarunkowań i pewnych ograniczeń percepcji człowieka. Istnieje bowiem granica natężenia uwagi, którą trzeba uwzględniać w kontekście całego procesu poznawczego. Duży wpływ na ograniczanie skutków poznawczych ma również to, że niejednokrotnie programy wielu wycieczek są mało urozmaicone. Często jest tak, że w ramach jednej imprezy chodzi o zwiedzanie jednego rodzaju atrakcji, albo związanych ze środowiskiem przyrodniczym, albo kulturowym. Jeśli mówimy o tym ostatnim, to najczęściej preferuje się zwiedzanie zabytków, pomijając zupełnie dorobek kultury współczesnej. Dysfunkcje kształceniowej funkcji turystyki przejawiają się także w tym, że turyści często nie zwiedzają tego, co chcieliby zwiedzić, lecz to, co „wypada” zwiedzić. Z drugiej strony, nie zawsze wszystko możemy zobaczyć, ponieważ turysta często napotyka różnego rodzaju ograniczenia – czasowe, organizacyjne, finansowe. Przez różnorodne zabiegi marketingowe organizatorzy wyjazdów oraz bezpośredni usługodawcy narzucają turystom określone stereotypy, co powoduje, że ci ostatni stają się mimowolnymi „oglądaczami” tego, co zechce się im pokazać. W efekcie, zamiast pełnego obrazu odwiedzanego kraju czy regionu, wynoszą jedynie obraz niektórych atrakcji turystycznych. Wiele badań wskazuje na to, że w „obrazach” przywożonych z wakacji przeważnie brakuje refleksji nad życiem codziennym gospodarzy. Uwaga turystów koncentruje się bowiem zwykle na osobliwościach przyrody i zabytkach, natomiast kontakt z ludnością jest zazwyczaj ograniczony²⁹.

Drugą z podstawowych funkcji, jakie przypisywane są aktywności turystycznej, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży szkolnej, jest **wychowawcza funkcja turystyki**. Nie bez kozery jedną z pierwszych książek, z jakimi spotyka się każdy student kierunków turystycznych (np. turystyka i rekreacja), jest klasyczna pozycja K. Przecławskiego pt. *Turystyka a wychowanie*³⁰. Wynika to z faktu, że w całym procesie wychowania – rozumianym jako całość wpływów i oddziaływań kształtujących rozwój człowieka oraz przygotowujących go do życia w społeczeństwie – jedną z kluczowych kwestii jest kształtowanie jego osobowości. O wychowawczych funkcjach turystyki możemy mówić w odniesieniu do każdego etapu życia człowieka, jednak bez wątplenia największy wpływ turystyki na wychowanie i osobowość dotyczy ludzi młodych, w tym zwłaszcza dzieci. Uprawianie turystyki na wiele sposobów wpływa bowiem na proces kształtowania się osobowości człowieka, co wynika z takich podstawowych cech aktywności turystycznej jak: wspólnota przeżyć, więzy koleżeństwa, odpowiedzialność, odwaga, zaradność itp. Przez wyjazdy turystyczne (zwłaszcza grupowe, w tym m.in. organizowane przez szkoły) kształtują się postawy i osobowości społecznie pożądane, przez co turystyka uznawana jest za ważny element w skomplikowanym procesie wychowania oraz przygotowania człowieka do życia w społeczeństwie. Z wychowawczego punktu

²⁹ Dobrym przykładem opisanych zjawisk i procesów może być Egipt, który ma przecież wiele do zaoferowania turystom. Programy zwiedzania tego kraju ograniczone są jednak do bardzo niewielu miejscowości i zabytków. To wyselekcjonowanie atrakcji powoduje, że cała historia tego kraju ograniczana jest jedynie do starożytności. Większość turystów wyjeżdża z Egiptu zachwycona wyrafinowaniem i bogactwem faraonów, nie mając pojęcia o innych okresach w historii oraz kulturze, a także aktualnych problemach tego kraju. Wytrawni turyści natomiast wyjadą z przekonaniem, że w Egipcie przeszłość została sprowadzona do archeologii, a teraźniejszość do folkloru.

³⁰ K. Przecławski, *Turystyka a wychowanie*, Nasza Klasa, Warszawa 1973.

widzenia najcenniejszy jest jednak kontakt z ludźmi. Każdy z nas doświadczył niejednokrotnie tego, jak silnie łączą wspólnie spędzone wakacje, górskie wędrówki itp. W czasie takich wyjazdów mamy możliwość zaobserwowania tego, czego nie widzimy na co dzień. Zdarza się, że turystyka pozwala niektórym osobom, które wcześniej były niedoceniane, na odnalezienie swojego miejsca w grupie rówieśniczej (np. jako dobry organizator, wytrawny piechur, „ktoś, kto dobrze gra na gitarze” czy też jako tzw. dusza towarzystwa)³¹. Turystyka może być lekcją odpowiedzialności za siebie i za innych. Potrzeba akceptacji w grupie w czasie wyjazdów turystycznych mobilizuje do pracy nad samym sobą. Dlatego też wychowawcze funkcje turystyki rozpatrywane są także w kategoriach samowychowania. Znakomite, kompleksowe badania na ten temat wśród młodzieży krakowskich szkół ponadgimnazjalnych przeprowadziła B. Alejsiak i opisała w książce *Samowychowanie a turystyka*³². Zdarza się, że nieformalne więzi powstałe w okresie wakacji nie tracą w ogóle na znaczeniu nawet po powrocie do codziennego rytmu życia. Turystyka stwarza wiele okazji do sprawdzenia się, pokonania trudności, uczy adaptacji do nowych warunków i okoliczności. Jest to bardzo ważne wobec dynamiki przemian, jakie się współcześnie dokonują. Wychowawcze zadania i możliwości turystyki wykraczają poza tradycyjne środowisko wychowawcze. Obok podstawowych środowisk (szkolnego i rodzinnego) do procesu wychowawczego z doskonałym skutkiem włączane są pewne instytucje turystyczne – klub turystyczny, muzeum itd.

Warto podkreślić, że **wychowawcza funkcja turystyki jest w sposób szczególnie realizowana w czasie wyjazdów rodzinnych**. Rodzina jest bowiem tym ogniwem w całym procesie wychowania, w którym młody człowiek, czując się bezpiecznie i wiedząc, że jest kochany, nabywa najwięcej różnego typu pożytecznych doświadczeń. Ponadto wyjazdy rodzinne wpływają bardzo korzystnie na integrację rodziny. Coraz większe tempo życia powoduje niestety, że tradycyjne wartości oraz więzi rodzinne tracą na znaczeniu. Dlatego też trudno przecenić rolę i znaczenie turystyki rodzinnej, która w prostej linii prowadzi do zacieśnienia więzi, a czasami odbudowania utraconych kontaktów. Warto podkreślić wychowawczą rolę organizatorów turystyki: pilotów, przewodników, a zwłaszcza nauczycieli i wychowawców. Dysponują oni bowiem potencjalną możliwością kształtowania (a czasem wręcz narzucania) pewnych wzorców zachowań oraz egzekwowania określonego postępowania. Aby jednak mogli skutecznie skorzystać z tych możliwości, sami muszą dawać przykład, jak powinni zachowywać się prawdziwi turyści. Na koniec należy podkreślić, że wychowawcza funkcja tury-

³¹ W czasie imprez turystycznych często dochodzi do powstawania nowego systemu zależności społecznych. Jednym z nich jest zjawisko „odwrócenia piramidy społecznej”, kiedy to – np. z racji większych „umiejętności turystycznych” – wyższą pozycję w grupie uzyskuje nie dyrektor, lecz jego podwładny, lub nie profesor, lecz jego uczeń.

³² W pracy tej wielowymiarowym analizom poddano procesy szeroko pojętego samowychowania (w znaczeniu m.in.: pracy nad sobą, samodoskonalenia, samokształtowania, samokształcenia, autokreacji samorealizacji i kierowania własnym rozwojem), które dokonują się w ramach aktywności turystycznej. Badaniami, w których zastosowano kilka różnych metod i technik badawczych, objęto w sumie 926 uczniów, których pytano o różne aspekty związane z ich wyjazdami turystycznymi (zarówno podejmowanymi samodzielnie, jak i zorganizowanymi), pod kątem ich wpływu na proces samowychowania. Badania wykazały duży potencjał tkwiący w wyjazdach turystycznych, jeśli chodzi o szeroko rozumiany proces samowychowania i samokształcenia (terminy oraz zachodzące między nimi relacje analizowano w trzech wymiarach: relacji równoważności, nadrzędności każdego z nich nad drugim oraz krzyżowania się). B. Alejsiak, *Samowychowanie a turystyka*, Albis, Kraków 2008.

styki nie ogranicza się tylko do rozwoju osobowości samych turystów. Dotyczy także ludności zamieszkującej odwiedzane przez turystów tereny. Pod wpływem kontaktów z turystami poglądy, zainteresowania, style życia oraz zachowania lokalnych społeczności ulegają istotnym przemianom w kierunku modernizacji.

Niestety, uprawianie turystyki stwarza również pewne niebezpieczeństwa w procesie wychowania, które mogą przybrać postać tzw. **dysfunkcji wychowawczych turystyki**. Zdarza się bowiem, że jedna z podstawowych wartości turystyki, jaką jest wolność, wykracza w czasie wyjazdów poza ramy ogólnie respektowane. Może wówczas dojść do lekceważenia norm współżycia społecznego oraz zachowań patologicznych. Dotyczy to również ludzi młodych, przez których turystyka bywa traktowana jako okazja do wyrwania się spod kontroli rodziców. Wśród młodzieży już dawno upowszechnił się stereotyp wycieczek połączonych ze spożywaniem alkoholu. Obecnie w czasie wyjazdów coraz częściej sięga się też po narkotyki. Z turystyką łączona jest też postawa niechęci i lekceważenia wobec ludności terenów odwiedzanych. Opaczne rozumienie wolności w czasie wyjazdów oraz relatywizm w sferze etyki powodują, że niektórzy turyści czują się zwolnieni od obowiązku przestrzegania norm moralnych, lokalnych zwyczajów oraz szacunku do wartości, które dla mieszkańców mają szczególne znaczenie. Widać to na przykładzie turystów wchodzących „w negliżu” do świątyni buddyjskiej, w butach do meczetu czy z papierosem w ustach do kaplicy na Jasnej Górze. Miejsca te dla nich są jedynie atrakcją turystyczną i nie zawsze chcą oni zrozumieć, że powinni zachowywać się w sposób właściwy dla danego miejsca i oczekiwań ludności miejscowej³³.

W niniejszym rozdziale starano się przede wszystkim podkreślić zalety turystyki, wskazując na pełnione przez nią tzw. eufunkcje, czyli pozytywne skutki, ale wskazano także przykłady jej negatywnego oddziaływania (dysfunkcje). Uczyniono to świadomie, mając na uwadze fakt, że w polityce informacyjnej i publikacjach na temat turystyki eksponuje się przede wszystkim pozytywne, negatywom poświęcając znacznie mniej miejsca. Turystyka jednak zasadniczo jest zjawiskiem pozytywnym, pożądanym tak przez turystów, jak i społeczności terenów przez nich odwiedzanych, gdyż siła argumentów przemawiająca za dalszym dynamicznym rozwojem turystyki jest wielokrotnie większa niż obawy związane z potencjalnymi i faktycznymi zagrożeniami. Na koniec tych rozważań na temat funkcji turystyki należy dodać, że skutki turystyki mogą być oczekiwane, postulowane i rzeczywiste³⁴. Na przykład rozwój turystyki zdrowotnej może przynosić nie tylko poprawę szeroko rozumianego zdrowia społeczeństwa, lecz także poszerzyć jego stan wiedzy o kraju lub regionie. Dlatego funkcja rzeczywista turystyki zdrowotnej (rzeczywiste skutki jej rozwoju) przerastają funkcję oczekiwaną. Praktyka dowodzi, że bywa również odwrotnie.

³³ Z drugiej strony, na ciekawy i rzadko poruszany psychologiczny aspekt przebiegu oraz skutków procesu zetknięcia się turystów z ludnością terenów odwiedzanych zwrócił uwagę A. Furnhan, który opisał zjawisko tzw. szoku kulturowego, związanego z uprawianiem turystyki. Jego zdaniem czasami turysta w czasie wyjazdu i pobytu w obcej miejscowości odczuwa lęk, wynikający z poczucia utraty swojego statusu społecznego w nowym środowisku, napięcia psychicznego spowodowanego obawą o sposób przyjęcia przez miejscowych oraz ogólnej bezradności i zagubienia w obcym miejscu. Lęk ten wynika także z trudności w kontaktach i porozumieniu się z gospodarzami, odmiennych systemów wartości, innych obyczajów, stylu życia itp. A. Furnhan, *Tourism and Culture Shock*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 11 (1), 1984. Cyt. za: P.W. Ostrowski, *Numer specjalny „Annals of Tourism Research” pn. The Social Psychology of Tourism*, „Problemy Turystyki”, nr 3/4, 1986, ss. 125–135.

³⁴ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 1994, s. 249.

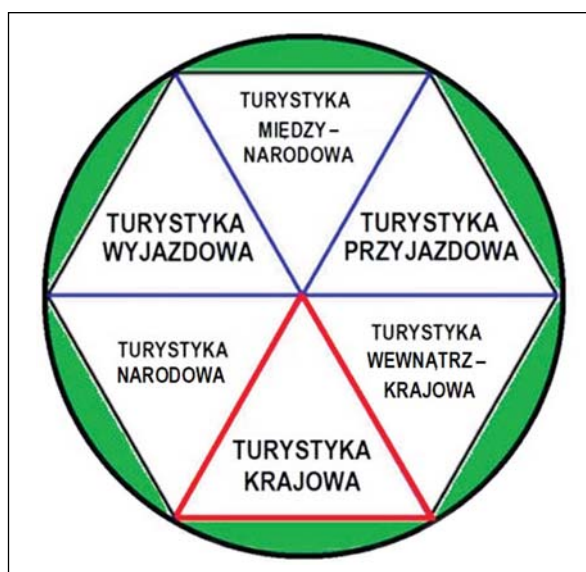
1.3. Formy turystyki (formy uczestnictwa w ruchu turystycznym)

Współczesna turystyka, jak by ją rozpatrywać, jest zjawiskiem wyjątkowo złożonym, które nie tylko trudno poddaje się definiowaniu, ale także wszelkiego rodzaju klasyfikacjom. Uwaga ta dotyczy zarówno turystyki postrzeganej w szerokim wymiarze, jako zjawisko społeczno-gospodarcze, jak i wtedy, gdy chcemy ją klasyfikować ze względu na charakter uczestnictwa. W tym pierwszym ujęciu podstawowy – zaproponowany przez Światową Organizację Turystyki (United Nations World Tourism Organization – UNWTO) – podział rozgranicza turystykę na trzy podstawowe formy³⁵:

- * **krajową** – obejmującą podróże mieszkańców po własnym kraju,
- * **przyjazdową** – obejmującą przyjazdy do danego kraju osób stale mieszkających za granicą,
- * **wyjazdową** – obejmującą wyjazdy mieszkańców danego kraju za granicę.

Odpowiednie połączenie tych trzech podstawowych form (co ujęto w formie ryciny 1.2) pozwala wyodrębnić trzy kolejne formy turystyki:

- * **turystykę wewnątrzkrajową** – na którą składa się turystyka krajowa i przyjazdowa,
- * **turystykę narodową** – obejmującą turystykę krajową i wyjazdową,
- * **turystykę międzynarodową** – łączącą w sobie turystykę przyjazdową i wyjazdową.

Ryc. 1.2. Podstawowe formy turystyki według UNWTO

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terminologia turystyczna – Zalecenia WTO*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Światowa Organizacja Turystyki, Warszawa 1995, ss. 5–7; *Podstawowe definicje i klasyfikacje w statystyce turystyki*, Instytut Turystyki, Warszawa 1992, s. 13.

Mając świadomość znaczenia, jakie współcześnie ma turystyka, w projekcie MCETS akcent położony jest przede wszystkim na kwestię aktywności turystycznej oraz jej stymulowania w środowisku dzieci i młodzieży. Dotyczy to zwłaszcza tych form aktywności turystycznej,

³⁵ Przyjęto również, że, termin *forma aktywności turystycznej* – pomimo pewnego uproszczenia – odpowiada określeniom: „forma turystyki” oraz „forma ruchu turystycznego”.

które mają największą wartość, zarówno patrząc z perspektywy dzieci i młodzieży oraz ich rodziców, jak i – szerzej – z perspektywy branży turystycznej oraz polityki państwa. W takim ujęciu uwaga powinna się koncentrować na tych formach turystyki, które wyodrębniane są na podstawie motywów i celów uczestnictwa w turystyce, oraz na jej charakterze.

Według K. Łopacińskiego „...przez aktywność turystyczną należy rozumieć całokształt czynności związanych z przygotowaniem i uprawianiem turystyki oraz różnymi formami przeżywania. Podstawowym jednak przejawem aktywności turystycznej jest samo uprawianie turystyki”³⁶. Według tej definicji aktywność turystyczna może przejawiać się w określonych zachowaniach ludzi, występujących na jednym (lub też na każdym) z jej trzech podstawowych etapów, które obejmują³⁷:

- a) **czynności przygotowawcze**, które mogą przynosić czasami tyle samo radości co sama podróż; rozważanie planów wyjazdu z rodziną i przyjaciółmi, zasięganie informacji, robienie zakupów oraz czynienie innych przygotowań to niezwykle ważne składniki doświadczenia turystycznego, w którym wyróżniono:
 - * planowanie i organizację wyjazdów turystycznych,
 - * uczestnictwo w różnych szkoleniach oraz działalność w organizacjach turystycznych,
 - * przekazywanie wiedzy i umiejętności turystycznych,
 - * popularyzację uprawiania turystyki;
- b) **uprawianie turystyki**, czyli proces dobrowolnej migracji, charakteryzujący się:
 - * czasowym opuszczeniem miejsca zamieszkania,
 - * odmiennością zachowań, a więc zmianą rytmu życia,
 - * odmiennością odwiedzanego środowiska od codziennego środowiska własnego,
 - * wejściem w osobisty kontakt z odwiedzanym środowiskiem;
- c) **czynności związane z różnymi formami przeżywania, występujące już po wyjeździe**, które obejmują zespół przeżyć związanych z tym, co z wyjazdów zostało w naszej pamięci, co stanowi nasze doświadczenie, a także różne czynności wywołujące formy przeżywania podobne do tych, jakie spotykamy w czasie wyjazdu turystycznego (czytanie książek o treściach bliskich turystyce i krajoznawstwu, filmy krajoznawcze, spotkania powyjazdowe, tzw. slajdowiska itd.).

Łatwo zauważyć, że zarówno sama definicja, jak i charakterystyka najważniejszych przejawów aktywności turystycznej, zaproponowane przez K. Łopacińskiego, nawiązują do tzw. triady Boyera³⁸, który twierdzi, że z punktu widzenia uczestnika wyjazdu można wydzielić trzy etapy każdej podróży³⁹:

- * **podróż wyobrażoną**, która trwa od momentu odczucia potrzeby opuszczenia miejsca stałego przebywania do czasu rozpoczęcia podróży rzeczywistej. Na tym etapie turysta zbiera informacje o możliwych kierunkach wyjazdu, warunkach finansowych, jakości świadczeń, jak również planuje i przygotowuje się do osiągnięcia sobie tylko wiadomych – niekoniecznie zgodnych z programem imprezy – celów;

³⁶ K. Łopaciński, *Poziom aktywności turystycznej studentów*, [w:] *Spółeczno-pedagogiczne problemy turystyki*, Instytut Turystyki, Warszawa 1988, s. 117.

³⁷ Tamże.

³⁸ M. Boyer, *Le Tourisme*, „Peuple et culture”, Vol. 29, Iss. 4, 1972, s. 14.

³⁹ K. Borkowski, *Pilot a grupa*, [w:] *Kompedium pilota wycieczek*, red. Z. Kruczek, Proksenia, Kraków 2000, s. 84.

- ✱ **podróż rzeczywistą**, która trwa od momentu planowego spotkania z pilotem imprezy do czasu pożegnania się z nim, po wydaniu wszystkich świadczeń przewidzianych programem (z jednej strony konsumpcja świadczeń zgodnie z programem imprezy, z drugiej – próba osiągnięcia celów zaplanowanych w ramach podróży wyobrażonej);
- ✱ **podróż wspominaną**, którą stanowią procesy pamięciowe związane z ponownym przeżywaniem wrażeń z imprezy w trakcie opowiadania o niej innym, będące również próbą porównania podróży wyobrażonej (poziom aspiracji) z podróżą rzeczywistą (poziom wykonania).

Niezależnie od przedstawionych koncepcji, najczęściej przyjmuje się jednak, że podstawowym przejawem aktywności turystycznej jest samo uprawianie turystyki. Dlatego też w dalszej części zajmować się będziemy przede wszystkim drugim elementem triady Boyera, czyli faktycznym uczestnictwem w turystyce. Zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze można spotkać wiele klasyfikacji form ruchu turystycznego, rodzajów współczesnej turystyki oraz kryteriów, według których są wyodrębniane. Są wśród nich zarówno klasyfikacje bardzo ogólne, oparte na stosunkowo niewielkiej liczbie kryteriów, jak i klasyfikacje bardzo rozbudowane⁴⁰. Niektóre typologie mają bardzo ograniczony zakres i skupiają się na podstawowych przejawach aktywności turystycznej (np. A. Bull proponuje wyróżniać jedynie dwa rodzaje celów podróży: rekreacyjne i biznesowe⁴¹), inne z kolei proponują bardzo rozbudowane typologie oraz szeroką charakterystykę form turystyki. Przykładem tych ostatnich może być propozycja W.W. Gaworeckiego, która obejmuje aż 15 najważniejszych rodzajów turystyki, wyodrębnionych na podstawie różnych kryteriów. Według autora do najważniejszych rodzajów i form turystyki należy zaliczyć: krajoznawczą, kwalifikowaną, zdrowotną, motywacyjną, biznesową, kongresową, morską, etniczną, polonijną, socjalną, alternatywną, religijno-pielgrzymkową, kulturalną, agroturystykę oraz turystykę weekendową⁴².

Jak już wspomniano, turystykę można dzielić na wiele sposobów i wyróżniać jej formy na podstawie różnych kryteriów. My skoncentrujemy się jednak na tych formach, które dotyczą popytowej strony turystyki, a więc głównie samego uczestnictwa w turystyce (aktywności turystycznej), pomijając takie formy turystyki, które wyodrębniane są raczej na podstawie czynników związanych z podażą turystyczną (np. ekoturystyka czy turystyka alternatywna).

Jednym z podstawowych kryteriów podziału i wyodrębniania różnych form turystyki jest *charakter przemieszczania się turysty oraz liczba odwiedzanych przez niego miejscowości*, na podstawie czego wyróżnia się turystykę pobytową i turystykę wędrowną (nazywaną też wycieczkową). **Turystyka pobyтова** polega na przemieszczaniu się z miejsca stałego pobytu do jednej miejscowości, w której realizowane są podstawowe cele wyjazdu. Do najbardziej popularnych form turystyki pobytovej zaliczyć należy wczasy pobytowe, kolonie, pobyty sanatoryjne, biwaki itp. **Turystyka wędrowną** polega na ciągłym lub etapowym przemieszczaniu się

⁴⁰ Na przykład S. Ostrowski wyróżnia trzy podstawowe (tj. miejsce pochodzenia turystów, formy zorganizowania wyjazdów oraz okres pobytu na imprezie turystycznej) oraz 19 dodatkowych, specyficznie turystycznych kryteriów podziału ruchu turystycznego. Por. S. Ostrowski, *Ruch turystyczny w Polsce*, SIT, Warszawa 1972, ss. 19–20.

⁴¹ A. Bull, *The economics of travel and tourism*, Wiley Hasted Press, 1992. Cyt. za: G. Golebski, *Przedsiębiorstwo turystyczne w gospodarce wolnorynkowej*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1977, s. 29.

⁴² W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 1998, ss. 24–84.

turysty oraz odwiedzaniu różnych (co najmniej dwóch) miejscowości. Najbardziej popularne jej formy to wycieczki, obozy wędrowne czy tzw. autostop. Turystykę można podzielić również ze względu na *powszechność uczestnictwa oraz możliwości (stopień trudności) jej uprawiania*. Wyróżnia się wtedy **turystykę masową (popularną)**, dostępną dla każdego pod względem jej uprawiania i niewymagającą specjalnego przygotowania, oraz turystykę kwalifikowaną. **Turystyka kwalifikowana** (w wielu krajach nazywana turystyką aktywną) charakteryzuje się tym, że wymaga od uczestników pewnej kondycji fizycznej i specjalnego przygotowania oraz umiejętności posługiwania się odpowiednim sprzętem. Jej uprawianie często połączone jest z formalnym wymogiem posiadania określonych uprawnień (np. turystyka speleologiczna, narciarska, kolarska, kajakowa, żeglarska itp.). Turystyce kwalifikowanej często towarzyszy element współzawodnictwa, co znajduje wyraz w zdobywaniu określonych odznak i sprawności w zakresie turystyki kwalifikowanej (np. odznak PTTK). W ramach turystyki kwalifikowanej wykształciło się kilka charakterystycznych rodzajów imprez o specjalistycznym nazewnictwie (raid, spływ, rejs).

Jednym z podstawowych kryteriów wyodrębniania form turystyki jest *cel wyjazdu*⁴³. Na tej podstawie interesującą typologię form aktywności turystycznej zaproponowała V. Smith, wyróżniając sześć typów tej aktywności⁴⁴. Pierwszym z nich jest **turystyka rekreacyjna**, która związana jest przede wszystkim z wypoczynkiem. Obejmuje ona pobyty w nadmorskich i górskich kurortach, uzdrowiskach. Najbardziej rozpowszechnioną jej formułą jest tzw. 3xS (*sun, sea, sand* – słońce, morze, piasek). Uprawiający tę formę turystyki zwykle koncentrują się na biernym wypoczynku (plażowanie), obejmuje ona jednak także uprawianie niektórych sportów (narty wodne, tenis, golf itp.)⁴⁵. Drugim typem jest **turystyka etniczna**, która polega na podróżowaniu w celu zapoznania się z kulturą i stylem życia prawdziwie egzotycznych społeczności. Według autorki przykładem takiej turystyki może być podróż do Panamy, połączona z poznawaniem obyczajów Indian San Blas lub podróż do Indii w celu obserwowania odizolowanych od świata górskich plemion Assam. W programie takich podróży często znajdują się więc wycieczki do domostw tubylców, oglądanie tańców i różnych ceremonii, a nawet uczestniczenie w obrzędach religijnych. Chociaż autorka cytowanej koncepcji o tym nie wspomina, to skądinąd wiadomo, że turystyka etniczna obejmuje także podróże związane z miejscem pochodzenia turystów oraz ich przodków. Trzeci typ to **turystyka krajoznawcza**, która wykazuje podobieństwo do turystyki etnicznej, przyciągając turystów do odległych miejsc. Jednak w jej przypadku – według V. Smith – nacisk położony jest raczej na atrakcje naturalne niż kulturowe. Jako przykłady tej formy turystyki można podać zwiedzanie takich atrakcji przyrodniczych jak wodospad Niagara czy Wielki Kanion Kolorado. Turyści nastawiają się wtedy

⁴³ Kryterium takie posłużyło J.Ch. Holowayowi i Ch. Robinsonowi do wyróżnienia ośmiu rodzajów podróży, które dominują we współczesnej turystyce: podróże urlopowe, podróże służbowe, podróże w celach zdrowotnych, podróże w celu odwiedzenia krewnych i znajomych, podróże w celach religijnych, podróże dla korzyści ekonomicznych (np. zakupy), podróże w celach edukacyjnych (np. wycieczki poznawcze), podróże w celach sportowych lub rekreacyjnych (uczestnictwo lub obserwacja). Por. J.Ch. Holloway, Ch. Robinson, *Marketing w turystyce*, PWE, Warszawa 1997, s. 105.

⁴⁴ V. Smith, *Host and Guests*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1977, ss. 2–3. Cyt. za: R.W. McIntosh, Ch.R. Goeldner, *Tourism – Principles, Practices and Philosophies*, Grild Publishing Company, 1984, ss. 131–134.

⁴⁵ Według V. Smith specyficzną odmianą tego rodzaju turystyki są wyjazdy mające na celu rozrywkę i hazard (np. Las Vegas, Monte Carlo).

na wycieczki piesze. Czwarty typ to **turystyka kulturowa**, która obejmuje podróże, mające na celu poznanie dorobku kulturalnego odwiedzanych terenów, a także udział w niektórych imprezach artystycznych. Typowe zajęcia turysty uczestniczącego w takich wyjazdach to: zwiedzanie zabytków i muzeów, uczestniczenie w festiwalach, wystawach i pokazach itp. Przykładem turystyki kulturalnej mogą być np. wycieczki do Williamsburga w USA, zwiedzanie Muzeum Pergamońskiego w Berlinie, wycieczka szlakiem kultury celtyckiej itd. Piąty typ to **turystyka historyczna**, która jest specyficzną odmianą turystyki kulturowej, polegającą na uczestnictwie w wycieczkach do miejsc historycznych, zwiedzaniu kościołów, oglądaniu spektakli historycznych (np. typu „światło i dźwięk”). Dobrym przykładem turystyki historycznej jest zwiedzanie miejsc związanych ze starożytnym Rzymem, Grecją, Egiptem, ale obejmuje ona również podróże do miejsc związanych z historią bardziej współczesną (np. miejsce bitwy pod Waterloo czy obóz zagłady w Oświęcimiu). Szósty typ to **turystyka biznesowa**, która obejmuje szeroko pojęte podróże podejmowane w celach służbowych, jednak jej omówienie wykraczałoby poza ramy tego opracowania. Oczywiście przedstawiona typologia nie wyczerpuje wszystkich form aktywności, jakie są udziałem współczesnych turystów. Cele wyjazdów turystycznych mogą być tak różne, jak różne są potrzeby ludzkie oraz motywy uprawiania turystyki. Dlatego też autorzy ograniczają się zwykle do charakterystyki najważniejszych i najczęściej wyodrębnianych form. Z uwagi na znaczenie, jakie w odniesieniu do turystyki dzieci i młodzieży ma aktywność fizyczna, a także cele projektu MCETS, warto dodać, że w literaturze wyodrębnia się także pojęcie **turystyki sportowej**, chociaż i w tym przypadku istnieją różne poglądy na temat jej zakresu i definicji⁴⁶. Na potrzeby tego opracowania przyjmijmy, że są to takie formy turystyki, które łączą się z podejmowaniem przez turystę aktywności sportowej, ewentualnie jego uczestnictwem w wydarzeniach sportowych w roli widza.

Kryterium celu ma podstawowe znaczenie, jednak istnieje wiele innych kryteriów, według których dzieli się turystykę i ruch turystyczny. Ze względu na *długość trwania wyjazdu* rozróżnia się dwie podstawowe formy: **turystykę krótkookresową**, do której zalicza się wyjazdy wymagające od jednego do trzech noclegów, oraz **turystykę długookresową** (cztery lub więcej noclegów). W ramach tej pierwszej można wyróżnić **turystykę weekendową** (nazywaną też w Polsce wypoczynkiem sobotnio-niedzielnym), która dotyczy wyjazdów rozpoczynających się w soboty lub dni przedświąteczne i trwa do końca weekendu⁴⁷. Turystyka weekendowa uprawiana jest przede wszystkim przez mieszkańców dużych miast, a wyjazdy przeważnie koncentrują się w promieniu 100 km od miejsca ich stałego zamieszkania.

Ze względu na *okres wyjazdu oraz porę roku* można mówić o turystyce letniej i zimowej, urlopowej i wakacyjnej, świątecznej itd. Często stosuje się także podział ze względu na *miejsce uprawiania i region koncentracji turystów*. Wyodrębnia się wtedy **turystykę górską**

⁴⁶ Dyskusji nad zakresem tego pojęcia poświęcono nawet jeden z tomów czasopisma naukowego „Turyzm”, a w jednej z definicji przyjęto, że „turystyka sportowa – jako jedna z form turystyki – swoim zakresem znaczeniowym obejmuje zarówno aktywność ludzi, jak i bezpośrednio związaną z tą aktywnością działalność różnych instytucji zaangażowanych w organizację imprez oraz świadczenie usług osobom, które wyjeżdżają – czasowo i dobrowolnie oraz nie w celach zarobkowych – poza swoje codzienne otoczenie po to, aby realizować swoje zainteresowania związane ze sportem bądź poprzez podejmowanie aktywności fizycznej (sportowej), bądź też poprzez uczestnictwo w imprezach sportowych w charakterze widza”. W. Alejsiak, *Turystyka sportowa – przyczynek do dyskusji nad definicją oraz problematyką badawczą*, „Turyzm”, nr 26 (1), 2016, s. 92.

⁴⁷ W ramach turystyki krótkookresowej wyróżnić też można wyjazdy beznoclegowe (gdą powrót następuje w tym samym dniu co wyjazd).

(wysokogórska), nizinna, nadmorska, nadjeziorna itd. Na podobnej zasadzie, choć z dodatkowym uwzględnieniem cywilizacyjnego otoczenia oraz celów wyjazdów, wyodrębnia się **turystykę miejską** oraz **turystykę rustykalną (na terenach wiejskich)**. Z kolei ze względu na *koszty oraz sposób finansowania uczestnictwa* wyróżnia się **turystykę komercyjną** i **turystykę socjalną**. Pierwsza łączy się z pełną odpłatnością za usługi turystyczne, w drugiej występuje element dofinansowania (bezpośredniego lub pośredniego) przez różne podmioty – np. państwowe – wyjazdu turysty.

Bardzo ważnym kryterium klasyfikowania form turystyki jest *sposób podróżowania oraz środek transportu*. Pozwala on na wyróżnienie **turystyki pieszej** oraz korzystającej z różnych środków lokomocji: od najprostszych przyrządów doczepianych do nóg, takich jak: narty, łyżwy, rolki, po skomplikowane pojazdy napędzane różnymi rodzajami energii. W tym ostatnim przypadku można wyróżnić zarówno takie formy turystyki, które wykorzystują pracę istot żywych (np. **turystyka konna**)⁴⁸, jak i różnego rodzaju urządzenia mechaniczne, które obecnie odgrywają oczywiście podstawową rolę. W zasadzie każdemu z rodzajów transportu można przypisać odpowiednią formę turystyki: drogową (w tym: motorową, samochodową, autokarową, rowerową), wodną (w tym: morską i śródlądową), kolejową, samolotową itd. Jednak w praktyce znacznie częściej używa się nazw odnoszących się do konkretnych środków transportu (np. **turystyka rowerowa, autokarowa, kajakowa** czy **promowa**) niż rodzajów transportu (turystyka drogową, wodną czy kolejową). Nieco inny charakter ma podział uwzględniający różne rodzaje sprzętu sportowo-turystycznego. Na tej podstawie wyróżnić można np. turystykę: karawaningową, szybowcową, lotniarską i paralotniarską, balonową itd.

Ze względu na *formę organizacji wyjazdu*, w tym zwłaszcza zamawianie świadczeń oraz charakter zaspokajania potrzeb, wyróżniamy **turystykę zorganizowaną**, która obejmuje wyjazdy, w których turysta ma zapewnione podstawowe dobra i usługi za pośrednictwem organizatorów turystyki, oraz **turystykę niezorganizowaną**. W tym ostatnim przypadku turysta sam organizuje sobie wyjazd, samodzielnie rezerwuje świadczenia, realizuje własny program oraz we własnym zakresie zabezpiecza swoje potrzeby bezpośrednio u usługodawców turystycznych. Ze względu na *liczbę uczestników* rozróżnia się **turystykę indywidualną** i **turystykę grupową**, przy czym ta ostatnia może mieć zarówno formę zorganizowaną, jak i niezorganizowaną.

Z punktu widzenia głównych adresatów projektu MCETS bardzo ważnym kryterium wyodrębniania form turystyki jest to, kto w niej uczestniczy, czyli kryterium *podmiotów turystyki*. Na tej podstawie można bowiem wyróżnić np. **turystykę mieszkańców miast** oraz **turystykę mieszkańców wsi**. Oprócz takich ujęć bipolarnych (przeciwstawnych) często wyróżnia się formy turystyki odnoszące się do poszczególnych kategorii osób, np. **turystykę osób z niepełnosprawnościami**, **turystykę osób „trzeciego wieku”** czy w końcu – z oczywistych względów – najbardziej nas interesującą formę, jaką jest **turystyka dzieci i młodzieży**. W odniesieniu do tej ostatniej kategorii turystów często wyróżnia się też osobną kategorię w postaci **turystyki szkolnej**, chociaż kryterium tego wyodrębniania jest nieco inne i dotyczy szerszej kwestii, jaką jest kwestia formuły organizacji i organizatora wyjazdów.

Podstawowymi formami wyjazdów realizowanych w ramach szczególnie interesującej nas turystyki szkolnej są **wycieczki**, które stanowią ważny element w całokształcie form

⁴⁸ W niektórych krajach do transportu turystów wykorzystywane są także inne zwierzęta: wielbłądy, słonie itd.

dydaktyczno-wychowawczych szkoły. Niezwykle ważne jest to, że są one postrzegane przez dzieci i młodzież jako wyjątkowo atrakcyjny element programu edukacyjnego i funkcjonowania szkoły. Również nauczyciele są zasadniczo zgodni co do tego, że są one instrumentem dydaktyczno-wychowawczym „...pozwalającym na odkrywanie cech, zjawisk i procesów, rozszerzającym pole obserwacji, rozbudzającym zainteresowania oraz zmuszającym do refleksji”⁴⁹. Istnieje wiele form organizacyjnych wycieczek szkolnych, które mogą przybierać różną postać – od krótkich jednodniowych wyjazdów aż po wyjazdy trwające tydzień oraz od wycieczek krajoznawczo-wypoczynkowych po wyjazdy z zaawansowanym programem edukacyjnym. Ich różnorodność dobrze obrazuje tabela 1.2.

Tabela 1.2. Rodzaje i formy organizacji wycieczek szkolnych według M. Kugiejko

Rodzaje i formy wycieczek szkolnych	
Wycieczki przedmiotowe	Wycieczki inicjowane i realizowane przez nauczycieli w celu uzupełnienia obowiązującego programu nauczania w ramach danego przedmiotu lub przedmiotów pokrewnych: - wycieczki-lekcje – lekcje w terenie, gdzie w ramach zajęć lekcyjnych uczniowie udają się w najbliższe sąsiedztwo szkoły w celu realizacji programu (1–2 godz.); - wycieczki programowe – organizowane przez nauczycieli na potrzeby dydaktyczno-wychowawcze wynikające z programu nauczania; zazwyczaj kilkugodzinne, organizowane dla pełnych zespołów klasowych; udział w tych wycieczkach jest obowiązkowy.
Wycieczki krajoznawcze	Organizowane przez nauczycieli poszczególnych przedmiotów, treści poznawcze przeważają nad celami rekreacyjnymi. Wycieczki trwające kilka godzin, jedno- lub kilkudniowe, organizowane dla pełnych zespołów klasowych. Udział uczniów jest zalecany, ale nie obowiązkowy.
Wycieczki krajoznawczo-turystyczne	Wycieczki piesze i autokarowe, w których udział nie wymaga od uczestników przygotowania kondycyjnego i umiejętności specjalistycznych. Udział uczniów jest zalecany.
Wycieczki turystyki kwalifikowanej i obozy wędrowne	Wymagają od uczestników przygotowania psychofizycznego, specjalistycznego sprzętu, niekiedy uprawnień. Ich głównym celem jest integracja, wędrowka i rekreacja z uwzględnieniem celów poznawczych. Udział dzieci i młodzieży jest zalecany, skierowany do osób zainteresowanych.
Imprezy krajoznawczo-turystyczne	Formy najczęściej kilkugodzinnych lub jednodniowych imprez obejmują: rajdy, turnieje, konkursy, zjazdy. Udział uczniów jest zalecany, ale nie może być egzekwowany drogą sankcji.
Imprezy turystyki kwalifikowanej	Wyjazdy kilkudniowe, udział w przedsięwzięciu wymaga od uczestników przygotowania kondycyjnego i umiejętności specjalistycznych, w tym posługiwania się specjalistycznym sprzętem. Są to m.in. rejsy, spływy czy biwaki.
Imprezy wyjazdowe	Imprezy kilkudniowe, organizowane dla pełnych zespołów klasowych lub grup zorganizowanych, związane z realizacją programu nauczania; zielone szkoły, białe szkoły, ekologiczne szkoły.
Imprezy kulturalne	Imprezy trwające kilka godzin, takie jak: przedstawienia szkolne, obchody dnia patrona itp.

Źródło: M. Kugiejko, *Turystyka szkolna w województwie wielkopolskim*, „Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, nr 21, Uniwersytet A. Mickiewicza, Bogucki – Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019, ss. 35–36.

Przedstawione kryteria podziału oraz formy turystyki oczywiście nie wyczerpują wszystkich możliwości, jakie istnieją w tym zakresie. Zarówno w literaturze fachowej, jak i praktycznej działalności turystycznej często używa się takich pojęć jak: turystyka kongresowa, motywacyjna, alternatywna itd. Ich charakterystykę pozwolimy sobie jednak pominąć z uwagi na to, że w tych formach dzieci oraz młodzież nie uczestniczą.

⁴⁹ M. Kugiejko, *Turystyka szkolna w województwie wielkopolskim*, „Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, nr 21, Uniwersytet A. Mickiewicza, Bogucki – Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019, ss. 35–36.

1.4. Typologie turystów (w tym dotyczące dzieci i młodzieży)

Typologizacja (czyli proces tworzenia typologii) jest jednym z przejawów działalności poznawczej człowieka, który szczególnie rozpowszechniony jest w naukach społecznych. Opiera się na idei grupowania przedmiotów poznania (np. zjawisk, procesów itd.), dzięki czemu przy ich analizowaniu, wyjaśnianiu i próbach zrozumienia następuje redukcja entropii informacyjnej, a rzeczywistość staje się w większym stopniu poznawalna. Wyjątkowa rola, jaką w nauce odgrywają różne formy grupowania (w tym typologizacja), wynika z tego, że pozwalają one oddzielić czynniki podstawowe (esencjalne) od drugorzędnych (ubocznych), co ułatwia wykrycie prawidłowości rządzących zjawiskami oraz budowanie na ich podstawie teorii naukowych⁵⁰. W grupowaniu możemy mieć do czynienia albo z pojedynczymi wymiarami, albo z ich wielością. Jeśli bierzemy pod uwagę dwie lub więcej zmiennych, tworzymy w ten sposób zbiór kategorii nazywany typologią.

Jednym z obszarów badań, w którym typologie znajdują szczególnie szerokie zastosowanie, jest problematyka zachowań turystów (*tourist behaviour*)⁵¹. Większość typologii turystów opiera się na analizach struktury oraz mechanizmów motywacji turystycznej, a mnogość koncepcji w zakresie motywów uprawiania turystyki skutkuje licznymi interpretacjami dotyczącymi typologii turystów. Według B. Brothertona i B. Himmetoglu najczęściej typologii turystów opiera się na klasyfikacjach bipolarnych, czyli przeciwstawiających sobie najważniejsze ich cechy (np. aktywny-pasywny, samotnik-towarzyski, uczestnik-obserwator itd.)⁵². Większość typologii wyodrębnia zwykle więcej typów turystów, jak np. M. Bassand, który wyróżnił cztery podstawowe typy turystów⁵³:

- * zorientowanych na rozrywkę i zabawę (*le sportif*),
- * zorientowanych na poznanie, kontakt z dziełami sztuki (*le connaisseur*),
- * zorientowanych na kontakt z przyrodą (*le solitaire*),
- * zorientowanych na zaliczenie jak największej liczby atrakcji turystycznych (*le voyeur*).

Do najbardziej rozpowszechnionych klasyfikacji należy typologia turystów opracowana przez E. Cohena, który zastosował kryterium głębokości kontaktu turysty z odwiedzanym przez niego środowiskiem, od bardzo powierzchownego do maksymalnej integracji. W tym „swoistym continuum postaw, przechodzącym od *familiarity* (coś znajomego) do *novelty* (coś nowego)” – jak pisze K. Przecławski – E. Cohen wyróżnia cztery podstawowe typy turystów⁵⁴:

- * **zorganizowany turysta masowy** (*organized mass tourist*) – który podróżuje w sposób charakterystyczny dla turystyki masowej, preferujący standardowe zorganizowane formy.

⁵⁰ W. Alejski, *Typologizacja i modelowanie jako instrumenty naukowego wyjaśniania zjawisk i procesów turystycznych*, [w:] *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy*, red. L. Butowski, Instytut Turystyki, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa 2013, ss. 9–38.

⁵¹ Ph.L. Pearce, *Tourist Behaviour. Themes and Conceptual Schemes*, Clevedon, Buffalo–Toronto 2005, s. 13.

⁵² B. Brotherton, B. Himmetoglu, *Beyond Destinations – Special Interest Tourism*, „Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research”, Vol. 8 (3), s. 15.

⁵³ M. Bassand, *Sociologie des loisirs et du tourisme*, UIOOT, Turin 1968. Cyt. za: K. Przecławski, *Socjologiczne problemy turystyki*, IWCRZZ, Warszawa 1977, s. 53.

⁵⁴ E. Cohen, *Toward a Sociology of Tourism*, „Social Research”, Vol. 39, 1972, ss. 164–182. Cyt. za: K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, s. 39.

Cechuje go *maximum familiarity*, co oznacza, że zachowuje on wszystkie zwyczaje i obyczaje swojego środowiska, nie identyfikuje się (nawet na krótki czas pobytu) z kulturą. Jego wrażenia z podróży są bardzo powierzchowne (według niektórych można je porównać do wrażeń z filmu);

- ✱ **indywidualny turysta masowy** (*individual mass tourist*) – który uczestniczy także w imprezach zaliczanych do turystyki masowej, ale uczestnictwo to ma charakter indywidualny, najczęściej niezorganizowany, co powoduje, że „wynosi” on z podróży znacznie więcej doświadczeń;
- ✱ **odkrywca** (*explorer*) – który podróżuje już w zupełnie inny sposób niż poprzednie dwa typy. Zdecydowanie odcina się od całej sfery turystyki zorganizowanej (zinstytucjonalizowanej). Sam organizuje sobie podróż i stara się unikać „utartych turystycznych szlaków”, choć nie rezygnuje z wygodnego noclegu i tradycyjnych, pewnych środków transportu. Stara się nawiązywać kontakty z miejscową ludnością. Na pewien czas opuszcza swoją turystyczną „środowiskową bańkę”, choć na tyle niedaleko, aby w każdej chwili móc do niej powrócić;
- ✱ **turysta zintegrowany** (*drifter*) – to najbardziej zaawansowany typ turysty, który „daje się unieść” odwiedzanemu środowisku, integrując się prawie całkowicie z kulturą środowiska odwiedzanego. W przypadku takiego turysty zupełnie zanika *familiarity* i w pełni ujawnia się *novelty*. Turysta całkowicie rezygnuje ze zwyczajów swojego środowiska, interesuje się praktycznie wszystkim, co napotyka, oraz pragnie w czasie pobytu uczestniczyć we wszystkich obserwowanych zdarzeniach i sytuacjach na zasadach takich samych jak ludność miejscowa.

Ten ostatni typ turysty często utożsamiany jest z **podróżnikiem** (nie mylić z podróżnym). Dlatego też warto zastanowić się, jaka jest różnica pomiędzy tymi dwoma kategoriami podróżnych. Według H. Piętki różnica ta jest podobna do tej, jaka występuje między sportowcem-amatorem a sportowcem-zawodowcem. Podróżnik w swoich wędrówkach po świecie działa zgodnie z ustaloną przez dłuższą praktykę rutyną, ze znajomością swoich celów poznawczo-obserwacyjnych, realizując te cele w sposób możliwie systematyczny i gruntowny, przy czym zazwyczaj przekazuje rezultaty swoich spostrzeżeń szerszemu ogółowi drogą odczytów, artykułów czy większych publikacji⁵⁵. Turysta natomiast działa z dużym zasobem twórczej inicjatywy i bogatej różnorodności sposobów patrzenia na obcy świat⁵⁶.

W Polsce jedną z najczęściej cytowanych jest typologia K. Przecławskiego. Na podstawie najczęściej występujących motywów wyjazdów autor ten wyodrębnił siedem podstawowych typów turysty⁵⁷:

- 1) typ poznawczy, w którym wyróżnia się dodatkowo trzy grupy turystów:

- ✱ nastawionych na obcowanie z naturą,
- ✱ nastawionych na obcowanie z kulturą,
- ✱ nastawionych na obcowanie z ludźmi,

⁵⁵ H. Piętka, *Potrzeba rozwinięcia zmysłu badawczego wśród turystów*, „Ruch Turystyczny”, nr 2, 1957, s. 4.

⁵⁶ H. Piętka uważa, że w tym indywidualizmie turysty tkwi jego pionierska rola w stosunku do zawodowego podróżnika, którego wnikliwe obserwacje mogą być niejednokrotnie uzupełniane przez spostrzeżenia turysty. Można więc powiedzieć, że postawa turysty jest poznawczo-obserwacyjna, natomiast postawa podróżnika ma charakter badawczo-obserwacyjny. Tamże.

⁵⁷ K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, s. 38.

- 2) typ integratywny – nastawiony na współzycie z grupą,
- 3) typ zadaniowy – nastawiony na konkretne działanie,
- 4) typ rozrywkowy i rozrywkowo-wypoczynkowy,
- 5) typ wyczynowy (np. turystyka kwalifikowana),
- 6) typ religijno-kontemplacyjny,
- 7) typ zdrowotny – nastawiony na ochronę zdrowia.

Typologia ta jest dla nas szczególnie interesująca, ponieważ była kilka razy wykorzystywana w badaniach nad aktywnością turystyczną dzieci i młodzieży. Jedne z ciekawszych badań tego typu przeprowadziła Z. Lubowicz, która – analizując dominujące typy turystów wśród młodzieży szkolnej – przyjęła założenie, że w dużej mierze odpowiadają one określonym systemom wartości⁵⁸. Na podstawie szeroko zakrojonych badań empirycznych (którymi objęła aż 2521 osób) wyodrębniła 10 typów turysty, którym przypisano najczęściej wskazywane przez badanych wartości.

1. **Turysta poznający świat**, charakteryzujący się dążeniem do zwiedzania i poznania – to człowiek, który ceni pracę (37,5%), współzycie z ludźmi i ich przyjaźń (35,7%), żyje w zgodzie z normami moralnymi (34,9%), stale doskonali własną osobowość, w podobnym zakresie jako wartości ceni rodzinę oraz miłość. Najniżej cenioną wartością jest dobrobyt materialny (18,5%).
2. **Turysta poznający siebie (kontemplacyjny)**, nastawiony na pogłębioną refleksję; ceni przede wszystkim życie zgodne z normami moralnymi (12,4%), doskonalenie siebie (12,3%) i przyjazne współzycie z innymi ludźmi (10,9%). Ten typ częściej dotyczy młodzieży miejskiej niż wiejskiej.
3. **Turysta poszukujący przyjaciół (afiliatywny)**, który ceni dobrobyt materialny (45,3%), dobre i harmonijne życie z innymi ludźmi (41,6%). Ceni także solidną pracę, życie rodzinne i miłość oraz dąży do samodoskonalenia. Jest to najbardziej rozpowszechniony typ wśród polskiej młodzieży.
4. **Turysta wypoczywający**, który żyje przede wszystkim w zgodzie z normami moralnymi (39%), ceni rodzinę i przyjaźń innych ludzi oraz solidną pracę (odpowiednio 37,3% i 36,9%). Nastawiony jest na realizację profilaktyki zdrowotnej.
5. **Turysta wyczynowy**, który nastawiony jest na sprawdzenie siebie, wysiłek fizyczny, na pokonywanie przeszkód. Jako typ zachowań występuje w jednej dziesiątej przypadków. Kieruje się samodoskonaleniem, ceni wartości samorealizacyjne (16%).
6. **Turysta poszukujący rozrywki**, bawiący się, nastawiony na przyjemne spędzenie wolnego czasu; ceni dobrobyt (29,8%), życie rodzinne (22,6%) i przyjaźń innych (22,4%).
7. **Turysta szukający przygód**, podobnie jak turysta poszukujący rozrywki, najwyżej ceni dobrobyt (34,7%) oraz takie wartości jak: samodoskonalenie, życie rodzinne czy harmonijne współzycie z ludźmi (po ok. 21,5%).
8. **Turysta handlowiec** jest nastawiony na zysk. Jest to typ turysty najrzadziej występujący wśród badanych. Najbardziej ceni dobrobyt materialny (6,8%). Pozostałe wartości uzyskały już znacznie mniejszą liczbę wskazań, nie przekraczając 2%.

⁵⁸ Starła się sprawdzić, „...czy teoretyczne typy postaw wobec wartości i teoretyczne typy zachowań mają odpowiedniki w rzeczywistości oraz czy występują związki między różnymi typami postaw wobec różnych wartości i różnymi typami zachowań?”. Z. Lubowicz, *Turystyka młodzieży polskiej lat osiemdziesiątych*, Instytut Badań Problemów Młodzieży, Instytut Turystyki, Warszawa 1990, s. 21.

9. **Turysta konformista.** W przypadku tego turysty wszystkie wartości uzyskały podobną liczbę wskazań – pomiędzy 4% a 5%. Podobnie jak poprzedni (handlowiec) ten typ turysty występował bardzo rzadko.
10. **Turysta poszukujący piękna (esteta).** Jest to turysta, który przykłada największą wagę do samodoskonalenia (23,8%), solidnej pracy (19,9%) i życia w zgodzie z normami moralnymi (23,2%). W systemie jego wartości dążenie do dobrobytu odgrywa raczej małą rolę (8,3%).

Podsumowując rozważania dotyczące typologii turystów oraz dominujących typów wśród dzieci i młodzieży, warto przytoczyć opinię A. Tyszki, który uważa, że podstawowe znaczenie ma dwoisty podział na: turystykę wędrowną (kwalifikowaną) oraz turystykę pobytowo-przewozową. Najważniejszym wyróżnikiem tej pierwszej jest zasada pokonywania przestrzeni za pomocą tradycyjnych, a nawet archaicznych technik lokomocyjnych, angażujących i aktywizujących indywidualny wysiłek psychofizyczny turysty (pieszego, kolarza, kajakarza, narciarza, taternika, pletwonurka itp.), oraz bezpośredniość kontaktu z odwiedzanym środowiskiem. Przeciwnieństwem tej formuły uprawiania turystyki jest turystyka przewozowa, polegająca na minimalizacji wysiłku i aktywności turysty oraz komfortu, zarówno w związku z pokonywaniem przestrzeni, jak i samą „treścią” wypoczynku⁵⁹. Według A. Tyszki⁶⁰:

...wpływ obu tych przeciwstawnych typów czy stylów turystyki, ich efekty rekreacyjne, poznawcze (zwłaszcza krajoznawcze), wychowawcze – czyli efekty kulturotwórcze – są względem siebie bardzo odległe. Sens pierwszego typu turystyki sprowadza się do poszukiwania doznań i satysfakcji w dobrowolnie narzuconym sobie trudzie i ćwiczeniu (*askezis*). Sens drugiego – streszcza się w czasowej odmianie środowiska i poszukiwaniu nowych wrażeń bez rezygnacji z wygod i udogodnień, a nawet przez podniesienie ich standardu (*hedone*). Pierwszy z nich mieści się w stylu „sportowym” i należy *par excellence* do kultury fizycznej, gdy tymczasem drugi jest bliższy prestiżowej rozrywce i konsumpcji.

Wydaje się, że wszelkie próby wartościowania różnych form turystyki oraz typów turysty należy traktować raczej w kategoriach teoretyczno-poznawczych niż praktycznych. Każda z nich reprezentuje bowiem określone walory społeczne (wychowawcze, poznawcze, zdrowotne itd.). Możliwość wyboru wśród tej różnorodności jest bowiem dobrem szczególnego rodzaju zarówno w porządku aksjologicznym, jak i pragmatycznym⁶¹.

1.5. Najważniejsze determinanty aktywności turystycznej dzieci i młodzieży

Aktywność turystyczna determinowana jest wieloma czynnikami, które różnicują jej poziom i strukturę w różnych grupach społecznych. Sprawia to, że oprócz zasygnalizowanych już trudności, jakie napotykamy przy definiowaniu turystyki i form aktywności turystycznej oraz

⁵⁹ Pośrednim typem wydaje się być turystyka zmotoryzowana, która łączy wędrowną i aktywny charakter przemieszczania się ze zmechanizowaniem środków transportu, a pobytowy (campingowo-carawaningowy) tryb spędzania czasu z tendencją do bliskiego kontaktu z naturą oraz dokładnego poznawania odwiedzanego terenu.

⁶⁰ A. Tyszka, *Kulturowe i społeczne aspekty rozwoju turystyki*, [w:] *Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce*, cz. I, Instytut Turystyki, Warszawa 1979, s. 65.

⁶¹ Tamże, s. 69.

wszelkich próbach typologizacji w tym zakresie, zarówno badacze, jak i praktycy działający na rynku turystycznym muszą się uporać z wielką różnorodnością i złożonością uwarunkowań uczestnictwa w turystyce. Z pewnością nie ułatwia to procesów przygotowania i dystrybucji produktów turystycznych, które byłyby najbardziej odpowiednie dla poszczególnych grup turystów i gwarantowałyby ich skuteczną sprzedaż. Dotyczy to również dzieci i młodzieży, chociaż zapewne w mniejszym stopniu niż turystów dorosłych. Zróżnicowania w zakresie czynników wpływających na poziom i charakter uczestnictwa w turystyce dotyczą zarówno wyjazdów podejmowanych już samodzielnie przez młodzież, jak i wyjazdów, które organizowane są młodszym turystom przez ich rodziców oraz szkoły i inne instytucje.

Istnieje wiele typologii, które klasyfikują determinanty aktywności turystycznej, decydujące o jej poziomie i strukturze, chociaż niewiele jest takich, które dotyczą stricte segmentu dzieci i młodzieży. W pewnym sensie jest to zrozumiałe, ponieważ ich aktywność turystyczna uzależniona jest przede wszystkim od rodziców, a raczej czynników, które kształtują uczestnictwo w turystyce całej rodziny (gospodarstwa domowego). Podejmując się analizy czynników wpływających na to, jak często i w jaki sposób ludzie uczestniczą w wyjazdach turystycznych oraz co decyduje o tym, że jedni robią to częściej od innych, trzeba podkreślić, że czynników takich jest bardzo dużo. Nie rozwijając tematu, można podać, że czynników mających duże znaczenie jest co najmniej kilkadziesiąt, a niektóre klasyfikacje wyróżniają ich ponad sto, np. w najbardziej chyba rozbudowanej koncepcji, opracowanej przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO), wyróżniono aż 133 czynniki, które zaklasyfikowano do trzech grup⁶². Najczęściej spotykane są ujęcia dwuskładnikowe (dychotomiczne), wśród których najbardziej popularne są podziały na uwarunkowania wewnętrzne (nazywane też subiektywnymi) i zewnętrzne (nazywane obiektywnymi)⁶³. Istnieją też oczywiście bardziej rozbudowane typologie, które dzielą wszystkie czynniki na trzy (koncepcje trychotomiczne, np. we wspomnianej klasyfikacji UNWTO wyróżniono czynniki: społeczno-ekonomiczne, psychologiczno-socjalno-kulturalne oraz techniczne), cztery (tetrychotomiczne) lub jeszcze więcej grup. Przykładem ciekawej, czteroskładnikowej klasyfikacji uwarunkowań aktywności turystycznej jest koncepcja określana mianem „STEP Analysis”, która swoją nazwę bierze od podstawowych kategorii czynników: społecznych (S), technologicznych (T), ekonomicznych (E) oraz politycznych (P)⁶⁴.

Zastanawiając się nad wyborem najlepszej typologii, która pasowałaby do specyfiki tego opracowania i w sposób ogólny, ale w miarę wszechstronny, wprowadzała w problematykę najważniejszych czynników determinujących aktywność turystyczną, zdecydowano się na koncepcję opracowaną przez S. Wodejko (tab. 1.3). Wybór ten wynika z faktu, że po pierwsze – w sposób dość czytelny klasyfikacja ta dzieli najważniejsze czynniki na trzy podstawowe kategorie, a po drugie – cechuje się dosyć dużą wszechstronnością, uwzględniając nie tylko

⁶² Por. *Factors influencing travel demand and leading to the redistribution of tourist movements*, WTO 1977. Cyt. za: R. Łazarek, *Ekonomika turystyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 1999, s. 69.

⁶³ Wśród tych pierwszych (wewnętrzne/subiektywne) zwykle wyróżnia się takie czynniki jak: potrzeby, motywy, postawy (preferencje), osobowość, uczenie się itd. Natomiast uwarunkowania zewnętrzne/obiektywne zazwyczaj dzieli się dodatkowo na podgrupy: czynniki ekonomiczne, społeczno-kulturowe oraz regionalne. Por. M. Jedlińska, *Specyfika zachowań konsumenckich na rynku turystycznym*, [w:] *Turystyka w badaniach naukowych. Prace ekonomiczne*, red. A. Nowakowska, M. Przydział, WSIZ, Rzeszów 2006, ss. 173–175.

⁶⁴ C. Cooper, J. Fletcher, A. Fyall, D. Gilbert, S. Wanhill, *Tourism Principles and Practice*, 3rd ed., Pearson Education Limited, Edinburgh 2005, ss. 112–116.

czynniki popytowe i podażowe, ale także (pomijane w wielu klasyfikacjach) uwarunkowania związane z polityką turystyczną państwa. Bardziej rozbudowane typologie – czyli wyodrębniające większą liczbę kategorii – najczęściej nawiązują do ujęć przedstawionych w tej tabeli, uzupełniając je lub modyfikując.

Tabela 1.3. Klasyfikacja uwarunkowań aktywności turystycznej według S. Wodejko

Czynniki ekonomiczne	Czynniki społeczno-psychologiczne	Czynniki podażowe
• ogólnogospodarcze, takie jak: dochód narodowy, płace realne, stopa bezrobocia, struktura konsumpcji, międzynarodowa wymiana gospodarcza; • dochodowe, czyli poziom dochodów umożliwiających powstanie funduszu swobodnej konsumpcji, a także moda, efekt demonstracji oraz rozwinięta turystyka socjalna, mogąca spowodować włączenie się do ruchu tych osób, które osiągają niskie dochody; • cenowe, czyli zmiany cen produktów turystycznych oraz cen substytutów.	• czas wolny (jego rozmiary i rozkład w skali rocznej); • czynniki demograficzne, takie jak: liczba i struktura ludności, wielkość gospodarstw domowych; • stopień uprzemysłowienia i wskaźnik urbanizacji; • czynniki kulturalne; • motywy podróży.	• polityki turystycznej, obejmującej regulacje prawne w sferze gospodarki turystycznej, międzynarodowych stosunków turystycznych natury handlowej i prawnej (formalności graniczne), rozwój turystyki socjalnej, reglamentacje działalności turystycznej; • transportu, infrastruktury i środków obsługujących turystów, układu i wydajności przejść granicznych; • hotelarstwa, jego wielkości, struktury, standardu usług noclegowych, kategoryzacji; • sprawności organizacyjnej i zakresu preferencji państwa w odniesieniu do hotelarstwa; • organizatorów podróży, czyli sieci, organizacji, promocji, zakresu usług, konkurencji cenowej.

Źródło: S. Wodejko, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa 1997, ss. 47, 60 i n.

Ze względu na cele projektu MCETS warto zwrócić uwagę na opinię M. Zawadzkiego, który zauważył, że istniejące w literaturze typologie omawianych tu czynników można uzupełnić o takie kategorie jak: upowszechnianie się zwyczaju wyjazdów w celach wypoczynkowych oraz wzrost świadomości tego, że wyjazdy turystyczne stanowią jeden z elementów profilaktyki zdrowotnej w związku z degradacją środowiska naturalnego. Jego zdaniem nie bez znaczenia jest także popularyzacja turystyki w środkach masowego przekazu i kształtowanie się swoistej mody na podróżowanie, co dotyczy zwłaszcza ludzi młodych⁶⁵. Wydaje się, że wskazane w tej opinii czynniki niejako wprost nawiązują do celów projektu MCETS, który ma wpłynąć na wzrost zainteresowania uprawianiem turystyki wśród dzieci i młodzieży.

Aby dokładnie scharakteryzować czynniki decydujące o aktywności dzieci i młodzieży, należałoby najpierw przeanalizować zagadnienie w odniesieniu do ogółu społeczeństwa, badając różnicowania poszczególnych grup społecznych w tym zakresie, aby na tym tle wnioskować o roli, jaką uprawianie turystyki odgrywa w rodzinach posiadających dzieci, a dopiero potem w odniesieniu do nich samych. W tym opracowaniu nie jest to chyba konieczne, więc ograniczymy się tylko do najważniejszych kwestii i podejmiemy próbę charakterystyki najważniejszych determinant aktywności turystycznej, bezpośrednio dotyczących dzieci i młodzieży.

⁶⁵ Por. M. Zawadzki, *Tendencje rozwojowe aktywności turystycznej mieszkańców Polski*, „Problemy Turystyki”, nr 4, 1992, s. 128.

Według T. Słaby aktywność turystyczna, jako jedna z ważnych obecnie form konsumpcji, odzwierciedla i warunkuje stopień zaspokojenia potrzeb, a tym samym określa poziom, jakość i godność życia ludności⁶⁶. W odniesieniu do każdego z wymienionych aspektów istnieją dwa podstawowe nurty badawcze. Pierwszy z nich tworzą badania ogólnego poziomu uczestnictwa w turystyce, drugi – badania jego zróżnicowania w różnych przekrojach typologicznych oraz analizy zjawiska ekskluzji (wykluczenia społecznego) w tym zakresie. Odnosząc się najpierw do tej ostatniej kwestii, należy pamiętać o tym, że potrzeby turystyczne w istocie są potrzebami wyższego rzędu, przez co aktywność (i konsumpcja) turystyczna – pomimo jej coraz szerszej dostępności – przypisywana jest często do sfery tzw. konsumpcji luksusowej. Nie bez znaczenia jest też to, że w większości badań analizuje się uczestnictwo w turystyce w ściśle określonym okresie, którym zazwyczaj jest ostatni rok przed momentem prowadzenia badań, natomiast rzadko interesujemy się tym, w jakim stopniu ewentualny brak uczestnictwa w turystyce ma charakter trwały. Dlatego też uznanie braku uczestnictwa w turystyce za przejaw wykluczenia społecznego – przynajmniej w tradycyjnym znaczeniu tego terminu – budzi wątpliwości⁶⁷, a termin „wykluczenie społeczne” w odniesieniu do aktywności turystycznej w literaturze naukowej używany jest raczej rzadko. Należy jednak zauważyć, że dzieje się tak pomimo tego, że w ogólnym schemacie, wyznaczającym ramy analizy wykluczenia społecznego w krajach należących do Unii Europejskiej, umieszczono także wyjazdy turystyczne, a dokładnie: „możliwość opłacenia tygodniowego wypoczynku poza miejscem zamieszkania”⁶⁸. Jednocześnie Unia Europejska promuje hasło „Turystyka dla wszystkich”, zaznaczając, że turystyka jest „prawem powszechnym, które powinniśmy starać się zapewnić wszystkim osobom, które mogą podróżować swobodnie”⁶⁹. Stąd też projekt MCETS, który skierowany jest do dzieci i młodzieży uczęszczających do szkół podstawowych zlokalizowanych w miejscowościach mniejszych (do 50 tys. mieszkańców), wpisuje się w program walki z wykluczeniem społecznym w tej części, która dotyczy promowania turystycznych form spędzania czasu wolnego.

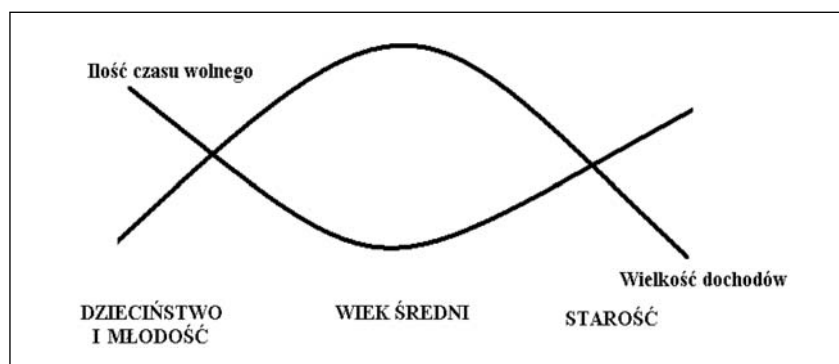
Wśród czynników determinujących aktywność turystyczną dzieci i młodzieży podstawowe znaczenie mają trzy: **wiek** oraz **czas wolny** i **dochody**. Warto zauważyć, że znaczenie dwóch ostatnich czynników jest u ludzi młodych zasadniczo inne niż u osób dorosłych. Dobrze ilustruje to rycina 1.3, gdzie pokazano, jak kształtują się relacje pomiędzy dochodami a czasem wolnym w zależności od wieku. W każdym z trzech pokazanych na wykresie okresów życia człowieka relacje te przedstawiają się odmiennie. Jak widać – w przeciwieństwie do dorosłych – dzieci i młodzież mają „dużo” wolnego czasu oraz „mało” dochodów. W przypadku najmłodszych dochody te są często zerowe lub skrajnie małe, a ich aktywność turystyczna uzależniona jest całkowicie od dochodów rodziców.

⁶⁶ T. Słaby, *Konsumpcja. Eseje statystyczne*, Difin, Warszawa 2006, s. 180.

⁶⁷ *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapirski, WSFZ, Warszawa 2004, s. 237.

⁶⁸ Por. L. Mejer, *Social Exclusion in the EU Member States*, „Statistics in Focus”, nr 3-1, 2000, s. 2. Cyt. za: W. Alejski, *Determinanty i zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, „Studia i Monografie AWF Kraków”, nr 56, Kraków 2009, s. 427.

⁶⁹ *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego*, Komisja Europejska, Europa w 12 lekcjach, Urząd Publikacji UE, Bruksela 2006, s. 45.

Ryc. 1.3. Relacje pomiędzy wiekiem a ilością czasu wolnego i wielkością dochodów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: C. Cooper, J. Fletcher, A. Fayal, D. Gilbert, S. Wanhill, *Tourism Principles and Practice*, 3rd ed., Pearson Education Limited, Edinburgh 2005, s. 117.

Jeśli chodzi o czynnik wieku, to praktycznie wszystkie badania wskazują na to, że tzw. młody wiek jest wysoko skorelowany z wysokim poziomem aktywności turystycznej. Ludzie młodzi należą do najbardziej aktywnych grup społecznych, na co wskazują niezmiennie badania prowadzone na całym świecie⁷⁰. Wśród głównych przyczyn tego stanu rzeczy zwykle wymienia się to, że ludzie wykazują się ogromnymi potrzebami w zakresie poznania, ruchu, nawiązywania nowych znajomości itd. Młodych ludzi cechuje również większa podatność na wzory zachowań rozpowszechniane przez media oraz działalność marketingową firm turystycznych⁷¹. W związku z tym, że są to osoby uczące się, to w stosunkowo małym stopniu obciążone są obowiązkami domowymi i zawodowymi. Wzrastająca wraz z wiekiem ilość obowiązków (oraz wydatki związane z tzw. urządzaniem się) powodują, że w kolejnych przedziałach wiekowych aktywność turystyczna spada. Warto też podkreślić, że wiek jest czynnikiem, który w dużym stopniu decyduje o innych ważnych determinantach uczestnictwa w turystyce, takich jak choćby wspomniany wcześniej czas wolny, charakter wykonywanej pracy czy dochody. Trzeba też pamiętać, że wiek jest nie tylko kategorią biologiczną, ale też kategorią społeczną, która ogniskuje w sobie skutki tak różnych czynników jak liczba przeżytych lat, wynikające z tego doświadczenia, pełnione role społeczne itd.⁷²

Ciekawych informacji na temat aktywności turystycznej dzieci i młodzieży dostarczają badania (prowadzone w ramach ekonomiki turystyki i marketingu usług turystycznych) dotyczące tzw. **cyklu życia rodzinnego**, nazywanego też „wiekiem domowym” (*domestic age*). Pojęcie to odnosi się do pewnych etapów w życiu każdego człowieka, które w zasadniczy sposób wpływają na charakter jego zachowań konsumpcyjnych. Koncepcja ta znajduje zastosowanie również w analizach aktywności turystycznej, a niektórzy posługują się przy tym

⁷⁰ Tamże, ss. 223–229. Jak również: W. Alejsiak, *Aktywność turystyczna: międzynarodowe i krajowe zróżnicowanie oraz kwestia wykluczenia społecznego*, „Turizm”, nr 21 (1/2), 2011, ss. 7–16.

⁷¹ C. Scott, *Youth Holiday Makers: Solely Faithful to hedonism?*, [w:] *Proceedings of the New Zealand Tourism Hospitality Research Conference*, red. K.A. Smith, C. Schott, Wellington, December 8–10, 2004, ss. 264–276.

⁷² Niektórzy badacze zachowań turystycznych, oprócz wieku pojmowanego w kategoriach „kalendarzowych”, posługują się także pojęciami wieku socjalnego, biograficznego, psychologicznego i duchowego. Ph.L. Pearce, dz. cyt., s. 28.

nawet określeniem „cykl życia turystycznego” (*travel life cycle*)⁷³. Etap, w jakim znajduje się aktualnie dana jednostka, w dużym stopniu determinuje skłonność do podróżowania oraz charakter zapotrzebowania na dobra i usługi turystyczne. Zwykle wyróżnia się pięć⁷⁴ lub jedenaście⁷⁵ etapów w cyklu życia, każdemu z nich przypisując określone cechy charakteryzujące aktywność turystyczną. W koncepcji jedenastoetapowej analizowanej w tym materiale kategorii konsumentów – czyli dzieci i młodzieży – dotyczą przede wszystkim etapy nr 1 i 2 oraz 5 i 6. W przypadku tych pierwszych analizy dotyczą aktywności turystycznej bezpośrednio, w tym w odniesieniu do okresu „dzieciństwa”, czyli do ok. 10. roku życia (etap 1) oraz do okresu nastoletniego. Natomiast przy etapach 5 i 6 analizuje się zachowania turystyczne rodzin z dziećmi w wieku szkolnym – osobno, gdy najmłodsze dziecko ma mniej niż 6 lat (inne mogą być starsze i chodzić już do szkoły) oraz gdy wszystkie dzieci są w wieku szkolnym. Charakterystykę wpływu tych czynników na aktywność turystyczną przedstawiono w tabeli 1.4.

Tabela 1.4. Fazy cyklu życia rodzinnego/wieku domowego oraz towarzyszące im zachowania konsumpcyjne

Faza cyklu życia	Wzorce zachowań na rynku turystycznym oraz standardowo nabywane dobra i usługi
Etap I Dzieciństwo	Decyzje o wyjazdach są podejmowane przez rodziców (opiekunów). Początkowo wyjazdy mają wyłącznie rodzinny charakter. Dopiero w wieku 10 lat pojawiają się nowe formy turystyki, które organizowane są zwykle przez szkołę lub instytucje. Wyjazdy takie są w pełni zorganizowane, a dzieci mają zabezpieczone wszystkie usługi i stałą opiekę wychowawców.
Etap II Okres nastoletni (wczesna dorosłość)	Jest to czas niezależności, kontaktów z rówieśnikami i poszukiwania tożsamości. Pierwsze samodzielne wyjazdy podejmowane są zwykle w wieku ok. 15 lat. Ograniczenia ekonomiczne rekompensowane są w tym okresie dużą ilością czasu wolnego oraz ogromną ciekawością świata. Młodzież w tym okresie cechuje wysoki poziom aktywności turystycznej. Dominują tanie wyjazdy z własnym wyżywieniem, różnymi środkami transportu. Często cel podróży jest mniej ważny niż sam fakt opuszczenia codziennego otoczenia.
...	...
Etap V „Pełne gniazdo I” – małżeństwo, gdy najmłodsze dziecko jest w wieku poniżej 6 lat	To okres, w którym rodziny dokonują zakupów mieszkań i domów oraz zajmują się ich urządzeniem, co sprawia, że ich zasoby finansowe są mocno nadwyrężone, a możliwości konsumpcyjne ograniczone. Interesują się takimi produktami jak: pralki, odbiorniki telewizyjne, odżywki dla niemowląt, leki, witaminy, zabawki, sanki. Ich aktywność turystyczna ma typowo rodzinny charakter. Często wyjeżdżają do rodziny na wieś oraz na typowe wczasy.
Etap VI „Pełne gniazdo II” – małżeństwo, gdy najmłodsze dziecko jest w wieku 6 lat i więcej	Sytuacja finansowa rodzin na tym etapie jest lepsza, zwłaszcza wtedy, gdy zarówno mąż, jak i żona pracują. Reklama wpływa na nich w mniejszym stopniu niż wcześniej. Kupują produkty w większych opakowaniach, często po okazjowych cenach: dużo żywności, środków czystości, sprzęt sportowy (np. rowery). Wydają na dodatkowe lekcje i korepetycje. Różnorodna aktywność turystyczna, obejmująca: wczasy (krajowe i zagraniczne), wyjazdy weekendowe i wyjazdy służbowe. Dzieci wyjeżdżają przede wszystkim na kolonie.
...	...

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Alejski, *Determinanty i różnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, „Studia i Monografie AWF Kraków”, nr 56, Kraków 2009, ss. 234–236.

Wśród wielu innych czynników, mających wpływ na aktywność turystyczną dzieci i młodzieży, podkreślić trzeba rolę, jaką w tej kwestii odrywają **grupy odniesienia**. Dotyczy to zwłaszcza tzw. grup członkowskich, gdzie jednostka – ze względu na stały kontakt z członkami danej grupy – pozostaje pod bezpośrednim jej wpływem. Wśród grup tego typu wyróżnić moż-

⁷³ M. Oppermann, *Travel Life Cycle*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 22 (3), 1995, ss. 535–552.

⁷⁴ C. Cooper, J. Fletcher, D. Gilbert, S. Wanhill, dz. cyt., s. 36.

⁷⁵ W. Alejski, *Determinanty i różnicowanie społeczne...*, ss. 234–236.

na: grupy pierwotne (rodzina, przyjaciele, sąsiedzi, koledzy ze szkoły) oraz wtórne (np. grupy religijne). Z uwagi na kształtujące się dopiero u dzieci i młodzieży wzory zachowań grupy odniesienia mają bardzo duże znaczenie w wyrabianiu określonych nawyków dotyczących uprawiania turystyki. Dotyczy to przede wszystkim grup rówieśniczych, które w okresie uczęszczania do szkół należą do czynników najsilniej oddziałujących na zachowania młodzieży⁷⁶.

1.6. Rodzina i szkoła oraz stowarzyszenia turystyczne jako czynniki kształtowania zainteresowań oraz aktywności turystycznej dzieci i młodzieży

Wprawdzie już wcześniej wskazano na wielki wpływ, jaki na aktywność turystyczną ma **rodzina** (m.in. w tab. 1.3), w tym podrozdziale pragniemy jednak rozwinąć nieco ten wątek i podkreślić, że – stanowiąc dla dzieci i młodzieży naturalne środowisko wychowawcze – jest ona tą instytucją, która stwarza największe możliwości wczesnego zetknięcia się z turystyką⁷⁷. To ona kształtuje najwcześniejsze wzorce zachowań, które dopiero później modyfikowane są przez własne doświadczenia oraz wpływy innych czynników (w tym innych grup społecznych). Kiedy mówimy o tradycjach w odniesieniu do turystyki, mamy na myśli przede wszystkim istniejące w rodzinie zwyczaje, poglądy, zachowania związane z turystyką oraz konkretne fakty związane z inicjowaniem, organizowaniem oraz uczestniczeniem poszczególnych członków rodziny w wyprawach turystycznych⁷⁸. W rozważaniach na temat uwarunkowań aktywności turystycznej dzieci i młodzieży warto też uwzględnić fakt, że stanowią one (w tym zwłaszcza dzieci) ważny segment rynku turystycznego, nie tylko ze względu na swoją aktywność turystyczną, ale też ze względu na wpływ na zachowania turystyczne swoich rodziców oraz całych gospodarstw domowych⁷⁹.

Oprócz rodziny wyjątkowo duży wpływ na kształtowanie się zainteresowań turystycznych u młodych ludzi ma także **szkoła**, która jest tą instytucją, od której oprócz edukacji oczekuje się także silnego i pozytywnego oddziaływania wychowawczego⁸⁰. Poza nauczaniem przedmiotów wyznaczonych programem szkolnym, w szkole przekazywane są również treści wychowawcze, które mają wpływ na kształtowanie postaw oraz wartości u dzieci i młodzieży. Turystyka jest chętnie i często wykorzystywanym instrumentem w działalności wychowawczej szkół, dobrze nadającym się też do wzmocnienia i uatrakcyjnienia procesu dydaktyczno-wychowawczego. W opinii wielu pedagogów turystyka może być wykorzystywana do realizacji programu nauczania niemal wszystkich przedmiotów, zarówno w szkołach podstawowych, jak i średnich⁸¹. Nieco inną formą wyjazdów niż wycieczki dydaktyczne są tzw. zie-

⁷⁶ Wpływ grup rówieśniczych oraz środowiska szkolnego na aktywność turystyczną został dobrze opisany w pracy: K. Lubański, *Turystyka młodzieży jako problem społeczno-wychowawczy*, Instytut Turystyki, Warszawa 1987, s. 3.

⁷⁷ A. Dziewulak, E. Kosel, A. Nocuń, K. Przecławski, M. Zürn, *Turystyka młodzieży. Z badań nad wypoczynkiem młodzieży warszawskiej*, Instytut Turystyki, Warszawa 1977, s. 86.

⁷⁸ Tamże, s. 87.

⁷⁹ Ph.L. Pearce, dz. cyt., s. 29.

⁸⁰ Niektóre badania wskazują na to, że w przypadku wielu dzieci szkoła zapewnia im częstszy kontakt z turystyką niż rodzina. A. Dziewulak, E. Kosel, A. Nocuń, K. Przecławski, M. Zürn, dz. cyt., s. 97.

⁸¹ K. Lubański, dz. cyt., s. 3.

lone szkoły (organizowane przede wszystkim dla dzieci zamieszkujących obszary o zwiększonym zanieczyszczeniu środowiska), które łączą w sobie funkcje dydaktyczno-wychowawcze z profilaktyką zdrowotną. Na koniec należy stwierdzić, że chociaż szkoła dysponuje wieloma atrybutami, które mogą korzystnie stymulować aktywność turystyczną, to jednak aktywność turystyczna nie jest funkcją długości pobytu w szkole i nie zawsze wzrasta wraz z wiekiem uczniów i kolejno kończonymi przez nich klasami⁸².

Rola szkoły w rozwijaniu zainteresowań turystycznych u dzieci i młodzieży jest tym większa, że na ich terenie często działają różnego typu **koła zainteresowań** oraz **organizacje zajmujące się propagowaniem turystyki oraz organizacją imprez turystycznych**. Są wśród nich zarówno organizacje turystyczne (np. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze – PTTK), jak i organizacje o szerszym niż tylko turystyka programie działalności (np. Związek Harcerstwa Polskiego – ZHP, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej – ZHR)⁸³. Dążenia jednostek do osiągnięcia wyznaczanych sobie celów mogą być realizowane na trzy sposoby: samodzielnie, w walce z innymi oraz we współpracy z innymi. W działalności stowarzyszeń oraz innych społecznych organizacji turystycznych mamy do czynienia przede wszystkim z tym trzecim sposobem. Prawie 150-letnia historia stowarzyszeń turystycznych w Polsce⁸⁴ pokazuje, że potrafią one znakomicie połączyć zainteresowania turystów z przyswajaniem sobie przez członków panujących w nich norm i obyczajów oraz nadrzędnej roli idei, dla których zostały powołane. Dotyczy to zarówno masowych organizacji turystycznych, takich jak PTTK czy PTSM (Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych), jak i mniejszych organizacji, skupiających ludzi uprawiających tzw. turystykę wysoko specjalistyczną (podwodną, speleologiczną). Przynależność do klubu turystycznego wpływa w zasadniczy sposób na częstotliwość i charakter uprawianej turystyki. Zrzeszeni turyści często mają specjalistyczny sprzęt do uprawiania ulubionej dyscypliny, posiadają różnego rodzaju uprawnienia oraz sami zajmują się organizacją i prowadzeniem imprez turystycznych. Członkowie klubów i stowarzyszeń wzajemnie się wspomagają. Wiele organizacji turystycznych wprowadza też pewne elementy rywalizacji (np. sprawności i odznaki turystyki kwalifikowanej), co wpływa korzystnie na aktywność ich członków. Aktywności turystycznej dzieci i młodzieży sprzyjać też może bliski kontakt z organizacjami religijnymi oraz związkami wyznaniowymi⁸⁵.

⁸² Na przykład wśród młodzieży szkół ponadpodstawowych można zauważyć zjawisko spadku aktywności turystycznej w ostatnich latach nauki. Wykazały to m.in. badania P. Różyckiego, według którego „...przeczy to tezie, że wraz z dojrzewaniem i usamodzielnianiem się młodzieży jej aktywność turystyczna może wzrastać”. Por. P. Różycki, *Aktywność turystyczna młodzieży szkół ponadpodstawowych Krakowa*, [w:] *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, AWF Wrocław, Wrocław 2000, s. 59.

⁸³ Na przykład do Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego należy blisko 70 tysięcy członków, zrzeszonych w ponad 2,2 tysiącach kół i klubów, które tworzą ok. 300 oddziałów PTTK, będących terenowymi jednostkami Towarzystwa posiadającymi osobowość prawną. <https://pttk.pl/o-nas/o-nas-o-pttk/o-nas-o-pttk-kim-jestesmy.html#.YBc7PHndjx8> (dostęp: 1.02.2021).

⁸⁴ Jako pierwsi zaczęli się stowarzyszać w naszym kraju turyści górscy (Towarzystwo Tatrzańskie powstało w 1873 r.), jednak już na początku XX w. praktycznie każda forma turystyki kwalifikowanej miała swoje stowarzyszenie. Istniały już wtedy liczne automobilkluby, kluby cyklistów, wioślarzy, żeglarzy itp. Por. Z. Kulczycki, *Zarys historii turystyki w Polsce*, SiT, Warszawa 1977.

⁸⁵ Jako przykład może posłużyć Kościół katolicki, który turystyce i jej wychowawczym aspektem poświęca wiele uwagi, organizując nie tylko pielgrzymki i oazy, ale także kolonie i obozy dla dzieci i młodzieży.

Przedstawione wyżej organizacje społeczne (a także wiele innych instytucji) troszczą się o rozwój turystyki wśród dzieci i młodzieży szkolnej, starając się kształtować u nich nie tylko nawyki do jej uprawiania, ale także pewne wartości, które są z tym związane. Według A. Dziewulaka i wsp. „...tradycje i związane z nimi doświadczenia kształtują w dzieciach, a potem w młodzieży, określone nawyki i postawy związane ze sposobem spędzania wakacji, urlopów czy w ogóle czasu wolnego. Odbywa się to poprzez długotrwały proces przekazywania młodemu człowiekowi określonych wzorów spędzania czasu wolnego, uczestnictwa w konsumpcji dóbr kulturalnych itp. Wzorce te wyznaczone są wieloma czynnikami, wśród których najważniejszą rolę odgrywają czynniki środowiskowo-kulturowe”⁸⁶.

⁸⁶ A. Dziewulak, E. Kosel, A. Nocuń, K. Przecławski, M. Zürn, dz. cyt., s. 83.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział II

Krajoznawstwo – podstawowe zagadnienia

2.1. Definicja i ewolucja pojęcia „krajoznawstwo”

2.2. Części składowe i cele popularyzatorskie krajoznawstwa

2.1. Definicja i ewolucja pojęcia „krajoznawstwo”

Termin krajoznawstwo przechodził liczne ewolucje i wielokrotnie był odmiennie definiowany, ponieważ używali go i nadal używają przedstawiciele różnych dziedzin i dyscyplin nauki, jak również działacze społeczni. Analizując treść występujących w literaturze definicji, można jednak wyodrębnić **trzy zasadnicze sposoby rozumienia** tego terminu. Zgodnie z nimi krajoznawstwo oznacza⁸⁷:

- * wiedzę (lub zbiór informacji) o kraju, regionie, obiekcie,
- * rodzaj procesu poznawczego,
- * ruch społeczny o różnych formach organizacyjnych.

Krajoznawstwo, które zrodziło się w Polsce w epoce oświecenia, miało swoje odpowiedniki również w innych krajach Europy: w Niemczech (*Heimatkunde*), w Rosji (*krajewiedzenie*), we Francji (*mouvement regional*) i w Anglii (*regional survey*)⁸⁸.

Za początek zorganizowanego ruchu krajoznawczego na ziemiach polskich uznaje się powstanie **Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego** w 1906 r. To wydarzenie miało niebagatelne znaczenie dla rozwoju całej turystyki w naszym kraju. Inaczej bowiem niż na Zachodzie od samego początku idea zorganizowanego krajoznawstwa była silnie przesyciona pierwiastkami edukacyjnymi i patriotycznymi⁸⁹. Wyjątkowe miejsce krajoznawstwa i turystyki w systemie kształcenia, samokształcenia oraz samodoskonalenia dzieci i młodzieży znalazło odzwierciedlenie już w Ustawie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z 27 października 1906 r., gdzie za najważniejsze cele Towarzystwa uznano⁹⁰:

1. **Zbieranie wiadomości** dotyczących krajoznawstwa polskiego.
2. **Gromadzenie danych** naukowych, geograficznych, fizjograficznych, antropologicznych, etnograficznych, statystyczno-ekonomicznych, archeologicznych oraz związanych z historią sztuki, dotyczących ziem polskich i krajów przyległych historycznie lub geograficznie z nimi związanych.
3. **Szerzenie wśród ogółu**, a zwłaszcza wśród młodzieży, wiadomości dotyczących krajoznawstwa polskiego.

Wraz z ustawą PTK Warszawski Gubernialny Urząd do Spraw Stowarzyszeń zatwierdził **znak PTK, mający znaczenie symbolu** (ryc. 2.1).

Jego myślą przewodnią, znaną wówczas jedynie projektodawcom, była jedność ziem polskich, wówczas podzielonych jeszcze granicami zaborów. W środku stalowej obręczy, spajającej herby Krakowa, Poznania i Warszawy, umieszczono ruiny zamku w Ogrodzieńcu, położone w znanym mieszkańcom ziem polskich Paśmie Krakowsko-Wieluńskim. Jednym z ważnych obiektów tego pasma była Częstochowa: symbol jednoznacznie odczytywany przez Polaków,

⁸⁷ I. Janowski, *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003, s. 9.

⁸⁸ Z. Kruczek, *Metodyka krajoznawstwa*, wyd. 3, AWF Kraków, Kraków 1997, s. 30.

⁸⁹ A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, *Wstęp*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 5.

⁹⁰ *Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z 27 października 1906 roku*, [w:] *Studia i materiały z dziejów polskiego krajoznawstwa. Od PTK do PTTK*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Zarząd Główny, Komisja Historii i Tradycji, Warszawa 2009, ss. 535–542.

natomiast niezrozumiały w tym czasie przez władze zaborcze⁹¹. Znak ten przez lata jednoczył Polaków w duchu patriotyzmu i przywiązania do ziemi ojczystej.

Krajoznawstwo definiowane jest zwykle jako opis szczegółowy kraju lub jego regionu bądź jako wszechstronna wiedza o kraju rodzinnym, przede wszystkim o swoim regionie. W. Okoń w *Nowym słowniku pedagogicznym* definiuje krajoznawstwo jako gromadzenie i upowszechnianie wiadomości geograficznych, etnograficznych i historycznych o kraju ojczystym lub o jednym z jego regionów. Ponieważ główną formą krajoznawstwa są wycieczki, zbliża się ono do turystyki, lecz obejmuje znacznie szersze zadania poznawcze, a niekiedy nawet naukowe⁹². T. Łobożewicz wiąże krajoznawstwo z formami turystyki kwalifikowanej: pieszą, kolarską, wodną, zmotoryzowaną, uważając, że turysta kwalifikowany powinien dążyć do opanowania umiejętności samodzielnego organizowania procesu zwiedzania⁹³. Dzięki turystyce krajoznawstwo zyskuje techniczne środki poznania kraju, wiążąc z nim człowieka przez przeżycia i wrażenia, jest źródłem radości i tęczy fizycznej, zdobywanej przez uprawianie turystyki, zwłaszcza aktywnej. Z drugiej zaś strony krajoznawstwo ma wpływ na turystykę, podnosząc jej rangę, niejako uszlachetniając ją i wzbogacając o nowe treści.

W Polsce pojęcie krajoznawstwa pojawiło się w latach sześćdziesiątych XIX w., kiedy – za sprawą A. Schneidera – doszło do wydania *Encyklopedii dla krajoznawstwa Galicji*. W związku z tym termin ten musiał być znany jeszcze wcześniej. Mimo to *Słownik języka polskiego* S.B. Lindego z 1885 r. nie umieścił tego hasła, a stało się to dopiero w 1902 r. w tzw. *Słowniku Warszawskim*⁹⁴, gdzie krajoznawstwo zostało określone jako: „zbiór wiadomości o danym kraju”. Kolejna definicja została przedstawiona przez profesora S. Pawłowskiego, który uznał krajoznawstwo za dyscyplinę naukową, podając że: „jest to gałąź geografii – geografia stosowana kraju ojczystego”⁹⁵. Widział on również w krajoznawstwie ruch społeczny, stwierdzając, że: „powinno być nadal ruchem zmierzającym do rozbudzenia uczuć patriotyzmu i przywiązania do rzeczy swojskich i najbliższych. Musi być ruchem państwowym, narodowym. Żadna zaś z nauk nie może w spełnianiu tego zadania krajoznawstwa i geografii wyręczyć, jakkolwiek wszystkie mogą jej w tym służyć”⁹⁶. Sta-

Ryc. 2.1. Znak Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego

Źródło: http://khit.pttk.pl/teksty/index.php?co=tx_kkms_01 (dostęp: 26.01.2021).

⁹¹ A. Wasilewski, *Źródła krajoznawstwa polskiego*, „Bibliotekarz Lubelski”, nr 57, 2014, s. 195.

⁹² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. 3, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 187.

⁹³ T. Łobożewicz, R. Kogut, R. Szmytke, *Turystyka kwalifikowana*, Roltour sp. z o.o., Agencja Wydawniczo-Reklamowa Besso, Warszawa 1997, s. 11.

⁹⁴ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, *Krajoznawstwo. Zarys teorii i metodyki*, Proksenia, Kraków 2003, ss. 7–8.

⁹⁵ Tamże, s. 8.

⁹⁶ Tamże.

nowisko S. Pawłowskiego, uznające krajoznawstwo za naukę⁹⁷, spotkało się z negacją W. Nałkowskiego, który uważał, że: „krajoznawstwo będzie to wiedza o kraju, możliwie pełny zbiór faktów odnoszących się do danego kraju, ani nauka, ani sztuka, lecz informacja, źródło, z którego zarówno geografia, jak i inne nauki i sztuki czerpać mogą materiały do swych opracowań”⁹⁸. Krajoznawstwo było ściśle związane z geografą, choć W. Nałkowski – jeden z twórców rodzimej definicji krajoznawstwa – w 1910 r. twierdził, że relacje geografii i krajoznawstwa nie zostały u nas dostatecznie ustalone⁹⁹.

W *Wielkiej Ilustrowanej Encyklopedii Powszechnej XX-lecia międzywojennego* przedstawiono **krajoznawstwo jako zbiór wszelkich wiadomości o pewnym większym lub mniejszym obszarze**. Ponieważ chodzi tu o wiadomości z najrozmaitszych dziedzin (archeologia, historia, geografia, geologia, biologia, etnografia, statystyka, ekonomia itp.), zatem krajoznawstwo nie tworzy nauki, a oznacza raczej praktyczną działalność, jak zbieranie materiałów, bez dążenia do stworzenia jakiejś naukowej syntezy¹⁰⁰. Na zbliżenie krajoznawstwa do nauki, a więc na jego paranaukowy charakter, wskazywał z kolei M. Orłowicz. Dość interesującą interpretację pojęcia krajoznawstwa zaprezentował też A. Patkowski, cytując słowa jednego z geografów rosyjskich W.P. Siemionowa-Tianszanskiego¹⁰¹:

Jeśli geografia jako cel istotny ma badanie w szerokich zarysach całej kuli ziemskiej, to krajoznawstwo zajmuje się szczegółowym poznawaniem jakiegoś określonego kraju. Geografia patrzy przez teleskop, krajoznawstwo przez mikroskop. Geografia podaje wyniki swych obserwacji i uogólnień na mapkach o skali niewielkiej, obejmujących całą kulę ziemską lub jej oddzielne wielkie połacie, krajoznawstwo skupia swe obserwacje na mapkach szczegółowych o wielkiej skali, obejmujących niewielkie regiony.

Ciekawe stanowisko przedstawił również A. Patkowski w *Encyklopedii „Świat i Życie”* z 1935 r., pisząc¹⁰²: „Krajoznawstwo jest ruchem społecznym zmierzającym do:

- * szerzenia wśród społeczeństwa dorosłego i młodzieży znawstwa przyrody i kultury (materialnej i duchowej) kraju rodzinnego przez wszechstronne poznawanie środowisk, regionów i kraju,
- * zaprawiania do samodzielnych badań i współpracy naukowej w tym zakresie,
- * zachowania rodzimych odrębności przyrody i kultury kraju,
- * rozwijania przywiązania do stron rodzinnych,
- * pogłębiania czynnej roli obywatela do pracy zawodowo społecznej, związanej z człowiekiem i ziemią, przede wszystkim wśród najbliższego otoczenia (wieś, miasto, gmina, powiat)”.

⁹⁷ G. Bieńczyk, *Krajoznawstwo i jego związki z turystyką*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2003, ss. 37–38.

⁹⁸ Tamże, s. 38.

⁹⁹ E. Wieczorek, *Krajoznawstwo nauką w służbie badania przestrzeni*, referat wygłoszony 16 marca 2002 r. w Katowicach w czasie seminarium metodycznego przed konferencją „Górny Śląsk w XX wieku”, zorganizowanego przez Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris.

¹⁰⁰ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, dz. cyt., s. 8.

¹⁰¹ A. Patkowski, *Istota, idea i program naszego ruchu krajoznawczego*, „Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy”, nr 1, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Warszawa 1939, s. 3.

¹⁰² Za: G. Bieńczyk, dz. cyt., s. 38.

Definicja ta pokazuje krajoznawstwo jako ruch społeczny, a jednocześnie uwypukla jego charakter jako ruchu regionalnego¹⁰³. Definicja opracowana przez Komisję Krajoznawczą ZG PTTK kładzie natomiast nacisk na kompleksowość znajomości kraju oraz – podobnie jak M. Orłowicz – wskazuje, że tę wiedzę osiąga się w trakcie wycieczek po kraju, ale ponadto także przez lekturę: „Krajoznawstwo jest wielostronną (kompleksową) znajomością kraju, jego przeszłości, teraźniejszości i przyszłości (ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu), którą osiąga się i rozwija zarówno indywidualnie, jak i zespołowo, w czasie wycieczek po kraju oraz uzupełnia lekturą i innymi środkami”¹⁰⁴.

Powiązanie krajoznawstwa z różnymi formami ruchu turystycznego, jego upowszechnianie oraz społeczny charakter ukazuje w swej definicji J. Węgrzynowicz: „**Krajoznawstwo to ruch społeczny** jednoczący młodych i dorosłych, rozwijający się w oparciu o różnorodne formy turystyki czynnie przez różnych krajoznawców uprawiane, dążący do gromadzenia i upowszechniania wiedzy o kraju ojczystym oraz utrwalania i pomnażania jego zasobów przyrody i kultury”¹⁰⁵. Podobnie szeroko ujęto to pojęcie w nowej *Encyklopedii Powszechnej PWN* z 1997 r.¹⁰⁶ Według T. Łobożewicza definicja krajoznawstwa sprowadza się natomiast do następującego ujęcia: „**Krajoznawstwo stanowi kompleksową wiedzę o kraju**, istota krajoznawstwa szkolnego opiera się na poznawaniu przez uczniów zjawisk i procesów zachodzących w najbliższym środowisku przyrodniczym, geograficznym i społecznym”¹⁰⁷. Inaczej, jako ruch społeczny, widzą krajoznawstwo L. Sawicki oraz M. Sobański, którzy piszą, że jest to¹⁰⁸:

ruch społeczny jednoczący młodych i dorosłych, rozwijający się w oparciu o różnorodne formy turystyki czynnie przez krajoznawców uprawiane, dążący do gromadzenia zasobów przyrody i kultury. Powyższa działalność prowadzi do szerzenia uczuć patriotycznych, umiłowania swego kraju ojczystego i kształtowania czynnych – zaangażowanych postaw obywatelskich.

Krajoznawstwo jest źródłem holistycznej, zintegrowanej, pogłębionej, a zarazem popularnonaukowej wiedzy o kraju. Rozwija aktywne postawy w służbie społecznej i pracy dla ojczyzny. Wiąże turystykę z kulturą, sprawia również, że turystyka staje się ważnym instrumentem wychowania młodego pokolenia. Terminy „turystyka” i „krajoznawstwo” nie są tożsame, istnieją obok siebie, jak dwie asymptoty. Ciągłe się zbliżają do siebie, ale nigdy się nie spotykają. Nie jest to jednoznaczne z twierdzeniem, że są to „dwa różne pojęcia mieszczące się w dwu odmiennych płaszczyznach, zarówno treściowych, jak i formalnych. Obydwie te nazwy określają wartości odmienne, niekiedy tylko zazębiające się w pracy lub nawzajem współdziałające”¹⁰⁹. Z bardziej współczesnych określeń krajoznawstwa można natomiast przytoczyć defini-

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ I. Janowski, dz. cyt., s. 10.

¹⁰⁵ G. Bieńczyk, dz. cyt., ss. 37–41.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ I. Janowski, dz. cyt., s. 11.

¹⁰⁸ Tamże, s. 12.

¹⁰⁹ K. Denek, *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2000, s. 107.

cję K. Mazurskiego, stwierdzającego, że: „krajoznawstwo to poznanie kraju (krajów) lub jego regionów oraz ich popularyzacja”¹¹⁰.

A. Janowski był tym, który najtrafniej określił głęboki **sens krajoznawstwa** i sprecyzował **korzyści** wynikające z niego, ujmując je w następujący sposób¹¹¹:

- * wzbogacanie osobowości przez obserwacje piękna krajobrazu, dzieł sztuki, zabytków,
- * budzenie dumy narodowej przez poznawanie pamiątek przeszłości,
- * zbliżanie się do ludzi przez bezpośrednie kontakty z mieszkańcami wsi i miast,
- * poznawanie elementów krajobrazu i tego, co wnosi do niego człowiek.

Pomimo upływu czasu korzyści te zbytnio się nie zmieniły, jedynie można je poddać pewnej weryfikacji i streścić następująco¹¹²:

- * poznawanie kraju, poczynając od własnego środowiska,
- * poznawanie człowieka, pracy ludzkiej i jej wpływu na środowisko,
- * budzenie patriotyzmu i kształtowanie aktywnej postawy,
- * budzenie wzruszeń estetycznych i patriotycznych,
- * wielokierunkowe, aktywne i emocjonalne zaangażowanie.

Powyższe korzyści krajoznawstwa można jeszcze uzupełnić za K. Denkiem o trzy kolejne aspekty¹¹³:

- * wyrobienie nawyku i postaw proekologicznych względem środowiska przyrodniczego,
- * wyrobienie nawyków do zdrowego stylu życia przez aktywność fizyczną,
- * przygotowanie do postawy *copingowej* – dawania sobie rady w życiu.

Współczesny przegląd definicji krajoznawstwa należy rozpocząć od propozycji wypracowanej i przyjętej w trakcie III Kongresu Krajoznawczego w Płocku¹¹⁴, na którym stwierdzono, że: „krajoznawstwo jest ruchem społecznym jednoczącym młodych i dorosłych, rozwija się w oparciu o różne formy turystyki czynnie uprawiane przez krajoznawców, dąży do gromadzenia i upowszechniania wiedzy o kraju ojczystym oraz utrwalania i pomnażania jego zasobów przyrody i kultury”. Zupełnie inaczej próbował zdefiniować krajoznawstwo W. Lipniacki, według którego należałoby je pojmować w trzech warstwach¹¹⁵:

- * funkcjonalnej – obejmującej możliwie najpełniejsze, najwszechstronniejsze poznanie ziemi ojczystej,
- * instytucjonalnej – jako ruch społeczny dążący do zbierania i popularyzowania wszelkich wiadomości o kraju czy regionie,
- * historyczno-socjologicznej – obejmującej dziedzinę kultury zajmującą się całokształtem działalności poznawczej oraz wytworzonych przez nią nowych wartości.

¹¹⁰ I. Janowski, dz. cyt., s. 13.

¹¹¹ Tamże, s. 30.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ III Kongres Krajoznawstwa Polskiego odbył się w Płocku w dniach 11–13 kwietnia 1980 r.

¹¹⁵ A. Mroczek-Żulicka, *Twórcze podejście do organizacji krajoznawstwa w opozycji do banalnej rozrywki i zabawy – przykład Łodzi*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 303.

W powyższym ujęciu, jak twierdzi W.W. Gaworecki, krajoznawstwo, jako **zdobywanie wiedzy** o regionie, niekoniecznie musi być uzyskiwane w czasie wolnym od pracy i przez turystykę. Nie musi to być również ruch amatorski¹¹⁶.

Z. Kruczek rozpatruje krajoznawstwo w ujęciu:¹¹⁷

- ✱ **funkcjonalnym** – krajoznawstwo to działanie zmierzające do wszechstronnego i pełnego poznania określonego kraju, regionu. Jest to najczęściej działanie amatorskie, wykonywane w czasie wolnym, wynikające z zainteresowań osobistych, postawy poznawczej i pasji. Tak rozumiane krajoznawstwo konsumuje wszelkie wiadomości z najrozmaitszych dziedzin wiedzy, a jego specyfiką jest interdyscyplinarne, możliwie najszersze spojrzenie na dostrzeżaną rzeczywistość;
- ✱ **instytucjonalnym** – jest to ruch społeczny dążący do zbierania i popularyzowania wszelkich wiadomości o kraju czy regionie. Skupia działaczy, posiada określony system organizacji prac oraz gromadzenia, przesyłania i przetwarzania zebranych danych dla potrzeb praktyki społecznej, a zwłaszcza turystyki;
- ✱ **kulturowo-społecznym** – rozumiane jako dziedzina kultury obejmująca całokształt działalności poznawczej, sumę wytworzonych nowych wartości wraz z wynikami tej działalności. W tym znaczeniu mieszczą się również wypracowane metody i techniki działalności krajoznawczej, narzędzia, środki, instytucje i organizacje oraz narastające tradycje krajoznawstwa.

V Kongres Krajoznawstwa Polskiego, który odbył się w październiku 2000 r., w swym przesłaniu pokazał aktualną treść krajoznawstwa: „Krajoznawstwo źródłem tożsamości narodowej”¹¹⁸, będące nośnikiem takiej idei jak kształtowanie postaw patriotycznych. Daje możliwość harmonijnego rozwoju człowieka, niezależnie od jego statusu, stwarza szansę na ochronę i umacnianie tożsamości narodowej obywateli, a także na wejście do struktur europejskich ze świadomością wnoszonego bogactwa dziedzictwa¹¹⁹. Jest zatem źródłem patriotyzmu i tożsamości narodowej oraz nośnikiem wartości ogólnonarodowych i regionalnych. Otwierać się musi jednocześnie na Europę i świat.

Krajoznawstwo ciągle się rozwija i ewoluuje jego znaczenie. Rozwój ten wywołuje potrzebę weryfikacji definicji, nowego określenia roli i znaczenia tej dziedziny. Dyskusję terminologiczną nie sposób zamknąć na jakimś etapie. Rację miał M. Limanowski, który w trakcie I Ogólnopolskiego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu (1929) powiedział, że: „gdyby krajoznawstwo zamknęło się w jednej definicji, stałoby się czymś sztucznym i bezbarwnym”¹²⁰.

Na początku XXI w. zaznaczyła się tendencja do rozszerzenia zakresu przestrzennego krajoznawstwa – zamiana „krajoznawstwa” na „światoznawstwo”, co oznacza zwiększenie zasięgu poznawania poza granice własnego kraju, ale i otwarcie się na problemy innych kultur, tolerancję. Jednak należy raczej zacząć od poznawania Europy, a zwłaszcza od naszych najbliższych

¹¹⁶ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 1998, ss. 26–27.

¹¹⁷ Z. Kruczek, *Metody krajoznawstwa*, s. 11.

¹¹⁸ V Kongres Krajoznawstwa Polskiego odbył się w Gnieźnie w dniach 8–10 września 2000 r.

¹¹⁹ G. Bieńczyk, dz. cyt., s. 46.

¹²⁰ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, dz. cyt., s. 12.

sąsiadów. Przede wszystkim jednak od mniejszości narodowych w Polsce. Jako ważną cechę współczesnego krajoznawstwa należy odnotować antropocentryczność, **nastawienie na poznawanie człowieka**, z jego relacjami z krajobrazem przyrodniczym i kulturowym¹²¹.

2.2. Części składowe i cele popularyzatorskie krajoznawstwa

Działalność krajoznawcza, oparta na nowoczesnych, naukowych zasadach, odwołuje się do praw dydaktyki, psychologii i teorii wychowania – przekazywanie bowiem treści krajoznawczych, ich popularyzacja, jest pewną swoistą postacią nauczania. W nowoczesnych modelach procesu dydaktycznego występuje podmiot przekazujący i podmiot odbierający. Elementami oddziaływania są: cele, treści, zasady, metody, formy organizacyjne i środki pomocnicze.

Rozpatrując metodykę popularyzacji krajoznawstwa w kontekście nowoczesności działania, należy uwypuklić następujące zasady pedagogiki¹²²:

- * zasadę świadomego i aktywnego udziału odbiorcy treści krajoznawczej,
- * zasadę programowania, systematyzowania, pogłębiania i utrwalania treści krajoznawczych,
- * zasadę pogłębliwości,
- * zasadę łączenia teorii z praktyką,
- * zasadę korelacji i integracji.

Zasady krajoznawstwa określił m.in. R. Harajda, pisząc¹²³:

zasady to takie normy działania krajoznawczego, które pozwalają krajoznawcy, a szczególnie działaczowi krajoznawczemu, uzyskać możliwie najlepsze rezultaty w poznawaniu kraju, przeżywaniu tegoż procesu poznawania i rozwijania zainteresowań w tym zakresie, [...] zasady są to ogólne normy postępowania, których przestrzegać powinien organizator, jak i uczestnik pracy krajoznawczej, aby uzyskać możliwie najlepsze efekty pracy.

Idąc dalej za tym autorem, można przedstawić podstawowe **zasady działalności krajoznawczej**, którymi są¹²⁴:

- * zasada indywidualizacji – to działanie dostosowane do każdego turysty z uwzględnieniem: zainteresowań osobistych, wieku i przygotowania fizycznego, poziomu umysłowego i możliwości percepcyjnych, obszaru penetracji terenowej i pory roku, programu wynikającego z działalności placówki oświatowej. Działalność krajoznawcza oparta jest na dobrowolności i wiąże się z zainteresowaniami. Muszą zostać jednak uwzględnione pewne przesłanki, dotyczące np.: wieku, zdrowia, pory roku, warunków pogodowych, czasu, odległości środków transportu. Ważne jest też, jaki poziom intelektualny prezentuje grupa krajoznawców, jakie są jej możliwości percepcji i jaka jest dotychczasowa wiedza o tym, co poznają;

¹²¹ Tamże, s. 46.

¹²² Tamże, s. 69.

¹²³ R. Harajda, *Działalność turystyczno-krajoznawcza w szkole*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, Zielona Góra 1986, s. 54.

¹²⁴ I. Janowski, dz. cyt., ss. 34–37.

- * zasada atrakcyjności i różnorodności form – wynika ona z zasady indywidualizacji. W placówkach oświatowych za zasadę tę odpowiedzialni są organizatorzy krajoznawstwa. Poważnym błędem są przeładowania programów wycieczek turystycznych, zwłaszcza wycieczek szkolnych, i ich schematyzm;
- * zasada częstotliwości i ciągłości pracy – należy zaplanować z góry pewne działania, ale unikać rygorystycznych terminów, które nie zawsze mogą być realne. W warunkach szkoły byłoby wskazane prowadzić pracę w sposób ciągły, dopóki będą chętni. Wskazane byłoby, aby wyróżniający się uczniowie zachowali ciągłość pracy i po zakończeniu pewnych etapów edukacyjnych przenieśli swoje doświadczenia na wyższy stopień;
- * zasada kolektywnej aktywności – takim przykładem może tu być wycieczka, którą przygotowują sami uczestnicy. Uczniowie planują trasę, czynnie uczestniczą w realizacji i biorą udział w podsumowaniu, a także przyjmują różne funkcje organizacyjne. Istotą tej zasady jest zacieranie granicy między organizatorem a odbiorcą imprezy krajoznawczo-turystycznej;
- * zasada obrzędowości – ludziom obrzędowość jest potrzebna jako przeżycie, jako forma wyrażania uczuć;
- * zasada piękna języka – jest to samoistny walor krajoznawczy o bogatych tradycjach, czego pozytywnym przykładem mogą tu być turnieje krasomówcze. O piękno języka muszą dbać wszyscy, a zwłaszcza organizatorzy, przewodnicy oraz kierownicy wycieczek;
- * zasada poglądowości – polega ona na bezpośrednim poznawaniu rzeczywistości (natury, rzeczy, zjawisk);
- * zasada politechnizacji – należy ją rozumieć jako zaznajamianie z prostymi procesami produkcyjnymi, np. w czasie wycieczek o charakterze industrialnym;
- * zasada korelacji – to wzajemne powiązanie, współzależność zjawisk lub obiektów, ponieważ krajoznawstwo korzysta w szerokim zakresie z dorobku różnych dyscyplin naukowych;
- * zasada łączenia teorii z praktyką – to nie tylko obserwacja składników środowiska przyrodniczego, ich naukowe wyjaśnienia, ale i stosowanie wiedzy w praktyce. Krajoznawca ma być przekonany o szacunku do środowiska przyrodniczego, do zabytków kultury i do drugiego człowieka.

Krajoznawstwo spełnia m.in. funkcję kształceniową. Może ono być upowszechniane przy wykorzystaniu różnych metod dydaktycznych. Wśród nich wyróżnia się chociażby: wykład, pogadankę, pokaz, pracę w terenie, dużą wagę przywiązując do metody problemowej. K. Denek wyróżnia **kilka grup i odmian metod przekazywania i odbioru wiedzy krajoznawczej**¹²⁵:

- * poglądowe – różne postacie przekazu,
- * słowne – pogadanki, odczyty, prelekcje, gawędy, opisy, opowiadania, wykłady, posługiwanie się literaturą,
- * praktyczne – obserwacja dokonywana w środowisku geograficznym czy społecznym.

Wymienione wyżej metody stosowane pojedynczo nie zapewniają efektywnego przekazu i odbioru treści. Godna uwagi jest zwłaszcza metoda problemowa, a także koncepcja wielostronnego przekazu i odbioru treści krajoznawczych. Stanowi racjonalną integrację podających, problemowych, praktycznych, eksponujących metod zapoznania odbiorców z wiedzą

¹²⁵ Z. Kruczek, *Metodyka krajoznawstwa*, s. 69.

krajoznawczą oraz odpowiadających im sposobów przyjmowania tych treści przez przeżywanie, odkrywanie i działanie. Obecnie ważne jest wykorzystanie w tym zakresie nowych technologii i aplikacji oraz mediów elektronicznych. Popularność i frekwencja na imprezach turystycznych zależy w dużej mierze od atrakcyjności programowanego zajęcia i formy realizacji danej działalności, stąd też poszukuje się bogatej i efektywnej szaty ilustracyjnej czy dźwiękowej oraz dobiera treści o charakterze rozrywkowym¹²⁶, do czego obecnie wykorzystuje się w tym celu środki elektroniczne, nowoczesne technologie multimedialne oraz aplikacje mobilne.

Podstawową i najbardziej rozpowszechnioną **formą popularyzacji krajoznawstwa jest turystyka**. Wśród pozostałych form można wyróżnić¹²⁷:

- * popularyzację przez środki masowego przekazu,
- * popularyzację przez wydawnictwa o treści krajoznawczej,
- * popularyzację przez filmy i fotografię krajoznawczą,
- * popularyzację przez prelekcje i odczyty krajoznawcze,
- * popularyzację przez konkursy krajoznawcze,
- * popularyzację przez pracę przewodników turystycznych i osób zajmujących się obsługą ruchu turystycznego,
- * popularyzację przez biura turystyczne,
- * popularyzację przez urządzenia elektroniczne.

Formy pracy krajoznawczej powinny być przyporządkowane założonym celom i treściom. **Tradycje polskiego krajoznawstwa** wpłynęły na ukształtowanie różnych form działalności krajoznawczej. Można je podzielić na dwie zasadnicze grupy, biorąc za kryterium podziału postawę osób zaangażowanych w krajoznawstwo¹²⁸:

- * bierne (popularyzacyjne) formy krajoznawstwa – zalicza się tu formy przekazywania treści krajoznawczych, występuje tu tylko konsumpcja gotowych treści, a ich odbiorców cechuje postawa bierna,
- * twórcza praca krajoznawcza – polegająca na czynnym zaangażowaniu się w wykonywanie różnorodnych prac.

Celowość oznacza, że uczestnicy zajęć turystyczno-krajoznawczych jasno rozumieją cele podejmowanych przez siebie zadań. Z aktywnością mamy do czynienia wtedy, gdy sami uczniowie są pełnymi inicjatywami, świadomymi uczestnikami różnych form zajęć, odbywających się w szkole i poza nią. Działalność krajoznawczo-turystyczna ma więcej szans na to, aby stać się skuteczną, jeżeli jej cele zostaną jednoznacznie określone. Cele pracy turystyczno-krajoznawczej podlegają różnej klasyfikacji. W. Lipniacki wyróżnia cele¹²⁹:

- * pierwotne (swoiste, wyłączone dla aktywności dzieci i młodzieży) – mają charakter zadań podstawowych, są autonomiczne, niezależne od innych celów. Pośrednio lub bezpośrednio uzależniają od siebie pozostałe cele. To miano przypada celom poznawczym. Podej-

¹²⁶ Tamże, ss. 67–68.

¹²⁷ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, dz. cyt., ss. 53–58.

¹²⁸ Z. Kruczek, *Metodyka krajoznawstwa*, ss. 46–47.

¹²⁹ K. Denek, *W kręgu edukacji...*, ss. 134–141.

mowana działalność turystyczno-krajoznawcza do realizacji celów pierwotnych polega na pośrednim (lektura źródeł) i bezpośrednim (autopsja) poznawaniu określonej rzeczywistości. Z działalnością poznawczą korespondują również cele rekreacyjne, przejawiające się w zadaniach wypoczynkowych (działalność o charakterze hobby), przyjemnościowych, hedonistycznych (działalność dla rozrywki) i kształtujących osobowość młodych krajoznawców i turystów;

- * wtórne (możliwe do zrealizowania poza turystyką i krajoznawstwem) – mogą to być np. cele dokumentacyjne czy instrumentalne (techniczne), zwane też interwencyjnymi.

Jeżeli natomiast za kryterium klasyfikacji przyjmujemy stopień uszczegółowienia celów, podzielić je można na¹³⁰:

- * ogólne (globalne) – mają charakter zadań formalnych, są często realizowane w poczuciu obowiązku (bez wewnętrznej akceptacji), w znacznie mniejszym stopniu mobilizują siły i możliwości młodego człowieka,
- * pośrednie,
- * szczegółowe.

Cele działalności krajoznawczo-turystycznej można ujmować w kategoriach funkcji, czynności i zadań. Potrzebna jest orientacja co do ogólnych i pośrednich celów tej działalności, aby móc realizować zadania szczegółowe z tego zakresu. Wszystkie jednak cele należy formułować w aspekcie rzeczowym i przedmiotowym. Podmiotowy charakter formułowania celów krajoznawstwa i turystyki w szkole warunkowane są zmianami w rozwoju sprawności umysłowej, motywacji, postaw oraz systemu wartości dzieci i młodzieży. Cele działalności turystyczno-krajoznawczej posiadają cechy podstawowe. Każdy z nich powinien być:

- * dostrzegalny, rozróżniany i określany w taki sposób, aby można było ustalić stan jego realizacji,
- * wykonalny, możliwy do realizacji w określonym czasie,
- * logiczny, niezawierający wewnętrznych sprzeczności,
- * rzeczowy i precyzyjny, tzn. przedstawiający syntetyczny opis tego, co chcemy osiągnąć,
- * wymienny.

Do osiągnięcia tych celów konieczny staje się dobór odpowiednich treści, które wzruszają uczestników zajęć turystyczno-krajoznawczych, budząc zapał i wiarę w ich doniosłość. Niewyczerpalnym źródłem treści są potrzeby społeczeństwa, potrzeby samej młodzieży, jak i te przekazywane w ramach poszczególnych przedmiotów szkolnych.

Cele oraz treści turystyki i krajoznawstwa w szkole określają, czego należy uczyć uczestników działalności turystyczno-krajoznawczej. Pomocne okazują się zasady prowadzenia tej działalności, które warunkują jej efektywność i wartość. Są nimi normy postępowania, rozwijanie zainteresowań i zdolności poznawczych, wdrażanie do ustawicznego samokształcenia¹³¹. Do systemu norm racjonalnej realizacji celów, treści turystyki i krajoznawstwa w szkole nale-

¹³⁰ E. Superczyńska, K. Denek, *Wychowawcze wartości krajoznawstwa i turystyki w szkole. Hamulce i czynniki rozwoju*, [w:] *Poznawcze i wychowawcze aspekty krajoznawstwa i turystyki w szkole*, red. K. Denek, Wydawnictwo Oddziału Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, Kalisz 1988, s. 9.

¹³¹ Tamże, s. 10.

zą zasady: działalności, spełnienia niezbędnych warunków wstępnych, wzorca, dostępności, nowości, aktywnego wiązania teorii z praktyką, rozkładania ćwiczeń w czasie, wygaszania (stopniowania trudności), przyjemności¹³².

Efekty działalności turystyczno-krajoznawczej zależą nie tylko od prawidłowego określenia jej celów, doboru treści, przestrzegania zasad, lecz także od metod osiągania celów¹³³. Stosowane sposoby zdobywania wiedzy opierają się na metodach bezpośredniego i pośredniego poznawania otaczającej rzeczywistości. Obie te metody są nieodzowne, nawzajem się dopełniają. Ogólną metodą jest bezpośredni, naoczny kontakt uczestników zajęć z tym, co ma być poznane. Turystyka i krajoznawstwo w szkole korzystają z metod badawczych, którymi posługuje się pedagogika i nauki z nią współdziałające¹³⁴. Krajoznawca poznaje swój kraj „nie tylko rozumem, miarą i liczbą, lecz wzruszeniem i zachwytem, zdziwieniem, radością i oburzeniem”¹³⁵.

Między zasadami i metodami działalności turystyczno-krajoznawczej występuje ścisły związek. Można go ukazać przez analogię: nie wystarczy wybór właściwego szlaku turystycznego, trzeba jeszcze wiedzieć, jak i w którym kierunku się po nim poruszać. Nie można się ograniczyć do wyboru metody, należy również pamiętać o zasadach. Dopiero umiejętne posługiwanie się zasadami i metodami postępowania zapewnia efektywne działania wychowawcze¹³⁶.

Krajoznawstwo jest metodą ugruntowującą wśród młodego odbiorcy wiedzę i kształtującą jego osobowość, bierze udział w tworzeniu wartości humanistycznych, daje szansę rozwoju myślenia porównawczego i problemowego. Wiedza oraz umiejętności nabyte podczas realizacji różnorodnych form krajoznawstwa przyczyniają się do umacniania kultury turystycznej młodzieży.

Turystyka i krajoznawstwo stwarzają więc takie sytuacje, w których młodzież sama, w praktycznym działaniu, własnym wysiłkiem zdobywa życiowe doświadczenia, nawyki i wzory postępowania. **Jest to zatem wychowanie przede wszystkim przez działanie.** Dlatego najważniejszym zadaniem turystyki i krajoznawstwa w edukacji regionalnej jest wzbogacenie wiedzy o własnym regionie i jego ekologii oraz kształtowanie postaw proregionalnych oraz proekologicznych.

Rozległa wiedza wyniesiona z wyjazdów turystycznych znajduje szerokie zastosowanie w szkole. We współczesnej dydaktyce jest zatem konieczne integracyjne i kompleksowe ujęcie każdego faktu i zjawiska, które są objęte programem nauczania. Turystyka, traktowana w tym przypadku jako czynnik samokształcenia, umożliwia wychowawcom weryfikację wiedzy teoretycznej z praktyczną, pozwala nawiązać dialog z młodzieżą i zainteresować ją określonym tematem. Dzięki autopsji pedagodzy uzyskują doświadczenie intelektualne, bez którego ich praca nie może być efektywna, twórcza i odpowiadająca aktualnym potrzebom społecznym. Odwołanie się do swoich osobistych obserwacji i przeżyć turystycznych zwiększa wiarygodność informacji udzielanych przez nauczyciela na zajęciach lekcyjnych, daje możliwość ukierunkowania zainteresowań młodzieży na zagadnienia wchodzące w skład przedmiotów lekcyjnych, programów profilaktyki i wychowania. Uczestnicy imprez turystycznych rozwijają

¹³² K. Denek, *W kręgu edukacji...*, ss. 136–138.

¹³³ E. Superczyńska, K. Denek, dz. cyt., s. 11.

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ K. Denek, *W kręgu edukacji...*, ss. 138–141.

też horyzonty myślowe. Wycieczki dostarczają bowiem nowego doświadczenia poznawczego i uczą myślenia systemowego, czyli ujmowania poszczególnych faktów, zjawisk i sytuacji turystycznych w kontekście danego regionu, procesów cywilizacyjnych, gospodarczych, kulturowych i społecznych. Taki sposób myślenia czyni proces dydaktyczny bardzo efektywnym, urozmaiconym, ukazującym analizowane zjawiska w całokształcie ich powiązań, współzależności i uwarunkowań.

Poznawanie różnych kultur, krajów, zwyczajów uczy tolerancji dla innych ludzkich zachowań i aspiracji. Tę umiejętność pedagogzy starają się zaszczepić młodemu pokoleniu, wyjaśniając uczniom takie procesy i zjawiska jak: nierównomierność rozwoju społeczno-gospodarczego świata, różnice kultur i cywilizacji, różnice warunków życia i rozwoju, perspektywy wzajemnej współpracy między poszczególnymi nacjami. Turystyka jest czynnikiem dialogu kultur (przenikania się, tzw. dyfuzji kultur), który stanowi podstawę kształtowania humanizmu, postaw prorodzinnych i prospołecznych.

Powyższe, wszechstronne oddziaływania współczesnego krajoznawstwa i popularyzowania wiedzy o społeczeństwie i środowisku naturalnym zakładają wykorzystanie nowych pomysłów, technologii, aplikacji itp. Dlatego projekt MCETS zakłada edukację przez wdrażanie w projekcie gier terenowych, gier miejskich, RPG-ów, LARP-ów, questów oraz nowych technologii i aplikacji dedykowanych stricte turystyce i krajoznawstwu. Elementy te stanowią nowy wymiar i atrakcyjną formę poznania i zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży, są okazją do odkrywania w alternatywny, niekonwencjonalny sposób dziedzictwa kulturowego, odwiedzanych miejscowości, oraz formą aktywnego wypoczynku. Mogą również, oprócz funkcji turystyczno-krajoznawczej i rekreacyjnej, spełniać jednocześnie funkcję edukacyjną. Należy spodziewać się coraz większego wykorzystywania gier terenowych w turystyce, ale też powstawania kolejnych, nowych, **innowacyjnych form poznawania**, jak i ich kreatywnych modyfikacji, bowiem na współczesnym rynku turystycznym ciągle poszukuje się wzbogacania na różne sposoby produktów, zwłaszcza w sferze krajoznawstwa¹³⁷. Dzięki licznym ich rodzajom są szansą zainteresowania szerokiej grupy osób, poczynając od dzieci i młodzieży, a kończąc na dorosłych, stanowiąc nowy element integracji środowiska rodzinnego i społecznego.

¹³⁷ K. Kaganek, A. Kurek, *Questing i inne formy nowoczesnego wymiaru poznawania*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 113.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział III

Turystyka i krajoznawstwo jako źródła wartości dla dzieci i młodzieży

- 3.1. Wartości turystyki i krajoznawstwa
- 3.2. Kształtowanie postaw dzieci i młodzieży przez turystykę i krajoznawstwo
 - 3.2.1. Rola estetyczna
 - 3.2.2. Rola etyczna
 - 3.2.3. Rola patriotyczna
- 3.3. Cele i wartości związane z promocją aktywności turystycznej i ruchowej jako elementów zdrowego stylu życia
- 3.4. Turystyka jako czynnik integracji społeczności lokalnych

Wartości i wartościowanie towarzyszą człowiekowi od początku jego istnienia. Wartości to nieodczyny i stały, choć dynamicznie zmieniający się na przestrzeni dziejów element kultury¹³⁸. Pojęcie to ma wiele znaczeń i interpretacji, jest ono stosowane w wielu naukach, od filozofii po ekonomię, dlatego też ma różne ujęcia w zależności od tego, kto i z jakiej perspektywy patrzy na to zagadnienie. W *Wielkiej Encyklopedii PWN* wartość określana jest jako podstawowa kategoria aksjologii, oznaczająca wszystko to, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń. Praktyczne znaczenie ma stwierdzenie: wartości są to te normy i zasady postępowania, które umożliwiają rozwój człowieka i osiągnięcie satysfakcji w życiu¹³⁹.

Wartości są istotnym elementem wychowania, częścią składową konstytuującą sytuację wychowawczą oraz dokonujący się na tym podłożu proces wychowania. Wynika z tego doniosła konsekwencja: znaczenie wartości w wychowaniu zależy przede wszystkim od tego, jakie wartości są brane pod uwagę i świadomie wprowadzane do procesu wychowania. Niezwykle ważny jest w tym względzie właściwy dobór wartości, które mają być kształtowane u wychowanka¹⁴⁰.

Refleksja naukowa nad kwestią wartości turystyki oraz wartości kultury fizycznej i sportu jest od lat prowadzona przez badaczy reprezentujących nauki humanistyczne. Zasługi na tym polu mają zwłaszcza filozofowie, socjologowie i pedagodzy kultury fizycznej, w tym teoretycy i metodycy wychowania fizycznego oraz zwolennicy koncepcji *outdoor education*¹⁴¹.

W. Brezinka pojęcie „wartości” wyjaśnia jako¹⁴²:

1. Normatywne dobra punktów orientacyjnych, dobra, normy – obiekty mające wartość, np. normy moralne, wartości dóbr obyczajowych; normatywne dobra kultury, np. normy, ideały, idee przewodnie, zasady, obdarzające sensem treści przeświadczeń.
2. Abstrakcyjne „treści pojęciowe”, „ideowe jednostki znaczeniowe” lub kategorie. Sposób, w jaki coś może być wartościowane, zostaje pojęciowo uchwycony i zróżnicowany. W rozumieniu empiryzmu filozoficznego owe sposoby pojęcia wartości stanowią ogólne właściwości (atrybuty), które w procesie wartościowania są przypisywane nośnikom wartości lub też dobrom, np. prawdziwy, obyczajowo właściwy, piękny, korzystny, zdrowy; wśród filozofów zwolennicy idealizmu przez wartość nie rozumieją jedynie sposobu oceny czy też wartościujących punktów widzenia, lecz obiekty idealne, trwałe istoty w sensie platońskich idei prawdy, dobra, piękna itd.
3. Dyspozycje psychiczne bądź nastawienia, postawy, przekonania, postawy względem cennionych dóbr, np. nastawienia do wartości, wartościowe postawy, przekonania o wartościach lub też subiektywne zorientowanie na wartości; w psychologii i socjologii przez wartości rozumie się cechy osobowości; nastawienia na wartości, które są szczególnie bliskie „ja” i niezwykle istotne dla samorozumienia osoby oraz jej sposobu życia, nazywane są postawami życiowymi.

¹³⁸ D.A. Michałowska, *Wartości w świecie edukacji na początku XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2013, s. 8.

¹³⁹ Za: M. Dziewiecki, *Wychowanie ku wartościom*, „Wychowawca”, nr 9, 1998, ss. 4–6.

¹⁴⁰ A. Błasiak, *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, WAM, Kraków 2009, s. 22.

¹⁴¹ B. Szczechowicz, *Łączenie wartości turystyki i sportu w świetle analizy ofert rynkowych*, [w:] *Turystyka sportowa. Społeczno-kulturowy potencjał i perspektywy rozwoju*, red. M. Kazimierczak, AWF Poznań, Poznań 2015, s. 41.

¹⁴² W. Brezinka, *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, WAM, Kraków 2007, ss. 179–184.

4. Cele (sens) działania, treści dążeń. Wartości same w sobie mogą stanowić cel dążeń ludzkich.

Powyższa klasyfikacja może być punktem wyjścia do identyfikacji wartości, jakie dla dzieci i młodzieży niesie ze sobą turystyka i krajoznawstwo, bowiem aktywności te zawierają w sobie normatywne dobra w postaci np. idei, zasad towarzyszących uprawianiu turystyki i podejmowaniu działalności krajoznawczej. Często też, przebywając na szlaku turystycznym i podziwiając walory krajoznawcze – zwłaszcza przyrodnicze – wypowiadamy słowa zachwytu, które w ujęciu filozoficznym odpowiadają wartościom dobra i piękna. Dzieci i młodzież uczestnicząca w turystyce i krajoznawstwie przyjmuje i prezentuje określone postawy i przekonania o wartościach względem dóbr, w tym przypadku dóbr turystycznych, zabytków i cech osobowości, np. wzorca zachowań turysty. Działalność turystyczno-krajoznawcza, jako wartość sama w sobie, jest treścią i celem dążeń wielu osób. Przykładem może być turystyka kwalifikowana, gdzie jedną z głównych cech turysty jest dążenie do osiągnięcia najwyższych kwalifikacji w danej dyscyplinie turystyki. Wartościowanie w turystyce i krajoznawstwie zdaje się zatem być rzeczą naturalną, wynikającą z doświadczania turystyki i poznania walorów krajoznawczych. Dzieje się to w pewnym sensie samoistnie w bezpośrednim kontakcie turysty z odwiedzanym środowiskiem. Jednak, jak pisze D. Michałowska¹⁴³: „niezaprzeczalnie typowo ludzka cecha, jaką jest posiadanie wartości, zdolność do «odkrywania wartości», kierowanie się nimi i wartościowanie”, może być rozwijana i pielęgnowana przez turystykę i krajoznawstwo, bowiem ten, kto przeżywa i działa, ten też wartościuje, a w naturalnej świadomości nie istnieje żadne zupełnie wolne od wartości nastawienie do rzeczy¹⁴⁴.

3.1. Wartości turystyki i krajoznawstwa

Wielopłaszczyznowe oddziaływanie turystyki na środowisko, gospodarkę, kulturę, ludzi – o którym była już mowa w rozdziale I – sprawia, że od dawna jest ona przedmiotem badań reprezentantów różnych dziedzin i dyscyplin nauki¹⁴⁵, bowiem jest zjawiskiem zdecydowanie interdyscyplinarnym i intencją autorów jest, aby była nośnikiem wartości o różnym charakterze i dla różnych środowisk, przede wszystkim dla dzieci i młodzieży, ale też dla nauczycieli, rodziców, szkoły i innych podmiotów związanych z turystyką szkolną. Chociaż turystyka – będąc masowym, bardzo złożonym i interdyscyplinarnym zjawiskiem – powoduje wiele skutków w różnych sferach i dziedzinach życia społecznego oraz gospodarczego, to na czoło wysuwają się jej aspekty poznawczo-edukacyjne oraz wychowawcze.

Wartości społeczno-wychowawcze turystyki są znane i cenione od dawna. Jeden z najwybitniejszych polskich uczonych związanych z tą problematyką – K. Przecławski – stwierdza, że do podstawowych zadań turystyki należy zaliczyć: potęgowanie zdrowia i jego regenerację, podnoszenie poziomu kulturalnego i ideowego ludzi, kształtowanie postawy patriotycznej przez rozbudzanie i zaspokajanie potrzeby poznawczej, potrzeby osobistych kontaktów, potrze-

¹⁴³ D.A. Michałowska, dz. cyt., s. 8.

¹⁴⁴ W. Brezinka, dz. cyt., ss. 179–184.

¹⁴⁵ W. Alejski, *Metodologia badań w turystyce*, [w:] *Turystyka w naukach humanistycznych*, red. R. Winiarski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, ss. 140–164.

by wolności, potrzeby nowości i przede wszystkim kształtowanie postawy twórczej¹⁴⁶. Każdy wyjazd turystyczny daje możliwość poznawania rzeczy znanych wcześniej jedynie z książek, opowieści rodziców i znajomych czy środków masowego przekazu. Sytuacja taka powoduje, że człowiek w szczególny sposób odczuwa, zapamiętuje i uświadamia sobie poznawane fakty.

Turystyka dzieci i młodzieży to nie tylko przysłowiowy wypoczynek letni czy zimowy, związany z wakacjami i feriami – **to sfera planowych, długofalowych działań**, nastawionych na aspekty i wartości zdrowotne, zwłaszcza w zakresie profilaktyki czy poprawy kondycji psychofizycznej, oraz wszechstronne oddziaływanie wychowawcze w zakresie zdrowotnym. Do tych idei nawiązuje projekt MCETS, który wpisuje się we współczesne oddziaływanie środowiska szkolnego na młode pokolenia. Łączy zarazem działanie struktur państwowych na szczeblu centralnym z działalnością szkół, stanowiąc nie tylko element wsparcia systemu oświaty, ale także szeroko pojętej gospodarki turystycznej, zwłaszcza w środowisku lokalnym.

Wartości, jakie niesie ze sobą turystyka i krajoznawstwo, to szeroko pojęte elementy edukacji w zakresie wiedzy o walorach turystycznych Polski, jej poszczególnych regionów turystycznych, najbliższej okolicy miejsca zamieszkania, a zwłaszcza edukacja w zakresie walorów krajoznawczych oraz wychowanie do polskości, do nowoczesnego społeczeństwa, funkcjonującego zgodnie z ogólnie przyjętymi w społeczeństwie polskim wartościami, które są zakorzenione również w historii polskiej turystyki i ruchu krajoznawczego. Każde wartościowanie jest subiektywne, uzależnione od poglądu na otaczającą rzeczywistość. Inaczej mówiąc, każdy z uczestników krajoznawstwa przyjmuje własną skalę ocen, określającą sposób, w jaki widzi otoczenie. System ten z góry decyduje, co jest istotne, ważne, atrakcyjne, a co jest nieważne, nieistotne i nieatrakcyjne¹⁴⁷, dlatego wartości krajoznawstwa – jakkolwiek są zwykle akceptowane w skali ogólnospołecznej – odnoszą się indywidualnie do każdego człowieka, który rozważa i przyswaja je w sposób jednostkowy, dokonując ich hierarchizacji.

Mówi się często, że **krajoznawstwo kształtuje postawy** zaangażowania względem różnych zjawisk społecznych zachodzących w najbliższym otoczeniu. Dlatego ważnym zabiegiem wychowawczym w pracy krajoznawczej jest uwzględnienie problematyki ekologicznej i ochrony środowiska¹⁴⁸, co uświadamia wartość środowiska naturalnego i potrzebę jego ochrony. W tym kontekście warto przywołać, za M. Lewicką, pięć sposobów rozumienia wartości¹⁴⁹:

- * doznania emocjonalne (pobudzające – hamujące),
- * ocena obiektu (pozytywna – negatywna),
- * abstrakcyjny standard idealny (piękny – brzydki),
- * ważność obiektu dla podmiotu (mój – cudzy),
- * użyteczność (przydatny – nieprzydatny).

Każdy z tych sposobów pojmowania wartości rzutuje na stosunek uczestników ruchu krajoznawczego do poznawanej przestrzeni, a zwłaszcza na styl zachowania. W opinii W. Skowrona krajoznawstwo to wartości i ich nośnik¹⁵⁰, natomiast K. Denek uznaje krajoznawstwo za

¹⁴⁶ K. Przecławski, *Turystyka a wychowanie*, s. 71.

¹⁴⁷ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, dz. cyt., s. 21.

¹⁴⁸ I. Janowski, dz. cyt., s. 25.

¹⁴⁹ Z. Kruczek, A. Kurek, M. Nowacki, dz. cyt., s. 21.

¹⁵⁰ W. Skowron, *Krajoznawstwo jako nośnik wartości i wartość*, „Barbakan”, nr 30, 1999, s. 169.

przygodę intelektualną, wydarzenie, które pozwala odkrywać wymiar sensu zwrotu „Poznaj swój kraj – Ojczyźnie służ”, filozofię i styl życia¹⁵¹. W treści tej wypowiedzi widać propagowanie wartości patriotycznych.

Celem projektu MCETS jest nie tylko edukowanie w zakresie możliwości uprawiania różnych form turystyki w naszym kraju, bazując na wiedzy z zakresu różnych obszarów turystyki, krajoznawstwa, jak również przygotowania politechnicznego i multimedialnego w tym zakresie, a finalnie – rozbudzenia potrzeby uprawiania turystyki i podejmowania aktywności ruchowej, ale też **propagowanie idei i wartości** przedstawionych powyżej, jakie niesie ze sobą podejmowanie działalności turystyczno-krajoznawczej. Wśród dziedzin objętych działalnością szkoły turystyka i krajoznawstwo zasługują na szczególną uwagę ze względu na wysoki stopień atrakcyjności oraz przydatności w procesie powiązania zdobywanej wiedzy teoretycznej z praktyką¹⁵². Działalność szkoły w zakresie turystyki i krajoznawstwa przekłada się na **wartości edukacyjne** i wychowawcze przypisane tej działalności, które przejawiają się przede wszystkim w¹⁵³:

- * poznawaniu kraju, jego środowiska przyrodniczego, tradycji, zabytków kultury i historii,
- * poznawaniu kultury i języka innych państw,
- * poszerzaniu wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego,
- * wspomaganiu rodziny i szkoły w procesie wychowania,
- * upowszechnianiu wśród uczniów zasad ochrony środowiska naturalnego oraz wiedzy o składnikach i funkcjonowaniu rodzimego środowiska przyrodniczego, a także umiejętności korzystania z zasobów przyrody,
- * upowszechnianiu zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej oraz podnoszeniu sprawności fizycznej,
- * poprawie stanu zdrowia uczniów pochodzących z terenów zagrożonych ekologicznie,
- * przeciwdziałaniu zachowaniom ryzykownym, zwłaszcza w ramach profilaktyki uniwersalnej,
- * poznawaniu zasad bezpiecznego zachowania się w różnych sytuacjach.

Zwiększanie się ilości czasu wolnego, również dostępnego młodym ludziom, zwraca uwagę wychowawców na wzrastające znaczenie przygotowania dzieci i młodzieży do umiejętnego z niego korzystania. W tym procesie krajoznawstwo i turystyka odgrywają niezmiernie ważną rolę. Chodzi o wytworzenie określonych przyzwyczajeń do takich wzorów wypoczyniania, które zapewniają możliwie szybką odnowę sił fizycznych i psychicznych, jak również utrzymanie – jak najdłużej – pełnej sprawności fizycznej. **Na sposób wypoczyniania mają wpływ tradycje rodzinne i środowisko**, które nie zawsze są godne naśladowania przez dzieci i młodzież. Tylko właściwie realizowana turystyka dzieci i młodzieży może przyczynić się do zmiany złych tradycji oraz wytworzenia i utrwalenia pożądanych wzorów zachowania. W związku z tym najważniejsze jest oddziaływanie wychowawcze przez **bezpośrednie działanie**, tj. ćwiczenie i konsekwentne wdrażanie do aktywnego wypoczynku i uprawiania turystyki jako jednej z najbardziej wszechstronnych form rekreacji ruchowej. W sensie rozrywkowym współczesna

¹⁵¹ K. Denek, *W kręgu edukacji...*, ss. 106–107.

¹⁵² J. Wojtycza, *Organizacja turystyki młodzieży szkolnej*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2000, s. 7.

¹⁵³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki, Dz.U. 2018, nr 218, poz. 1055.

digitalizacja pełni bardzo ważną rolę, nie zastąpi ona jednak w pełni konwencjonalnych form rozrywki, turystyki czy aktywności ruchowej, bowiem ważny jest też tu **bezpośredni kontakt społeczny oraz środowiskowy** uczestników tych działań. Warto jednak zaznaczyć, że sfera informatyczna, wirtualne i nowoczesne technologie oraz aplikacje mobilne stanowią bardzo dobre wprowadzenie i wspomaganie w procesie wdrażania do turystyki, aktywności ruchowej i krajoznawstwa. Dlatego projekt MCETS zakłada wykorzystywanie ich w procesie wychowania do turystyki, aktywności ruchowej i krajoznawstwa, włączając je jako nieodzowny element współczesnego życia społecznego, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży.

3.2. Kształtowanie postaw dzieci i młodzieży przez turystykę i krajoznawstwo

3.2.1. Rola estetyczna

Turystyka jest środkiem kształtowania uczuć, formowania emocjonalnej warstwy psychiki, dostarcza niezapomnianych przeżyć. Wyjeżdża się nie tylko po to, aby za każdym razem poznać coś nowego, ale także po to, aby raz jeszcze przeżyć osobisty kontakt, czy to z przyrodą, czy z pięknem danych obrazów, czy ze środowiskiem społecznym. Turystyka uwrażliwia na piękno, turystyka uczy kochać. Wiadomo, że ci, którzy kochają, chcą być razem. Przez stworzenie możliwości osobistego kontaktu turystyka umożliwia kochanie przyrody, kultury i ludzi¹⁵⁴.

Działalność turystyczno-krajoznawcza stwarza liczne okazje do **kształtowania wśród uczestników możliwości estetycznej** jako zdolności warunkującej przeżywanie piękna i potrzeby obcowania z nim. Geniuszem piękna, mistrzem niejako absolutnym jest przyroda¹⁵⁵. Turystyka rozwija życie uczuciowe młodzieży, jej wrażliwość na przejawy piękna. W czasie wycieczek, kolonii, a zwłaszcza obozów wędrownych powstają sytuacje, które budzą wśród uczestników emocjonalne przeżycia i żywe zainteresowanie otaczającym światem ludzi, kultury i przyrody. Przyroda to piękno samo w sobie, dostarcza wielu wzruszeń i niezapomnianych przeżyć w kontakcie z urokiem lasów, gór czy jezior. Dzięki turystyce młodzież uczy się je dostrzegać. Młodzi turyści obserwują i poznają aktywnie swoje środowisko, doświadczają zmysłami, ogarniają intelektem, przeżywają sercem. Kolekcjonują w pamięci i doświadczeniu poszczególne elementy środowiska i jego różne przejawy, wartościują je i osądzają. Dokonują tego przede wszystkim w czasie wycieczek i obozów.

Działalność turystyczno-krajoznawcza nie tylko **wpływa na odczucia i przeżycia** estetyczne, ale jest też doskonałą szkołą ich wyrażania. Udział w wycieczkach, koloniach, obozach staje się nieodzownym warunkiem, aby móc przeżyć rzeczy i zjawiska w naturalnej postaci i środowisku. Dla „przeżycia” dzieła sztuki kontakt z oryginałem jest jednym z podstawowych warunków. Nie zastąpi go nawet najlepsza reprodukcja. Reprodukacja uczy, a oryginał należy przeżyć. Dlatego też oryginał, nawet mniejszej wartości, jest cenniejszy od reprodukcji arcydzieła¹⁵⁶. Oryginał wyrabia w młodzieży poczucie piękna. Autentyczne wytwory i zjawiska

¹⁵⁴ K. Przecławski, *Turystyka a wychowanie*, s. 75.

¹⁵⁵ K. Denek, *Wychowanie do rekreacji*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 1989, s. 31.

¹⁵⁶ Tamże, s. 32.

dostarczają materiału znacznie bogatszego i pełniejszego od tego, który mogą przekazać na lekcjach nauczyciele za pomocą reprodukcji, przeźroczy, filmów i słów. Na spotęgowanie zjawisk wpływa wzrok i słuch, wspomaganie dotykem i powonieniem.

Chcąc kształtować poczucie piękna wśród młodzieży, należy zbliżyć ją do kultury. Związek turystyki z kulturą osiągnąć należy drogą wychowania do kultury przez kontaktowanie się z jej dobrami. W działalności turystyczno-krajoznawczej uczestnik wycieczek i imprez turystycznych spotyka się z zabytkami, miejscami pamięci narodowej, dziełami sztuki, instytucjami kulturalnymi, zjawiskami życia kulturalnego i kulturą ludową/lokalną. Turystyka dzieci i młodzieży oraz powiązane z nią krajoznawstwo powinny posiadać ścisłe związki z kulturą ludową¹⁵⁷. Powinny **kształtować poczucie piękna do wytworów własnej kultury**, do jej zwyczajów i obyczajów. Jest sytuacją bardzo często spotykaną, kiedy np. młodzież wiejska wstydzi się kultury własnego środowiska. Uczestnictwo młodzieży w tzw. małej turystyce (realizowanej w najbliższej okolicy, tzw. małej ojczyzny) powinno przede wszystkim kształtować poczucie estetyki.

Uprawiając turystykę, młodzież powinna pamiętać, aby turystyka była czynnikiem awansu kulturalnego, kontaktowała ich z życiem artystycznym, kształtowała wrażliwość emocjonalną i umiłowanie kultury, aktywizowała działalność kulturalną odwiedzanego środowiska, stworzyła okazje do wykonywania prac na jego rzecz (plenery artystyczne, ratowanie zabytków), zaspokajała potrzeby kulturalnej zabawy i rozrywki, wyrabiała postawę opiekuńczości w stosunku do dzieł kultury, była źródłem twórczej ekspresji, umożliwiała ciągłe uczestnictwo w kulturze i wdrażała do racjonalnego, kulturalnego spędzania wolnego czasu, umożliwiała przeżycia rzeczy i zjawisk w naturalnej ich postaci i środowisku oraz kształtowała właściwy stosunek do sztuki i dóbr kulturalnych. Dzieci i młodzież mieszkające w określonym środowisku naturalnym powinny mieć **świadomość jego wartości i pięknej scenerii**. Lasy, góry, rzeki to ich codzienne otoczenie. Wobec tego faktu należy kształtować w młodych ludziach potrzebę chronienia przyrody. Cele ochrony przyrody i środowiska przez krajoznawstwo i turystykę uwzględniać powinny poznanie zasad współżycia z przyrodą oraz działania na rzecz umiłowania piękna natury i rozwijania wrażliwości na piękno przyrody¹⁵⁸.

3.2.2. Rola etyczna

Turystyka powinna spełniać ważny cel uspołecznienia dzieci i młodzieży. Uspołecznieniu takiemu sprzyjają¹⁵⁹:

- * kontakt z ludźmi i wytworami,
- * kształtowanie postaw wobec uczestników: poszanowanie godności człowieka, cudzej własności, autonomii jednostki, wyrobienie postawy opiekuńczej i zdolności współodczuwania, kształtowania nawyku rzetelnej informacji,
- * wyrabianie zdolności adaptacji do nowych warunków i sytuacji, stworzenie pozytywnych emocji wzmacniających postawy prospołeczne,
- * integrowanie grupy społecznej,

¹⁵⁷ T. Łobożewicz, *Turystyka mieszkańców wsi*, Sport i Turystyka, Warszawa 1989, s. 14.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ T. Łobożewicz, *Turystyka dzieci i młodzieży szkolnej. Przewodnik do ćwiczeń*, Warszawa 1996, ss. 24–25.

- * przeciwdziałanie nastawieniu konsumpcyjnemu,
- * wyrobienie postaw humanistycznych,
- * społeczne zaangażowanie.

Udział w pracach krajoznawczo-turystycznych ułatwia **sprawdzenie siebie**. W czasie wycieczek, wakacyjnych wyjazdów i wędrówek dokonuje się scementowanie uczestników, zgranie młodzieżowych zespołów w różnych sytuacjach. Występują naturalne okazje do kształtowania wśród młodzieży umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach, harmonijnej współpracy i współdziałania w kolektywach oraz wdrażania do kulturalnego zachowania. Nauczyciele mają okazję lepszego poznania swoich wychowanków i wnikliwego kierowania ich rozwojem. Są to niezaprzeczalne walory wychowawcze. Ścisłe przestrzeganie realizacji zaplanowanych programów uczy punktualności i odpowiedzialności za podjęte zadania oraz podporządkowania swoich spraw sprawom grupy. Udział w imprezach wymaga nieraz wyrzeczeń, wyrabiając wytrzymałość i silną wolę, postawę społeczną wobec współuczestników, uprzejmość, życzliwość, chęć niesienia pomocy, umiejętność współżycia w zespole, dostosowanie się do woli większości. Podczas imprez występują liczne sytuacje wymagające **doskonalenia indywidualnego** i zespołowego działania, którego celem jest stworzenie właściwych warunków pobytu poza domem czy szkołą, a także do zdobywania wiedzy. Pojawiają się naturalne okazje wykazania się indywidualnymi uzdolnieniami, inwencją, twórczością i aktywną postawą wobec otoczenia. Sprzyja temu właściwa organizacja zajęć oraz wytworzenie świadomej dyscypliny społecznej z pogodną, koleżeńską i serdeczną atmosferą w zespołach młodzieżowych¹⁶⁰.

Cele wychowania moralno-obywatelskiego uprawiania turystyki, kształtującego postawy obywatelskie, osiągnąć można drogą takiej działalności, która godzi interes osobisty z potrzebami całej społeczności, kształtuje zachowanie i działanie służące dobru ogółu, wzbudza poczucie odpowiedzialności za postępowanie, uczy zasad demokratycznego **współdziałania w grupie i zespołowego kierownictwa**, wdraża do poszanowania elementarnych zasad współżycia, życzliwości i uprzejmości, wyrobienia postawy obywatelskiej, sprowadzającej się do zainteresowania sprawami społecznymi¹⁶¹. Uprawianie turystyki kształtuje postawę aktywną, uczy pokonywania trudności, usuwa obawy przed wysiłkiem, kształtuje postawy odwagi, hartu, a także solidarności w wysiłku¹⁶².

3.2.3. Rola patriotyczna

Zawartość i treść wszystkiego, co dziedziczymy z przeszłości, wszystkiego, co jest nam przekazywane w kumulatywnym, narastającym procesie historycznym, to dziedzictwo narodowe¹⁶³. Naród – z punktu widzenia filozofii – nie jest bytem samoistnym, substancją, lecz istnieje w ludziach i dzięki nim. W wielu językach słowo „naród” jest wyrażane tym samym słowem co pojęcie państwa i choć państwo jest w pewnym sensie elementem „materialnym”, w którym znajduje swoje urzeczywistnienie idea ojczyzny, ściśle związana z narodem, to są to jednak

¹⁶⁰ K. Denek, *Wychowanie do rekreacji*, ss. 29–30.

¹⁶¹ T. Łobożewicz, *Turystyka mieszkańców wsi*, ss. 13–14.

¹⁶² K. Przecławski, *Turystyka a wychowanie*, s. 74.

¹⁶³ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 69.

dwie odmienne rzeczywistości. **Naród jako wspólnota duchowa** może istnieć niezależnie od terytorium i organizacji państwowej, jest zjawiskiem zależnym bardziej od osobowości oraz świadomości człowieka niż od jego woli¹⁶⁴. Dlatego też istotne jest, aby wychowywać kolejne pokolenia w duchu patriotycznym i w pełnej świadomości bycia Polakiem.

Zgodnie z treścią Karty Regionalizmu Polskiego „mała ojczyzna” stanowi punkt wyjścia do formowania postaw człowieka. Nikt nie żyje w „całej” Polsce, ale w regionie, określonym miejscu. Wiedza o tym regionie jest potrzebna do lepszego poznania i zrozumienia regionu. Kształtuje ona też patriotyzm. Często wyraża się pogląd, że kto nie jest patriotą własnej wsi, nie jest patriotą w ogóle. Wiedza o walorach lokalnych jest formą samouświadomienia sobie swojego rodowodu, pnia, z którego się wyrosło, a także swoich powinności wobec dziedzictwa i tradycji. **Wiedza o prywatnej ojczyźnie staje się budulcem emocjonalnego stosunku do miejsca urodzenia**, zamieszkania, tradycji rodowej, rodzinnej, pokoleniowej i narodowej. Leży ona u genezy sentymentów człowieka. Znajomość regionu, wybitnych ludzi wywodzących się z niego, wydarzeń historycznych, które się w nim rozegrały, nobilituje ludzi z tego terenu, leży u genezy ich wzruszeń i nostalgii. Wyniki codziennych obserwacji aktywności społecznej ludzi dowodzą, że dobra znajomość walorów specyficznych dla danego środowiska pogłębia u wielu osób troskę o pielęgnowanie tych elementów oraz mobilizuje społeczników do działań na rzecz własnego regionu¹⁶⁵. Dzieci i młodzież w bezpośrednim kontakcie ze środowiskiem kształcą również umiejętności obserwowania zachodzących w nim zjawisk, nawiązują kontakty z zakładami pracy, instytucjami naukowymi i społecznymi. Zdobyta w ten sposób wiedza o kraju budzi poczucie godności, dumy narodowej, rodzi patriotyzm i przywiązanie do demokratycznego ustroju.

W procesie kształtowania się świadomości ważną rolę odgrywają ludzie, którzy stanowią wzór do naśladowania, obiekt identyfikacji, autorytet moralny, istotne źródło informacji o świecie. Jako przedstawiciele starszego pokolenia są nośnikami, a czasem strażnikami tradycji. **Identyfikacja z wartościami rodziców, nauczycieli, innych ludzi** to także pośrednio identyfikacja z wartościami ważnymi w społeczności lokalnej. Nie trzeba tych poglądów podzielać, aby odkryć, że bez wartości – jakichkolwiek – życie byłoby puste, pozbawione sensu. Choćby więc z tego względu warto być świadomym, skąd się pochodzi, skąd wyrasta, jakie posiada się obciążenia historyczne i lokalne, co może dawać siłę, a co być „kulą u nogi”, gdy wchodzimy w dorosłość i samodzielnie, czasami w warunkach skrajnie odmiennych niż nasi przodkowie, zaczynamy realizować projekt własnego życia¹⁶⁶.

Dlatego też za konieczne uważa się stworzenie optymalnych warunków do kształtowania postawy otwartej wobec pluralizmu i odrębności kultur, przygotowanie ucznia do twórczego, świadomego uczestnictwa w życiu kulturalnym, społecznym oraz tworzenie dóbr kultury. Istotną zatem sprawą jest rozwijanie twórczego myślenia w zakresie świadomości lokalnej, dzięki któremu wzbogacałoby ono wyobraźnię, rozbudzałoby aktywną postawę wobec po-

¹⁶⁴ A. Zwoliński, *O Narodzie*, Biblioteczka Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1992, ss. 21–23.

¹⁶⁵ *Pedagogika społeczna*, t. 2, red. E. Marynowicz-Hetka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, ss. 475–476.

¹⁶⁶ A.I. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej* [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, ss. 76–77.

znawanych treści, a tym samym rozwijałoby osobowość i uczyłoby konstruktywnego myślenia, tak niezbędnego w dorosłym życiu¹⁶⁷. Dotyczy to lokalnego środowiska społecznego, ale również społeczności o zasięgu ogólnopolskim, co przejawia się w znajomości walorów całej ojczyzny/kraju.

Kształtowanie świadomości narodowej i rozwijanie uczuć patriotycznych wymaga umiejętności oddziaływania na młodzież, gdzie przykład własny, dowody postaw obywatelskich wywrzeć mogą bardziej przekonujące wrażenie niż najpiękniejsze słowa. **Wycieczki krajoznawcze sprzyjają wytworzeniu atmosfery zainteresowania własnym krajem.** Oddziaływanie różnymi bodźcami, zwłaszcza nowoczesnymi technologiami, na bazie których młodzież aktywnie chce uczestniczyć w zajęciach, jest pożądanym narzędziem komunikacji edukacyjnej i międzypokoleniowej. Przez działania krajoznawcze, również te multimedialne, powinno pokazać się dzieciom i młodzieży niełatwe drogi kształtowania się bytu państwowego. Młode pokolenie poznaje zarówno miejsca historycznych wydarzeń, jak i **sylwetki wybitnych Polaków**. Na tle przeszłości historycznej bardziej interesująca staje się teraźniejszość i przyszłość ojczyzny. Na wycieczce krajoznawczej istnieje najlepsza okazja do kompleksowego przedstawienia wycinka życia kraju przez pryzmat jedności zagadnień przyrodniczych, historycznych, gospodarczych i politycznych. Pozwala to ukształtować obraz kraju i uczy właściwego traktowania zagadnienia „ojczyzna”¹⁶⁸. Ojczyzna jest zatem wartością autonomiczną w sensie ziemi określonego narodu. **Miłość do ojczyzny jest najszlachetniejszym uczuciem**, a rozwijanie jej u młodego pokolenia – jednym z najważniejszych zadań całego społeczeństwa.

Zdobywanie wiedzy o ojczyźnie oparte na krajoznawstwie i turystyce daje wiele okazji do rozwoju różnorodnych zainteresowań i zamiłowań, wdraża dzieci i młodzież do racjonalnego i kulturalnego organizowania i spędzania wolnego czasu, wiąże naukę z życiem i realizuje postulat wielostronnego nauczania i uczenia się. Podejmowane na zajęciach z dziedziny krajoznawstwa i turystyki działania dydaktyczno-wychowawcze należą do najlepszych sposobów zapoznawania dzieci z krajem ojczystym, jego przeszłością, teraźniejszością oraz planami na przyszłość¹⁶⁹.

W wychowaniu patriotycznym chodzi o kształtowanie postaw emocjonalnego przywiązania do kraju ojczystego, wytworzenia poczucia wspólnoty ze wszystkim, co się w Polsce dzieje i co jej dotyczy. Takie rozumienie wspólnoty następuje w rezultacie rozmiłowania dzieci i młodzieży w polskich krajobrazach, rodzinnym folklorze, poznawania dzieł, które są wynikiem pracy ludzkiej. **Wytwarza to poczucie dumy narodowej oraz troski** o to, żeby w Polsce działało się lepiej. Krajoznawstwo jest źródłem holistycznej, zintegrowanej, pogłębionej, a zarazem popularnonaukowej wiedzy o kraju. Rozwija aktywne postawy w służbie społecznej i pracy dla ojczyzny¹⁷⁰. Patriotyzm powinien przejawiać się wśród dzieci i młodzieży przez głębokie studiowanie poznawanych treści w trakcie i po wycieczce krajoznawczej. Przysłowie, które głosi „cudze chwalicie, swego nie znacie” ma w sobie dużo prawdy. Młodzież w dzisiejszych czasach zachwyca się kulturą zachodnią, chociaż kultura i historia Polski jest równie interesująca i bardzo bogata.

¹⁶⁷ *Edukacja regionalna*, red. Z. Piwońska, Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów 2001, s. 11.

¹⁶⁸ T. Łobożewicz, *Turystyka dzieci i młodzieży szkolnej...*, s. 25.

¹⁶⁹ K. Denek, *Krajoznawstwo i turystyka w edukacji wczesnoszkolnej*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1 (4), 1998, s. 26.

¹⁷⁰ K. Denek, *W kręgu edukacji...*, s. 107.

3.3. Cele i wartości związane z promocją aktywności turystycznej i ruchowej jako elementów zdrowego stylu życia

Podstawowym zadaniem działalności krajoznawczo-turystycznej w szkołach jest **zapewnianie dzieciom i młodzieży aktywnego wypoczynku po nauce i pracy**, hartowanie zdrowia oraz wzmacnianie sprawności fizycznej i psychicznej¹⁷¹. Aby turystyka dzieci i młodzieży mogła spełniać funkcje zdrowotne, konieczne jest zwłaszcza rozwijanie i kształtowanie zainteresowania tymi formami (dyscyplinami) turystyki, które połączone są z przebywaniem na zewnątrz pomieszczeń, poza szkołą i miejscem zamieszkania, w środowisku naturalnym. Zasadne jest też kształtowanie nawyku potrzeby spędzania czasu wolnego na uprawianiu turystyki, a także zapewnienie możliwości korzystania z obiektów i sprzętu turystycznego, potęgujących korzystny wpływ turystyki na stan zdrowia¹⁷².

Podczas wycieczek wdraża się młodzież do dbałości o **własny rozwój fizyczny**, troski o higienę, zdobywania umiejętności służących zdrowiu biologicznemu i psychicznemu. Kształtowane w ten sposób elementy wychowania zdrowotnego odgrywają ważną rolę we wszechstronnym rozwoju młodzieży, poprawiając m.in. jej samopoczucie, budząc optymizm życiowy¹⁷³. W zakresie wychowania zdrowotnego turystyka powinna **zapewnić dzieciom i młodzieży**:

- * rozwój fizyczny,
- * umocnienie zdrowia, uodpornienie na choroby,
- * zahartowanie na negatywny wpływ pogody,
- * regenerację sił fizycznych i psychicznych,
- * pomoc w zapobieganiu wpadnięciu w nałogi i uzależnienia,
- * kontakt z przyrodą, ze świeżym powietrzem, słońcem i wodą.

W propagowaniu turystyki wśród dzieci i młodzieży należy uwzględnić właściwy dobór form i dyscyplin, potęgujących jej korzystny wpływ na stan zdrowia. Uczącym się z dala od zbiorników wodnych poleca się wypoczynek nad wodą oraz takie jego formy, które uwzględniają zajęcia rekreacyjne korygujące postawę i prowadzące do regeneracji sił fizycznych i psychicznych¹⁷⁴. Przez wycieczki w tereny niezanieczyszczone, np. w góry, nad morze, jezioro czy do parków narodowych, należy kształtować właściwe zachowania zdrowotne i eliminować szkodliwe nawyki (również te żywieniowe, przejawiające się złą dietą, w której dominują fast foody). Szczególne wartości wnosi tu **turystyka kwalifikowana**, w której występują elementy wychowania fizycznego, zdrowotnego, etycznego, estetycznego, moralnego, politechnicznego i resocjalizującego.

3.4. Turystyka jako czynnik integracji społeczności lokalnych

Turystyka spełnia znaczącą rolę w sferze gospodarczej, jednakże ze względu na swoją złożoność wymaga tworzenia więzi i integrowania społeczności wokół wspólnego celu. Dotyczy to nie tylko zjawisk ekonomicznych. Turystyka zaspokaja potrzeby społeczne w zakresie

¹⁷¹ K. Denek, *Wychowanie do rekreacji...*, s. 32.

¹⁷² T. Łobożewicz, *Turystyka dzieci i młodzieży szkolnej...*, s. 27.

¹⁷³ K. Kaliński, *Wycieczki dają okazję do rozwoju*, „Edukacja i Dialog”, nr 5, 1994, ss. 53–56.

¹⁷⁴ T. Łobożewicz, *Turystyka mieszkańców wsi*, s. 13.

zagospodarowania czasu wolnego, co powoduje, że łączy nadawców, wytwórców (ludzi i podmioty gospodarcze) oferty z odbiorcami, którzy z niej korzystają. Przyczynia się zatem do integracji społecznej i ułatwia kontakt pomiędzy ludźmi, co jest szczególnie cenne w przypadku młodego człowieka.

Integracja jest procesem dwukierunkowym, a w przypadku turystyki zachodzącym na wielu poziomach. Dwie strony tego procesu współpracują ze sobą i angażują wokół wspólnej wizji po to, aby osiągnąć zamierzony cel. Współpraca jest tutaj kwintesencją, łączy wysiłki wszystkich ludzi i innego typu podmiotów, nadając tym działaniom konkretną strukturę. Od jej jakości zależy zakres tych działań, jak również ich intensywność. Jednak, aby tak się stało, potrzeba jasnego przekazu, powiązanego z różnymi integracyjnymi rozwiązaniami. **Do tego konieczna jest postawa otwartości**, szacunku do drugiego człowieka, zaufania, równości, wzajemności oraz życzliwości. Należy też pamiętać, że społeczne partnerstwa stanowią nieodłączny element rozwoju lokalnego, a korzyści osiągnane z tego tytułu przez społeczności są dużo wyższe niż indywidualne zyski.

Turystyka dzieci i młodzieży dla regionu odwiedzanego wiąże się z wypełnieniem funkcji społeczno-gospodarczej. Podczas jej uprawiania dochodzi do kontaktów z ludźmi, z którymi młodego człowieka łączą wspólne przeżycia. Tworzą się sytuacje wychowawcze, które mają wpływ m.in. na rozwój społeczny dzieci i młodzieży i w naturalny sposób kreują ich dążenie do integracji. Turystyka niesie ze sobą różne wartości, w tym związane m.in. z budowaniem więzi międzyludzkich. Jednak, aby tak się stało, potrzeba stosownej postawy z obu stron przekazu, w tym otwartości i aktywności lokalnej, co pozwoli zintegrować społecznie młodych turystów i lokalne społeczności.

Turystyka, co często podkreśla się w literaturze przedmiotu, znacząco wpływa na **integrację osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami** z innymi członkami społeczeństwa. Przede wszystkim w przypadku wspólnych wyjazdów dzieci i młodzieży należy zwrócić uwagę na fakt tworzenia się więzi i wartości, które są nie do przecenienia dla obu stron. Niejednokrotnie zresztą trwają one wiele lat i z pewnością wpływają pozytywnie na dalsze życie młodych ludzi. Należy też zauważyć, że takie przyjazdy zdrowych, młodych ludzi wraz z osobami z niepełnosprawnościami do danej miejscowości silnie oddziałują na społeczności lokalne, zmieniając ich nastawienie do osób z różnymi dysfunkcjami. Podsumowując ten wątek, można wskazać, że w zakresie turystyki dzieci i młodzieży **integracja powinna zachodzić na różnych poziomach**:

- * wewnątrz grupy, rodziny,
- * w kontaktach pomiędzy dziećmi i młodzieżą a wychowawcami i nauczycielami,
- * dzieci i młodzież a przyjmująca społeczność lokalna,
- * relacji zachodzących pomiędzy dziećmi i młodzieżą a innymi turystami.

Ważne jest, aby przy organizacji imprez zadbać o dostępność obiektów turystycznych, rekreacyjnych i sportowych. Wiąże się to z likwidacją różnych barier (nie tylko architektoniczno-urbanistycznych), do których należą¹⁷⁵:

* **Barierę rzeczywistą:**

- brak wiedzy – związany z nieznaną możliwością spędzenia wolnego czasu w otaczającym środowisku;

¹⁷⁵ K. Kaganek, *Turystyka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań*, EAS, Kraków 2009, ss. 48–49.

- problemy związane ze zdrowiem – dotyczą ograniczonej możliwości udziału w różnych formach turystyki, w zależności od rodzaju dysfunkcji osoby niepełnosprawnej;
- nieudolność społeczna – związana przede wszystkim z blokadą wewnętrzną w zakresie kontaktów społecznych; osoby niepełnosprawne często nie potrafią nawiązywać relacji z otaczającym ich światem, co jest wynikiem braku doświadczeń w tej sferze, a także nadopiekuńczości bliskich, którzy swoją nadmierną pomocą często odbierają inwalidom szansę na normalne życie;
- zależność psychiczna i fizyczna od innych osób (rodziny, opiekunów, przyjaciół).

✱ **Bariery środowiskowe:**

- nastawienie – aktywność turystyczna osób niepełnosprawnych hamowana jest często w wyniku negatywnych reakcji otoczenia;
- architektura – utrudnienia w mobilności osób niepełnosprawnych, wynikające z braku dostosowania obiektów oraz urządzeń do potrzeb tej grupy osób;
- ekologia – konieczność przeanalizowania warunków klimatycznych, pogodowych, ukształtowania terenu i innych elementów przyrody, które mogą utrudniać aktywność turystyczną inwalidom;
- transport – problemy wynikające z dostępności oraz dostosowania transportu do potrzeb osób niepełnosprawnych;
- prawa i regulacje – utrudnienia wynikające z przepisów prawnych, które często dyskryminują niepełnosprawnych; mogą to być np. problemy z zabraniem akumulatorów do wózka inwalidzkiego lub psa przewodnika na pokład samolotu.

✱ **Bariery interaktywne:**

- niedostosowanie zdolności do wyzwania – często nieodpowiednia propozycja programowa może powodować niepożądane emocje, takie jak strach czy blokada w przypadku zbyt dużego wyzwania bądź też znudzenie, jeśli dana aktywność stanowi zbyt małe wyzwanie;
- komunikacja – bariera ta dotyczy przede wszystkim braku znajomości języków obcych oraz problemów z aparatem mowy lub słuchu, co w znacznym stopniu utrudnia swobodne komunikowanie się.

* * *

Turystyka i krajoznawstwo niosą ze sobą wiele wartości, które są postrzegane, omawiane, badane, dyskutowane i analizowane od pokoleń. Tradycje polskiego krajoznawstwa – zarówno te ogólnopolskie, jak i regionalne – są niezwykle bogate i obfitują w wiele wątków oraz działań, które wiążane są z aktywnością pojedynczych osób, zasłużonych na polu krajoznawstwa i turystyki, oraz grup społecznych, propagujących idee swoich przodków. Wielu też osobom „leży na sercu” propagowanie krajoznawstwa i turystyki jako form kształcących i wychowujących młode pokolenia m.in. w duchu patriotyzmu, co przede wszystkim dotyczy organizacji społecznych, które w swoim statucie mają wpisane działania związane z propagowaniem wartości turystyki i krajoznawstwa. Powstaje zatem pytanie: **Jak zaciekawiać współczesne dzieci i młodzież**, jak je kształtować we współczesnych czasach w zakresie turystyki i krajoznawstwa, które przez rodziców rozumiane było inaczej, przez dziadków jeszcze inaczej, a w całkiem swoisty sposób rozumie to dzisiejsze młode pokolenie? Współczesne oblicza

turystyki są różne, czasem występują w niej kontrowersyjne zjawiska, których nie udaje się uniknąć. W obecnych czasach, kiedy **postęp technologiczny** dokonuje się w bardzo szybkim tempie, a ludzie żyją w ciągłym pośpiechu, każda wolna chwila zdaje się być bardzo cenna. Ludzie poszukują coraz to nowych wrażeń, a dotychczasowe sposoby spędzania czasu wolnego zdają się nie zadowalać w takim stopniu jak niegdyś. Z tego właśnie względu odchodzi się od typowych zachowań i poszukuje nowych zajęć, które zapewnią ciekawe i oryginalne spędzenie czasu¹⁷⁶. W tym kontekście w oddziaływaniu turystyczno-krajoznawczym, przy zachowaniu istniejących form turystyki i przekazu treści krajoznawczych, choć już w dużej mierze modyfikowanych, należy szukać nowych dróg, warunkujących zainteresowanie problematyką już nie tylko pokolenia „X” oraz „Y”, ale przede wszystkim pokolenia „Z” – postrzeganego jako pierwsza globalna generacja (*Homo Globalis*), która nie zna rzeczywistości bez Internetu. Młodzi ludzie są przyzwyczajeni do wykorzystywania różnych technologii, wielu źródeł informacji, a także bycia „bombardowanymi” informacjami ze wszystkich stron¹⁷⁷.

Współczesna młodzież staje przed nowymi wyzwaniami. W sposób zasadniczy zmieniają się warunki życia społecznego, co często powoduje przekształcenia w sferze świadomości i zachowań. Formowanie systemu wartości jest niezwykle istotną kwestią w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz stwarzania im warunków do rozwoju. Młodzi ludzie, niejednokrotnie zagubieni w kulturze przyjemności i konsumpcjonizmu, spotykają się z propozycjami nowych sposobów formułowania reguł postępowania, zasad hierarchizacji i wyborów celów życiowych¹⁷⁸. Wypracowanie właściwych i trafiających do młodego pokolenia form pracy turystyczno-krajoznawczej, przekazujących wartości kultywowane od lat, stanowi poważne wyzwanie dla szkół i organizacji społecznych. Projekt MCETS, jak i treści niniejszego kompendium, łączą ze sobą historię, tradycję, współczesność i przyszłość polskiej turystyki i krajoznawstwa w trosce o jak najlepsze wykorzystanie bogatej spuścizny w tym zakresie dla przyszłych pokoleń.

¹⁷⁶ K. Kaganek, S. Sporysz, *Urban exploration w opinii polskich urbonautów*, [w:] *Turystyka kontrowersyjna na współczesnym rynku podróży, formy, uwarunkowania, skutki*, AWF Białą Podlaską, Białą Podlaską 2015, s. 292.

¹⁷⁷ A. Zajadacz, M. Kugiejko, *Krajoznawstwo w świadomości pokolenia „Z”*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 53.

¹⁷⁸ M. Dubis, *Wartości i style życia młodzieży*, „Jagiellońskie Studia Socjologiczne”, nr 1, 2014, s. 36.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział IV

Bezpieczeństwo turystów

- 4.1. Bezpieczeństwo w turystyce – wprowadzenie do problematyki
- 4.2. Bezpieczeństwo turystów w górach
 - 4.2.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)
 - 4.2.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)
 - 4.2.3. Bezpieczeństwo w narciarstwie
- 4.3. Bezpieczeństwo turystów nad wodą
 - 4.3.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)
 - 4.3.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)
 - 4.3.3. Bezpieczeństwo w turystyce żeglarskiej
 - 4.3.4. Bezpieczeństwo w turystyce kajakowej
- 4.4. Bezpieczeństwo turystów z niepełnosprawnościami

4.1. Bezpieczeństwo w turystyce – wprowadzenie do problematyki

Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych **potrzeb człowieka**. Można je rozpatrywać w odniesieniu do jednostek, jak i społeczności, może też mieć charakter lokalny i globalny. L. Korzeniowski przedstawia bezpieczeństwo jako poczucie stabilności i trwałości określonego korzystnego stanu rzeczy, jak również odczucie braku zagrożenia wewnętrznego lub zewnętrznego oraz doznawania pewności i spokoju w codziennym życiu, ufności i zaufania do przyszłości¹⁷⁹. Bezpieczeństwo, jako podstawowa potrzeba człowieka, zajmuje naczelne miejsce w hierarchii potrzeb. Wiąże się ono również ze spędzaniem czasu wolnego. Dynamicznie rozwijająca się w dzisiejszych czasach turystyka i rekreacja wymagają profesjonalnego podejścia z różnych względów, m.in. organizacyjnych, metodycznych, a także ze względów bezpieczeństwa, zwłaszcza pod kątem współczesnych zagrożeń związanych z uprawianiem turystyki i rekreacji. Dążenie do poprawy bezpieczeństwa, którego głównym aspektem jest promowanie aktywnego, ale zarazem bezpiecznego życia, stosowane jest już od wielu lat przez różne instytucje i organizacje, również te związane z turystyką i aktywnością ruchową. Bezpieczeństwo indywidualne powinno stanowić – i zazwyczaj stanowi – jedno z głównych kryteriów wyboru miejsca docelowego podróży w celach turystycznych.

Bezpieczeństwo jest stanem ocenianym z punktu widzenia **możliwych do przewidzenia zagrożeń** dla zdrowia, życia i mienia. Istnienie takich zagrożeń łączy się z reguły z dążeniem do minimalizacji skutków zdrowotnych i materialnych, której to potrzebie odpowiada odpowiedni system ubezpieczeń zdrowotnych i majątkowych. W ramach ogólnego pojęcia „bezpieczeństwo” można wyodrębnić wiele ujęć bardziej skonkretyzowanych w stosunku do turystyki, gdzie istotę określają przyczyny i skutki istniejących zagrożeń. W ogólnej klasyfikacji zasadne jest wyróżnienie następujących zagrożeń¹⁸⁰:

- 1) naturalne – powiązane z siłami przyrody: klęski żywiołowe (powodzie, huragany, śnieżyce), trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów, tsunami,
- 2) polityczne – związane z walką o władzę: wojny, konflikty lokalne wewnętrzne, konflikty graniczne, zamachy stanu, przewroty polityczne, akty terrorystyczne,
- 3) religijne – konflikty o podłożu religijnym, zwłaszcza na obszarach z mniejszościami religijnymi,
- 4) ekonomiczne – strajki generalne, strajki służb publicznych, komunikacji,
- 5) społeczne – manifestacje,
- 6) kryminalne – zabójstwa, rozboje, kradzieże,
- 7) chorobowe – powodowane (przenoszone) przez owady, obecne w wodzie, na warzywach i owocach, w innej żywności czy o charakterze epidemicznym,
- 8) uszkodzenia ciała – ukąszenia, pogryzienia.

Formami turystyki, w których świadomość zagrożeń i poziom bezpieczeństwa powinny znajdować się w sferze zainteresowań uczestników – zwłaszcza ze względu na teren działalności – jest **turystyka i rekreacja realizowana w górach i nad wodą**. Aspekty bezpieczeństwa w środowisku górskim i wodnym wydają się być często bagatelizowane przez uczestników turystyki

¹⁷⁹ L.F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Wydawnictwo EAS, Kraków 2008, s. 93.

¹⁸⁰ B. Bernaś, K. Pujer, *Bezpieczeństwo i zagrożenia w turystyce*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu”, R. 15, nr 2, ss. 223–224.

i rekreacji, podczas gdy współczesna kultura turystyczna uprawiania turystyki górskiej i wodnej wymaga również wykazania **kultury bezpieczeństwa**, stanowiącej ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kultywowaniu, odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych podmiotów. Kulturę tę można rozpatrywać w wymiarze indywidualno-mentalno-duchowym, wymiarze społecznym oraz wymiarze fizycznym (materialnym)¹⁸¹. W takim ujęciu uczestnictwo w turystyce oraz rekreacji w środowisku górskim i wodnym wymaga potrzeby zdobywania nowej wiedzy i umiejętności, które mogą decydować o bezpiecznym wypoczynku. Wiedza, umiejętności oraz doświadczenie z zakresu bezpiecznego korzystania z przestrzeni turystycznej to dziś nieodzowny element zachowania turysty, zwłaszcza że stosunkowo często dochodzi do wypadków w górach i nad wodą, a osoby korzystające z tej przestrzeni zachowują się często niefrasobliwie, lekceważąc zasady bezpieczeństwa przebywania w tzw. terenie przygodnym. Planując różnego rodzaju aktywności górskie i wodne, powinno się zwracać uwagę przede wszystkim na aspekty bezpieczeństwa, ponieważ osoby, które nie będą miały jego gwarancji w podstawowym wymiarze, nie będą czuły się chronione, w związku z czym nie zechcą uczestniczyć w tego rodzaju aktywnościach bądź nie w pełni będą realizować cele uczestnictwa¹⁸². Każda osoba podejmująca aktywność turystyczną lub rekreacyjną powinna także pamiętać podstawowe numery alarmowe, które podano w ramce 4.1.

Ramka 4.1. Numery alarmowe

112 – międzynarodowy numer alarmowy

601-100-100 – numer alarmowy nad wodą

601-100-300 – numer alarmowy w górach

Bezpieczeństwo danej osoby, przebywającej w górach lub nad wodą, można ująć jako pożądaną **stan** odnoszący się do poziomu skuteczności kontroli wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń dla tego podmiotu oraz jako instrumentalną wartość, która umożliwia realizację wszystkich innych potrzeb i korelujących z nimi wartości, od podstawowych, po najwyższą, jaką jest samorealizacja, lub jako **proces albo funkcje** wpływające na swobodę rozwoju danego obiektu badań, a wreszcie jako taki **konstrukt społeczny**, który spełnia powyższe warunki dla egzystencji jednostkowego lub kolektywnego podmiotu¹⁸³. Bezpieczeństwo jest wysoce ważne w turystyce dzieci i młodzieży, bowiem ta grupa społeczna jest szczególnie narażona na zagrożenia ze względu na stosunkowo młody wiek i brak lub niewielkie doświadczenie w uprawianiu turystyki.

Problem bezpiecznego uprawiania turystyki i rekreacji zrodził się wraz z początkiem ruchu turystycznego oraz innego typu aktywności wolnoczasowych. Popularyzatorzy aktywnych form wypoczynku zdawali sobie sprawę z niebezpieczeństw towarzyszących nieumiejętnemu podejmowaniu aktywności ruchowej, co może prowadzić do zbyt dużych obciążeń, a w konsekwencji do niekorzystnych zmian w organizmie osób nieprzygotowanych do długotrwałego wysiłku fizycznego¹⁸⁴.

¹⁸¹ J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 19, 2015, s. 25.

¹⁸² A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, CNBOP-PIB, Józefów 2015, s. 9.

¹⁸³ J. Piwowarski, *Fenomen bezpieczeństwa. Pomiędzy zagrożeniem a kulturą bezpieczeństwa*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron, Kraków 2014, s. 18.

¹⁸⁴ J. Merski, J. Warecka, *Turystyka kwalifikowana, turystyka aktywna*, AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2009, s. 260.

Turystyka i rekreacja należą do najbardziej rozwiniętych i popularnych aktywności czasu wolnego. Współczesne społeczeństwo, w większości skupione na intensywnej pracy zawodowej, potrzebuje znaleźć równowagę dla codziennych obowiązków. W związku z tym poszukuje się zróżnicowanych możliwości rekreacji, tak biernej, jak czynnej. Turyści są zainteresowani przede wszystkim tym, aby spędzić swój czas wolny w sposób jak najciekawszy, jak najbardziej atrakcyjny i rzadziej myślą o potencjalnych zagrożeniach, podczas gdy wybrane dziedziny aktywności, w tym wiele form turystyki, są związane z większą skalą zagrożeń niż inne¹⁸⁵.

4.2. Bezpieczeństwo turystów w górach

Z analizy danych, dotyczących wypadkowości w górach, jednoznacznie wynika, że **liczba wypadków jest ściśle powiązana z liczbą turystów w nich (tj. w górach) przebywających**. Również okresy o największej wypadkowości to te o największym nasileniu ruchu turystycznego na terenach górskich. Obserwuje się tu prawidłowość, że im więcej turystów, narciarzy, tym więcej wypadków¹⁸⁶. W związku z powyższym w okresach wzmożonego nasilenia ruchu turystycznego należy szczególnie zwrócić uwagę na aspekty bezpieczeństwa. Do jego utrzymania potrzebne jest przestrzeganie zasad związanych z uprawianiem turystyki i rekreacji w górach, a te są niestety często lekceważone przez brak należytego respektu przed terenem górskim¹⁸⁷. Podstawą do zachowania bezpieczeństwa w górach jest **dekalog turysty górskiego**¹⁸⁸. Składające się na niego zasady ujęto w ramce 4.2.

Ramka 4.2. Dekalog turysty górskiego

1. Zanim wyruszysz w góry, zastanów się, czy posiadasz dostateczne doświadczenie. Przed wyjściem poddaj ocenie stan zdrowia i siły swoje i współtowarzyszy, a zwłaszcza dzieci.
2. Przygotuj wcześniej dokładny plan wycieczki: najlepiej udają się imprezacje dobrze przygotowane. Poczytaj przewodniki, mapy, skorzystaj z usług informacji turystycznej, wskazówek przewodników górskich, gospodarzy schronisk, tubylców.
3. W górach szybko i często zmieniają się warunki atmosferyczne, dlatego niezbędna jest odzież chroniąca przed złą pogodą i zimnem oraz mocne, wysokie buty na profilowanej podeszwie.
4. Wychodząc na wycieczkę, pozostaw w domu, schronisku czy u znajomych wiadomość o celu i trasie wycieczki oraz o godzinie powrotu. W ten sposób zabezpieczysz sobie szybką pomoc w razie wypadku.
5. Szybkość poruszania się dostosuj do możliwości najmniej sprawnego uczestnika wycieczki. „Pożeranie” kilometrów prowadzi niechybnie do wyczerpania, a poza tym ogranicza możliwość podziwiania uroków górskiego krajobrazu.

¹⁸⁵ K. Kaganek, Ł. Sulkiewicz, *Analiza akcji ratowniczych na Jeziorze Solińskim w turystyce i rekreacji w latach 2007–2015*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 38, 2020, s. 21.

¹⁸⁶ K. Kaganek, K. Skwarczyński, *Wypadkowość i akcje ratownicze w Tatrach Polskich w latach 2006–2011*, „Securitologia”, nr 2 (18), 2013, s. 14; K. Kaganek, M. Sabat, *Wypadkowość wśród turystów w Bieszczadach w latach 2009–2013*, „Security, Economy & Law”, nr 1, 2016, s. 90

¹⁸⁷ K. Kaganek, M. Wróbel, *Analiza wypadkowości turystycznej w Beskidzie Żywieckim w latach 2006–2010*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 23, lipiec-wrzesień 2016, s. 129.

¹⁸⁸ <http://ktg.pttk.pl/index.php?mod=news&act=showfull&id=1179258549> (dostęp: 14.01.2021).

6. Uważaj na każdy krok – upadki zdarzają się także w łatwym terenie. Wyjątkowej ostrożności wymagają trudniejsze partie trasy, strome, mokre i zaśnieżone stoki, płaty starego śniegu. Nie zbaczaj ze znakowanego szlaku – jest on zwykle poprowadzony optymalnie zarówno pod względem bezpieczeństwa, jak i wysiłku koniecznego do pokonania trasy.
7. Nie strącaj kamieni, ponieważ narażasz innych turystów na poważne niebezpieczeństwo. Przez miejsca zagrożone spadającymi kamieniami przechodź szybko i uważnie.
8. Decyzja zawrócenia z drogi to nie hańba, lecz głos rozsądku. Nie wstydź się zawrócić, gdy załamię się pogoda, nadejdzie mgła lub gdy trasa okaże się zbyt trudna.
9. Szanuj przyrodę. Nie hałasuj. Dbaj o czystość i porządek w górach. Usuwając śmieci, robisz miejsce dla kultury.
10. A jeżeli mimo ostrożności zdarzy się wypadek – przede wszystkim zachowaj spokój. Poszkodowanego ułóż w bezpiecznej pozycji, w widocznym miejscu i pod opieką. Przyjętymi w górach sygnałami wezwij pomoc GOPR.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Zarząd Główny PTTK, Komisja Turystyki Górskiej, <http://ktg.pttk.pl/index.php?mod=news&act=showfull&id=1179258549> (dostęp: 14.01.2021).

Poniżej przedstawiono zagrożenia występujące w górach. Mogą one mieć charakter obiektywny, czyli niezwiązany z zachowaniem turysty, oraz subiektywny, zależny od konkretnej osoby lub innych osób. Przedstawione zagrożenia mogą występować pojedynczo, ale często zdarza się, że nakładają się one na siebie, tworząc nieprzewidywalny łańcuch zdarzeń i doprowadzając do wypadku.

4.2.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)

Zagrożeniami obiektywnymi są wszelakie niebezpieczeństwa, na które człowiek nie ma wpływu. Sama natura jest źródłem obiektywnych niebezpieczeństw, gdyż ich przyczyną są różnego rodzaju zjawiska pogodowe, często występujące na obszarach górskich. Zagrożenia tej natury to takie, których niejednokrotnie nie można uniknąć¹⁸⁹. Jednakże wiedza o nich może pomóc we właściwej ocenie i podjęciu odpowiednich działań w sytuacji zagrożenia.

Zagrożenia obiektywne związane z pogodą to: mgła, wysoka lub zbyt niska temperatura, wiatr, burze i pioruny, deszcz, lawiny, śnieg oraz załamania pogody. Do obiektywnych typów zagrożeń zalicza się również spotkanie z dzikimi zwierzętami oraz ciemność¹⁹⁰. Dodatkowymi niebezpieczeństwami są warunki terenowe (m.in. stromizny, tereny podmokłe czy ślepoty śnieżne)¹⁹¹. Te zjawiska mają poważny wpływ na bezpieczeństwo turysty poruszającego się po górach. Należy pamiętać, że na terenie górskim pogoda i warunki wędrowania mogą zmienić się bardzo szybko. Planując wycieczkę, trzeba zatem sprawdzać prognozę pogody. Również podczas wędrowki należy zwracać baczną uwagę na każdą, nawet najmniejszą zmianę warunków atmosferycznych i odpowiednio szybko reagować, adekwatnie do sytuacji.

¹⁸⁹ W. Łoboz, *Zanim wyruszysz w góry*, Biblioteczka Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Nowy Sącz 2014, s. 23.

¹⁹⁰ *Wspólne wędrowanie. Poradnik organizatora turystyki aktywnej*, red. J. Śledzińska, A. Wielocha, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2015, s. 113.

¹⁹¹ *Bezpieczeństwo w górach, na co należy zwrócić uwagę*, <https://limanowa.in/index.php/aktualnosci/bezpieczenstwo-w-gorach-na-co-nalez-y-zwrocic-uwage/28344> (dostęp: 14.01.2021).

Mgła. Stosunkowo często spotykane zjawisko w górach, gdy powietrze ulega ochłodzeniu, na skutek czego dochodzi do skraplania się nagromadzonej w nim pary wodnej. Taka sytuacja zachodzi, gdy powietrze oziębia się od podłoża wychłodzonego po nocy. Zjawiska „morza mgieł”, podziwiane przez turystów, mogą stanowić zagrożenie dla osób przebywających w jego zasięgu. Mgła jest zbiorowiskiem mikroskopijnych kropelek wody, które ograniczają pole widzenia w poziomie do 1 kilometra. W przekroju horyzontalnym może mieć grubość od kilku do kilkuset metrów. Bardzo podobnym zjawiskiem jest **zamglenie**, które ogranicza widzialność powyżej 1 kilometra. W związku z tym stanowi mniejsze zagrożenie aniżeli mgła, ponieważ w mniejszym stopniu zmniejsza widoczność¹⁹². Mgła jest zawsze wilgotna i zimna, w związku z czym może powodować oblodzenie trawy i skał, na których łatwo się poślizgnąć. Gęstość mgły może być różna – widoczność waha się zazwyczaj od 50 do 100 metrów, lecz nierzadko spada do zaledwie kilku metrów¹⁹³. Widoczność zatem jest bardzo ograniczona, co utrudnia orientację i właściwą ocenę sytuacji w terenie, zwłaszcza gdy na danym odcinku nie ma wyraźnego oznaczenia. Utrudniony jest również kontakt wzrokowy i słuchowy pomiędzy uczestnikami marszu. Takie warunki mogą wywoływać uczucie strachu, a nawet paniki. Dlatego poruszając się we mgle, wskazane jest zachowanie spokoju, a także wzajemna asekuracja, zwłaszcza w przypadku śliskiego podłoża, co może wystąpić, gdy mgłom dodatkowo towarzyszy **mżawka**. Oprócz tego mgła w połączeniu z wiatrem może spowodować silne oziębienie ciała. Fale dźwiękowe we mgle nie rozchodzą się równomiernie, co może powodować złą ocenę odległości od reszty grupy i jej rozczłonkowanie, co z kolei sprzyja zabłędzeniu¹⁹⁴. W okresie zimowym jej obecność nastrocza dodatkowych trudności, bowiem mgła zlewa się z białą pokrywą śnieżną, co znacznie utrudnia znalezienie charakterystycznych punktów terenu. Podczas marszu w takich warunkach należy trzymać się w zwartej grupie, tak by widzieć osobę przed sobą. Podczas mgły należy posiadać aktualną mapę, GPS lub kompas, które pozwolą na zorientowanie się, gdzie aktualnie znajdują się uczestnicy wyprawy oraz w którą stronę powinni się udać. Z estetycznego punktu widzenia mgła powoduje również brak możliwości podziwiania otaczających widoków, a co za tym idzie, niemożność realizacji celów krajoznawczych wycieczki.

Wiatr. Wiatr jest to ruch znacznych mas powietrza względem powierzchni Ziemi. Jest to zjawisko równie niebezpieczne jak mgła, zwłaszcza gdy mamy do czynienia z wiatrem fenowym, charakteryzującym się wzrostem temperatury. Wiatr halny jest typowy dla terenów górskich, a jego silne porywy często utrudniają swobodne poruszanie się, oddychanie i spowalniają marsz. Wiatr ten może wywoływać u turystów złe samopoczucie, zwłaszcza u osób cierpiących na schorzenia serca, płuc, a także mających problemy z ciśnieniem. Ma on również wpływ na osoby wrażliwe, które narażone są na silne napięcie psychiczne, prowadzące nawet do obniżenia sprawności psychofizycznej organizmu. Ponieważ wraz ze wzrostem prędkości wiatru spada temperatura powietrza, zwiększa się niebezpieczeństwo utraty ciepła w organizmie ludzkim, jak również niebezpieczeństwo odmrożenia, głównie odsłoniętych części ciała,

¹⁹² *Mgła i jej rodzaje*, <https://lowcyburz.pl/2014/09/16/mgla-i-jej-rodzaje-2/> (dostęp: 20.03.2020).

¹⁹³ A. Jonak, A. Matuszczyk, J. Silberring, S. Urbański, *Zanim pójdziesz w góry*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1990, ss. 66–67.

¹⁹⁴ *Bezpieczeństwo na szlakach górskich*, Kuratorium Oświaty w Krakowie, Wydział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, Kraków 2011, <http://old.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=5873> (dostęp: 14.01.2021).

zwłaszcza zimą, gdy wiatrom towarzyszą opady śniegu¹⁹⁵. Wiatr niesie ze sobą różne inne niebezpieczeństwa, np. możliwość złamania się drzewa przy szlaku, którym idzie turysta, lub **utrąty równowagi i upadku** pod wpływem silnego podmuchu. Dlatego też, gdy powiewy osiągają duże prędkości, np. 80–100 km/h, powinno się rozważyć niewychodzenie na granie, gdzie zagęszczenie drzew, które mogłyby spowolnić powiewy, jest małe. Podczas mocnego wiatru warto się zabezpieczyć odpowiednim ubiorem, który będzie ograniczał dostęp powietrza do ciała i pozwoli zapobiec wychłodzeniu organizmu, co jest niebezpieczne przede wszystkim w zimie. Narciarze również powinni w czasie wiatru zachować szczególną ostrożność z uwagi na powstające w tym czasie zasy i nawisy śnieżne.

Temperatura. Niskie temperatury są bardzo niebezpieczne niezależnie od pory roku i mogą powodować np. wychłodzenie ciała czy odmrożenia. W miarę wzrostu wysokości temperatura spada od 0,6 do 1 stopnia Celsjusza na każde 100 metrów wysokości (dotyczy to również okresów letnich)¹⁹⁶. Dlatego turysta wybierający się w góry powinien zadbać o odpowiednią odzież. Turyści powinni zatem wiedzieć, że niewłaściwy ubiór, brak zahartowania, nieodpowiednie postępowanie mogą doprowadzić w takich warunkach do zbyt szybkiego ochłodzenia organizmu. Obniżenie temperatury ciała ludzkiego do +33 stopni powoduje już poważne zagrożenie dla zdrowia w postaci apatii, zwolnienia pracy serca i osłabienia fizycznego¹⁹⁷. Gdy temperatura ciała spadnie poniżej +35 stopni, wtedy należy niezwłocznie wezwać pomoc¹⁹⁸.

Podczas zimy niskie temperatury są szczególnie groźne, ponieważ może dodatkowo wystąpić mokry śnieg i doprowadzić do przemoknięcia rzeczy, co skutkuje szybszym wyziębieniem organizmu. Przebywanie dłuższy czas na zimnym wietrze, marsz po mokrym śniegu, często w przemoczonym obuwiu, mogą narazić turystów na odmrożenia, zwłaszcza nieosłoniętych części ciała. Odmrożenia miejscowe zawsze spowodowane są jednoczesnym współoddziaływaniem zimna, wiatru, wilgoci i braku ruchu¹⁹⁹. Aby zapobiec tym zagrożeniom, należy zaopatrzyć się w ciepłe skarpety, rękawice oraz wygodne obuwie. W opisywanych warunkach nie należy też odpoczywać, ponieważ tylko ruch powoduje szybsze krążenie krwi i utrzymanie ciepłoty organizmu.

Na wędrówkę warto zabrać dodatkową odzież, która będzie chronić przed zimnem, oraz folię NRC (folia izotermiczna). W krytycznych sytuacjach związanych z wychłodzeniem nie należy dopuścić, aby poszkodowana osoba zasnęła. W tym celu należy zachować z nią kontakt przez rozmowę²⁰⁰. Należy również zaopatrzyć się w rodzaj podkładki, maty, na której można usiąść.

Słońce i gorąco. Przeciwnieństwem niskich temperatur są wysokie temperatury. Turyści podczas wędrówek wystawieni są na promieniowanie słoneczne. Nawet jeżeli teren górski spowija lekka mgła lub cienka warstwa chmur, promieniowanie ultrafioletowe oddziałuje na

¹⁹⁵ B. Kuźma, *Bądź bezpieczny w górach*, Studenckie Koło Przewodników Górskich, Kraków 2001, s. 11.

¹⁹⁶ T. Łobożewicz, R. Kogut, R. Szmytko, dz. cyt., s. 28.

¹⁹⁷ B. Kuźma, dz. cyt., s. 11.

¹⁹⁸ *Wspólne wędrowanie...*, s. 109.

¹⁹⁹ A. Jonak, A. Matuszczyk, J. Silberring, S. Urbański, dz. cyt., s. 68.

²⁰⁰ *Bezpieczeństwo na szlakach górskich*, dz. cyt.

organizm. W takich warunkach może dojść do **udar cieplnego**, jak również odwodnienia organizmu. Taki skutek może również wywołać gorące i wilgotne powietrze, nawet w dni bezsłoneczne, zwłaszcza na wiosnę, kiedy promieniowanie słoneczne nasycone jest promieniami ultrafioletowymi. Udarowi towarzyszą silne bóle głowy, zaczerwienienie twarzy, nudności, gorączka, wymioty, a nawet utrata przytomności. W przypadku wystąpienia takich objawów należy natychmiast przerwać wędrówkę, umieścić chorą osobę w cieniu i podać do picia dużo płynów. Podczas marszu po nieosłoniętym przed słońcem terenie zwiększa się niebezpieczeństwo doznania oparzenia, dlatego należy chronić twarz i odkryte części ciała preparatami z wysokimi filtrami przeciwsłonecznymi. Należy natomiast unikać tłustych kremów, które zawierają dużą ilość wody i mogą przyspieszyć oparzenie. Podczas wędrówki w wysokiej temperaturze trzeba pamiętać o ciągłym uzupełnianiu płynów i o nakryciu głowy, które będzie chronić przed słońcem. Jeżeli turysta czuje się źle, należy usiąść na chwilę w cieniu oraz odpocząć²⁰¹. Ważnym wyposażeniem w ekwipunku turysty przebywającego w górach są okulary z filtrem przeciwsłonecznym, chroniącym przed uszkodzeniem wzroku, a zimą przed tzw. zjawiskiem śnieżnej ślepoty.

Lawiny, śnieg i lód. Istotnym zagrożeniem w górach jest występowanie śniegu, ponieważ może on tworzyć nasypy śnieżne, które mogą załamać się pod ciężarem turysty. Zejście lawiny zależy od wielu czynników, które stanowią przedmiot licznych badań. Podstawową zasadą bezpieczeństwa jest zachowanie zdrowego rozsądku i uważne śledzenie komunikatów lawinowych²⁰².

Nawiewanie świeżego śniegu na pozostawione ślady może również uniemożliwić odwrót ze szlaku tą samą trasą. **Śnieg jest zatem czynnikiem utrudniającym wędrówkę.** Związane jest to z jego warstwą grubości, zaspami, w które można się zapadać na różne głębokości. W związku z nawiewami śniegu przez wiatr istnieje niebezpieczeństwo zgubienia szlaku, jeśli nie jest on wydeptany. Może to wydłużyć wędrówkę nawet od dwóch do czterech godzin w porównaniu do czasu, w jaki można ją przebyć w warunkach letnich. Należy zaznaczyć, iż w warunkach letnich teren wygląda inaczej niż zimą – szlak turystyczny jawi się w zupełnie innej konfiguracji i szacie, dlatego ważnym elementem jest wcześniejsze rozpoznanie terenu wędrówki, zwane fachowo **rekonesansem**. Pozwala to uniknąć niespodzianek w postaci zabłądzenia czy zejścia ze szlaku, którego znaki niejednokrotnie są zasypane przez śnieg, a więc niewidoczne. Dodatkowo, poruszając się przez zaśnieżone tereny w ostrym słońcu, jest się narażonym na wspomnianą już tzw. ślepotę śnieżną. Należy również uważać na podłoże, ponieważ nigdy do końca nie wiadomo, czy pod pokrywą śniegu nie znajduje się lód, na którym można się poślizgnąć.

Jak już wspomniano, zimą istnieje ryzyko wystąpienia **lawin śnieżnych**. Wyróżnia się następujące typy lawin: 1. pyłowe, 2. deski śnieżne, 3. lawiny mokrego śniegu – gruntowe, 4. mieszane²⁰³. W komunikatach odpowiednich służb podawane są informacje dotyczące lawin

²⁰¹ *Wspólne wędrowanie...*, s. 110.

²⁰² W. Łoboz, dz. cyt., s. 46.

Wspólne wędrowanie..., s. 113.

²⁰³ Z. Rączkowska, M. Długosz, B. Gądek, M. Grabiec, R.J. Kaczka, E. Rojan, *Uwarunkowania przyrodnicze, skutki i zmiany aktywności lawin śnieżnych w Tatrach*, „Nauka Tatrami”, t. I – Nauki o Ziemi, Zakopane 2015, s. 134.

śnieżnych. Obsunięcia mas śnieżnych to jedno z najgroźniejszych niebezpieczeństw zimą²⁰⁴. Występują one na obszarach, gdzie stoki mają odpowiednie nachylenie. Najczęściej lawiny śnieżne występują w Polsce na terenie Tatr, Pasma Babiogórskiego (Beskid Żywiecki), w Bieszczadach oraz w Karkonoszach. Osuwiska śniegu znajdują się najczęściej w miejscach, gdzie nie występuje kosodrzewina, która zatrzymuje śnieg. Planując trasy w zimie, należy sprawdzić na odpowiednich stronach internetowych Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR, <https://www.topr.pl/>) i Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR, <https://www.gopr.pl/>), czy dany rejon nie jest zagrożony występowaniem lawin. Jeśli okaże się, że występuje pod tym względem zagrożenie, należy uzyskać szczegółowe informacje o stopniu zagrożenia lawinowego pojawiającym się na danym obszarze oraz wynikających z tego niebezpieczeństw dla turystów wyruszających na szlaki. W Polsce stosowana jest pięciostopniowa **skala klasyfikacji lawin śnieżnych** (zob. tab. 4.1). Komunikat lawinowy może zawierać dodatkowe informacje o wysokościach n.p.m., o wystawach względem kierunków świata lub o formach terenu szczególnie niekorzystnych ze względu na zagrożenie lawinowe oraz informację o typowych problemach lawinowych.

W wielu przypadkach niewiele potrzeba, aby wywołać zjawisko osuwiska pokrywy śnieżnej. Warto posiadać przy sobie „**ABC lawinowe**”, którego podstawą są takie narzędzia jak: detektor, łopata, sonda i plecak lawinowy. Elementy te są pomocne w sytuacji zagrożenia i wystąpienia lawiny. Obecnie na rynku dostępnych jest wiele elementów wyposażenia turysty, które mogą się przydać w sytuacji zagrożenia lawinowego, czego przykładem może być system RECCO²⁰⁵.

Tabela 4.1. Charakterystyka stopni zagrożenia lawinowego

Stopień zagrożenia	Stabilność pokrywy śnieżnej	Prawdopodobieństwo zejścia lawiny	Warunki ogłoszenia	Zalecenia dla ruchu osób
5 (bardzo wysoki) 	Jest dalece niestabilna i słabo związana.	Należy spodziewać się schodzenia licznych samoistnych, bardzo dużych*** i często ekstremalnie dużych lawin***, nawet na umiarkowanie stromych stokach*.	– wiatr wieje z prędkością większą niż 20 m/s po opadach śniegu; – pokrywa śnieżna w przeciągu 3 dni wynosi do 100 cm i wzrasta; – dochodzi do gwałtownych zmian temperatur.	<u>Warunki skrajnie niekorzystne (sytuacja katastrofalna)</u> Zaleca się zaniechanie wszelkich wyjść w góry i pozostanie w obszarach nieobjętych zasięgiem zagrożenia lawinowego.
4 (wysoki) 	Na większości stromych stoków* jest słabo związana.	Wyzwolenie lawiny jest prawdopodobne nawet przy małym obciążeniu dodatkowym** na wielu stromych stokach*. W niektórych przypadkach należy spodziewać się licznych samoistnych dużych**, a często bardzo dużych** lawin.	– dochodzi do znacznego ocieplenia; – w przeciągu 3 dni warstwa śniegu wzrosła od 40 do 70 cm; – po opadach śniegu masy powietrza wieją z prędkością powyżej 20 m/s.	<u>Warunki zdecydowanie niekorzystne</u> Zaleca się zaniechanie wszelkich wyjść w teren wysokogórski. Należy pozostawać w granicach umiarkowanie stromych stoków* oraz brać pod uwagę zasięg lawin z wyżej położonych stoków.

²⁰⁴ Z miłości do gór. Bezpieczne Tatry, https://tpn.pl/filebrowser/files/Foldery/bezpieczne_tatry.pdf, Wydawnictwo Tatrzańskiego Parku Narodowego (dostęp: 23.04.2020).

²⁰⁵ System oparty na technice radarowej składa się z detektora i reflektora. Specjalne płytki są reflektorami i, wszyte w kurtkę narciarską, spodnie czy plecak turystyczny, odbijają z powrotem fale radiowe nadawane przez detektor, co ukierunkowuje poszukiwania służb ratowniczych.

3 (znaczący) 	Pokrywa śnieżna na wielu stromych stokach* jest związana umiarkowanie bądź słabo.	Wyzwolenie lawiny jest możliwe nawet przy małym obciążeniu dodatkowym**, w szczególności na stromych stokach* wskazanych w komunikacji lawinowej. W pewnych sytuacjach duże***, a w nielicznych przypadkach także bardzo duże lawiny*** mogą schodzić samodziennie.	– podczas dużych dobowych wahań temperatury; – w przeciągu 3 dni warstwa śniegu wzrosła do 40 cm; – wiatr po opadach śniegu wieje z szybkością 10–15 m/s.	<u>Warunki w znacznej mierze niekorzystne</u> Poruszanie się wymaga bardzo dużego doświadczenia i umiejętności oraz posiadania bardzo dużej zdolności do oceny lokalnego zagrożenia lawinowego. Należy unikać stromych stoków*, zwłaszcza wskazanych w komunikacji lawinowej, jako niekorzystnych pod względem wystawy lub wysokości. Konieczne jest zachowanie elementarnych środków bezpieczeństwa.
2 (umiarkowany) 	Jest na ogół związana dobrze, ale na niektórych stromych stokach* jest związana umiarkowanie.	Wyzwolenie lawiny jest możliwe przeważnie przy dużym obciążeniu dodatkowym**, szczególnie na stromych stokach* wskazanych w komunikacji lawinowej. Samoistne zejście bardzo dużych lawin*** jest mało prawdopodobne.	– w przeciągu doby temperatura jest w miarę stabilna; – w 3 dni warstwa śniegu wzrosła do 20 cm; – prędkość wiatru nie przekracza 5 m/s.	<u>Częściowo niekorzystne warunki</u> Poruszanie się wymaga umiejętności oceny lokalnego zagrożenia lawinowego, odpowiedniego wyboru trasy oraz zachowania elementarnych środków bezpieczeństwa na wszystkich stromych stokach*, a zwłaszcza na wskazanych w komunikacji lawinowej, jako niekorzystnych pod względem wystawy lub wysokości.
1 (niski) 	Pokrywa śnieżna jest na ogół dobrze związana i stabilna.	Wyzwolenie lawiny jest na ogół możliwe jedynie przy dużym obciążeniu dodatkowym** w nielicznych miejscach na bardzo stromych* lub ekstremalnych stokach*. Możliwe jest samoistne schodzenie małych*** i średnich lawin***.	– w momencie gdy przez długi okres nie występowały opady śniegu, silne wiatry i panują stosunkowo jednolite, niezbyt wielkie ujemne temperatury.	<u>Na ogół dogodne warunki</u> Należy zachować szczególną ostrożność na stokach bardzo stromych* lub ekstremalnych*.

* **NACHYLENIE STOKU: umiarkowanie stromy stok:** teren o nachyleniu mniejszym niż ok. 30°; **stromy stok:** teren o nachyleniu większym niż ok. 30°; **bardzo stromy lub ekstremalny stok:** teren szczególnie niekorzystny z uwagi na nachylenie stoku (większe niż ok. 40°) lub szczególnie niekorzystny ze względu na ukształtowanie, bliskość grani lub właściwości podłoża (zmniejszona przyczepność).

** **OBCIĄŻENIE DODATKOWE: małe:** samotny narciarz lub snowboardzista jadący płynnie, bez upadków, piechur poruszający się w raketach śnieżnych, grupa zachowująca prawidłowe odstępy pomiędzy uczestnikami (co najmniej 10 m); **duże:** pojedynczy piechur, dwóch lub więcej narciarzy lub snowboardzistów poruszających się bez zachowania prawidłowych odstępów, ratrak, materiały wybuchowe; **lawiny samoistne:** lawiny powstałe bez udziału człowieka.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: lawiny.topr.pl/grades (dostęp: 14.01.2021).

Burze, pioruny i wyładowania atmosferyczne. Burza jest zjawiskiem atmosferycznym, polegającym na występowaniu elektrycznych wyładowań (błyskawice, grzmoty), tworzących się w chmurach kłębiastych typu cumulonimbus, któremu często towarzyszą opady deszczu lub gradu i gwałtowne podmuchy wiatru²⁰⁶. Na terenach górskich piorun uderza zwykle w granie i pojedyncze szczyty, a na płaskich, rozległych przestrzeniach może to być potencjalnie każdy punkt wystający ponad poziom terenu.

²⁰⁶ Słownik tematyczny terminów, wyrażań i zwrotów stosowanych w prognozach meteorologicznych, red. T. Zawisła, IMGW, Warszawa 2010, s. 14.

W okresie letnim, w upalne, bezwietrzne dni, występują w górach przelotne, miejscowe burze o gwałtownej ulewie i silnych wyładowaniach atmosferycznych. Padający jeszcze dość długo po burzy **deszcz powoduje ochłodzenie powietrza**²⁰⁷. Dlatego zupełnie łatwa w czasie suchej pogody trasa pod wpływem opadów może stać się trudna do przejścia. Śliskie ścieżki stwarzają niebezpieczeństwo upadku, a mokre buty i odzież utrudniają poruszanie się. W tych warunkach, przy spadającej temperaturze, może dojść do szybkiego i silnego ochłodzenia ciała. Ulewnym deszczom towarzyszą dość często wyładowania atmosferyczne (pioruny). Zapowiedzią burzy jest zimny wiatr, również **ogień św. Elma** (wyładowania atmosferyczne na różnych powierzchniach, występujące najczęściej w czasie burzy, którym towarzyszą efekty świetlne) są oznaką zmiany pogody. Do tych wyładowań dochodzi z powodu dużego przyrostu natężenia elektrycznego²⁰⁸. Można je słyszeć w formie świstów, które są rodzajem ostrzeżenia przed uderzeniem pioruna najczęściej w ostre krawędzie obiektów, przedmiotów itp. Bagatelizowanie tych znaków jest bardzo nieodpowiedzialne. Jest to zjawisko niebezpieczne, gdyż porażenie piorunem może grozić śmiercią, dlatego turyści powinni być szczególnie wyczuleni na pewne symptomy zwiastujące nadejście burzy, takie jak: brzęczenie metalowych przedmiotów, jeżenie się włosów na głowie, „ogniste miotłki”. W przypadku takich sygnałów powinni jak najprędzej zawrócić z trasy, ewentualnie udać się w kierunku schroniska, a jeżeli jest to niemożliwe, powinni znaleźć odpowiednie miejsce w celu przeczekaania burzy. Takimi miejscami są np. niżej położone doliny i kotliny, ale w bezpiecznej odległości od skał, cieków wodnych i mokrych żlebów. Podczas burzy nie należy stawać na otwartej przestrzeni czy pod pojedynczym drzewem. Najlepiej znaleźć skrawek suchego miejsca i sięść z podkurczonymi nogami na plecaku, który zapewni izolację od podłoża.

Burze i pioruny w górach stanowią bardzo duże zagrożenie i są przyczyną wielu wypadków, dlatego warto zwrócić uwagę, że największe prawdopodobieństwo rażenia piorunem istnieje wtedy, gdy osoby przebywają na najwyższym wysuniętym punkcie na grani lub stanowią samotny punkt na dużej przestrzeni pozbawionej drzew. Na terenie górskim dźwięk roznosi się bardzo dobrze, w związku z czym odgłosy wyładowań mogą docierać do turysty ze znacznej odległości, dlatego można odpowiednio wcześniej zareagować. Na terenie górskim burze najczęściej występują w okolicy południa, dlatego warto rozpocząć wędrówkę wcześniej rano, żeby osiągnąć cel przed ewentualnymi wyładowaniami atmosferycznymi. W tabeli 4.2 przedstawiono zasady bezpiecznego zachowania się w trakcie burzy na terenie górskim²⁰⁹.

Tabela 4.2. Zasady bezpiecznego zachowania się w trakcie burzy na terenie górskim

Lp.	Zasady zachowania
1.	W okresie burzowym należy sprawdzać lokalną prognozę pogody, zwłaszcza przed planowanym wyjściem w góry. Wychodź w góry wczesnym rankiem, planując alternatywne drogi wędrówki/odwrotu.
2.	W czasie burzy w górach powinno się zejść jak najszybciej w dół i wyłączyć telefon komórkowy, unikać otwartych przestrzeni, strumieni i żlebów, którymi może popłynąć woda; nie należy opierać się o skały (zachować 1 m odstępu), nie należy stawać pod okapem skalnym i należy unikać metalowych elementów – łańcuchów, drabinek, masztów, krzyży.
3.	W przypadku zaskoczenia przez burzę na otwartej przestrzeni i niemożności znalezienia schronienia należy złączyć nogi i przykucnąć, izolując się od podłoża plecakiem.

²⁰⁷ *Sygnały z Gór*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Zarząd Główny, Sport i Turystyka, Warszawa 1973, s. 344.

²⁰⁸ W. Łoboz, dz. cyt., s. 26.

²⁰⁹ <https://gorydlaciebie.pl/wyprawy/burze-w-gorach-jak-sie-zachowac/> (dostęp: 2.02.2021).

4.	Nie należy kłaść się i siadać na ziemi, chyba że jesteśmy od niej odizolowani materiałem nieprzewodzącym prądu; należy szukać miejsca osłoniętego, gdzie sylwetka nie będzie najwyższym elementem otoczenia.
5.	Należy zwrócić uwagę na zasadę: 30–30, tzn. jeżeli między błyskiem a grzmotem mija mniej niż 30 sekund, znaczy to, że burza jest w odległości do 10 km i należy szukać schronienia. Pioruny mogą wyprzedzać chmury o kilkanaście kilometrów. Schronienie należy opuścić nie wcześniej niż 30 minut po ostatnim grzmocie.
6.	Nie należy nigdy chować się pod samotnym drzewem, słupem elektrycznym lub lekką wiatą.
7.	Przebywając w grupie na otwartej przestrzeni, należy rozdzielić się, aby nie tworzyć skupiska.
8.	W przypadku burzy na otwartym zbiorniku wodnym należy jak najszybciej wyjść na brzeg.
9.	Będąc na rowerze, należy z niego zejść i nie dotykać części metalowych.
10.	Nie należy rozmawiać przez telefon komórkowy.
11.	W przypadku konieczności przemieszczania się pieszo na otwartej przestrzeni należy iść małymi krokami, unikając biegania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://gorydlaciebie.pl/wyprawy/burze-w-gorach-jak-sie-zachowac/> (dostęp: 2.02.2021).

Nagła zmiana pogody i szybkie zapadanie ciemności. W górach bardzo często dochodzi do nagłej zmiany pogody, należy zatem często sprawdzać pogodę przed wyjściem, przede wszystkim rano przed wyruszeniem na szlak. Sprawdzenie warunków atmosferycznych pozwoli w odpowiednim momencie zareagować i schronić się w bezpiecznym miejscu. Nagłe zmiany pogody spowodowane są najczęściej nadejściem **niżu atmosferycznego**, dlatego ważne jest monitorowanie pogody na bieżąco. Nagłe załamanie pogody może sprawić, że szlak, który przystępny był rano, o innej porze dnia będzie nie do przejścia.

Kolejnym zjawiskiem, które może stwarzać warunki zagrożenia, jest szybkie zapadanie ciemności. Źle zaplanowana trasa, zmiany pogody, przecenienie swoich sił i możliwości może skutkować tym, że turystę zastanie na szlaku zmrok. Należy zatem mieć na wyposażeniu **latarkę**. Niejednokrotnie rozbicie biwaku w miejscu, gdzie zastanie grupę zmrok, jest bezpieczniejszym rozwiązaniem niż marsz w niesprzyjających warunkach. Warto jednak pamiętać, że w takiej sytuacji należy zawiadomić osoby z zewnątrz. Brak informacji może być powodem uruchomienia trudnej i kosztownej akcji ratowniczej²¹⁰.

Wysokość i ekspozycja. Tereny górskie położone są powyżej poziomu morza, a wraz ze wzrostem wysokości następuje spadek ciśnienia atmosferycznego, a także obniżenie zawartości tlenu w powietrzu. Powoduje to spadek wydolności fizycznej, szybciej występuje zmęczenie, pojawia się potrzeba aklimatyzacji organizmu do nowych warunków. Związane jest to z rozrzedzonym powietrzem. Dlatego tak ważne są przy wyprawach wysokogórskich wyjazdy aklimatyzacyjne do pożądanej wysokości, aby nie wystąpiło niedotlenienie organizmu, a w jego następstwie obrzęk płuc oraz mózgu²¹¹. Wraz z wysokością może wystąpić ekspozycja terenu, którą definiuje się jako usytuowanie jakiegoś miejsca nad stromym spadkiem terenu²¹². Najczęściej z ekspozycją mamy do czynienia w wysokich partiach gór. Takie usytuowanie terenu powoduje, że osoby z lękiem wysokości czy przestrzeni mają problem z przejściem szlaku w danym miejscu. Na takim odcinku utrudnione jest również wymijanie się osób, co niekiedy powoduje zatory na szlaku. Otaczająca przestrzeń na takim odcinku **może działać deprymująco**.

²¹⁰ *Wspólne wędrowanie...*, s. 111.

²¹¹ W. Łoboz, dz. cyt., ss. 40–41.

²¹² *Ekspozycja*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/ekspozycja> (dostęp: 14.01.2021).

co na psychikę człowieka i zdarza się, iż lęk jest w stanie zupełnie sparaliżować takie osoby i unieruchomić w eksponowanym miejscu²¹³. Związane jest to z tym, że nie są to całkowicie naturalne warunki życia większości ludzi. Uczucie zmniejszonego komfortu może się pojawić u każdego, nawet u tych osób, które nie wykazują objawów lęku. Podczas przemieszczania się po takich fragmentach terenu warto poprosić o asekurację inną osobę, która jest bardziej doświadczona w przechodzeniu w podobnych miejscach²¹⁴. Choć sytuacje te są trudne do przewidzenia, zasadą organizowania imprez turystycznych jest w miarę możliwości wcześniejsze rozpoznanie uczestników imprezy i zdiagnozowanie ich zachowania na okoliczność znalezienia się w miejscu eksponowanym.

Dzikie zwierzęta. W górach istnieje duże prawdopodobieństwo spotkania dzikich zwierząt, zamieszkujących dany teren. Najbezpieczniejszą ostoją dla nich są parki narodowe, ponieważ tam podlegają ochronie. Na ogół zwierzęta starają się unikać spotkań z człowiekiem, jeżeli jednak turysta spotka się z dzikim zwierzęciem, **nie powinien go drażnić**. Spotkanie takie może być szczególnie niebezpieczne w okresie rozrodczym dzikiej zwierzyny. Przykładem może być niedźwiedzica z młodymi, która w okresie wiosennym jest bardzo drażliwa, co spowodowane jest ochroną młodych niedźwiadków.

Oprócz spotkań z niedźwiedziami, które są szczególnie nagłaśniane w różnych mediach, można też natknąć się na inne zwierzęta, np. żmije czy owady. Żmije lubią wygrzewać się w nasłonecznionych miejscach, więc częściej spotkamy je na kamieniach niż w wysokiej trawie, niemniej jednak **należy nosić obuwie z wyższą cholewką** w celu ochrony nóg, długie spodnie czy ochraniacze zwane stuptutami. Na obszarach leśnych występuje duża ilość owadów, które mogą stanowić w trakcie wędrówek problem. Część z nich jest niegroźna, ale może wywoływać dyskomfort, gdy owady krążą np. wokół głowy, odwracając uwagę od skupiania się na przejściu danego odcinka trasy. Trzeba także uważać na pszczoły, osy, szerszenie oraz mrówki: ich jad może być niebezpieczny dla alergików. Osoby z uczuleniami powinny mieć ze sobą odpowiednie, dobrane do indywidualnych potrzeb lekarstwa. Obecnie coraz powszechniejszym zagrożeniem są też **kleszcze**, przenoszące różne choroby (np. boreliozę, kleszczowe zapalenie mózgu), zatem w przypadku zauważenia kleszcza na swoim ciele należy jak najszybciej i w odpowiedni sposób go usunąć i obserwować reakcję organizmu, zwłaszcza skórą. Jeśli pojawią się niepokojące objawy (charakterystyczny rumień, objawy grypopodobne), należy udać się do lekarza.

Chorobą przenoszoną przez dzikie zwierzęta jest wścieklizna. Najczęściej chorują na nią lisy oraz wiewiórki. Kiedy zwierzę nie boi się ludzi, nie ucieka, wręcz podchodzi blisko, może to oznaczać, że jest zakażone. Jeżeli nastąpi ugryzienie przez takie zwierzę, należy niezwłocznie skontaktować się z lekarzem.

Kolejną chorobą groźną dla człowieka jest bąblowica, wywoływana przez larwy taśmicy, którego nosicielem są dzikie zwierzęta, np. wilk i lis. Ich odchody powodują zanieczyszczenie środowiska leśnego pasożytami, co może spowodować przedostanie się ich do organizmu człowieka. Dlatego nie można jeść niemytych jagód, malin, jeżyn leśnych czy grzybów. **Niebezpieczne mogą być również bezpańskie psy**, które stosunkowo często

²¹³ W. Łoboz, dz. cyt., s. 41.

²¹⁴ A. Jonak, A. Matuszczyk, S. Urbański, J. Silbering, dz. cyt., s. 75.

atakują przechodzących szlakiem turystów. Natomiast napotykając stado owiec oraz pilnujące je psy, powinno poczekać się na pasterza, który je przywoła – w żadnym wypadku nie należy wchodzić w stado²¹⁵.

4.2.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)

Zagrożenia subiektywne, inaczej zwane wewnętrznymi, są wynikiem zaniedbań człowieka, niezachowania zdrowego rozsądku, jak również lekceważącego traktowania gór. Dlatego wybierając się w góry, należy się do tego dobrze przygotować, co pozwoli **zminimalizować ryzyko wystąpienia wypadku**. Planowanie wędrowki ma bardzo ważne znaczenie, a należy w nim uwzględnić takie aspekty jak: możliwości psychofizyczne uczestników, długość zaplanowanej trasy, czas przejścia, skalę trudności danej trasy, porę roku, a także znajomość terenu. Należy również zastosować się do pewnych ogólnych zasad, dzięki którym będziemy odczuwać komfort i możemy uchronić się przed niebezpieczeństwami występującymi w górach²¹⁶. Ogólnie rzecz biorąc, trzeba zapoznać się z metodyką organizowania i prowadzenia imprez turystycznych, zwłaszcza (w omawianym tu przypadku) w terenie górskim.

Zagrożenia subiektywne wynikają z cech, a także zachowań człowieka i dotyczą przede wszystkim: braku kwalifikacji, umiejętności i doświadczenia, stanu zdrowia i psychiki, zmęczenia, nadmiernej ambicji oraz poziomu kondycji fizycznej. Można uniknąć tych zagrożeń przez naukę i trening oraz zdobywanie doświadczenia w zakresie uprawiania turystyki. Zagrożenia subiektywne mogą wynikać m.in. z takich elementów jak²¹⁷:

- * **brak doświadczenia**, zła organizacja i nieodpowiednie prowadzenie wycieczek,
- * **nieodpowiedni** ekwipunek, strój i sprzęt,
- * **brawura** lub lekkomyślność,
- * **działanie pod wpływem** alkoholu lub środków odurzających,
- * **brak wiedzy** na temat niebezpieczeństw i umiejętności przeciwdziałania im.

Brak kwalifikacji i doświadczenia. To główne i najczęściej występujące zagrożenie pochodzące ze strony człowieka. Posiadanie kwalifikacji, pewnych umiejętności i wiedzy jest niezbędne do jakiegokolwiek wyjścia w teren górski, bez względu na jego wysokość. **Nieumiejętność dostosowania wyposażenia do warunków** pogodowych, jakie w danym czasie panują w górach, nieznanostwo terenu, brak podstawowej wiedzy na temat niebezpieczeństw górskich to najstarsze punkty początkujących turystów²¹⁸. Przed podjęciem decyzji o wyjściu w góry warto zastanowić się, czy mamy dostateczne doświadczenie, zwłaszcza gdy zamierzamy poprowadzić grupę. Aby odpowiednio zaplanować taką wycieczkę, należałoby sięgnąć po tradycyjne lub internetowe przewodniki i mapy turystyczne oraz skorzystać z usług informacji turystycznej. Należy dobrze ocenić przygotowanie wszystkich uczestników, ustalić dokładnie miejsce i długość pobytu, przebieg szlaku turystycznego (stopień trudności, właściwości te-

²¹⁵ *Wspólne wędrowanie...*, s. 114.

²¹⁶ W. Łoboz, dz. cyt., s. 5.

²¹⁷ W.S. Lenkiewicz, A. Marasek, *Zimowa turystyka piesza w górach*, T. 4, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej, PTTK, Biblioteka Górską Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie, Kraków 2008, s. 54.

²¹⁸ M. Tertelis, *Podręcznik turystyki górskiej. Lato*, Wydawnictwo Pelta, Warszawa 1999, s. 160.

renu, miejsca noclegowe), lokalizację obiektów awaryjnych oraz alternatywne drogi powrotu. Należy zatem pamiętać o wspominanych już aspektach **metodyki organizacji i prowadzenia imprez górskich**. Jest to obszerne zagadnienie i każdy, kto chce zorganizować i poprowadzić wycieczkę, powinien zapoznać się z nim we własnym zakresie, korzystając z fachowej literatury. Dobry program imprezy turystycznej powinien cechować się: celowością, wykonalnością, skutecznością i operatywnością, komunikatywnością oraz uwzględnieniem rozwiązań alternatywnych²¹⁹, a organizacja i prowadzenie imprezy powinny spełniać wiele warunków, których omówienie wykraczałoby już poza ramy niniejszego opracowania.

Brak odpowiedniego wyposażenia. Wybierając się w góry, należy odpowiednio się ubrać, a także zabrać rzeczy, które będą w stanie zapewnić przynajmniej minimalny poziom bezpieczeństwa i pozwolą przetrwać w trudnych warunkach. Takim ważnym elementem wyposażenia jest **plecak** ze stelażem wewnętrznym zapewniającym stabilność. Materiał plecaka powinien być odporny na rozdarcia i nieprzemakalny. Kolejnym niezbędnym elementem zapewniającym komfort marszu są odpowiednie **buty**. Ważne, aby posiadały w miarę sztywną, nieślizgającą się podeszwę, wyższą cholewkę chroniącą staw skokowy, aby były w miarę wodoodporne. Wskazane jest również, aby miały membranę i specjalne wkładki w podeszwach, tzw. absorbery, chroniące kolana i kręgosłup przed wstrząsami²²⁰. W doborze butów pomoże wykwalifikowana osoba pracująca w specjalistycznym sklepie, z której pomocy nie tyle można, co należy skorzystać, jeśli sami nie mamy w tym zakresie doświadczenia. Niska cena sprzętu turystycznego przeważnie nie idzie w parze z jakością i często zasada: „co tanie, to drogie”, sprawdza się w przypadku sprzętu turystycznego. Ubiór typu koszula czy bielizna powinny być wykonane z materiałów termoaktywnych, które szybko schną, są przewiewne i lekkie. Niezbędne jest zabranie czegoś ciepłego, aby ochronić organizm w przypadku spadku temperatury lub wiatrów. W tej sytuacji najlepiej sprawdzają się tzw. polary, które są lekkie i mają właściwości oddychające.

Podstawą w górach jest specjalistyczna kurtka przeciwdeszczowa i przeciwwiatrowa. Ochronę przed udarem słonecznym lub oparzeniami stanowią: czapka, chustki, okulary przeciwsłoneczne, kremy z filtrem. Natomiast zimą, kiedy proces wychłodzenia organizmu następuje dużo szybciej, najlepszą metodą chroniącą przed utratą ciepła jest **ubiór na tzw. cebulkę**, czyli wielowarstwowo. W zimie niezbędna jest ciepła czapka i ciepłe rękawiczki. Trzeba również zadbać o dodatkowe wyposażenie, na które składa się **mapa, kompas, GPS**, jako niezbędne elementy do orientacji w terenie, zwłaszcza gdy na wędrowkę wybieramy trasę, która nie jest nam znana, a także z uwagi na zmienność pogody, a zwłaszcza możliwość wystąpienia mgieł. W tym miejscu warto wspomnieć, że nowoczesne systemy technologiczne i aplikacje są bardzo pomocne, jednak przy braku zasilania czy podczas uszkodzenia warto mieć alternatywny (tradycyjny) sprzęt, pozwalający na podjęcie właściwych działań. Kolejnym niezbędnym wyposażeniem jest **apteczka** i leki własne uczestnika – na wypadek zaistnienia problemów zdrowotnych. Potrzebny jest też tzw. **niezbędnik**, można powiedzieć zestaw survivalowy, obejmujący zapasowe sznurówki, agraftę, nici, ostry nóż i inne elementy, które z własnego doświadczenia turystycznego warto zabrać. Koniecznym przedmiotem jest

²¹⁹ Z. Kruczek, J. Zdebski, *Organizacja i prowadzenie górskich wycieczek oraz imprez turystycznych*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa–Kraków 1990, s. 10.

²²⁰ W. Łoboz, dz. cyt., ss. 8–10.

latarka, najlepiej typu „czołówka”, a także **gwizdek** na wypadek wzywania pomocy. Warto mieć ze sobą folię NRC, o której już wcześniej wspomniano, chroniącą przed wychłodzeniem, oraz **zegarek** do oceny czasu realizacji wędrówki. Zasadniczym elementem komunikacyjnym, i nie tylko, będzie **smartfon** ze stosownymi aplikacjami²²¹.

Brawura, lekkomyślność, ambicja, nieodpowiedzialność, przecenianie swoich umiejętności i wiedzy. Wymienione postawy wynikają przede wszystkim z niedoceniań zagrożeń, jakie występują w górach zarówno w lecie, jak i zimą, oraz mogą wynikać z chęci zaimponowania swoimi możliwościami innym osobom, co skutkuje narażeniem na niebezpieczeństwo nie tylko siebie, ale też innych członków grupy, jak również ratowników niosących pomoc w razie wypadku. Turyści przekonani o swoich możliwościach i doświadczeniu, a na dodatek często je przeceniając, np. **zbaczą z wyznaczonego szlaku**, zapominając, że jest on poprowadzony optymalnie pod względem bezpieczeństwa i możliwości kondycyjnych.

Ambicja może być pozytywnym impulsem, pcha do zdobywania wiedzy i poznania otaczającego świata, jednakże u niektórych aspiracje mogą mieć inny wymiar, np. zrealizowania czegoś za wszelką cenę. **Ambicja przybiera też bardzo często formę wyścigu z czasem i z innym człowiekiem, co stwarza sytuacje zagrożenia**²²². Wiąże się to z lekkomyślnością oraz brawurą w wielu różnych przypadkach, m.in. brakiem przyjęcia pomocy na wczesnym etapie, kiedy jest ona możliwa, czego skutkiem później może być już brak możliwości jej skutecznego udzielenia.

Nieodpowiednia kondycja i problemy zdrowotne. W poruszaniu po górach ważną rolę odgrywa kondycja fizyczna turysty. Jej brak może być poważną przeszkodą w dotarciu do celu. Podczas planowania warto wziąć pod uwagę kondycję nie tylko swoją, ale też innych członków grupy i pierwsze dni wycieczki zaplanować tak, by były one mniej wymagające, zwłaszcza że w górach potrzebna jest aklimatyzacja. Kondycja i wydolność fizyczna powinny być stałą troską turysty górskiego, bowiem ich brak w połączeniu z zagrożeniami obiektywnymi może stanowić szczególnie niebezpieczną mieszaninę, przede wszystkim w warunkach zimowych. Ponieważ wyjście w góry wiąże się ze zwiększonym wysiłkiem fizycznym, należałoby ocenić stan zdrowia i siły swoje, jak i swoich współtowarzyszy, a zwłaszcza dzieci i młodzieży oraz osób starszych. Dlatego wskazane jest, aby przynajmniej 2–3 tygodnie przed wielokilometrową wyprawą uprawiać trening w formie pieszych wycieczek, np. za miasto. Taki **trening zmobilizuje mięśnie** kończyn dolnych do większego wysiłku, zwiększając ich wydolność²²³. Poza tym jest to sprawdzian możliwości turysty i czego może się on spodziewać po swoim organizmie. Należy też pamiętać, że turystykę górską można uprawiać przy dobrym stanie zdrowia. W zawiązku z tym powinno poddawać się okresowym badaniom lekarskim, najlepiej przez lekarza z zakresu medycyny sportowej. Wskazana jest też wizyta u kardiologa, bowiem wiele przypadków zdrowotnych w górach związanych jest z tą specjalizacją. Dotyczy to też chorób dróg oddechowych czy niedyspozycji żołądka²²⁴. Uciążliwymi chorobami, które często

²²¹ Tamże, ss. 17–18.

²²² M. Tertelis, dz. cyt., s. 163.

²²³ A. Patryn, *Zdrowie na szlaku*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973, s. 52.

²²⁴ Tamże, s. 55.

się zdarzają na wyjazdach, to katar oraz biegunki, odwadniające organizm. Katar może uniemożliwić dalszą wędrówkę, powodując problemy z oddychaniem. Również choroba z wysoką gorączką lub grypa mogą uniemożliwić dalszy marsz. Warto zatem obserwować na bieżąco, **jak zachowuje się organizm**, ponieważ wszelkie powikłania wynikające z wymienionych powyżej chorób czy dolegliwości z nimi związane mogą spowodować wykluczenie z wędrówki na krótszy lub dłuższy czas, co też ma znaczenia dla innych uczestników imprezy.

Osoby z wadą wzroku powinny zabierać ze sobą na wycieczkę dwie pary okularów. Związane jest to z możliwością uszkodzenia jednej z nich, wówczas można je zmienić na drugą²²⁵. Obecnie dobrym rozwiązaniem w górach jest noszenie szkieł kontaktowych, które nie ulegają w łatwy sposób uszkodzeniu. Jeśli osoby noszące okulary nie mają przeciwwskazań do noszenia szkieł kontaktowych, to podczas wędrówki powinny nosić je na zmianę z okularami. Należy również zwracać uwagę na **płyny i właściwe odżywianie** – odwodnienie przy wysiłku fizycznym może być bardzo niebezpieczne. Warto też wspomnieć, że podczas przebywania w terenie górskim może dojść do różnych czasowych niedyspozycji natury psychicznej, jak również kłopotów ze snem czy typowo kobiecych problemów²²⁶.

Zmęczenie. Zmęczenie informuje, że organizm potrzebuje odpoczynku w celu zregenerowania sił. Stanowi też naturalną ochroną przed nadmiernym wysiłkiem. Zazwyczaj wystarczy dobrze przespana noc, żeby się zregenerować. Jeżeli wędrówka jest zaplanowana na dłuższy czas, należy w jej planie uwzględnić dni, które będą luźniejszym okresem bez intensywnego marszu. Podczas takiej wyprawy należy pamiętać, aby robić przerwy na uzupełnienie zapasów i zadbanie o czyste ubrania oraz przegląd sprzętu. Można część czasu poświęcić na zwiedzanie okolicy i miejscowych atrakcji. Zbyt długie, męczące marsze mogą spowalniać **tempo wędrowania**, a co za tym idzie – trudniejsze osiągnięcie zaplanowanego celu. Jeżeli u kogośkolwiek z uczestników wędrówki pojawią się m.in. zawroty głowy, zaburzenia błędnika czy objawy osłabienia, należy zdecydować się na odpoczynek²²⁷. Każda impreza turystyczna ma swój rytm, np. w przypadku obozów wędrkowych nie planuje się na początku intensywnych etapów, ponieważ organizm nie jest jeszcze odpowiednio wdrożony do działań. Podobnie pod koniec obozu, gdy czuje się już pewne zmęczenie, nie należy forsować kilometrów i tempa. Zasady te wynikają z metodyki organizowania imprez, więc raz jeszcze warto przypomnieć o celowości zapoznania się z nimi.

Zmęczenie może się pojawić o każdej porze roku. Związane może to być z warunkami panującymi na szlakach, które weryfikują umiejętności i kondycję turysty. **Powalone drzewa, śliskie podłoże**, zapadający się śnieg utrudniają marsz i skutkują większym zmęczeniem. Na wytrzymałość oddziałuje konfiguracja terenu, dlatego osoby o słabej kondycji mogą bardzo szybko odczuwać wyczerpanie fizyczne. Dodatkowo, ewentualne przewlekłe choroby, na które cierpi turysta, mogą spowodować mniejszą wydolność organizmu i utrudnić marsz. Zmęczenie, niezależnie od powyższych czynników i uwarunkowań, może przydarzyć się nawet wytrawnemu i doświadczonemu turyście.

²²⁵ *Wspólne wędrowanie...*, s. 117.

²²⁶ M. Tertelis, dz. cyt., ss. 162–163.

²²⁷ *Wspólne wędrowanie...*, s. 117.

Brak umiejętności w przeciwdziałaniu zagrożeniom. Turyści mogą nabyć stosowną wiedzę i umiejętności przez praktykę turystyczną. Przykładem może być ocena aktualnej sytuacji pogody, orientacja w terenie, a także umiejętność szybkiego podejmowania decyzji, a w trakcie zimy ważna jest również zdolność do oceny rodzaju pokrywy śnieżnej, co może uratować życie i zdrowie, gdy unikniemy zejścia lawiny czy załamania się lodu. Umiejętności i wiedza, które nabywa się w trakcie częstych wędrówek, pozwolą uniknąć wielu zagrożeń występujących w górach.

W przeciwdziałaniu niebezpieczeństwom ważna jest umiejętność doboru odpowiedniego ekwipunku, sprzętu i ubioru, który może zapobiec wypadkowi. Najczęstszym problemem jest nieadekwatny ubiór (o którym już wspomiano) do aktualnie panujących warunków w miejscu, do którego udał się turysta. Kobiety potykające się w szpilkach na kamienistej ścieżce, całe grupy turystów ubranych w kąpielówki i chroniących się przed nagłym opadem gradu pod foliowymi pelerynkami, osobnicy człapiący w pełni lata po turystycznej ceprostradzie w komplecie Goreteksów i plastikowych zimowych butach – co jakiś czas można podziwiać takie widoki²²⁸. Problem stanowi również brak sprzętu, który jest potrzebny w sytuacji ratującej życie²²⁹.

Turyści poruszający się w specyficznie ukształtowanych warunkach powinni zapoznać się z tym, jak należy działać w terenie, do jakiego się udają. Często specjalistyczną wiedzę zdobywa się w trakcie uczestnictwa w wielu wyprawach w podobne miejsca, przez co wzrasta doświadczenie i wiedza, jak trzeba zachować się w danym miejscu, co powoduje większe bezpieczeństwo uczestników wędrówki. Ludzie doświadczeni potrafią lepiej określić, w jakim momencie należy wezwać pomoc oraz czy jest ona konieczna. Związane jest to z możliwością przemieszczenia się w inne miejsce, które będzie dogodniejsze dla ratowników i bezpieczniejsze dla osób poszkodowanych.

W sytuacji zagrożenia ważne jest nie tylko doświadczenie, ale również odpowiednie przygotowanie na taką okoliczność, **zdrowy rozsądek** i kierowanie się ogólnie przyjętymi w takich sytuacjach zasadami. Dlatego wychodząc w góry, należy pozostawić informację o wybranej trasie oraz planowanej godzinie powrotu w domu, u znajomych czy w schronisku. Nigdy nie powinno się zmieniać trasy, chyba że wymagają tego względy bezpieczeństwa, ale i w takiej sytuacji należy powiadomić zainteresowane osoby. Przede wszystkim nigdy nie należy lekceważyć żadnego niebezpieczeństwa i racjonalnie oceniać własne możliwości. Jeżeli mimo ostrożności zdarzy się wypadek, należy zachować spokój. Osobę raną powinno ułożyć się w bezpiecznej pozycji, w widocznym miejscu, pod opieką, a następnie sygnałami przyjętymi w górach należy **wezwać na pomoc GOPR**²³⁰. Nacelną zasadą turystyki aktywnej jest to, aby nie uprawiać jej w pojedynkę.

Alkohol i środki odurzające. Alkohol stanowi zagrożenie niezależnie od pory roku, jednakże podczas zimy konsekwencje jego spożycia są wyjątkowo groźne. Powoduje on podniesienie temperatury ciała na krótki czas, po czym następuje silne wyziębienie. Alkohol zaburza poczucie równowagi, co jest istotne w trudnych warunkach terenowych, poraża również ośrodki

²²⁸ M. Tertelis, dz. cyt., s. 163.

²²⁹ W.S. Lenkiewicz, A. Marasek, dz. cyt., ss. 54–55.

²³⁰ J. Kowalik, *Turystyka rodzinna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1982, s. 93.

w mózgu, które odpowiadają za hamowanie odruchów, co może powodować skłonność do brawury oraz błędnej oceny sytuacji. Działa niekorzystnie na fizjologię człowieka. Oczywiście każdy reaguje inaczej na spożycie alkoholu, jednakże jego konsumpcja będzie miała ujemne działanie w trakcie dużego wysiłku fizycznego²³¹.

Podczas wędrówek górskich można zauważyć turystów, którzy w trakcie przerwy spożywają alkohol, m.in. w schroniskach, a także podczas przerwy na szlaku. Nie jest to ani zachowanie bezpieczne, ani też wychowawcze w stosunku do dzieci i młodzieży, która widząc takie obrazki, w przyszłości może powielać takie zachowania. Dla niektórych celem wędrówki jest miejsce noclegowe, gdzie będą mogli spożyć alkohol. Należy zauważyć, że według prawa w miejscach publicznych **obowiązuje zakaz spożywania alkoholu**. Podczas wejścia na niektóre początki tras górskich zauważa się wiele pozostawionych butelek po alkoholu, co oznacza, że służby porządkowe nie zawsze wchodzą na szlaki i zakaz picia w miejscach publicznych nie jest egzekwowany. Podobnie jak w przypadku alkoholu inne środki odurzające w postaci narkotyków powodują zagrożenia dla uczestników, przede wszystkim upośledzając psychikę, a przez to zdolność do realnej oceny sytuacji. Jest to zagrożenie wielokrotnie większe w górach ze względu na trudny teren i w konsekwencji prowadzi do nieprzewidzianych sytuacji, zagrażających całej wędrującej w górach grupie, jak i innym turystom.

4.2.3. Bezpieczeństwo w narciarstwie

Bezpieczeństwo w narciarstwie jest stanem, w którym jazda na nartach nie sprawia zagrożenia dla innych osób, a także odnosi się do właściwego korzystania z kolei linowych i wyciągów, użytkowania tras narciarskich oraz posługiwania się odpowiednim sprzętem.

Osoby uprawiające narciarstwo muszą zdawać sobie sprawę z dwóch głównych rodzajów niebezpieczeństwa. Pierwszym jest długotrwałe przebywanie w warunkach górskich, które charakteryzuje duża zmienność warunków pogodowych. Drugim zaś będą zagrożenia wynikające z użytkowania terenu przeznaczonego dla narciarzy, natężenia ruchu z tym związanego oraz korzystania z urządzeń narciarskich. Większości niebezpieczeństw narciarze są w stanie zapobiec, mając odpowiednią wiedzę oraz doświadczenie²³².

Ośrodki narciarskie odpowiadające za bezpieczeństwo osób przebywających na wyznaczonym terenie powinny ściśle przestrzegać, a także odpowiednio informować narciarzy w sposób zrozumiały o zagrożeniach wynikających z zachowania czy też korzystania z urządzeń na stoku. Ważny jest tutaj **regulamin danego obiektu**, określający zachowanie się na jego terenie. Odnosząc się do bezpieczeństwa urządzeń linowych, wszystkie kolejki górskie, w tym: krzesełkowe, gondole, orczykowe, szynowe, talerzowe, które zostały zakwalifikowane do użytku, powinny posiadać atest kontrolny, zatwierdzony przez komisję techniczną złożoną z profesjonalistów UTK (Urząd Transportu Kolejowego), GOPR, TOPR i PZN. Zespół obsługujący urządzenia oraz załoga dokonująca konserwacji powinny posiadać specjalistyczne przeszkolenie. Wskazane jest, aby narciarze przed korzystaniem z wyciągów zostali zapoznani ze wspomnianym już regulaminem użytkowania. Kolejną kwestią są widoczne informacje na nartostradzie w postaci plakatów/tablic z rysowanymi lub opisowymi informacjami, dzięki któ-

²³¹ W.S. Lenkiewicz, A. Marasek, dz. cyt., s. 55.

²³² M. Baran, *Koleje linowe, wyciągi narciarskie, nartostrady*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Kraków 1986, s. 16.

rym użytkownicy stoku narciarskiego mogą dowiedzieć się, w jaki sposób rozpoczynać jazdę, ustawiać się, oraz zapoznać się, jak ma wyglądać całość przejazdu, a także bezkolizyjne zakończenie przy opuszczaniu wyciągu. Oznaczenia te powinny być czytelne i jasne w odbiorze.

Kongres FIS (*Fédération Internationale de Ski – Międzynarodowa Federacja Narciarska*) w 1981 r. uchwalił przepisy dotyczące bezpieczeństwa dla miejscowości, w których uprawiane są sporty zimowe. Określono takie pojęcia jak: teren otwarty, teren narciarski, trasy oraz szlaki zjazdowe. Dopuszczono możliwość wyboru tras zjazdowych poza ogólnodostępnymi, co wymusiło konieczność prawnej ochrony narciarzy, którzy użytkują trasy nieoznakowane. Nakreślona została również odpowiedzialność prawna na terenie narciarskim.

Trasy nie mogą powstawać na terenach **zagrożonych lawinami** oraz tam, gdzie występuje dużo przeszkód. Wymogiem jest, aby była ona dobrze oznakowana, utrzymana i kontrolowana. Ustalona jest również szerokość trasy zjazdowej. Uzależniona jest ona od ukształtowania i nachylenia terenu, ale również od możliwości przewozowej urządzeń górskich (wyciągów). Minimalna szerokość na odcinkach zalesionych wynosi 30 m, a na nartostradach 4 m. O bezpieczeństwie na stoku decyduje także wielkość powierzchni trasy, przypadająca na jednego narciarza. Ponadto trasa powinna być „otwierana” i „zamykana” codziennie, co wymusza obowiązek działania służb ratowniczych w godzinach otwarcia. Występują również inne drogi zjazdowe, które narciarze użytkują na własną odpowiedzialność. Trudności oraz przeszkody powinny zostać opisane znakami informacyjnymi. O niebezpieczeństwie lawinowym narciarz musi dowiedzieć się ze znaków i informacji zarówno w miejscowości, jak i na dolnych stacjach wyciągów narciarskich.

Kongres FIS ustalił również²³³:

1. **reguły** zachowania się narciarzy na trasach,
2. **wytyczne** dla użytkowników wyciągów narciarskich,
3. **wytyczne** zachowania się w stosunku do maszyn trasowych,
4. **zalecenia** dla zjeżdżających poza oznakowanymi trasami,
5. **sygnały** wzywania pomocy w górach oraz wzywania pomocy z powietrza,
6. **unormowane** symbole graficzne i tablice dla oznakowania tras i informacyjne dla korzystających z wyciągów,
7. **przepisy** prawne dotyczące zakładania ośrodków narciarskich.

Bezpieczeństwa na trasach, wyciągach i szlakach narciarskich mają obowiązek pilnować przedstawiciele ośrodków, prowadzący działalność w zakresie sportu i rekreacji.

Narciarstwo jest jedną z najpopularniejszych aktywności uprawianych zimą. Zawiera w sobie nie tylko ruch, ale też przebywanie w środowisku, które ma pozytywny i bodźcący wpływ na ludzki organizm, hartuje go i usprawnia. Jednak ze względu na środowisko, w jakim znajduje się narciarz, jak i warunki pogodowe, śniegowe, nie można pominąć problemu związanego z zagrożeniami dla narciarzy, zwłaszcza z uwagi na fakt, że to właśnie wśród tej grupy turystów dochodzi najczęściej do wypadków w zimie²³⁴. Również tutaj można wyróżnić **zagrożenia obiektywne** i subiektywne. Do tych pierwszych można zaliczyć²³⁵:

²³³ <http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html> (dostęp: 20.04.2019).

²³⁴ K. Kaganek, K. Potaczek, *Analiza wypadkowości wśród turystów w Beskidzie Wyspowym w latach 2007–2010*, „Security, Economy & Law”, nr 3, 2017, s. 168.

²³⁵ R. Borkowski, *Czynniki ryzyka i bezpieczeństwa w uprawianiu w narciarstwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka. Bezpieczeństwo i ryzyko w sporcie i turystyce”, nr 2 (XXXV), Kraków 2019, ss. 41–42.

- * ukształtowanie terenu (nachylenie stoku, uskoki, rodzaj podłoża pod warstwą śniegu – skalne lub trawiaste),
- * śnieg (rodzaj śniegu – ułatwiający lub utrudniający jazdę, formy śnieżne utrudniające wędrówkę – np. nawisy śnieżne, seraki, zagrożenie zejściem lawin, burze śnieżne),
- * deszcze (występujące wiosną w niższych górach nagłe opady utrudniają wędrówkę i powodują wychłodzenie organizmu),
- * ekspozycja na mróz (odmrożenia kończyn, wychłodzenie organizmu, szybko pojawiające się zmęczenie),
- * wiatr (pogorszenie samopoczucia, utrata ciepła, utrudnienie poruszania się, zagrożenie upadkiem),
- * mgła (brak orientacji w terenie, pobłądzenie, trudności w ocenie prędkości),
- * ekspozycja na nasłonecznienie (udar cieplny, czasowe uszkodzenie wzroku – tzw. ślepotą śnieżną, zmiana warunków śniegowych na stokach),
- * urządzenia wyciągowe (awaria uniemożliwiająca dotarcie do określonego miejsca w określonym czasie),
- * działania innych narciarzy (kolizje, strącenie nawisu i spowodowanie lawiny).

Natomiast do **zagrożeń subiektywnych** należą:

- * kondycja i stan zdrowia, w tym cechy motoryczne wymagane w narciarstwie: siła, ogólna sprawność, odporność na zimno,
- * technika jazdy i umiejętności narciarzy,
- * jakość sprzętu, jego dostosowanie do potrzeb i umiejętności oraz stan techniczny i serwisowanie,
- * predyspozycje psychiczne narciarzy, jego odporność na stres, opanowanie, refleks, kontrola szybkości.

Poniżej, w ramce 4.3, przedstawiono **Dekalog Reguł Międzynarodowej Federacji Narciarskiej (FIS)** – wersja 2002/2003 w tłumaczeniu zleconym przez Stowarzyszenie Instruktorów i Trenerów Narciarstwa (SITN)²³⁶. Jest on przyczynkiem do zachowania bezpieczeństwa na stoku narciarskim i unikania zagrożeń.

Ramka 4.3. Dekalog zachowania dla narciarzy i snowboarderów

1. **Wzgląd na inne osoby.** Każdy narciarz lub snowboarder powinien zachować się w taki sposób, aby nie stwarzać niebezpieczeństwa ani szkody dla innej osoby.
2. **Sposób jazdy na nartach i snowboardzie oraz panowanie nad prędkością.** Każdy narciarz lub snowboarder powinien kontrolować sposób jazdy. Powinien on dostosować szybkość i sposób jazdy do swoich umiejętności, rodzaju i stanu trasy, warunków atmosferycznych oraz natężenia ruchu.
3. **Wybór kierunku jazdy.** Narciarz lub snowboarder nadjeżdżający od tyłu musi wybrać taki tor jazdy, aby nie spowodować zagrożenia dla narciarzy lub snowboarderów znajdujących się przed nim.

²³⁶ <http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html> (dostęp: 15.01.2021).

4. **Wyprowadzanie.** Narciarz lub snowboarder może wyprowadzać innego narciarza lub snowboardera z góry i z dołu, z prawej i z lewej strony, pod warunkiem że zostawi wystarczająco dużo przestrzeni wyprowadzanemu narciarzowi lub snowboarderowi na wykonanie przez niego wszelkich zamierzonych lub niezamierzonych manewrów.
5. **Ruszanie z miejsca i poruszanie się w górę stoku.** Narciarz lub snowboarder, wjeżdżając na oznakowaną drogę zjazdu, ponownie ruszając po zatrzymaniu się czy też poruszając się w górę stoku, musi spojrzeć w górę i w dół stoku, aby upewnić się, że może to uczynić bez zagrożenia dla siebie i innych.
6. **Zatrzymanie na trasie.** O ile nie jest to absolutnie konieczne, narciarz lub snowboarder musi unikać zatrzymywania się na trasie zjazdu w miejscach zwężeń i miejscach o ograniczonej widoczności. Po upadku w takim miejscu narciarz lub snowboarder winien usunąć się z toru jazdy możliwie jak najszybciej.
7. **Podchodzenie i schodzenie na nogach.** Narciarz lub snowboarder musi podchodzić lub schodzić na nogach wyłącznie skrajem trasy.
8. **Przestrzeganie znaków narciarskich.** Każdy narciarz lub snowboarder winien stosować się do znaków narciarskich i oznaczeń tras.
9. **Wypadki.** W razie wypadku każdy narciarz lub snowboarder winien udzielić poszkodowanym pomocy.
10. **Obowiązek ujawnienia tożsamości.** Każdy narciarz, snowboarder, obojętnie czy sprawca wypadku, poszkodowany, czy świadek, musi w razie wypadku podać swoje dane osobowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html>
(dostęp: 15.01.2021).

Narciarstwo oraz snowboard, tak jak wszystkie inne sporty, pociągają za sobą ryzyko. Reguły FIS należy traktować jako idealny wzorzec zachowania odpowiedzialnego i ostrożnego narciarza lub snowboardera, a ich celem jest unikanie wypadków na trasach narciarskich. Reguły FIS odnoszą się do wszystkich narciarzy i snowboarderów. Obowiązkiem narciarza lub snowboardera jest zaznajomienie się z tymi zasadami oraz ich przestrzeganie. W przypadku ich nieprzestrzegania, jeżeli dojdzie do wypadku, zachowanie narciarza lub snowboardera może skutkować pociągnięciem go do odpowiedzialności cywilnej lub karnej.

Na potrzeby bezpiecznego uprawiania narciarstwa i snowboardu Międzynarodowa Federacja Narciarstwa (FIS) opracowała również poniższe reguły²³⁷:

- ✱ **Reguła 1.** Narciarze i snowboardziści odpowiedzialni są nie tylko za ich własne zachowanie, ale także za złe działanie sprzętu, którego używają. Dotyczy to również nowinek technicznych.
- ✱ **Reguła 2.** Kolizje najczęściej zdarzają się z powodu nadmiernej szybkości narciarzy lub snowboarderów, niezapanowania nad nartami lub niezauważenia innego uczestnika ruchu. Narciarz lub snowboarder musi być zdolny do zatrzymania się, zmiany kierunku jazdy oraz jazdy w zasięgu swojego wzroku. W miejscach zatłoczonych lub miejscach o ograniczonej widoczności narciarze i snowboarderzy muszą poruszać się wolno, zwłaszcza w miejscach załamania stromego stoku, na zakończeniu trasy oraz w okolicach wyciągów.
- ✱ **Reguła 3.** Narciarstwo i snowboarding są sportami wolności ruchu, w których każdy uczestnik może poruszać się, gdzie chce i w sposób, jaki chce, o ile stosuje się do reguł

²³⁷ <http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html> (dostęp: 5.10.2023).

uprawiania tych sportów i dostosuje jazdę na nartach i snowboardzie do swoich umiejętności oraz do warunków panujących na stoku. Narciarz lub snowboarder znajdujący się „przed” posiada pierwszeństwo. Narciarz lub snowboarder jadący za innym (narciarzem lub snowboarderem) w tym samym kierunku musi zachować odpowiednią odległość pomiędzy nim samym a innym narciarzem lub snowboarderem, tak aby pozostawić jadącemu poniżej narciarzowi czy snowboarderowi wystarczająco dużo miejsca na swobodne wykonanie wszystkich swoich ruchów.

- ✱ **Reguła 4.** Wyprzedzający narciarz lub snowboarder ponosi całkowitą odpowiedzialność za zakończenie tego manewru w taki sposób, aby nie spowodować utrudnień wyprzedzanemu narciarzowi lub snowboarderowi. Odpowiedzialność ta spoczywa na nim do chwili ukończenia przez niego manewru wyprzedzania. Zasada ta odnosi się także do omijania stojących na stoku.
- ✱ **Reguła 5.** Doświadczenie dowodzi, że włączenie się w ruch nowego uczestnika lub ponowne ruszanie po zatrzymaniu się jest przyczyną wypadków. Podstawowym nakazem bezpieczeństwa jest upewnienie się, czy włączenie się narciarza lub snowboardera nie spowoduje utrudnienia dla siebie lub innych. Jeżeli narciarz lub snowboarder ponownie włączył się do ruchu – nawet wolno – korzysta on z pierwszeństwa przyznanego w regule 3 przed szybszymi narciarzami i snowboarderami nadjeżdżającymi z góry lub z tyłu. Wprowadzenie nart carvingowych oraz snowboardów umożliwia ich użytkownikom jazdę na krawędziach i skręcanie w górę stoku. Ten, kto wykonuje manewr pod prąd głównego nurtu ruchu w dół, musi zachowywać się tak, aby nie stwarzać zagrożenia dla siebie i innych.
- ✱ **Reguła 6.** Z wyjątkiem szerokich stoków zatrzymywanie się musi następować na skraju trasy. Nikt nie może zatrzymywać się w miejscach wąskich lub niewidocznych dla jadących z góry.
- ✱ **Reguła 7.** Poruszanie się w przeciwnym kierunku stwarza nieoczekiwane zagrożenie dla poruszających się w dół narciarzy i snowboarderów. Ślady butów wyciśnięte w śniegu mogą spowodować zagrożenie dla narciarzy i snowboarderów.
- ✱ **Reguła 8.** Trasy narciarskie oznaczone są w zależności od stopnia ich trudności kolorami (od najtrudniejszych do najłatwiejszych): czarnym, czerwonym, niebieskim lub zielonym. Narciarz lub snowboarder posiada swobodę wyboru trasy. Trasy są również oznakowane innymi znakami, pokazującymi kierunek lub ostrzegającymi przed niebezpieczeństwem lub zakończeniem trasy. Uczestnik ruchu ma obowiązek stosować się do znaków, np. znaku kończącego trasę lub sygnalizującego niebezpieczeństwo. Uczestnik ruchu narciarskiego powinien zdawać sobie sprawę z tego, że znaki umieszczono dla jego własnego dobra.
- ✱ **Reguła 9.** Kardynalną zasadą obowiązującą wszystkich sportowców jest to, że uprawiający sport mają obowiązek nieść pomoc poszkodowanemu, niezależnie od istnienia prawnego obowiązku. Natychmiast należy udzielić pierwszej pomocy, zawiadomić właściwe służby, a miejsce wypadku należy niezwłocznie oznakować w celu ostrzeżenia innych narciarzy i snowboarderów. FIS wyraża nadzieję, że zachowanie polegające na uderzeniu w innego uczestnika ruchu i ucieczce z miejsca zdarzenia pociągnie za sobą taką samą odpowiedzialność karną jak wykroczenie drogowe oraz że zostaną nałożone jednakowe kary przez wszystkie państwa, w których jeszcze nie obowiązuje takie ustawodawstwo.

- ✱ **Reguła 10.** Świadkowie mają ogromne znaczenie dla sporządzenia pełnego i właściwego raportu ze zdarzenia i w związku z tym każdy, kto był świadkiem, musi czuć się zobowiązany do udzielenia informacji. Raporty służb ratunkowych i policji oraz zdjęcia stanowiąc będą istotną pomoc w ustaleniu odpowiedzialności cywilnej i kryminalnej.

W kontekście projektu MCETS warto wspomnieć, że istnieje również **Dekalog Małego Narciarza**. Składają się na niego takie zasady bezpieczeństwa, jak to przedstawiono w ramce 4.4²³⁸:

Ramka 4.4. Dekalog Małego Narciarza

- 1. Miej wzgląd na inne osoby!** Nie zagrażaj bezpieczeństwu innych osób na trasie. Zderzenie z kimkolwiek może cię zaleść. Rodzina i znajomi będą smutni, jeśli będziesz leżał w łóżku ze złamaną nogą.
- 2. Panuj nad szybkością i sposobem jazdy!** Nie jedź na kreczę prosto w dół. Upadek przy dużej prędkości może być bolesny. Jedź małymi i dużymi skrętami. Ścigaj się tylko na zawodach – tak postępują prawdziwi mistrzowie.
- 3. Wybierz odpowiedni kierunek jazdy!** Chcąc rozpocząć jazdę w dół, wybierz taki kierunek jazdy, żeby nie wjechać w nikogo. Jeśli jadąc z góry potrącisz narciarza, który był poniżej ciebie, będzie to twoja wina. Patrz na pozostałych narciarzy i myśl podczas jazdy.
- 4. Wyprzedzaj innych bezpiecznie!** Jeśli wyprzedzasz innych narciarzy, rób to w bezpiecznej odległości od nich. Jeśli jedziesz prędzej od innych, bądź mistrzem bezpiecznego zachowania.
- 5. Pamiętaj, że tory jazdy się krzyżują!** Gdy przez chwilę stałeś z boku trasy i chcesz ponownie włączyć się do ruchu, spójrz w górę trasy, a potem w dół. Nie wjeżdżaj na tor jazdy narciarza nadjeżdżającego z góry. Ruszaj więc w takim momencie, żeby nie przeszkodzić innym w ich jeździe.
- 6. Zatrzymaj się tylko na poboczu trasy!** Jeśli zechcesz się zatrzymać, pamiętaj, żeby zjechać na pobocze trasy i dopiero wtedy stanąć. Jeśli upadniesz, podnieś się jak najszybciej. Nie leż długo na śniegu. Wstań i zjedź na bok trasy lub kontynuuj jazdę w dół.
- 7. Podchodź tylko poboczem trasy!** Jeśli musisz podejść kawałek w górę trasy, nie idź nigdy jej środkiem. Poruszając się na nartach, podchodź poboczem. Idąc w butach bez nart, podchodź poza trasą. Podobnie zachowuj się przy schodzeniu – tak postępują prawdziwi mistrzowie.
- 8. Stosuj się do znaków narciarskich!** Na wyciągach i na poboczach tras znajdują się znaki narciarskie. Stosuj się do nich. Pamiętaj też, że część znaków służy do informowania narciarzy – korzystaj z tych informacji. Dzięki temu będziesz wiedział, jakie warunki panują na trasach i o której godzinie zamykają wyciągi.
- 9. Pokaż, że i ty potrafisz pomóc!** Jeśli zauważyłeś na trasie wypadek, postaraj się pomóc. Wezwij ratowników. Na pewno pamiętasz numer alarmowy 112. Możesz też zadzwonić bezpośrednio do ratowników górskich pod numer 601 100 300.
- 10. Podaj swoje dane osobowe!** Gdy jesteś świadkiem lub uczestnikiem wypadku narciarskiego, nie odjeżdżaj. Zaczekaj na ratowników górskich lub policjantów. Gdy zapytają cię o twoje dane osobowe, powiedz im, jak się nazywasz, gdzie mieszkasz oraz ewentualnie podaj numer swojego telefonu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.sitn.pl/file/743/>
(dostęp: 5.02.2021).

²³⁸ <http://www.sitn.pl/file/743/> (dostęp: 5.02.2021).

Również w stosunku do narciarzy wędrownych można przedstawić zasady związane z bezpiecznym poruszaniem się w narciarskim terenie przygodnym. Zawarto je w tabeli 4.3²³⁹.

Tabela 4.3. Zasady bezpieczeństwa w narciarstwie wędrownym

Lp.	Zasady bezpieczeństwa
1.	Nigdy nie wybieraj się na wycieczkę samotnie. Zespół trzech uczestników to minimum.
2.	Na towarzyszy wyprawy dobieraj narciarzy o podobnej kondycji fizycznej i zbliżonych umiejętnościach.
3.	Wolne i równomierne tempo marszu jest mniej męczące i szybciej doprowadzi do celu.
4.	Na wycieczkę zabieraj zawsze plecak, a w nim dodatkowe ciepłe okrycie, porcję żywności, termos z gorącą herbatą, telefon i mapę.
5.	Na dłuższą wycieczkę wychodź możliwie wcześniej.
6.	Pamiętaj, że pogoda w górach może ulec gwałtownej zmianie.
7.	Zwracaj uwagę na każdy szczegół terenu, pogodę i gatunek śniegu.
8.	Nie wstydź się zawrócić z drogi, gdy tracisz orientację w terenie lub opadasz z sił.
9.	Bądź zdyscyplinowany i koleżeński.
10.	Grupa narciarska wędruje po szlaku rzędem.
11.	Najślabi narciarze wędrują w środku kolumny.
12.	Pochód zamyka najsprawniejszy uczestnik, niosąc apteczkę i narzędzia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Klimek, *Bieszczady i Beskid Niski na nartach biegowych i tourowych*, Bezdroża, Kraków 2004, s. 13.

Przytaczając wyniki badań nad wypadkowością w górach, warto zaznaczyć, iż w opinii ratowników GOPR-u na zmniejszenie liczby wypadków na terenach górskich istotnie wpłynęłyby **działania profilaktyczne**, np. przeprowadzane w szkołach zajęcia uświadamiające zagrożenia. Ważne jest również to, aby turysta umiał sam o siebie zadbać, wybierając się w góry – odpowiednie przygotowanie, znajomość zasad poruszania się w górach i na stokach narciarskich, podnoszenie kwalifikacji oraz rozwaga to klucz do bezpieczeństwa²⁴⁰. Ważne jest **wpajanie odpowiednich zasad młodym ludziom**, dlatego istotnym partnerem w projekcie MCETS są organizacje zajmujące się bezpieczeństwem w górach (GOPR, TOPR). Kontakt dzieci i młodzieży z ich przedstawicielami zawsze jest cennym doświadczeniem i przybliża problematykę bezpieczeństwa w górach.

4.3. Bezpieczeństwo turystów nad wodą

Środowisko wodne i przywodne jest chętnie wykorzystywane do celów turystycznych i rekreacyjnych, co wynika zarówno z jego atrakcyjności oraz fizycznego charakteru, jak i możliwości podejmowania różnych aktywności turystyczno-rekreacyjnych, takich jak: kąpiel, pływanie, kajakarstwo, żeglarstwo, nurkowanie, turystyka motorowodna itd. Ludzie poszukują atrakcyjnych miejsc z dostępem do wody jako elementu niezbędnego do wypoczynku i rekreacji.

²³⁹ P. Klimek, *Bieszczady i Beskid Niski na nartach biegowych i tourowych*, Bezdroża, Kraków 2004, s. 13.

²⁴⁰ K. Kaganek, M. Hujda, *Wypadkowość turystyczna w paśmie Babiej Góry i Mosornego Gronia w latach 2005–2010*, [w:] *Odcienie bezpieczeństwa, obszary badań, kierunki rozwoju*, red. P. Polko, M. Walancik, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2017, s. 392.

Niestety, wielu z nich jest nieświadomych bądź zapomina, że uprawianie turystyki i rekreacji wodnej wiąże się również z potencjalnym zagrożeniem życia i zdrowia.

Turystyka wodna w Polsce jest popularna ze względu na liczbę akwenów i cieków wodnych. Samo wybrzeże Bałtyku to wiele kilometrów linii brzegowej atrakcyjnej pod względem turystyczno-rekreacyjnym. W Polsce turysta ma wiele możliwości wyboru, jeżeli chodzi o akweny wodne. W naszym kraju są regiony, gdzie liczba jezior jest znacznie większa w porównaniu do reszty terytorium, np. województwa: warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, wielkopolskie oraz kujawsko-pomorskie. W kraju występują również sztuczne jeziora zaporowe.

Woda jest niezbędna do życia człowieka, ale **stwarza również wiele zagrożeń**. Wszystkie formy turystyki i rekreacji wodnej wiążą się również z zapewnieniem turystom bezpieczeństwa. Podczas wypoczynku nad wodą bezpieczeństwo to główny priorytet. Z tego wynikają też zadania Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego. Celem działalności WOPR są działania ratownicze, polegające na niesieniu i udzielaniu pomocy osobom, którym zagraża niebezpieczeństwo na obszarze akwenu wodnego i w bezpośredniej jego okolicy.

Akweny i ciekły wodne są najchętniej wykorzystywane przez turystów w okresie letnim, wtedy też najczęściej dochodzi na nich i w ich obrębie do wypadków. Podobnie jak w turystyce górskiej w turystyce wodnej można wyróżnić zagrożenia obiektywne (zewnętrzne) i subiektywne (wewnętrzne).

4.3.1. Zagrożenia obiektywne (zewnętrzne)

Podczas spędzania czasu w środowisku wodnym i nad wodą istnieją zagrożenia, na które człowiek nie ma wpływu, a zapobieganie im jest utrudnione, ponieważ możliwość przewidzenia zagrożenia jest ograniczona. Tego typu zagrożenia przedstawiono w tabeli 4.4.

Tabela 4.4. Wybrane zagrożenia obiektywne w środowisku wodnym

Lp.	Rodzaje zagrożeń
1.	Nagła zmiana pogody
2.	Burza
3.	Szybki przyrost poziomu wody
4.	Silny, porywisty wiatr
5.	Gwałtowne opady
6.	Stromo schodzące w dół dno akwenu
7.	Zryw nadbrzeża spowodowany wzrostem poziomu wody
8.	Duża ilość korzeni pozostałych po wyciętych drzewach
9.	Zła widoczność pod wodą
10.	Zagrożenia biologiczne
11.	Inne zagrożenia, np. niebezpieczne przedmioty znajdujące się w wodzie

Źródło: opracowanie własne.

Ogólnie warunki atmosferyczne w środowisku wodnym często są zmienne, a to może sprawić, że zwłaszcza mniej doświadczony turysta nie poradzi sobie w wodzie czy na wodzie w razie gwałtownej zmiany pogody. Na akwenach wodnych niekiedy pojawia się silny

wiatr, który jest szczególnie groźny dla jednostek pływających, dochodzi również do szkwału, który istotnie zagraża wszystkim osobom znajdującym się na wodzie. Ponadto warto zwrócić uwagę na burzę i jej konsekwencje. Oprócz silnego wiatru burzy towarzyszą bowiem wyładowania atmosferyczne oraz gwałtowne opady, które mogą być zaliczone do zagrożeń obiektywnych. Zagrożeniem obiektywnym jest także szybki przyrost ilości wody, który w istotny sposób zmienia charakterystykę np. cieku wodnego. Ponadto istnieje możliwość spadnięcia z nachylonych brzegów akwenu bądź cieku wodnego do wody, co może skutkować poważną kontuzją i niemożnością samodzielnego poradzenia sobie z wyjściem z wody. Innym zagrożeniem jest zagrożenie biologiczne w postaci zanieczyszczenia wody. Może ono wystąpić również za przyczyną czynników chemicznych. Istotnym zagrożeniem obiektywnym na terenach wodnych może być też zmienna temperatura, która może być stosunkowo nieprzewidywalna – może spaść dość szybko, co dotyczy przede wszystkim okresów przejściowych takich jak wiosna lub wczesna jesień. Wchodzą również w grę zagrożenia niestandardowe, np. podczas upadku do wody nachylonego drzewa.

4.3.2. Zagrożenia subiektywne (wewnętrzne)

Zagrożenia, które wynikają z działań lub zaniechań człowieka, to zagrożenia subiektywne, które również występują w środowisku wodnym i przywodnym. Są to zagrożenia różnego typu, których można uniknąć, bowiem zapobieganie im jest możliwe, lecz człowiek nie zawsze dąży do tego, aby je wyeliminować. Analizę zagrożeń subiektywnych dotyczących terenów wodnych można rozpatrywać w kontekście: **zagrożenia dla osób kąpiących się**, zagrożenia dla osób poruszających się jednostkami pływającymi i korzystających ze sprzętu wodnego oraz zagrożenia dla uprawiających turystykę podwodną – nurkowanie.

Zagrożenia subiektywne dla osób kąpiących się w akwenach i ciekach wodnych w sposób syntetyczny ujęto w tabeli 4.5.

Tabela 4.5. Wybrane zagrożenia subiektywne w środowisku wodnym dla osób kąpiących się w akwenach i ciekach wodnych

Lp.	Rodzaje zagrożeń
1.	Słabe zdolności pływania
2.	Korzystanie z miejsc nieprzystosowanych dla kąpiących się lub niestrzeżonych
3.	Kąpiel w złych warunkach pogodowych
4.	Kąpiel nocą
5.	Kąpiel po spożyciu alkoholu lub substancji psychoaktywnych
6.	Kolizja z jednostką pływającą z winy kąpielącego się
7.	Inne zagrożenia, np. nieprzestrzeganie norm współżycia społecznego

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych zagrożeń podstawowym problemem są słabe zdolności pływackie osób kąpiących się i pływających. Nie potrafiąc sprawnie pływać i oddalając się znacznie od brzegu, dana osoba stwarza dla siebie zagrożenie, podobnie jak korzystając z miejsc nieprzystoso-

wanych do kąpiei, a takich miejsc na danym akwenie może być wiele²⁴¹. Dodatkowo należy sobie zdać sprawę, że narażając siebie na niebezpieczeństwo, osoba kąpiąca się w niewłaściwy sposób jednocześnie naraża na niebezpieczeństwo inne osoby, ponieważ w sytuacji zagrożenia, jeśli podejmą one akcję ratowniczą, mogą same być zagrożone, chcąc udzielić pomocy, a nie będąc do tego odpowiednio przygotowane. Błędem jest również kąpanie się po spożyciu alkoholu i substancji psychoaktywnych (takich jak narkotyki), bowiem zaburzają one pracę organizmu w aspekcie psychofizycznym, co doprowadza do osłabienia, jak również upośledzenia oceny sytuacji. Alkohol stanowi poważny problem nad wodą, ponieważ wiele osób, zwłaszcza latem, ulega złudnemu pojęciu wypoczynku i relaksacji za jego pomocą. W turystyce dzieci i młodzieży jest to związane z opieką nad nimi nad wodą. Rodzice i opiekunowie bezwzględnie powinni być trzeźwi, opiekując się dziećmi, nie tylko oczywiście nad wodą, natomiast niestety często tak nie jest. **Brawura i lekkomyślność** sprawiają, że kąpiel w złych warunkach pogodowych nie należy do rzadkości, a stwarza poważne zagrożenia, choćby dlatego, że niesienie wtedy pomocy, nie tylko przez odpowiednie służby typu WOPR, ale też przez osoby postronne, jest znacznie utrudnione. Osoby pływające i kąpiące się często wypływają w miejsca żeglugi, gdzie poruszają się jednostki pływające – może wtedy dojść do kolizji z tą jednostką z winy osoby pływającej bądź z winy kierującego jednostką wodną. Z jednej strony zderzenie takie jest samo w sobie niebezpieczne i może doprowadzić do urazu, z drugiej – może się to dziać w znacznym oddaleniu od brzegu, co utrudnia udzielenie pomocy.

W poniższej tabeli (4.6) przedstawiono zasady bezpiecznej kąpiei, które powinny być przestrzegane²⁴².

Tabela 4.6. Zasady bezpiecznej kąpiei

Lp.	Zasady
1.	Należy pływać w miejscach przeznaczonych specjalnie do tego celu.
2.	Należy pływać w wodzie tak głębokiej i w takiej odległości od brzegu, która odpowiada realnym możliwościom pływackim danej osoby. Nigdy nie należy przekraczać wyznaczonych na kąpielisku stref.
3.	W przypadku kąpiei w miejscach niestrzeżonych żelazne zasady mówią, aby nie odpływać od brzegu dalej niż 50 m. Większa odległość znacznie wydłuża czas akcji ratunkowej prowadzonej przez osoby postronne lub całkowicie ją uniemożliwia. Maleją szanse dostrzeżenia w przypadku tonięcia.
4.	Należy kąpać się w miejscach dobrze sobie znanych.
5.	Nigdy nie wolno pływać w miejscach zakazanych, o czym informują odpowiednie tablice, a także na odcinkach szlaków żeglugowych oraz w pobliżu urządzeń i budowli wodnych.
6.	Jeśli temperatura wody wynosi poniżej 14°C, kąpiel i pływanie nie jest wskazane.
7.	Zalecana temperatura wody do kąpiei i pływania nie powinna być niższa niż 18°C.
8.	Najlepsza temperatura wody do kąpiei to 22–25°C.
9.	Pływać należy zawsze w pełni zdrowia.
10.	Należy wykorzystywać do kąpiei okresy dobrego nasłonecznienia.
11.	Nigdy nie wolno wchodzić do wody po spożyciu alkoholu, w okresach złego samopoczucia, skakać nagle do wody po rozgrzaniu ciała na słońcu lub po wysiłku fizycznym, a także bezpośrednio po posiłku.
12.	Nie wolno kąpać się po zachodzie słońca, ponieważ w razie wypadku ciemność uniemożliwia udzielenie pomocy.
13.	Nie należy przebywać w wodzie zbyt długo ani też wchodzić do niej ponownie po zbyt krótkiej przerwie.

²⁴¹ K. Kaganek, Ł. Sulkiewicz, dz. cyt., s. 29.

²⁴² http://www.wopr.waw.pl/viewpage.php?page_id=67 (dostęp: 26.01.2021).

14.	Nigdy nie wolno skakać do nieznannej wody, ponieważ nie wiadomo, czego możemy się spodziewać pod jej lustrem.
15.	Nie wolno wchodzić celowo do wody w miejscach niebezpiecznych, tam gdzie według naszego rozeznania znajdują się np. wiry, wodorosty, zimne prądy itp., a my sądymy, że sobie poradzimy, bo oceniamy siebie jako doskonałych pływaków.
16.	Należy zawsze zainteresować się bezpieczeństwem dzieci przebywających w wodzie, nad wodą i w jej pobliżu.
17.	Nie należy nigdy wszczynać fałszywych alarmów.
18.	Nie należy popychać do wody osób, które się tego nie spodziewają.
19.	Nie należy biegać po pomostach, ponieważ może to spowodować potrącenie znajdujących się tam osób i narazić na uszkodzenia ciała przy upadku.

Źródło: http://www.wopr.waw.pl/viewpage.php?page_id=67 (dostęp: 26.01.2021).

Zagrożenia subiektywne występujące na akwenach i ciekach wodnych dla osób poruszających się jednostkami pływającymi i korzystających ze sprzętów wodnych w sposób syntetyczny ujęto w tabeli 4.7.

Tabela 4.7. Zagrożenia subiektywne występujące na akwenach i ciekach wodnych dla osób poruszających się jednostkami pływającymi i korzystających ze sprzętów wodnych

Lp.	Rodzaje zagrożeń
1.	Brak lub niedostateczna umiejętność sterowania jednostką pływającą.
2.	Niezajomość przepisów prawa regulującego ruch na wodzie.
3.	Brak odpowiednich środków bezpieczeństwa (pływanie bez kapoków/kamizelek).
4.	Wykonywanie ryzykownych manewrów.
5.	Zły stan techniczny jednostki pływającej.
6.	Słaba wiedza na temat batymetrii akwenu lub cieków wodnych.
7.	Zły stan zdrowia sterującego jednostką pływającą lub korzystającego ze sprzętu pływającego.
8.	Pływanie po spożyciu alkoholu lub substancji psychoaktywnych.
9.	Zagrożenie dla kąpielących się w przypadku wywrotki.
10.	Brak wiedzy na temat korzystania ze sprzętu.
11.	Zły stan techniczny sprzętu wodnego.
12.	Korzystanie ze sprzętu wodnego pod wpływem alkoholu lub substancji psychoaktywnych.
13.	Inne zagrożenia.

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym, podstawowym zagrożeniem dla osób poruszających się jednostkami pływającymi i korzystających ze sprzętów wodnych jest niedostateczna **umiejętność sterowania jednostką pływającą**. Często zdarza się, że osoby korzystające ze sprzętu wodnego nie mają nawet podstawowych kwalifikacji czy doświadczenia, obycia w posługiwaniu się nim, nie mówiąc już o posiadaniu określonych patentów. Dysponowanie odpowiednimi uprawnieniami często nie jest warunkiem wystarczającym, bywa, że doświadczony sternik czy kajakarz wykonuje ryzykowne manewry, które kończą się poważnymi konsekwencjami, zwłaszcza gdy te manewry wykonywane są w niesprzyjających warunkach atmosferycznych bądź żeglugowych (np. duża liczba jednostek pływających na danym obszarze). Do zagrożeń trzeba też zaliczyć zły stan techniczny jednostki pływającej bądź jej niesprawność, dlatego sprzęt pływający przeznaczony do turystyki i rekreacji należy poddawać określonym przeglądom i konserwacji, aby uniknąć niespodzianek natury technicznej. Turyści wodniacy przeważnie dbają o swój

sprzęt, jednak już np. osoby wypożyczające sprzęt często nie mają wpojonej tej zasady. Osoby sterujące jednostkami pływającymi i korzystające ze sprzętu pływającego powinny oprócz kwalifikacji **posiadać dobrą kondycję psychofizyczną**, warunkuje bowiem ona bezpieczną żeglugę. Nagłe załabnięcie może skutkować zderzeniem z inną jednostką, wpłynięcie na teren kąpieliska, niewłaściwy manewr w porcie czy przy kei. Ponadto problemem jest niedostateczna wiedza o batymetrii czy – szerzej – o specyfice danego akwenu – inaczej pływa się na jeziorach, np. mazurskich, a inaczej na jeziorach zaporowych, zwłaszcza położonych na terenach górskich, ponieważ różnią się one właśnie batymetrią (np. bardzo często na akwenu górskim brzeg bardzo stromo opada w dół). Źródłem zagrożeń subiektywnych jest także pływanie po spożyciu alkoholu lub substancji psychoaktywnych, co jest często spotykane, a niezwykle niebezpieczne, ponieważ zagraża nie tylko kolizją, ale też, gdy jednostka pływająca ulegnie wywróceniu, zagrożeniami dla podróżującej nią osób, a także osób kąpiących się w akwenu.

Zagrożenia subiektywne występujące dla osób nurkujących w sposób syntetyczny ujęto w tabeli 4.8.

Tabela 4.8. Zagrożenia subiektywne występujące dla osób nurkujących

Lp.	Rodzaje zagrożeń
1.	Brak kwalifikacji i praktyki nurkowej.
2.	Zła ocena warunków nurkowania.
3.	Niewłaściwe przygotowanie planu nurkowania.
4.	Niewłaściwe przygotowanie sprzętowe.
5.	Zły stan zdrowia nurka.
6.	Nurkowanie po spożyciu alkoholu i substancji psychoaktywnych.
7.	Przekraczanie maksymalnej głębokości.
8.	Nurkowanie bez wsparcia.

Źródło: opracowanie własne.

Wśród subiektywnych zagrożeń dla osób nurkujących na pierwszy plan wysuwają się najczęściej słabe kwalifikacje nurkowe, niewłaściwa ocena warunków oraz złe przygotowanie planu nurkowania i problemy ze sprzętem.

*** **

Oprócz wcześniej wymienionych zagrożeń dla poszczególnych grup użytkowników terenów wodnych, należy zwrócić uwagę również na zagrożenia dotyczące turystów odpoczywających nad wodą i terenach przyległych. Zagrożenia te dotyczą m.in. przegrzania organizmu, udaru cieplnego oraz lekkomyślności w korzystaniu z przestrzeni przywodnej. **Często na plaży dochodzi do wypadku** na skutek różnych czynników, np. uprawiania rekreacji, nieoczekiwanego zdarzenia w wyniku gier i zabaw, nieprzestrzegania zasad współżycia społecznego itp. Dlatego też lepiej jest wybierać miejsca do plażowania, które są pod kontrolą WOPR-u, ponieważ również w takich sytuacjach ratownicy podejmują stosowne działania, niosąc adekwatną pomoc.

4.3.3. Bezpieczeństwo w turystyce żeglarskiej

Formą turystyki aktywnej, która cieszy się dużym zainteresowaniem wśród dzieci i młodzieży, jest turystyka i rekreacja żeglarska. Forma ta wymaga jednak wiedzy i kwalifikacji w zakresie przebywania w środowisku wodnym, jak i umiejętności żeglarskich. Coraz powszechniej organizowane są imprezy żeglarskie, obozy, regaty, wędrówki dla dzieci i młodzieży. Należy je organizować zgodnie z odpowiednimi przepisami i zasadami uprawiania oraz zasadami bezpieczeństwa. Zwłaszcza w tej formie turystyki dzieci i młodzieży uwidacznia się potrzeba zadbania o bezpieczeństwo, ponieważ z jednej strony forma ta jest realizowana na wodzie, a z drugiej używany jest sprzęt w postaci łodzi żaglowych i jachtów, z którym muszą być zaznajomieni uczestnicy zajęć. Dlatego też na wstępie trzeba ich zapoznać z podstawowymi zasadami obowiązującymi w żeglarstwie. Przykładem dobrych praktyk dla dzieci i młodzieży jest **Dekalog Małego Żeglarza**, opracowany przez Firmę Sztorm. Jego zasady przedstawiono w ramce 4.5.

Ramka 4.5. Dekalog Małego Żeglarza

- 1. Żeglujemy zawsze w kamizelkach ratunkowych.** Kamizelka jest niewygodna i z reguły dzieci jej nie lubią. Wykazujemy się jednak konsekwencją i dużą stanowczością. Wszyscy, bez wyjątku, zakładają kamizelki ratunkowe, zanim wejdą na pokład jachtów zacumowanych w Sztorm Przystań. Nawet jeśli maluch umie pływać. Nawet jeśli ma kartę pływacką. Nawet jeśli jest słoneczny dzień. Naszą nadrzędną zasadą bezpieczeństwa jest to, że zawsze żeglujemy w kamizelkach ratunkowych. Jeśli chcecie się włączyć w osvajanie dziecka do noszenia kamizelki bez sprzeciwu, zachęcamy do nauki przez zabawę. Przygotowania dziecka pod kątem jego bezpieczeństwa warto jest zacząć jeszcze w domu, wykorzystując w tym celu np. kąpiele w wannie. Jeżeli macie własny kapok, sukces murowany. Możecie go zakładać codziennie, zaczynając od przysłowiowej minutki i wydłużając sukcesywnie czas przebywania w nim. Jeśli nie macie kapoka, zostaje wyobraźnia i wasze zaangażowanie. Dla komfortu psychicznego dziecka czasem można nawet zamoczyć jakiś serdak z szafy (który na potrzeby scenki bezpieczeństwa może odegrać swoją najważniejszą rolę).
- 2. Wychodzimy na słońce tylko w czapce.** Niby taka mała rzecz, a spełnia naprawdę ważną funkcję ochronną. Mówimy o czapce. Kojarzy nam się zimą, kiedy chroni uszy przed zimnem, deszczem lub wiatrem. Latem ma jednak zapewnić inną ochronę. Jaką? Przed słońcem! Promieniowanie ultrafioletowe jest bardzo szkodliwe. Poza tym całodzienne wystawianie głowy na promienie słoneczne może spowodować udar lub inne nieprzyjemności. Dlatego czapka jest taka ważna. A jeśli chcecie postawić na maksymalną ochronę, to warto mieć na uwadze taką, która jest uszyta z tkaniny UPF 50+. W taką czy klasyczną czapeczkę z daszkiem warto się zaopatrzyć jeszcze przed pierwszym dniem turnusu.
- 3. Nie skaczemy do wody.** Wysokie temperatury zawsze zachęcają do kąpieli, nie tylko słonecznych, ale też w jeziorze. Kąpiel pod czujnym okiem rodziców to niewątpliwie supersprawa. Ale tylko w strzeżonym i bezpiecznym miejscu. W czasie, gdy dorośli o tym wiedzą, pilnują i mają wytężony wzrok przez cały czas. Nigdy natomiast nie wolno skakać do wody. Choćby dlatego, że nie wiadomo, czego można się spodziewać pod jej lustrem. Mało tego – nagły kontakt nagranego ciała z zimną wodą to ogromny szok dla organizmu. Skutki nierozważnego skoku do wody (np. na płytkiej wodzie lub w miejscu z kamienistym dnem) mogą też skutkować poważnym i nieodwracalnym urazem. Zamiast braku wyobraźni lepiej budować świadomość. My przypominamy, że dno akwenów wodnych nieustannie się zmienia. Nawet w dobrze nam znanym zbiorniku można trafić na płytsze miejsce, na dnie mogą leżeć kamienie, konary drzew lub potłuczone butelki. Fanów skoków do wody zachęcamy do rozwijania swojej pasji w bezpiecznym miejscu (na basenie) pod

okiem profesjonalnego trenera (który pokaże, że skok na tzw. główkę niewiele ma w sobie z nieprzemyślanego „spontana”, a raczej jest dobrze przemyślaną strategią, jak rozbić swoim ciałem taflę wody) i setką godzin treningowych mistrza.

4. **Smarujemy się kremem z filtrem.** Bez względu na to, czy dziecko jest na spacerze, na placu zabaw, w górach czy nad wodą, przebywanie w pełnym słońcu może mieć zgubne konsekwencje dla delikatnej skóry dziecka. Dlatego małe dzieci, jeśli spędzają na świeżym powietrzu więcej niż 15 minut, powinny być smarowane regularnie. Aplikacja kremów z filtrem to nie tylko ochrona doraźna, ale także inwestycja długoterminowa. Częsta ekspozycja na słońcu bez odpowiedniej ochrony może prowadzić do nieodwracalnych zmian w strukturze skóry. Dlatego do plecaka koniecznie pakujemy krem z filtrem. I pamiętamy, żeby w przerwach pomiędzy zajęciami nałożyć świeżą porcję kremu – zwłaszcza na odsłonięte części ciała (twarz, uszy, kark, ręce, nogi). Zachęcamy dzieci do samodzielności, a maluszkom niech pomagają wychowawcy.
5. **Dobre buty na jacht to podstawa.** To bardzo ważna zasada, która związana jest zarówno z bezpieczeństwem, jak i etykietą żeglarską. Zgodnie z nią na pokład żaglówki wchodzimy wyłącznie w pełnym obuwiu. Klapki, japonki, sandaalki, crocasy i inne buty bez zapiętków zostawiamy na brzegu. Idealne buty powinny mieć gumową, najlepiej białą podeszwę (chodzi o to, że z jednej strony taka podeszwa pełni funkcję antypoślizgową, a z drugiej sprawia, że białe tworzywo, z którego budowane są jachty, nie brudzi się). Dodatkowo, biorąc pod uwagę fakt, że w Sztormlandii dzieci też dużo biegają po lesie, najbardziej trafione wydaje się obuwie sportowe (np. klasyczne trampki albo adidasy z przewiewnego materiału). Ale to nie koniec. Nie zapominamy o butach na zmianę! Nawet gdy rano jest skwar, nie zapomnijcie spakować kaloszy. Nad Zegrzem pogoda potrafi zmieniać się nagle – od upału po ulewę. A przecież w stopach też mamy termostat. Mokre obuwie to ryzyko przeziębienia. A kiedy zmieni się buty, to kałuże, zamiast przerażać, wręcz zachęcają do swobodnego kontynuowania zabawy.
6. **Nie biegamy po pomoście.** Wiemy, że dzieci mają niespożytą energię. Chętnie nawet uzupełniamy nasze akumulatory oparami pozytywnej energii, którą wydzielają maluchy na terenie Sztormlandii. Pomimo uderzającej fali radości opiekunowie i trenerzy zawsze pamiętają o bezpieczeństwie, zwłaszcza w miejscach wymagających wyjątkowej koncentracji i skupienia. Takim punktem na mapie Sztormlandii jest pomost w Sztorm Przystani. Tu wyciszamy spontaniczną radość. Tu wyhamowujemy energię. Tu prosimy o zachowanie spokoju. Tu nie biegamy. Dlaczego nie biegamy po pomoście? Jest kilka powodów. Po deszczu pomost może być śliski. Kiedy biegamy po śliskiej powierzchni, istnieje duże ryzyko upadku i uszkodzenia ciała. Nawet jeśli pomost jest suchy, to wciąż trzeba zachować na jego przestrzeni spokój. Kiedy biegamy, możemy nieumyślnie wpaść na inną osobę i spowodować, że straci równowagę i zachwieje się, upadając nagle do wody.
7. **Szanujemy środowisko.** Czy wiecie, że wszyscy mamy wpływ na stan środowiska? Także podczas letniego wypoczynku. Dlatego staramy się zabierać dzieci także w „ekologiczny rejs”, wspierając ich edukację w zakresie dbania o środowisko naturalne. W jaki sposób mały żeglarz może włączyć się w działania na rzecz ekologii i poszanowania środowiska naturalnego? W pierwszym kroku warto wyposażyć dziecko w bidon lub butelkę filtrującą (i to nie tylko na czas półkolonii żeglarskich). W ten sposób każda rodzina ma realny wpływ na redukcję plastikowych odpadów (np. plastikowych kubeczków, z których dzieci korzystają, pijąc wodę, i które szybko wyrzucają). Równie ważne jest pozbywanie się śmieci do specjalnych pojemników (np. papierek po gumie powinien powędrować do kosza, a nie pod nogi gdzieś w lesie). Ale najważniejsze – codzienne odwiedziny w Sztormlandii oznaczają najważniejszą lekcję życia, czyli przebywanie blisko natury, o co wcale nie jest łatwo w murach szkoły czy w zgielku wielkiego miasta. Odrywając głowę nad książkę, tableta czy smartfona, można zrozumieć na własnej skórze, czym jest przyroda i o czym szumią drzewa. Można się wybrać na niebanalny koncert muzyki poważnej, którą zapewnią ptaki w szuwarach albo wanty na wietrze. Można poczuć zapach ziemi po deszczu i dotyk wiatru na wodzie.

- 8. Pomagamy innym.** Żeglarstwo nie jest aktywnością indywidualną. Żeglarstwo uczy współpracy. Bycie żeglarzem było, jest i będzie zaszczytem. Każdy, kto wchodzi do świata wiatru i wody, staje się członkiem nowej społeczności. Bo załoga na jachcie jest trochę jak rodzina. Razem się bawimy. Razem jemy posiłki. Razem pływamy. Razem śpiewamy. Razem uczymy się zasad bezpieczeństwa. Ale także dbamy wzajemnie o siebie. Innymi słowy, jak młodszemu koledze rozwiąże się but na pomoście, sygnalizujemy wychowawcy albo pomagamy mu zawiązać sznurówki. Jak maluch próbuje być samodzielny i posmarować się kremem z filtrem, ale trudno mu wycisnąć kosmetyk z tuby, zawsze możemy zaproponować pomoc i wsparcie. Nie jesteśmy bierni i obojętni w autobusie, kiedy kolega ugina się pod ciężarem plecaka. Czas dojazdu to świetna okazja na zaopiekowanie się kimś, kto pierwszy raz rusza po przygodę, albo szansa na zawarcie zupełnie nowej przyjaźni. Można razem uczyć się węzłów. Można śpiewać szanty. Można podpowiedzieć, że nasz nowy kolega jest wołany do wyjścia na przystanku. Możliwości jest mnóstwo. Nie ma tylko miejsca na egoizm.
- 9. Nie ma złej pogody, jest tylko źle ubrany żeglarz!** Nie możecie też zapomnieć o kurtce przeciwdeszczowej. Najlepiej, jeśli będzie to funkcjonalna odzież, która zda egzamin zarówno w deszczowy, jak i wietrzny dzień. Idealnie, jeśli dziecko będzie mogło kurtkę założyć bezpośrednio na koszulkę z krótkim rękawem i nie zgrzeje się. W przypadku nagłego załamania pogody przydatna będzie także ciepła bluza. Jeśli zdecydujecie się na odzież funkcjonalną, można rozważyć zmniejszenie ilości rzeczy w plecaku. Coraz częściej bowiem dostępne są bluzy wykonane w technologii hybrydowej. W dużym skrócie oznacza to, że taka bluza jest uszyta ze specjalnego miękkiego materiału, który utrzymuje ciepło. Dodatkowo jest pokryta specjalnym impregnatem, dzięki czemu może ochronić przed lekkim letnim deszczem.
- 10. Kochamy przygody!** O tak! Bo żeglarstwo to naprawdę fantastyczna przygoda. Przede wszystkim jest to sport, który uprawia się na świeżym powietrzu. Czasem w słońcu, czasem w deszczu. Ale zawsze na otwartej przestrzeni. Żeglarstwo ma też to do siebie, że można zacząć z nim przygodę w wieku 5 lat i być wiernym tej pasji przez całe życie. Dzięki temu co roku można mieć zupełnie inne przygody! I to w zupełnie nowych miejscach. Bo nawet jeśli wszystkie wiatry prowadzą do Sztormlandii, to żeglować można po całym świecie – po polskich jeziorach, na lokalnym morzu, po sąsiedztwie w Europie, ale też pokonując Atlantyk, a nawet wyruszając w rejs dookoła świata.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://sztormgrupa.pl/index.php/dekalog-malego-zeglarza/> (dostęp: 16.01.2021).

W tabeli 4.9 wskazano z kolei główne przyczyny wypadków żeglarskich.

Tabela 4.9. Główne przyczyny wypadków żeglarskich

Lp.	Przyczyny wypadków
1.	Błędy w żegludze.
2.	Lekceważenie prognoz meteorologicznych.
3.	Nagła zmiana pogody.
4.	Awaria sprzętu.
5.	Niezawiniona kolizja z innym statkiem.
6.	Błędy organizacyjne popełnione podczas rejsu.
7.	Złe wyposażenie uczestników w sprzęt ratunkowy lub użytkowanie sprzętu niesprawnego.
8.	Brak umiejętności pływania wśród członków załogi.
9.	Zdarzenie losowe, np. załobnienie członka załogi.
10.	Lekkomyślne zachowanie się członka załogi.
11.	Noszenie niewłaściwego obuwia.

Źródło: opracowanie własne.

4.3.4. Bezpieczeństwo w turystyce kajakowej

Kajakarstwo jest formą turystyki aktywnej, która cieszy się w Polsce dużym zainteresowaniem. Dobrze rozwinięta sieć szlaków pozwala na efektywne i interesujące spędzenie czasu na spływach, wędrownkach i obozach kajakowych. Wiele imprez jest organizowanych dla dzieci i młodzieży, które **pod fachową opieką dorosłych** mogą wdrażać się do uprawiania tej atrakcyjnej formy turystyki. Warunkiem bezpieczeństwa jest przede wszystkim kadra przygotowująca i realizująca imprezę. Dlatego też imprezy kajakowe dla młodszych uczestników powinny być bezwzględnie realizowane przez **wyspecjalizowane organizacje** lub firmy gwarantujące wysoki poziom bezpieczeństwa. Poniżej przedstawiono podstawowe zasady uprawiania i bezpieczeństwa, których powinno się przestrzegać na imprezach kajakowych.

Podczas spływu kajakowego grupa powinna przestrzegać następujących **wskazań natury metodycznej**²⁴³:

1. W rejs **wyruszać należy jednocześnie**, co zapobiega rozczłonkowaniu się zespołu na drobne grupy już na wstępie wędrownki.
2. Po jeziorach można **pływać grupowo**, natomiast po rzekach, strumieniach i kanałach w szyku dwójkowym lub rzędem.
3. **Na czele grupy płynie kierownik** w asyście najstabszych załóg. Na końcu grupy płynie najsprawniejsza załoga z elementami serwisowymi, zapasowym wiosłem oraz apteczką.
4. Podczas pływania szykiem torowym należy **zachować odpowiednie odstępy**. Na jeziorach odstępy mogą być niewielkie, na ciekach natomiast odstępy powinny wzrastać w miarę zwiększania się prędkości nurtu i częstości występowania przeszkód w nurcie. Nie należy jednak doprowadzać do zbytniego rozczłonkowania grupy, ponieważ uniemożliwia to udzielenie wzajemnej pomocy.
5. Podczas wywrotki należy zawsze **najpierw ratować ludzi, potem sprzęt**. Ratowani nie powinni chwytąć się burty kajaka udzielającego pomocy, lecz dziobu i rufy.
6. Pływanie po wodach o nieregularnym, zaburzonym nurcie nie sposób nauczyć się z poradnika. Doświadczenie w zakresie pokonywania wirów, bystrzy, progów i przepustów, mielibyśmy zdobywać na szlaku **pod opieką instruktora**.
7. Kajakarz bez względu na posiadane umiejętności pływackie powinien być wyposażony w **sprzęt ratunkowy**.
8. Podczas pływania należy zarządzać **przerwy na odpoczynek**. Gdy przerwa wypadnie na środku jeziora, należy ustawić się w tratwę. Podczas pływania ciekami i kanałami zaleca się podczas przerw wychodzić na brzeg.
9. Przeszkody należy pokonywać **pojedynczymi kajakami**.
10. Należy bacznie obserwować nurt i „**czytać**” wodę.

Zasady bezpieczeństwa w uprawianiu turystyki kajakowej są z kolei następujące²⁴⁴:

1. Przez hartowanie i doskonalenie umiejętności pływackich należy przygotowywać organizm do przebywania nad wodą.
2. Spływy kajakowe dla dzieci i młodzieży szkolnej należy organizować tylko latem.

²⁴³ Opracowano na podstawie: T. Łobożewicz, R. Kogut, R. Szmytke, dz. cyt., s. 34.

²⁴⁴ Opracowano na podstawie: Tamże, s. 35.

3. Podczas silnego wiatru i mgły nie należy wypływać kajakiem na jezioro. W przypadku nagłej zmiany pogody, wywołującej silną falę, należy płynąć pod wiatr, kierując się do najbliższego brzegu, nawet gdyby zmieniało to trasę wycieczki.
4. Prowadzący spływ musi bacznie obserwować stan pogody, aby nie dopuścić do zaskakujących sytuacji, grożących bezpieczeństwu uczestników.
5. Płynąc kajakiem, należy zawsze siedzieć w kokpicie.
6. Niezależnie od umiejętności pływackich nie wolno pływać kajakiem bez osobistego sprzętu ratunkowego.
7. W obozach wędrownych młodzieży szkolnej powinien uczestniczyć ratownik WOPR.
8. Przy mijaniu się na wąskich odcinkach szlaku na wodzie bieżącej pierwszeństwo drogi ma kajak płynący z prądem wody, bez względu na rodzaj kajaka płynącego pod prąd i skład jego załogi.
9. Kajaki turystyczne powinny ustępować drogi większym jednostkom pływającym.
10. Mijać należy zawsze z prawej strony, a wyprzedzać z lewej, natomiast na zakrętach należy wyprzedzać zawsze od strony większego łuku.
11. Przecinać kurs innej jednostki można tylko za jej rufą.
12. Kajak z załogą męską powinien ustępować drogi kajakowi z załogą damską lub mieszaną, natomiast kajak z załogą mieszaną powinien ustępować drogi kajakowi z załogą damską.
13. W kajaku dwuosobowym przynajmniej jedna z osób powinna umieć pływać w pław.
14. W każdym kajaku powinna znajdować się rzutka.
15. W razie potrzeby należy wezwać na pomoc WOPR.
16. Dobry kajak turystyczny powinien cechować się następującymi warunkami bezpieczeństwa:
 - * silną, trwałą i lekką budową (wyklucza się używanie kajaków starych, przeciekających, źle konserwowanych),
 - * niską wagą,
 - * kokpitem zabezpieczonym fartuchem, chroniącym jego wnętrze przed wlewaniem się wody,
 - * wysokim, dobrze ukształtowanym falochronem,
 - * obecnością właściwie rozmieszczonych komór wypornościowych, zabezpieczających przed zatonięciem nawet po nabraniu wody,
 - * dobrą wypornością, pozwalającą na bezpieczne pływanie nawet przy pełnym załadowaniu kajaka sprzętem turystycznym,
 - * starannym wykończeniem kokpitu, niepowodującym drobnych obrażeń w formie zadrapań i otarć,
 - * właściwymi wymiarami kokpitu, umożliwiającymi wygodne usadowienie się w jego wnętrzu.

Spływ z dziećmi wymaga zaostreżenia elementów bezpieczeństwa. Jedno dziecko powinno płynąć pod opieką minimum jednej dorosłej osoby, ponieważ w razie wywrotki jeden opiekun może zadbać tylko o jedno dziecko. O konfiguracji załóg warto pomyśleć przed spływem, tak aby w przypadku rodzin, które są „nieparzyste”, móc zawczasu zaplanować, kto z kim będzie płynął, i w razie potrzeby namówić znajomych do wspólnego udziału w spływie

i opieki nad dziećmi w kajaku. Osady w kajakach można konfigurować na wiele sposobów, np. ojcowie płyną z dziećmi, a mamy razem – ważne, aby dwójki dzieci nie sadzały samych do jednego kajaka²⁴⁵.

Można też przytoczyć powszechnie przyjęty **dekalog turysty kajakarza** (ramka 4.6).

Ramka 4.6. Dekalog turysty kajakarza

1. Wsiadaj i wysiadaj z kajaka ustawionego dziobem w górę rzeki. Przybijaj do brzegu zawsze pod prąd.
2. Po wywrocie na głębokiej wodzie holuj kajak do brzegu nie odwracając go.
3. Podczas wywrotki w pierwszej kolejności ratuj człowieka, jego sprzętem zajmiesz się później.
4. Rzeczy wożone w kajaku zabezpiecz przed zamoczeniem (włóż w nieprzemakalny worek) i zgubieniem w wodzie (przywiąż do kajaka).
5. Płynąc po rzece, stale kontroluj powierzchnię wody przed dziobem kajaka, zwracając bacznie uwagę na wszelkie zmarszczki, fale i wiry. Są to z reguły sygnały o różnych podwodnych przeszkodach, które musisz ominąć.
6. Uważnie obserwuj tendencje zmian pogody.
7. Nigdy nie wsiadaj do kajaka po spożyciu alkoholu i nie pij alkoholu w czasie pływania.
8. Śmieci zostawiaj w miejscach do tego wyznaczonych lub zabieraj ze sobą.
9. Zwracaj uwagę na innych i pomagaj im w razie potrzeby.
10. Mierz zamiary według sił, nigdy odwrotnie, nie szarżuj.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://wioslosplywy.pl/oferta/dekalog-kajakarza/>
(dostęp: 26.01.2021).

W kontekście bezpieczeństwa nad wodą warto przywołać także zasady udzielania **pierwszej pomocy tonącemu** (ramka 4.7).

Ramka 4.7. Pierwsza pomoc tonącemu

1. Oceń sytuację.
2. Wezwij pomoc – poproś gapiów o pomoc, o wezwanie pogotowia oraz WOPR-u (numer do WOPR-u to 601 100 100) lub zadzwonienie pod numer 112.
3. Wybierz najbardziej bezpieczny sposób ratowania, wyciągania tonącego:
 - za pomocą koła ratunkowego,
 - za pomocą liny,
 - z łodzi,
 - z z pomostu, podając rękę lub długi przedmiot tonącemu,
 - z można podpłynąć i przyholować tonącego do brzegu.

Jeżeli to możliwe, nie wolno w żadnym wypadku dopuścić do faktu „oddychania” wodą przez tonącego. Jak najszybciej należy wydostać go spod wody, a przy utracie przytomności, oddechu już w momencie wydobywania na powierzchnię zalecane jest podanie mu pierwszego sztucznego oddechu.

²⁴⁵ T. Malinowski, *O bezpiecznej organizacji imprez kajakowych*, [w:] *Między swobodą a zakazem, czyli o bezpiecznym korzystaniu z przestrzeni turystycznej*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2017, s. 248.

Przy konieczności holowania go do brzegu należy powtórzyć ten zabieg kilkakrotnie na płytkiej wodzie. Po wyniesieniu na brzeg lub w ogóle przed rozpoczęciem ożywiania nie należy stosować żadnych zabiegów w celu usunięcia wody z przewodu pokarmowego i dróg oddechowych. Jest to zabieg powodujący stratę cennego czasu. W przewodzie pokarmowym nie dochodzi do oddychania. Wykonujemy kolejno czynności reanimacyjne wedle ogólnie przyjętego schematu resuscytacji.

Uwaga! Każdy, nawet pozornie błahy przypadek tonięcia, przy którym istnieje podejrzenie o wciągnięcie nawet niewielkiej ilości wody do płuc, musi być bezwzględnie skontrolowany przez lekarza.

Źródło: <http://wopr.zawiercie.eu/pomoc-tonacemu/> (dostęp: 25.09.2023).

4.4. Bezpieczeństwo turystów z niepełnosprawnościami

Osobny, a bardzo ważny problem związany z bezpiecznym uprawianiem turystyki i rekreacji **dotyczy osób z niepełnosprawnościami**, zwłaszcza dzieci i młodzieży. Placówki oświatowe, zwłaszcza o charakterze specjalnym, wypracowały sobie na podstawie obowiązujących przepisów zasady i regulaminy organizowania imprez dla swoich uczniów²⁴⁶.

Warto przytoczyć za B. Wojcieszakiem przykładowe, podstawowe wskazania warunkujące bezpieczne uprawianie turystyki przez osoby z niepełnosprawnością, wypracowane na podstawie doświadczeń własnych i innych organizatorów oraz ich opisów, a także opisów różnych **spektakularnych dokonań turystycznych osób z niepełnosprawnością**²⁴⁷:

- 1) Wycieczka z udziałem osób z niepełnosprawnością dla jej bezpiecznego przebiegu wymaga więcej niż jednej osoby, aby nią pokierować, zwłaszcza gdy pojawi się poważny problem. Co najmniej dwie osoby w grupie powinny znać drogi do celu (i odwrotu) – także awaryjne, miejsca schronienia i możliwości wsparcia.
- 2) W rozsądnym czasie od rozpoczęcia wędrowki sprawdź, czy przebiega zgodnie z założonym planem. W razie potrzeby dokonaj niezbędnej korekty i poinformuj o niej uczestników.
- 3) Gdy sytuacja cię przerasta, nie zwlekaj z prośbą o wsparcie. Służby ratunkowe zadziałają profesjonalnie – pokierują też tobą. Skontaktuj się z nimi niezwłocznie.
- 4) Osoby niewidome lub niedowidzące uczestniczą w imprezach turystycznych wyłącznie z udziałem osobistego asystenta. Dotyczy to również osób z autyzmem i z upośledzeniem intelektualnym – gdy tylko jest to możliwe, opieka ta powinna być dyskretna.
- 5) Osoby z problemami lokomocyjnymi, zwłaszcza poruszające się na wózku, w trudnym terenie mogą wymagać wsparcia kilku osób – daj szansę tym sprawniejszym, aby jej udzielili, zapewnij im instruktaż.
- 6) Turystyka aktywna jest alternatywą dla innych form aktywności w czasie wolnym – jej wybór powinien być świadomą decyzją osoby z niepełnosprawnością, przynoszącą korzyści w różnych sferach rozwoju, pozytywne emocje, oraz wspomagającą rehabilitację.

²⁴⁶ Przykładowy regulamin wycieczek szkolnych Specjalnego Ośrodka Szkłono-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej w Dąbrowie Górniczej, <http://www.osw.dabrowa.pl/wp-content/uploads/2018/02/regwycieczekszk.pdf>.

²⁴⁷ B. Wojcieszak, *Między asekuranctwem a asekuracją – o podejmowaniu i granicach ryzyka w turystyce aktywnej osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Między swobodą a zakazem, czyli o bezpiecznym korzystaniu z przestrzni turystycznej*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2017, s. 137.

- 7) Jeśli twoje słowa nie zostały zapamiętane, to tak, jakbyś nic nie powiedział – chodzi tu o sprawną i właściwą komunikację z turystami z niepełnosprawnościami, aby treści im przekazywane zostały dobrze zrozumiane i przyswojone.

Jeśli osoba z niepełnosprawnością nie będzie czuła się bezpiecznie, zwłaszcza w przypadku imprez turystyki aktywnej, to nie podejmie uczestnictwa i wycofa się, rezygnując z przeżycia wielu atrakcji o charakterze turystyczno-krajoznawczym. Dlatego też, aby **osoby z niepełnosprawnościami mogły w pełni uprawiać turystykę i rekreację**, należy spełnić kilka uniwersalnych warunków, które zapewnią im również bezpieczne uczestnictwo²⁴⁸:

- * Forma turystyki i rekreacji powinna być właściwie dobrana do niepełnosprawności.
- * Uprawianie turystyki i rekreacji nie może stwarzać zagrożenia dla zdrowia.
- * Należy indywidualizować formy działalności turystycznej i rekreacyjnej oraz dążyć do doskonalenia metodyki prowadzenia zajęć.
- * Należy dążyć do powszechności uprawiania turystyki i rekreacji przez osoby niepełnosprawne.
- * Przed rozpoczęciem działalności konieczna jest konsultacja lekarska.
- * Należy zapewnić odpowiednią kadrę instruktorską.
- * Należy udostępnić sprzęt turystyczny dostosowany do rodzaju niepełnosprawności.
- * Przygotować i udostępnić odpowiednią bazę turystyczną.
- * Odpowiednio dostosować protezy, wózki i inny sprzęt pomocniczy.
- * Uczestników należy przygotować kondycyjnie i psychicznie.
- * Należy zabiegać o to, aby odwiedzane środowisko nie stwarzało barier do pełnego uczestnictwa w turystyce i rekreacji.
- * Należy konsultować wszystkie elementy programowe i działania z uczestnikami.

Dalszym etapem i efektem projektu MCETS może być szczegółowe opracowanie aspektów bezpieczeństwa dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami podczas uprawiania turystyki, zwłaszcza na terenach górskich i w środowisku wodnym, oraz wydanie we współpracy z wyspecjalizowanymi organizacjami stosownych materiałów. Mimo iż istnieje wiele dobrych praktyk w tym zakresie, problematyka ta wymaga dodatkowego opracowania i uporządkowania. Ważne jest wykorzystanie doświadczeń praktycznych, zarówno organizatorów, jak i uczestników turystyki i rekreacji osób z niepełnosprawnościami. Pomocna w tym zakresie może być działająca w PTTK Rada ds. Turystyki Osób Niepełnosprawnych oraz współpraca z Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON).

²⁴⁸ K. Kaganek, *Podstawy warsztatu pilota i przewodnika – kadra w turystyce osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Sprawnie dla niepełnosprawnych. Vademecum obsługi turystów z niepełnosprawnościami oraz osób starszych*, Forum Turystyki Regionów, Szczecin 2020, ss. 57–58.

Wiesław Alejiak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział V

Turystyka dzieci i młodzieży oraz turystyka szkolna jako element polityki turystycznej oraz polityki oświatowej państwa

- 5.1. Cele, zakres oraz instrumenty realizacji polityki turystycznej
- 5.2. Polityka państwa wobec turystyki dzieci i młodzieży
- 5.3. Turystyka i krajoznawstwo jako element polityki oświatowej
- 5.4. Turystyka szkolna a proces kształtowania się społeczeństwa wiedzy

5.1. Cele, zakres oraz instrumenty realizacji polityki turystycznej

Geneza polityki turystycznej sięga początków XX w., kiedy szybki rozwój turystyki spowodował, że ze zjawiska o elitarnym charakterze uczestnictwa i marginalnym znaczeniu gospodarczym zaczęła się ona przekształcać w zjawisko masowe, jakim jest dzisiaj²⁴⁹. Wraz z tym rozwojem zwiększało się zainteresowanie turystyką oraz ingerencja państwa w jej funkcjonowanie. Obecnie turystyka jest złożonym zjawiskiem, wywierającym głębokie skutki w wielu obszarach życia milionów osób, które – czy to w charakterze konsumentów, czy też dostawców produktów turystycznych, czy tylko jako mieszkańcy terenów recepcyjnych – stykają się z nim niemal na co dzień. Turystyka wywiera wpływ na wykorzystanie przestrzeni i charakter infrastruktury, kreuje zatrudnienie i rozwój regionalny, wykazuje silne związki z edukacją, kulturą i zdrowiem, przy jednoczesnym uzależnieniu od jakości środowiska, transportu, bezpieczeństwa, nowych technologii itd. Z punktu widzenia odbioru społecznego oraz priorytetów władz ważne jest również to, że turystyka – jako element konsumpcji – uznawana jest za swoisty wyznacznik nowoczesności i miernik poziomu życia.

Z uwagi na skutki oraz liczne powiązania z różnymi dziedzinami pomyślny i przynoszący korzyści rozwój turystyki wymaga koordynacji działań realizowanych w różnych sektorach gospodarki oraz musi się odbywać w sposób planowy. Dlatego też, co najmniej od kilkudziesięciu lat, w większości krajów na świecie turystyka stanowi przedmiot polityki turystycznej, która realizowana jest na różnych szczeblach administracji i zarządzania²⁵⁰. Jej podstawowym celem jest takie sterowanie rozwojem turystyki, aby przynosiła ona gospodarce i społeczeństwu jak najwięcej korzyści przy jak najmniejszych kosztach (czyli – w nawiązaniu do treści przedstawionych w rozdziale I – aby maksymalizowane były jej eufunkcje, a minimalizowane dysfunkcje). Warunkiem osiągnięcia tego celu jest daleko idąca współpraca między odpowiedzialnymi za jej kreowanie instytucjami państwowymi a sektorem prywatnym oraz samorządami terytorialnymi.

Pojęcie polityki turystycznej można rozpatrywać w różnym znaczeniu i różnie je definiować. Z uwagi na cele projektu Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła” oraz to, że ma on generować realne skutki na rynku turystycznym, interesuje nas praktyczne²⁵¹ ujęcie terminu **polityka turystyczna**, który w takim znaczeniu można zdefiniować jako²⁵²:

²⁴⁹ Pomijamy w tym miejscu fakt, że ośrodki sprawujące władzę w zasadzie zawsze były zainteresowane pewnymi aspektami zjawiska, które dzisiaj nazywamy turystyką. Listy żelazne, paszporty i inne dokumenty związane z kontrolowaniem ruchu ludności na swoim terytorium stanowiły tradycyjny atrybut władzy i znane były już w starożytności – tak w Europie (starożytna Grecja czy Rzym), jak i na innych kontynentach (np. Egipt, Chiny). Jednak z uwagi na to, że podróże w tamtym czasie niewiele miały wspólnego z turystyką w dzisiejszym znaczeniu, trudno mówić o tym, że prowadzono wówczas jakąś politykę turystyczną. Z walorów edukacyjnych i wychowawczych turystyki zaczęto zdawać sobie sprawę dopiero znacznie później, kiedy to w XVIII w. rozwinęła się idea wyjazdów *grand tour*, natomiast z jej potencjału gospodarczego dopiero w XX w.

²⁵⁰ J. Elliot, *Tourism. Politics and Public Sector Management*, Routledge, London 1997.

²⁵¹ Oprócz ujęcia praktycznego można ją też rozpatrywać w kategoriach pewnej interdyscyplinarnej dziedziny wiedzy, która – korzystając z dorobku wielu nauk – wskazuje, jak w optymalny i planowy sposób rozwijać turystykę.

²⁵² W. Alejski, *Polityka turystyczna*, [w:] *Nauki o turystyce. Część II*, red. R. Winiarski, „Studia i Monografie AWF Kraków”, nr 7, Kraków 2003, s. 44.

wszelkie działania władz państwowych różnego szczebla (krajowego, regionalnego i lokalnego), mające na celu zaspokojenie potrzeb turystycznych własnego społeczeństwa, racjonalne wykorzystanie walorów turystycznych, zasobów pracy i kapitału w sferze gospodarki turystycznej, kształtowanie optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego oraz koordynowanie rozwoju turystyki, z uwzględnieniem jej licznych funkcji oraz związków z innymi sferami życia społecznego i gospodarczego.

W przytoczonej definicji zagadnienia dotyczące projektu MCETS, a więc turystyki dzieci i młodzieży oraz turystyki szkolnej, występują w kilku jej fragmentach, ale przede wszystkim tam, gdzie mowa jest o zaspokajaniu potrzeb turystycznych społeczeństwa oraz funkcjach turystyki i jej związkach z różnymi dziedzinami życia społecznego i gospodarczego. Wśród celów, jakie stawiane są przed polityką turystyczną, znajduje się nie tylko zaspokajanie potrzeb turystycznych dzieci i młodzieży, ale także ich rozbudzanie oraz powiązanie z wartościami ważnymi z punktu widzenia państwa, takimi jak zdrowie publiczne, właściwe wychowanie czy patriotyzm. Dlatego też podkreślono, że polityka turystyczna powinna być realizowana w taki sposób, aby skutecznie i efektywnie spożytkować możliwości jej pozytywnego oddziaływania, o czym jest mowa w końcowej części definicji.

Według S. Wodejko podstawowe rodzaje instytucji i organów państwa, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania sektora turystycznego i realizacji polityki turystycznej, to²⁵³:

- * organy ustawodawcze państwa,
- * krajowa administracja turystyczna,
- * doradcze organy administracji państwowej i administracji turystycznej,
- * centralne nieturystyczne organy administracji państwowej (np. ministerstwa właściwe ds. ochrony środowiska, zdrowia, oświaty, transportu itd.),
- * turystyczne organy gospodarcze,
- * turystyczne organizacje społeczne.

W praktyce jednak za całokształt rozwoju turystyki odpowiada przede wszystkim aparat administracyjny, tworzący tzw. system zarządzania turystyką. Stanowi go zespół powiązanych ze sobą instytucji, działających na różnych szczeblach administracji i zarządzania państwem, w gestii których leżą sprawy turystyki, wraz z instrumentami pozostającymi w ich dyspozycji oraz sposobami oddziaływania na sferę realną procesów zachodzących na rynku turystycznym. Można wyróżnić trzy podstawowe szczeble takiego systemu (tzw. trójstopniowy system zarządzania turystyką): narodowy (ogólnokrajowy), regionalny i lokalny. Na każdym z nich funkcjonuje jedna instytucja wyposażona w określone uprawnienia do kształtowania polityki turystycznej. W większości krajów na świecie podstawową strukturę systemu zarządzania turystyką (szczebel narodowy – ogólnokrajowy) tworzą dwa typy instytucji:

- * **Narodowa Administracja Turystyczna (*National Tourism Administration* – NTA)**, która odgrywa podstawową rolę w całym systemie zarządzania turystyką oraz kreowania i realizacji polityki turystycznej państwa. Tworzy ją centralny organ administracji rządowej do spraw turystyki, którym może być albo odrębne ministerstwo turystyki (ale jest to raczej rzadkość), albo jakieś inne ministerstwo (np. tak jak obecnie w Polsce – Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii), w ramach którego wyodrębnia się jednostkę organizacyjną

²⁵³ S. Wodejko, dz. cyt., s. 171.

(np. jak Departament Turystyki, czasami może być to wydział, sekcja, referat itd.), zajmującą się wyłącznie sprawami turystyki. W Europie najczęściej spotykanym rozwiązaniem jest umiejscowienie problematyki turystycznej w ministerstwach odpowiedzialnych za gospodarkę albo jest ona łączona ze sportem lub kulturą.

- ✱ **Narodowa Organizacja Turystyczna (*National Tourism Organization* – NTO)**, którą najczęściej tworzą instytucje pozarządowe lub pararządowe (zdarza się jednak, że funkcję NTO pełnią też „zwykłe” agencje), a które – przez przejęcie określonych funkcji od organów centralnej administracji państwowej ds. turystyki (czyli NTA), zwłaszcza w zakresie promocji turystycznej – stają się częścią centralnego systemu zarządzania turystyką. NTO reprezentują interesy oraz działają w imieniu administracji rządowej, samorządów terytorialnych (regionów turystycznych), branżowych samorządów gospodarczych (w tym zwłaszcza izb oraz zrzeszeń turystycznych i hotelarskich), organizacji społecznych, stowarzyszeń turystycznych itp. Podstawowym zadaniem NTO jest promocja turystyczna, choć w wielu krajach zakres ich działalności wykracza poza te kwestie. Dobrym przykładem takiej sytuacji jest Polska Organizacja Turystyczna, dla której projekt MCETS ma taki właśnie – czyli znacznie szerszy niż tylko promocja – charakter.

W zależności od zakładanych celów państwo w ramach prowadzonej przez siebie polityki turystycznej może jednocześnie wpływać na kształtowanie popytu (uczestnictwo w turystyce) i podaży (organizatorzy i usługodawcy turystyczni), wykorzystując do tego różne instrumenty. Część z nich stanowią tzw. megainstrumenty, wynikające z ogólnej (a nie turystycznej) polityki państwa, takie jak: polityka dochodowa, polityka fiskalna, ustawodawstwo socjalne, kwestie urlopowo-wakacyjne itd. Podstawowe znaczenie mają jednak instrumenty dedykowane branżowej (a więc już stricte turystycznej) polityce, takie jak: tworzenie i egzekwowanie prawa turystycznego, zagospodarowanie turystyczne, system podatkowy (zwolnienia, ulgi), kredyty, ulgi inwestycyjne, koncesje i zezwolenia, kategoryzacja bazy noclegowej, informacja i propaganda turystyczna itd. Nie ma uniwersalnego zestawu narzędzi, który wykorzystywany jest przez wszystkie państwa i w każdych okolicznościach. Większość z nich można jednak zaszerzować do czterech podstawowych grup:

- ✱ **instrumenty prawne:** ich wykorzystanie polega na regulowaniu różnorodnych zjawisk i procesów zachodzących na rynku turystycznym (gospodarczych, społecznych i przestrzennych) za pomocą tworzenia i egzekwowania przepisów prawnych. Najważniejsze z nich to: kategoryzacja bazy noclegowej, przepisy dotyczące miejscowości (np. uzdrowisk) i firm turystycznych, ochrony konsumentów usług turystycznych, funkcjonowania atrakcji turystycznych (w tym parków narodowych, muzeów itd.), przepisy paszportowe, wizowe itd.;
- ✱ **instrumenty organizacyjne:** związane są z powoływaniem specjalistycznych podmiotów (organizacji) odpowiedzialnych za realizację poszczególnych funkcji i konkretnych zadań polityki turystycznej. Dotyczy to zwłaszcza instytucji wchodzących w skład tzw. systemu zarządzania turystyką, choć istnieją także organizacje, które nie będąc elementami tego systemu, odgrywają znaczącą rolę w realizacji polityki turystycznej (np. Polska Izba Turystyki – PIT, GOPR, WOPR, PTTK, ROT-y);
- ✱ **instrumenty ekonomiczne:** w tym polityka podatkowa, system kredytowy, subwencje, dotacje, dofinansowania, kursy walut, ograniczenia eksportowe i importowe, przepisy dewizowe itd.;

- ✱ **instrumenty informacyjno-promocyjno-propagandowe:** państwo wykorzystuje wiele sposobów służących propagowaniu określonych (tj. zgodnych z przyjętymi celami polityki turystycznej) zachowań turystycznych, zarówno jeśli chodzi o konsumentów (np. propagowanie oraz promowanie wybranych form turystyki), jak i reprezentantów podaży turystycznej (preferencje przyznawane określonym sektorom działalności, a nawet konkretnym przedsiębiorstwom, wspieranie działalności regionalnych i lokalnych instytucji turystycznych).

Turystyka dzieci i młodzieży jest ważnym elementem polityki państwa w większości krajów na świecie. Wśród sześciu podstawowych elementów z zakresu tzw. turystyki socjalnej, opracowanego przez Światową Organizację Turystyki²⁵⁴, a sporządzonego na podstawie badań wśród krajów członkowskich (którymi jest większość krajów świata), działania państwa w odniesieniu do turystyki dzieci i młodzieży mieszczą się w punkcie określonym jako „planowanie społeczne w turystyce”. Dotyczy ono m.in. takich zagadnień jak: określanie celów społecznych turystyki oraz sposobów ich osiągania, działania na rzecz turystyki socjalnej, dotowanie wybranych inwestycji, interwencjonizm państwowy w zakresie konsumpcji turystycznej, dofinansowanie uczestnictwa w turystyce itd.²⁵⁵

5.2. Polityka państwa wobec turystyki dzieci i młodzieży

Turystyka dzieci i młodzieży, z uwagi na wiele pełnionych przez nią i scharakteryzowanych wcześniej (w rozdziale I) funkcji, budzi duże zainteresowanie instytucji państwowych. Dotyczy to zwłaszcza skali uczestnictwa ludzi młodych w turystyce. Państwo ogólnie zainteresowane jest wysokim poziomem aktywności turystycznej ludności, dlatego też stara się wspierać młodych turystów jako przyszłych konsumentów, od których zależeć będzie nie tylko koniunktura na rynku turystycznym, ale także – biorąc pod uwagę wspomniane wcześniej inne funkcje turystyki – sytuacja w innych dziedzinach. Jako przykład może posłużyć tutaj funkcja wypoczynkowa turystyki, która – jak wykazują badania – odgrywa istotną rolę jako stymulator ogólnie pojmowanego rozwoju społeczno-gospodarczego. Między tym rozwojem a wypoczynkową funkcją turystyki zachodzi bowiem dodatnie sprzężenie zwrotne: im wyższy jest poziom rozwoju danego kraju, tym lepiej realizowana jest tam wypoczynkowa funkcja turystyki i odwrotnie.

Mając to na uwadze, władze państwowe, czy to bezpośrednio czy za pośrednictwem różnych instytucji, podejmowały działania²⁵⁶, które miały na celu zwiększenie możliwości uczest-

²⁵⁴ Zakres ten obejmował następujące grupy zagadnień: planowanie przestrzenne w turystyce, planowanie ekonomiczne, planowanie społeczne, kształcenie zawodowe, marketing i promocja oraz badania naukowe i statystyka turystyczna. Por. A. Guignard, *Rola państwa w rozwoju turystyki socjalnej*, „Problemy Turystyki”, nr 2 (44), 1989, ss. 71–72.

²⁵⁵ Działania tego typu, które w sumie zaliczono do kategorii „planowanie społeczne”, występowały w 73% badanych przez UNWTO krajów. Tamże.

²⁵⁶ Pewne działania dotyczące turystyki dzieci i młodzieży realizowane były w Polsce już w okresie międzywojennym, a na ziemiach polskich nawet wcześniej (np. na terenie Galicji działało Towarzystwo Kolonii Wakacyjnych, założone w Krakowie już w 1895 r.). Jednak dopiero od momentu odzyskania niepodległości działania w tym względzie przybrały charakter planowy i skoordynowany, chociaż – jak zauważa W. Alejziak – „...turysty-

nictwa w turystyce dzieci i młodzieży. W szczególny sposób zainteresowane jest ich udziałem w tych najbardziej wartościowych ze społecznego punktu widzenia formach turystyki, czyli: ze względów wypoczynkowych – np. w koloniach, ze względów edukacyjnych – w wycieczkach dydaktycznych, krajoznawczych, zielonych i białych szkołach, ze względów patriotycznych – w obozach harcerskich itd.²⁵⁷ Państwo przywiązuje także dużą wagę do realizowanego w formach turystycznych wypoczynku rodzinnego. Wychodzi bowiem z założenia, że objęcie opieką dzieci i młodzieży oraz wsparcie możliwości ich uczestnictwa w turystyce w perspektywie długoterminowej społeczeństwu się po prostu opłaca. Protekcyjna polityka turystyczna dotyczy przede wszystkim dzieci z rodzin biednych, wielodzietnych, mieszkających w trudnych warunkach, z niepełnosprawnościami, z rodzin patologicznych itd. Pewnymi formami takiej polityki objęte są też dzieci i młodzież z terenów wiejskich. Wykorzystywane są do tego różne instrumenty, w tym zwłaszcza różnego rodzaju ulgi finansowe (dopłaty, dofinansowania, czeki wakacyjne, Karta Dużej Rodziny czy ostatnio w Polsce – instytucja tzw. bonu turystycznego). Często jednak pomoc ma nie tylko wymiar finansowy, ale dotyczy także spraw organizacyjnych czy infrastrukturalnych (w tym ostatnim przypadku np. w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami). Warto wskazać na pewne, dosyć nowatorskie pomysły wspierania rozwoju turystyki wśród dzieci i młodzieży, do których zaliczyć można propozycje zmian organizacji roku szkolnego. Przykładów tego typu działań dostarczają niektóre stany USA, gdzie (na razie eksperymentalnie) wprowadzono nowy model edukacji, polegający na tym, że rok szkolny podzielony jest na ośmiotygodniowe okresy nauki, rozdzielane dwutygodniowymi przerwami w nauce. Pierwsze lata funkcjonowania tego systemu pokazały, że pozytywnie wpływa on na wzrost aktywności turystycznej nie tylko samych uczniów, ale również ich rodziców²⁵⁸.

Jednym z podstawowych przejawów polityki turystycznej państwa wobec turystyki dzieci i młodzieży jest troska o rozwój turystyki szkolnej, który szerzej zostanie scharakteryzowany w kolejnym podrozdziale. W tym miejscu zasygnalizujemy tylko, że rozwijanie turystyki i krajoznawstwa w szkołach występuje praktycznie we wszystkich krajach, a w Polsce ma długą tradycję²⁵⁹.

5.3. Turystyka i krajoznawstwo jako element polityki oświatowej

Polityka oświatowa jest jednym z podstawowych rodzajów szeroko pojętej polityki publicznej. Można ją zdefiniować jako zbiór zasad i instrumentów wykorzystywanych do realizacji strategicznych celów dotyczących ustroju szkolnictwa, organizacji procesu nauczania, metod

kę dzieci i młodzieży rozpatrywano wówczas głównie w kategoriach jej funkcji profilaktyczno-zdrowotnych”. Por. W. Alejski, *Turystyka dzieci i młodzieży jako element polityki społecznej*, Materiały na konferencję „Turystyka młodzieżowa – funkcjonowanie i tendencje”, Kraków, listopad 1987, Instytut Turystyki, AWF Kraków, maszynopis powielony, s. 5.

²⁵⁷ W. Alejski, *Turystyka szkolna w obliczu wyzwań XXI wieku*, Ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Edukacji i Sportu na konferencję „Rola i znaczenie krajoznawstwa i turystyki w reformowanej szkole”, Warszawa, 18 czerwca 2002, s. 38.

²⁵⁸ *Changes in Leisure Time. The Impact on Tourism*, WTO, Madrid 1999, ss. 125–126.

²⁵⁹ W Polsce swoją genezę sięga czasów Komisji Edukacji Narodowej oraz pierwszych wypraw turystycznych, organizowanych przez tzw. prekursorów turystyki, takich jak Stanisław Staszic, Julian Ursyn Niemcewicz czy Wincenty Pol.

kształcenia i wychowania²⁶⁰. Zgodnie z ujęciem edukacji jako spójnego systemu kształcenia i wychowania, obejmującego różne poziomy kształcenia w formach instytucjonalnych i poza-instytucjonalnych, adresatem polityki edukacyjnej są obecnie wszyscy członkowie społeczeństwa – zarówno dzieci, młodzież, jak i dorośli. W niniejszym opracowaniu zajmować się będziemy jednak wyłącznie polityką oświatową realizowaną na poziomie szkół podstawowych. Najważniejsze cele tak określonej polityki oświatowej odnoszą się do podstawowej wartości społecznej, jaką powinno być²⁶¹:

wychowanie młodego pokolenia na ludzi gruntownie wykształconych, otwartych na poznanie świata, ludzi zdrowych fizycznie, emocjonalnie i moralnie. Programy edukacyjne powinny krzewić wartości związane z poszanowaniem człowieka oraz jego naturalnego i kulturowego środowiska. Mają zachęcać do zrozumienia i krzewienia harmonii życia na Ziemi. Przygotowywać do egzystencji w otwartym, wielokulturowym i „sieciowym” społeczeństwie XXI wieku.

Ważne jest to, aby struktura celów oświatowych była skorelowana z innymi politykami społecznymi, w tym ukierunkowanymi na budowę innowacyjnej gospodarki i walkę z różnymi przejawami wykluczenia²⁶². Patrząc jeszcze szerzej i wybiegając w przyszłość, nadrzędnym celem polityki oświatowej powinno być odkrywanie, rozwijanie i eksponowanie kreatywnego potencjału jednostki. Wymaga to jednak odejścia od tradycyjnego przekazywania „gotowej” wiedzy na rzecz wszechstronnego rozwoju osobowości oraz „uczenia się dla życia”. Tak pojmowany nowy system edukacji opierać się powinien na czterech filarach: uczeniu się dla wiedzy, uczeniu się dla pracy i kompetencji, uczeniu się dla zrozumienia innych oraz uczeniu się dla własnego rozwoju²⁶³. Te cztery filary nowoczesnej edukacji wzajemnie się uzupełniają, mając na celu uczynienie ze szkoły instytucji w większym niż dotychczas stopniu partnerskiej i opartej na indywidualnym podejściu do ucznia, która umożliwia mu rozwijanie jego zainteresowań z wykorzystaniem właściwych technologii. Turystyka i krajoznawstwo znakomicie nadają się do realizacji tak zakrojonych celów edukacyjnych, wyposażając systemy oświatowe i wychowawcze w cenne, komplementarne instrumenty.

²⁶⁰ Na podstawie art. 60 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2020, poz. 910) kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2020/2021 zostały określone następująco: (1) Wdrażanie nowej podstawy programowej w szkołach ponadpodstawowych ze szczególnym uwzględnieniem edukacji przyrodniczej i matematycznej. Rozwijanie samodzielności, innowacyjności i kreatywności uczniów. (2) Wdrażanie zmian w kształceniu zawodowym, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia osób dorosłych. (3) Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia oraz wsparcia psychologiczno-pedagogicznego wszystkim uczniom z uwzględnieniem zróżnicowania ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych. (4) Wykorzystanie w procesach edukacyjnych narzędzi i zasobów cyfrowych oraz metod kształcenia na odległość. Bezpieczne i efektywne korzystanie z technologii cyfrowych. (5) Działania wychowawcze szkoły. Wychowanie do wartości, kształtowanie postaw i respektowanie norm społecznych. Por. *Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2020/2021*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/kierunki-polityki-oswiatowej> (dostęp: 8.02.2021).

²⁶¹ A. Noworól, *Instrumenty lokalnej polityki oświatowej*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 3 (19), 2012, s. 139, <https://www.ejournals.eu/pliki/art/1419/> (dostęp: 8.02.2021).

²⁶² J. Łuczyński, *Szkoła a rynek pracy*, „Zarządzanie Publiczne. Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych UJ”, nr 1 (5), 2009, ss. 103–117.

²⁶³ *Learning the treasure within. Report to UNESCO of International Education for 21st century*, UNESCO Publishing, Paris 1996.

Przystosowanie szkół do nowych wyzwań, które przynosi trzecia dekada XXI w., obejmować musi różne komponenty systemu oświatowego. Według P. Dalina i H.G. Rolffa system ten należy postrzegać jako interaktywny układ, składający się z pięciu podstawowych elementów²⁶⁴:

- * otoczenia zewnętrznego szkoły (jej środowiska, władz, administracji),
- * wartości życia szkolnego (ideologii, teorii uczenia się i wychowania, wartości uznawanych przez nauczycieli i uczniów),
- * struktury (organizacji, podziału zadań, podejmowania decyzji),
- * relacji międzyludzkich (podmiotowości wszystkich uczestników życia szkolnego, respektowania praw, dialogu),
- * strategii działania w takich dziedzinach jak: zarządzanie, uczenie się, podejmowanie decyzji, kontrola jakości itp.

W całym systemie polityki oświatowej, w tym także w dziedzinie wykorzystania edukacyjnych i wychowawczych możliwości tkwiących w turystyce i krajoznawstwie, najważniejszą rolę odgrywają nauczyciele. Nie ulega wątpliwości, że rację ma B. Kłos, gdy pisze²⁶⁵:

...to od nich, od ich wiedzy, umiejętności, motywacji oraz działania zależy w głównej mierze jakość kształcenia. To w bezpośrednim kontakcie nauczyciela z uczniami urzeczywistniają się cele polityki oświatowej państwa, kolejne pokolenia przygotowywane są do sprostania rosnącym wyzwaniom zmieniającego się w szybkim tempie otoczenia społeczno-ekonomicznego.

Szkola jest tą instytucją, od której oczekuje się nie tylko kształcenia, ale także pozytywnego oddziaływania wychowawczego. Poza nauczaniem przedmiotów wyznaczonych programem w szkole przekazywane są również treści mające ogromny wpływ na kształtowanie postaw oraz wartości dzieci i młodzieży. K. Denek uważa, że wycieczki – zarówno przedmiotowe, jak i krajoznawcze – stanowią jedną z najbardziej wszechstronnych form organizacyjnych pracy dydaktyczno-wychowawczej szkół. Zastanawiając się nad perspektywami i kierunkami rozwoju edukacji w XXI w. oraz kierunkami reformy systemu szkolnictwa w Polsce, autor ten podkreśla rolę, jaką mogą w nim spełniać nauczyciele zaangażowani w działalność turystyczno-krajoznawczą, których nazywa „nauczycielami kraju ojczystego”²⁶⁶.

Turystyka jest chętnie i często wykorzystywanym instrumentem w działalności wychowawczej szkół. Już dawno dostrzeżono w niej możliwości wzmocnienia i uatrakcyjnienia procesu dydaktyczno-wychowawczego. W opinii pedagogów może ona być wykorzystywana do realizacji programów nauczania niemal wszystkich przedmiotów, zarówno w szkołach podstawowych, jak i średnich. Dlatego też udział w procesie aktywizacji turystycznej uczniów został

²⁶⁴ P. Dalin, H.G. Rolff, *Changing the School Culture*, Cassell, London 1993. Cyt. za: Szymański M.J., *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004, s. 12.

²⁶⁵ B. Kłos, *Nauczyciele w zreformowanym systemie edukacji*, [w:] *Polityka oświatowa*, red. M. Korolewska, J. Osiecka-Chojnacka, BAS, nr 2 (22), Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Warszawa 2010, s. 89, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFDDCE26CD280FBFC125776800260E16/\\$file/Polityka%20oswiatowa.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFDDCE26CD280FBFC125776800260E16/$file/Polityka%20oswiatowa.pdf) (dostęp: 8.02.2021).

²⁶⁶ K. Denek, *W kręgu edukacji...*, s. 268.

wpisany do katalogu obowiązków nałożonych na szkołę, a wycieczki dydaktyczne są w Polsce ważnym elementem procesu kształcenia. Warto dodać, że oprócz wycieczek duże znaczenie mają też inne formy wyjazdów, takie jak np. zielone i białe szkoły (organizowane zwłaszcza dla dzieci zamieszkujących obszary o zwiększonym zanieczyszczeniu środowiska), które skutecznie łączą w sobie funkcje dydaktyczno-wychowawcze z profilaktyką zdrowotną.

5.4. Turystyka szkolna a proces kształtowania się społeczeństwa wiedzy

Początek XXI w. przyniósł wiele zmian, które dotyczą praktycznie wszystkich aspektów życia współczesnych społeczeństw. W końcu drugiej dekady tego wieku zarówno zakres, jak i dynamika tych zmian jeszcze wzrosły²⁶⁷. Dotyczy to oczywiście również turystyki i oświaty. Mając świadomość tego, jak wielkie przed nimi stoją wyzwania, a także tego, że – przynajmniej w pewnej części – tak turystyka, jak i oświata nie tylko zmian tych doświadczają, ale w pewnym stopniu same je również generują, w niniejszym podrozdziale skoncentrujemy uwagę na problemach, które mają kluczowe znaczenie dla realizacji projektu Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”. Przypomnijmy więc, że jego podstawowym celem jest oparte na nowych koncepcjach i rozwiązaniach technologicznych powiązanie edukacji powszechnej z turystyką i krajoznawstwem oraz zaszczepienie wśród młodych ludzi swoistej mody na uprawianie turystyki (zwłaszcza w tych najbardziej wartościowych jej formach).

Umiejętne wkomponowanie edukacyjnego i wychowawczego oddziaływania turystyki w przemianę, jakim podlegać będą (a w wielu elementach już podlegają) systemy oświatowe, może przyczynić się do szybszego osiągnięcia nadrzędnych celów nowoczesnej edukacji oraz jej roli w rozwoju cywilizacyjnym²⁶⁸. Podejmując rozważania na temat wyzwań stojących przed turystyką szkolną, rozpatrywaną z jednej strony jako element polityki oświatowej, a z drugiej – jako element polityki turystycznej, musimy sobie zdawać sprawę, że tworzymy dzisiaj tzw. **społeczeństwo wiedzy** (*knowledge based society*)²⁶⁹. Termin ten wydaje się le-

²⁶⁷ Mamy na myśli przede wszystkim wyzwania, które występują na styku tych dwóch ważnych sfer życia społecznego, czyli turystyki i edukacji. Jest ich bardzo dużo – poczynając od najpilniejszych: takich jak spowodowany pandemią COVID-19 niemal całkowity zastój w branży turystycznej i utrata wielu miejsc pracy w branży turystycznej oraz konieczność „przejścia” na zdalny system nauczania w szkołach, aż po długoterminowe skutki pandemii, z których zapewne jeszcze nie do końca zdajemy sobie sprawę. Wśród tych ostatnich można wskazać na zmiany, jakie nastąpią na rynku turystycznym na skutek przewartościowań w sferze potrzeb, motywów i preferencji turystycznych. A przecież wyzwania te to tylko część problemów, z jakimi boryka się współczesny świat, a które mają znaczenie dla turystyki. Takich jak np. postępująca degradacja środowiska oraz skutki, jakie dla turystyki mają zmiany klimatyczne; zmiany spowodowane transformacją cyfrową, która już teraz zamienia oblicze rynku oraz funkcjonujące modele biznesu turystycznego; międzynarodowy terroryzm – hamujący rozwój turystyki; globalizacja – ze swoimi pozytywnymi i negatywnymi skutkami; czy zmiany demograficzne oraz ich skutki, które zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio powodują określone konsekwencje dla turystyki.

²⁶⁸ L.W. Zacher, *Od społeczeństwa informacyjnego do społeczeństwa wiedzy (dylematy tranzycyjne: między informacją, wiedzą a wyobraźnią)*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne. Wizja czy rzeczywistość?*, Wydawnictwo AGH, Kraków 2004, ss. 103–112, <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0095/103-112.pdf> (dostęp: 1.02.2021).

²⁶⁹ Społeczeństwo wiedzy to „...nowa forma społeczeństwa, którą charakteryzują nowe determinanty aksjologiczne, wśród których kształcenie, wiedza i umiejętności nabierają podstawowego znaczenia, zaś edukacja staje się najlepszą inwestycją człowieka we własną przyszłość”. A. Ćwikliński, *Polski system edukacji po refor-*

piej charakteryzować kierunek rozwoju ludzkości niż wcześniejsze określenia, takie jak społeczeństwo postindustrialne czy społeczeństwo informacyjne. I to nie tylko dlatego, że wiedza to coś znacznie więcej niż same tylko informacje²⁷⁰, ale także dlatego, że termin ten wskazuje na konieczność stałego pogłębiania wiedzy. Wszelkie raporty diagnozujące i prognozujące rozwój cywilizacyjny wskazują, że wiedza będzie kluczowym czynnikiem sukcesów we wszelkich dziedzinach życia, a społeczeństwo pozostawać będzie w permanentnym stanie uczenia się, wykorzystując do tego wszystkie dostępne i wciąż rozrastające się zasoby. Powoduje to zmiany w tradycyjnie pojmowanym paradygmacie uczenia się oraz sprawia, że urzeczywistnia się koncepcja tzw. konieczności uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*). Według K. Kelly'ego dzisiejsze społeczeństwo ma szczęście żyć w czasach najszybszej i najgłębszej akumulacji ludzkiej wiedzy i kultury. Jego zdaniem w XX w. nagromadzono więcej wiedzy niż w całej dotychczasowej historii ludzkości, a jej zasoby podwajają się co pięć lat²⁷¹. Warto przy tym dodać, że wiedza (zwłaszcza naukowa) ulega niezwykle szybkiej dewaluacji, której tempo określa się na około dwa lata²⁷². W dobie tak szybkiego pomnażania wiedzy oraz rozwoju systemów sieciowych, co jeszcze tę szybkość zwiększa²⁷³, ludzkość stoi w obliczu niespotykanych wcześniej możliwości rozwoju. Jednak, aby je wykorzystać, konieczne są zmiany w wielu dziedzinach, a do najważniejszych zalicza się zmiany w systemie edukacji, w tym także na poziomie podstawowym.

Chociaż w przedstawionym w poprzednim podrozdziale modelu, obrazującym podstawowe uwarunkowania i funkcjonowanie współczesnej szkoły, jego autorzy (P. Dalin i H.G. Rolff) nie odwołują się bezpośrednio do turystyki, to odgrywa ona w szkołach na całym świecie dużą rolę. Swoiste partnerstwo i sieć współpracy pomiędzy głównymi interesariuszami, zainteresowanymi rozwojem turystyki i krajoznawstwa w szkołach, w odniesieniu do szkół podstawowych w syntetycznej i obrazowej formie zostały przedstawione na rycinie 5.1.

Turystyka i krajoznawstwo stanowią cenne (choć często niedoceniane) źródło wiedzy, które powinno być wykorzystywane nie tylko jako element działalności edukacyjnej szkół, ale też jako instrument przygotowania uczniów do przyszłych działań związanych z troską o ich własny ustawiczny rozwój. U podstaw przyjęcia takiej tezy leżą m.in. założenia szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego takie jak: poznajemy swój kraj, zdobywamy wiedzę, jesteśmy użyteczni, służymy nauce i kulturze, jesteśmy przyjaciółmi przyrody, pomnażamy radość życia, poznajemy życie innych narodów²⁷⁴. Aby jednak wycieczki oraz inne wyjazdy organizowane

mie?, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 1, red. J. Grzesiak, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu, Kalisz 2007, s. 217.

²⁷⁰ Zwracał na to uwagę m.in. S. Lem w swojej książce *Summa technologiae* (pierwsze wydanie w 1964 r.), pisząc o grożącym ludzkości potopie informacyjnym oraz wskazując na konieczność szybkiego, skutecznego i trafnego selekcjonowania informacji. Dzisiaj mamy do czynienia z nadmiarem informacji, które, choć łatwo dostępne, często są bezwartościowe, niedokładne, a nawet fałszywe.

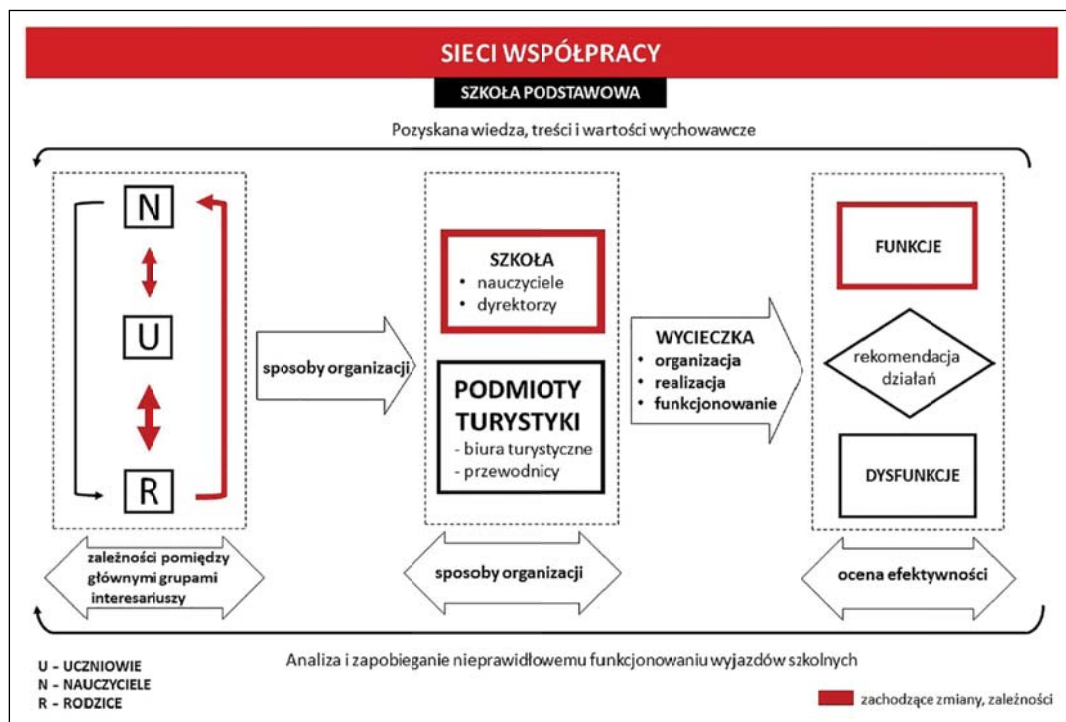
²⁷¹ K. Kelly, *Scan This Book!*, „New York Times”, 14 maja 2006. Cyt. za: D. Tapscott, A.D. Williams, *Wikino-mia. O globalnej współpracy, która wszystko zmienia*, tłum. P. Cypryański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 220.

²⁷² W ostatniej dekadzie XX w. tempo dewaluacji wiedzy wynosiło trzy lata, a możliwości komputerów i Internetu podwajały się – odpowiednio – co 18 i 12 miesięcy (tzw. prawo Moore'a). Por. K. Denek, *W kręgu edukacji...*, s. 30.

²⁷³ D. Tapscott, A.D. Williams, dz. cyt.

²⁷⁴ K. Denek, *Na wakacyjnych szlakach*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996, s. 20.

przez szkołę mogły spełniać nadzieje pokładane w nich przez młodzież, nauczycieli, rodziców oraz całe społeczeństwo, turystyka szkolna musi nadążać za zmianami, jakie generuje zmieniający się świat²⁷⁵.

Ryc. 5.1. Model organizacji i funkcjonowania turystyki szkolnej (w szkole podstawowej)

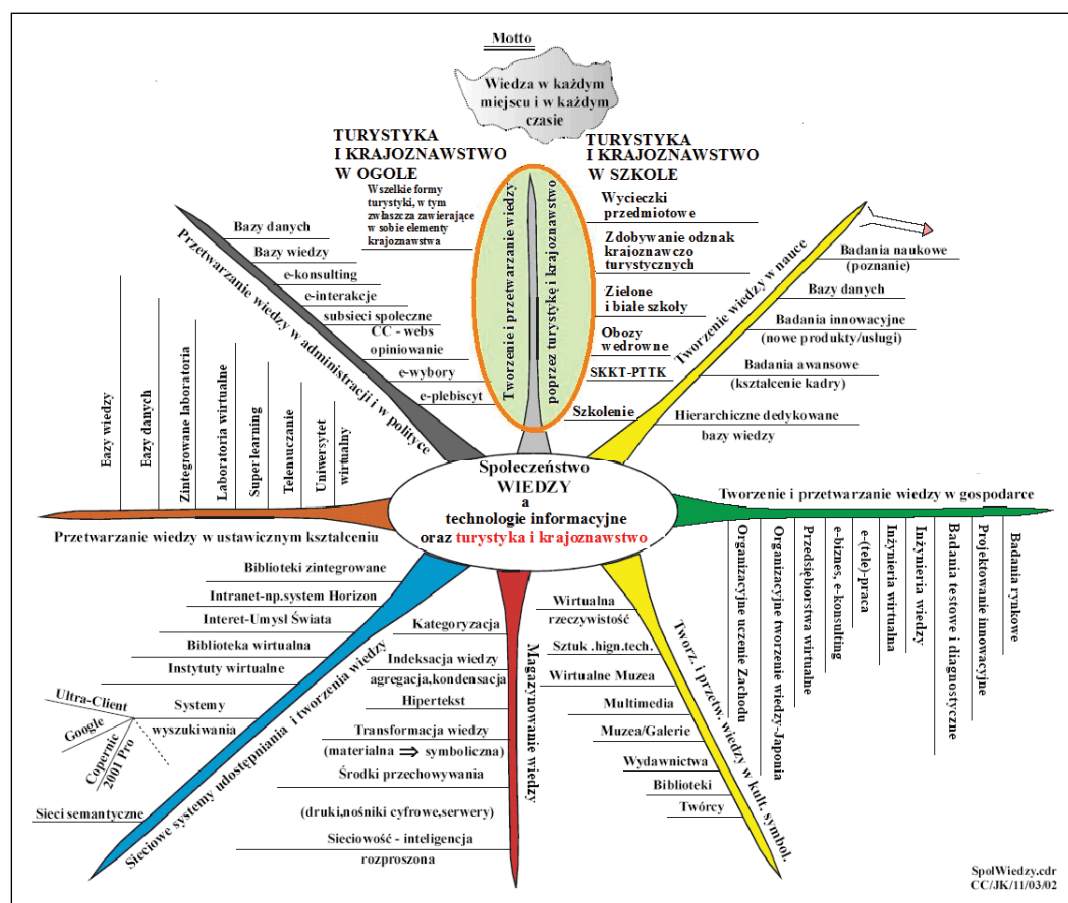
Źródło: M. Kugiejko, *Turystyka szkolna w województwie wielkopolskim*, „Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, nr 21, Uniwersytet A. Mickiewicza, Bogucki – Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019, s. 79.

Projekt Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”, łącząc w sobie tradycje i nowoczesność oraz szeroko wykorzystując do edukacji krajoznawczej oraz pobudzania aktywności turystycznej nowoczesne technologie informatyczne, uznać należy za dobry przykład, w którym cele polityki turystycznej łączą się celami polityki oświatowej. W dzisiejszej rzeczywistości, w dobie globalizacji, z jej wielorakimi skutkami (tak pozytywnymi, jak i negatywnymi), w dobie coraz bardziej wielokulturowych i ciekawych świata społeczeństw²⁷⁶, znaczenie tego typu działań będzie rosnąć. Unowocześnianie (reformowanie) systemów edukacyjnych wymaga jednak szczególnej troski o rozwój osobowości uczniów, a także wzbogacania treści edukacyjnych o odpowiednio dobrane komponenty etyczne, dotyczące historii, kultury, ekologii itd. W tej dziedzinie wielką rolę do odegrania ma turystycznie

²⁷⁵ Współczesne wyzwania edukacji oraz rolę, jaką w edukowaniu i wychowywaniu społeczeństwa może odegrać turystyka i krajoznawstwo, znakomicie opisano w pracy: Denek K., *W kręgu edukacji...*, dz. cyt.

²⁷⁶ Jednym z wyzwań edukacji międzykulturowej jest problem godzenia wielu „ojczyzn” oraz budowania tożsamości osobowej i społecznej bez potrzeby rezygnacji z własnej indywidualności oraz dziedzictwa „małych ojczyzn”, a wręcz odwrotnie – z koniecznością jej zachowania jako fundamentu wychowania młodego pokolenia Polaków.

-krajoznawcza działalność szkół i innych organizacji społecznych. Współczesny świat pełen jest sprzeczności i różnorodnych konfliktów (globalizacja – decentralizacja, uniwersalizm – indywidualizm, tradycja – nowoczesność, konkurencja – współpraca itd.). Turystyka jest jednym z takich obszarów, w których możliwe jest twórcze współistnienie wielu antynomii (np. ludzie, którzy stając się „obywatelami świata”, nie muszą odcinać się od swych korzeni narodowych i regionalnych, a dzięki turystyce i krajoznawstwu mogą jeszcze je umacniać). Turystyka szkolna może stanowić istotny i cenny (ze względu na wyjątkowo atrakcyjną formę przekazywania wiedzy) element kształtowania się społeczeństwa wiedzy. Może ona dobrze uzupełniać inne instrumenty służące realizacji celów, zwłaszcza jeśli wykorzystywać do tego będzie nowoczesne technologie informacyjne, które odgrywają dzisiaj tak ważną rolę. Różnorodność środków oraz podstawowe procesy kształtowania się społeczeństwa wiedzy, z uwzględnieniem problematyki turystyki i krajoznawstwa w szkołach, przedstawiono na rycinie 5.2.

Ryc. 5.2. Turystyka i krajoznawstwo jako komplementarny względem technologii informacyjnych czynnik kształtowania się społeczeństwa wiedzy

Źródło: W. Alejsiak, *Krajoznawstwo i turystyka szkolna w obliczu wyzwań XXI wieku oraz kształtowania się społeczeństwa wiedzy*, [w:] *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*, red. K. Denek, L. Drożdżyński, A. Gordon, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa–Poznań 2009, s. 70.

Szkoła dysponuje wieloma atrybutami, które edukując i wychowując młodych ludzi, mogą wykorzystywać w tym celu ich aktywność turystyczną. Rola szkoły w rozwijaniu zainteresowań turystycznych dzieci i młodzieży jest tym większa, że na terenie szkół często działają różne koła zainteresowań oraz organizacje zajmujące się propagowaniem turystyki i krajoznawstwa oraz organizowaniem różnorodnych imprez turystycznych. Są wśród nich zarówno stowarzyszenia turystyczne (np. PTTK, PTSM), jak i organizacje o szerszym programie działalności (np. ZHP, ZHR). Na wyjątkowe podkreślenie zasługuje działalność Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, które jest nie tylko najważniejszym partnerem szkół w krzewieniu krajoznawstwa i turystyki wśród dzieci i młodzieży, ale ma także w nich silne oparcie kadrowe, lokalowe itd.

Zasygnalizowane w tym rozdziale procesy i zjawiska stanowią niełatwe wyzwania stojące tak przed edukacją, jak przed turystyką szkolną. Tylko wspólne i skoordynowane działania różnych środowisk i instytucji mogą doprowadzić do tego, że w Polsce dominować będzie postulowany przez grono wybitnych pedagogów model „szkoły jutra”²⁷⁷, w której turystyka i krajoznawstwo odgrywać będą tradycyjnie istotną rolę²⁷⁸.

²⁷⁷ K. Denek, *W stronę szkoły jutra i jej nauczyciela*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 2, red. J. Grzesiak, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu, Kalisz 2007, ss. 11–34.

²⁷⁸ W tym kontekście warto wspomnieć o wspianej inicjatywie tego środowiska, jaką są Seminarium Tatrzańskie „Edukacja jutra”, w czasie których – dyskutując o najważniejszych problemach edukacji – zawsze podejmowana jest także problematyka turystyki i krajoznawstwa. Te corocznie organizowane spotkania naukowe, gromadzące reprezentantów różnych dyscyplin oraz ośrodków naukowych (zainicjowane i z wielkim zaangażowaniem realizowane przez wiele lat przez profesora K. Denka), są znakomitą okazją do namysłu nad rolą krajoznawstwa i turystyki szkolnej w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy. Do tej pory zorganizowano 25 edycji seminariów. Kolejne, które miało się odbyć w 2020 r., zostało odwołane ze względu na sytuację pandemiczną. Komitet Naukowy oraz Organizatorzy Sympozjum podjęli jednak decyzję o połączeniu XXVI edycji z XXVII Sympozjum, które odbyło się w czerwcu 2021 r. https://www.humanitas.edu.pl/Wydarzenia/?id=18468/XXVI_Tatrzanskie_Sympozjum_Naukowe (dostęp: 2.02.2021).

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział VI

Współczesne formy i techniki upowszechniania turystyki i kultury fizycznej oraz popularyzacji wiedzy krajoznawczej

- 6.1. Ogólne rozważania dotyczące klasyfikacji technologii zorientowanych na wykorzystanie w turystyce, krajoznawstwie i kulturze fizycznej
- 6.2. Klasyfikacje szczegółowe technologii wykorzystywanych w turystyce i kulturze fizycznej
- 6.3. Przykłady projektów wykorzystujących platformy technologiczne w turystyce

6.1. Ogólne rozważania dotyczące klasyfikacji technologii zorientowanych na wykorzystanie w turystyce, krajoznawstwie i kulturze fizycznej

Zwiększenie dotarcia z przekazem informacyjno-promocyjnym o dowolnej treści wymaga zastosowania dostępnych współcześnie środków i technik komunikacyjnych, wykorzystujących nowoczesne technologie, co pozwala zarówno na zwiększenie zasięgu, jak i uatrakcyjnienie przekazu. Powyższe stwierdzenie jest adekwatne również do upowszechniania i popularyzacji treści dotyczących turystyki, krajoznawstwa, rekreacji i sportu, a także wszelkich pokrewnych obszarów tematycznych. Dotarcie z przekazem o atrakcyjności turystycznej Polski do szczególnej grupy docelowej, jaką są dzieci i młodzież w wieku szkolnym, wymaga przede wszystkim szerokiego zastosowania narzędzi dydaktycznych, będących w stanie skutecznie przyciągnąć, skoncentrować, zaabsorbować i utrzymać, wykazującą tendencję do rozpraszania, uwagę uczniów. Stąd przedmiotem niniejszego rozdziału uczyniono **usystematyzowaną prezentację aktualnych możliwości technologicznych, pozwalających na aktywne spędzanie czasu i skuteczne poznawanie polskich regionów i atrakcji turystycznych** (w tym o charakterze sportowym) **na poszczególnych etapach podróży**: projektowanej, realizowanej i wspominanej.

Przyjęto przy tym założenie o służebności i pomocniczości dostępnego współczesnemu turystyce zbioru mniej lub bardziej innowacyjnych rozwiązań technologicznych, co oznacza, że są one traktowane jako środek do realizacji celów poznawczych, edukacyjnych i wychowawczych, a nie stanowią same w sobie celu, stąd poświęcona im uwaga wpisuje się w szeroko rozumiane wychowanie politechniczne, które w tym przypadku jest zorientowane na umożliwienie aktywizacji turystycznej, krajoznawczej, rekreacyjnej i sportowej w bezpośrednim, a nie tylko wirtualnym zetknięciu z eksplorowaną przestrzenią geograficzną. Wykorzystanie środków technologicznych staje się w tym ujęciu źródłem cząstkowych doświadczeń przed, w trakcie i po podróży, aktywności rekreacyjnej, fizycznej, sportowej czy krajoznawczej, co po spełnieniu określonych warunków umożliwiających realną aktywność pozwala na jej wzbogacenie i większą skuteczność realizacji przypisanych do niej celów. Tym samym, rozsądnie wykorzystana technologia sprzyja realizacji celów turystycznych, krajoznawczych, rekreacyjnych i sportowych o charakterze edukacyjnym, wychowawczym, poznawczym i patriotycznym.

Podejmując się dokonania przeglądu współczesnych form i technik upowszechniania turystyki i popularyzacji wiedzy krajoznawczej, stajemy zatem przed wyzwaniem, jak umiejętnie połączyć dorobek tradycyjnej kultury turystycznej, krajoznawczej, rekreacyjnej i sportowej z dynamicznym wpływem i oddziaływaniem technologii kształtującej styl życia współczesnego i przyszłego człowieka oraz transformującej sieć relacji społecznych. Jednym z warunków skuteczności owego połączenia przeszłości z przyszłością jest troska o to, aby obraz świata, wyłaniający się z wykorzystania technologicznego instrumentarium, w tym odwołujący się do wiadomości teoretycznych przekazywanych uczniom na lekcjach języka polskiego, matematyki, historii, geografii, biologii, muzyki, plastyki i techniki, był możliwie wiernie przedstawiony, a nie zniekształcony. Rolą nauczycieli, edukatorów i animatorów turystyki, krajoznawstwa, rekreacji i sportu jest zatem wypełnienie nowoczesnych mediów i rozwiązań technologicznych treściami, które korespondują z zakresem podstawy programowej i doprowadzają do jej skonfrontowania z życiem, prowadząc do pogłębienia i ugruntowania wyniesionej z domu i szkoły wiedzy o świecie.

Doprecyzowując zadania stawiane przed osobami, które świadomie chcą posługiwać się kompozycją instrumentów technologicznych zorientowanych na edukację turystyczno-krajoznawczą młodego pokolenia, dodajmy kolejne warunki rozważnego wykorzystania tych rozwiązań. Mają one prowadzić do ukształtowania zdrowych wzorców wypoczyniania, bezpośredniej interakcji kulturowej i integracji społecznej na drodze realnego kontaktu z drugim człowiekiem, do spotkania z którym dochodzi przy okazji aktywności turystyczno-krajoznawczej, rekreacyjnej i sportowej. Oddziaływanie przy użyciu bodźców technologicznych ma pobudzać do aktywnego uczestnictwa w zajęciach, a także do recepcji i przekazywania treści krajoznawczych na drodze ich dalszego udostępniania zarówno w ramach rodzinnej komunikacji międzypokoleniowej, jak i przez media społecznościowe. Biorąc pod uwagę, że do istoty krajoznawstwa jest zaliczane gromadzenie i popularyzacja wiedzy na temat własnego kraju²⁷⁹, technologia stanowi naturalne narzędzie wspierające oba te procesy. Powinna ona prowokować dzieci i młodzież do nauki przez praktyczne działanie i zdobywanie własnym wysiłkiem życiowych doświadczeń, kształtowanie nawyków i wzorów postępowania przez aktywny i osobisty udział, zaangażowanie i bezpośrednie uczestnictwo w turystyce, rekreacji i sporcie.

Dążąc do systematyzacji technologicznych środków służących promocji kultury fizycznej i krajoznawstwa, zauważmy, że punkt wyjścia stanowi przeanalizowanie procesu ewolucji technologii kluczowych dla przebiegu **cyfryzacji (digitalizacji)**, rozumianej jako zastosowanie technologii cyfrowych w poszczególnych dziedzinach życia społecznego²⁸⁰, będącej konsekwencją **digitizacji**, stanowiącej proces zamiany (przeróbki) zasobów czy treści analogowych na cyfrowe²⁸¹ (przekształcenia formatu danych z analogowego na cyfrowy)²⁸². Używa się również terminu **czwarta rewolucja technologiczna**, podkreślającego gwałtowność zmian zachodzących w wyniku współczesnego oddziaływania technologii na społeczeństwo, a jednocześnie wyodrębniającego je od podobnych procesów w przeszłości²⁸³. Pojęcie **transformacji cyfrowej** odnosi się z kolei do strukturalnych zmian zachodzących pod wpływem cyfryzacji, w tym dotyczących społeczeństwa, gospodarki, branż, organizacji i jednostek²⁸⁴, modeli funkcjonowania rynku, produkcji, konsumpcji, pracy, państwa i gospodarki globalnej²⁸⁵. Nie przyjmując więc stanowiska **determinizmu technologicznego**, zakładającego, że technologie cyfrowe są główną zmienną (determinantą) wszelkich procesów w transformacjach struktur i relacji społecznych²⁸⁶, odnotujmy fakt, że dzisiejszy świat charakteryzuje się intensywnym rozwojem technologii, prowadzącym do wzrostu ich złożoności, w tym na zasadzie **innowacji**

²⁷⁹ A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 17.

²⁸⁰ Por. K. Śledzińska, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 67.

²⁸¹ Por. M. Stefański, *Spółczesność informacyjna, cyfryzacja*, [w:] *Informatyka ekonomiczna. Teoria i zastosowania*, red. S. Wrycza, J. Maślankowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 538.

²⁸² K. Śledzińska, R. Włoch, dz. cyt., s. 67.

²⁸³ Tamże, ss. 18–19.

²⁸⁴ G. Mazurek, *Transformacja cyfrowa. Perspektywa marketingu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 39.

²⁸⁵ K. Śledzińska, R. Włoch, dz. cyt., s. 68.

²⁸⁶ G. Mazurek, dz. cyt., s. 12.

kombinatoryjnych (technologii powstających jako kombinacje innych technologii)²⁸⁷, a także kształtującym nowe wzorce w procesach społecznych, gospodarczych i politycznych, w tym dotyczących usług oraz dóbr turystycznych, rekreacyjnych, sportowych i związanych z krajoznawstwem, stopniowo substytuując tradycyjne trajektorie tych procesów.

Powstaje zatem pytanie o to, które współczesne technologie mają charakter kluczowy i co wyznacza spektrum analizy technologii wykorzystywanych w interesujących nas obszarach aktywnej turystyki krajoznawczej i kultury fizycznej. W tym zakresie podstawowe znaczenie ma podział na technologie założycielskie procesu cyfryzacji i technologie intensyfikujące ten proces²⁸⁸. **Technologie założycielskie** dla procesu cyfryzacji, stanowiące jej zasadniczą podbudowę i główne czynniki jej rozwoju, są również uznawane za **technologie szerokiego zastosowania** (*general purpose technology*) i zalicza się do nich: komputer, Internet i smartfon²⁸⁹. Technologie te są powszechne, obecne w niemalże wszystkich obszarach życia społecznego, ciągle dynamicznie ulepszone i doskonalone, intensywnie pobudzając kolejne wynalazki i innowacje²⁹⁰. **Technologie intensyfikujące** cyfryzacji i transformacji cyfrowej determinują z kolei ich charakter i nadają tempo, umożliwiając bardziej efektywne i szybsze gromadzenie, przetwarzanie, analizowanie i wykorzystanie danych²⁹¹. Jednocześnie podlegają one rekombinacji, generując nowe kategorie innowacji technologicznych. Technologie intensyfikujące określa się też mianem **technologii transformacyjnych** (*transformational technologies*)²⁹² lub **innowacji rewolucyjnych** (*disruptive innovation*)²⁹³, jako wykazujących największy potencjał akceleracji zmian społecznych i organizacyjnych, a także całkowicie zmieniających sposób interakcji i komunikacji pomiędzy obiektami (ludźmi i maszynami). Do technologii intensyfikujących (transformacyjnych) zaliczymy: media społecznościowe, wirtualną i rozszerzoną rzeczywistość, chmurę obliczeniową, Internet rzeczy (w tym technologie noszone), sztuczną inteligencję, technologie mobilne, robotyzację i *blockchain*.

Przekształcając dokonaną powyżej klasyfikację (podział rozłączny) technologii w systematyzację (uporządkowaną klasyfikację) technologii, odnieśmy się do chronologicznej kolejności etapów w rozwoju Internetu jako technologii założycielskiej cyfryzacji, powiązanej z przypisanymi do tych etapów technologii intensyfikujących. Zostało to przedstawione na rycinie 6.1, która obrazuje wytłanianie się kolejnych generacji sieci internetowej wraz z towarzyszącymi technologiami intensyfikującymi w kierunku narastania połączeń pomiędzy informacjami i ludźmi.

²⁸⁷ K. Śledziwska, R. Włoch, dz. cyt., s. 20.

²⁸⁸ Tamże, s. 21.

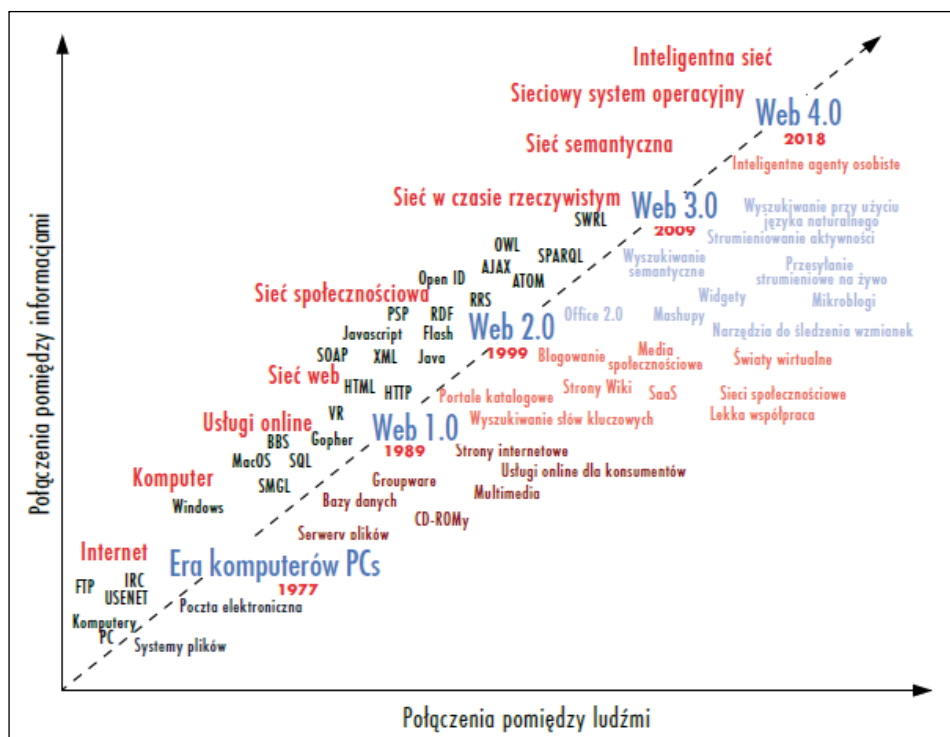
²⁸⁹ Tamże, s. 35.

²⁹⁰ B. Jovanovic, P.L. Rousseau, *General Purpose Technologies*, [w:] *Handbook of Economic Growth*, t. 1, red. P. Angion, S. Durlauf, Elsevier, Amsterdam 2005, ss. 1181–1224; U. Cantner, S. Vannucini, *A new view of general purpose technologies*, „Jena Economic Research Papers”, t. 6, nr 54, 2012, [za:] K. Śledziwska, R. Włoch, dz. cyt., s. 35.

²⁹¹ K. Śledziwska, R. Włoch, dz. cyt., ss. 21 i 36.

²⁹² H.C. Lucas, R. Agarwal, E.K. Clemons, O.A. El Sawy, B. Weber, *Impactful research on transformational information technology: an opportunity to inform new audiences*, „MIS Quarterly”, nr 37 (2), 2013, ss. 371–382; B. Dehning, V.J. Richardson, R.W. Zmud, *The value relevance of announcements of transformational information technology investments*, „MIS Quarterly”, nr 27 (4), 2003, ss. 637–656, [za:] G. Mazurek, dz. cyt., ss. 88–89.

²⁹³ C. Christensen, M.E. Raynor, R. MacDonald, *What is disruptive innovation*, „Harvard Business Review”, nr 93 (12), 1995/2015, ss. 44–53, [za:] G. Mazurek, dz. cyt., s. 88.

Ryc. 6.1. Ewolucja technologii sieciowych

Źródło: DELab UW, opracowanie własne na podstawie: D. Chaffey, *Digital business i e-commerce management. Strategia, realizacja, praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 25, [za:] K. Śledzińska, R. Włoch, M. Słok-Wódkowska, J. Mazur, M. Paliński, M. Sylwoniuk, *Przewodnik po Jednolitym Rynku Cyfrowym dla MŚP*, DELab UW, Warszawa 2017, http://www.delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/02/Przewodnik_dla_MSP.pdf, s. 11 (dostęp: 11.02.2021).

Wyjaśnijmy przy tym występujące na wskazanej rycinie najważniejsze terminy. **Internet drugiej generacji (sieć społecznościowa, Web 2.0)** oznacza zbiór usług sieciowych ułatwiających interakcje pomiędzy użytkownikami sieci a witrynami w celu tworzenia treści generowanych przez użytkowników (*user generated content* – UGC) i wspierania konkretnych zachowań, takich jak udział w społeczności czy sieci społecznościowej, mashupach, ocenianie treści, korzystanie z widgetów czy tagowanie, natomiast **Internet trzeciej generacji (sieć semantyczna, w czasie rzeczywistym, Web 3.0)** odnosi się do sieci internetowej, w której zautomatyzowane aplikacje mają dostęp do danych z różnych usług online w celu zapewnienia użytkownikom pomocy w realizacji złożonych zadań²⁹⁴. Nie wszystkie spośród wymienionych powyżej technologii są dla nas równie ważne, stąd pominiemy tu ich drobiazgową charakterystykę. Zauważmy natomiast, że systematyzacja technologii sieciowych stanowi ciągłe przedmiot nie tylko naukowej dyskusji, stąd rycinę 6.1 należy traktować jako ważki przykład tej systematyzacji. W tabeli 6.1 przedstawiono jej inną, bardziej szczegółową wersję, podając przy tym przykłady zastosowań w interesującym nas obszarze turystyki.

²⁹⁴ D. Chaffey, *Digital business i e-commerce management. Strategia, realizacja, praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, ss. 24–25.

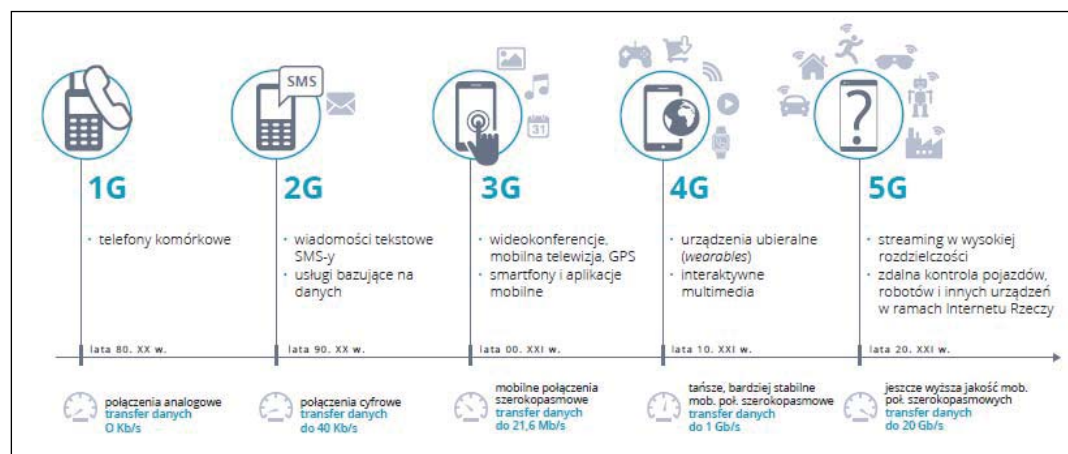
Tabela 6.1. Zastosowanie technologii cyfrowych w turystyce na poszczególnych etapach rozwoju technologii internetowych

Etap rozwoju technologii internetowych	Technologia cyfrowa	Przykłady zastosowań w turystyce
Web 1.0 (sieć tylko do czytania, <i>read-only</i>)	strony i blogi nieinteraktywne i statyczne	strony wizytówkowe obiektów noclegowych
Web 1.5 (sieć ekspertów)	systemy do zarządzania treścią (content management systems – CMS)	strony promujące destynacje turystyczne
Web 2.0 (sieć społecznościowa)	platformy mediów społecznościowych	Facebook, Instagram
	sieci społecznościowe	Lonely Planet, Tripadvisor, Travello
	strony i blogi interaktywne	https://odkryjbeskid.pl/
	podcasty	Lonely Planet
	sieci społecznościowe	TravelTogether, TravelGirls
	agregatory opinii	Tripadvisor
	internetowe wideo	YouTube, Travelistic
	czytniki kanałów RSS	Expedia
	tagowanie	Flickr
	mashupy i interfejs programowania aplikacji (application program interface – API)	możliwość łączenia Google Maps z innymi aplikacjami
	serwis internetowy typu wiki	Wikitravel
Web 2.5 (sieć mobilna)	aplikacje mobilne	aplikacje nawigacyjne do planowania trasy i usługi GPS, np. Waze, Google Maps
	galerie zdjęć	Instagram
Web 3.0 (sieć semantyczna, sieć danych)	wirtualne światy	zwiedzanie wirtualnych hoteli (Virtual Aloft) i destynacji (wieży Eiffla) w Second Life
Web 3.5 (sieć wszechobecna, <i>ubiquitous</i>)	przetwarzanie języka naturalnego (natural language processing – NLP)	Inbenta
	wirtualne sieci społecznościowe 3D	vTime
Web 4.0 (sieć inteligentna)	inteligentny asystent osobisty; sztuczna inteligencja działa jako pośrednik w interakcji człowieka i maszyny	„cyfrowy przyjaciel podróży” towarzyszący w jej trakcie, zintegrowany z technologią noszoną, pomagający załatwiać wszystkie sprawy związane z podróżą
Web 4.5 (sieć hologramów)	zapis fotograficzny na nośniku, który w odczycie daje obrazy przestrzenne 3D	wyświetlanie hologramów obiektów z zakresu turystyki kulturowej przy użyciu smartfona
Web 5.0 (sieć czuła na emocje, <i>sensory-emotion</i> ; sieć myśli, <i>web of thought</i> , sieć symbiotyczna)	rozpoznawanie emocji i reakcji użytkownika; inteligentny telefon umieszczony na głowie odczytuje w czasie rzeczywistym mimikę twarzy i dostraja treści	turyści łączą się za pomocą inteligentnych komunikatorów (smart communicators), jak smartfony, tablety i roboty z rozszerzoną i wirtualną rzeczywistością, w celu wzmocnienia swoich przeżyć w trójwymiarowym wirtualnym świecie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Tavakoli, P. Mura, *Netnography in tourism beyond Web 2.0: a critical assessment*, [w:] *Netnography unlimited: Understanding technoculture using qualitative social media research*, red. R.V. Kozinets, R. Gambetti, Routledge, New York 2021; N.T. Duy, S.R. Mondal, N.T.T. Van, P.T. Dzung, D.X.H. Minh, S. Das, *A Study on the role of Web 4.0 and 5.0 in the sustainable tourism ecosystem of Ho Chi Minh City, Vietnam*, „Sustainability”, nr 12(17), s. 7140; A. Balula, G. Moreira, A. Moreira, E. Kastenholz, C. Eusébio, Z. Breda, *Digital transformation in tourism education*, „Tourism in Southern and Eastern Europe”, vol. 5, 2019, ss. 65–66; R. Tavakoli, S.N.R. Wijesinghe, *The evolution of the web and netnography in tourism: A systematic review*, „Tourism Management Perspectives”, Vol. 29, 2019, ss. 48–55; R. Ogawa, T. Fujimoto, *The possibility of 3D-origami system as a tourism promotion tool for Japan*,

“Journal of Advanced Research in Social Sciences and Humanities”, nr 3 (1), 2018, ss. 1–10; M. Parvathia, R. Mariselvi, *A bird's eye on the evolution – Web 1.0 to Web 5.0 : Lib 1.0 to Lib 5.0.*, “International Journal of Advance Research Trends in Engineering and Technology”, nr 4 (4), 2017, ss. 167–176; G. Soava, *Development prospects of the tourism industry in the digital age*, “Young Economists Journal/Revista Tinerilor Economisti”, nr 12 (25), 2015, s. 112; S. Weber, J. Rech, *An overview and differentiation of the evolutionary steps of the web X.Y movement*, [w:] S. Murugesan, *Handbook of research on Web 2.0, 3.0, and X.0. Technologies, business and social applications*, IGI Global, Pershey 2010, ss. 16–19.

Na rycinach 6.1 i w tabeli 6.1 przedstawiono etapy rozwoju technologii internetowych. Podobnej systematyzacji podlegają kolejne generacje technologii mobilnej, które przedstawiono na rycinie 6.2.

Ryc. 6.2. Etapy rozwoju technologii mobilnej

Źródło: K. Śledziwska, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 43, na podstawie: IEEE ComSoc, <https://prc.chapters.cpmisoc.org/2019/04/01/5g-evolution-wireless-communications/>; G. Hilson, *5G needs more memory to compute*, “EETimes”, 2019, https://www.eetimes.com/document.asp?doc_id=1334512 (dostęp: 20.12.2020).

6.2. Klasyfikacje szczegółowe technologii wykorzystywanych w turystyce i kulturze fizycznej

Dążąc do systematyzacji technologicznego instrumentarium krajoznawcy, zauważmy, że zasadniczo można je podzielić, nawiązując do struktury procesu przeżyć i działań związanych z podróżą, co przedstawiono w tabeli 6.2.

W tabeli 6.2 zasygnalizowano technologie wykorzystywane w aktywności krajoznawczej, które częstokroć w ramach rozwiązań szczegółowych podlegają różnym kombinacjom z niewymienionymi w tabeli technologiami. W tabeli 6.3 przedstawiono z kolei bardziej partykularny podział technologii, które znajdują zastosowanie w sportowej i rekreacyjnej aktywności ruchowej.

Tabela 6.2. Podział środków technologicznych wykorzystywanych do poznawania i popularyzowania treści turystycznych, rekreacyjnych, sportowych i krajoznawczych z perspektywy etapów podróży

Przygotowanie/Wspomnienia	Dojazd/Powrót	Pobyt/Eksploracja
Publikacje internetowe: – strony internetowe – blogi i vlogi podróżnicze – media społecznościowe – fora specjalistyczne	Wirtualne szlaki turystyczne: – wytyczone (np. w Internecie, materiałach informacyjnych), ale nieoznakowane w terenie – niewytyczone ani w przestrzeni wirtualnej, ani w rzeczywistości (zbiór punktów polecanych do odwiedzenia) – zdigitalizowane szlaki oznakowane w terenie – nawigacja satelitarna	Technologie wykorzystywane do realizacji wydarzeń grywalizacyjnych: – tematycznych gier terenowych – gier miejskich – gier na role (RPG) – gier typu LARP – <i>questingu</i> – <i>geocachingu</i> – turystyczno–rekreacyjnych imprez na orientację (TRInO)
Obrazy/ widoki kraju: – fotografia cyfrowa – fotografia narracyjna – internetowe galerie (banki) zdjęć – e–kartki – wirtualne podróże w 3D (po obiektach, miastach, krajach) – multimedia		Technologie wykorzystywane w muzealnictwie: – muzea interaktywne – muzea narracyjne – muzea bez eksponatów – wirtualne kolekcje i wystawy (e–muzea) – digitalizacja zbiorów muzealnych
Aplikacje mobilne łączące wyżej wymienione funkcje		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, s. 17.

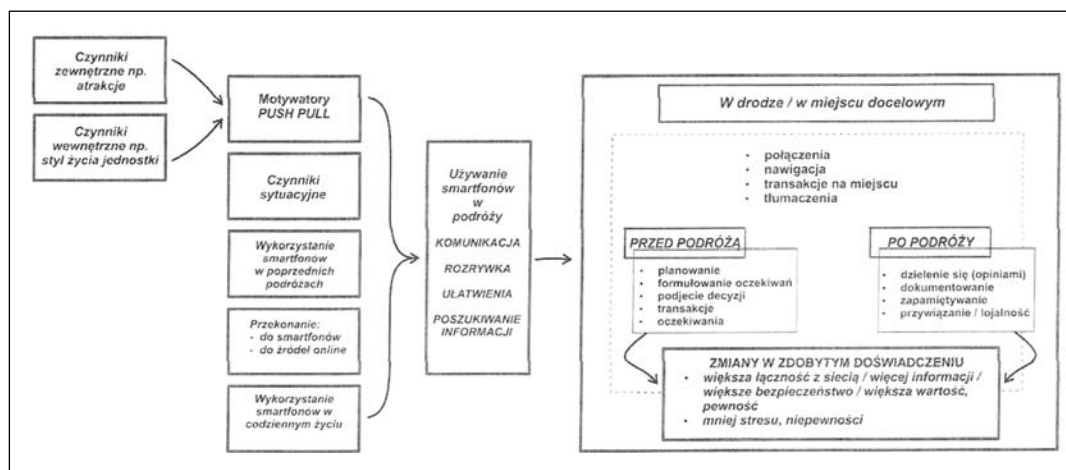
Tabela 6.3. Typizacja technologii wykorzystywanych w sportowej i rekreacyjnej aktywności ruchowej

funkcje	1. pomiar – wykorzystanie czujników do śledzenia (<i>tracking</i>) oraz zbierania fizycznych i psychologicznych parametrów człowieka (danych personalnych o jego zdrowiu i kondycji) w celu oceny jego wydajności i doskonalenia w ramach treningu. 2. instruktaż – wyznaczanie celów, informacje ukierunkowujące i zwrotne dotyczące treningu sportowego, inteligentne wykorzystywanie zebranych danych. 3. motywacja – budowanie i utrzymywanie długoterminowego zaangażowania trenującego przez różnorodność doświadczeń ćwiczeniowych, wspólne wirtualne treningi (zachęta społecznościowa) i informacje zwrotne na temat postępów. 4. cyfrowe opowiadanie własnej historii treningowej (<i>storytelling</i>) – osiągnięć, sukcesów i ścieżki rozwojowej.			
kategoria	technologie śledzące (<i>tracking technology</i>)			wirtualna rzeczywistość
	urządzenia noszone (<i>wearable devices</i>)	aplikacje mobilne	rozwiązania profesjonalne	
grupa docelowa	biegacze, rowerzyści itp.	osoby uprawiające aktywność ruchową o charakterze sportowym	sportowcy wyczynowi i kluby sportowe	
rodzaje	1. słuchawki bezprzewodowe z funkcjami pomiarowymi. 2. inteligentny zegarek z akcelerometrem, żyroskopem, czujnikiem optycznym, zbliżeniowym i światła otoczenia, modulem GPS i łączności bezprzewodowej (w tym NFC), z funkcjonalnościami w zakresie monitorowania i analizy snu, pulsometru, kontroli treningów i wirtualnego trenera.	1. rejestrujące i monitorujące treningi (w tym śledzące sygnał GPS). 2. instruktażowe (zbiory instrukcji ćwiczeniowych, plany treningowe). 3. rejestrująco-instruktażowe.	1. kamery sportowe (<i>action sport cameras</i> – ASC) do tworzenia trójwymiarowych analiz ruchu i ilościowej oceny wydajności sportowej.	symulatory wirtualnej rzeczywistości sportowej – urządzenia pozwalające na prowadzenie treningów i próbnych meczów w świecie wirtualnym

rodzaje	3. zegarki multisportowe (treningowe) z oprogramowaniem zaawansowanych planów treningowych i miernikiem mocy. 4. buty z czujnikami Bluetooth. 5. odzież sportowa z czujnikami. 6. monitor aktywności. 7. monitor położenia GPS. 8. inteligentne okulary do oglądania map i śledzenia aktywności (<i>smart eye glasses</i>).	1. rejestrujące i monitorujące treningi (w tym śledzące sygnał GPS). 2. instruktażowe (zbiory instrukcji ćwiczeniowych, plany treningowe). 3. rejestrująco-instruktażowe.	1. kamery sportowe (<i>action sport cameras – ASC</i>) do tworzenia trójwymiarowych analiz ruchu i ilościowej oceny wydajności sportowej.	
----------------	--	---	---	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Borodako, *Rola i znaczenie nowoczesnych technologii w aktywności fizycznej*, [w:] *Aktywność fizyczna z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych*, red. J. Berbeka, K. Lipecki, Difin, Warszawa 2019, ss. 102–117.

Powyżej zauważono, że smartfon stanowi trzecią, obok komputera i Internetu, technologię założycielską cyfryzacji. Wyłonienie się Web 2.5, czyli sieci mobilnej (tab. 6.1), i rozpowszechnienie smartfonów oraz aplikacji mobilnych wytyczyło nową trajektorię procesu cyfryzacji. Dynamicznie rozwijająca się technologia mobilna (ryc. 6.2) wywarła znaczący wpływ na oprzązowanie turystyczno-krajoznawcze (tab. 6.2) i rekreacyjno-sportowe (tab. 6.3). Smartfon stał się urządzeniem wszechstronnie wykorzystywanym i wpłynął na aktywności turystów przed, w trakcie i po podróży, co zilustrowano na rycinie 6.3.

Ryc. 6.3. Model wykorzystania smartfona w podróży

Źródło: A. Niemczyk, R. Seweryn, K. Klimek, *Przedstawiciele pokolenia Z jako uczestnicy ruchu turystycznego. Potrzeby – motywacje – zachowania*, Difin, Warszawa 2019, s. 41.

6.3. Przykłady projektów wykorzystujących platformy technologiczne w turystyce

Z uwagi na to, że smartfon stał się obowiązkowym składnikiem wyposażenia turysty, uczestnika rekreacji i sportowca, zrealizowano wiele projektów, w ramach których zajmuje on i dedykowane mu aplikacje mobilne szczególne miejsce jako element szerszych systemów informacyjnych i platform, służących do zarządzania turystyką i rekreacją, a zarazem stanowiących

nowoczesne formy upowszechniania krajoznawstwa i kultury fizycznej. W tym zakresie interesującej wiedzy dostarcza cykl publikacji włoskich badaczy z politechniki w Ankonie (Università Politecnica delle Marche), stanowiący wielokrotne studium przypadków, który przeanalizowano poniżej chronologicznie, poczynając od sfinalizowanego w 2016 r. projektu „La valle del Pensare – LUNGO IL CORSO DEL POTENZA”²⁹⁵ (z włoskiego dosłownie „Dolina Myślenia – wzdłuż brzegu rzeki Potenza”) (tab. 6.4 i ryc. 6.4).

Tabela 6.4. Zintegrowana platforma projektu „La valle del Pensare – LUNGO IL CORSO DEL POTENZA”

Scentralizowany system analizy treści i zarządzania przepływem danych								
Portal internetowy			Zarządzanie relacjami z klientami (CRM)		Cyfrowe oznakowanie		Aplikacja	
Web 2.0 i sieć społecznościowa	Mapowanie RSS i geoRSS oraz ścieżki	Kody QR	Newsletter	Zarządzanie listą użytkowników	Dystrybucja treści	Interaktywny interfejs	Dostęp do treści na urządzeniach mobilnych	Zgodność z telefonem i tabletem

Źródło: R. Pierdicca, M. Paolanti, E. Frontoni, *eTourism: ICT and its role for tourism management*, „Journal of Hospitality and Tourism Technology”, vol. 10, nr 1, 2019, s. 92.

System komunikacyjny „La valle del Pensare...” pozwala na zarządzanie multimedialnymi treściami turystyczno-krajoznawczymi, przenoszonymi pomiędzy stroną internetową, aplikacją mobilną a ekranem dotykowym totemu (słup sygnalizacyjny), i standardowym oznakowaniem turystycznym, bazującymi na platformie o architekturze opartej na pojedynczej chmurze obliczeniowej. Użytkownicy mogą dodawać i aktualizować zdjęcia, filmy i interesujące historie, tworzyć trasy tematyczne dla gmin prowincji Macerata, dzieląc się informacją turystyczną i kulturalną. Korzystając z usług kontekstowych (w tym przypadku geolokalizacyjnych), mogą mieć przez aplikację mobilną dostęp do interaktywnych doświadczeń, w tym związanych z wykorzystaniem silnika rzeczywistości poszerzonej. Wszystkie treści są możliwe do udostępnienia w sieciach społecznościowych dzięki specjalnym przyciskom (*sharing buttons*), dzięki czemu cała treść jest oceniana i komentowana przez użytkowników, przyczyniając się do udoskonaleń.

Ciekawym elementem platformy projektu „La valle del Pensare...” jest cyfrowe oznakowanie (*digital signage, dynamic signage*), stanowiące szczególną formę dostarczania treści multimedialnej w sposób zaprogramowany, ukierunkowanej na konkretne niszowe audytoryum (*sliver-casting*), polegającą na wyświetlaniu odpowiednich treści w miejscach publicznych. Mechanizm działania cyfrowego oznakowania został przedstawiony na rycinie 6.4.

Użytkownik konfiguruje swój interfejs, a następnie definiuje treści oraz interfejsy RSS (*Really Simple Syndication*) i API (*Application Programming Interface*), służące do informowania go w przyszłości o aktualizacjach. Na tej podstawie dochodzi do harmonogramowania i dostarczania treści opartych na lokalizacji użytkownika.

Aplikacja mobilna projektu „La valle del Pensare...” oferuje możliwość generowania kodu QR z odpowiednim oprogramowaniem, który powinien być następnie umiejscowiony w bli-

²⁹⁵ R. Pierdicca, M. Paolanti, E. Frontoni, *eTourism: ICT and its role for tourism management*, „Journal of Hospitality and Tourism Technology”, vol. 10, nr 1, 2019, ss. 90–103.

Ryc. 6.4. Mechanizm cyfrowego oznakowania w ramach projektu „La valle del Pensare...”

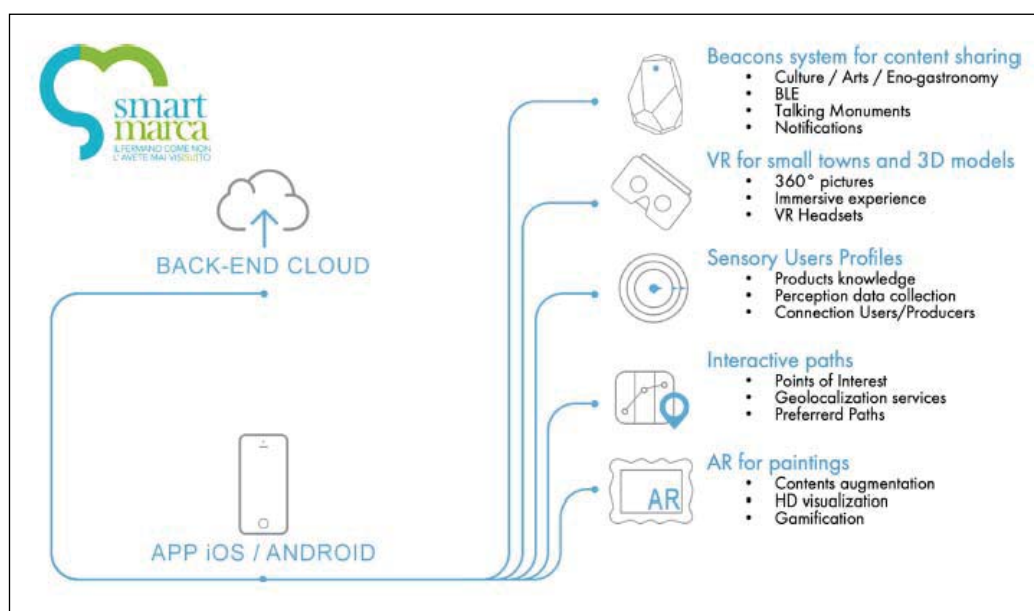
Źródło: R. Pierdicca, M. Paolanti, E. Frontoni, *eTourism: ICT and its role for tourism management*, „Journal of Hospitality and Tourism Technology”, vol. 10, nr 1, 2019, s. 97.

skości lokalnych atrakcji (*points of interest* – POI), uzupełniony o takie rozwiązania jak strona, przewodniki i treść multimedialna. Silnik rzeczywistości rozszerzonej w aplikacji mobilnej projektu „La valle del Pensare...” pozwala na oglądanie obiektów wirtualnych w widoku kamery, bazujących na lokalizacji (na podstawie odbiornika sygnału GPS) i orientacji użytkownika (na podstawie żyroskopu i kompasu). Dostawcami treści ze strony podaźowej w projekcie „La valle del Pensare...” były samorządy gmin oraz zarządzający obiektami dziedzictwa, przy czym wzajemność interesów i planowanie uczestniczące stanowią najskuteczniejszy sposób zaangażowania partnerów nie tylko w opracowanie projektu, lecz również zarządzanie nim w czasie. Projekt daje możliwość edukowania turystów o odwiedzanych miejscach i atrakcjach, natomiast samorządom lokalnym daje możliwość śledzenia w czasie rzeczywistym kluczowych wskaźników realizacji projektu.

Kolejnym interesującym nas projektem technologiczno-turystycznym, funkcjonującym we włoskim regionie Marche, jest projekt „SmartMarca”, realizowany jako partnerstwo publiczno-prywatne przez Uniwersytet w Maceracie, Politechnikę w Ankonie, stowarzyszenie Marca Fermana i dwie firmy typu *start-up*, operujące na polu multimediiów, VR i AR²⁹⁶. Został on wdrożony w procesie, w którym wzięli udział lokalni aktorzy (burmistrzowie, społecznicy, stowarzyszenia kultury, operatorzy turystyczni i kulturowi), w wyniku czego został wprowadzony cyfrowy i innowacyjny system wspierający menadżerów i użytkowników. Dzięki niemu agregatorzy produktu turystyki kulturowej regionu mogą bardziej adekwatnie dostosować się do potrzeb turystów, poprawiając jakość informacji cyfrowej dotyczącej dziedzictwa kulturowego.

²⁹⁶ C. Ferrara, R. Pierdicca, M. Paolanti, C. Aleffi, S. Tomasi, G. Paviotti, P. Passarini, C. Migrani, A. Ferrara, A. Cavicchi, E. Frontoni, *The role of ICTs and public-private cooperation for cultural heritage tourism. The case of Smart Marca/Il ruolo delle ICT e della cooperazione pubblico-privati per il turismo culturale. Il caso di Smart Marca*, „Il Capitale Culturale. Studies on the Value of Cultural Heritage”, nr 10, 2020, ss. 189–204.

Rycina 6.5 i tabela 6.5 pokazują bazującą na chmurze obliczeniowej architekturę aplikacji mobilnej projektu „SmartMarca”, wykorzystującego zarówno VR, jak i AR, natomiast używającego *beaconów* i systemu geolokalizacji do wsparcia doświadczenia turystycznego użytkowników. Systemy AR zostały rozwinięte, aby ułatwić klientom analizę dwóch obrazów (w tym słynnego *Pokłonu pasterzy* Rubensa). Aplikacja pozwala zidentyfikować treści AR przez obramowanie obrazu przez kamerę smartfona. Rozszerzenie polega na dostarczeniu kilku tagów z podświetlaną treścią odnoszącą się do szczegółowych charakterystyk w celu kompletnego odbioru dzieła sztuki. System VR ma z kolei na celu zapewnienie widzialności najbardziej znaczących miejsc i miast Marca Fermana, takich jak szczegółowy obraz amfiteatru rzymskiego w Falerone, zrekonstruowany w 3D, dzięki któremu można zrozumieć wartość historyczną obszaru. Użytkownicy mogą wchodzić w interakcję z aplikacją przez wyrażanie ich percepcji produktu, stworzenie osobistego profilu, a następnie sprawdzenie związku produktu z oficjalnym profilem sensorycznym oraz wyrażenie uznania dla produktu.

Ryc. 6.5. Architektura aplikacji „SmartMarca”

Źródło: E. Frontoni, M. Paolanti, M. Puggioni, R. Pierdicca, M. Sasso, *Measuring and assessing augmented reality potential for educational purposes: SmartMarca project*, [w:] *Augmented Reality, Virtual Reality and Computer Graphics. 6th International Conference, AVR 2019*, red. L.T. De Paolis, P. Bourdot, Santa Maria al Bagno, Italy, June 24–27, 2019, Proceedings, Part II, Springer, Cham 2019, s. 324.

Tabela 6.5. Architektura aplikacji „SmartMarca”

Główne komponenty	Elementy szczegółowe
System beaconów do dzielenia się treściami	Kultura/sztuka/enogastronomia
	BLE (Bluetooth Low Energy)
	„Mówiące” pomniki
	Powiadomienia

Rzeczywistość wirtualna i modele 3D	Zdjęcia 360°
	Immersyjne doświadczenie
	Zestawy słuchawkowe do rzeczywistości wirtualnej
Profile sensoryczne użytkowników	Wiedza produktowa
	Gromadzenie danych percepcyjnych
	Połączenie między użytkownikami a producentami
Interaktywne trasy	Punkty zainteresowania (<i>point of interest</i> – POI)
	Usługi geolokalizacyjne
	Preferowane trasy
AR dla obrazów	Poszerzenie treści
	Wizualizacja HD
	Gamifikacja

Źródło: E. Frontoni, M. Paolanti, M. Puggioni, R. Pierdicca, M. Sasso, *Measuring and assessing augmented reality potential for educational purposes: SmartMarca project*, [w:] *Augmented Reality, Virtual Reality and Computer Graphics. 6th International Conference, AVR 2019*, red. L.T. De Paolis, P. Bourdot, Santa Maria al Bagno, Italy, June 24–27, 2019, Proceedings, Part II, Springer, Cham 2019, s. 324.

Analiza projektu „SmartMarca” doprowadza nas też do wartościowej poznawczo, wielokryterialnej kategoryzacji turystycznych aplikacji mobilnych (tab. 6.6), w której wyróżniono profil aplikacji „SmartMarca”.

Tabela 6.6. Typizacja aplikacji mobilnych w turystyce wraz z zaznaczeniem profilu aplikacji „SmartMarca”

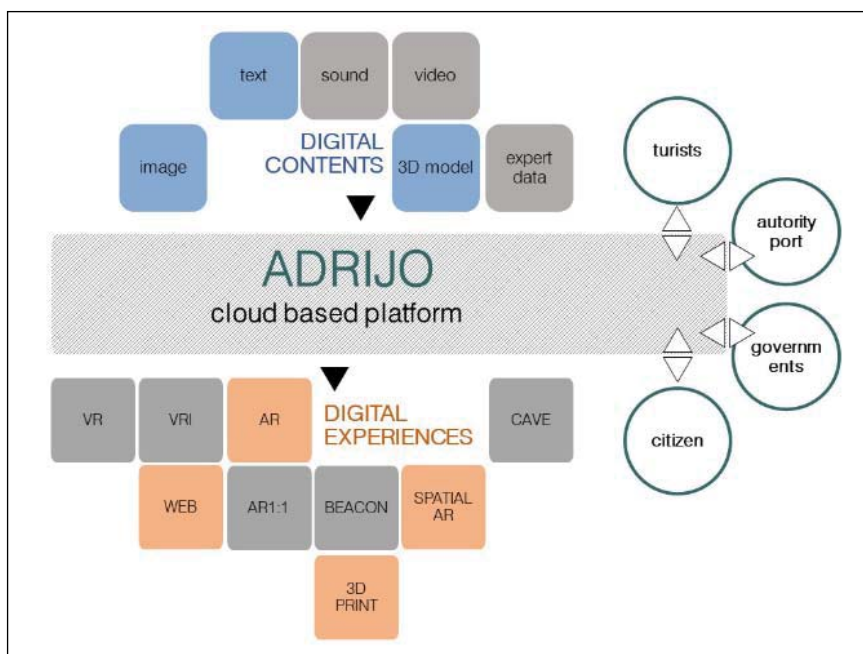
Kryterium podziału	Rodzaj	Funkcja
Treść i natura dostarczanej informacji	Menadżer informacji o lotach	Wyszukiwanie i śledzenie lotów
	Przewodnik po destynacji	Dostarczanie specyficznej informacji o miejscu/destynacji
	Internetowe biuro podróży	Poszukiwanie i rezerwowanie różnych usług podróży
	Asystent podróży	Dostarczanie szybkich informacji turystycznych (punkt dostępowy WiFi, stacje benzynowe, czas lokalny itp.)
	Przewodnik po atrakcjach	Udzielanie rad podróży
	Rozrywka	Dostarczanie propozycji zabawy
	Tłumacz	Dostarczanie praktycznych informacji dotyczących codziennego życia w destynacji
	Transport lokalny	
	Zamiana walut	
	Kalkulator napiwków	
	Rozszerzona rzeczywistość	Oglądanie sytuacji na żywo w innych miejscach przez kamery internetowe

Funkcje techniczne	Informacja	Dostarczanie informacji z ewentualnymi funkcjami wyszukiwania
	Dwustronne możliwości współdzielenia	Dostarczanie informacji od użytkowników (np. na temat ich lokalizacji, preferencji itp.) do dostawcy usługi przez samą aplikację lub media społecznościowe, w tym blogi
	Wykrywalność kontekstu	Oparte na czujnikach kontekstowych (np. czasowe i przestrzenne czynniki lokalizacji)
	Internet rzeczy	Zdolne do komunikowania z innymi ludźmi i codziennymi obiektami (np. pojazdami, przesyłkami)
	Tagowanie	Zdolne do pozostawiania informacji w miejscach i obiektach dla przyszłych odwiedzających
Poziom personalizacji	Preferencje osobiste	Satysfakcjonujące, zróżnicowane preferencje osobiste
	Wrażliwość na lokalizację	Dostarczające interakcji przez systemy informacji o miejscu
	Bezpieczeństwo	Pozwalające na kontrolę informacji osobistych
	Kontrola przez Internet	Dostarczające programów lojalnościowych, książek elektronicznych, kompilacji planu podróży
	Dodawanie treści	Mogące się zmieniać dzięki treści dodanej przez użytkowników
	Zmiany estetyczne	Mogące zmieniać swój wygląd, aby dopasować się do preferencji użytkowników
	Identyfikacja dla różnych użytkowników	Niepozwalające na żadną interakcję

Źródło: C. Ferrara, R. Pierdicca, M. Paolanti, C. Aleffi, S. Tomasi, G. Paviotti, P. Passarini, C. Migrani, A. Ferrara, A. Cavicchi, E. Frontoni, *The role of ICTs and public-private cooperation for cultural heritage tourism. The case of Smart Marca/Il ruolo delle ICT e della cooperazione pubblico-privati per il turismo culturale. Il caso di Smart Marca, „Il Capitale Culturale. Studies on the Value of Cultural Heritage”, nr 10, 2020, ss. 189–204.*

Trzeci z charakteryzowanych projektów technologiczno-turystycznych to, będący na etapie realizacji, transgraniczny włosko-chorwacki projekt Unii Europejskiej w ramach programu Interreg – „REMEMBER” (*Restoring the Memory of Adriatic ports sites. Maritime culture to foster Balanced Territorial growth*), ustanawiający sieć dla wspólnej waloryzacji ośmiu portów adriatyckich (Ankony, Rawenny, Wenecji, Triestu, Rijeki, Zadaru, Splitu i Dubrownika)²⁹⁷. Kluczowym punktem projektu jest innowacyjna, modularna, skalarna, interoperacyjna i wielokanałowa architektura cyfrowa, oparta na chmurze obliczeniowej platformy wymiany informacji wirtualnych muzeów (ryc. 6.6).

²⁹⁷ P. Clini, E. Frontoni, R. Quattrini, R. Nespeca, R. Pierdicca, *ICT Driven Platform for High-Quality Virtual Contents Creation and Sharing with e-Tourism Purposes. The Interreg IT-HR REMEMBER Project*, [w:] *Proceedings of AVI 2CH 2020: Workshop on Advanced Visual Interfaces and Interactions in Cultural Heritage (AVI 2CH 2020)*, ACM, New York 2020, s. 1.

Ryc. 6.6. Architektura i funkcjonalności platformy ADRIJO

Źródło: P. Clini, E. Frontoni, R. Quattrini, R. Nespeca, R. Pierdicca, *ICT Driven Platform for High-Quality Virtual Contents Creation and Sharing with e-Tourism Purposes. The Interreg IT-HR REMEMBER Project*, [w:] *Proceedings of AVI 2CH 2020: Workshop on Advanced Visual Interfaces and Interactions in Cultural Heritage (AVI 2CH 2020)*, ACM, New York 2020, s. 2.

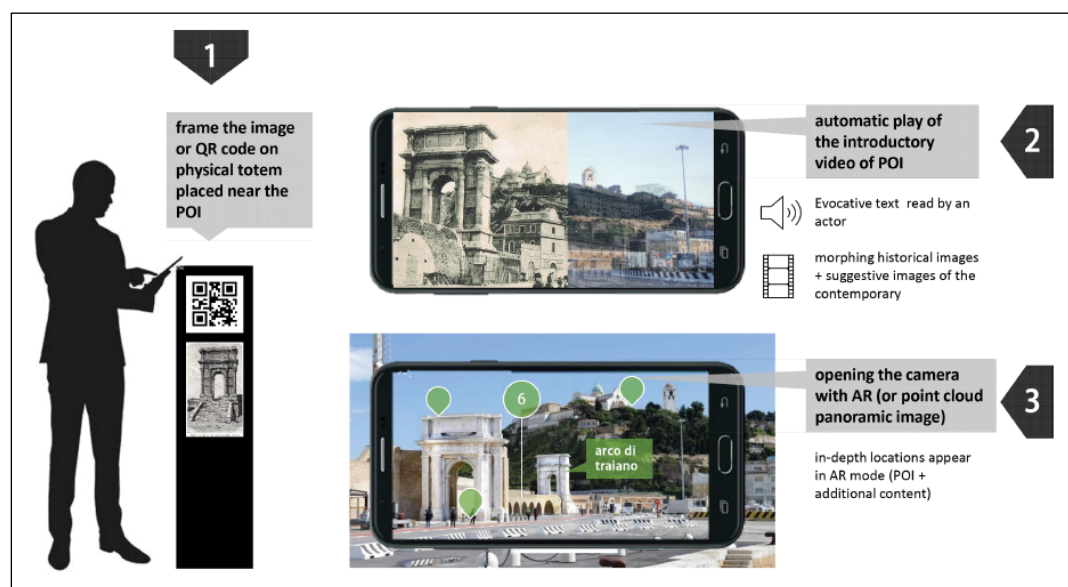
Długoterminowa i oparta na otwartych danych platforma ADRIJO, zaprojektowana jako repozytorium dziedzictwa kulturowego, będzie wykorzystywała multimedialne treści cyfrowe (tekst, dźwięk, zdjęcia, filmy, modele 3D i dane eksperckie) do generowania różnych doświadczeń cyfrowych (VR, VRI, AR, CAVE²⁹⁸, WEB, AR1:1, BEACON, SPATIAL AR i 3D PRINTING). Takie podejście pozwala na interoperacyjność pomiędzy interfejsami (miejscowym, internetowym i mobilnym) oraz różnymi użytkownikami (rozszerzona użyteczność metadanych dla ekspertów i laików). Architektura zapewnia wydajność zarządzania usługami kontekstowymi, tzn. powiązanymi z lokalizacją, nawykami i aktywnością użytkownika²⁹⁹, analizując dane związane z różnymi doświadczeniami. Platforma realizuje dwa zasadnicze zadania: zarządzania informacją dotyczącą dziedzictwa, a zarazem interoperacyjnej wymiany danych, jednocześnie administrując regułami stosownie do kontekstu aplikacji i typizacji użytkowników. Administrator bazy danych zarządza wirtualnym zwiedzaniem (przy użyciu zdjęć panoramicznych lub filmów 360°, także z drona), oferując proste, ale wydajne narzędzie do odwiedzania przestrzeni. Składa się ono z panoramicznych zdjęć (widoku) połączonych ze sobą, widzianych w 360° w trybie

²⁹⁸ *Cave Automatic Virtual Environments* – aplikacja transformująca powierzchnie (ściany i podłogi) w ekrany do projekcji immersyjnych doświadczeń, przeważnie stosowanych w edukacji dziedzictwa kulturowego przy użyciu okularów 3D. Źródło: C. Ferrara, R. Pierdicca, M. Paolanti, C. Aleffi, S. Tomasi, G. Paviotti, P. Passarini, C. Migrani, A. Ferrara, A. Cavicchi, E. Frontoni, dz. cyt., s. 195.

²⁹⁹ Por. M. Kachniewska, *Tworzenie wartości dodanej na bazie kontekstowych aplikacji mobilnych (przypadek branży turystycznej)*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”, nr 3, 2019, s. 16.

immersyjnym, i wzbogaconych przez inne metadane w formie wyskakujących okien (*popup*), np. tekstu, dźwięków, obrazów HD i filmów. Pojedynczy interfejs graficzny pozwala cieszyć się doświadczeniem widoku 360° wszystkim użytkownikom, także niebędącym ekspertami i osobami zaznajomionymi z formatami cyfrowymi (np. Google Maps). Tam, gdzie to możliwe, wirtualne zwiedzanie miałoby zaznaczoną mapę z pokazanymi punktami widoku 360°, co pozwalałoby przejść bezpośrednio do preferowanego zdjęcia panoramicznego.

Rozwijając cyfrowe doświadczenia w wirtualnych muzeach, badacze projektu „REMEMBER” rozpatrują adaptację hybrydowej formy geolokalizowanego przemieszczenia treści, połączonego także ze śledzeniem opartym na widoku AR, co zostało pokazane na rycinie 6.7. Najpierw użytkownik otrzymuje przegląd obszaru otaczającego obiekt (POI). Po obramowaniu QR kodu lub logo ADRIJO następuje automatyczne odtworzenie otwierającego filmu o obiekcie. Następnie urządzenie śledzi pozycję kamery przez wykrycie i rozpoznanie cech geometrycznych w środowisku rzeczywistym, aby ustanowić korespondencję do świata 3D i obrazu 2D.

Ryc. 6.7. Architektura i funkcjonalności platformy ADRIJO

Źródło: P. Clini, E. Frontoni, R. Quattrini, R. Nespeca, R. Pierdicca, *ICT Driven Platform for High-Quality Virtual Contents Creation and Sharing with e-Tourism Purposes. The Interreg IT-HR REMEMBER Project*, [w:] *Proceedings of AVI 2CH 2020: Workshop on Advanced Visual Interfaces and Interactions in Cultural Heritage (AVI 2CH 2020)*, ACM, New York 2020, s. 3.

Podsumowując, biorąc pod uwagę cele niniejszego rozdziału, czyli usystematyzowaną prezentację aktualnych możliwości technologicznych, pozwalających na aktywne spędzanie czasu i skuteczne poznawanie polskich regionów, walorów i atrakcji turystycznych na poszczególnych etapach podróży: projektowanej, realizowanej i wspominatej, przedstawione doświadczenia krajowe i zagraniczne mogą posłużyć do lepszego przemyślenia i konstrukcji wielofunkcyjnej platformy edukacyjnej dedykowanej do projektu, którą opisano w dalszej części kompendium.

CZĘŚĆ II

Założenia i charakterystyka projektu MCETS

ROZDZIAŁ VII

Cele i spodziewane efekty projektu

ROZDZIAŁ VIII

Adresaci projektu

ROZDZIAŁ IX

Ogólna charakterystyka procesu realizacji projektu

ROZDZIAŁ X

Koncepty teoretyczne będące podstawą programu edukacyjnego

ROZDZIAŁ XI

Charakterystyka stacji i związanych z nimi atrakcji przewidzianych w ramach programu edukacyjnego

ROZDZIAŁ XII

Wielofunkcyjna platforma i aplikacja mobilna dedykowana do projektu MCETS

Ramka 7.1. Polska Organizacja Turystyczna jako popularyzator turystyki krajowej oraz inicjator projektu MCETS

(opracowanie własne na podstawie materiałów przekazanych przez POT)

Polska Organizacja Turystyczna (POT) jest narodową organizacją turystyczną (*National Tourism Organizations – NTO*), która powstała na mocy ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. Jest podmiotem krajowej polityki turystycznej, odpowiadającym przede wszystkim za promocję turystyczną Polski. Jest to platforma współpracy i budowania wzajemnych powiązań pomiędzy organami administracji rządowej, samorządowej oraz różnych organizacji turystycznych, w tym prywatnych przedsiębiorstwach, samorządów gospodarczych i zawodowych czy organizacji pozarządowych. Tego typu struktury organizacyjne występują w wielu krajach europejskich (Finlandia, Wielka Brytania, Węgry itd.). W ślad za tym na poziomie regionów funkcjonują Regionalne Organizacje Turystyczne (ROT), a lokalnie – Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT). Obecnie każde polskie województwo posiada Regionalną Organizację Turystyczną.

Głównym celem działalności Polskiej Organizacji Turystycznej jest promowanie i rozwój Polski jako kraju atrakcyjnego turystycznie. Zadanie to realizowane jest zarówno w kraju, jak i zagranicą. Obecnie POT aktywnie działa na 30 rynkach zagranicznych, posiadając 14 zagranicznych ośrodków, w tym 11 w Europie oraz 3 w krajach pozaeuropejskich: USA (Nowy Jork), Chiny (Pekin) oraz Japonia (Tokio).

Biorąc pod uwagę cele szczegółowe działalności POT, należy podkreślić, że są one skupione wokół kilku wiodących inicjatyw. Polska Organizacja Turystyczna realizuje tematyczne kampanie promujące Polskę w kraju i zagranicą, gdzie pokazuje nasz kraj jako destynację atrakcyjną dla turystów, nowoczesną, z korzystnymi cenami i wysokim standardem usług. Organizuje także stoiska narodowe na największych krajowych i zagranicznych targach turystycznych, w ramach których wystawcami są m.in. przedstawiciele samorządów regionalnych i lokalnych, jak również branży turystycznej. Ważną częścią działalności promocyjnej prowadzonej przez POT jest pozyskanie i realizacja wizyt studyjnych dla zagranicznych dziennikarzy i touroperatorów w celu pokazania piękna i atrakcyjności turystycznej Polski. W efekcie przekłada się to na publikacje o Polsce w zagranicznych czasopiśmie, jak również lokowanie polskich destynacji w katalogach i ofertach zagranicznych operatorów turystycznych.

Polska Organizacja Turystyczna wydaje różnego rodzaju materiały poświęcone krajowej turystyce, zwłaszcza dotyczące turystyki aktywnej, biznesowej, uzdrowskiej, prezentacji walorów turystycznych miast i regionów, w tym zabytków UNESCO, a także związane z inną tematyką, która może wzbudzać zainteresowanie Polską ze strony potencjalnego turysty. Materiały są publikowane w 12 wersjach językowych. Istotną część działalności POT związana jest z współpracą z samorządami terytorialnymi i branżą turystyczną, w tym zwłaszcza z regionalnymi i lokalnymi organizacjami turystycznymi. Działania te wiążą się przede wszystkim z pobudzeniem zainteresowania polskimi miastami, regionami oraz produktami turystycznymi wśród krajowych i zagranicznych turystów. Współpraca ta przybiera różne formy (seminaria, szkolenia, wspólne imprezy promocyjne itp.).

Nieodłącznym elementem rozwoju turystyki jest sprawnie działający i odpowiadający zgłaszanym przez turystów potrzebom system informacji turystycznej (SIT). POT prowadzi jego część internetową. Zajmuje się także analizami trendów, jakie występują w światowej turystyce. Przy tej okazji współpracuje z międzynarodowymi organizacjami turystycznymi, co pomaga odpowiednio ukierunkowywać dalszy rozwój i promocję polskiej turystyki, zwłaszcza w kontekście turystyki biznesowej, której rozwojem zajmuje się Biuro Konferencji i Kongresów, a Polska Organizacja Turystyczna czynnie wspiera jego działalność, wykorzystując przy tym różne instrumenty, w tym promocję.

Strony internetowe:

STRONA GŁÓWNA POT

www.pot.gov.pl

STATUS POT

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000903/O/D20190903.pdf>

USTAWA O POT

<https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1420/Tekst%20jednolity%20ustawy%20o%20Polskiej%20Organizacji%20Turystycznej.pdf>

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział VII

Cele i spodziewane efekty projektu

7.1. Cel główny oraz cele szczegółowe projektu MCETS

7.1.1. Cele edukacyjne, wychowawcze oraz związane z wiedzą o społeczeństwie i środowisku

7.1.2. Cele krajoznawczo-popularyzatorskie

7.1.3. Cele związane z promocją aktywności turystycznej (realizowanej w Polsce), aktywności ruchowej i zdrowego stylu życia

7.1.4. Cele integrujące turystycznych interesariuszy funkcjonujących w społecznościach lokalnych

7.1.5. Cele związane z aktywizacją gospodarki turystycznej

7.2. Spodziewane krótko- i długookresowe efekty projektu

7.1. Cel główny oraz cele szczegółowe projektu MCETS

Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła” to projekt, w ramach którego realizowanych jest wiele działań istotnych dla rozwoju dzieci i młodzieży, ale także społeczności lokalnych czy regionów turystycznych. Turystyka jest dziedziną interdyscyplinarną i na wielu poziomach oddziałuje na ludzi, gospodarkę czy środowisko przyrodnicze. Stąd cele związane z projektem MCETS również należy ujmować pod różnym kątem. Jednakże naczelną ideą projektu związana jest z upowszechnianiem aktywności turystycznej wśród dzieci i młodzieży, wykorzystując przy tym środki, które przemawiają do współczesnego młodego człowieka. Aby osiągnąć zamierzone cele, trzeba wykorzystać różnorodne formy komunikacji oraz atrakcyjne dla dzieci i młodzieży narzędzia, takie jak np. gry i zabawy związane z pracą zespołową. Zostały one wyszczególnione w dalszej części opracowania. Warunkiem realizacji powyższych celów jest podjęcie odpowiednich działań na poszczególnych etapach realizacji projektu, w tym nie tylko podczas centralnego wydarzenia związanego z projektem, czyli wizyty pojazdu „Turystycznej Szkoły” (TURBUS), ale także przed i po tym wydarzeniu.

Cel główny projektu MCETS sformułowano następująco:

Celem głównym projektu MCETS jest
**zachęcenie dzieci i młodzieży do podejmowania podróży turystycznych po ojczystym kraju
przez edukowanie w zakresie znajomości walorów turystycznych,
możliwości uprawiania różnych form turystyki i aktywności ruchowej
na podstawie wiedzy z zakresu różnych obszarów turystyki,
a przy wykorzystaniu narzędzi multimedialnych oraz praktycznego przygotowania politechnicznego.**

Realizacja projektu MCETS pozwoli na osiągnięcie wielu celów szczegółowych. Zostały one poniżej zestawione tematycznie, odwołując się do wartości związanych z projektem MCETS.

7.1.1. Cele edukacyjne, wychowawcze oraz związane z wiedzą o społeczeństwie i środowisku

Uwzględniając aspekty odnoszące się do edukacji, podnoszenia poziomu wiedzy i wychowywania w ramach projektu MCETS, należy zwrócić uwagę na osiągnięcie celu ogólnego w tym zakresie, jakim jest podnoszenie poziomu wiedzy o turystyce oraz kształtowanie postaw zgodnych z przyjętymi normami społecznymi. Istotne jest tutaj edukowanie, ale powiązane z wychowywaniem do roli aktywnego turystycznie i rekreacyjnie członka społeczeństwa. W ramach celów szczegółowych projektu MCETS w tym zakresie należy wyszczególnić:

- * edukowanie w zakresie różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego,
- * wspomaganie rodziny i szkoły w procesie wychowania i społecznego zaangażowania,

- * pogłębienie i ugruntowanie wiedzy o świecie, którą uczniowie wynieśli ze szkoły lub nabyli na drodze samokształcenia,
- * poszerzenie wiedzy dzieci i młodzieży z zakresu turystyki, w tym jej różnorodnych form (ze szczególnym uwzględnieniem krajoznawstwa),
- * kształtowanie społecznie pożądanych postaw i osobowości młodych ludzi,
- * wywołanie w dzieciach i młodzieży ciekawości świata i zainteresowanie przejawami działalności człowieka,
- * kształtowanie postaw twórczych i wzbudzanie nowych zainteresowań,
- * poznanie innowacji technicznych i nowych technologii wykorzystywanych w turystyce,
- * podniesienie poziomu wiedzy dzieci i młodzieży z zakresu bezpieczeństwa, zwłaszcza w górach i na wodzie/nad wodą,
- * ciekawe zagospodarowanie czasu podczas lekcji, połączone z aktywnością ruchową i zabawą,
- * nabycie praktycznych umiejętności związanych z użytkowaniem i wykorzystywaniem do własnych celów sprzętu turystycznego oraz współczesnych technologii informatycznych.

7.1.2. Cele krajoznawczo-popularyzatorskie

Poznanie kraju ojczystego jest najważniejszym zadaniem z punktu widzenia polityki turystycznej państwa. Chodzi o utrzymywanie stałego zainteresowania dziedzictwem kulturowo-przyrodniczym ojczyzny, co z jednej strony kształtuje postawy patriotyczne, a z drugiej – przynosi wymierne efekty ekonomiczne dla społeczności odwiedzanych. Celami szczegółowymi projektu MCETS, związanymi z popularyzacją idei krajoznawstwa, są:

- * wzrost zainteresowania własnym dziedzictwem narodowym oraz troski o zachowanie walorów kulturowych i przyrodniczych, począwszy od najbliższego otoczenia miejsca zamieszkania oraz szkoły,
- * wzrost świadomości narodowej i postaw obywatelskich, jak również rozwijanie uczuć patriotycznych oraz zainteresowania i przywiązania do kraju ojczystego,
- * lepsze poznanie walorów turystycznych Polski, jej poszczególnych regionów oraz najbliższej okolicy miejsca zamieszkania i szkoły,
- * wywołanie emocji i niezapomnianych przeżyć, na tyle silnych, że przełożą się one na chęć podróżowania do miejsc poznanych wirtualnie,
- * kształtowanie poczucia piękna w stosunku do wytworów własnej kultury, zwyczajów, tradycji, języka, muzyki, obyczajów itd.,
- * zainteresowanie i wywołanie pragnienia poznania najbliższej okolicy, jej historii, teraźniejszości oraz przyszłości,
- * poznanie zasad współżycia w symbiozie ze środowiskiem przyrodniczym oraz działania na rzecz umiłowania natury i rozwijania wrażliwości na piękno przyrody,
- * wykorzystanie nowoczesnych technologii w procesie wprowadzania i wdrażania dzieci i młodzieży do krajoznawstwa,
- * weryfikacja wiedzy teoretycznej dotyczącej uprawiania turystyki w Polsce z wiedzą praktyczną, co pozwala nawiązać dialog z młodymi ludźmi i zainteresować ich tematem.

7.1.3. Cele związane z promocją aktywności turystycznej (realizowanej w Polsce), aktywności ruchowej i zdrowego stylu życia

Istotną rolę w ramach projektu MCETS będzie odgrywać promocja i to zarówno w kontekście aktywności turystycznej czy ruchowej, jak również propagowania postaw prozdrowotnych. Stanowi ona kluczowe narzędzie w zakresie informowania i nakłaniania do podejmowania działań w zakresie turystyki. Jest także podstawowym instrumentem państwa w kontekście rozpropagowania turystyki krajowej. Celami szczegółowymi, dotyczącymi działalności promocyjnej w ramach projektu MCETS, są:

- * popularyzowanie wartości płynących z turystyki i krajoznawstwa,
- * promowanie sposobów regeneracji sił fizycznych i psychicznych przez aktywność ruchową,
- * upowszechnianie różnych form turystyki i aktywnego wypoczynku w Polsce,
- * promowanie walorów oraz atrakcji turystycznych Polski, regionu i najbliższej okolicy miejsca zamieszkania oraz szkoły,
- * upowszechnienie wśród dzieci i młodzieży zasad ochrony środowiska naturalnego oraz wykorzystania go dla własnego zdrowia fizycznego i psychicznego,
- * wykorzystanie nowoczesnych narzędzi technologicznych do promocji wartości, jakie niesie turystyka,
- * promowanie projektów realizowanych przez Polską Organizację Turystyczną, w tym przede wszystkim upowszechnianie informacji na temat Polskiego Bonu Turystycznego.

7.1.4. Cele integrujące turystycznych interesariuszy funkcjonujących w społecznościach lokalnych

Celem projektu MCETS w zakresie integracji społecznej jest jej wzrost i zbudowanie więzi pomiędzy podmiotami turystycznymi a społecznościami lokalnymi. Chodzi z jednej strony o aktywizację społeczności lokalnych, a z drugiej – o tworzenie sieci powiązań. Celami szczegółowymi projektu MCETS, związanymi z ideą integracji społecznej, są:

- * budowanie więzi społecznych przez osobiste kontakty i wspólne inicjatywy podczas wizyty TURBUSA,
- * włączenie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami i ich aktywny udział w przygotowaniu i realizacji wizyty TURBUSA,
- * wspólne działania na rzecz budowania więzi społecznych pomiędzy rodzinami, w tym zwłaszcza z dziećmi z niepełnosprawnościami, a pozostałymi uczestnikami wydarzenia, bazującymi na wartościach moralnych, etycznych i patriotycznych,
- * włączenie członków społeczności lokalnych w organizację wizyty TURBUSA,
- * wsparcie oddolnych inicjatyw lokalnych przedsiębiorców na rzecz pobudzenia aktywności turystycznej wśród społeczności odwiedzanych.

7.1.5. Cele związane z aktywizacją gospodarki turystycznej

Projekt MCETS swoim zakresem wykracza poza wskazane dotychczas cele edukacyjne, wychowawcze, krajoznawczo-popularyzatorskie i prozdrowotne. Może on być traktowany jako

ważny instrument aktywizacji gospodarki turystycznej, który w pewnym zakresie (choć oczywiście przede wszystkim w sposób pośredni) może pomóc w osiągnięciu konkretnych celów z tym związanych. Należy do nich zaliczyć następujące cele:

- * w związku z wizytą TURBUSA nastąpić ma szybkie pobudzenie popytu turystycznego, drastycznie zahamowanego ograniczeniami wynikającymi z obostrzeń związanych z pandemią COVID-19, co ma pomóc w sprawnej odbudowie szeroko pojętej branży turystycznej,
- * popularyzacja informacji i pobudzenie do aktywnego korzystania z Polskiego Bonu Turystycznego wśród dzieci i młodzieży oraz ich rodziców i opiekunów, co ma odbudować koniunkturę na rynku turystycznym i bezpośrednio wesprzeć szeroko rozumianą branżę turystyczną,
- * uświadomienie młodemu człowiekowi, jak silny wpływ na gospodarkę wywiera turystyka, oddziałując na wykorzystanie przestrzeni i charakter infrastruktury, kreując zatrudnienie w usługach turystycznych i rozwój regionalny, wykazując silne związki z edukacją, kulturą i zdrowiem, przy jednoczesnym dużym uzależnieniu od jakości środowiska, transportu, bezpieczeństwa, nowych technologii itd.,
- * dzieci i młodzież uczestnicząca w wizycie TURBUSA bezpośrednio będzie stymulować wzrost aktywności turystycznej całego gospodarstwa domowego,
- * zaangażowanie w realizację projektu różnych instytucji ważnych dla funkcjonowania turystyki, w tym zwłaszcza regionalnych organizacji turystycznych (ROT), lokalnych organizacji turystycznych (LOT) i lokalnych grup działania (LGD), GOPR, WOPR oraz innych instytucji lokalnych, w tym także przedstawicieli tzw. biznesu turystycznego oraz okoliczności turystycznego.

7.2. Spodziewane krótko- i długookresowe efekty projektu

Realizacja projektu Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła” (MCETS) powinna pozwolić nie tylko osiągnąć zakładane i bezpośrednio opisane w projekcie cele, ale również przynieść efekty, które są istotne z punktu widzenia rozwoju turystyki oraz prowadzonej wobec niej polityki. Rozległość problematyki, której dotyczy projekt, a także fakt, że jest on adresowany przede wszystkim do ludzi, którzy z racji swojego młodego wieku decydować będą o obliczu turystyki i polskiego rynku turystycznego przez kilkadziesiąt kolejnych lat, sprawiają, że na spodziewane efekty projektu oraz możliwości jego wykorzystania do optymalizacji procesów planowania i rozwoju turystyki spojrzeć należy wielowymiarowo.

Cele realizacji projektu MCETS oraz spodziewane efekty powinno się analizować zarówno w odniesieniu do krótkoterminowej, jak i długoterminowej perspektywy czasowej, a więc starać się zidentyfikować jego potencjalne skutki dla bieżącej sytuacji na rynku turystycznym, jak i jego efekty mające znaczenie strategiczne.

W wymiarze **krótkoterminowym** projekt powinien skutkować przede wszystkim:

1. Podniesieniem poziomu wiedzy o walorach i atrakcyjności turystycznej Polski – projekt w szczególny sposób promuje polskie regiony, które uhonorowane zostały nagrodami w prestiżowych konkursach, oraz atrakcje posiadające różne turystyczne certyfikaty.
2. Wzrostem zainteresowania uprawianiem turystyki na skutek samej wizyty TURBUSA – wywołane podczas wizyty dyskusje spowodują określone reakcje i działania związane

z aktywnością turystyczną oraz stosunkiem do turystyki, zwłaszcza w kontekście skorzystania z Polskiego Bonu Turystycznego.

Oceniając efekty realizacji projektu, należy mieć na uwadze to, że najważniejsze jego cele dotyczą perspektywy **długoterminowej**. Docelowymi efektami realizacji projektu MCETS powinny być:

1. Ogólna aktywizacja turystyczna społeczeństwa polskiego oraz wychowanie młodego pokolenia na przyszłych wytrawnych, świadomych turystów – kreowanie zainteresowań turystycznych i krajoznawczych oraz pobudzanie potrzeby w tym zakresie już od najmłodszych lat.
2. Wyedukowanie młodzieży, która wchodząc w dorosłość z podstawową wiedzą na temat turystyki i wielorakich korzystnych skutków, jakie łączą się z jej uprawianiem, będzie chętnie podejmować tę aktywność przy użyciu zarówno tradycyjnych sprzętów, jak i nowoczesnych technologii oraz będzie stanowić przyszłą klientelę polskiej branży turystycznej.
3. Turystyka uprawiana w sposób zrównoważony, czyli nieczyniący szkody ani środowisku, ani społecznościom terenów odwiedzanych, pozwalająca zachować dobra kultury i środowiska przyrodniczego dla przyszłych pokoleń, ale jednocześnie przynosząca m.in. korzyści materialne turystom oraz branży turystycznej.

Do zmierzenia stopnia realizacji projektu, jak również osiągnięcia zakładanych celów i – jako ich skutek – efektów projektu, konieczne jest przeprowadzenie odpowiednich badań. Zebrany dzięki nim materiał stanowić może nieocenioną pomoc dla nauczycieli w udoskonaleniu i podejmowaniu kolejnych działań, co w efekcie pozwoliłoby na wprowadzenie do projektu nowych elementów, które mogłyby jeszcze bardziej go uatrakcyjnić oraz zwiększyć efektywność w zakresie zakładanych celów. W przypadku tak innowacyjnych projektów jak MCETS dążenie do perfekcji jest wyjątkowo wskazane, ponieważ jest to podstawowy warunek osiągnięcia tak ambitnie określonych celów.

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział VIII

Adresaci projektu

- 8.1. Uczniowie szkół podstawowych
- 8.2. Nauczyciele szkół podstawowych
- 8.3. Rodzice uczniów szkół podstawowych
- 8.4. Inne podmioty związane z funkcjonowaniem szkół podstawowych
- 8.5. Inni potencjalni uczestnicy i beneficjenci projektu
- 8.6. Uczestnictwo dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w projekcie MCETS

Projekt MCETS jest adresowany – instytucjonalnie – do **szkół podstawowych zlokalizowanych w Polsce**. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez Polską Organizację Turystyczną projekt będzie realizowany w formule wieloletniej w ramach corocznych edycji. W każdej edycji projektem objętych zostanie ok. 80 szkół podstawowych, przy czym szkoły te powinny:

- * być zlokalizowane w miejscowościach liczących do 50 tys. mieszkańców,
- * realizować nauczanie dla nie więcej niż 500 uczniów,
- * dysponować boiskiem oraz salą gimnastyczną (można przyjąć, że minimalne wymiary każdego z tych obiektów to 40 na 20 m), dostępem do energii elektrycznej i Internetu oraz innej niezbędnej infrastruktury.

Mając na uwadze powyższe założenia, odnotujemy, że w Polsce w roku szkolnym 2018/2019 funkcjonowało (nie licząc szkół specjalnych) **13 257 szkół podstawowych, pracowało w nich 242 742 nauczycieli, a kształciło się – w ramach 168 126 oddziałów – 3 001 061 uczniów**³⁰⁰. Zważywszy na założenie, że projekt jest skierowany do szkół zlokalizowanych w miejscowościach do 50 000 mieszkańców, należy nadmienić, że **w Polsce mamy 43 083 wsie**³⁰¹, **a także 860 miast spełniających podane kryterium**³⁰². Szczegółowe dane dotyczące liczby szkół podstawowych zlokalizowanych w poszczególnych województwach są dostępne na stronie internetowej, zawierającej Rejestr Szkół i Placówek Oświatowych (<https://rspo.men.gov.pl>) oraz na stronach internetowych poszczególnych kuratoriów oświaty. W otwartym dostępie nie są upublicznione dane, które pozwalałyby na identyfikację szkół mających wyposażenie w postaci boisk oraz sal gimnastycznych o podanych wcześniej wymiarach.

W ramach szkół o wskazanej specyfikacji adresatami projektu będą przede wszystkim: **uczniowie** (z rozgraniczeniem na uczniów klas I–III oraz uczniów klas IV–VIII), a także ich **nauczyciele** oraz **rodzice**. Choć każda z tych trzech kategorii społecznych stanowi element zbioru odbiorców projektu, to jednak pełni w nim inną rolę. Projekt zakłada włączenie w jego realizację uczniów z niepełnosprawnościami, zatem dobór szkół do projektu powinien uwzględniać klasy integracyjne (szerzej do tych aspektów odniesiono się w podrozdziale 8.6). Poza wskazanymi podmiotami uczestnikami oraz beneficjentami projektu mogą być jednak także inne grupy interesu.

8.1. Uczniowie szkół podstawowych

Uczniowie szkół podstawowych zajmują szczególne miejsce wśród odbiorców projektu MCETS. To przede wszystkim wobec nich zakłada się realizację celów: edukacyjnych, wychowawczych oraz związanych z wiedzą o społeczeństwie i środowisku, krajoznawczo-popularyzatorskich, związanych z promocją aktywności turystycznej oraz ruchowej, jak i propagowaniu zdrowego stylu życia. Trzeba przy tym wyraźnie podkreślić, że realizacja tych celów wiąże się nie tylko z koniecznością przekazania wiedzy niezbędnej do podejmowania

³⁰⁰ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019*, GUS, Warszawa–Gdańsk 2019, tabl. III.6, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20182019,1,14.html> (dostęp: 11.12.2020).

³⁰¹ *Polska w liczbach*, <https://www.polskawliczbach.pl/Wsie> (dostęp: 11.12.2020).

³⁰² *Polska w liczbach*, <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> (dostęp: 11.12.2020).

aktywności turystycznej, krajoznawczej czy ruchowej, ale zwłaszcza z oddziaływaniem na potrzeby i pragnienia, preferencje czy styl życia dzieci i młodzieży. Tym samym cele te mają w dużej mierze charakter strategiczny, a ich osiągnięcie może nastąpić i ujawnić się dopiero w dłuższej perspektywie czasu. Dodajmy przy tym, że uczniowie szkół podstawowych to osoby w okresie tzw. późnego dzieciństwa (od 6.–7. do 10.–12. roku życia) oraz adolescencji (od 10.–12. do 20.–23. roku życia)³⁰³. W tych etapach rozwoju kształtują się i utrwalają zainteresowania człowieka oraz upodobania dotyczące m.in. sposobów zagospodarowania czasu wolnego. Warta odnotowania jest jednak obserwacja, że zbiorowość „uczniów szkół podstawowych” jest silnie zróżnicowana wewnętrznie – odmienne są potrzeby oraz możliwości dzieci w wieku wczesnoszkolnym (klasy I–III) od tych, które charakteryzują młodzież klas starszych (IV–VIII).

Mając na uwadze powyższe, odnotujemy dane dotyczące uczniów szkół podstawowych w Polsce według klas ogółem (tab. 8.1). Wynika z nich, że **w skali ogólnokrajowej ok. 1/3 uczniów uczęszcza do klas I–III, a ok. 2/3 do klas IV–VIII**. To spostrzeżenie jest istotne, biorąc pod uwagę konieczność przygotowania w ramach projektu MCETS odrębnych programów edukacyjnych dla uczniów reprezentujących dwa wskazane poziomy klas.

Tabela 8.1. Uczniowie szkół podstawowych w Polsce według klas (bez szkół specjalnych) w roku szkolnym 2018/2019

Wyszczególnienie	Ogółem	Klasy							
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
POLSKA	3 001 061	375 464	350 026	205 291	500 355	500 485	355 354	343 767	370 319
	100,0	31,0			69,0				

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019*, GUS, Warszawa–Gdańsk 2019, tab. III.7.

8.2. Nauczyciele szkół podstawowych

Nauczyciele pełnią w projekcie wyraźnie inną, ale trudną do przecenienia rolę. Choć sam projekt jest ukierunkowany na ukształtowanie proturystycznych postaw dzieci i młodzieży, to osiągnięcie tego zamiaru nie będzie możliwe bez aktywnego i długotrwałego udziału nauczycieli. Kulminacyjny i najbardziej atrakcyjny dla uczniów punkt programu edukacyjnego – który, stosując nomenklaturę z zakresu zarządzania projektami, można uznać za „kamień milowy” tego projektu – to wizyta w szkole pojazdu „Turystycznej Szkoły” (czyli TURBUSA) i realizacja związanych z tym działań. Wizyta ta zamknie się jednak w zakresie czasowym kilku godzin, podczas gdy realny wpływ na postawy osób młodych wymaga działań wielomiesięcznych lub nawet wieloletnich, a przy tym dobrze zorganizowanych.

Mając to na względzie, można uznać, że zaangażowanie nauczycieli w realizację projektu stanowi kluczowy czynnik sukcesu, a zatem konieczne jest podjęcie wobec nich – ze strony zespołu realizującego projekt – szczególnych działań na rzecz nawiązania i podtrzymania relacji, a także wsparcia organizacyjnego i merytorycznego na etapie wieloletniej współpracy.

³⁰³ J. Trempała, B. Harwas-Napierała, *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. Tom 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Nauczycieli można zatem określić jako te osoby, które powinny stać się rzeczywistymi ambasadorami projektu, turystyki i krajoznawstwa, aktywności ruchowej i zdrowego stylu życia. Z uwagi na tak kluczową rolę rekomenduje się wyłonienie dla każdej placówki nauczyciela pełniącego rolę tzw. Szkolnego Koordynatora Projektu (SKP), mającego stosowne dla tej roli predyspozycje i kompetencje (organizacyjne, komunikacyjne, przedmiotowe itp.).

8.3. Rodzice uczniów szkół podstawowych

Rodzice uczniów szkół podstawowych występują z kolei w roli osób, które w znacznej mierze decydują o aktywności oraz sposobach spędzania czasu przez swoje dzieci. Objawia się to zarówno w rozbudzaniu i wspieraniu (lub braku wsparcia) rodzących się zainteresowań dzieci, jak i finansowaniu związanych z nimi działań.

Z tego powodu należy przyjąć, że osiągnięcie zakładanych w projekcie celów musi zyskać uprzednią aprobatę rodziców, aby oni – dostrzegając wartości będące źródłem i efektem aktywności turystycznej – zechcieli stwarzać swoim dzieciom warunki do spędzania czasu poza domem i inspirować je do poznania otoczenia naturalnego i kulturowego. W miarę możliwości rodzice winni też dawać swoim dzieciom przykład postaw proturystycznych, samemu angażując się w realizację choćby bliskich i krótkotrwałych podróży. Z tym wiąże się konieczność ukazania rodzicom niskobudżetowych form i programów uprawiania turystyki, także wpisujących się w postulat: „bądź turystą w miejscu swojego zamieszkania”. Skuteczne przekonanie rodziców uczniów o korzyściach płynących z podejmowania aktywności turystycznej jest też kluczowe do osiągnięcia celu szczegółowego projektu, związanego z pobudzeniem „mody” na podróżowanie oraz zwiększeniem skali wykorzystania bonu turystycznego jako generatora ruchu turystycznego (dla poprawy sytuacji w branży turystycznej w ramach tarczy antycywidowej).

8.4. Inne podmioty związane z funkcjonowaniem szkół podstawowych

W powiązaniu z powyższym można wskazać jeszcze inne grupy adresatów projektu MCETS, wobec których podjęcie działań ukierunkowanych na nawiązanie relacji może istotnie ułatwić i uprawdopodobnić realizację postawionych celów. Tego typu grupy czy też instytucje przedstawiono w tabeli 8.2.

Cele oraz zakres projektu MCETS sprawiają, że zaangażowane w projekt mogą zostać też innego rodzaju podmioty niż te, które dotąd opisano. Mamy tu na myśli w szczególności:

- ✱ organy prowadzące szkołę, która została wytypowana do uczestnictwa w projekcie,
- ✱ władze miejscowości, w której jest zlokalizowana szkoła (mogą one udostępnić teren pozaszkolny do realizacji programu edukacyjnego, a także wyrażać zgodę na realizację pewnych działań programowych),
- ✱ lokalnych przedsiębiorców (mogą oni dostarczać zasoby niezbędne do realizacji programu edukacyjnego),
- ✱ instytucje edukacyjne, w tym szkoły wyższe (mogą one zapewniać zaplecze merytoryczne oraz zasób siły roboczej w postaci studentów realizujących praktyki zawodowe).

Tabela 8.2. Pozostałe podmioty będące adresatem działań związanych z realizacją projektu MCETS oraz ich znaczenie dla realizacji projektu

Pozostałe podmioty będące adresatem działań związanych z realizacją projektu MCETS	Znaczenie dla realizacji projektu
Dyrekcje szkół podstawowych	Przez dyrekcje zostanie nawiązany wstępny kontakt ze szkołami, a decyzje i przychylność dyrekcji będą warunkowały współpracę na etapie realizacji wszystkich działań przewidzianych programem edukacyjnym. Dyrekcje będą też wyznaczały nauczycieli pełniących role Szkolnych Koordynatorów Projektu (SKP).
Rady Rodziców funkcjonujące w szkołach podstawowych	Rady Rodziców mogą opiniować działania realizowane w szkołach oraz decyzje dyrekcji szkół.
Samorządy uczniowskie szkół lub klas	Samorządy uczniowskie szkół lub klas aktywnie uczestniczą w podejmowaniu decyzji dotyczących funkcjonowania społeczności uczniów, włączając w to także opiniowanie działań szkół/klas oraz inicjowanie i wspieranie różnego rodzaju aktywności uczniów. Współpraca z samorządami (tworzonymi z założenia przez osoby będące liderami i mające kompetencje zarządcze) może ułatwić współpracę ze szkołą oraz budowanie relacji i komunikowanie się z uczniami przynależącymi do poszczególnych szkół i klas. Członkowie samorządów uczniowskich mogą też być naturalnymi i przekonującymi dla rówieśników ambasadorami projektu MCETS.
Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne (SKKT) PTTK lub innego typu organizacje turystyczne zrzeszające uczniów	SKKT lub innego typu koła/kluby turystyczne funkcjonujące w szkołach podstawowych to organizacje, które zrzeszają – pod opieką nauczycieli – uczniów zainteresowanych turystyką i krajoznawstwem. Nauczyciele pełniący funkcje opiekunów tego typu organizacji mogą być naturalnym partnerem dla zespołu realizującego projekt, a członkowie tych kół mogą być ambasadorami projektu MCETS. Koła turystyczne to także organizacje, których członkowie mogą stanowić wsparcie w realizacji wizyty TURBUSA w szkole, a jednocześnie są one „gotową”, zastaną strukturą, ewentualnie podejmującą działania proturystyczne już po realizacji wizyty.
Inne organizacje działające za zgodą dyrektora na terenie szkoły podstawowej (np. harcerstwo)	Inne organizacje, zewnętrzne względem szkół podstawowych, ale mające zgodę na prowadzenie w nich swoich działań statutowych, także mogą być rozważane jako potencjalni partnerzy, z którymi współpraca może pozytywnie wpłynąć na realizację celów projektu lub obniżyć koszty jego realizacji.

Źródło: opracowanie własne.

8.5. Inni potencjalni uczestnicy i beneficjenci projektu

Niezależnie od możliwości angażowania w realizację projektu wskazanych podmiotów, można wyszczególnić też podmioty, które – nie uczestnicząc aktywnie w realizacji programu edukacyjnego – będą jego beneficjentami. Są to:

- ✱ regionalne przedsiębiorstwa turystyczne (będą one beneficjentami aktywizacji turystycznej mieszkańców oraz wzrostu skali wykorzystania bonu turystycznego),
- ✱ mieszkańcy odwiedzanych miejscowości (którzy mogą uczestniczyć w realizacji programu edukacyjnego w roli widzów oraz korzystać z programu towarzyszącego, włączając w to ofertę przedsiębiorców),
- ✱ miejscowości (dla nich realizacja projektu MCETS będzie wiązała się z promocją obszaru),
- ✱ Lokalne Grupy Działania i stowarzyszenia lokalne (w tym turystyczne, rekreacyjne i sportowe),
- ✱ podmioty kultury (Gminne Ośrodki Kultury, Miejskie Ośrodki Kultury itp.).

Wyjątkowe miejsce wśród podmiotów związanych z realizacją projektu MCETS zajmują Regionalne Organizacje Turystyczne (ROT), a także Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT). Współpraca z nimi będzie kluczowa dla wyłonienia szkół podstawowych, które zostaną zaproszone do udziału w projekcie, a także do realizacji działań programowych związanych z wizytą TURBUSA w tych placówkach.

8.6. Uczestnictwo dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w projekcie MCETS

Aktywność osób z niepełnosprawnościami w czasie wolnym jest bardzo ważnym elementem ich życia, bowiem oprócz aspektów o charakterze czysto przyjemnościowym, hedonistycznym, stanowią dla nich formę szeroko pojętej rehabilitacji i rewalidacji. Ważną rolę w tym zakresie pełnią: turystyka, krajoznawstwo, rekreacja i sport. Wynika to z ich szczególnej roli i funkcji, jakie pełnią dla osób z niepełnosprawnościami, ale też z bogatej tradycji wykorzystywania tych aktywności dla tej grupy społecznej w różnych aspektach, jak i projektach³⁰⁴. Ma to znaczenie przede wszystkim dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, ponieważ rozwijanie ich zainteresowań tymi formami spędzania czasu wolnego od najmłodszych lat skutkuje wieloma korzyściami w dorosłym życiu i w aktywności społecznej. Turystyka i rekreacja pełnią ważne cele w życiu osób z niepełnosprawnościami. Są to następujące cele³⁰⁵:

- * leczniczy,
- * biologiczny,
- * anatomiczno-fizjologiczny,
- * higieniczno-zdrowotny,
- * wychowawczo-psychologiczny,
- * hedonistyczny,
- * społeczny.

Każdy z powyższych celów jest ważny, jednak dla dzieci i młodzieży cel wychowawczo-psychologiczny jest elementem, który szczególnie wzmacnia ich poczucie wartości i kształtuje postawy oraz poglądy, również w aspekcie korzystania z czasu wolnego, i dlatego – oprócz aspektów rehabilitacyjnych – turystyka i rekreacja, krajoznawstwo, zajęcia sportowe kształcą i wychowują. Zatem dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami mogą zyskać podwójne korzyści, wynikające z uczestnictwa w tych formach. Jednak, aby tak się stało, należy spełnić wiele warunków związanych z metodyką organizowania i prowadzenia imprez dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami. Coraz częściej wiele osób z tej grupy społecznej bierze udział w wielu formach turystyki i rekreacji, sportu, które wychodzą poza konwencję przeciętnego uczestnictwa, będąc formami alternatywnymi, niekonwencjonalnymi czy nawet ekstremal-

³⁰⁴ Przykładem mogą być projekty realizowane przez PTTK pod nazwą: „Turystyka dla Wszystkich” (2008) czy „Turystyka dla wszystkich – kształcenie kadr dla turystyki osób niepełnosprawnych” (2019).

³⁰⁵ T. Łobozewicz, *Turystyka i rekreacja ludzi niepełnosprawnych*, Zakład Wydawniczy DrukTur, Warszawa 2000, ss. 24–25.

nymi, a akceptowanymi przez osoby z niepełnosprawnościami³⁰⁶. Wyjątkowo przydatna jest tutaj turystyka i rekreacja aktywna, dlatego też w programach terapii dla osób z niepełnosprawnościami, w tym dzieci i młodzieży, znajdują się specyficzne zajęcia, takie jak: kurs technik linowych, obozy plenerowe, obozy wędrowne, wspinaczka górską, spływy pontonami, narciarstwo biegowe, zawody na orientację w terenie czy poruszanie się w terenie przygodnym, np. po śniegu³⁰⁷.

Analizując działania zmierzające w kierunku inkluzji, w tym edukacyjnej i społecznej, warto zauważyć występujące nadal zjawisko dyskryminacji, marginalizacji czy wykluczania osób z ograniczeniami sprawności³⁰⁸. Dlatego projekt MCETS – jako innowacyjny pomysł na inicjowanie turystyki i rekreacji, krajoznawstwa i sportu w środowisku dzieci i młodzieży oraz ich rodziców – w szczególności sposób powinien być dedykowany dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnościami. Proponowane technologie realizacji wydarzenia, jakim jest przyjazd TURBUSA do szkoły, a także ich dobór powinny uwzględniać potrzeby dzieci z poszczególnymi niepełnosprawnościami. Wykonawca wydarzenia musi wziąć pod uwagę te aspekty i wspólnie z dyrekcją szkoły, koordynatorem szkolnym i nauczycielami przedsięwziąć działania zmierzające do pełnego włączenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w realizację działań na poszczególnych stacjach i zapoznania ich z atrakcjami. Z powyższego wynika potrzeba dodatkowej, specjalistycznej konceptualizacji projektu, uwzględniającej wariant przyjazdu TURBUSA do szkoły specjalnej i dedykowanie programu edukacyjnego i poszczególnych jego konceptów uczniom tych szkół. Elementy wydarzenia i jego program muszą odpowiadać rodzajom niepełnosprawności dzieci i ich możliwościom percepcyjnym. Organizacja i logistyka takiego wydarzenia musi być skonsultowana z pedagogami związanymi ze szkolnictwem specjalnym, ponieważ w grę wchodzi wiele elementów, które należy wziąć pod uwagę, np. dobór atrakcji, kompetencje i doświadczenie kadry animatorów, związane z pracą z dziećmi z niepełnosprawnościami, ramy czasowe wydarzenia i inne elementy.

³⁰⁶ K. Kaganek, *Turystyka i rekreacja jako formy rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, [w:] *(Nie)pełnosprawny turysta. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki turystyki społecznej*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2019, ss. 22–32.

³⁰⁷ K. Kaganek, *Turystyka osób niepełnosprawnych...*, ss. 43–44.

³⁰⁸ K. Bartóg, *Inkluzja społeczna, edukacyjna a problemy młodych osób z ograniczeniami sprawności*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, T. XXXVI, z. 2, 2017, s. 172.

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

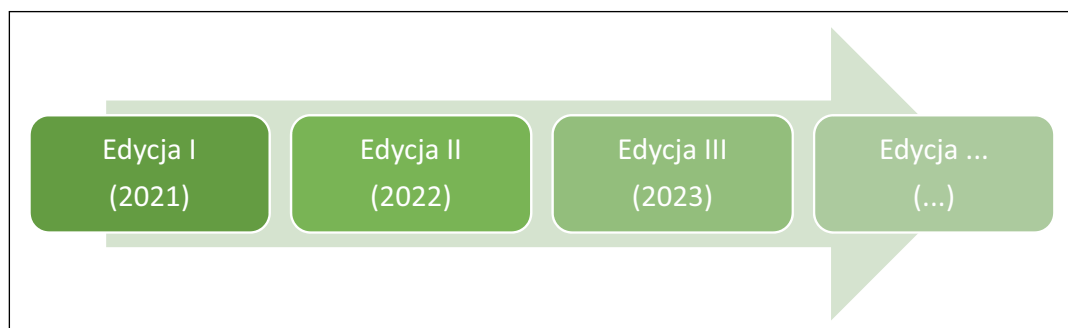
Rozdział IX

Ogólna charakterystyka procesu realizacji projektu

- 9.1. Etapy realizacji projektu i związane z nimi działania
- 9.2. Harmonogram realizacji projektu
- 9.3. Zespół realizujący projekt
- 9.4. Zasoby niezbędne do realizacji projektu
 - 9.4.1. Zasoby rzeczowe i niematerialne
 - 9.4.2. Zasoby ludzkie
 - 9.4.3. Możliwości pozyskania zasobów przy współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym

9.1. Etapy realizacji projektu i związane z nimi działania

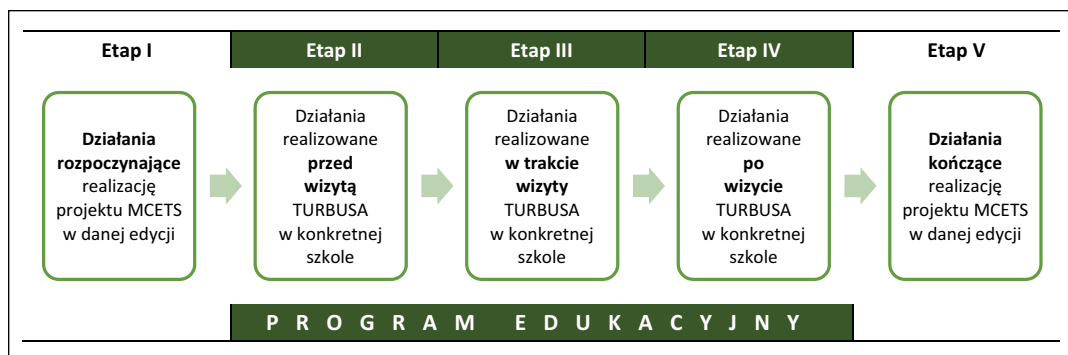
Projekt MCETS jest przewidziany do realizacji **w perspektywie wieloletniej, w formule corocznych edycji**, z których pierwsza została zrealizowana w 2021 r. (ryc. 9.1). Formuła oraz zasadniczy program edukacyjny każdej, corocznej edycji będzie jednakowy, choć możliwa będzie stopniowa ewolucja tego programu przez włączenie do niego nowych elementów (stacji, atrakcji, sprzętów) lub rozszerzenie go o nowe grupy adresatów, np. uczniów szkół podstawowych zlokalizowanych w większych ośrodkach miejskich (powyżej 50 tys. mieszkańców), uczniów szkół specjalnych lub uczniów szkół średnich.

Ryc. 9.1. Projekt MCETS w perspektywie wieloletniej

Źródło: opracowanie własne.

Mając na uwadze charakter sformułowanych celów oraz ich ukierunkowanie przede wszystkim na zmianę postaw oraz stylu życia dzieci i młodzieży szkolnej, uznano, że plan działań związanych z realizacją projektu MCETS w ramach danej edycji musi mieć charakter strategiczny, a program edukacyjny powinien łączyć się z rozłożonym w czasie, możliwie długotrwałym oddziaływaniem na podstawową grupę odbiorców. Dlatego **wizyta TURBUSA będzie stanowić najbardziej spektakularny element projektu MCETS, ale będzie jej towarzyszyło wiele działań realizowanych przed tą wizytą oraz po jej zakończeniu**. Zważywszy na to, przyjęto, że każda, coroczna edycja projektu będzie stanowiła proces składający się z pięciu etapów, które przedstawiono na rycinie 9.2.

Ryc. 9.2. Etapy realizacji projektu MCETS w danej edycji

Źródło: opracowanie własne.

W ramach wskazanego procesu Etap I oraz Etap V obejmują działania podejmowane przez funkcjonujący pod auspicjami POT tzw. **Zespół Realizujący Projekt (ZRP)**, związane z – odpowiednio – rozpoczęciem i zakończeniem realizacji projektu MCETS w danej, rocznej edycji. Ogólnie rzecz ujmując, mają one zatem charakter organizacyjny. Etap III, Etap IV i Etap V są natomiast związane z realizacją w konkretnych szkołach działań składających się na tzw. **program edukacyjny**, który stanowi podstawowy instrument realizacji celów projektu. Działania te mają zatem przede wszystkim charakter merytoryczny. Centralny punkt Programu Edukacyjnego (PE) stanowi **wizyta TURBUSA** w szkołach oraz udostępnienie uczniom zbioru atrakcji z tym związanych.

Realizacja każdego ze wskazanych pięciu etapów wiąże się z wykonaniem łącznie 37 różnych typów działań. W sposób syntetyczny ujęto je w tabeli 9.1.

Tabela 9.1. Etapy realizacji projektu MCETS w danej edycji i związane z nimi działania

Etapy		Działania	
I	Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	1.1.	Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie
		1.2.	Nawiązanie kontaktu ze szkołami
		1.3.	Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół
		1.4.	Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu
		1.5.	Wybór przez każdą szkołę SKP
		1.6.	Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami
		1.7.	Udostępnienie SKP publikacji <i>MCETS. Kompendium wiedzy o projekcie</i> oraz aplikacji mobilnej
PROGRAM EDUKACYJNY	II Działania realizowane przed wizytą TURBUSA w konkretnej szkole	2.1.	Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA
		2.2.	Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów
		2.3.	Dobór programu towarzyszącego
		2.4.	Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej
		2.5.	Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego
		2.6.	Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej
		2.7.	Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej
		2.8.	Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów
	III Działania realizowane w trakcie wizyty TURBUSA w konkretnej szkole	3.1.	Przyjazd TURBUSA
		3.2.	Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego
		3.3.	Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego
		3.4.	Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu
		3.5.	Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej
		3.6.	Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy)
		3.7.	Realizacja programu towarzyszącego
		3.8.	Uroczyste zakończenie realizacji programu
		3.9.	Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego
		3.10.	Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego
		3.11.	Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego
		3.12.	Wyjazd TURBUSA

IV	Działania realizowane po wizycie TURBUSA w konkretnej szkole	4.1.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA
		4.2.	Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii
		4.3.	Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”
		4.4.	Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów
		4.5.	Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu
		4.6.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA
V	Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji	5.1.	Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu
		5.2.	Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu
		5.3.	Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji)
		5.4.	Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów

Źródło: opracowanie własne.

Z uwagi na to, że PE stanowi podstawowy instrument realizacji celów projektu MCETS, w trzech kolejnych rozdziałach przedstawione zostały wiadomości dotyczące szczególnie istotnych zagadnień, które się z nim wiążą. Są nimi:

- * koncepty teoretyczne leżące u podstaw Programu Edukacyjnego (rozdział X),
- * stacje i związane z nimi atrakcje, które będą udostępniane uczniom podczas wizyty TURBUSA (rozdział XI),
- * wielofunkcyjna aplikacja mobilna, która stanowi instrument integrujący uczestników projektu oraz podejmowane przez nich działania (rozdział XII).

Szczegółowy opis wszystkich działań, składających się na poszczególne etapy realizacji projektu MCETS – wraz ze wskazaniem konkretnych zadań powierzonych w związku z nimi nauczycielom i uczniom, zawiera z kolei Część III, a w niej rozdziały XIII–XVII.

W tym miejscu dodajmy jeszcze, że w przypadku proponowanego projektu zakłada się wykreowanie **marki TURBUS** (w rozwinięciu: Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”), której idea oparta jest na propagowaniu turystyki i krajoznawstwa wśród dzieci i młodzieży szkolnej podczas odbywających się na terenie szkoły akcji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Biorąc pod uwagę, że główną grupą docelową marki są dzieci i młodzież, należy zauważyć, że z jednej strony jej nazwa jest ściśle związana z ideą projektu, a z drugiej – łatwa do zapamiętania.

9.2. Harmonogram realizacji projektu

Wskazanych pięć etapów dla danej edycji będzie realizowanych, wedle pierwotnych założeń POT, w okresie jednego roku kalendarzowego³⁰⁹. Jeżeli chodzi o rozkład działań związanych z poszczególnymi etapami w okresie roku, to może on zostać przyjęty zgodnie z kilkoma wariantami, które opisano w dalszej części tego rozdziału, ponieważ realizacja projektu MCETS w kolejnych latach może przebiegać – w zależności od bieżących okoliczności – przez wdroże-

³⁰⁹ Dopuszcza się jednak możliwość, w której poszczególne edycje projektu MCETS będą realizowane nie w cyklu wynikającym z roku kalendarzowego, tylko roku szkolnego.

nie różnych wariantów. Punktem wyjścia do ich prezentacji jest jednak plan wizyt w szkołach, możliwy do zrealizowania w pojedynczym tygodniu.

Przyjęcie harmonogramu wizyt w ok. 80 szkołach podstawowych w okresie roku wymaga ustalenia intensywności, z jaką wizyty te mogą być realizowane w czasie. Przyjmując założenie, zgodnie z którym PE jest realizowany w szkole w ciągu jednego dnia – od godzin porannych do godzin popołudniowych – przygotowanie stanowisk przewidzianych programem (stacji i atrakcji oraz związanych z nimi urządzeń, aparatury, materiałów itd.) musi zostać dokonane w dniu poprzedzającym dzień realizacji programu. Jednocześnie, po realizacji programu potrzebny jest czas na likwidację stanowisk i ich wyposażenia. Mając to na uwadze, przy zachowaniu najwyższej intensywności realizacji wizyt w ciągu pojedynczego tygodnia, możliwe jest dokonanie wizyt w co najwyżej czterech szkołach. Takie ujęcie prezentuje rycina 9.3.

Ryc. 9.3. Plan wizyt w szkołach w pojedynczym tygodniu realizacji programu edukacyjnego

Źródło: opracowanie własne.

Należy zauważyć, że przedstawiona propozycja wiąże się z **bardzo dużą intensywnością działań podejmowanych przez osoby bezpośrednio zaangażowane w realizację programu edukacyjnego, zwłaszcza animatorów**, czyli osób, które w sposób bezpośredni będą obsługiwały stacje oraz atrakcje udostępniane uczniom w szkołach. Rozpoczynaliby oni pracę w poniedziałek około południa, ale w każdy z czterech kolejnych dni pracowaliby w ponadprzeciętnym wymiarze czasu pracy. To, niezależnie od uciążliwości wynikającej z czasu pracy, mogłoby istotnie wpłynąć na skuteczność wykonywania zadań stricte programowych, czyli związanych z obsługą stanowisk podczas „przyjmowania” dzieci i młodzieży. Rozluźnienie tak dużej intensywności mogłoby nastąpić przez:

- 1) wyraźne rozgraniczenie ról pełnionych przez członków zespołu realizującego wizyty w szkołach (odmienne potraktowanie roli animatorów i roli osób przygotowujących/likwidujących stanowiska),
- 2) utworzenie dwóch zespołów realizujących wizyty w szkołach i angażowanie ich w systemie rotacyjnym.

Biorąc pod uwagę roczny okres realizacji projektu MCETS, możliwe są do przyjęcia, w zależności od bieżących okoliczności, różne warianty intensywności działań. Warto je w tym miejscu pokrótce przedstawić nie tylko po to, aby ujawnić skalę i złożoność całego przedsięwzięcia, ale też z uwagi na to, że – jak już dano temu wyraz – w kolejnych edycjach projektu mogą być wdrażane różne warianty, co będzie wpływało na warunki realizacji PE w szkołach w danym roku.

Wariant półroczny bardzo intensywny

W prezentowanym tu wariantcie **Etap III jest przewidziany do realizacji w okresie wiosenno-letnim, co jest korzystne z uwagi na warunki pogodowe, dogodne zwłaszcza dla aktywności „outdoorowej”**. Okres ten to, w pewnym przybliżeniu, połowa marca – połowa czerwca. W sytuacji jednak, gdyby przyjąć dążenie do realizacji całego projektu w taki sposób, aby nie był on nadmiernie rozciągnięty w czasie, a zarazem, aby rozpoczęcie kolejnego etapu następowało dopiero po zakończeniu etapu wcześniejszego, harmonogram realizacji projektu można przyjąć tak, jak przedstawiono to w tabeli 9.2.

Tabela 9.2. Harmonogram realizacji projektu w trybie półrocznym bardzo intensywnym (scenariusz optymistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu co najmniej 2 TURBUSÓW)

Etap		Okres realizacji*
I	Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	styczeń – luty
II	Działania realizowane przed wizytą TURBUSA w konkretnej szkole	marzec
III	Działania realizowane w trakcie wizyty TURBUSA w konkretnej szkole	kwiecień – maj
IV	Działania realizowane po wizycie TURBUSA w konkretnej szkole	czerwiec
V	Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji	wrzesień

* Realizacja pewnych działań w okresie styczeń – luty powinna uwzględnić zróżnicowany regionalnie harmonogram tzw. ferii zimowych.

Źródło: opracowanie własne.

Zważywszy na przywołane już założenie POT o realizacji projektu w danej edycji dla co najmniej 80 szkół, przedstawiony w powyższej tabeli harmonogram realizacji programu edukacyjnego zakładałby, że w okresie kwiecień–maj (pomijając ewentualne dni świąteczne, ustawowo wolne od funkcjonowania szkoły), czyli w okresie ok. 40 dni roboczych, musi zostać odwiedzonych 80 szkół. Wymagałoby to dostępności **co najmniej dwóch TURBUSÓW** oraz wiązałoby się z założeniem, że **każdy z tych pojazdów każdego jednego tygodnia w okresie kwiecień–maj odwiedza cztery szkoły**, co i tak skutkowałoby bardzo dużą intensywnością pracy dla osób bezpośrednio zaangażowanych w realizację wizyt w szkołach. W takiej sytuacji w zasadzie musiałyby zostać angażowane w systemie rotacyjnym dla każdego pojazdu po dwa zespoły realizujące wizyty w szkołach. Alternatywy to: zwiększenie liczby TURBUSÓW lub większe rozłożenia w czasie realizacji poszczególnych etapów, np. w taki sposób, jak pokazuje to poniższy wariant.

Wariant półroczny intensywny

W tym wariantcie Etapy III i IV są realizowane w dużej mierze równolegle, to znaczy, że dana szkoła niezwłocznie po wizycie TURBUSA przystępuje do realizacji etapu działań powyższych. Przedstawia to tabela 9.3.

W obu proponowanych harmonogramach Etap V – jako wieńczący realizację danej edycji projektu – jest przewidziany na wrzesień. Pozwoli to Zespołowi Realizującemu Projekt, w razie takiej potrzeby, na dokonanie analizy i przygotowanie raportu podsumowującego przebieg ca-

Tabela 9.3. Harmonogram realizacji projektu w trybie półrocznym intensywnym (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUSA)

Etap		Okres realizacji*
I	Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	styczeń
II	Działania realizowane przed wizytą TURBUSA w konkretnej szkole	luty – maj
III	Działania realizowane w trakcie wizyty TURBUSA w konkretnej szkole	marzec – czerwiec
IV	Działania realizowane po wizycie TURBUSA w konkretnej szkole	kwiecień – czerwiec
V	Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji	wrzesień

* Realizacja pewnych działań w okresie styczeń – luty powinna uwzględniać zróżnicowany regionalnie harmonogram tzw. ferii zimowych.

Źródło: opracowanie własne.

tej edycji, a dla uczniów i nauczycieli będzie okazją do odbycia – po przerwie wakacyjnej – tzw. podróży wspominkowej czy też retrospektywnej (dzięki czemu wydłuży się czas oddziaływania na adresatów projektu).

Wariant całoroczny

Naturalnie, możliwe jest przyjęcie innego jeszcze harmonogramu niż te, które przedstawiono wyżej. Możliwe jest zwłaszcza realizowanie projektu w okresie całego roku szkolnego (także w miesiącach jesiennych i zimowych), jednak decyzje z tym związane zależą ostatecznie przede wszystkim od decyzji POT co do liczby pojazdów, które będą mogły być zaangażowane w działania projektowe realizowane w danej edycji. Dodajmy, że ostateczne decyzje z tym związane będą wpływały również na możliwość realizacji pewnych działań proponowanych dla Etapu II oraz Etapu IV.

Dla zobrazowania takich możliwości przedstawmy wariant całoroczny (tab. 9.4). Jego zaletą jest przewidzenie większej ilości czasu na realizację Etapu II, co stwarza możliwości rozbudowania związanych z projektem działań realizowanych przez uczniów i ich nauczycieli.

Przyjmując wariant całoroczny jako optymalny, warto dla przejrzystości wyraźnie rozgraniczyć w nim sesje wiosenne i jesienne jako odrębne okresy realizacji wizyt w szkołach. Wówczas wyłoni się taki obraz harmonogramu, jaki zawarto w tabeli 9.5.

Tabela 9.4. Harmonogram realizacji projektu w trybie całorocznym (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUSA)

Etap		Okres realizacji*
I	Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	styczeń
II	Działania realizowane przed wizytą TURBUSA w konkretnej szkole	luty – czerwiec, wrzesień
III	Działania realizowane w trakcie wizyty TURBUSA w konkretnej szkole	marzec – czerwiec, wrzesień – październik
IV	Działania realizowane po wizycie TURBUSA w konkretnej szkole	kwiecień – czerwiec, wrzesień – listopad
V	Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji	grudzień

* Realizacja pewnych działań w okresie styczeń – luty powinna uwzględniać zróżnicowany regionalnie harmonogram tzw. ferii zimowych.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9.5. Harmonogram realizacji projektu w trybie całorocznym z wyodrębnieniem sesji wiosennej i jesiennej (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUSA)

Etap		Okres realizacji*	
		Sesja „wiosna”	Sesja „jesień”
I	Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji	styczeń	
II	Działania realizowane przed wizytą TURBUSA w konkretnej szkole	luty – maj	czerwiec, wrzesień
III	Działania realizowane w trakcie wizyty TURBUSA w konkretnej szkole	marzec – czerwiec	wrzesień – październik
IV	Działania realizowane po wizycie TURBUSA w konkretnej szkole	kwiecień – czerwiec, wrzesień	październik – listopad
V	Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji	grudzień	

* Realizacja pewnych działań w okresie styczeń – luty powinna uwzględniać zróżnicowany regionalnie harmonogram tzw. ferii zimowych.

Źródło: opracowanie własne.

9.3. Zespół realizujący projekt

Realizacja projektu MCETS wiąże się ze zorganizowaniem pod auspicjami POT odpowiedniego zespołu, określanego tu jako Zespół Realizujący Projekt (ZRP). Najważniejsze role członków takiego zespołu oraz przypisane im zadania/kompetencje przedstawiono w tabeli 9.6.

Tabela 9.6. Przykładowe role w zespole realizującym projekt i przypisane im zadania/kompetencje

Lp.	Rola w zespole	Zadania/kompetencje
1.	Kierownik	Całościowo zarządza projektem (tworzenie harmonogramu, przydzielanie i kontrola wykonywania zadań, monitorowanie postępu, terminów, ryzyka, motywowanie zespołu itp.). Zapewnia też komunikację pomiędzy zespołem realizującym projekt a Zamawiającym (POT).
2.	Konsultant ds. koncepcji projektu	Reprezentuje zespół, który opracował koncepcję projektu MCETS.
3.	Lider ds. kontaktów ze szkołami	Utrzymuje kontakty z ROT na etapie typowania szkół podstawowych do projektu. W odniesieniu do każdej szkoły: nawiązuje kontakt, weryfikuje infrastrukturę, uzgadnia harmonogram realizacji projektu oraz związane z tym ogólne warunki współpracy.
4.	Lider ds. programu edukacyjnego	Planuje oraz rozwija program edukacyjny na poziomie ogólnym, rozumiany jako zbiór możliwych do wykorzystania koncepcji technologicznych, atrakcji, aktywności itd. Dysponuje całościową wiedzą na temat turystyki oraz nowoczesnych technologii, włączając w to poszukiwanie nowych możliwości ubogacenia programu edukacyjnego oraz materiałów przeznaczonych dla nauczycieli.
5.	Specjalista ds. realizacji programu edukacyjnego	Utrzymuje kontakt ze Szkolnym Koordynatorem Projektu i w porozumieniu z nim ustala – dla każdej szkoły – konkretny program edukacyjny, jaki będzie w tej szkole realizowany. Uzgadnia szczegółowe warunki realizacji projektu w danej szkole na etapie przed, w trakcie i po wizycie TURBUSA.
6.	Specjalista ds. zaopatrzenia	Nawiązuje i utrzymuje kontakty z dostawcami, partnerami i sponsorami, ukierunkowane na uzyskanie dostępu do wszystkich zasobów potrzebnych do realizacji projektu MCETS i programu edukacyjnego w poszczególnych szkołach.
7.	Specjalista ds. organizacji wizyt w szkołach	Podczas realizacji wizyty w szkole odpowiada za przygotowanie (oraz likwidację) infrastruktury, urządzeń, stanowisk, atrakcji itd., przewidzianych programem edukacyjnym.
8.	Animator	Podczas realizacji wizyty w szkole odpowiada za animowanie działań przewidzianych programem edukacyjnym, realizowanych na poszczególnych stanowiskach.

9.	Lider ds. marki i kontaktów z otoczeniem	W trakcie realizacji projektu MCETS prowadzi działania związane z kreowaniem marki MCETS, utrzymuje kontakty z mediami, prowadzi stronę internetową projektu oraz profile w mediach społecznościowych, nadzoruje rejestrowanie wizyt TURBUSA w szkołach, prowadzi wywiady z dyrekcją, Szkolnymi Koordynatorami Projektu, uczniami itd.
10.	Specjalista ds. audiowizualnej dokumentacji projektu	Przygotowuje dokumentację fotograficzną oraz filmową projektu MCETS (nagrywa filmy oraz robi zdjęcia podczas przyjazdu TURBUSA, realizacji programu edukacyjnego, wyjazdu TURBUSA).
11.	Administrator platformy komunikacyjnej	Odpowiada za przygotowanie oraz bieżące utrzymanie platformy komunikacyjnej, umożliwiając korzystanie z wielofunkcyjnej aplikacji mobilnej, integrującej wszystkie podmioty uczestniczące w realizacji projektu MCETS.
12.	Analitik	Gromadzi oraz przetwarza dane i informacje dotyczące zdarzeń będących dla realizacji projektu źródłem ryzyka, monitoruje realizację harmonogramu projektu i prac z tym związanych, odpowiada za realizację badań ewaluacyjnych w szkołach, monitoruje poziom realizacji celów projektu MCETS.
13.	Kierowca	Kieruje TURBUSEM.

Źródło: opracowanie własne.

Wskazane role ujawniają najważniejsze zadania, których wykonanie jest niezbędne do realizacji projektu MCETS. Zważywszy na dużą złożoność projektu, silne zróżnicowanie związanych z nim działań, a także znaczną dynamikę realizacji – której wyrazem jest napięty harmonogram oraz złożoność Programu Edukacyjnego realizowanego podczas wizyt w szkołach – niektóre ze wskazanych ról mogą być pełnione przez więcej niż jedną osobę. Dotyczy to w sposób naturalny animatora (osób występujących w tej roli musi być tyle, aby mogły one obsłużyć wszystkie stacje i atrakcje na etapie wizyty TURBUSA w szkole), ale może dotyczyć także np. specjalisty ds. zaopatrzenia, specjalisty ds. organizacji wizyt w szkołach, kierowcy. Z drugiej strony, jest też możliwe – zwłaszcza w początkowych edycjach realizacji projektu – przypisanie kilku z tych ról jednej osobie. Niezależnie od zadań wskazanych w tabeli, mogą się ujawnić – wraz z realizacją kolejnych edycji projektu – także inne rodzaje zadań, które będzie należało przyporządkować odmiennym rolom od tych, które przedstawiono wyżej.

9.4. Zasoby niezbędne do realizacji projektu

Realizacja projektu MCETS wymaga wykorzystania określonych zasobów rzeczowych, niematerialnych oraz ludzkich. Nie wyszczególniając w tym opracowaniu ich wszystkich, wskażmy tylko na najbardziej istotne.

9.4.1. Zasoby rzeczowe i niematerialne

Na **zasoby rzeczowe** projektu MCETS składają się elementy niezbędne do przygotowania i przeprowadzenia wydarzenia. Można je podzielić na trzy grupy: zasoby rzeczowe wykonawcy wydarzenia (POT), zasoby rzeczowe szkoły uczestniczącej w projekcie oraz zasoby ewentualnych kontrahentów (przedsiębiorców, sponsorów itp.).

Podstawowym zasobem rzeczowym po stronie wykonawcy jest odpowiedni środek transportu: **TURBUS**. Jest to pojazd odpowiedniej wielkości, gwarantującej możliwość transportu osób oraz sprzętu do realizacji wizyty w szkołach. Jest markowy i ma cechy ekologiczne

(ekologiczny napęd, niska emisja, energia odnawialna – fotowoltaika). Pojazd będzie budził zainteresowanie i odpowiednie skojarzenia, ponieważ będzie wyróżniał się odpowiednią kolorystyką i grafiką, prezentując logo projektu MECTS oraz inne elementy promocyjne. Kluczowe znaczenie dla realizacji programu edukacyjnego w szkole odgrywa duży i funkcjonalny **namiot**, pozwalający zrealizować znaczną część programu edukacyjnego poza salą gimnastyczną, ponieważ program oraz liczba związanych z nim atrakcji są tak duże, że nie można w zgodzie z kanonami pedagogiki „zmieścić ich w czasie”. W aktywnościach przewidzianych do realizacji w namiocie presja czasu byłaby znacznie mniejsza, możliwe byłoby całkowicie swobodne zapoznawanie się z umieszczonymi tam sprzętami oraz niespieszne wykonywanie określonych czynności przewidzianych programem. Wspomniany namiot, ustawiony na terenach przyszkolnych, będzie też stwarzał szansę na zaangażowanie w projekt różnych lokalnych interesariuszy oraz instytucji, które na zasadach partnerskich chciałyby się (także ze swoją ofertą) włączyć w realizację całego wydarzenia. Wokół niego – w porozumieniu z organizatorami wydarzenia – mogłyby swoje stanowiska rozłożyć przede wszystkim takie instytucje, którym cele projektu są bliskie (np. LOT-y, ROT-y, regionalne stowarzyszenia kulturowe, turystyczne, sportowo-rekreacyjne itd.), oraz lokalny biznes turystyczny. W powiązaniu z powyższym, za kluczowy zasób materialny, konieczny do realizacji projektu, uznaje się **ekrany (telebimy)**, na których będą wyświetlane naprzemiennie prezentacje i filmy dotyczące każdej atrakcji znajdującej się na danej stacji. Z uwagi na podstawowy rodzaj odbiorcy projektu, jakim są uczniowie szkół podstawowych, oraz ogromną rolę, jaką w całym programie edukacyjnym odgrywa sam przyjazd TURBUSA oraz pierwszy kontakt z dziećmi i młodzieżą, koncepcja projektu zakłada konieczność wywołania wśród odbiorców tzw. efektu WOW, który odpowiednio „ustawi” całą wizytę, pokazując odbiorcy jej wyjątkowość oraz atrakcyjność. Dlatego też ważnym elementem projektu oraz każdej wizyty w szkole jest **robot humanoidalny**: odpowiednio zaprogramowany na powitanie uczestników (uczniów, nauczycieli, rodziców itd.) i wchodzący z nimi w interakcje. Do podstawowych zasobów materialnych, zapewnianych przez organizatora projektu, zaliczają się także **urządzenia i osprzęt, stanowiące wyposażenie stacji i atrakcji** prezentowanych podczas wizyty TURBUSA w szkołach (stoły interaktywne, urządzenia i osprzęt VR i AR, sprzęt rekreacyjno-sportowy itp.), a także konieczne urządzenia techniczne i zabezpieczające oraz inne aktywa rzeczowe, przydatne do realizacji wydarzenia, którymi operuje wykonawca.

Podstawowe zasoby rzeczowe po stronie szkoły uczestniczącej w projekcie to **sala gimnastyczna** oraz **boisko szkolne i wokółszkolne tereny zielone** – one bowiem będą stanowiły arenę realizacji centralnego punktu programu edukacyjnego, jakim jest wizyta TURBUSA w szkole. Poza wymienionymi istotne będą także: pozostałe budynki szkolne oraz infrastruktura szkoły (zwłaszcza umożliwiająca dostęp do energii elektrycznej oraz Internetu), jak również inne elementy pomocne w realizacji wydarzenia. Podstawowe zasoby rzeczowe po stronie potencjalnych kontrahentów to z kolei: ewentualne stoiska, materiały promocyjne, upominki dla uczniów oraz inne aktywa rzeczowe, włączając w to sprzęt turystyczny oraz sportowo-rekreacyjny.

Na **zasoby niematerialne** wykonawcy projektu MCETS składają się jego: wiedza oraz umiejętności, a także wypracowane relacje, posiadane kompetencje, przyjęte systemy funkcjonowania, reprezentowane postawy i możliwości. Zasoby niematerialne reprezentowane są w projekcie również przez kapitał intelektualny i doświadczenie zespołu opracowującego kon-

cepcję MCETS, który w sposób szczególny przyczynił się do stworzenia programu edukacyjnego skierowanego na cele przedsięwzięcia. Podobny kapitał, ale w sferze wykonawczej projektu, będą stanowiły osoby bezpośrednio wykonujące zadania typu *front line*, czyli animatorzy.

9.4.2. Zasoby ludzkie

Zasoby ludzkie stanowi zbiór jednostek niezbędnych do realizacji projektu MCETS. Składają się na niego członkowie zespołu opracowującego koncepcję projektu, osoby przygotowujące i przeprowadzające wydarzenie oraz biorące udział w działaniach pomocniczych. Logistyka przyjęta w projekcie zakłada udział osób, które zabezpieczają:

- * dotarcie TURBUSA,
- * rozładunek sprzętu,
- * rozeznanie terenu szkoły pod względem konkretnych miejsc realizacji wydarzenia,
- * kontrolę technicznej infrastruktury, takiej jak np. przyłącza energii elektrycznej oraz Internetu,
- * określenie bezpieczeństwa przeprowadzenia wydarzenia,
- * instalację poszczególnych stanowisk i atrakcji,
- * opiekę nad dziećmi – nauczyciele,
- * bezpośrednią realizację programu, tzn. instruktaż, pokaz, czuwanie nad przebiegiem zajęć – animatorzy oraz osoby z nimi współpracujące (nauczyciele, przedstawiciele firm i innych organizacji),
- * demontaż stanowisk i załadunek sprzętu,
- * inne działania związane z wydarzeniem (np. zabezpieczenie i opiekę medyczną, ewentualny catering),
- * wyjazd TURBUSA.

Z punktu widzenia celów projektu MCETS, szczególnie istotną rolę pełnią w nim **animatorzy**, którzy będą bezpośrednio pracować z dziećmi w dniu realizacji wydarzenia. Dobór profesjonalnej kadry do tych działań stanowi kluczowy element dla zabezpieczenia odpowiedniego, wysokiego poziomu realizacji programu edukacyjnego, ponieważ niejako warunkuje powodzenie całego przedsięwzięcia. Dlatego animatorzy – wedle założeń – będą posiadać wiedzę, umiejętności i kompetencje do pracy z dziećmi w wieku szkolnym (klasy I–III i IV–VIII). Oprócz standardowych kwalifikacji i kompetencji, takich jak: przygotowanie pedagogiczne, kreatywność, pasja, zaangażowanie, optymizm, poczucie humoru, empatia, otwartość, cierpliwość, pozytywne nastawienie, będą oni mieć również wiedzę oraz umiejętności z zakresu obsługi sprzętu, oprogramowania, aplikacji, które będą używane do realizacji zadań, konkursów i prezentowania atrakcji w szkole na poszczególnych stacjach. Działania animatorów na wstępie będą zmierzać do wypracowania sobie autorytetu wśród dzieci i wiarę uczestników zajęć, że proponowane atrakcje dostarczą im radość i zadowolenie. Ponieważ naukę należy łączyć z zabawą, poznawanie i przyswajanie poszczególnych atrakcji i związanych z nimi treści, dotyczących poszczególnych konceptów edukacyjnych oraz odkrywania świata, powinny nosić znamiona rozrywki. Animatorzy będą zatem stosować przede wszystkim metody dydaktyczne poszukujące, np. pracę pod kierunkiem, dramę, pogadankę. Należy zaznaczyć, że animatorzy będą mieli odpowiedni wygląd i ubiór (np. firmowy, adekwatny do realizowanych zadań).

9.4.3. Możliwości pozyskania zasobów przy współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym

Ważnym elementem realizacji projektu jest nawiązanie szerokiej współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym, co umożliwi dostęp do zasobów zewnętrznych, wspierających realizację przedsięwzięcia. Poniżej przedstawiono konceptualizację tego typu działań, biorąc pod uwagę udział sponsorów oraz podmiotów, które mogą włączyć się w realizację projektu (również z oczekiwaniem korzyści dla siebie), zarówno na zaproszenie POT, jak i uczestniczących w projekcie szkół (w ramach tzw. programu towarzyszącego).

Potencjalni sponsorzy

Ważnym instrumentem, przydatnym do realizacji planowanego projektu MCETS, jest sponsoring. Projekt może zostać wsparty przez sponsorów z różnych dziedzin i branż. Sponsoring jest oddziaływaniem subtelnym i może być skuteczną formą promocji, dobrze przy tym nadaje się do poprawiania stopnia znajomości i kształtowania pożądanego wizerunku firmy i marki. Z różnorodności rodzajów i form sponsoringu, możliwych do wykorzystania w projekcie MCETS, na pierwszy plan wysuwa się sponsoring **projektowy**, ponieważ przedmiotem sponsorowania jest konkretne przedsięwzięcie, będące dopiero pewnym projektem, który przez jego organizatora ma być zrealizowany w przyszłości, m.in. dzięki funduszom zewnętrznym, czyli przyszłego sponsora. W projekcie zakłada się wykorzystanie sponsoringu **instytucjonalnego**, bowiem podmiotem jest tutaj Polska Organizacja Turystyczna.

Projekt MCETS bardzo dobrze wpisuje się również w podjęcie sponsoringu wyodrębnionego **ze względu na cel**, jaki sponsor zamierza osiągnąć dzięki wspieraniu innych. Z tego punktu widzenia przez udział w przedsięwzięciu MCETS – które jest projektem zarówno ogólnopolskim, jak i lokalnym – potencjalny sponsor może osiągnąć cel w postaci **osiągnięcia rozgłosu**, czyli poinformowania opinii publicznej o jego firmie lub też o jakimś wydarzeniu z nią związanym. Może też uzyskać cel w postaci zwiększenia stopnia znajomości marki przez taki dobór form działania, aby osiągnąć duży zasięg oddziaływania. W przypadku takiego celu nie musi istnieć powiązanie pomiędzy dziedziną działalności sponsora a sferą, w jakiej funkcjonuje sponsorowany. W związku z tym, iż projekt MCETS realizowany jest w miejscowościach do 50 tys. mieszkańców oraz w środowiskach lokalnych, ważnym elementem jest środowisko naturalne, przyrodnicze – zatem mogliby wziąć w nim udział sponsorzy związani z wszelkimi typami energii (chodzi zwłaszcza o zastosowanie np. energii elektrycznej, fotowoltaiki, energii wiatrowej oraz innych źródeł odnawialnych i innowacyjnych). Również przedsiębiorstwa związane z produkcją rolną, owocowo-warzywną itp. byłyby pożądanymi partnerami w tym zakresie.

Atutem projektu (w kontekście ewentualnego sponsora) jest rodzaj **dziedziny sponsorowanej**. Najczęściej sponsorowane są bowiem takie dziedziny jak: sport, rekreacja, aktywność ruchowa, sfera społeczna, nauka i ekologia. Projekt MCETS, który stricte dotyczy wymienionych dziedzin, daje zatem szerokie pole do uczestnictwa rozmaitych sponsorów, którzy na różne sposoby mogą wesprzeć planowane działania zarówno przed wizytą TURBUSA, w jej trakcie, jak i po jej zakończeniu. Również ze względu na **charakter świadczenia** na rzecz sponsorowanego przedsięwzięcia można przyjąć, iż potencjalni sponsorzy mogą zaangażować się w sposób nie tylko finansowy, ale również rzeczowy i usługowy. Oprócz przekazania środ-

ków finansowych mogą przekazać dobra rzeczowe, np. wyposażyć stanowiska edukacyjne, zabezpieczyć ubiór sportowy dla dzieci i młodzieży (T-shirty, czapeczki), przekazać lub użyczyć na rzecz szkoły sprzęt sportowy, rekreacyjny, turystyczny itp. Istnieje też możliwość sponsoringu usługowego, np. zabezpieczenie wydarzenia od strony transportu, noclegów, cateringu, technologii IT, zagospodarowanie terenu szkoły pod kątem edukacyjnym (ogród doświadczeń) czy sportowo-rekreacyjnym, przystosowania dla dzieci z niepełnosprawnościami, przeglądu terenu pod względem bezpieczeństwa.

W projekcie MCETS sponsor ma możliwość dużego wyboru, **jeśli chodzi o zakres swoich działań i zróżnicowanie sponsorowanych dziedzin**. Może zdecydować się zatem na sponsoring **skoncentrowany** – jeśli chce dokonać wyboru jednej dziedziny sponsorowanej (np. sponsoruje tylko sport/rekreację lub ekologię), albo **zróżnicowany** – gdy dla celów promocji swojej firmy wykorzysta sponsorowanie różnych dziedzin. Obie wskazane formy sponsoringu (skoncentrowana i zróżnicowana) są możliwe do realizacji w projekcie MCETS, w związku z czym potencjalnie istnieje szeroka gama sponsorów (tych większych i mniejszych), którzy mogą wziąć udział w przedsięwzięciu. Również długofalowość projektu stwarza szerokie możliwości do zaangażowania się sponsorów, bowiem ze względu na **czas trwania powiązań** sponsora ze sponsorowanym dany podmiot może zaangażować się **jednorazowo**, gdy finansuje się w ten sposób poszczególne pojedyncze przedsięwzięcie, lub **długookresowo**, gdy sponsoruje to samo przedsięwzięcie przez dłuższy czas. Wzajemne relacje i uzgodnienia między sponsorem a sponsorowanym są możliwe do określenia w stosownej umowie.

Oprócz standardowych działań Polska Organizacja Turystyczna w zakresie współpracy sponsorskiej może zaoferować również inne formy kooperacji, w tym sponsoring efektywny o charakterze nowatorskim, gdzie w ramach specjalnych umów sponsoring nie ogranicza się jedynie do konwencjonalnych form reklamy, ale poszukuje się nowych, innowacyjnych możliwości współpracy, zapewniając cele, które chce osiągnąć sponsor. Przykładem może tu być szerokie wykorzystanie narzędzi i mediów społecznościowych, pozwalających na dotarcie do wyjątkowo dużej grupy odbiorców, jeśli sponsorowi na tym zależy. Ponieważ wizyty TURBUSA w ramach projektu MCETS będą się wiązały z wykorzystaniem nowych technologii, mogą one zostać wykorzystane (np. w postaci nowoczesnych prezentacji multimedialnych oraz za pomocą technologii VR i AR) również na potrzeby prezentacji sponsora. Potencjalni, przykładowi sponsorzy to podmioty związane z takimi rodzajami działalności jak:

- * produkcja i dostawa sprzętu turystycznego, rekreacyjnego i sportowego,
- * wytwórcy usług turystycznych, rekreacyjnych i sportowych,
- * organizacja i sprzedaż imprez turystycznych (biura podróży),
- * produkcja i dostawa materiałów dydaktycznych oraz przyborów szkolnych,
- * produkcja i dostawa zdrowej żywności,
- * dostawa energii elektrycznej, wiatrowej, fotowoltaika,
- * produkcja i dostawa sprzętu komputerowego i technologii IT,
- * produkcja i sprzedaż samochodów, zwłaszcza elektrycznych,
- * telefonia komórkowa,
- * usługi ubezpieczeniowe,
- * producenci sprzętu rehabilitacyjnego.

Lokalni przedsiębiorcy, w tym gospodarstwa rolne

W realizację wydarzenia, jakim jest przyjazd TURBUSA, mogą włączyć się przedsiębiorcy prowadzący działalność na terenie jego realizacji. Może się to dokonać na zasadzie sponsoringu albo na zasadzie prezentacji własnych osiągnięć – w postaci ekspozycji, wystawy, minitargów, zademonstrowaniu własnych osiągnięć na rynku lokalnym i poza nim. Dotyczy to różnych przedsiębiorców (tak producentów, jak i usługodawców), którzy wyrażają chęć tego typu komunikacji z rynkiem – chodzi zwłaszcza o te podmioty, które mają związek z daną społecznością lokalną i oświatą. Podobna sytuacja dotyczy gospodarstw rolnych i ogrodniczych, które mogą zaprezentować w formie standów/stoisk produkty i urządzenia wykorzystywane w swojej działalności. Gospodarstwa rolne, w tym agroturystyczne, mogą również zaprezentować zwierzęta domowe i hodowlane, rodzaje upraw, warzywa i owoce, przetwory rolno-spożywcze itp., co można połączyć z poszczególnymi stanowiskami „Turystycznej Szkoły” (np. AR lub VR).

Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP)

Tam, gdzie będzie to możliwe, projekt MCETS zakłada zaproszenie i włączenie do działań Lasy Państwowe. Również w tym przypadku aplikowanie projektu będzie nastawione na połączenie elementów edukacji z walorami, jakie stwarza środowisko leśne. Wcześniejszy kontakt z przedstawicielami Lasów Państwowych na danym terenie pozwoli na uzgodnienie udziału tego podmiotu w wydarzeniu. Z założenia, pracownik Lasów Państwowych byłby obecny w trakcie realizacji wizyty TURBUSA i włączyłby się w proces realizacji wydarzenia w formie krótkiego przekazu wzmacniającego wiedzę o walorach lasu i gospodarce leśnej. Również różne materiały promocyjne – takie jak foldery, albumy, kalendarze oraz drobne upominki – byłyby pomocne przy realizacji projektu.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK)

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze ze swoimi bogatymi tradycjami stanowi naturalne wsparcie dla realizowanego projektu MCETS. W trakcie wizyty TURBUSA może ono włączyć się w realizację programu przez przygotowanie materiałów promocyjnych (plakaty, banery, rollbanery, flagi i maszty reklamowe), a także prezentację osiągnięć oddziału i kół z danego regionu. Tego typu działania podniosą rangę wydarzenia. Przygotowanie ekspozycji materiałów o charakterze krajoznawczym, jak również sprzętu turystycznego (w tym zwłaszcza o charakterze unikatowym, historycznym czy muzealnym), nie tylko uatrakcyjni wizytę, ale przyczyni się też do rozbudzenia i rozwoju świadomości dzieci i młodzieży co do patriotycznych korzeni polskiej turystyki. Ważnym elementem programu, z punktu widzenia wychowania zdrowotnego, będzie propagowanie przez PTTK aktywnych form turystyki przez prezentację współczesnego sprzętu turystycznego do ich uprawiania. Finalnie efektem wizyty TURBUSA w danej szkole może być nawet możliwość założenia w niej nowych struktur PTTK bądź zapisy do istniejących już oddziałów czy kół. Do współpracy w ramach projektu warto też zachęcić organizacje harcerskie i skautowskie, w tym zwłaszcza Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) i Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR).

Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR) i Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR)

Projekt zakłada realizację celów edukacyjnych związanych z bezpieczeństwem uprawniania turystyki oraz przebywania w plenerze turystyczno-rekreacyjnym, dlatego ważną kwestią jest pozyskanie do współpracy w ramach projektu takich podmiotów jak: Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR) oraz Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR), a także Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (TOPR), oraz innych, np. straż pożarną czy ratownictwo medyczne. Bogate tradycje tych organizacji, zaprezentowane w czasie wizyty TURBUSA, pozwoliłyby na pełniejszą realizację programu edukacyjnego w zakresie bezpiecznego uprawiania turystyki, tak w zakresie podniesienia jego walorów, jak i atrakcyjności. Również przy tej okazji pozwoliłoby to na nawiązanie współpracy konkretnej szkoły z daną organizacją, co ma znaczenie w długofalowej strategii oddziaływania projektu (już po wyjeździe pojazdu „Turystycznej Szkoły”).

Szkoły wyższe

Szkoły wyższe, działające na terenach, gdzie realizowany będzie projekt, lub też w bliskiej okolicy, stanowią ważny element w procesie wsparcia wydarzenia. Może to być np. udział studentów kierunków pedagogicznych w opiece nad dziećmi i zdobywanie przez nich niezbędnej praktyki w zakresie nowoczesnych metod edukacyjnych lub udział uczelni w zakresie atrakcyjnego, kreatywnego przygotowania miejsca wydarzenia (dekoracje, ekspozycje własne szkoły związane z programem wydarzenia, występ zespołu tanecznego lub chóru itp.). Szkoły wyższe mogą również udzielić wsparcia materialnego i pozamaterialnego w ramach tzw. trzeciej misji, jaką obok kształcenia i prowadzenia badań naukowych jest współpraca z otoczeniem i orientacja na społeczność lokalną. Inną formą realizacji tej aktywności lokalnego środowiska akademickiego może być m.in. uczestnictwo w inicjatywach regionalnych i „otwarcie się” uczelni na otoczenie, np. w postaci wolontariatu, wspierania rozwoju społeczności lokalnej, współpracy z lokalnym biznesem. Uczelnie mogą również wziąć udział i wesprzeć organizację konferencji naukowo-metodycznej w trakcie trwania projektu oraz po jego zakończeniu, jak też pomóc w organizacji ewentualnych warsztatów związanych z projektem, a także wspomagać ten proces po wizycie. Możliwe jest również objęcie przez szkoły wyższe patronatem prowadzonych w szkołach podstawowych klas o profilu lub orientacji turystycznej lub sportowej.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział X

Koncepty teoretyczne będące podstawą programu edukacyjnego

- 10.1. Koncept 1: Walory i atrakcje turystyczne „małych ojczyzn” oraz Polski
- 10.2. Koncept 2: Formy turystyki
- 10.3. Koncept 3: Aktywne krajoznawstwo (najciekawsze obiekty turystyczne)
- 10.4. Koncept 4: Dyscypliny i obiekty sportowe o dużym potencjale turystycznym
- 10.5. Koncept 5: Bezpieczna turystyka
- 10.6. Koncept 6: Bon turystyczny i pobudzanie biznesu turystycznego

Główny instrument realizacji celów stawianych w ramach projektu MCETS stanowi program edukacyjny. Sformułowano go na fundamencie sześciu następujących koncepcji teoretycznych:

- * Koncept 1. Walory i atrakcje turystyczne „małych ojczyzn” oraz Polski,
- * Koncept 2. Formy turystyki,
- * Koncept 3. Aktywne krajoznawstwo (najciekawsze obiekty turystyczne),
- * Koncept 4. Dyscypliny i obiekty sportowe o dużym turystycznym potencjale,
- * Koncept 5. Bezpieczna turystyka,
- * Koncept 6. Bon turystyczny i pobudzanie biznesu turystycznego.

Koncepty te stanowiły punkt wyjścia do opracowania programu edukacyjnego, w tym zwłaszcza programu związanego z wizytą TURBUSA w szkole, ale także określenia poszczególnych atrakcji oraz sprzętów, urządzeń i aplikacji, warunkujących dotarcie do dwóch podstawowych grup docelowych projektu, czyli uczniów szkół podstawowych: klas I–III i IV–VIII. Poniżej zaprezentowano treść każdego ze wskazanych koncepcji.

10.1. Koncept 1: Walory i atrakcje turystyczne „małych ojczyzn” oraz Polski

Podstawowym celem tego konceptu jest zapoznanie uczniów klas I–III oraz IV–VIII z walorami turystycznymi i atrakcjami Polski w ujęciu najbliższej okolicy, miejscowości, sołectwa, gminy, województwa, po teren całego kraju. Niniejsze ujęcie stanowi element nawiązania do tzw. małej ojczyzny i zakłada poznanie własnego kraju, w tym przypadku pod względem turystycznym: od miejsca zamieszkania po szersze terytorium w ujęciu administracyjnym. Podejście to stanowi konceptualizację poznania wartości własnego, najbliższego środowiska naturalnego oraz społecznego, okolicznych atrakcji i walorów, które czasami nie są dostrzegane, znane i doceniane przez społeczność lokalną, w tym młodzież szkolną.

W związku z powyższym przygotowywane działania edukacyjne skierowane są na uświadomienie dzieciom, nauczycielom i rodzicom, że proces poznania w turystyce powinien zaczynać się od elementarnych zagadnień związanych z miejscem zamieszkania, co z kolei wiąże się z patriotyzmem lokalnym, rozbudzaniem zamiłowania do ojczyzny i przywiązania do ziemi ojczystej, środowiska społecznego, z którego wywodzi się dana osoba. Prowadzone działania edukacyjne można podzielić zatem ze względu na zakres terytorialny, czyli:

- 1) walory i atrakcje miejsca zamieszkania (konkretna miejscowość),
- 2) walory i atrakcje sołectwa,
- 3) walory i atrakcje gminy,
- 4) walory i atrakcje województwa/regionu,
- 5) walory i atrakcje kraju.

W procesie konceptualizacji, w tym zwłaszcza w zakresie określania celów edukacyjnych oraz służących temu instrumentów, wykorzystane zostały wybrane elementy innych projektów związanych ze sportem oraz akcji Polskiej Organizacji Turystycznej, w tym przede wszystkim:

- 1) Polski Bon Turystyczny,
- 2) Igrzyska Europejskie,
- 3) Polskie Marki Turystyczne,
- 4) Certyfikat „Najlepszego Produktu Turystycznego” Polskiej Organizacji Turystycznej,
- 5) Projekt EDEN (*European Destinations of Excellence*),
- 6) Na wsi najlepiej.

W poszczególnych zakresach terytorialnych zakłada się zapoznanie uczestników projektu z walorami i atrakcjami turystycznymi występującymi na różnych szczeblach administracji i zarządzania, od tzw. małych ojczyzn (gmina, powiat) przez regiony aż po szczybel ogólnopolski. Program edukacyjny zakłada szerokie spektrum treści przekazywanych w tym elemencie działań, tak aby dzieci i młodzież miały okazję do wszechstronnego i dokładnego zapoznania się z przygotowanymi przez wykonawcę treściami. W zależności od położenia danej miejscowości na trasie TURBUSA przygotowywane treści będą dedykowane położeniu geograficznemu danej miejscowości.

Środki realizacji zakładają wykorzystanie nowoczesnych technologii oraz tradycyjnych sprzętów służących do aktywności turystycznej i rekreacyjnej, które są wybierane pod względem osiągania celów, czyli jak największego zainteresowania dzieci oraz młodzieży, nauczycieli i rodziców, jak również osiągnięcia podstawowych celów edukacyjnych, w tym zwłaszcza poznania przez uczestników projektu dedykowanych danej wizycie (szkole) walorów i atrakcji, jak i utrwalenia wiedzy w tym zakresie. Użycie nowoczesnych, atrakcyjnych technologii poznania i metod nauczania, typu VR, AR, stoły multimedialne, podłogi interaktywne oraz inne środki technologiczne i techniczne, pozwoli osiągnąć zamierzone cele. Koncepcja projektu zakłada przygotowanie/zorganizowanie w dniu wizyty TURBUSA w konkretnej szkole odpowiedniej liczby stanowisk/stacji, na których będą realizowane powyższe treści edukacyjne. Koncept nr 1 wiąże się z kolejnym konceptem (nr 2), ponieważ bazując na konkretnych walorach oraz atrakcjach turystycznych, dzieci i młodzież będą zapoznawani/edukowani w zakresie kolejnych elementów programu edukacyjnego, np. w zakresie form turystyki aktywnej.

10.2. Koncept 2: Formy turystyki

Ten koncept zakłada realizację działań zmierzających do zapoznania dzieci i młodzieży z różnymi formami aktywności turystycznej, w tym przede wszystkim z tzw. aktywnymi formami turystyki. Edukacja w tym zakresie dotyczy wiedzy, jakie formy turystyki aktywnej występują na rynku oraz jak można i należy je uprawiać. Projekt zakłada, iż dzięki poznanym walorom oraz atrakcjom dzieci i młodzież przejdą do etapu zapoznania się z formami turystyki aktywnej, jak i sprzętu potrzebnego do jej uprawiania. Stanowi to kolejny, naturalny krok w procesie edukacyjnym, ponieważ poznanie form turystyki aktywnej wiąże się z poznaniem walorów środowiska przyrodniczego, w którym realizowana jest dana forma turystyki. Koncept nr 2 składa się z przedstawienia (scharakteryzowania) uczestnikom podstawowych form turystyki aktywnej/kwalifikowanej/specjalistycznej, takich jak np. turystyka piesza, turystyka rowerowa, turystyka kajakowa, jak również bardziej skomplikowanych, mniej znanych dzieciom i młodzieży, jak np. turystyka powietrzna (paralotniarstwo, baloniarstwo, szybownictwo itp.).

Bazując na walorach specjalistycznych danego środowiska, będą budowane i prezentowane również inne specjalistyczne formy turystyki, dające pogląd i wiedzę na szerokie możliwości uczestnictwa w turystyce. Również w tym przypadku edukacja będzie prowadzona na stacjach/atrakcjach wyposażonych w nowoczesne technologie, czyli VR, AR, stoły multimedialne, podłogi interaktywne. Dzięki nowoczesnym technologiom dzieci będą mogły uprawiać/uczestniczyć w świecie wirtualnym w poszczególnych formach turystyki, poruszając się w środowisku dedykowanym dla danej formy. Wzmocnieniem przekazu będzie użycie i zaprezentowanie realnego sprzętu potrzebnego do uprawiania danej formy turystyki, ale też sportów profesjonalnych (najnowsze modele, technologie i materiały), np. butów górskich, rowerów enduro, kajaków do rzek górskich, nart skitourowych, kijków teleskopowych itp. Ważne jest przy tym, aby nie był to sprzęt, który jest powszechnie znany. Z takich mniej typowych można wymienić np. łyżwy do *nordic skatingu*, *splitboard*, sanie do psich zaprzęgów, narty do *freeride'u* czy *bold bikes*. Celem tego typu działania jest przeniesienie wirtualnie wygenerowanej rzeczywistości do świata realnego. W tym celu, na potrzeby projektu MCETS, stworzony/zainstalowany zostanie w specjalnym namiocie mobilny park/ogród doświadczeń turystycznych i będzie funkcjonował on na terenie szkoły, w pobliżu stanowisk edukacyjnych, w trakcie trwania wydarzenia. Dzięki temu uczestnicy będą mogli organoleptycznie zapoznać się ze sprzętem, poznać zasady jego działania, spróbować się nim posługiwać. Realizowany jest tu element wychowania politechnicznego, jak również zasada nauczania w postaci aktywnego wiązania teorii z praktyką.

10.3. Koncept 3: Aktywne krajoznawstwo (najciekawsze obiekty turystyczne)

Koncept ten łączy się z opisanymi wyżej dwoma konceptami, przy czym nastawiony jest na **aktywną edukację krajoznawczą, realizowaną w ramach różnych form turystyki, czyli aktywnego i fizycznego, a nie biernego (bazującego na książkach, filmach itd.) oraz wirtualnego uprawiania turystyki**. Łączy się z turystyką aktywną/kwalifikowaną, której ważnym elementem jest właśnie krajoznawstwo. Dzięki przygotowanym stacjom/atrakcjom oraz środkom edukacyjnym/poznawczym dzieci zostaną zapoznane z bogactwem konkretnych obiektów krajoznawczych w miejscu zamieszkania, we własnej okolicy, sołectwie/gminie/województwie/kraju. Idea ta stawia na wzmocnienie działań prowadzonych w ramach konceptu nr 1, który zakłada ogólne i przykładowe poznanie różnego rodzaju walorów i atrakcji, natomiast koncept nr 3 zakłada edukację w zakresie konkretnych obiektów krajoznawczych, występujących w ujęciu miejscowości/regionu, w których realizowane jest wydarzenie, stopniowo rozszerzając poznanie do sołectwa/gminy/powiatu/województwa/kraju. Uczeń będzie mógł poznać konkretne obiekty krajoznawcze, nazwać je i umiejscowić na mapie. Dzięki zastosowanym technologiom VR, AR oraz stołom multimedialnym i podłogom interaktywnym uczeń będzie mógł „obcować” z atrakcjami, zwiedzać dany obiekt i przeżywać wirtualną wycieczkę po jeszcze nieznanym sobie miejscach. Przewidywane są konkursy oraz quizy zwiększające atrakcyjność poznania. W tym przypadku zakłada się wzmocnienie treści przekazu przez wykorzystanie nowoczesnych technologii, a także dzięki zastosowaniu realnych strojów ludowych, dawnych sprzętów i narzędzi, rękodzielnictwa, prac twórców ludowych z regionu, malarstwa, rzeźby, fotografii, zabawek ludo-

wych oraz innych elementów i wytworów regionalnych, w tym kuchni regionalnej. Możliwość wykorzystania wskazanych wyżej elementów programu uzależniona jest od uwarunkowań danego miejsca, w tym zwłaszcza możliwości zaangażowania do współpracy lokalnych instytucji, w tym organizacji społecznych, stowarzyszeń, przedsiębiorstw itd.

10.4. Koncept 4: Dyscypliny i obiekty sportowe o dużym potencjale turystycznym

Koncept ten dedykowany jest promocji aktywnego i prozdrowotnego stylu życia, wiedzy o sporcie i różnych dyscyplinach sportowych oraz powiązany jest z promocją organizowanych przez Polskę w 2023 r. Igrzysk Europejskich. Dzięki konkursom, prezentacjom multimedialnym, wykorzystaniu nowoczesnych technologii VR, AR, stołów multimedialnych, podłóg interaktywnych itp. prowadzone będą działania informacyjne i promocyjne w zakresie Igrzysk Europejskich 2023. Przez zastosowanie treści związanych ze sportem, poszczególnymi dyscyplinami sportowymi (olimpijskimi, paraolimpijskimi – uprawianymi przez osoby z niepełnosprawnościami, i tzw. nieolimpijskimi lub aspirującymi do olimpijskich), grami zespołowymi, sportami indywidualnymi, jak również przez zapoznanie ze sprzętem sportowo-rekreacyjnym dzieci i młodzież zapoznają się z tematyką sportową, a także szeroko pojętą ideą wychowania do sportu i rekreacji. Założeniem tego konceptu jest wszechstronna edukacja zdrowotna, edukacja w zakresie wiedzy i możliwości uprawiania różnych sportów w klubach i organizacjach oraz stowarzyszeniach sportowych. W przypadku tego konceptu zostaną wykorzystane również odpowiednie gry i zabawy multimedialne, wirtualne, umożliwiające interaktywne uczestnictwo w zajęciach sportowo-rekreacyjnych. Działanie w zakresie konceptu nr 4 zakłada też użycie i prezentowanie realnego sprzętu sportowo-rekreacyjnego w sporcie profesjonalnym (najnowsze modele, technologie i materiały), w tym: piłki, rakiety tenisowe, narty, snowboard, łyżwy, rowery sportowe, stroje sportowe i inne. W tym celu na potrzeby projektu MCETS stworzony/zainstalowany zostanie w specjalnym namiocie mobilny park/ogród doświadczeń sportowych, który w trakcie trwania wydarzenia będzie funkcjonował na terenie szkoły w pobliżu stanowisk edukacyjnych. Dzięki temu uczestnicy będą mogli bezpośrednio i osobiście zapoznać się z prezentowanym sprzętem, poznać zasady jego działania, spróbować się nim posługiwać. Koncept ten zakłada również generowanie wiedzy na temat znanych i mniej znanych polskich obiektów sportowych, jak również inwestycji w zakresie infrastruktury sportowej i rekreacyjnej oraz różnych aktywności ruchowych, realizowanych w tego typu obiektach. Projekt zakłada instalację w dniu wydarzenia stanowisk, na których prowadzona będzie edukacja w tym zakresie. Edukacja ta będzie dotyczyć znajomości „małej” i „dużej” infrastruktury sportowej, jak również znajomości i możliwości korzystania z infrastruktury regionalnej i lokalnej. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii (VR, AR, stoły multimedialne, podłogi interaktywne) uczestnicy zajęć będą mogli przenieść się w świat sportu, wziąć udział w grach i zawodach sportowych, uczestniczyć w masowych widowiskach sportowych z zakresu konkretnych dyscyplin, poznawać, zwiedzać obiekty i miejsca, w których są one usytuowane. Koncepcja ta zakłada połączenie turystyki i sportu w zakresie turystyki sportowej i generowania chęci wyjazdu w miejsca atrakcyjne z punktu widzenia uprawiania sportu i uczestniczenia w wydarzeniach sportowych.

10.5. Koncept 5: Bezpieczna turystyka

Koncept ten dedykowany jest bezpieczeństwu w turystyce i ma na celu edukację dzieci i młodzieży w tym zakresie. Turystyka i rekreacja należą do najbardziej rozwiniętych i popularnych aktywności czasu wolnego, jednak muszą być realizowane z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i w profesjonalny sposób, czyli zgodnie z metodyką organizowania i prowadzenia imprez turystycznych oraz zajęć rekreacyjnych. Dlatego też w tym koncepcie edukacyjnym nastąpi zapoznanie dzieci z zagrożeniami obiektywnymi i subiektywnymi, które mogą wystąpić podczas uprawiania turystyki. Projekt zakłada zapoznanie dzieci z podstawowymi zasadami bezpieczeństwa, związanymi z przebywaniem w określonym środowisku, terenie – czyli np. w górach, w lesie, na wodzie i w terenie przyrodniczym – oraz w przypadku zaistnienia niekorzystnych warunków i zjawisk pogodowych, np. mgły, wiatru, zbyt niskiej lub zbyt wysokiej temperatury powietrza, burz i wyładowań atmosferycznych, nagłych załamań pogody, deszczu, śniegu i lawin śnieżnych, oblodzenia szlaków turystycznych itp. Edukacja będzie prowadzona w zakresie treningu, jak przygotować się do bezpiecznego uprawiania turystyki i jak zachować się w przypadku danego zagrożenia, a także jaki sprzęt skompletować do bezpiecznego wędrowania. Koncept nr 5 będzie prowadzony za pomocą nowoczesnych technologii, jak również z ewentualnym udziałem kadry GOPR, TOPR, WOPR oraz innych służb (np. policji, straży pożarnej) i przy wykorzystaniu odpowiedniego sprzętu.

10.6. Koncept 6: Bon turystyczny i pobudzanie biznesu turystycznego

Ważnym elementem projektu MCETS, chociaż w sensie perspektywy czasowej ograniczonym na razie do pierwszej jego edycji, jest „Polski Bon Turystyczny”³¹⁰. Został on wprowadzony specjalną ustawą z dnia 15 lipca 2020 r. jako forma wsparcia dla polskich rodzin oraz rodzimej branży turystycznej w związku z trudną sytuacją gospodarczą wywołaną epidemią COVID-19³¹¹. Przypomnijmy, że z Polskiego Bonu Turystycznego mogą skorzystać rodziny **mające co najmniej jedno dziecko w wieku do 18. roku życia, przy czym na każde z nich przysługuje jeden osobny bon w wysokości 500 złotych.** W ramach tej akcji w szczególności sposób traktowane są **dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności, na które przysługuje więcej, bo 1000 złotych.** Podobnie jak w programie „Rodzina 500 Plus” bon przysługuje niezależnie od poziomu dochodów. Oznacza to, że z bonu turystycznego może skorzystać niemal **6,5 miliona polskich dzieci**, w tym także dzieci rodziców pracujących za granicą. Zgodnie z art. 9 przywołanej wyżej (i podanej w przypisie) ustawy, prawo do przyjmowania płatności dokonywanych za pomocą bonu przysługuje każdemu przedsiębiorcy turystycznemu oraz organizacji pożytku publicznego, znajdującym się na specjalnie w tym celu stworzonej liście podmiotów, mających prawo do przyjmowania płatności dokonywanych za pomocą bonu. Podstawą wej-

³¹⁰ Szczegółowe informacje dedykowane projektowi znajdują się pod adresami: <https://bonturystyczny.polska.travel/>; <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/bonturystyczny>; <https://www.zus.pl/o-zus/aktualnosci/-/publisher/aktualnosc/1/polski-bon-turystyczny/2619185>; <https://www.pot.gov.pl/pl/nawosci/polecane/bon-turystyczny-odpowiedzi-na-najczesciej-zadawane-pytania-2> (dostęp: 19.12.2020).

³¹¹ Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o Polskim Bonie Turystycznym, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/polski-bon-turystyczny-19010821> (dostęp: 19.12.2020).

ścia do systemu i korzystania z zalet bonu turystycznego przez przedsiębiorców jest zgłoszenie się przez prostą aplikację internetową. Niestety, okazuje się, że wykorzystanie możliwości, jakie stwarza bon turystyczny dla ożywienia koniunktury na rynku turystycznym, pozostawia wiele do życzenia, co w części spowodowane jest ciągle zbyt małym upowszechnieniem wiedzy na temat jego zastosowań oraz korzyści płynących z przystąpienia do programu³¹².

Warto przy tej okazji dodać, że ten wprowadzony instrument polityki turystycznej państwa często pojmowany jest wyłącznie jako element polityki społecznej oraz dedykowany tzw. turystyce socjalnej jako instrument pobudzania aktywności turystycznej wśród osób, które z różnych względów (przede wszystkim ekonomicznych, chociaż nie tylko – np. także ze względu na miejsce zamieszkania czy rodzaj i stopień niepełnosprawności) cechuje niski poziom (albo zupełny brak) aktywności turystycznej. Należy podkreślić, że takie wąskie pojmowanie istoty tego instrumentu polityki turystycznej państwa jest niewłaściwe, ponieważ ogranicza funkcje, jakie powinien on pełnić w kwestii wyrównywania dysproporcji w zakresie aktywności turystycznej³¹³. Tymczasem jego istotą jest umiejętne połączenie aspektów socjalnych z komercyjnymi, dzięki czemu bony mają służyć przede wszystkim pobudzaniu popytu na usługi turystyczne oraz napędzaniu w ten sposób koniunktury w tej całej branży. Instrumenty tego typu (oprócz bonów turystycznych w innych krajach funkcjonują też czeki wakacyjne, talony urlopowe i inne) wykorzystywane są w tych celach od wielu lat, a ich geneza sięga okresu międzywojennego i bogatej skądinąd Szwajcarii, gdzie czeki podróżnicze służyły jako środek płatniczy przy zakupie biletów kolejowych, usług w hotelach i innych instytucjach turystycznych³¹⁴. Obecnie systemy bonów lub czeków wakacyjnych funkcjonują w wielu krajach Unii Europejskiej, w tym m.in. we Francji, Włoszech, Portugalii, na Węgrzech czy w Hiszpanii.

Najbardziej znanym programem, służącym wsparciu wyjazdów turystycznych wybranych (wykluczonych ze swobodnego dostępu do aktywności turystycznych) grup społecznych, jest Calypso Tourism For All (Calypso 2015). Powstał on z inicjatywy Komisji Europejskiej w 2009 r. i miał na celu korygowanie nierówności społecznych, występujących na eu-

³¹² W najnowszym badaniu, przeprowadzonym wśród hotelarzy w dniach 6–11 października 2020 r. przez Izbę Gospodarczą Hotelarstwa Polskiego, dotyczącym efektywności programu „Polski Bon Turystyczny” „...na pytanie dotyczące udziału w sprzedaży ogółem zrealizowanej wyłącznie dzięki wprowadzeniu bonu 32% hoteli zadeklarowało, że był on zerowy, a 60% hoteli, że nie przekroczył 10%. Równie słabo oceniana jest realna pomoc bonu w kreowaniu dodatkowego popytu poza okresami typowymi dla indywidualnego ruchu turystycznego (wakacje, ferie) – tylko 15% hoteli widzi taką szansę”. <https://www.ighp.pl/aktualnosci/szczegoly-aktualnosci?NewsID=51094> (dostęp: 19.12.2020).

³¹³ W. Alejziak, *Determinanty i zróżnicowanie społeczne...*, dz. cyt.

³¹⁴ Warto dodać, że leżącą u podstaw bonu turystycznego idea Kas Podróży narodziła się w 1939 r. w Szwajcarii, a cały system ich funkcjonowania został opracowany i wdrożony w życie z inicjatywy i pod kierunkiem „ojca” teorii turystyki, profesora Waltera Hunzikera. Funkcjonowanie tzw. czeków REKA znakomicie napędziło wówczas koniunkturę w szwajcarskim biznesie turystycznym, wykraczając w swoich skutkach poza wąsko pojmowaną tzw. turystykę socjalną. Funkcjonowanie REKA opierało się na tzw. czekach podróży, które służyły jako środek płatniczy przy zakupie biletów kolejowych, usług w hotelach i innych instytucjach turystycznych współpracujących z Kasą. Czeki takie łączą w sobie funkcje i korzyści środka płatniczego, środka oszczędzania oraz środka uzyskiwania zniżek. Z usług systemu Szwajcarskiej Kasy Podróży (Schweizer Reisekasse – REKA) korzystało kilkadziesiąt tysięcy rodzin. Podobne systemy działały w wielu innych krajach, m.in. we Francji. Początkowo działała tam organizacja o charakterze spółdzielczym „Czeki-Wakacje”, a od 1982 r. – już jako wprowadzony w trybie administracyjnym – System Czeków Wakacyjnych. W 1993 r. z czeków takich skorzystało tam ponad trzy miliony osób. Por. R. Łazarek, dz. cyt., ss. 127–129.

ropejskim rynku turystycznym, w dostępności wyjazdów turystycznych, przy jednoczesnym niwelowaniu skutków sezonowości. Jego głównym założeniem było wsparcie wyjazdów turystycznych poza sezonem wśród osób należących do czterech grup społecznych, które mają problemy w samodzielnym finansowaniu zaspokojenia swoich potrzeb turystycznych bądź obawiają się wyzwań w związku z organizacją wyjazdu turystycznego. Program jest skierowany przede wszystkim do seniorów, osób młodych, rodzin z trudnościami finansowymi oraz osób z niepełnosprawnościami. Głównymi krajami objętymi programem są: Francja, Portugalia, Włochy oraz Hiszpania³¹⁵. Innym programem o podobnych celach i zakresie działania jest COS-TFLOWS-2014-3-15 (*Facilitating EU transnational tourism flows for seniors and young people in the low and medium seasons*). Jest to projekt opracowany na zlecenie Komisji Europejskiej jako część programu COSME (*Program ramowy na rzecz konkurencyjności przedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw na lata 2014–2020*). Jednym z założeń projektu jest wsparcie dla turystyki, m.in. wzmocnienie konkurencyjności europejskiego sektora turystycznego przez wydłużenie sezonu turystycznego dzięki zwiększeniu mobilności seniorów oraz osób młodych³¹⁶.

Ryc. 10.1. Infografika nt. „Bonu Turystycznego”

Źródło: materiały Polskiej Organizacji Turystycznej oraz <https://bonturystyczny.polska.travel/> (dostęp: 20.12.2020).

W ramach projektu MCETS, w części dotyczącej konceptu „Bon turystyczny i postcovidowe pobudzanie biznesu turystycznego”, realizowane będą pewne działania, mające na celu promocję tego instrumentu oraz ukazanie znaczenia, jakie może mieć dla funkcjonowania rynku oraz branży turystycznej w trudnych postpandemicznych czasach. Jednym z nich jest ogłoszenie konkursu na wypracowanie pisane wspólnie przez dzieci i rodziców na temat: **„Co by było, gdyby Królowa Bona wymyśliła i wprowadziła bon (turystyczny)?”**. W ramach tego konkursu dzieci wraz z rodzinami miałyby za zadanie z jednej strony przedstawić to, jak w dawnych czasach wyglądało życie (zwłaszcza dzieci), czy istniało coś takiego jak turystyka i jak ewentualnie dzieci wyobrażają sobie ówczesne ewentualne wyjazdy/podróżowanie

³¹⁵ A. Panasiuk, K. Michalska, A. Wolska, *Polityka turystyczna krajów Unii Europejskiej w zakresie oddziaływania na nierówności społeczne*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, nr 4, 2016, ss. 186–187, <http://ptezg.pl/Files/files/zn4/panasiuk.pdf> (dostęp: 19.12.2020).

³¹⁶ Tamże, ss. 184–187.

(przede wszystkim, kto i w jakich celach uczestniczył w takich „turystycznych” wyjazdach/podróżach i mógł korzystać z „dobrodziejstw”, jakie łączą się z turystyką; dlaczego dla większości były one niedostępne, a jeśli już były takie wyjazdy, to gdzie nocowano, jakie wykorzystywano środki transportu, co zwiedzano, jak wypoczywano, jak przekazywano treści krajoznawcze itd.). Do przeprowadzenia tego konkursu wykorzystana zostanie platforma technologiczna obsługująca projekt, a nadesłane prace oceniać mogłaby specjalna kapituła, którą tworzyliby reprezentanci instytucji zaangażowanych w realizację projektu (POT, MEN, MRPiT, ROR-ów, PTTK, uczelni o różnych profilach itd.). Cała akcja konkursowa odbywałaby się na etapie „przed wizytą”, a w ramach wizyty wręczano by nagrody ewentualnym laureatom. W projekcie przewidziano też inne elementy promujące instytucję bonu turystycznego oraz możliwości jego zastosowania do pobudzenia koniunktury na rynku turystycznym.

Program „Polski Bon Turystyczny”, jak wiadomo, ma funkcjonować na razie do marca 2022 r., jednak wobec powszechności jego zastosowania w innych krajach można rozważyć jego realizację w kolejnych ewentualnych edycjach projektu MCETS, mając na uwadze jego znaczenie dla stymulowania dalszego rozwoju polskiej gospodarki turystycznej.

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XI

Charakterystyka stacji i związanych z nimi atrakcji przewidzianych w ramach programu edukacyjnego

- 11.1. Atrakcja 1 – humanoidalny robot
- 11.2. Stacja „Outdoor” (namiot)
 - 11.2.1. Atrakcja 2 – Kompletowanie plecaka turystycznego (sprzęt tradycyjny)
 - 11.2.2. Atrakcja 3 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (sprzęt tradycyjny)
 - 11.2.3. Atrakcja 4 – Przebijanie się w stroje ludowe, stroje sportowe i stroje turystyczne (sprzęt tradycyjny)
- 11.3. Stacja 1. Bezpieczna turystyka i rekreacja
 - 11.3.1. Atrakcja 5 – Zasady bezpieczeństwa związane z przebywaniem w określonym środowisku naturalnym (aplikacja mobilna)
 - 11.3.2. Atrakcja 6 – Kompletowanie apteczki turystycznej (aplikacja mobilna)
 - 11.3.3. Atrakcja 7 – Pogoda w turystyce, aspekty bezpieczeństwa (aplikacja mobilna)
- 11.4. Stacja 2. Sprzęt turystyczny i rekreacyjny oraz ubiory (z wykorzystaniem nowoczesnych technologii)
 - 11.4.1. Atrakcja 8 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (wirtualna rzeczywistość)
 - 11.4.2. Atrakcja 9 – Rozkładanie namiotu turystycznego (wirtualna rzeczywistość)
 - 11.4.3. Atrakcja 10 – Przebijanie się w wirtualne stroje ludowe, stroje sportowe i stroje turystyczne (rozszerzona rzeczywistość)
- 11.5. Stacja 3. Wiedza turystyczno-krajoznawcza i sportowo-rekreacyjna
 - 11.5.1. Atrakcja 11 – Poruszanie się z wykorzystaniem sprzętu nawigacyjnego (sprzęt tradycyjny)
 - 11.5.2. Atrakcja 12 – Szlaki turystyczne (quiz)
 - 11.5.3. Atrakcja 13 – Dyscypliny sportowe, obiekty sportowe, formy rekreacji (quiz)
 - 11.5.4. Atrakcja 14 – Poznaj atrakcje Polski (interaktywna podłoga)

11.6. Stacja 4. Technologie w turystyce i rekreacji

11.6.1. Atrakcja 15 – Atrakcja turystyczna widzialna, ale niedotykalna (rozszerzona rzeczywistość)

11.6.2. Atrakcja 16 – Cyfrowe zwiedzanie (wirtualna rzeczywistość)

11.6.3. Atrakcja 17 – Cyfrowa aktywność turystyczna i fizyczna (wirtualna rzeczywistość)

11.6.4. Atrakcja 18 – Quiz/Quest dotyczący turystyki krajowej (quiz + ekran interaktywny)

11.6.5. Atrakcja 19 – Gra e-sportowa (gra konsolowa)

11.6.6. Atrakcja 20 – Wsłuchaj się w naturę (wykorzystanie dźwięków)

11.7. Dodatkowe atrakcje

11.8. Stacje i atrakcje a grupy docelowe oraz potrzebne zasoby

W ramach wizyty TURBUSA w szkole uczniom zostaną udostępnione określone atrakcje. Każda z nich jest związana z co najmniej jednym z przedstawionych wcześniej (w rozdziale X) konceptów teoretycznych, a więc dotyczy: walorów, atrakcji lub innego typu obiektów turystycznych, form turystyki, dyscyplin i obiektów sportowych, bezpieczeństwa, bonu turystycznego. Wszystkie te atrakcje mają na celu edukowanie uczniów przez specjalnie przeszkolonych w tym celu animatorów, przy zastosowaniu różnego rodzaju urządzeń, sprzętów i akcesoriów – zarówno „tradycyjnych”, jak i „nowoczesnych”. Niektóre z atrakcji są ujęte w tzw. stacje, z których każda wiąże się z określonym obszarem tematycznym.

W celu ułatwienia dokonania wyboru atrakcji odpowiednich do potrzeb oraz możliwości uczniów – co stanowi jedno z kluczowych zadań Szkolnego Koordynatora Projektu – w niniejszym rozdziale przedstawiono proponowane w ramach projektu MCETS stacje oraz związane z nimi atrakcje. Dla każdej z nich podano krótki opis, połączony z informacją o:

- * przystosowaniu dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII³¹⁷,
- * wykorzystywanym instrumentarium,
- * korzyściach osiągniętych przez uczniów.

Atrakcje opatrzone też zdjęciami, przy czym mają one charakter poglądowy – niekoniecznie odzwierciedlają dokładnie taki sprzęt, jaki będzie wykorzystywany w ramach projektu.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że przedstawiony w niniejszym rozdziale zbiór atrakcji może stopniowo ewoluować, a także zmieniać się wraz z kolejnymi edycjami projektu. Ze względu na poziom złożoności zagadnienia ostateczne ustalenia dotyczące szczegółowego zapotrzebowania na sprzęt zostaną wyszczególnione w ramach bieżących ustaleń i uzgodnień wielostronnych z ekspertami zewnętrznymi z zakresu technologii, współpracującymi w tej kwestii z Polską Organizacją Turystyczną. Należy jednak w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że skuteczność realizacji celów projektu MCETS jest zależna od zapewnienia przez wykonawcę wydarzenia sprzętu, technologii i oprogramowania o odpowiedniej jakości i specyfikacji, a także w wystarczającej ilości, które w możliwie najdokładniejszym zakresie zostały opisane w niniejszym kompendium.

Należy też dodać, że załączone przy opisie poniższych atrakcji zdjęcia mają na celu przykładową wizualizację związanych z nimi urządzeń. Oznacza to, że ukazują one, jak wyglądają przykładowe urządzenia, które mogą zostać wykorzystane do realizacji programu związanego z poszczególnymi atrakcjami, ponieważ spełniają konieczne do tego wymogi. Zdjęcia te niekoniecznie są jednak ilustracją dokładnych takich modeli urządzeń, jakie będą ostatecznie udostępnione przez wykonawcę projektu.

11.1. Atrakcja 1 – humanoidalny robot

Opis: robot wita się z dziećmi i prowadzi z nimi krótką rozmowę.

Sprzęt: humanoidalny robot wyposażony w podstawowe oprogramowanie, które pozwoli na odtwarzanie filmów oraz prostą interakcję z osobami w otoczeniu.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

³¹⁷ Dla bardziej przejrzystego rozgraniczenia uczniów reprezentujących klasy I–III oraz IV–VIII w dalszym tekście tych pierwszych określa się jako „dzieci”, a drugich jako „młodzież”.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja ma na celu wywołanie efektu „wow” wśród uczniów. Ma ona na wstępie uświadomić możliwości środków technologicznych używanych w trakcie wydarzenia oraz odpowiednio nastawić do niego uczniów. Dzięki zetknięciu się z robotem uczniowie z zainteresowaniem będą odwiedzali inne atrakcje w poszukiwaniu prezentowanych tam rozwiązań technologicznych. Uświadomienie uczniom dostępności takich robotów może wpłynąć na ich sferę marzeń związanych z przyszłą edukacją, jak i pracą zawodową.

<https://www.sanbot.co.uk/#sanbot-robot>

11.2. Stacja „Outdoor” (namiot)

Atrakcje na tej stacji będą zlokalizowane na zewnątrz budynku szkolnego – na boisku lub na innym terenie przyszkolnym – w specjalnie przygotowanym do tego celu namiocie.

11.2.1. Atrakcja 2 – Kompletowanie plecaka turystycznego (sprzęt tradycyjny)

Opis: uczniowie mają za zadanie włożyć do plecaka niezbędne rzeczy, które rzeczywiście powinny się tam znaleźć. Na stole, oprócz rzeczy niezbędnych, znajdują się także inne – niekonieczne lub wręcz zbędne. Dokonany wybór rzeczy jest weryfikowany i tłumaczony przez animatora.

Sprzęt: plecak turystyczny, sprzęt „niezbędny” (np. kompas, mapa, przewodnik, telefon komórkowy, latarka, termos, przekąska itp.), sprzęt „dodatkowy”, który niekoniecznie musi się znaleźć w plecaku (np. zabawki, grzebień, selfie-stick itp.).

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. Dzieciom z klas I–III animator będzie w większym stopniu skłonny „podpowiadać” czy sugerować wybór.

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki tej atrakcji są w stanie zaznajomić się, jaki sprzęt jest niezbędny podczas wycieczek turystycznych i przez to powinien znaleźć się w plecaku. Atrakcją tą opiekuje się animator, który podpowiada i weryfikuje wybory uczniów, a następnie tłumaczy zasadność spakowania takich, a nie innych rzeczy.

<https://semiline.eu/products/copy-of-plecak-turystyczny-65-l-zielono-czarny>

11.2.2. Atrakcja 3 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (sprzęt tradycyjny)

Opis: w ramach wydarzenia należy wydzielić miejsce na sprzęt turystyczny i rekreacyjny. Będzie to atrakcja, w ramach której uczniowie będą mogli zapoznać się zarówno z amatorskim, jak i profesjonalnym sprzętem turystyczno-rekreacyjnym. W ramach sprzętu będą także udostępnione urządzenia dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. handbi-

<https://allegro.pl/oferta/kajak-am-468-dwuosobowy-kajak-pl-producent-am-9999027037>

<https://allegro.pl/oferta/handbike-blackbird-f1-gtm-mobile-8481271680>

ke). W trakcie zapoznawania się uczniów ze sprzętem animatorzy będą prowadzić ukierunkowaną rozmowę z odbiorcami w celu uświadomienia im, gdzie i w jaki sposób może skorzystać z określonego sprzętu.

Sprzęt: zależy od możliwości organizatorów w danej edycji. Będzie to np.: kajak, łódź wiosłowa, rower wodny, deska windsurfingowa, narty, snowboard, kijki nordic walking, wiosła, pagaje, rower, handbike itd.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki tej atrakcji mają możliwość zobaczenia oraz praktycznego poznania typowego i nietypowego sprzętu turystycznego i rekreacyjnego. Wraz ze zdobywaniem praktycznych doświadczeń uczniowie będą stosownie edukowani przez animatorów – przez rozmowę oraz informowanie o sposobie bezpiecznego korzystania ze sprzętu.

11.2.3. Atrakcja 4 – Przebijanie się w stroje ludowe, stroje sportowe i stroje turystyczne (sprzęt tradycyjny)

Opis: w ramach wydarzenia należy wydzielić miejsce na „garderobę”, gdzie uczniowie mogą się przebrać. Sugeruje się postawienie ścianki tapetowej, prezentującej pewną atrakcję turystyczną/obiekt sportowy (tak, aby chętne osoby mogły zrobić sobie zdjęcie na jej tle).

Sprzęt: komplet dwóch strojów ludowych, dwóch strojów sportowych, dwóch strojów turystycznych (stroje dostosowane do wieku uczniów), stojak z propozycją ubioru, wieszaki oraz stojak z ubraniami, ścianka tapetowa.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki tej atrakcji mają możliwość zobaczenia i założenia strojów ludowych, sportowych i turystycznych. Dzięki temu poznają oni elementy kultury Polski, jak i specyfikę konkretnych sportów lub aktywności turystycznych. Wraz ze strojami będzie dostępna ścianka tapetowa, na tle której uczniowie będą mogli zrobić sobie zdjęcia, które będą stanowić pamiątkę z wydarzenia.

<https://kobieta.gazeta.pl/follow/7,153346,20502785,rio-2016-najciekawsze-stroje-olimpijskie-nie-zgadniecie-who.html>

11.3.3. Atrakcja 7 – Pogoda w turystyce, aspekty bezpieczeństwa (aplikacja mobilna)

Opis: zostaje stworzona prosta aplikacja mobilna. W centrum tabletu wyświetlają się różne zjawiska sugerujące nadejście konkretnych warunków pogodowych – dzieci/młodzież mają za zadanie zgadnąć, jakie zjawiska pogodowe się zbliżają. Odpowiedzi są weryfikowane i tłumaczone przez aplikację.

Sprzęt: tablet z zainstalowaną aplikacją mobilną.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. Dzieciom z klas I–III może być potrzebna pomoc animatora lub nauczyciela.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja zapoznaje dzieci z zagadnieniem przewidywania pogody, np. w górach lub nad wodą. Udziela również informacji, jak zachować bezpieczeństwo w trudnych warunkach pogodowych.

11.4. Stacja 2. Sprzęt turystyczny i rekreacyjny oraz ubiory (z wykorzystaniem nowoczesnych technologii)

Atrakcje zlokalizowane na tej stacji mają na celu turystyczno-rekreacyjną edukację uczniów z użyciem nowoczesnych technologii. Na tej stacji wykorzystywane są okulary VR, kontrolery ruchu oraz tablet z oprogramowaniem AR.

11.4.1. Atrakcja 8 – Korzystanie ze sprzętu turystycznego i rekreacyjnego (wirtualna rzeczywistość)

Opis: w ramach atrakcji uczniowie zakładają okulary VR, za pomocą których są w stanie zobaczyć różnego rodzaju sprzęt turystyczny i rekreacyjny. Atrakcja ta przede wszystkim pozwala zapoznać uczniów ze sprzętem turystycznym i rekreacyjnym, który jest trudno dostępny lub ma zbyt duże gabaryty (np. jacht żaglowy), aby mógł być dostarczony do szkoły przez TURBUSA.

Sprzęt: okulary VR, odpowiednie oprogramowanie, kontrolery ruchu.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: dzięki tej atrakcji dzieci są w stanie zobaczyć wirtualne odwzorowanie sprzętu turystycznego i rekreacyjnego. Za sprawą kontrolerów ruchu mogą dokładniej poznać wygląd oraz funkcjonowanie takiego sprzętu. Atrakcyjny sposób przedstawienia sprzętu (okulary VR) ma na celu zachęcenie uczniów do zobaczenia tego sprzętu w przyszłości „na żywo”. To z kolei może być motywem podjęcia w przyszłości podróży i aktywności, wymagających wykorzystania zaprezentowanego typu sprzętu.

11.4.2. Atrakcja 9 – Rozkładanie namiotu turystycznego (wirtualna rzeczywistość)

Opis: w ramach atrakcji uczniowie zakładają okulary VR, za pomocą których są w stanie zobaczyć, jak rozkłada się różne rodzaje namiotów. Dzięki kontrolerom ruchu same próbują to zrobić.

Sprzęt: okulary VR, odpowiednie oprogramowanie, kontrolery ruchu.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja jest w swoich założeniach podobna do poprzedniej, jednak w tym wypadku uczniowie mają możliwość rozłożenia wirtualnego namiotu turystycznego. Jest to możliwe dzięki okularom VR, kontrolerom ruchu oraz specjalnej aplikacji. W tym wypadku wirtualny świat ma na celu uatrakcyjnienie przyswajania politechnicznej wiedzy z zakresu turystyki. Wiedzę uzyskaną dzięki tej atrakcji dziecko będzie mogło w przyszłości wykorzystać w praktyce.

11.4.3. Atrakcja 10 – Przebieranie się w wirtualne stroje ludowe, stroje sportowe i stroje turystyczne (rozszerzona rzeczywistość)

Opis: w ramach atrakcji uczniowie wykorzystują tablet z wgraną aplikacją AR, dzięki której są w stanie zobaczyć siebie w różnych rodzajach strojów ludowych, sportowych oraz turystycznych.

Sprzęt: tablet z kamerą i odpowiednim oprogramowaniem AR.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana w takim samym wymiarze dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja jest w swoich założeniach podobna do tej związanej z realnym przebieraniem się w różne stroje. W tym wypadku uczniowie mają jednak do wyboru więcej strojów, dzięki czemu mogą poznać ich różne rodzaje.

11.5. Stacja 3. Wiedza turystyczno-krajoznawcza i sportowo-rekreacyjna

Atrakcje wchodzące w skład stacji 3 mają za zadanie przybliżyć dzieciom i młodzieży zagadnienia związane z wiedzą z zakresu turystyki, krajoznawstwa, sportu i rekreacji. W ramach stacji zostają wykorzystane zarówno tradycyjne sprzęty turystyczne (np. kompas), jak i nowoczesne technologie (interaktywne stoły i podłogi).

11.5.1. Atrakcja 11 – Poruszanie się z wykorzystaniem sprzętu nawigacyjnego (sprzęt tradycyjny)

Opis: młodzieży zostają rozdane kompasy. Animator tłumaczy ich działanie. Następnie zostaje przeprowadzona gra terenowa, w której uczniowie poruszają się w wyznaczonych przez animatora kierunkach, np. „A teraz trzy kroki na północ!”, „Dwa kroki na południowy wschód i dwa kroki na zachód!”.

Sprzęt: ok. 7–8 kompasów.

Grupa docelowa: atrakcja powinna być stosowana dla młodzieży z klas IV–VIII.

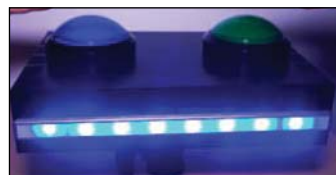

<https://military.pl/p/kompas-badger-outdoor-military-lensatic>

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki tej atrakcji poznają/utrwalą wiadomości dotyczące kierunków świata oraz nauczą się wykorzystywania kompasu do orientacji w terenie. Grupowe przeprowadzenie zabawy wzmacnia zaangażowanie w nią.

11.5.2. Atrakcja 12 – Szlaki turystyczne (quiz)

Opis: gra jest inspirowana teleturniejem „Familiada”. Dwie grupy uczniów konkurują między sobą. Za każdym razem członkowie przeciwnych grup podchodzą do „przycisków”, wysłuchują pytania dotyczącego szlaków turystycznych i zgłaszają się do odpowiedzi, naciskając przycisk. Na ekranie multimedialnym mogą pojawiać się pytania w postaci filmów i zdjęć, jak również wyniki rywalizacji.

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com>

Sprzęt: dwa przyciski – guziki (po naciśnięciu powinny świecić), ekran multimedialny.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. Wymagane jest jednak zróżnicowanie trudności pytań w zależności od wieku dzieci.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja bazuje na założeniach grywalizacji oraz rywalizacji, dzięki czemu dzieci/młodzież bardziej angażują się w zabawę. Zwiększone zaangażowanie może wpłynąć na lepszą absorpcję wiedzy o szlakach turystycznych, jak i zmotywować do teoretycznego i praktycznego zapoznania się z nimi.

11.5.3. Atrakcja 13 – Dyscypliny sportowe, obiekty sportowe, formy rekreacji (quiz)

Opis: na górze stołu wyświetlają się kategorie, np. „Zaznacz dyscypliny olimpijskie”, „Zaznacz polskich olimpijczyków” itd. Poniżej wyświetlają się kafelki (np. 3 x 3, czyli w sumie 9), spośród których dzieci/młodzież mają za zadanie przyporządkować odpowiednie kafelki do kategorii.

<https://www.elpro.com.pl/smart/stolik-interaktywny-smart-table-442i-1367.html>

Sprzęt: stół interaktywny, odpowiednie oprogramowanie.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. Wymagane jest jednak zróżnicowanie trudności pytań w zależności od wieku dzieci.

Korzyści płynące z atrakcji: dzięki tej atrakcji uczniowie są w stanie poznać przedstawione w atrakcyjny sposób wiadomości związane z igrzyskami olimpijskimi oraz polskimi sportowcami. Aplikacja będzie zachęcała uczniów do dalszego poszukiwania wiedzy w tym zakresie.

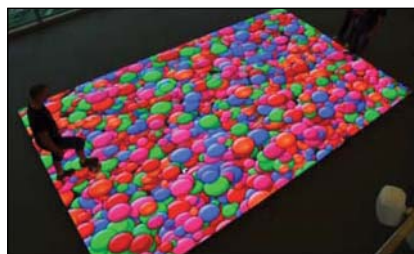
11.5.4. Atrakcja 14 – Poznaj atrakcje Polski (interaktywna podłoga)

Opis: na podłodze wyświetla się mapa Polski oraz dana atrakcja turystyczna/miasto. Dziecko/młodzież ma za zadanie przejść w dane miejsce na wyświetlanej mapie tam, gdzie znajduje się ta atrakcja/to miasto.

Sprzęt: interaktywna podłoga, oprogramowanie umożliwiające wskazaną interakcję.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. W przypadku grupy edukacji wczesnoszkolnej celem zabawy nie musi być dokładne odgadnięcie atrakcji/miasta, tylko samo zapoznanie się z mapą Polski w sposób kinetyczny.

Korzyści płynące z atrakcji: dzięki tej atrakcji uczniowie będą mogli poznać geografę Polski z uwzględnieniem położenia poszczególnych: województw, regionów, miast czy walorów i atrakcji turystycznych. Atrakcja wymaga od uczniów poruszania się w konkretne miejsca na podłodze. Dzięki temu będą mogli się pochwalić, że byli np. na Rysach, na Helu itd. W przyszłości może to zachęcić uczniów do podróży w te miejsca i regiony.

<https://multitouch.pl/produkty/podloga-interaktywna>

11.6. Stacja 4. Technologie w turystyce i rekreacji

Atrakcje zlokalizowane na stacji 4 bazują na nowoczesnych rozwiązaniach technologicznych. Dzięki ich wykorzystaniu dzieci/młodzież są w stanie w nietypowy sposób poznać nowe atrakcje turystyczne oraz wypróbować aktywności sportowo-rekreacyjne.

11.6.1. Atrakcja 15 – Atrakcja turystyczna widzialna, ale niedotykalna (rozszerzona rzeczywistość)

Opis: stanowisko składa się z tabletu z wgranym odpowiednim oprogramowaniem AR (*augmented reality*). Tablet wykorzystuje płaską infrastrukturę (stół, podłoga) i wizualizuje wybrane polskie walory i atrakcje turystyczne z wykorzystaniem tej infrastruktury (np. buduje się na oczach użytkownika obiekt 3D, pojawiają się mapy interaktywne). Alternatywna atrakcja wymaga „wgrania” walorów

i atrakcji turystycznych jako tła do oprogramowania tabletu. W tej opcji uczniowie będą mogli zrobić sobie zdjęcie, mając w tle konkretne walory i atrakcje turystyczne.

Sprzęt: tablet z wgranym oprogramowaniem i kamerą, powierzchnia płaska (np. stół, podłoga), ewentualnie green screen.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: dzieci/młodzież dzięki tej atrakcji mogą poznać najbardziej znane atrakcje turystyczne Polski. Wykorzystanie efektów specjalnych, połączonych z kamerą, umożliwia zrobienie sobie zdjęć z okolic różnych atrakcji turystycznych. Zdjęcia mogą stanowić ciekawą pamiątkę z wydarzenia oraz motyw przyszłych podróży do tych miejsc.

<https://visualise.com/case-study/visit-belfast-ar-portal/re-imagine-belfast-steelyard-london-6th-feb-2019-2>

11.6.2. Atrakcja 16 – Cyfrowe zwiedzanie (wirtualna rzeczywistość)

Opis: animator wyposaża uczestnika w niezbędny sprzęt (okulary VR i słuchawki), udziela instrukcji związanych z korzystaniem ze sprzętu, uruchamia sprzęt. Rolą tej atrakcji jest pokazanie dzieciom/młodzieży panoram 3D. Uczniowie mogą w określonym zakresie obserwować dane walory i atrakcje turystyczne Polski.

Sprzęt: okulary VR, oprogramowanie, ewentualnie słuchawki oraz kontrolery ruchu.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: dzieci/młodzież dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii są w stanie „przenieść się” do atrakcji turystycznych i móc je obserwować czy nawet zwiedzać. Atrakcja pozwala dokładnie poznać konkretne miejsca, a zarazem dostarcza wielu wrażeń. Dzięki temu uczniowie łatwiej zapamiętają dane miejsce, a w przyszłości mogą być zainteresowani zobaczeniem go w rzeczywistości.

<https://www.syctic.com/pt-br/blog/2017/explore-the-world-with-syctic-travel-vr>

11.6.3. Atrakcja 17 – Cyfrowa aktywność turystyczna i fizyczna (wirtualna rzeczywistość)

Opis: na stacji znajdują się dwa rowery stacjonarne podłączone do gry VR, symulującej wyścigi kolarskie. W atrakcji uczestniczą dwie osoby, które ścigają się w ramach gry. Intensyfikację wrażeń wyścigowych zapewniają okulary VR, które mają na sobie uczestnicy.

Sprzęt: dwa rowery stacjonarne umożliwiające rozgrywkę, telewizor, okulary VR, gra wyścigowa bazująca na VR i kontrolerach ruchu (którymi są rowery), np. Cyberbike na PlayStation 3.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja wykorzystuje urządzenia i akcesoria, z których korzystają np. triathloniści podczas przygotowań do zawodów. Dzięki rowerowi dzieci/młodzież będą aktywne fizycznie. Okulary VR zapewniają niesamowite wrażenia, gdyż uczniowie podczas jazdy odczuwają, że są „w grze komputerowej”. Żeby zwiększyć zaangażowanie dzieci/młodzieży podczas korzystania z atrakcji, wykorzystano aspekt grywalizacyjno-rywalizacyjny, dlatego uczniowie

<https://paradoks.net.pl/read/18100-cyberbike-2-pierwszy-na-swiecie-zestaw-na-ps3-gra-oraz-prawdziwy-rower-treningowy-jako-unikalny-kontroler-ruchowy>

<https://paradoks.net.pl/read/18100-cyberbike-2-pierwszy-na-swiecie-zestaw-na-ps3-gra-oraz-prawdziwy-rower-treningowy-jako-unikalny-kontroler-ruchowy>

wie, „będąc w grze”, ścigają się ze sobą na rowerach. Atrakcja ta ma na celu zachęcenie dzieci/młodzieży do aktywności fizycznej i zdrowej rywalizacji. Dzięki niej są w stanie poznać pewne rozwiązania technologiczne wspomagające aktywność fizyczną (nawet w warunkach domowych).

11.6.4. Atrakcja 18 – Quiz/Quest dotyczący turystyki krajowej (quiz + ekran interaktywny)

Opis: uczestnicy wykonują określone zadania przewidziane w grze, która wyświetla się na ekranie interaktywnym. Na przykład pokonują labirynt (którego podstawą jest mapa Polski), odpowiadają na ułożone pytania z zakresu turystyki krajowej czy geografii Polski. Dzięki temu pokonują kolejne poziomy gry. Na końcu trafiają na skrzynię skarbów i ją otwierają. Z niej „wyskakuje” bon turystyczny.

Sprzęt: tablet lub ekran interaktywny z zainstalowanymi odpowiednimi grami/aplikacjami, oprogramowanie umożliwiające animację bonu turystycznego.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. W przypadku dzieci może być potrzebna pomoc animatorów w zakresie objaśnienia treści pytań.

Korzyści płynące z atrakcji: atrakcja ma na celu edukację uczniów w konkretnych zagadnieniach z obszaru turystyki krajowej przez interaktywne gry i zadania.

11.6.5. Atrakcja 19 – Gra e-sportowa (gra konsolowa)

Opis: w ramach atrakcji uczniowie będą mieli możliwość zagrań w grę sportową za pośrednictwem PlayStation/Xbox (przykłady gier: FIFA 2021, Summer Sports Games).

Sprzęt: telewizor, PlayStation/Xbox, kontrolery ruchu – tzw. pady, kinetyczne kontrolery ruchu.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII. W przypadku dzieci może być potrzebna pomoc animatorów w grze.

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki atrakcji są w stanie poznać gry e-sportowe oraz gry komputerowo-konsolowe o tematyce sportowej. Udział w grach o określonej tematyce może spowodować zwiększone zainteresowanie ucznia konkretnym sportem i skłonić go do spróbowania go w rzeczywistości.

<https://www.konspektypilkanozna.pl/gr-na-konsoli-w-fife-i-jej-wplywa-na-fantazje-oraz-rozumienie-gry/>

11.6.6. Atrakcja 20 – Wsłuchaj się w naturę (wykorzystanie dźwięków)

Opis: w ramach atrakcji dzieci/młodzież zakładają słuchawki, a animator odtwarza pewne dźwięki związane z przyrodą (szum wody, stukanie dzięcioła, wiatr itp.), ale także z rozgrywkami i aktywnościami sportowymi (np. radość kibiców, bieg itp.). Uczniowie mają za zadanie

odgadnąć, co to za odgłos i podać przykład miejsca, gdzie w rzeczywistości można go usłyszeć. Za prawidłowe odgadnięcie uczeń otrzymuje punkty, a ten, który zbierze ich najwięcej – wygrywa.

Sprzęt: słuchawki na Bluetooth, mikser dźwięków/komputer, dźwięki.

Grupa docelowa: atrakcja może być stosowana dla dzieci z klas I–III oraz młodzieży z klas IV–VIII.

Korzyści płynące z atrakcji: uczniowie dzięki tej atrakcji poznają charakterystyczne dźwięki związane z naturą, konkretnymi miejscami turystycznymi czy obiektami sportowymi. Dzięki temu mogą się nauczyć poznawania nowych rzeczy czy miejsc innymi zmysłami niż wzrok.

11.7. Dodatkowe atrakcje

Prezentowane poniżej atrakcje dodatkowe mogą być realizowane w przypadku dogodnych warunków atmosferycznych, ponieważ są realizowane na terenie otwartym. Można je określić jako atrakcje „nawigacyjno-obszerwacyjne”.

1. **Wykorzystanie lornetek i lunet do obserwacji** – w ramach atrakcji dzieci/młodzież uczą się korzystać z lornetek i lunet obserwacyjnych. Sprzęt wykorzystują do obserwacji otoczenia. Gdzieś w oddali można umieścić kolorowe szarfy, które uczniowie muszą dostrzec za pomocą lornetek. Wariant ten wymaga wykorzystania ok. 7–15 dobrych jakościowo lornetek i lunet.
2. **Wykorzystanie kompasu do orientacji w terenie** – podobne wykorzystanie jak w atrakcji „wewnętrznej”. Przy tej opcji można ukryć pewien skarb na terenie otwartym, a dzieciom/młodzieży podawać kierunki świata, którymi podążając dotrze do skarbu.
3. **Wykorzystanie GPS** – zabawa polegająca na poszukiwaniu skarbu, który będzie umieszczony w miejscu opisanym konkretnymi współrzędnymi. Włączenie tej zabawy do programu wiąże się z koniecznością przeszkolenia młodzieży z korzystania z GPS. Zalecane jest dla uczniów klas IV–VIII i wymaga użycia ok. 7–10 urządzeń GPS. Atrakcja ta ma na celu naukę wykorzystania sprzętu turystyczno-lokalizacyjnego, jakim jest GPS.
4. **Wykorzystanie alternatywnych metod orientacji w terenie** – animator pokazuje dzieciom/młodzieży na przykładach, w jaki sposób można wyznaczyć północ, nie dysponując kompasem. Uczniowie aktywnie uczestniczą w wyznaczaniu północy różnymi sposobami. Dodatkowy sprzęt nie jest potrzebny. Dzięki tej atrakcji dzieci/młodzież będą potrafili w przyszłości zorientować się w swoim położeniu w terenie.

W ramach wizyty w szkole dzieciom/młodzieży będą także rozdawane ulotki dotyczące bonu turystycznego. Ulotki te będą podczas wydarzenia pełniły rolę grywalizacyjną. Ulotka będzie się składała z dwóch części:

- ❖ pierwsza będzie dotyczyła informacji o bonie turystycznym,
- ❖ druga będzie miała charakter albumu na pieczątki, które uczeń będzie zdobywał za uczestnictwo w atrakcjach przewidzianych w wydarzeniu. Każda pieczątką będzie oznaczała przejście kolejnego poziomu akcji TURBUSA. Pieczątki będą przybijali animatorzy.

<https://arvr.google.com/cardboard/>

Dzięki temu ulotki zostaną w rękach uczniów po wydarzeniu jako pamiątki.

Sugerujemy również umieszczenie na wszystkich atrakcjach ok. 30 sztuk „Google Cardboard”. Są to prostej konstrukcji kartony, które zakłada się na smartfony. Dzięki nim uczniowie będą w stanie doświadczyć wirtualnej rzeczywistości. Koszt takiego prostego urządzenia to ok. 20–40 złotych.

11.8. Stacje i atrakcje a grupy docelowe oraz potrzebne zasoby

Każda ze wskazanych stacji i atrakcji może być adresowana do jednej albo dwóch grup wiekowych uczniów (I–III lub IV–VIII), a jednocześnie wiąże się z koniecznością zapewnienia określonych zasobów materialnych (urządzenia) oraz ludzkich (animatory). Mając to na uwadze, przyporządkowanie atrakcji do segmentów wiekowych uczniów w dniu przyjazdu TURBUSA oraz do zapotrzebowania na urządzenia i animatorów przedstawiono w tabeli 11.1.

Tabela 11.1. Przyporządkowanie stacji i atrakcji do grup docelowych, zapotrzebowania na animatorów i sprzęt

Stacja	Nr stacji	Nr atrakcji	Atrakcja	Klasy I–III	Klasy IV–VIII	Potrzebny animator	Zapotrzebowanie sprzętowe
Outdoor (namiot)	0	1	Robot	X	X		Humanoidalny robot z oprogramowaniem
		2	Plecak	X	X	X	Plecak turystyczny z wyposażeniem i „zbędnymi” dodatkami
		3	Sprzęt	X	X		Kajak, deska windsurfingowa, narty, snowboard, kijki nordic walking, wiosła, pagaje, rower, <i>handbike</i>
		4	Stroje		X	X	Komplet 2 strojów ludowych, 2 strojów sportowych i 2 strojów turystycznych (dostosowanych do wieku dzieci), stojak z propozycją ubioru, wieszaki oraz stojak z ubraniami, ścianka tapetowa
Bezpieczna turystyka i rekreacja	1	5	Bezpieczeństwo	X	X		Tablet z zainstalowaną odpowiednią aplikacją
		6	Apteczka	X	X	X	Apteczka z wyposażeniem i „zbędnymi” dodatkami
		7	Pogoda	X	X		Tablet z zainstalowaną odpowiednią aplikacją
Sprzęt turystyczny i rekreacyjny oraz ubiory	2	8	Sprzęt	X	X	X	Okulary VR, odpowiednie oprogramowanie, kontrolery ruchu, 15 zestawów VR typu <i>cardboard</i> , tablet z zainstalowanymi odpowiednimi aplikacjami
		9	Namiot	X	X	X	Okulary VR, odpowiednie oprogramowanie, kontrolery ruchu, 15 zestawów VR typu <i>cardboard</i> , tablet z zainstalowanymi odpowiednimi aplikacjami
		10	Stroje		X	X	Tablet z kamerą i odpowiednim oprogramowaniem AR
Wiedza turystyczno-krajoznawcza oraz sportowo-rekreacyjna	3	11	Nawigacja		X	X	Ok. 7-8 kompasów
		12	Szlaki	X	X	X	Dwa przyciski – guziki (po naciśnięciu powinny świecić), ekran multimedialny
		13	Sport	X	X		Stół interaktywny z oprogramowaniem
		14	Atrakcje turystyczne	X	X	X	Interaktywna podłoga, oprogramowanie umożliwiające wskazaną interakcję
Technologie w turystyce i rekreacji	4	15	AR + 3D	X	X	X	Tablet z wgranym oprogramowaniem i kamerką, specjalny stojak na tablet, powierzchnia płaska (np. stół, podłoga), ewentualnie greenscreen
		16	Zwiedzanie VR	X	X	X	Okulary VR typu Oculus (np. Oculus Quest 2) lub HTC Vive, oprogramowanie, ewentualnie słuchawki oraz kontrolery ruchu
		17	Rower + VR	X	X	X	Dwa rowery stacyjne umożliwiające rozgrywkę, telewizor, gra wyścigowa bazująca na VR i kontrolerach ruchu (którymi są rowery) – taką grą jest np. Cyberbike na PlayStation 3, dwie pary okularów VR typu Oculus (np. Oculus Quest 2) lub HTC Vive
		18	Gra turystyka krajowa (quest)	X	X		Tablet lub ekran interaktywny z zainstalowanymi odpowiednimi grami/aplikacjami, oprogramowanie umożliwiające animację bonu turystycznego
		19	E-sport	X	X	X	Telewizor, PlayStation/Xbox, kontrolery ruchu, tzw. pady, kinetyczne kontrolery ruchu
		20	Dźwięki natury	X	X	X	Słuchawki na Bluetooth, mikser dźwięków/komputer, dźwięki

Źródło: opracowanie własne.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że w odniesieniu do każdej (ewentualnie z wyjątkiem stacji zewnętrznej, usytuowanej poza budynkiem szkoły) występuje zapotrzebowanie na ekrany (telebimy), na których będą wyświetlane naprzemiennie (rotacyjnie) prezentacje i filmy na temat każdej z atrakcji znajdującej się na danej stacji, co zapewni uczestnikom zapoznanie się z treściami dotyczącymi atrakcji, w sytuacji gdy z poszczególnych sprzętów znajdujących się w ramach atrakcji nie może korzystać równocześnie więcej niż kilka osób, a właśnie z taką sytuacją mamy do czynienia. Stąd też, poza zapotrzebowaniem sprzętowym wskazanym w tabeli 8.5, **występuje zapotrzebowanie na 4–5 odpowiednio dużych ekranów (telebimów)**. Z drugiej strony należy zauważyć, że każdy uczestnik zwiedzania, wyposażony we własny telefon komórkowy typu smartfon, będzie mógł uzyskiwać dostęp do wybranych treści poszczególnych atrakcji, np. wykorzystując kody QR.

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XII

Wielofunkcyjna platforma i aplikacja mobilna dedykowana do projektu MCETS

- 12.1. Podstawy teorii platform cyfrowych w zastosowaniu do projektu MCETS
- 12.2. Funkcje platformy technologicznej dedykowanej do projektu
- 12.3. Funkcjonalności platformy i aplikacji mobilnej dedykowanych do projektu
- 12.4. Przypisanie konceptów edukacyjnych do możliwych modułów (funkcjonalności) aplikacji mobilnej
- 12.5. Uwagi odnoszące się do funkcjonalności związanych z konceptem edukacyjnym „Bezpieczna turystyka”
- 12.6. Wielofunkcyjna aplikacja mobilna dedykowana do projektu
- 12.7. Pozostałe uwagi odnoszące się do realizacji programu edukacyjnego przy użyciu technologii
- 12.8. Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW

12.1. Podstawy teorii platform cyfrowych w zastosowaniu do projektu MCETS

Aby zapewnić realizację celów projektu MCETS na bazie możliwie najnowocześniejszych technologii, konieczne jest zastosowanie rozwiązania systemowego, a dokładniej uporządkowanego środowiska rozwiązań technologicznych dedykowanych projektowi, czyli **ekosystemu**, jako systemu wraz ze złożonym zbiorem czynników otoczenia, tworzących sieć relacji³¹⁸, zorientowanego na współpracę i współtworzenie wartości, w tym o charakterze innowacji³¹⁹, z wieloma podmiotami zaangażowanymi w projekt. Z uwagi na oferowane korzyści ekosystem taki powinien przybrać formę **platformy wielostronnej**, rozumianej jako otwarte i partycypacyjne cyfrowe środowisko, zapewniające wirtualne pośrednictwo, nawiązanie kontaktu, łączenie, dopasowanie, umożliwienie interakcji oraz ułatwianie wymiany informacji i zasobów edukacyjnych dotyczących projektu między różnymi, kreującymi wartość grupami usieciowionych użytkowników³²⁰. Platforma wielostronna, dedykowana do projektu MCETS, stanowić będzie zatem cyfrowy mechanizm wymiany informacji turystycznej,

Tabela 12.1. Identyfikacja stron platformy projektu MCETS

Funkcje stron platformy			
Użytkownicy strony popytowej – konsumenci strony zakupowej, użytkownicy końcowi	Funkcje podmiotów platformy		Użytkownicy strony podażowej – konsumenci strony sprzedażowej, producenci, podmioty dopełniające
uczniowie, rodzice, nauczyciele	właściciele	POT	przedsiębiorcy turystyczni, pozostali interesariusze rozwoju turystyki (władze samorządowe, organizacje pozarządowe)
	administratorzy	POT lub inny podmiot	
	moderatorzy treści	regionalnych	
		lokalnych	
	wykonawcy platformy	dostawcy technologii	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Yang, Z. Diao, J. Kang, *Customer management in Internet-based platform firms: review and future research directions*, „Marketing Intelligence & Planning”, vol. 38, nr 7, 2020, s. 958.

³¹⁸ Por. A.G. Tansley, *The use and abuse of vegetational concepts and terms*, „Ecology”, nr 16, 1935, ss. 284–307, [za:] S. Stańczyk, *Tożsamość ekosystemu biznesu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2018, s. 64.

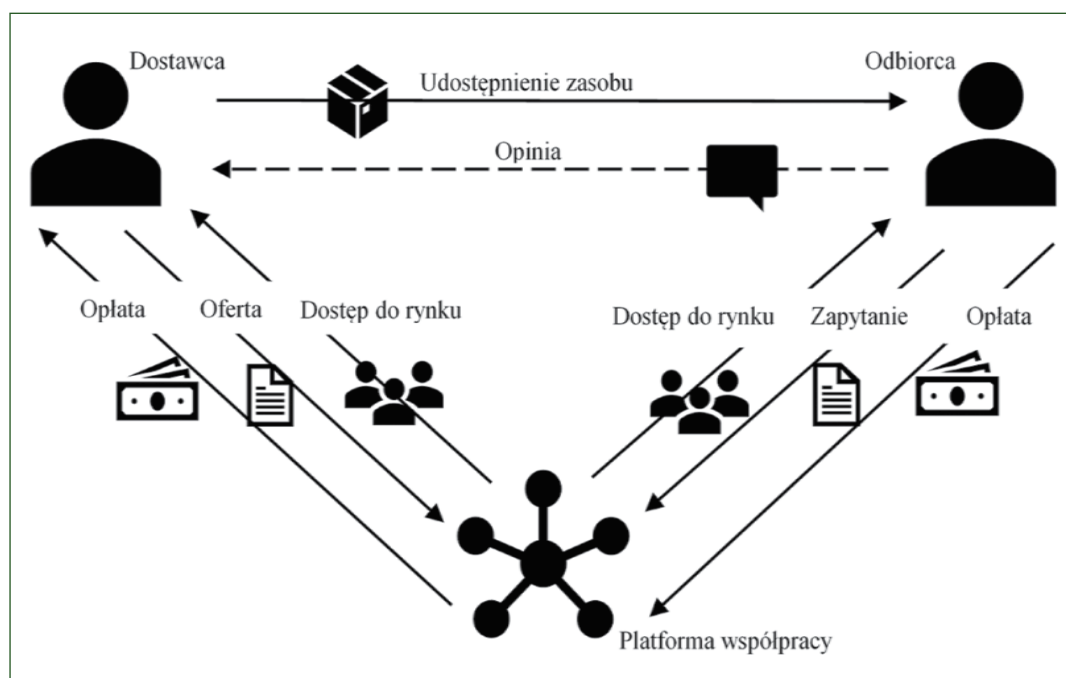
³¹⁹ P. Klimas, *Relacje współtworzenia innowacji w ekosystemach. Kontekst ekosystemu gamingowego*, C.H. Beck, Warszawa, 2019, ss. 38–39.

³²⁰ Por. T. Doligalski, *Modele biznesu w Internecie. Teoria i studia przypadków polskich firm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 59; A. McAfee, E. Brynjolfsson, *The toll of a new machine*, [w:] *Machine platform, crowd: Harnessing our digital future*, red. E. Brynjolfsson, A. McAfee, W.W. Norton & Company, New York 2017; G.G. Parker, M.W. Van Alstyne, S.P. Choudary, *Platform revolution. How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you*, W.W. Norton & Company, New York 2016, [za:] K. Śledzińska, R. Włoch, dz. cyt., ss. 98–101; a także: A. Pawlicz, *Ekonomia współdzielenia na rynku usług hotelarskich. Niedoskonałości – Pośrednicy – Regulacje*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019, s. 88.

krajoznawczej, rekreacyjnej i sportowej, umożliwiającą współdzielenie treści z tego zakresu i zdolny do podejmowania, przekształcania, ulepszania i redystrybuowania jednostek wartości tworzonych przez użytkowników³²¹.

Jak to określono powyżej, projektowana platforma ma charakter wielostronny – przede wszystkim występują dwie podstawowe grupy użytkowników, reprezentujące stronę popytową i podażową, połączone przez właściciela platformy, co zilustrowano w tabeli 12.1.

Platforma projektu MCETS konstruowana będzie podobnie do platform współpracy (współdzielenia), których model przedstawiono na rycinie 12.1.

Ryc. 12.1. Modelowe ujęcie działania platformy współpracy

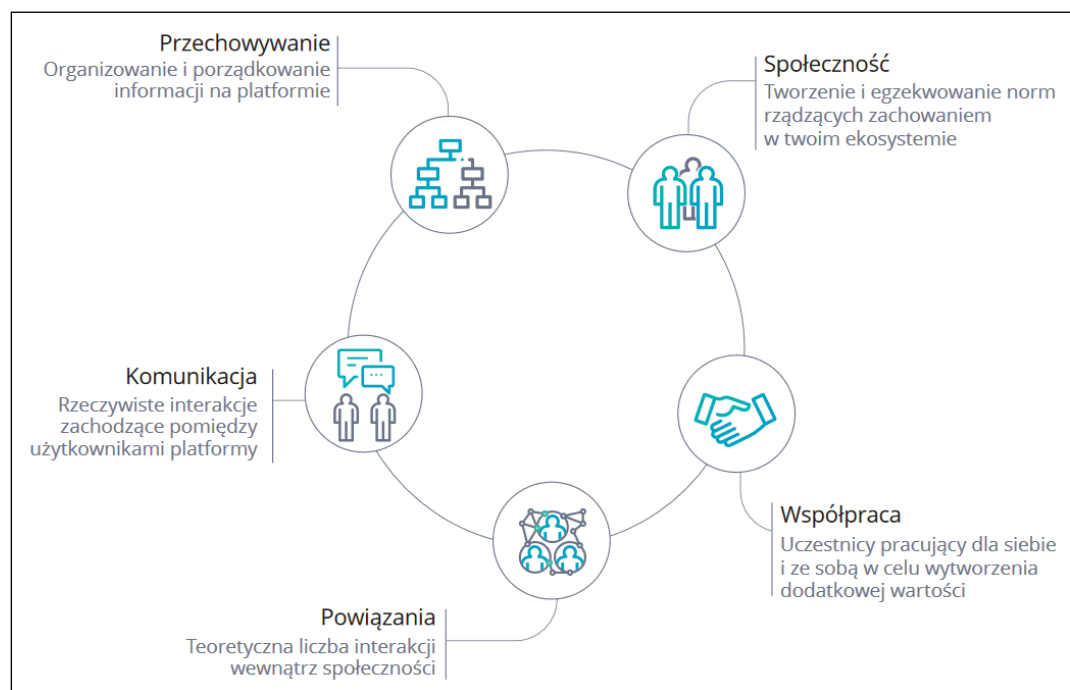
Źródło: A. Łapko, N.N. Wagner, *Logistyka dystrybucji. Trendy, wyzwania, przykłady*, CeDeWu, Warszawa 2019, [za:] N. Wagner, R. Strulak-Wójcikiewicz, *Poziom zaufania do nowych modeli biznesowych opartych na koncepcji platformy współpracy wśród przedstawicieli pokolenia Z*, cz. 2: Zmiany w myśleniu marketingowym, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, nr 20 (6), 2019, s. 323.

Podstawową funkcją platformy dedykowanej do projektu MCETS jest **edukacja i wymiana informacji o charakterze turystyczno-krajoznawczym i rekreacyjno-sportowym**. Taka platforma nie posiadałaby (odmiennie niż w modelu na ryc. 12.1.) systemu opłat. Możliwe jest jednak rozważenie konstrukcji platformy sprzedażowej (rezerwacyjnej) z elementami opłat od dostawców lub odbiorców, tak jak to ujęto na wskazanej rycinie. Dodajmy, że utworzenie ogólnokrajowej platformy sprzedażowej administrowanej przez POT jest postulowane przez

³²¹ Por. W. Szpringer, *Platformy cyfrowe i gospodarka współdzielenia. Problemy instytucjonalne*, Poltext, Warszawa 2020, ss. 14–15.

Forum ROT³²². Na początku 2021 r. funkcjonują już w niektórych województwach (świętokrzyskie³²³, dolnośląskie³²⁴) platformy sprzedażowe administrowane przez ROT-y.

Niezależnie od tego, czy platforma będzie miała charakter edukacyjno-informacyjny, czy również rezerwacyjno-sprzedażowy, jej główne funkcjonalności będą się przedstawiały jak na rycinie 12.2.

Ryc. 12.2. Wymiary funkcjonowania platformy wielostronnej

Źródło: K. Śledziewska, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 116, na podstawie: N.L. Johnson, *What are Network Effects?*, "Network Effects//Blog", 2018, <https://www.applicoinc.com/blog/network-effects/> (dostęp: 20.12.2020).

Zasadnicze wymiary funkcjonowania platformy wielostronnej dedykowanej do projektu MCETS odnoszą się do współtworzenia wartości ukierunkowanych na innych użytkowników sieci społecznościowej (Web 2.0) jako etapu rozwoju technologii internetowych, opartych na przedsięwzięciach w dużym stopniu wykorzystujących treści generowane przez użytkowników (*user generated content* – UGC) i interakcje między nimi³²⁵. Dlatego też zasadnicze elementy architektury platformy (rdzeń, interfejsy i uzupełnienia) powinny wspólnie wspierać

³²² M. German, *ROT-y chcą mieć wspólny system rezerwacyjny*, „Wiadomości Turystyczne”, nr 2 (450), luty 2021, ss. 26–27.

³²³ https://turystyka.rp.pl/trendy/nowe/34458-swietokrzyska-rot-uruchamia-platforme-sprzedazowa?utm_source=rp&utm_medium=teaser_redirect (dostęp: 23.02.2020).

³²⁴ <https://wroclife.pl/wroclife-poleca/nowa-platforma-turystyczna-dla-dolnego-slaska-juz-dziala/> (dostęp: 23.02.2020).

³²⁵ Por. T. Doligalski, *Internet w zarządzaniu wartością dla klienta*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2013, s. 89.

skojarzenie różnych rodzajów struktur interakcji społeczności internetowej (dzielenia się informacjami, współpracy oraz wspólnych działań), co zostało zobrazowane w tabeli 12.2.

Uzupełniając informacje podane w tej tabeli, podkreślimy, że projektowana platforma dedykowana projektowi MCETS powinna posiadać połączenia w postaci interfejsów do dedykowanej aplikacji mobilnej oraz popularnych platform społecznościowych³²⁶. Ponadto ważne jest zadbanie o zapewnienie płynności publikowanych treści przez czasową wymianę informacji kontekstowych za pośrednictwem usług mobilnych, a także wbudowanie sposobów na ciągłe weryfikowanie ważności tych treści.

Tabela 12.2. Wymagania dotyczące architektury platformy cyfrowej wspierającej społeczności internetowe

Elementy platformy	Struktury interakcji społecznych wspólnot internetowych		
	dzielenie się informacjami – udostępnianie treści w Internecie	współpraca – aktorzy przestrzegają zasad i angażują się w działania, które wymagają znacznej koordynacji grupowej	wspólne działania – aktorzy kierują się wspólnym celem i przestrzegają zasad ustanowionych przez członkostwo w grupie
rdzeń – relatywnie stabilny, o niskiej zmienności	usługi aplikacji IT: zarządzanie tożsamością, zarządzanie treścią i wiedzą, geoinformacje, zarządzanie przepływem pracy, komunikacja, uwierzytelnianie i autoryzacja, sieć społecznościowa, analityka itd.		
interfejsy – połączenia między rdzeniem a uzupełnieniami	API sieci społecznościowych		
	API systemu operacyjnego, otwarte dane, multimedia, standardy	model danych, ontologia, otwarte dane, bezpieczne protokoły	API systemu operacyjnego, bezpieczne protokoły
uzupełnienia – ewoluujące peryferyjne dodatki o dużej zmienności	możliwości informatyczne konsumowania i generowania skodyfikowanych i abstrakcyjnych informacji	możliwości informatyczne koordynowania i negocjowania skodyfikowanych treści wśród członków społeczności	możliwości informatyczne wspierające wymianę konkretnych i nieskodyfikowanych informacji wśród zaufanych członków społeczności
przykład	Twitter	Wikipedia	Liquidfeedback

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Spagnoletti, A. Resca, G. Lee, *A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study*, „Journal of Information Technology”, nr 30 (4), 2015, ss. 367 i 369; C. Baldwin, J. Woodard, *Platforms, Markets and Innovation*, [w:] *The Architecture of Platforms: A unified view*, red. A. Gawer, Edward Elgar, Cheltenham 2009, ss. 19–44.

Projektowanie platformy powinno uwzględniać wspieranie osiągnięcia masy krytycznej sieci (społeczności), czyli jej odpowiedniej wielkości i jakości, zapewniającej dalsze funkcjonowanie i samoistny (samopodtrzymujący) wzrost, a także gwarantującej realizację efektów sieciowych przez konstrukcję systemu zachęt i motywatorów dla potencjalnych użytkowników³²⁷. Efekty sieciowe oznaczają przy tym zależność wartości platformy od liczby jej użytkowników³²⁸. Jednostronne dotyczą zależności wartości platformy dla jednego rodzaju

³²⁶ P. Spagnoletti, A. Resca, G. Lee, *A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study*, „Journal of Information Technology”, nr 30 (4), 2015, ss. 374–375.

³²⁷ Por. W. Szpringer, dz. cyt., s. 15; P. Ball, *Critical mass: How one thing leads to another*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2004, [za:] T. Doligalski, *Internet w zarządzaniu...*, s. 123.

³²⁸ Por. Q. Wang, Y. Chen, J. Xie, *Survival in markets with networks effects: Product compatibility and order-of-entry effects*, „Journal of Marketing”, vol. 74, nr 4, 2010, [za:] T. Doligalski, *Internet w zarządzaniu...*, s. 114.

użytkowników od ich liczby (na zasadzie pozytywnego sprzężenia zwrotnego), natomiast dwustronne polegają na zależności wartości platformy dla jednego rodzaju użytkowników od liczby drugiego rodzaju użytkowników³²⁹. W dążeniu do zwiększenia efektów sieciowych platformy można zastosować rozwiązania przedstawione w tabeli 12.3.

Tabela 12.3. Działania na rzecz zwiększenia efektów sieciowych na utworzonej platformie

Rodzaj działania	
1.	Wprowadzanie funkcjonalności umożliwiających użytkownikom przekazywanie opinii na temat ich doświadczeń.
2.	Generowanie dodatkowych użyteczności pozwalających utrzymać aktywność i zainteresowanie uczestników sieci.
3.	Tworzenie mechanizmów budujących i instytucjonalizujących zaufanie między stronami wymiany, zwłaszcza systemów wzajemnych recenzji, ocen, opinii i komentarzy różnych grup użytkowników.
4.	Subsydiowanie wybranych grup użytkowników, np. z wykorzystaniem grywalizacji, m.in. przez konkursy z nagrodami.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Śledziewska, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, ss. 111 i 114–115; T. Doligalski, *Internet w zarządzaniu wartością dla klienta*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2013, s. 120.

Organizacja platformy obejmuje scharakteryzowaną w tabeli 12.2 architekturę technologiczną oraz mechanizmy zarządzania sieciami (społecznościami) użytkowników (*governance*)³³⁰, które z kolei przedstawiono w tabelach 12.4 i 12.5.

Tabela 12.4. Klasyfikacja mechanizmów zarządzania sieciami (społecznościami) użytkowników platformy

Rodzaje mechanizmów	
Główne	Szczegółowe
dostęp – definiowanie kryteriów dostępu do platformy jest niezbędne do zapewnienia, że aktorzy z komplementarnymi umiejętnościami wejdą w interakcję, aby kreować wartość	identyfikacja aktorów
	łączenie aktorów
	przyznawanie uprawnień decyzyjnych
kontrola – definiowanie reguł, przy użyciu których aktorzy wchodzi w interakcje w ramach ekosystemu	ustanawianie podzielanych reguł
	pobudzanie współpracy pomiędzy konkurentami
	konsensus w przypadku konfliktu
zachęty – projektowanie motywatorów	motywowanie do uczestnictwa
	motywowanie konkretnych działań
	ułatwianie generowania innowacyjnych wyników

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Schmeiss, K. Hoelzle, R.P. Tech, *Designing governance mechanisms in platform ecosystems: Addressing the paradox of openness through blockchain technology*, „California Management Review”, nr 62 (1), 2019, ss. 123 i 126.

Architektura platformy MCETS będzie stanowiła system internetowo-mobilny, wspierający program edukacyjny MCETS w postaci aplikacji mobilnej i strony WWW ze wspólnym systemem zarządzania treścią (*content management system* – CMS), bazą danych oraz sys-

³²⁹ T. Doligalski, *Internet w zarządzaniu...*, s. 117.

³³⁰ F. Saadatmand, R. Lindgren, U. Schultze, *Configurations of platform organizations: implications for complementor engagement*, „Research Policy”, nr 48 (8), 2019, 103770.

Tabela 12.5. Systematyzacja strategii i działań z zakresu zarządzania klientami platformy

Strategie i działania		
Główne	Szczegółowe	Przykłady
pozyskiwanie klientów – budowanie sieci klientów	oferowanie wartości	korzyści techniczne, korzyści dodatkowe platformy, korzyści sieci
	zachęcanie perspektywicznych klientów	motywy wydajności i legitymacji
	konkurencja rynkowa	konkurencja na rynku kupujących lub sprzedających w ramach lub pomiędzy sektorami
	e-marketing szeptany i wirusowy	informacja udostępniana przez klientów obecnych online
	cenowanie	cenowanie statyczne i dynamiczne
zatrzymywanie klientów – rozwijanie efektów sieci klientów	orientacja na klienta	całkowita orientacja na klienta, asymetria orientacji na klienta
	partnerstwo	budowa ekosystemu firm platformy, otwartość na poziomie platformy, współpraca horyzontalna z firmami
	angażowanie klientów	dostarczanie treści generowanych przez marketerów, kreacja narzędzi interakcji, inicjowanie programów polecenia klientów, zabieganie o pomysły klientów
	reklama w wyszukiwarce	reklama słów kluczowych, reklama oparta na licytacji, reklama ukierunkowana (selektywna)
zarządzanie siecią klientów – jej podtrzymywanie	monitorowanie	ustanawianie reguł i regulacji, mechanizm ujawniania informacji, sprawdzanie produktów, śledzenie nieetycznych transakcji, mechanizm nagród i kar
	budowanie wspólnoty	relacje bilateralne, poczucie wspólnoty, normy kulturowe
	własne uczestnictwo	sygnalizowanie zaufania do rynku, standaryzowanie zachowania uczestników
	architektura platformy	zapewnienie wejścia wysokiej jakości klientów, automatyczne badanie klientów, mechanizmy wczesnego ostrzegania, optymalizowanie systemów oceniania
	wewnętrzna konkurencja	po stronie sprzedawców lub nabywców

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Yang, Z. Diao, J. Kang, *Customer management in Internet-based platform firms: review and future research directions*, „Marketing Intelligence & Planning”, vol. 38, nr 7, 2020, ss. 961–968.

temem rejestracji/logowania i różnymi poziomami dostępu do bazy (uczniowie, nauczyciele, koordynatorzy, rodzice/opiekunowie, edukatorzy, moderatorzy, administratorzy). System powinien umożliwiać realizację określonych zadań zarejestrowanym uczestnikom w okresie przed, w trakcie i po wydarzeniu MCETS oraz uczestnictwo w grywalizacji pomiędzy uczniami, klasami i szkołami w ramach programu. System powinien być zgodny z wymogami dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (*Web Content Accessibility Guidelines 2.1 – WCAG*).

12.2. Funkcje platformy technologicznej dedykowanej do projektu

Koncepcja MCETS obejmuje stworzenie przez firmę zewnętrzną specjalnej, dedykowanej projektowi wielofunkcyjnej platformy internetowej, służącej przede wszystkim do edukacji i wymiany informacji turystyczno-krajoznawczej i rekreacyjno-sportowej, ale również do komuni-

kacji między uczestnikami projektu, w tym do stałego kontaktu POT lub innego operatora ze szkołami, obejmującego okres przed, w trakcie i po wizycie TURBUSA w szkole. Aktywność szkół i uczniów byłaby dzięki takiej platformie monitorowana i kwantyfikowana, co stanowiłoby również materiał do badań i analiz efektów projektu wykonanych *ex post*. Zespół z AWF w Krakowie na etapie przygotowywania koncepcji odbył konsultacje w zakresie powyższych zagadnień ze stosownym podmiotem realizującym tego typu przedsięwzięcia.

Opisywana platforma wyróżniałaby się wielofunkcyjnością. W ramach zestawu posiadanych funkcji można wskazać:

1. **informacyjne** – pozwalałyby na przepływ informacji i komunikację pomiędzy wszystkimi partnerami projektu, tzn. POT, ROT-ami, LOT-ami, szkołami, nauczycielami, uczniami i ich rodzinami oraz pozostałymi interesariuszami lokalnego rozwoju turystyki, takimi jak władze lokalne, samorząd terytorialny, przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe. Znaczenie dedykowanej projektowi platformy technologicznej, jako systemu informacyjnego umożliwiającego skuteczne i sprawne funkcjonowanie, a także powiązanie uczestników i partnerów projektu, jest absolutnie kluczowe i stanowić będzie jeden z podstawowych sposobów redukcji ryzyka ograniczenia realizacji celów projektu przez nawiązanie i aktywne podtrzymywanie relacji z: dyrekcjami szkół, nauczycielami (zwłaszcza szkolnymi koordynatorami projektu), uczniami i ich rodzicami, a także integrowanie wszystkich stron projektu oraz ułatwianie przepływu informacji między nimi;
2. **promocyjne** – w powiązaniu z mediami społecznościowymi umożliwiałoby generowanie i rozpowszechnianie treści dotyczących projektu oraz powodowanie, aby zaczynały one „żyć własnym życiem” na zasadach marketingu wirusowego i *ambient marketingu* (zastosowania niestandardowych form marketingu), pozwalając na wydłużenie cyklu życia medialnego projektu przed i po przejeździe TURBUSA;
3. **integracyjne** – prowadziłyby do nawiązywania i pogłębiania relacji pomiędzy uczestnikami projektu, dając możliwości zbliżania stanowisk i budzenia się zaufania między partnerami;
4. **monitorujące i kontrolne** – umożliwiałoby ocenę stopnia realizacji celów projektu na etapach przed i po przyjeździe TURBUSA, a także po zakończeniu realizacji projektu. Projektowana platforma technologiczna mogłaby zostać wykorzystana przede wszystkim do pomiaru stopnia realizacji poszczególnych celów projektu MCETS przez badania panelowe, które polegałyby w tym przypadku na pozyskiwaniu z pewną określoną częstotliwością (np. w ciągu kilku lat na koniec każdego półrocza) danych oraz informacji od uczniów i szkolnych koordynatorów projektu o rzeczywiście podejmowanych przez nich aktywnościach, wpisujących się w strategiczne cele projektu. Platforma posłużyłaby do udostępniania drogą internetową wskazanym podmiotom opracowania stosownego narzędzia badawczego (kwestionariusza lub dzienniczka). Pozwalałoby to operatorowi projektu na monitorowanie aktywności (zaangażowania) nauczycieli, uczniów i innych podmiotów w działania projektowe;
5. **grywalizacyjne i motywacyjne** – dzięki nim realizowane byłyby zadania związane z angażowaniem uczestników we współtworzenie projektu i dzielenie się treściami słownymi i audiowizualnymi na zasadach *crowdsourcingu*, co znajdowałoby odzwierciedlenie w punktacji aktywności uczestników i skutkowało otrzymywaniem gratyfikacji przez zwycięzców rankingów konkursowych (na etapie przed i po), podobnie jak w przypadku programów lojalnościowych;

6. **zabezpieczające (redukcji ryzyka)** – umożliwiałyby obniżenie niepewności związanej z bieżącą sytuacją społeczno-gospodarczą i dawałyby możliwość wielowariantowej realizacji projektu w sytuacji, gdyby w danym okresie nie był możliwy przejazd TURBUSA;
7. **edukacyjne i popularyzacyjne** – rozpowszechniałyby wiedzę na temat turystyki i krajoznawstwa z zastosowaniem najnowocześniejszych technik i technologii inwentaryzacji i eksploracji, sprzyjających pobudzeniu zainteresowania walorami różnych, zarówno bliższych miejsc zamieszkania, jak i bardziej odległych, regionów turystycznych kraju;
8. **badawcze** – pozwalałyby na prowadzenie badań dotyczących innych aspektów niż ocena skuteczności realizacji projektu;
9. **transferu (wymiany) wiedzy i doświadczeń** – dawałyby możliwość zaangażowania studentów i pracowników uczelni, mających kwalifikacje i kompetencje w zakresie kształcenia dla turystyki, rekreacji, sportu oraz szeroko pojętej kultury fizycznej, przy użyciu współczesnych multimedialnych i interaktywnych środków, ułatwiających identyfikację, trasowanie i przemierzanie przestrzeni turystycznej, potrafiących w inspirujący sposób zaangażować odbiorców we współtworzenie projektu;
10. **kreacyjne (ideacyjne)** – pozwalałyby na wyłanianie pomysłów na rozwój turystyki na zasadzie myślenia projektowego (*design thinking*), tworząc razem z MCETS uzupełniające laboratoria rozwoju turystyki, funkcjonujące na zasadzie współtworzenia i zbiorowej, opartej na „mądrości tłumu” (*crowdsourcing*), kreacji pomysłów na ożywienie zainteresowania turystyką; inspirowałyby w zróżnicowany sposób do dzielenia się pomysłami na dobre praktyki z zakresu przyciągnięcia uwagi turystów i skłonienia ich do odwiedzin oraz pobyków w polskich destynacjach turystycznych;
11. **relacyjne** – umożliwiałyby zarządzanie relacjami z uczestnikami projektu na podobnych zasadach jak oparte na bazach danych systemy do zarządzania relacjami z klientami (*customer management system* – CRM);
12. **strategiczne** – dawałyby w przyszłości możliwość rozwoju innych ścieżek rozwoju projektu, np. tworzenia klas turystycznych pod patronatem szkół wyższych i POT itp.;
13. **klastra technologii turystycznych** – pozwalałyby na połączone wykorzystanie najatrakcyjniejszych i najnowocześniejszych technologii, ułatwiających planowanie, realizację i wspomnianie podróży, w postaci poszerzonej, wirtualnej i mieszanej rzeczywistości, aplikacji mobilnych i blogowania podróżniczego w mediach społecznościowych.

Platforma zakłada wchodzenie w interakcje z grupami docelowymi (dyrektorami szkół, nauczycielami i uczniami oraz ich rodzinami, a także POT, ROT-ami, LOT-ami oraz innymi interesariuszami lokalnego rozwoju turystyki, czyli władzami lokalnymi, przedsiębiorcami i organizacjami pozarządowymi, a także odbiorcami aktywności medialnej związanej z przejazdem TURBUSA):

- * zdalnie – w okresie poprzedzającym przejazd TURBUSA w formie grywalizacji z udziałem placówek edukacyjnych, które znajdują na trasie przejazdu,
- * bezpośrednio – w trakcie przejazdu TURBUSA, stanowiącego mobilne laboratorium („eksperymentatorium” turystyczne),
- * zdalnie – po wizycie TURBUSA w okresie realizacji zorganizowanych w ramach projektu wycieczek.

12.3. Funkcjonalności platformy i aplikacji mobilnej dedykowanych do projektu

Projektowana platforma obejmuje aplikację mobilną i stronę WWW dla wszystkich współpracujących podmiotów oraz wzajemne odsyłanie między nośnikami (dzięki kodom QR, tabliczkom informacyjnym i innym punktom styku). Przykładowe funkcjonalności platformy i aplikacji mobilnej obejmują³³¹:

1. **Miejsca** – obiekty prezentowane w formie wizytówki zawierającej opisy, zdjęcia, multimedia, godziny otwarcia, dane adresowe itd. Miejsca podzielone są na kategorie, które odnoszą się do konkretnych lokalizacji na mapie. Zarówno miejsca, jak i kategorie mogą być dodawane/odejmowane z poziomu systemu zarządzania treścią (CMS).
2. **Planer/Ulubione** – system ułatwiający planowanie spędzenia czasu wolnego i wycieczek w danym regionie. Istnieje możliwość dodawania do planera miejsc, wydarzeń i tras, a także utworzenia listy miejsc do odwiedzenia, z uwzględnieniem godzin otwarcia, terminu danego wydarzenia itp.
3. **Push** – system umożliwiający wysyłanie użytkownikom aplikacji i strony WWW powiadomień, np. o pracach, przygotowanym zadaniu, dodaniu pozycji w aplikacji, nowym obiekcie do zwiedzania, wydarzeniach itd. Powiadomienia te pojawiają się na ekranie telefonu/laptopa, informując o przyjsciu wiadomości (analogicznie jak w przypadku SMS).
4. **Szlaki i trasy** – różnorodne możliwości opracowania szlaków, tras, w tym: interaktywna siatka szlaków, nagrywanie tras, nawigacja po trasie, profile wysokościowe tras, trasy zaczerpnięte z zewnętrznych baz, takich jak np. Traseo.pl, wyznaczanie trasy na mapach online, nawigacja rowerowa po danych OSM (*Open Street Map*) online, nawigacja rowerowa po danych OSM offline.
5. **Fotoretrospekcja** – prezentacja zdjęć archiwalnych aktualnych obiektów. Obok zdjęć obiektów współczesnych istnieje możliwość „przewinięcia” do podglądu zdjęcia archiwalnego.
6. **Technologia rozszerzonej rzeczywistości (*Augmented Reality* – AR), interaktywne mapy i modele** – wizualne przedstawienie obiektów trójwymiarowych (np. obiektów obecnie nieistniejących lub takich, które zmieniły swój wygląd, albo też wizualizacja obiektów znanych, lecz nieodwiedzanych przez uczestników programu), w tym sprzętu specjalistycznego.
7. **AR modele 3D** – umożliwiają wizualne przedstawienie w aplikacji wybranych obiektów trójwymiarowych (np. obecnie nieistniejących lub takich, które zmieniły swój wygląd).
8. **AR fotoretrospekcja** – prezentacja za pomocą AR archiwalnych zdjęć, pokazujących, jak dawniej wyglądał wybrany obiekt.
9. **Wizualizacje 3D z możliwością wykorzystania technologii AR** – obiekt powstaje na dowolnej płaskiej powierzchni, „buduje się” na oczach użytkownika korzystającego z aplikacji.
10. **AR pocztówka** – pocztówka wysyłana z telefonu z wykorzystaniem AR to system umożliwiający wykonanie zdjęcia (*selfie*) z dobranym odpowiednio tłem, ramką lub fragmen-

³³¹ Opracowano na podstawie materiałów przekazanych przez Tomasza Ostrowskiego, eksperta w zakresie tworzenia i wdrażania nowoczesnych rozwiązań technologicznych (2020).

tami garderoby, nawiązującymi do poszczególnych miejsc i atrakcji w danym miejscu. Pocztówkę z odpowiednio przerobionym zdjęciem można udostępniać także na portalach społecznościowych.

11. **Gry terenowe/questy itp.** – pozwalające na zdobycie informacji, zwiększenie wiedzy, prowadzące do grywalizacji użytkowników. Są możliwe do wykorzystania stacjonarnie oraz w terenie, z wykorzystaniem funkcji lokalizacji GPS. O jakości zabaw multimedialnych świadczy jak najmniejsze bazowanie na używaniu klawiatury wirtualnej i wypełnianiu pustych pól – w zamian, jak najczęstsze oferowanie zabawowych form gier, np. puzzle, łączenie wyrazów w pary, krzyżówki dotykowe itd.
12. **Encyklopedia tematyczna** – zbiór fachowych informacji w danej dziedzinie z zakresu np. przyrody, historii, archeologii czy innego przedmiotu. Prezentuje wiedzę w formie wizualnej i tekstowej, może być wzbogacona werbalnie oraz technologią AR.
13. **Moduł zgłoszeniowy** – użytkownik otrzymuje możliwość wysłania lokalizacji miejsca i zdjęcia wraz z komentarzem. Zgłoszenia zostają odnotowane, a następnie, w zależności od przeznaczenia, generują odpowiednią reakcję osoby obsługującej. Możliwe do wykorzystania np. w kontekście zadań do wykonania – zgłoszenia w zakresie prowadzonego konkursu tematycznego np. wskazanych do odnalezienia miejsc, przedmiotów itd.
14. **Technologia rzeczywistości wirtualnej** (*Virtual Reality – VR*), np. w zakresie panoram do oglądania goglami/*cartboardami*/okularami 3D. Podgląd panoram może być wykorzystany zarówno w przestrzeni otwartej, jak i zamkniętej. Sprzęty, obiekty czy przedmioty widoczne na panoramie mogą mieć swoje podpisy, co ułatwi ich identyfikację oglądającemu. Istnieje możliwość prezentacji panoram 360°.

Zaprojektowana platforma technologiczna będzie w istotny sposób przyczyniać się, a w niektórych przypadkach wręcz warunkować zrealizowanie przypisanych do projektu MCETS celów, w tym zwłaszcza promocyjnych, poznawczych i edukacyjnych. Jednocześnie należy zaznaczyć, że z uwagi na nieustannie dokonujący się rozwój nowoczesnych technologii, koncepcja wielofunkcyjnej platformy technologicznej dedykowanej projektowi wymaga stałej ewolucji oraz uspołniania jej z programem edukacyjnym, czemu sprzyjać będzie ewaluacja realizacji projektu.

Funkcjonalności projektowanej platformy technologicznej można omówić w kontekście jej wykorzystania podczas wizyty TURBUSA w szkole³³². W tym przypadku istotne byłoby, aby dzieci odwiedziły wszystkie stacje oraz atrakcje oferowane w ramach realizowanego w danej szkole programu edukacyjnego. Dlatego można zastosować tu swoisty „bon turystyczny”, a więc kartonik z polami na odpowiednią liczbę pieczątek i numerami stacji/atrakcji. Jego wykorzystanie mogłoby wyglądać tak: dzieci muszą odwiedzić każdą ze stacji/atrakcji, wziąć udział w realizowanych tam zajęciach/zadaniach i wtedy otrzymują od animatora pieczętkę. Gdy skończy się czas zajęć i cała klasa lub klasy będą gotowe do wyjścia, moderator zweryfikuje kompletność pieczątek na „bonach turystycznych”. Dopiero gdy będą wszystkie u wszystkich dzieci z danej klasy, ich nauczyciel ma prawo aplikacją mobilną wyposażoną w skaner QR zeskanować kod QR umieszczony na tabliczce przy wyjściu z sali gimnastycznej. W ten sposób „zaliczy” klasie udział w realizacji zadań, a dzieci przy okazji

³³² Jak wyżej.

zaznajomią się z tą technologią. Aplikacja wyposażona będzie zatem w skaner QR. Ponadto z aplikacji lub strony WWW korzystać będą animatorzy na niektórych stacjach (np. quizy na stacji 3) – powinni oni realizować dany quiz dla przedstawicieli określonej klasy, jeśli punkty zdobyte w quizie miałyby iść na jej konto w ogólnej grywalizacji. Na stacji „outdoor” (namiot) dzieci będą mogły oglądać sprzęt turystyczny i sportowy oraz zapoznawać się z nim. Będzie też pula sprzętów i gadżetów turystycznych o wartości do 500 złotych. Moderator/animator, nawiązując do „bonu turystycznego” z pieczętkami, jakie dzieci mają przy sobie, mógłby wyjaśnić, że rodzice otrzymują prawdziwy bon do wykorzystania podczas wyjazdów rodzinnych i że dzięki oszczędzonym w ten sposób środkom dana rodzina mogłaby sobie kupić któryś ze wskazanych sprzętów turystycznych. Idealnie byłoby, aby te sprzęty do 500 złotych były docelowo rozsyłane do uczestników grywalizacji z największą liczbą punktów, a drobne upominki do wszystkich uczestników zabawy. Przy wyjściu ze stacji outdoorowej każdy uczestnik dostaje pieczętkę na swój bon, a gdy ma już komplet pieczętek, nauczyciel skanuje QR kod, zaliczając zadanie.

Funkcjonalności projektowanej platformy technologicznej mogą być także wykorzystane – na różnych etapach realizacji projektu – w ramach organizacji spacerów lub wycieczek z quistem (stymulowanych powiadomieniami *push* i chęcią zdobycia punktów w grywalizacji, np. w formule „Liga Turystyczna”) i zgłoszenia atrakcyjnych i ciekawych z punktu widzenia dzieci miejsc z pomocą nauczycieli (odkrywanie „małej ojczyzny”)³³³. W ten sposób tworzona będzie baza miejsc wskazanych przez dzieci – subiektywnie wybranych atrakcji, miejsc ciekawych, a nie zawsze opisanych w przewodnikach, jednak wartych poznania ze względu na ich znaczenie dla lokalnej społeczności (np. kurhan w lesie, stary dąb, oczko wodne, przykład lokalnej architektury drewnianej itp.).

Idea dostarczania subiektywnych treści przez użytkowników nawiązuje do bardzo obecnie popularnych modeli, w których tworzy się treści właśnie społecznościowo (czyli w formule UGC, tj. *user generated content* – tak działa np. baza tras turystycznych [Traseo.pl](https://traseo.pl), ale i wiele innych portali), czy też do idei dziennikarstwa obywatelskiego, gdzie pewne wydarzenia zostają wskazane, zlokalizowane i opatrzone zdjęciem i komentarzem oraz udostępnione szerokiemu gronu odbiorców. Wpisuje się to we współtworzenie i rozwijanie przez dzieci i młodzież pierwszego konceptu edukacyjnego (walory i atrakcje turystyczne). Po połączeniu generowanych przez dzieci POI (*point of interest*) w danej gminie mogłaby powstać subiektywna trasa zwiedzania miejsc polecanych przez dzieci w swojej okolicy. Wszystkie punkty dodane przez dzieci do bazy stanowiłyby swoistą mapę Polski z ciekawymi miejscami w 80 mikroregionach kraju. Powstałe w taki sposób „trasy lokalnych ciekawostek” mogłyby zasilić bazę na portalu dedykowanym projektowi, a także zostać umieszczone na zewnętrznych portalach trasowych, stanowiąc przy okazji reklamę samego programu.

Aplikacja powinna umożliwiać rejestrację do systemu i założenie profilu użytkownika. Powinna też posiadać funkcję zgłoszeniową, która umożliwi dzieciom podczas wycieczki z nauczycielem wskazanie wybranych miejsc i wysłanie ich wraz ze zdjęciem i krótkim opisem do bazy danych. Dzieci, rodzice oraz nauczyciele powinni mieć możliwość edycji treści tych punktów z poziomu przeglądarki WWW, a nauczyciel powinien móc zaakceptować ostateczną wersję stworzonych treści, wygenerować lub narysować trasę łączącą te punkty i dodać tak

³³³ Jak wyżej.

stworzoną propozycję do bazy systemu. Za zrealizowane zadanie w tym okresie dana klasa otrzymuje punkty, które zliczają się w ogólnej międzyklasowej i międzyszkolnej grywalizacji („Liga Turystyczna”). Aplikacja i system umożliwiają też uzyskanie informacji o statusie zgłoszenia, a komunikacja i symulowanie do odbycia wycieczki i wykonanie zadania odbywać się może przez notyfikację *push*, wysyланą do osób, które pobrały aplikację.

W ramach kontynuacji edukacji i zabawy grywalizacyjnej w ramach „Ligi Turystycznej” dzieci będą miały za zadanie dotrzeć wraz z rodzicami – już podczas indywidualnych wyjazdów – do walorów i atrakcji turystycznych w regionie. Ich wybór oraz opis byłby przygotowane przez organizatorów (z bazy POT lub opracowane na rzecz projektu MCETS). Użytkownicy mogliby dotrzeć do określonych atrakcji pieszo, na rowerze, samochodem lub z wykorzystaniem innych form turystyki kwalifikowanej (zdobywając punkty w ramach grywalizacji). Aby wytyczyć dojazd do danej atrakcji, korzystaliby z nawigacji w aplikacji. Na miejscu uczestnicy zabawy musieliby przejść trasę questową z rozwiązywaniem zadań i zagadek multimedialnych. Za odwiedzenie danej atrakcji oraz przejście trasy questowej i rozwiązanie zadań otrzymaliby punkty w grywalizacji „Liga Turystyczna”. Przy atrakcji turystycznej dzieci z rodzicami mogą wykonać pamiątkowe zdjęcie w formie pocztówki (*selfie*) z logiem POT i „Ligi Turystycznej” i podzielić się nim w mediach społecznościowych.

12.4. Przypisanie konceptów edukacyjnych do możliwych modułów (funkcjonalności) aplikacji mobilnej

Ogółem aplikacja/strona WWW zawiera moduły i elementy dostępne dla wszystkich, ale posiada też listę 80 mikroregionów, w ramach których prezentowane są atrakcje turystyczne wraz z towarzyszącymi im grami terenowymi – questami do indywidualnego odwiedzenia oraz miejsca zgłoszone przez klasy w ramach zajęć z nauczycielem na etapie poprzedzającym przyjazd TURBUSA³³⁴.

Zarządzanie aplikacją i stroną WWW odbywa się przez jeden system CMS.

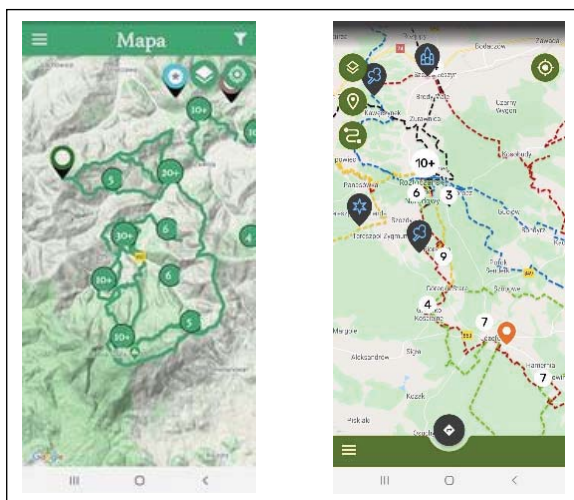

Źródło: T. Ostrowski.

A. Moduł mapa to byłby dokładny podkład mapowy mikroregionu z oznaczonymi szlakami turystycznymi, ścieżkami krajoznawczymi czy atrakcjami turystycznymi i informacją praktyczną oraz z lokalizacją „subiektywnych atrakcji”, dodanych przez klasy szkolne, oraz z lokalizacją punktów startowych gier terenowych czy questów. Mapa powinna być umieszczona na dedykowanym serwerze, posiadać oceniowanie, poziomice itd. oraz

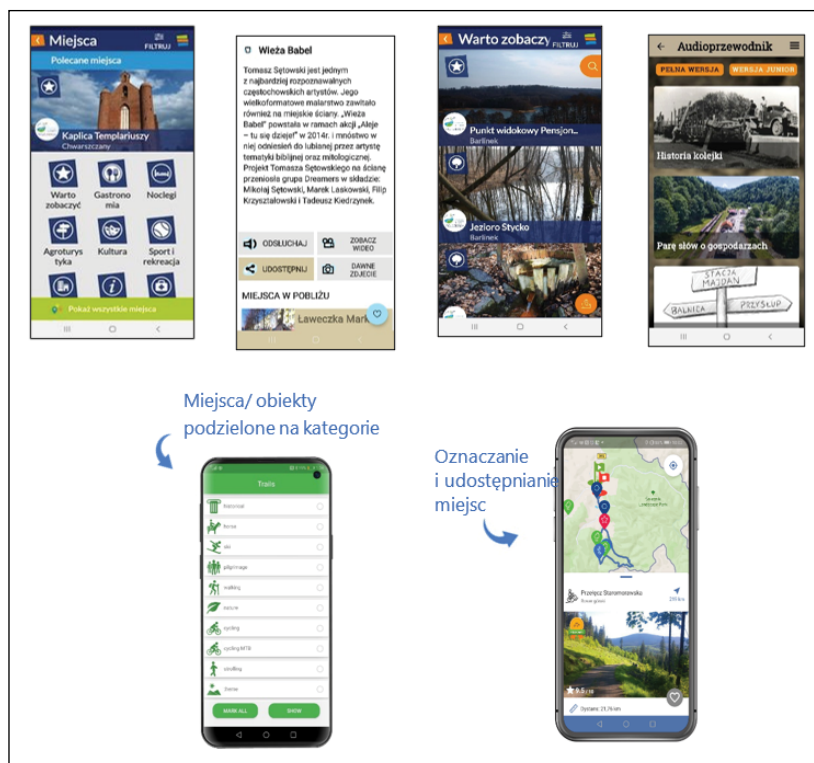
³³⁴ Jak wyżej.

mieć możliwość pobierania do środowiska offline. Taka mapa ułatwiałaby lokalizację użytkownika oraz prezentowałaby wszelkie elementy istotne z punktu widzenia nauczycieli, rodziców czy organizatorów wydarzenia i projektu.

Źródło: T. Ostrowski.

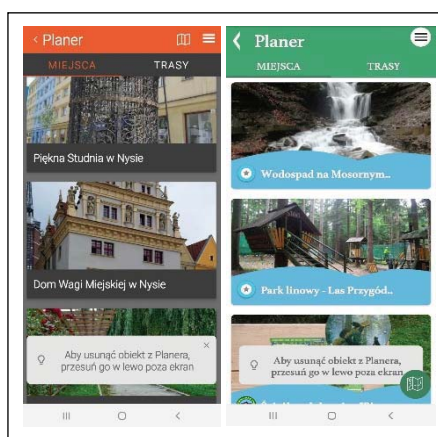
- B. Moduł miejsca** stanowiłyby obiekty prezentowane w formie wizytówki, zawierającej opisy, zdjęcia, multimedia, godziny otwarcia, dane adresowe, lokalizację, namiary kontaktowe, informację o realizacji bonu turystycznego przez obiekt itd. Miejsca podzielone są na

Źródło: T. Ostrowski.

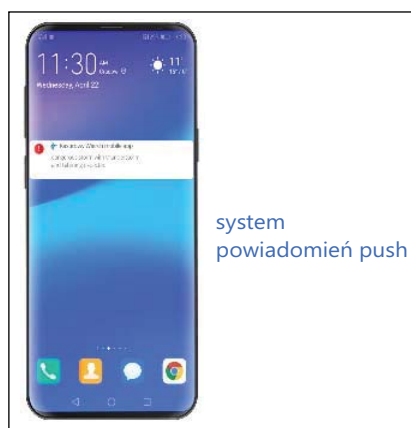
kategorie i odnoszą się do konkretnych lokalizacji na mapie. Zarówno miejsca, jak i kategorie mogą być dodawane/odejmowane z poziomu systemu CMS. Mogłyby być wykorzystywane na różnych poziomach – od zamku wawelskiego do atrakcji najbliższych szkole. Możliwe jest także wykorzystanie audioprzewodników dla każdego (dedykowanych) lub funkcji automatycznego czytania. Moduł miejsca jest przewidziany do wykorzystania w ramach konceptów: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo, dyscypliny i obiekty sportowe oraz bon turystyczny.

- C. Moduł planer/ulubione** jest to system ułatwiający planowanie wycieczek i spędzenia czasu wolnego w danym regionie. Występuje w nim możliwość dodawania miejsc, utworzenia listy miejsc do odwiedzenia z uwzględnieniem godzin otwarcia, terminu danego wydarzenia itp. na etapie po wizycie TURBUS. Zakłada się użycie modułu planer/ulubione w ramach następujących konceptów: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo oraz dyscypliny i obiekty sportowe.

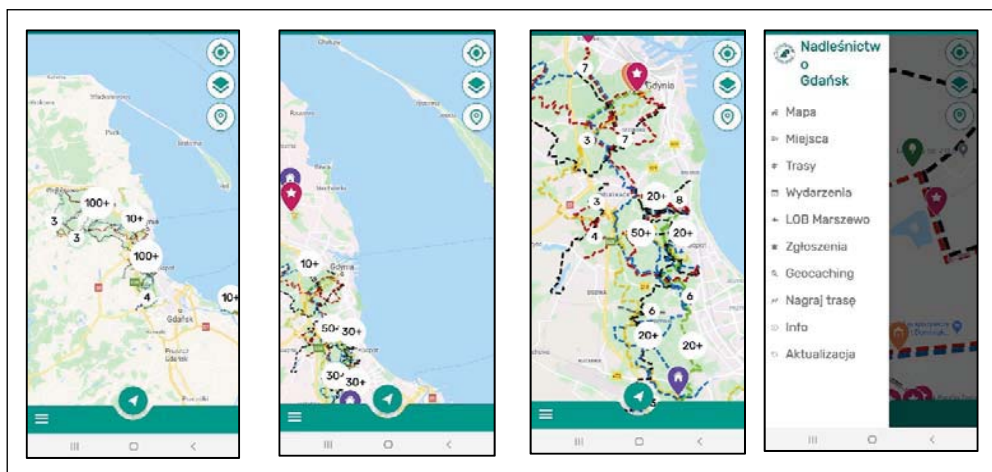
Źródło: T. Ostrowski.

- D. Moduł push/webpush** stanowi system umożliwiający wysyłanie użytkownikom aplikacji lub strony WWW powiadomień, np. o pracach w przygotowanym zadaniu, dodaniu pozycji w aplikacji, nowym obiekcie do zwiedzania, wydarzeniach itd., jak i stymulujący do wykonania określonych zadań. Powiadomienia te pojawiają się na ekranie telefonu, gdy zainstalowana jest aplikacja, lub w przeglądarce internetowej (przy korzystaniu ze strony WWW na laptopie/komputerze stacjonarnym). Występuje zróżnicowanie komunikatów *push* ze względu na typ odbiorcy: dla nauczycieli, dla rodziców (na etapie po wizycie TURBUS), dla moderatorów i animatorów zajęć itd. System jest używany stale w aplikacji/na stronie oraz w koncepcie bon turystyczny.

Źródło: T. Ostrowski.

- E. Moduł trasy** będzie do wykorzystania na etapie przed wydarzeniem, gdy nauczyciel wraz z dziećmi, po wytypowaniu i zgłoszeniu ciekawych miejsc (subiektywnych atrakcji mikro-regionu), wyrysowuje trasę prowadzącą przez te miejsca. Strona WWW miałaby więc system rysowania trasy (z generowanym automatycznie profilem wysokościowym) z opcją dodawania na niej punktów POI oraz eksportu trasy w postaci pliku KML/GPX oraz na popularne portale trasowe (np. Traseo).

Źródło: T. Ostrowski.

- F. Moduł route-planner/nawigacja** – może być w projekcie przydatny do wytyczania trasy pieszej, rowerowej (związanych z formami turystyki aktywnej, do jakich chcemy zachęcać) czy do danej atrakcji turystycznej. Możliwa byłaby jego realizacja w różnej formie na drodze stworzenia siatki znakowanych szlaków i nawigowanie w jej obrębie, albo w formie *route-plannera* i nawigacji na podstawie danych OSM-owych (*Open Street Map*) i na bazie dedykowanego podkładu mapowego. Przy wdrożeniu tego typu nawigacji każdorazowo byłyby określone granice danego regionu, tak aby nawigacja działała w jego obszarze. Byłoby zatem wytypowanych 80 mikroregionów, w obrębie których znajdowałyby się szkoły i wybrane atrakcje turystyczne, a także subiektywne ciekawe miejsca dodane przez klasy. Nawigacja turystyczna operowałaby w obrębie tych regionów, wykorzystując drogi, szlaki, ścieżki rowerowe czy ciągi pieszo-rowerowe (z uwzględnieniem np. typu roweru). Moduł nawigacji jest przewidywany do wykorzystania w ramach konceptów: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo, dyscypliny i obiekty sportowe oraz bon turystyczny.
- G. Moduł fotoretrospekcja** polega na prezentacji zdjęć archiwalnych aktualnych obiektów. Obok zdjęć obiektów współczesnych występuje też możliwość „przewinięcia” do podglądu zdjęcia archiwalnego. Ten moduł możliwy jest do wykorzystania przy wybranych atrakcjach turystycznych podczas indywidualnych odwiedzin dzieci z rodzicami w etapie po wydarzeniu, w ramach konceptów: walory i atrakcje turystyczne oraz dyscypliny i obiekty sportowe. Może wykorzystywać AR lub nie.

Źródło: T. Ostrowski.

- H. Moduł technologia rozszerzonej rzeczywistości (*Augmented Reality* – AR), interaktywne mapy, modele, w tym AR modele 3D** umożliwia wizualne przedstawienie w aplikacji wybranych obiektów trójwymiarowych (np. obiektów obecnie nieistniejących lub takich, które zmieniły swój wygląd, albo też wizualizację obiektów znanych, lecz nieodwiedzanych przez uczestników programu), w tym sprzętu specjalistycznego. Obiekt powstaje na dowolnej płaskiej powierzchni, „buduje się” na oczach użytkownika korzystającego z aplikacji. W ten sposób mogą zostać przedstawione koncepty: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo oraz dyscypliny i obiekty sportowe.

Źródło: T. Ostrowski.

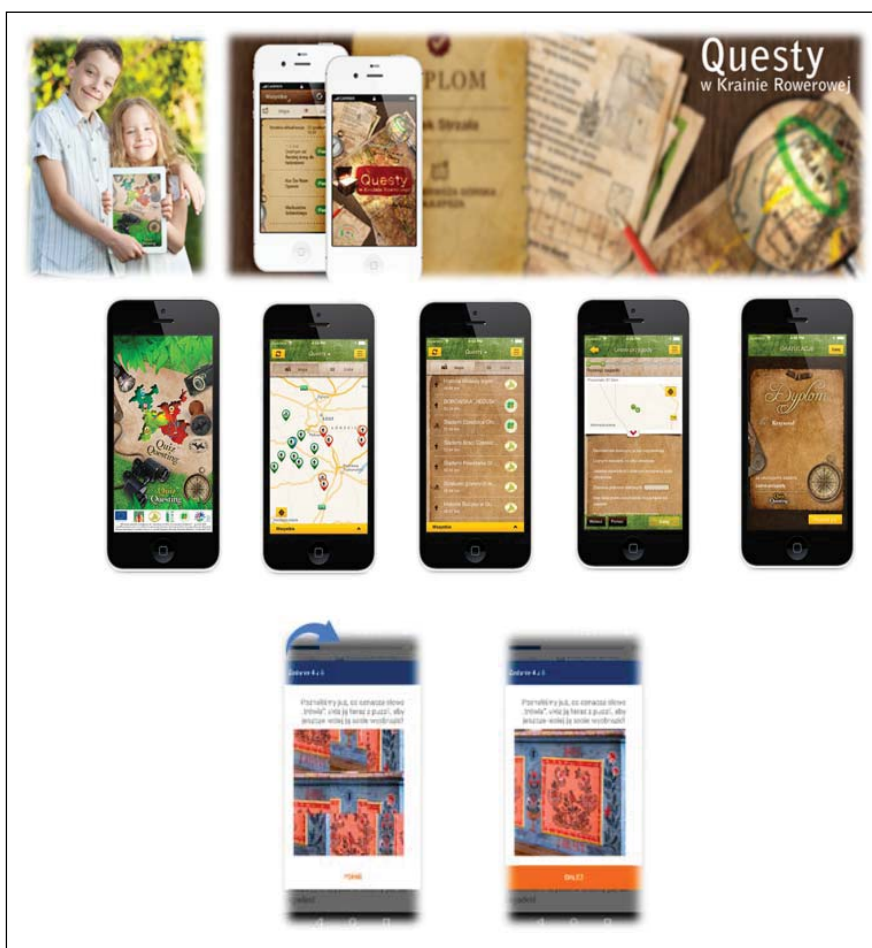
- I. Moduł pocztówka (lub pocztówka AR)** stanowi pocztówkę wysyłaną z telefonu (np. z wykorzystaniem AR). Jest to system umożliwiający wykonanie zdjęcia (*selfie*) z dobrą odpowiednią tłem, ramką lub fragmentami garderoby, nawiązującymi do poszczególnych

nych miejsc i atrakcji w danym miejscu. Pocztówkę z odpowiednio przerobionym zdjęciem można udostępniać także na portalach społecznościowych. Jest ona możliwa do wykorzystania na etapie po wydarzeniu – podczas wizyt dzieci z rodzicami w atrakcjach turystycznych regionu. Koncepty edukacyjne skojarzone z tym modulem: walory i atrakcje turystyczne, dyscypliny i obiekty sportowe, bon turystyczny.

Źródło: T. Ostrowski.

- J. Moduł gry terenowe/questy itp.** – pozwala na zdobycie informacji i zwiększenie wiedzy, prowadzące do grywalizacji użytkowników. Możliwe do wykorzystania stacjonarnie (wtedy przyjmują formę quizów) oraz w terenie z wykorzystaniem funkcji lokalizacji GPS. O jakości zabaw multimedialnych świadczy jak najmniejsze bazowanie na używaniu klawiatury wirtualnej i wypełnianiu pustych pól – w zamian, jak najczęstsze oferowanie zabawowych form gier, np. puzzle, łączenie wyrazów w pary, krzyżówki dotykowe itd. Moduł byłby

Źródło: T. Ostrowski.

do wykorzystania podczas wydarzenia (na stanowiskach jako quizy) oraz po wydarzeniu (podczas indywidualnych wycieczek dzieci z rodzicami do atrakcji turystycznych; przy atrakcjach byłyby wytyczone trasy z zagadkami/questami do przejścia). Przejście questu i wykonanie zadań generowałoby punkty w grywalizacji „Liga Turystyczna”. Moduł realizowałby koncepty: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo, dyscypliny i obiekty sportowe oraz bon turystyczny.

- K. Moduł encyklopedia tematyczna** stanowi zbiór fachowych informacji w danej dziedzinie z zakresu przyrody, historii, archeologii oraz innych. Prezentuje wiedzę w formie wizualnej i tekstowej, może być wzbogacona werbalnie oraz technologią AR. Przykładowe zakresy tematyczne encyklopedii obejmują: sport, przyrodę, ekologię, parki narodowe, parki krajobrazowe, sprzęt sportowy, sprzęt turystyczny, jak wybrać destynację?, bezpieczeństwo w turystyce, medycynę podróży, botanikę, dendrologię, rozpoznawanie roślin i zwierząt, dziedzictwo kulturowe, dziedzictwo historyczne, kuchnię regionalną (przepisy, listę produktów tradycyjnych). Encyklopedia może mieć formę quizów, puzzli, artykułów, multimediów i prezentacji – np. dotyczących pierwszej pomocy, bezpieczeństwa w górach itp. – a więc tego, czego dzieci uczyłyby się na niektórych stanowiskach podczas wydarzenia. W ten sposób wiedza ta mogłaby być utrwalana. Encyklopedia tematyczna realizuje koncepty edukacyjne: formy turystyki, aktywne krajoznawstwo oraz dyscypliny i obiekty sportowe.

Leksykony i encyklopedie kulturowe, przyrodnicze

Źródło: T. Ostrowski.

- L. Moduł zgłoszeniowy** polega na tym, że użytkownik otrzymuje możliwość wysłania lokalizacji miejsca i zdjęcia wraz z komentarzem. W przypadku projektu MCETS system ten byłby wykorzystany do zgłaszania miejsc, stanowiących atrakcje subiektywne wskazane przez dzieci w swojej okolicy podczas wycieczki z nauczycielem (na etapie przed wydarzeniem). Zgłoszone lokalizacje połączone będą trasą wyrysowaną przez nauczyciela w systemie WWW i trafią do bazy systemu, a ich twórcy (czyli dana klasa) uzyskają tym samym punkty w grywalizacji „Liga Turystyczna”. Koncepty edukacyjne brane pod uwagę w ramach tego modelu to: walory i atrakcje turystyczne, aktywne krajoznawstwo oraz dyscypliny i obiekty sportowe.
- M. Technologia rzeczywistości wirtualnej (VR)** funkcjonuje np. w zakresie panoram do oglądania goglami/cartboardami/okularami 3D. Podgląd panoram może być wykorzystany zarówno w przestrzeni otwartej, jak i zamkniętej. Sprzęty, obiekty czy przedmioty widocz-

ne na panoramie mogą mieć swoje podpisy, co ułatwi ich identyfikację oglądającemu. Istnieje możliwość prezentacji panoram 360°. Tę technologię można zastosować w przypadku wybranych atrakcji turystycznych, zwłaszcza tych, gdzie dostęp do wnętrza jest utrudniony. Panorama 360° może pokazać to, czego nie widać gołym okiem. Aby technologia była wykorzystana po wydarzeniu, dzieci wraz z rodzicami podczas zwiedzania danej atrakcji turystycznej powinni być wyposażeni w tzw. *cardboard*, umożliwiający prezentację panoram 360° w technologii VR. Przy użyciu tej technologii można wizualizować takie aktywności jak: lot balonem, paralotnią, szybowcem, wspinaczkę, nurkowanie, jazdę na nartach, oraz koncepty edukacyjne: formy turystyki, obiekty krajoznawcze, obiekty i dyscypliny sportowe, bezpieczeństwo w turystyce oraz bon turystyczny. Dodatkową funkcjonalność stanowi postać ruchoma na ręce – „tatuaz” (stanowiąca np. postać powiązaną z bonem), który byłby umieszczany przy wejściu na salę (lub wejściu na stanowisko). Natomiast drugiego wirtualnego „stworka” dziecko bierze do domu przy wyjściu, aby mogli go zobaczyć rodzice i ewentualnie ściągnąć sobie aplikację.

Źródło: T. Ostrowski.

N. Pozostałe moduły w aplikacji, np. Pogoda, Czytnik QR.

Podsumowanie przyporządkowania funkcjonalności aplikacji mobilnej do konceptów edukacyjnych zawiera tabela 12.6.

Tabela 12.6. Podsumowanie przyporządkowania funkcjonalności aplikacji mobilnej do konceptów edukacyjnych

Koncepty edukacyjne	Funkcjonalności aplikacji mobilnej												
	Mapa	Miejsca	Planer/ulubione	Push/webpush	Trasy	Nawigacja	Fotoretrospekcja	AR i 3D	Pocztówka	Gry terenowe/ questy	Encyklopedia	Zgłoszenia	VR
Walory i atrakcje turystyczne	X		X	X	X	X	X		X			X	
Formy turystyki						X				X	X		X
Aktywne krajoznawstwo	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X
Dyscypliny i obiekty sportowe	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X
Bezpieczna turystyka	X					X		X					
Bon turystyczny	X	X		X		X			X	X			X

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji otrzymanych od Tomasza Ostrowskiego, eksperta w zakresie tworzenia i wdrażania nowoczesnych rozwiązań technologicznych (2020).

12.5. Uwagi odnoszące się do funkcjonalności związanych z konceptem edukacyjnym „Bezpieczna turystyka”

W programie MCETS istotną kwestią jest zwrócenie uwagi na sprawy bezpieczeństwa. Można tu skupić się na stronie czysto edukacyjnej i pokazać to z wykorzystaniem atrakcyjnej formuły, albo na stronie praktyki dnia codziennego z uwzględnieniem aspektów bezpieczeństwa. Proponujemy obydwie formy³³⁵.

A. Bezpieczna turystyka górska. Mogłaby pojawiać się w formie prezentacji na jednym ze stanowisk w sali gimnastycznej z wykorzystaniem mapy 3D fragmentu Tatr, np. <http://mapakasprowy.pkl.pl/>, oraz filmu: <https://www.youtube.com/watch?v=UZU5x7lph5Y>. Można by zrealizować obydwie formy: interaktywna mapa 3D na WWW umożliwiałaby animatorom pokazanie grupce dzieci na ekranie, jak wędrując wirtualnie przez Tatry, możemy być narażeni na różne niebezpieczeństwa, podczas gdy opis, co wtedy zrobić (jak się zabezpieczyć), pojawiać się może w oknie typu *pop-up*. Natomiast animatorzy podczas wydarzenia w szkole mogliby o tym po prostu opowiadać dzieciom, pokazując wszystko na mapie. Widać tam byłoby gwałtownie nadchodzącą burzę z ulewą, pojawia-

³³⁵ Jak wyżej.

łyby się fragmenty szlaków z łańcuchami i klamrami oraz odcinki graniowe – szczególnie niebezpieczne podczas wyładowań atmosferycznych, góry spowiłaby na chwilę całkowicie mgła, co spowodowałoby zejście ze szlaku, doszłoby do spotkania z niedźwiedziem (tu ważna informacja, jak się zachować, ale też aby podczas wędrówek nie zostawiać resztek jedzenia w górach), turystów zastałaby na szlaku noc, uczestnik wycieczki skrzyłby kostkę, a odległość do schroniska byłaby znaczna, więc sytuacja mogłaby stać się niebezpieczna. Góry pokrywają się śniegiem i lodem (informacja o koniecznym sprzęcie: rakach, czekanach), w specyficznych warunkach zimowych schodzi lawina (informacja o komunikatach TOPR, o stopniach zagrożenia lawinowego, o sprzęcie lawinowym i szkoleniach lawinowych), zrywa się bardzo silny wiatr (widać, jak niebezpieczne jest wtedy jechanie wyciągiem krzesłowym, przebywanie na grani, przechodzenie przez przełęcze itd.). Przy tej okazji informacja o TOPR, GOPR i akcjach ratunkowych. Dobrze, gdyby animatorem był członek TOPR lub GOPR. Film prezentowałby te sytuacje z odpowiednim komentarzem lektora, tak aby można było go sobie obejrzeć niezależnie od wydarzenia w szkole z rodziną, znajomymi czy w klasie podczas lekcji.

- B. Bezpieczna turystyka rowerowa.** Istotnym elementem, który może zwiększyć bezpieczeństwo podczas jazdy rowerem, jest wybranie bezpiecznego wariantu trasy (przy wykorzystaniu np. systemu dedykowanej nawigacji rowerowo-pieszej), z dala od głównych arterii, z jak najmniejszą liczbą skrzyżowań z drogami, a z jak największą ze ścieżkami i szlakami rowerowymi, ciągami pieszo-rowerowymi, drogami gruntowymi itp. Pomocna tu okazać się może nawigacja dedykowana rowerzystom, wytyczająca trasę z uwzględnieniem wymienionych czynników, optymalną nie tyle z punktu widzenia najkrótszego dystansu, ile spokojnego przejazdu z dala od dróg o dużym natężeniu ruchu. System nawigacji może mieć punkty ostrzegania dźwiękowego przy skrzyżowaniach z drogami, torami kolejowymi/tramwajowymi, przy zmianie charakteru drogi, przy końcu pasa rowerowego itp. Nawigacja i lokalizacja na mapie zmniejsza też ryzyko zgubienia się, ponieważ wiemy, gdzie jesteśmy, a przy zjechaniu z trasy dostajemy sygnał dźwiękowy. Oczywiście elementy kluczowe stanowi osprzęt (np. kask, rękawiczki) i ubiór, dobra widoczność (odblaski, oświetlenie), posiadanie ze sobą apteczki itp. Wiele tych elementów dotyczy też dłuższych wędrówek pieszych.
- C. Bezpieczna turystyka wodna.** Jej temat byłby podejmowany w ramach miniszkolenia w formie filmowej lub animacji z zakresu autoratownictwa wodnego, ponieważ utonięcie są jednym z częstszych powodów wypadków śmiertelnych wśród dzieci, zwłaszcza w okresie wakacyjnym. Wiedza, jak się zachować, gdy ktoś tonie, lub gdy sami wpadliśmy do rzeki (także w zimie) jest kluczowa. Równie ważne jest zagadnienie dotyczące tego, co zrobić zaraz po wyjściu z wody (np. w jakiej kolejności na mrozie zdejmować mokre ubrania itp.), a także informacje o WOPR.
- D. Pierwsza pomoc.** Szczególne znaczenie ma wiedza na temat tego, jak się zachować w sytuacjach, gdy ktoś zasłabł, miał wypadek, poparzył się, zadławił, ma hipotermię itp. Animacje lub film dotyczące pierwszej pomocy krok po kroku i w różnych sytuacjach stanowiłyby uzupełnienie wiedzy uzyskanej na jednym ze stanowisk podczas wizyty TURBUSA.

12.6. Wielofunkcyjna aplikacja mobilna dedykowana do projektu

Uzupełniając informacje zawarte w rozdziale, należy podkreślić istotność wykorzystania przed i po wizycie TURBUSA dedykowanej do projektu **aplikacji mobilnej**, stanowiącej ważny element opisanej poniżej wielofunkcyjnej platformy technologicznej. Zastosowanie aplikacji wywołuje doniosłe konsekwencje dla skuteczności projektu (stopnia realizacji jego celów) ze względu na to, że dobór szkół do projektu może zostać dokonywany na zasadzie grywalizacji, z wykorzystaniem aplikacji mobilnej, dzięki czemu liczba szkół biorących udział w projekcie może być znacząco większa od liczby szkół, do których przyjedzie TURBUS (zob. rozdział XIII). W przypadku zastosowania takiego rozwiązania zwiększy się skuteczność realizacji programu edukacyjnego, zwłaszcza w zakresie podniesienia wiedzy o turystyce krajowej, regionalnej i lokalnej.

Szczegółowa realizacja programu edukacyjnego w wykonaniu firmy zewnętrznej polegałaby przy tym na wykorzystaniu aplikacji mobilnej z questami, zabawami, informacjami, tzw. *pushami*, w każdej szkole. Aplikacja adresowana byłaby do szerokiego grona podmiotów, stanowiących grupę docelową projektu, w tym przede wszystkim do nauczycieli, rodziców i starszych uczniów. W rezultacie po wyjeździe TURBUSA zmierzona zostałaby aktywność użytkowników aplikacji na drodze realizacji zadań w terenie z wykorzystaniem kodów QR, modułu zgłaszania itp.

W ten sposób aplikacja mobilna, stanowiąca kluczowy element opisanej poniżej dedykowanej do projektu wielofunkcyjnej platformy technologicznej, byłaby jednocześnie elementem łączącym tę platformę z programem edukacyjnym, jak również elementem ogniskującym aktywności w zakresie programu edukacyjnego oraz sprowadzającym złożoność programu edukacyjnego i wielofunkcyjnej platformy technologicznej do prostoty zastosowania z punktu widzenia użytkownika aplikacji. Z tego względu dedykowana do projektu aplikacja mobilna odgrywałaby zasadniczą rolę w realizacji edukacyjnych, promocyjnych, jak również innych celów projektu.

12.7. Pozostałe uwagi odnoszące się do realizacji programu edukacyjnego przy użyciu technologii

W celu uniknięcia ryzyka, że dzieci gromadzić się będą przy jednych atrakcjach, a inne będą mniej frekwentowane, proponuje się motywator w postaci kartonikowego „bonu”, na którym zbierałoby się pieczątki. Gdy wszyscy mają komplet pieczątek i zweryfikuje to animator przy wychodzeniu z sali, skanowany jest naszą aplikacją przez nauczyciela kod QR i wówczas zadanie jest zaliczone³³⁶. Propozycja biletu na wydarzenie w formie „bonu” (kartonika na pieczątki, nawiązującego do bonu turystycznego) wynika z tego, że aplikację posiadać będzie nauczyciel (nie wiadomo, czy i które dzieci), dlatego lepiej by oznaczanie obecności klasy na zajęciach w sali robił on przy użyciu kodu QR. Natomiast funkcjonalność wirtualnego tatuażu może być wykorzystana jako pamiątka z wydarzenia czy inna forma uatrakcyjnienia programu.

Jeśli jest jedno stanowisko VR, najlepiej kupić Oculus lub HTC Vive, a nie korzystać tam akurat z *cardboardów*. *Cardboardy* i panoramy VR można wykorzystać przy okazji zwiedzania

³³⁶ Jak wyżej.

atrakcji turystycznych przez rodziny z dziećmi na etapie po wydarzeniu. Otrzymany *cardboard* (+ bon) będzie jakąś formą zachęty do odwiedzenia tych atrakcji.

Aby cały system sprawnie działał, kumulował treści przesyłane przez użytkowników, naliczał odpowiednio punkty, umożliwiał właściwe dostępy do systemu odpowiednim typom użytkowników itp., musi być dobrze dopracowany od strony bazodanowej. Jest to wyjątkowo istotny, choć dla użytkownika mało spektakularny, element projektu. Oczywiście muszą zostać spełnione wymagania odnośnie do RODO i istnieć odpowiednie zabezpieczenia itp.

Co do **systemu nawigacji**, to samo wytyczanie trasy do atrakcji turystycznych miałyby sens, gdyby rodzice z dziećmi wybrali się tam pieszo lub na rowerze. Jeśli jednak pojadą autem, to najpewniej nie będą korzystać z nawigacji w aplikacji tylko z nawigacji Google’a czy nawigacji wbudowanej w samochodzie. Oczywiście nic nie stoi na przeszkodzie, by mimo wszystko nawigację zaoferować w aplikacji, tak aby zachęcać do wybrania form „niesamochodowych” (oferując za nie wyższą liczbę punktów), z tym że każdorazowo musiałyby zostać określone granice danego regionu, ponieważ nawigacja działałaby właśnie w obszarze określonego regionu. Byłoby wytypowanych 80 mikroregionów, w obrębie których znajdowałyby się dana szkoła i wytypowane walory oraz atrakcje turystyczne, i nawigacja turystyczna opierałaby w obrębie tych regionów, wykorzystując szlaki i ścieżki rowerowe z uwzględnieniem typu roweru itp.

12.8. Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW

Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW przedstawiono w tabeli 12.7.

Tabela 12.7. Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW

Lp.	Kategoria	Charakterystyka
1.	Wersje językowe	polska
2.	Technologia	- baza danych MySQL, - portal: PHP + warstwa frontowa wykorzystująca model MVC; javascript (bez używania Flash), - strona dostosowana do urządzeń mobilnych (responsywna, elastycznie dostosowująca rozdzielczość do ekranów), - aplikacje natywne pisane w językach Swift (na iOS) oraz Java (na Android) – dostępne na wszystkich urządzeniach działające pod tymi systemami operacyjnymi.
3.	Projekt graficzny i funkcjonalny	- opracowanie architektury informacji (efektywnego organizowania interfejsu oprogramowania w celu wspierania jego użyteczności) i przygotowania propozycji makiet funkcjonalnych dla aplikacji, - przygotowanie opisu funkcjonalnego aplikacji przy użyciu schematów blokowych (<i>wireframes</i>), - projekt zgodny z wytycznymi i zaleceniami Zamawiającego, który dostarczy odpowiednie materiały, - projekt uwzględnia zasady UX (<i>user experience design</i>).
4.	Asysta techniczna	Zamawiający zapewnia asystę techniczną w procesie migracji danych oraz wszelkie niezbędne do realizacji projektu (np. dane z bazy POT).
5.	Utrzymanie i rozwój	- projekt powinien mieć zapewniony stabilny hosting z wydajnością gwarantującą poprawne działanie strony i aplikacji nawet przy dużym ruchu, - wykonawca powinien uwzględnić koszty utrzymaniowe związane z bieżącą obsługą, ale też koszty developerskie, a więc prace modyfikacyjne i nadbudowę rozwiązań i funkcjonalności ponad te ujęte w pierwotnej specyfikacji.
6.	Szkolenie	Wykonawca zapewnia przeszkolenie personelu uczestniczącego w projekcie w zakresie obsługi, zwłaszcza CMS.

7.	Statystyka	Mierzenie ruchu i przepływu użytkowników przez wpięcie mechanizmu Google Analytics.
8.	Tryb wyświetlania	• strona ma wyświetlać się w sposób prawidłowy na najpopularniejszych przeglądarkach w ich najnowszych wersjach: FireFox, Chrome, Internet Explorer, Opera, Safari, w tym na urządzeniach typu smartfon i tablet, • projekty graficzne dla aplikacji mobilnej muszą być dostosowane do różnych rozdzielczości ekranowych dostępnych smartfonów i tabletów przy orientacji pionowej i poziomej, • kolorem przewodnim powinien być kolor Pantone 3305 (RGB: 0, 80, 35).
9.	Tryb działania (online/offline)	• aplikacja mobilna powinna działać w trybie online i offline (po pobraniu np. mapy, tekstów czy zdjęć), • posiadanie GPS w urządzeniu mobilnym nie może być warunkiem działania aplikacji, • aplikacja uruchamia się i działa bez względu na to, czy użytkownik posiada GPS lub ma dostęp do sieci Wi-fi/3G (nie dotyczy to filmów czy innych elementów multimedialnych o dużych pojemnościach).
10.	Dostępność	• strona i aplikacja będą posiadać ułatwienia dla osób z niepełnosprawnościami (zasady WCAG 2.1), • aplikacji i stronie WWW towarzyszy system CMS, który zarządza bazą danych (zasoby treściowe, zdjęciowe itd.) oraz umożliwia wprowadzanie treści do aplikacji/strony.
11.	System zarządzania treścią (CMS) – opis funkcjonalny	• rozróżnienie uprawnień: Super Admin (dostęp do całego systemu), Admin (dostęp do części systemu), Redaktor (dostęp do treści), Użytkownik (dostęp tylko do stworzonych przez siebie treści), • możliwość tworzenia, edytowania i zarządzania artykułami oraz strukturą kategorii, • edytor tekstowy typu WYSIWYG wraz z podstawowymi opcjami formatowania tekstu, • możliwość wstawiania filmów z serwisu YouTube, • możliwość tworzenia galerii zdjęć oraz wstawiania pojedynczych zdjęć, • nadawanie wag artykułom, • ustawianie daty publikacji oraz expiracji, • koszyk – narzędzie archiwizujące usunięte elementy, • możliwość przeglądania i sortowania list artykułów: po dacie utworzenia/modyfikacji/autorze/ze zdjęciami/bez zdjęć itd., • możliwość zarządzania i linkowania banerów (banery w formie plików graficznych jpg, brak obsługi banerów Flash), • możliwość wstawiania <i>iframe'a</i> z mapą i pinezką, • ewentualnie możliwość tworzenia sond (z pytaniami zamkniętymi) wyświetlanych w formie graficznej w warstwie frontowej.

Źródło: na podstawie informacji otrzymanych od Tomasza Ostrowskiego, eksperta w zakresie tworzenia i wdrażania nowoczesnych rozwiązań technologicznych.

CZĘŚĆ III

Szczegółowa charakterystyka procesu realizacji projektu MCETS oraz związane z tym zadania uczestników

ROZDZIAŁ XIII

Etap I: Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji

ROZDZIAŁ XIV

Etap II: Realizacja programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole

ROZDZIAŁ XV

Etap III: Realizacja programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole

ROZDZIAŁ XVI

Etap IV: Realizacja programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole

ROZDZIAŁ XVII

Etap V: Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejski, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XIII

Etap I: Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji

- 13.1. Działania związane z przygotowaniem do realizacji projektu w danej edycji
 - 13.1.1. Działanie 1.1. Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie
 - 13.1.2. Działanie 1.2. Nawiązanie kontaktu ze szkołami
 - 13.1.3. Działanie 1.3. Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół
 - 13.1.4. Działanie 1.4. Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu
 - 13.1.5. Działanie 1.5. Wybór przez każdą szkołę SKP
 - 13.1.6. Działanie 1.6. Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami
 - 13.1.7. Działanie 1.7. Udostępnienie SKP publikacji *MCETS. Kompendium wiedzy o projekcie* oraz aplikacji mobilnej
- 13.2. Zadania dyrekcji szkoły
- 13.3. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

13.1. Działania związane z przygotowaniem do realizacji projektu w danej edycji

Etap I procesu związanego z realizacją projektu MCETS obejmuje działania, które będą przeprowadzone na początku danej, rocznej edycji. Działania te wstępnie wskazano już w rozdziale IX (tab. 9.1), w tym miejscu jednak przypomnimy ich brzmienie:

- * **Działanie 1.1.** Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie.
- * **Działanie 1.2.** Nawiązanie kontaktu ze szkołami.
- * **Działanie 1.3.** Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół.
- * **Działanie 1.4.** Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu.
- * **Działanie 1.5.** Wybór przez każdą szkołę SKP.
- * **Działanie 1.6.** Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami.
- * **Działanie 1.7.** Udostępnienie SKP publikacji *MCETS. Kompendium wiedzy o projekcie* oraz aplikacji mobilnej.

W kolejnych podrozdziałach każde ze wskazanych działań zaprezentowano w sposób szczegółowy, wyjaśniając jego treść oraz znaczenie dla realizacji projektu. W ślad za tym w dalszej części tego rozdziału, określono zadania dyrekcji oraz SKP, jakie muszą zostać wykonane, aby poszczególne działania zostały zrealizowane.

13.1.1. Działanie 1.1. Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie

Działanie oznaczone jako 1.1 to identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w danej edycji projektu. Zgodnie z wstępnymi założeniami zadanie wytypowania szkół (także specjalnych) do udziału w projekcie zostanie zrealizowane – na prośbę **Zespołu Realizującego Projektu (ZRP)** działającego w imieniu POT – przez **Regionalne Organizacje Turystyczne (ROT)**. Każda z 16 takich organizacji funkcjonujących na terytorium Polski obejmuje bowiem swoją działalnością jedno z województw, dzięki czemu do udziału w danej edycji projektu zostaną wytypowane szkoły zlokalizowane w różnych częściach kraju. Przyjmując wspomniane już wcześniej założenie, zgodnie z którym w każdej rocznej edycji projektu weźmie udział ok. 80 szkół, można przyjąć, że każda z ROT zaproponuje mniej więcej pięć szkół jako potencjalnie uczestniczących w danej edycji. Warto mieć tu jednak na uwadze, że rozkład przestrzenny szkół podstawowych w Polsce (a w ślad za tym uczniów) w ujęciu wojewódzkim nie jest równomierny, o czym była już mowa w rozdziale VIII.

Kwestią wtórną jest sposób typowania szkół do projektu. Możliwe są tu dwa rozwiązania, które przytaczamy z uwagi na to, że mogą one być stosowane naprzemiennie w kolejnych edycjach projektu: dobór arbitralny oraz dobór na zasadach konkursu (grywalizacja). **Dobór arbitralny** zakłada, że ROT-y wskażą szkoły, kierując się ogólnie przyjętymi kryteriami czy też zasadami doboru, które zostaną uzgodnione w oddzielnym trybie. **Dobór na zasadach konkursu** zakłada z kolei, że ROT-y wyłonią szkoły uczestniczące w danej edycji projektu, organizując rodzaj rozgrywki, opartej na współzawodnictwie, w którym będą mogły wziąć udział wszystkie szkoły z danego województwa. Ta formuła pozwoli więc na szeroką skalę roz-

powszechnić informacje na temat projektu MCETS i będzie sprzyjała zbudowaniu jego marki. Dzięki temu dyrekcje oraz nauczyciele i uczniowie szkół – jako podstawowi adresaci projektu – zostaną też silniej zaangażowani w realizację projektu. Naturalnie jednak przyjęcie grywalizacyjnej formuły wyłaniania szkół uczestniczących w projekcie wiązałoby się z koniecznością wyznaczenia – w pierwszej kolejności – idei konkursu. Mogłaby ona być, w kolejnych edycjach projektu, różna i dotyczyć np.:

- * przygotowania przez uczniów wypracowań zachęcających turystów do odwiedzenia ich regionu,
- * przygotowania przez uczniów prezentacji ukazujących interesujące obiekty w ich miejscowości,
- * opracowania przez uczniów propozycji szlaku turystycznego lub spacerowego w okolicy ich szkoły.

W ślad za ideą opracowany zostałby regulamin konkursu, a także powołany stosowny zespół czuwający nad przebiegiem konkursu oraz gremium, które będzie go rozstrzygać. Warto też odnotować, że dobór szkół na zasadach konkursu wymagałby wygospodarowania w harmonogramie projektu czasu niezbędnego do wdrożenia formuły grywalizacji. Biorąc to wszystko pod uwagę, wyłanianie szkół w ten sposób trzeba uznać za sprzyjające realizacji celów projektu, ale jednocześnie bardziej czasochłonne i kosztochłonne.

Możliwy jest też **wariant hybrydowy**. Zgodnie z nim do udziału w projekcie wstępnie zostanie zaproszona większa niż 80 liczba szkół (np. 400), spośród których – na zasadzie grywalizacji – ZRP zakwalifikuje w ostatecznym rozrachunku najaktywniejsze 80 szkół do udziału w dalszej części projektu, czyli Etapu II (wspomniana grywalizacja może się odbyć np. w sposób opisany w rozdziale XII). W tym przypadku nie pozostaje bez znaczenia oddziaływanie realizacji projektu na większą liczbę placówek niż tylko te, do których ostatecznie przyjedzie TURBUS).

Wskazane wyżej działanie będzie realizowane przez Regionalne Organizacje Turystyczne. Po zakończeniu tego działania każda ROT prześle do ZRP listę szkół wstępnie wytypowanych do udziału w projekcie MCETS oraz – w miarę możliwości – listę rezerwową.

13.1.2. Działanie 1.2. Nawiązanie kontaktu ze szkołami

Działanie oznaczone jako 1.2 to nawiązanie przez Zespół Realizujący Projekt kontaktu ze szkołami wstępnie wytypowanymi do udziału w projekcie. Kontakt ten może zostać nawiązany telefonicznie lub mailowo z dyrekcją każdej szkoły i wiązać się z podaniem – w formie elektronicznej **broszury informacyjnej** – wstępnych, ogólnych informacji o projekcie, a także zaproszeniem na spotkanie, o którym będzie mowa w kolejnym punkcie.

Szkoły, które pozytywnie odpowiedzą na zaproszenie – przez **deklarację werbalną bądź mailową** – będą brane pod uwagę w realizacji kolejnych działań. Zostanie im też przesłane przez ZRP oficjalne zaproszenie do spotkania online. Z kolei szkoły, które już w tej fazie zrezygnują z udziału w projekcie, nie będą brane pod uwagę w kolejnych działaniach. W ich miejsce zostaną zaproszone za sprawą ROT-ów nowe szkoły z przygotowanej uprzednio listy rezerwowej.

13.1.3. Działanie 1.3. Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół

Działanie oznaczone jako 1.3 to organizacja spotkania online (webinaru) z przedstawicielami wszystkich szkół biorących udział w danej edycji projektu. W zależności od liczby szkół oraz ich przedstawicieli, którzy będą chcieli wziąć udział w tym spotkaniu, możliwe będzie jego przeprowadzenie w dwóch lub więcej terminach. Niezależnie jednak od tego, to spotkanie będzie oficjalnie inicjowało rozpoczęcie edycji projektu MCETS, a jednocześnie będzie miało charakter **informacyjny**. Zostaną na nim przedstawione przez ZRP podstawowe informacje dotyczące projektu, w tym zwłaszcza związanych z nim:

- * założeń odnoszących się do wartości turystyki oraz krajoznawstwa dla dzieci i młodzieży,
- * celów i oczekiwanych efektów realizacji projektu,
- * adresatów projektu,
- * procesu i harmonogramu realizacji projektu,
- * poszczególnych etapów i związanych z nimi działań, w tym zwłaszcza programu edukacyjnego,
- * zadań przypisanych w związku z realizacją projektu szkołom, dyrekcjom, SKP, nauczycielom, uczniom,
- * materiałów dla nauczycieli udostępnianych w ramach projektu.

Zastosowana forma **webinaru** będzie sprzyjała realizacji spotkania w sposób niegenerujący wysokich kosztów dla POT-ów oraz szkół, a jednocześnie umożliwi interakcję między uczestnikami spotkania, reprezentującymi różne województwa. Zespół Realizujący Projekt będzie mógł wykorzystać różne formy przekazu audiowizualnego, a przedstawiciele poszczególnych szkół będą mogli zadawać pytania co do kwestii wymagających dodatkowych wyjaśnień. Wspomnianymi **przedstawicielami szkół** mogą być w ramach tego działania dyrektorzy, nauczyciele lub jeszcze inni pedagodzy, tak aby przepływ informacji między ZRP a daną szkołą był jak najbardziej skuteczny. Dopiero po realizacji tego spotkania organizacyjnego każda szkoła – znając już założenia dotyczące projektu – wskaże osobę, która z uwagi na swoje zainteresowania, kompetencje i predyspozycje będzie odpowiedzialna z ramienia szkoły za realizację projektu (działanie 1.6). Szkoły, które po spotkaniu online podtrzymają swoje zainteresowanie udziałem w projekcie, będą wypełniały **deklarację w formie oficjalnego dokumentu** i przesyłały ją drogą elektroniczną do ZRP.

13.1.4. Działanie 1.4. Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu

Działanie oznaczone jako 1.4 wiąże się z przekazaniem (wysłaniem) do szkół, które zadeklarowały udział w projekcie MCETS, pakietu materiałów informacyjnych. Materiały te, opracowane w formie elektronicznej, będą wygenerowane na podstawie informacji prezentowanych podczas spotkania online. Będą więc zawierały **szczegółowe informacje o projekcie**.

13.1.5. Działanie 1.5. Wybór przez każdą szkołę SKP

Działanie oznaczone jako 1.5 to wybór przez każdą szkołę osoby, która będzie pełniła rolę **Szkolnego Koordynatora Projektu (SKP)**. Jego zadanie – ogólnie rzecz ujmując – będzie polegało na reprezentowaniu szkoły w procesie realizacji projektu, co będzie związane z planowaniem, organizowaniem i kierowaniem wszystkimi działaniami, w które będzie zaangażowana szkoła w ramach poszczególnych etapów procesu związanego z MCETS. Mając to na uwadze, raz jeszcze podkreślimy, że rola SKP będzie kluczowa dla skutecznej realizacji celów projektu, dlatego osoba ta powinna wykazywać szczerze **zainteresowanie** problematyką turystyki dzieci oraz młodzieży, mieć w tym względzie pewne zasoby **wiedzy i umiejętności** (oraz wykazywać chęć ich dalszego rozwoju), a także odznaczać się **predyspozycjami**, które będą sprzyjały realizacji działań planistycznych, organizacyjnych, motywacyjnych i kontrolnych oraz związanych z nawiązywaniem i podtrzymywaniem kontaktów z otoczeniem, włączając w to integrowanie wszystkich stron zaangażowanych w projekt. Szczegółowe zadania SKP są opisane w kolejnych rozdziałach Części III (15.2) niniejszej publikacji.

W reprezentowanej przez siebie szkole SKP nie musi działać samodzielnie. Jeżeli uzna to za potrzebne i stosowne, wówczas może powołać – za zgodą dyrekcji – swojego **zastępcę** lub **zespół**. Zastępca będzie wówczas wsparciem dla SKP oraz, w razie jego niedyspozycji (np. zdrowotnej), będzie w stanie pełnić jego obowiązki. Zespół z kolei będzie stanowił gremium, które będzie wspólnie realizowało wynikające z procesu MCETS działania. W takiej sytuacji SKP powinien kierować takim zespołem i odpowiadać za jego działalność. W ramach zespołu mogą zostać przypisane jego członkom konkretne role, wskazujące na to, jakie dokładnie zadania będą wykonywały poszczególne osoby.

13.1.6. Działanie 1.6. Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami

Działanie oznaczone jako 1.6 ma charakter formalny. Wiąże się ono z zawarciem umowy uczestnictwa w projekcie MCETS między POT a każdą z uczestniczących w projekcie szkół. Szkoły zostaną przy tej okazji zobowiązane do posługiwania się dedykowaną **aplikacją mobilną** i związaną z nią platformą technologiczną, gdzie m.in. na bieżąco oznaczane będą zrealizowane punkty, związane z kolejnymi działaniami przewidzianymi w ramach programu edukacyjnego. Wszystkie funkcjonalności tej aplikacji zostały opisane w rozdziale XI.

13.1.7. Działanie 1.7. Udostępnienie SKP publikacji *MCETS. Kompedium wiedzy o projekcie oraz aplikacji mobilnej*

Działanie oznaczone jako 1.7 jest następstwem zawarcia umowy między POT a każdą ze szkół. Wiąże się ono z przekazaniem (wysłaniem) przez ZRP do każdej szkoły publikacji pt. Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”. Kompedium wiedzy o projekcie oraz umożliwieniem SKP **do-
stępu do aplikacji mobilnej** i związanej z nią platformy technologicznej, które będą wykorzystywane w realizacji kolejnych etapów projektu. Wraz z tymi zasobami ZRP może też przesłać SKP inne materiały, które będą pomocne w realizacji celów projektu (np. materiały promocyjne POT).

13.2. Zadania dyrekcji szkoły

Do realizacji niektórych z przedstawionych wyżej działań niezbędne jest zaangażowanie dyrekcji szkół. Szczegółowe zadania z tym związane ujęto w tabeli 13.1.

Tabela 13.1. Zadania dyrekcji szkół przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu I (Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji)

Działania		Zadania dyrekcji
1.1.	Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie.	Odpowiada na zaproszenie szkoły do udziału w projekcie MCETS wystosowane przez ROT.
1.2.	Nawiązanie kontaktu ze szkołami.	Odpowiada na kontakt ws. udziału w projekcie MCETS ze strony ZRP.
1.3.	Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół.	Wybiera przedstawicieli szkoły, którzy wezmą udział w spotkaniu online.
		Bierze udział w spotkaniu online.
1.4.	Wysłanie zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu.	Przyjmuje szczegółowe materiały informacyjne od ZRP oraz dokładnie się z nimi zapoznaje.
1.5.	Wybór przez każdą szkołę SKP.	Wyłania z grona pedagogicznego szkoły SKP.
1.6.	Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami.	Podpisuje umowę z POT.
1.7.	Udostępnienie SKP publikacji <i>MCETS. Kompedium wiedzy o projekcie</i> oraz aplikacji mobilnej.	Brak.

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę powyższe zestawienie, można dojść do słusznego przekonania, że w Etapie I realizacji projektu **zadania dyrekcji są wyjątkowo istotne**. Dyrekcja każdej szkoły odpowiada bowiem na propozycje POT (wstępnie składaną przez ROT, a później ZRP) oraz bierze udział w spotkaniu online. Przypomnijmy, że udział w tym spotkaniu mogą wziąć również inni nauczyciele lub przedstawiciele danej szkoły wytypowani przez dyrekcję, np. osoby, które są wstępnie przymierzane do objęcia roli SKP. Zadaniem dyrekcji jest także, już po spotkaniu online, zapoznanie się z otrzymanymi, szczegółowymi materiałami dotyczącymi projektu oraz podjęcie ostatecznej decyzji o udziale w projekcie. Jeżeli decyzja ta jest pozytywna, to dyrekcja winna jeszcze wytypować nauczyciela, który z ramienia szkoły będzie pełnił rolę SKP, a w ślad za tym – podpisać umowę z POT.

W kolejnych etapach realizacji projektu rola dyrekcji będzie już ograniczona, ponieważ za wykonanie poszczególnych działań będzie odpowiadał w pierwszej kolejności SKP.

13.3. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

Pomimo tego, że w Etapie I wiodącą rolę – jako reprezentant szkoły – pełni dyrekcja, to pewne zadania ma do wykonania także SKP (wraz ze swoim zespołem). Ujęto je w tabeli 13.2.

Tabela 13.2. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu I (Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji)

Działania		Zadania SKP
1.1.	Identyfikacja szkół zaproszonych do udziału w projekcie.	Brak.
1.2.	Nawiązanie kontaktu ze szkołami.	Brak.
1.3.	Organizacja spotkania online z przedstawicielami szkół.	Brak.
1.4.	Wysłanie do szkół zestawu szczegółowych materiałów informacyjnych dotyczących realizacji projektu.	Brak.
1.5.	Wybór przez każdą szkołę SKP.	Akceptuje swoją nominację na SKP.
1.6.	Zawarcie umów uczestnictwa w projekcie z poszczególnymi szkołami.	Bierze udział w zawarciu umowy z POT.
1.7.	Udostępnienie SKP publikacji <i>MCETS. Kompendium wiedzy o projekcie</i> oraz aplikacji mobilnej.	Zapoznaje się z publikacją.
		Zapoznaje się z aplikacją mobilną.

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać z powyższej tabeli, SKP wyłaniany jest w ramach działania 1.5. Dopiero wówczas jeden z nauczycieli danej szkoły przyjmuje na siebie tę rolę, co dzieje się na skutek propozycji lub nominacji ze strony dyrekcji. W ślad za tym wskazany nauczyciel akceptuje zadania wynikające z roli SKP oraz reprezentuje od tej pory szkołę w kontaktach z ZRP. Bierze on udział w zawarciu umowy między szkołą a POT, a po otrzymaniu publikacji pt. *Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”. Kompendium wiedzy o projekcie* dokładnie się z nią zapoznaje. Jednocześnie poznaje funkcjonalności aplikacji mobilnej i powiązanej z nią platformy technologicznej. W następstwie tego podejmuje działania związane z rozpoczęciem realizacji Etapu II, które opisano w kolejnym rozdziale.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Aleziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XIV

Etap II: Realizacja programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole

- 14.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole
 - 14.1.1. Działanie 2.1. Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA
 - 14.1.2. Działanie 2.2. Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów
 - 14.1.3. Działanie 2.3. Dobór programu towarzyszącego
 - 14.1.4. Działanie 2.4. Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej
 - 14.1.5. Działanie 2.5. Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego
 - 14.1.6. Działanie 2.6. Przystanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej
 - 14.1.7. Działanie 2.7. Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej
 - 14.1.8. Działanie 2.8. Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów
- 14.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu
- 14.3. Zadania nauczycieli
- 14.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

14.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole

Etap II, związany z realizacją danej edycji projektu MCETS, obejmuje działania, które powinny zostać zrealizowane przed wizytą TURBUSA w danej szkole. Działania te, wstępnie wskazane już w rozdziale IX (tab. 9.1), są następujące:

- * **Działanie 2.1.** Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA.
- * **Działanie 2.2.** Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów.
- * **Działanie 2.3.** Dobór programu towarzyszącego.
- * **Działanie 2.4.** Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.
- * **Działanie 2.5.** Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.
- * **Działanie 2.6.** Przesłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej.
- * **Działanie 2.7.** Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej.
- * **Działanie 2.8.** Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów.

W kolejnych podrozdziałach każde ze wskazanych działań szczegółowo scharakteryzowano, wyjaśniając jego treść oraz znaczenie dla realizacji projektu. W powiązaniu z tym w dalszej części tego rozdziału określono zadania SKP, nauczycieli oraz uczniów, jakie muszą zostać wykonane, aby zostały zrealizowane poszczególne działania.

14.1.1. Działanie 2.1. Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA

Działanie oznaczone jako 2.1 wiąże się bezpośrednio z przygotowaniem poszczególnych szkół do wizyty TURBUSA. W ramach tego działania muszą zostać podjęte przez funkcjonujących w poszczególnych szkołach SKP, w porozumieniu z ZRP, decyzje dotyczące terminu i harmonogramu wizyty. Wybór **terminu wizyty** TURBUSA jest kwestią wyjątkowo newralgiczną. Termin ten musi bowiem uwzględniać przyjęty w danej edycji przez ZRP harmonogram realizacji całego projektu MCETS (zob. rozdział 8.2), a jednocześnie fakt, że TURBUS – jako pojazd „Turystycznej Szkoły” – musi w relatywnie krótkim okresie odwiedzić kilkadziesiąt szkół rozproszonych po całej Polsce, a przy tym uczynić to w sposób efektywny pod względem kosztów. Mając to na uwadze, zakłada się, że to ZRP – jako instytucja powołana do realizacji projektu przez POT – będzie miał decydujące zdanie co do terminu wizytacji poszczególnych placówek szkolnych. Termin wizyty będzie uszczegółowiony przez **harmonogram wizyty**, czyli godzinowy rozkład zadań związanych z organizacją wizyty. Harmonogram musi zawierać przede wszystkim informacje o godzinach związanych z:

- * przyjazdem TURBUSA (dzień przed realizacją programu edukacyjnego w szkole),
- * przygotowaniem stacji i atrakcji dla uczniów,
- * przygotowaniem niezbędnej infrastruktury technicznej,
- * udostępnieniem stacji i atrakcji dla uczniów,
- * likwidacją stacji i atrakcji dla uczniów,
- * wyjazdem TURBUSA.

14.1.2. Działanie 2.2. Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów

Działanie oznaczone jako 2.2 wiąże się z jedną z kluczowych decyzji, jakie podejmuje SKP. Chodzi o wybór – przez stosowną funkcjonalność aplikacji mobilnej – **10 (co do zasady) z 20 atrakcji** proponowanych w ramach programu edukacyjnego, które to atrakcje będą stanowiły element programu realizowanego podczas wizyty TURBUSA w szkole³³⁷. Zbiór proponowanych atrakcji zaprezentowano w rozdziale X. W tym miejscu dodajmy jednak, że w kwestii wspomnianego wyboru zaleca się, aby zbiór wybranych przez SKP atrakcji pozwalał na realizację założeń wszystkich sześciu konceptów teoretycznych, jakie stanowią podstawę programu edukacyjnego, do której to kwestii jeszcze wrócimy, opisując związane z tym zadania SKP.

Wybór atrakcji może być wynikiem autonomicznej decyzji SKP, ale może być też dokonany na podstawie **konsultacji**, jakie SKP przeprowadzi w swojej szkole, np. z ewentualnym zastępcą, członkami zespołu, dyrekcją, gronem pedagogicznym, przedstawicielami rodziców. Wybór ten powinien być jednak dokonany w porozumieniu z ZRP, zważywszy przede wszystkim na to, że w okresie realizacji danej edycji projektu proponowany zbiór atrakcji, z różnych względów, może być nieco odmienny od tego, jaki został opisany w niniejszym materiale.

Wybór atrakcji pociąga za sobą konsekwencje związane ze wskazaniem **zasobów**, które są potrzebne do przygotowania i udostępnienia wybranych atrakcji – ze wskazaniem, które z nich zostaną zapewnione przez POT, a które przez szkołę. Chodzi przede wszystkim o poczynienie bardziej szczegółowych postanowień, dotyczących np.:

- * liczby animatorów, którzy będą obsługiwali stacje i atrakcje,
- * zasobów niezbędnych do przygotowania oraz obsługi stacji i atrakcji dostarczanych przez POT,
- * zasobów niezbędnych do przygotowania oraz obsługi stacji i atrakcji dostarczanych przez szkołę.

Wskazując zasoby niezbędne do przygotowania oraz obsługi stacji i atrakcji przewidzianych do udostępnienia uczniom, trzeba mieć na uwadze zarówno zasoby **materialne** (np. stoły, krzesła), jak i zasoby **niematerialne** (np. dostęp do energii elektrycznej i Internetu) oraz **ludzkie** (np. osoby potrzebne do pomocy w rozstawieniu poszczególnych stacji i atrakcji, a także ich późniejszego złożenia i zapakowania do TURBUSA, czy osoby dbające o bezpieczeństwo uczniów). Ważną kwestią jest rozstrzygnięcie, które z tych zasobów zostaną zapewnione przez POT, a które muszą być dostarczone przez szkołę.

14.1.3. Działanie 2.3. Dobór programu towarzyszącego

Działanie oznaczone jako 2.3 wiąże się z możliwością uatrakcyjnienia dnia, w którym uczniom udostępnione będą wskazane wyżej atrakcje, przez zaproszenie do współtworzenia tego wydarzenia różnego typu podmioty lokalne, funkcjonujące w otoczeniu społeczno-gospodarczym danej szkoły, takie jak te, które opisano już w rozdziale IX (9.4.3). Przypomnijmy zatem, że

³³⁷ Jak zaznaczono wyżej, SKP wybiera – co do zasady – 10 spośród wszystkich proponowanych atrakcji. Jest to wstępne założenie, jednak w szczególnych przypadkach może się okazać możliwe wybranie przez SKP mniejszej lub większej liczby atrakcji. Wymaga to jednak stosownego porozumienia z ZRP.

chodzi o **lokalnych przedsiębiorców** (włączając w to gospodarstwa rolne, w tym agroturystyczne), ale także **organizacje państwowe i społeczne**, takie jak np.:

- * Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP),
- * Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK),
- * Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR),
- * Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR),
- * parki narodowe i krajobrazowe,
- * Lokalne Organizacje Turystyczne oraz Lokalne Grupy Działania,
- * szkoły wyższe.

Dobór konkretnych przedsiębiorstw oraz organizacji do udziału w wizycie TURBUSA powinien nie być dziełem przypadku, lecz mieć swoje uzasadnienie z punktu widzenia celów projektu. Powinny to zatem być podmioty, o czym już wspomniano, **lokalne**, a jednocześnie związane w pewien sposób z szeroko pojętym „systemem turystyki” w Polsce – mamy tu na myśli zbiór podmiotów, których działalność pozwala na zaspokajanie potrzeb turystów oraz osób spędzających czas wolny w okolicy miejsca swojego zamieszkania.

Przedstawiciele zaproszonych podmiotów winni wносить **wartość dodaną** do całego wydarzenia. Może się to dokonać np. przez przygotowanie przez nich stanowiska, na którym będą udostępniać wytwarzane przez siebie produkty (np. gospodarstwo rolne – zdrowa żywność) lub przekazywać informacje o swojej działalności (np. PTTK – zachowanie turysty na szlaku, GOPR/WOPR – bezpieczeństwo osób przebywających w górach/nad wodą, park narodowy lub krajobrazowy – zachowanie turystów na terenach chronionych, szkoła wyższa – kształcenie w zakresie turystyki). Udział w wydarzeniu powinien jednocześnie przysparzać pewnych **korzyści** wspomnianym podmiotom, które będą udostępniały swoje zasoby. Mogą one mieć charakter wizerunkowy (promocyjny) lub wynikać ze spełniania swojej misji.

Rozszerzenie podstawowego programu wizyty TURBUSA o wskazane wyżej, dodatkowe elementy podniesie atrakcyjność całego wydarzenia, a przy tym nada mu **charakter integrujący** – w kontekście nawiązywania lub utrwalania relacji między lokalnymi podmiotami. W ten sposób całe wydarzenie nabierze charakteru wykraczającego poza wąsko rozumiane środowisko szkolne (uczniowie, nauczyciele), będzie bowiem obejmowało także podmioty zewnętrzne względem szkoły. W sprzyjających okolicznościach SKP w porozumieniu z dyrekcją oraz ZRP może wówczas zaprosić do udziału w wydarzeniu – przynajmniej jego części outdoorowej – także **rodziców uczniów** oraz **mieszkańców miejscowości**, w której zlokalizowana jest szkoła.

14.1.4. Działanie 2.4. Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej

Działanie oznaczone jako 2.4 to realizacja **zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej**, ukierunkowanych na przybliżenie dzieciom i młodzieży podstawowych treści z zakresu turystyki, rekreacji czy sportu, związanych z różnymi dziedzinami nauki. Mogą to być zajęcia dostosowane do danego poziomu oraz konkretnej klasy, np. z zakresu:

- * przyrody lub biologii – poznanie obszarów i gatunków chronionych w Polsce,
- * geografii – poznanie polskich atrakcji oraz walorów turystycznych,

- * historii – poznanie historii wielkich odkryć geograficznych, podróży lub igrzysk olimpijskich,
- * języka polskiego – poznanie literatury podróżniczej,
- * techniki – nabycie umiejętności posługiwania się sprzętem biwakowym,
- * wychowania fizycznego – krzewienie form pozasportowej aktywności ruchowej,
- * muzyki – poznanie tzw. piosenki turystycznej,
- * języka angielskiego lub innego języka obcego – poznanie słówek i zwrotów przydatnych w podróżach zagranicznych,
- * kultury (zwłaszcza promocja potencjału kulturowego miejsca).

Ze względu na cele projektu należy zwrócić uwagę, aby podejmowane tematy zajęć miały – na ile to możliwe – charakter regionalny lub lokalny (dotyczy to zwłaszcza takich kwestii jak prezentowane atrakcje oraz walory turystyczne, obiekty krajoznawcze i sportowe, warunki przyrodnicze). Umożliwi to lepsze przygotowanie merytoryczne uczniów do wizyty TURBUSA (Etap III) oraz działań podejmowanych po wizycie (Etap IV), dzięki czemu doprowadzi do lepszych efektów edukacyjnych.

Warto jednak dodać, że wskazane zajęcia mogą mieć charakter wykraczający poza typowe lekcje, a jednocześnie mogą być realizowane przy udziale podmiotów zewnętrznych, reprezentujących otoczenie społeczno-gospodarcze. Mamy tu na myśli przede wszystkim spotkania z osobami reprezentującymi społeczne organizacje turystyczne, środowiska biznesowe oraz szkoły wyższe.

14.1.5. Działanie 2.5. Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego

Działanie oznaczone jako 2.5 to konkurs na najlepsze wypracowanie, pisane wspólnie przez dzieci i rodziców, na temat: **„Co by było, gdyby Królowa Bona wymyśliła i wprowadziła bon (turystyczny)?”**. W ramach tego konkursu dzieci wraz z rodzinami będą miały za zadanie, z jednej strony – przedstawić realia życia i podróżowania w XVI w. (czy wówczas w ogóle podróżowano w celach „turystycznych”, a jeżeli tak, to jak dzieci wyobrażają sobie ówczesne ewentualne wyjazdy: kto w nich uczestniczył?, jakie wykorzystywano środki transportu?, gdzie nocowano i żywiono się?, co zwiedzano?, jak wypoczywano?, jak przekazywano treści krajoznawcze? itd.), a z drugiej – poznać współczesne rozumienie pojęcia „turystyka” oraz znaczenie bonu turystycznego dla wspierania jej rozwoju. Od razu jednak dodajmy, że wspomniany temat konkursu należy odczytywać szerzej, niż wskazuje na to jego podane sformułowanie. Konkurs bowiem ma skłonić uczniów do refleksji związanej z podróżowaniem „dawniej”, w minionych latach, a niekoniecznie akurat w XVI w. W danej szkole temat konkursu może zatem zostać rozszerzony w taki sposób, że uczniowie będą mieli swobodę wyboru okresu, co do którego będą starali się pozyskać informacje na temat ówczesnego sposobu podróżowania. Na przykład mogą porozmawiać ze swoimi rodzicami lub dziadkami, pytając ich o to, czy w ogóle – a jeśli tak, to w jakiej formule – podróżowano w czasach ich młodości. Pozyskane w ten sposób informacje, osadzone w konkretnym kontekście historycznym oraz społeczno-kulturowym, będą cenne dla uświadomienia dzieciom i młodzieży, że współczesny obraz możliwości podejmowania i organizowania podróży daleko odbiega od tego, jaki istniał dawniej.

Do przeprowadzenia konkursu wykorzystana zostanie platforma technologiczna obsługująca projekt, a nadesłane prace oceniać będzie specjalnie powołana w tym celu Kapituła Konkursu, którą będą tworzyli reprezentanci instytucji zaangażowanych w realizację projektu (np. POT, ROT-y, LOT-y, PTTK, GOPR). Konkurs będzie realizowany oddzielnie w grupach klas: I–III oraz IV–VIII.

14.1.6. Działanie 2.6. Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej

Działanie oznaczone jako 2.6 to bezpośrednie przygotowanie szkoły do wizyty TURBUSA. Na mniej więcej tydzień przed przyjazdem TURBUSA do SKP (a także animatorów) zostaje wysłana przez ZRP tzw. **fiszka wyjazdowa**. Jest to dokument, który zawiera informacje na temat ustaleń wypracowanych między ZRP a daną szkołą, związanych z realizacją wydarzenia. Informacje te dotyczą przede wszystkim:

- * danych kontaktowych do animatorów,
- * harmonogramu wizyty TURBUSA,
- * wykazu urządzeń i innego typu eksponatów dostarczonych w ramach wizyty przez POT,
- * wykazu zasobów, jakie winna zapewnić szkoła,
- * ewentualnej diety kierowcy oraz animatorów.

Obecność na fiszce wyjazdowej danych kontaktowych do animatorów umożliwi nawiązanie bezpośredniego **kontaktu między SKP a animatorami**, którzy – w dniu i o godzinie wynikających z harmonogramu – przyjadą do szkoły, aby poczynić odpowiednie przygotowania do realizacji centralnego punktu programu edukacyjnego: wizyty TURBUSA. Warto bowiem nadmienić, że wcześniejsze działania były realizowane w kontakcie SKP z osobami z ZRP, które planują, organizują i kontrolują realizację całego projektu. Sama wizyta TURBUSA wiąże się z kolei z przyjazdem pojazdu „Turystycznej Szkoły”, który będzie prowadzony przez kierowcę, a którym poruszają się wspomniani animatorzy, czyli osoby, które realizują program edukacyjny podczas wizyty w szkole.

Pozostałe informacje zawarte na fiszce będą dotyczyły kluczowych kwestii, jakie umożliwią sprawne przeprowadzenie wizyty TURBUSA.

14.1.7. Działanie 2.7. Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej

Działanie oznaczone jako 2.7 wiąże się z wysłaniem przez SKP do ZRP, przed wizytą TURBUSA, tzw. **fiszki przyjazdowej**. Zawiera ona informacji dotyczące:

- * potwierdzenia noclegów dla kierowcy i animatorów,
- * potwierdzenia wyżywienia dla kierowcy i animatorów,
- * potwierdzenia zapewnienia przez szkołę zasobów, jakie są niezbędne do realizacji wizyty TURBUSA,
- * grafiku uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu stacji i atrakcji.

Przypomnijmy, że realizacja programu edukacyjnego w szkole wymaga przyjazdu TURBUSA w przeddzień realizacji programu dla uczniów na sali gimnastycznej i na terenach przyszkolnych. W związku z tym szkoła jest zobowiązana zapewnić **nocleg oraz wyżywienie dla kierowcy oraz animatorów** w bliskiej odległości od swojej lokalizacji. W kwestii zapewnienia

nia przez szkołę zasobów na tym etapie trzeba zwrócić szczególną uwagę na zapewnienie przez szkołę osób do pomocy w rozpakowaniu i zapakowaniu TURBUSA oraz przygotowaniu i likwidacji poszczególnych stacji i związanych z nimi atrakcji.

14.1.8. Działanie 2.8. Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów³³⁸

Działanie oznaczone jako 2.8 wiąże się z przesłaniem przez ZRP do SKP tzw. **listu powitalnego**. List ten będzie zawierał podstawowe informacje na temat projektu MCETS i będzie oficjalnym zaproszeniem, skierowanym do każdego ucznia, do aktywnego udziału w realizacji programu podczas wizyty TURBUSA w szkole.

Na ile będzie to możliwe, wspomniany list zostanie przesłany do danej szkoły w tylu egzemplarzach, aby mógł zostać przekazany **wszystkim uczniom** uczęszczającym do danej placówki. Może on zostać przesłany wraz z **teczką „firmową” Polskiej Organizacji Turystycznej oraz projektu MCETS**, zawierającą także różnego typu materiały informacyjne (foldery, ulotki, wizytówki itp.), związane z działalnością POT oraz uczestniczących w realizacji projektu partnerów tej organizacji. Teczka będzie także dawała możliwość umieszczenia w niej – przez SKP – specyficznych materiałów, dotyczących sposobu realizacji projektu w danej, konkretnej szkole. Może to być np.:

- * informacja o programie edukacyjnym, przewidzianym do realizacji podczas zbliżającej się wizyty TURBUSA,
- * informacja o programie towarzyszącym, przewidzianym do realizacji podczas zbliżającej się wizyty TURBUSA (a także związane z tym foldery, ulotki, wizytówki oraz inne materiały promujące partnerów szkoły),
- * grafik uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem edukacyjnym oraz towarzyszącym stacji i atrakcji podczas wizyty TURBUSA,
- * inne informacje organizacyjne ważne dla uczniów lub ich rodziców, związane z wizytą TURBUSA.

Przygotowane w ten sposób materiały, zawarte w stosownej do tego celu teczce, można określić jako **„pakiet startowy”**, który zostanie dostarczony uczniom.

14.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

Na koniec Etapu I (Działanie 1.7) SKP zapoznał się w sposób szczegółowy z publikacją pt. *Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”. Kompedium wiedzy o projekcie* oraz funkcjonowaniem aplikacji mobilnej i związanej z nią platformy technologicznej. W ślad za tym SKP przejął inicjatywę dotyczącą realizacji dalszych działań związanych już z programem edukacyjnym, a dokładnie – przygotowaniem szkoły do wizyty TURBUSA. Ze względu na to, że zbiór tych działań jest dość pojemny, a jednocześnie są to działania o dużym znaczeniu dla osiągnięcia celów całego projektu, konieczne jest, aby SKP pozostawał w stałym kontakcie z ZRP i aktywnie oraz odpowiedzialnie podejmował kolejne, konkretne zadania. Te zaś ujęto w sposób syntetyczny w tabeli 14.1.

³³⁸ Realizacja wskazanego działania w danej edycji projektu MCETS jest uzależniona od decyzji ZRP.

Tabela 14.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania SKP
2.1.	Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA.	Zatwierdza termin wizyty zaproponowany przez ZRP.
		Uzgadnia z ZRP harmonogram wizyty.
2.2.	Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów.	Wybiera atrakcje ze zbioru przedłożonego przez ZRP.
		Uzgadnia liczbę animatorów, którzy będą obsługiwali stacje i atrakcje.
		Pozyskuje informację od ZRP o zasobach, które będą dostarczone przez POT.
		Identyfikuje zasoby, które będą musiały być zapewnione przez szkołę.
2.3.	Dobór programu towarzyszącego.	Dokonuje wyboru podmiotów z otoczenia społeczno-gospodarczego szkoły.
		Nawiązuje kontakt z wybranymi podmiotami.
		Uzgadnia warunki współpracy z wybranymi podmiotami.
2.4.	Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.	Wybiera formułę i prowadzących zajęcia.
		Organizuje zajęcia.
2.5.	Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Ogłasza konkurs w swojej szkole.
		Zbiera prace konkursowe.
		Przekazuje prace konkursowe do ZRP.
2.6.	Przystanie do SKP tzw. fiski wyjazdowej.	Odbiera tzw. fiskę wyjazdową i weryfikuje zawarte w niej informacje.
2.7.	Przesłanie przez SKP tzw. fiski przyjazdowej.	Przesyła tzw. fiskę przyjazdową do ZRP.
2.8.	Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów.	Odbiera „list powitalny” oraz związane z nim materiały POT.
		Przygotowuje materiały własne szkoły związane z przebiegiem wizyty TURBUSA w szkole.
		Przekazuje „pakiet startowy” nauczycielom.

Źródło: opracowanie własne.

W przedstawionym zbiorze zadań na plan pierwszy wysuwa się dokonanie uzgodnień między SKP a ZRP, dotyczących **kwestii organizacyjnych** związanych z wizytą TURBUSA w szkole. Na wstępie chodzi o ustalenie terminu tej wizyty, przy czym – powtórzmy wcześniejsze wskazania – trzeba raczej założyć, że głos decydujący w tej sprawie ma ZRP. Termin wizytacji konkretnej szkoły musi bowiem być zgodny z harmonogramem realizacji całego projektu MCETS w danej edycji. Przykładowy harmonogram wizyty TURBUSA w szkole może wyglądać tak, jak przedstawiono to w tabeli 14.2.

Wśród spraw organizacyjnych kluczowe decyzje dotyczą jednak **wyboru atrakcji** proponowanych w ramach programu edukacyjnego, które będą stanowiły element programu realizowanego podczas wizyty TURBUSA w szkole. Zaznaczyliśmy już wcześniej, że wariant optymalny zakłada, że zbiór wybranych przez SKP atrakcji będzie pozwalał na realizację założeń wszystkich sześciu konceptów teoretycznych, które zaprezentowano w rozdziale IX. Aby tak się stało, SKP może skorzystać z tego typu **macierzy**, jaką przedstawiono w tabeli 14.3.

Wypełnienie macierzy przez SKP sprowadza się do wpisania w jej poszczególne pola – dotyczące Etapu III – wybranych, konkretnych atrakcji, proponowanych w ramach poszcze-

Tabela 14.2. Przykładowy harmonogram wizyty TURBUSA w szkole

Dzień	Godziny	Działania
Dzień przed wizytą	18:00	przyjazd TURBUSA do szkoły
	18:00 – ...	wypakowanie sprzętów i przygotowanie stacji oraz atrakcji, a także wstępne sprawdzenie sprzętów przez animatorów
Dzień wizyty	07:00	pojawienie się animatorów na sali i terenach przyszkolnych oraz przygotowanie programu towarzyszącego
	07:00 – 08:00	ostateczne sprawdzenie sprzętów przez animatorów
	08:00	rozpoczęcie wydarzenia
	08:00 – 16:00	korzystanie klas ze wszystkich poziomów kształcenia z atrakcji oraz programu towarzyszącego
	16:00	zakończenie wydarzenia
	16:00 – 17:00	likwidacja stacji oraz atrakcji i zapakowanie sprzętów
	17:00	wyjazd TURBUSA ze szkoły

Źródło: opracowanie własne.

gólnych stacji. Dzięki temu możliwy będzie wybór takiej konfiguracji atrakcji, aby – patrząc całościowo – ukazać uczniom zagadnienia związane z każdym konceptem teoretycznym. W prezentowanej macierzy uwzględniono także Etap II i Etap IV, ponieważ można na dobór atrakcji i innych działań spojrzeć szerzej: uwzględniając też i wpisując elementy programu edukacyjnego wdrażane przed i po wizycie TURBUSA w szkole.

Tabela 14.3. Macierz realizacji założeń konceptów teoretycznych przez atrakcje oferowane w ramach poszczególnych stacji w danej szkole

Etapy procesu realizacji projektu MCETS związane z programem edukacyjnym			KONCEPTY TEORETYCZNE					
			1	2	3	4	5	6
			Walory i atrakcje turystyczne	Formy turystyki	Aktywne krajoznawstwo	Dyscypliny i obiekty sportowe	Bezpieczna turystyka	Bon turystyczny
II	Program przed wizytą TURBUSA							
III	Program podczas wizyty TURBUSA	Stacja „Outdoor”						
		Stacja 1						
		Stacja 2						
		Stacja 3						
		Stacja 4						
		Dodatkowe atrakcje						
IV	Program po wizycie TURBUSA							

Uwaga: macierz ma charakter ilustracyjny i może odzwierciedlać potencjalną wielość kombinacji i rozwiązań.

Źródło: opracowanie własne.

Przy tej okazji warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt wyboru dokonywanego przez SKP: **dostępność przestrzeni** do ulokowania wybieranych atrakcji. Poszczególne atrakcje mogą wymagać większej lub mniejszej powierzchni sali gimnastycznej lub boiska, bądź innego terenu przyszkolnego. W sytuacji, w której dana szkoła dysponuje relatywnie niewielką

salą gimnastyczną lub boiskiem, SKP winien zatem dobrać taki zestaw atrakcji, żeby mogły one zostać odpowiednio rozlokowane w przestrzeni szkolnej. Jednocześnie zaleca się wybranie **zarówno atrakcji realizowanych w sali gimnastycznej, jak i na boisku (teren otwartym)**. W przypadku bowiem, kiedy zostałyby wybrane wyłącznie atrakcje udostępniane w sali gimnastycznej, wówczas – z uwagi na większe nagromadzenie atrakcji w przestrzeni zamkniętej – każda grupa uczniów będzie miała przeciętnie mniej czasu na skorzystanie z każdej atrakcji.

Przygotowanie **programu towarzyszącego** wymaga od SKP podjęcia stosownych działań planistycznych, a potem organizacyjnych. Składają się na nie: dobór partnerów (celowy – tak aby ich obecność w programie wizyty TURBUSA przyczyniła się do realizacji celów projektu), nawiązanie z nimi kontaktu oraz ustalenie warunków współpracy. Te ostatnie to przede wszystkim osiągnięcie porozumienia co do wartości dostarczanych przez podmiot zewnętrzny oraz wynikające z tego zapotrzebowanie na określone zasoby. Taka współpraca będzie bowiem wiązała się z koniecznością wydzielenia czasu (w harmonogramie) i przestrzeni (w budynku szkoły, na boisku lub na terenach przyszkolnych), w których dana organizacja będzie mogła funkcjonować na etapie realizacji programu. Dodajmy przy tym, że dobór partnerów może się dokonywać we współpracy z gremiem pedagogicznym oraz Radą Rodziców.

SKP pełni także rolę organizacyjną w kwestii **zajęć dydaktycznych** oraz konkursu. W pierwszym z tych przypadków przede wszystkim uzgadnia – w porozumieniu z dyrekcją oraz nauczycielami poszczególnych przedmiotów – formułę zajęć. Mogą to być tradycyjne zajęcia lekcyjne, prowadzone w trybie stacjonarnym: w budynku szkoły, w sali klasowej; ale mogą też przyjąć formułę prelekcji realizowanej w auli szkolnej lub na sali gimnastycznej, warsztatów prowadzonych w terenie, wydarzenia zorganizowanego w trybie zdalnym itp. Mogą to być zajęcia zrealizowane wśród ogółu dzieci i młodzieży szkolnej lub wybranych klas czy oddziałów. Prowadzącymi zajęcia może być sam SKP lub prowadzący wybrani spośród innych nauczycieli, ale także zaproszeni specjalnie w tym celu goście spoza szkoły, np.: pracownicy PTTK, pracownicy GOPR lub TOPR, pracownicy WOPR, pracownicy parków narodowych lub krajoobrazowych, przewodnicy turystyczni, podróżnicy, nauczyciele akademicki i inni. W powiązaniu z tym SKP decyduje o szczegółowej tematyce zajęć. Powinna ona bowiem być związana z celami projektu MCETS, w tym zwłaszcza przyczyniać się do poznania przez uczniów regionalnych lub lokalnych atrakcji oraz walorów turystycznych. Może być jednak ujęta w formie bardzo różnych tematów, fabuł czy ujęć. Po dokonaniu wskazanych tu ustaleń, związanych z wyborem formuły, prowadzących i treści zajęć, SKP podejmuje wszystkie działania, jakie są konieczne do zorganizowania tych zajęć w praktyce (ustalenie terminu, zasad uczestnictwa itd.).

W kwestii **konkursu** SKP powinien przede wszystkim ogłosić i rozpropagować konkurs, zachęcając do udziału w nim uczniów oraz ich rodziców. W ślad za tym winien zgromadzić złożone przez uczniów prace konkursowe oraz przekazać je do ZRP przez platformę technologiczną. Prace te zostaną ocenione przez Kapitułę Konkursu, a wyniki zostaną przedstawione podczas wizyty TURBUSA w danej szkole.

Zadania SKP, realizowane na tym etapie, są również związane z bezpośrednim przygotowaniem do wizyty TURBUSA w szkole. Składają się na nie: przyjęcie i zweryfikowanie treści **tzw. fiszki wyjazdowej**, przesłanej przez ZRP, zwłaszcza w kwestii weryfikacji harmonogramu wizyty TURBUSA oraz wykazu urządzeń i innego typu eksponatów i materiałów dostarczonych

w ramach wizyty przez POT. W powiązaniu z tym SKP powinien sprawdzić dostępność w szkole tych zasobów, jakie powinna zapewnić placówka, a także – w razie potrzeby – nawiązać kontakt z animatorami, którzy przyjadą do szkoły, oraz zapoznać się z informacjami na temat ewentualnych, specyficznych wymagań kierowcy oraz animatorów, dotyczących potrzeb żywieniowych. W następstwie tego SKP winien przygotować i przesłać do ZRP **informację zwrotną**, potwierdzającą rezerwację noclegów i wyżywienia dla kierowcy oraz animatorów, a także zapewnienie przez szkołę zasobów, jakie są niezbędne do realizacji wizyty TURBUSA. Z tym ostatnim wiąże się też przesłanie grafiku uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem stacji i atrakcji w dniu wizyty TURBUSA. Taki przykładowy grafik zaprezentowano w tabeli 14.4.

Tabela 14.4. Przykładowy grafik uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem stacji i atrakcji w dniu wizyty TURBUSA

Godziny	Działania	
	sala gimnastyczna	tereny przyszkolne (zajęcia i atrakcje outdoorowe)
08:00 – 09:00	klasy z poziomu I	---
09:00 – 10:00	klasy z poziomu II	klasy ze wszystkich poziomów w dowolnym porządku
10:00 – 11:00	klasy z poziomu III	
11:00 – 12:00	klasy z poziomu IV	
12:00 – 13:00	klasy z poziomu V	
13:00 – 14:00	klasy z poziomu VI	
14:00 – 15:00	klasy z poziomu VII	
15:00 – 16:00	klasy z poziomu VIII	

Czas na grupę – 60 minut (w tym ok. 10 minut na wymianę grup, organizację dzieci, przekazanie ogólnych informacji przez animatorów).

Źródło: opracowanie własne.

Analizując zawarty w tabeli przykład, warto wziąć pod uwagę, że dokładne godziny rozpoczęcia zajęć dla konkretnych grup mogą zostać dostosowane do harmonogramu zajęć i przerw obowiązujących w danej placówce dydaktycznej.

Ostatnim zadaniem SKP jest odebranie od ZRP „listu powitalnego” oraz pozostałych, związanych z nim materiałów dla uczniów, oraz wygenerowanie materiałów własnych szkoły, które będą zawierały ważne dla uczniów informacje organizacyjne, a także elementy promocyjne – zwłaszcza w sytuacji, w której w realizację programu w szkole są zaangażowane także inne, zewnętrzne podmioty (partnerzy). Powstały w ten sposób „pakiet startowy” SKP przekazuje nauczycielom, pracującym w danej placówce, tak aby mogli oni rozdać go uczniom w oddziałach, za które odpowiadają (np. jako wychowawcy klas).

14.3. Zadania nauczycieli

W realizację działań składających się na Etap II zostają zaangażowani nauczyciele. Ich zadania ujęto w tabeli 14.5.

Tabela 14.5. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II
(Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania nauczycieli
2.1.	Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA.	Brak.
2.2.	Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów.	Brak.
2.3.	Dobór programu towarzyszącego.	Brak.
2.4.	Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.	Uczestniczy w planowaniu zajęć dydaktycznych.
		Prowadzi zajęcia dydaktyczne.
2.5.	Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Uczestniczy w promocji konkursu.
		Pomaga uczniom w przygotowaniu wypracowania.
2.6.	Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej.	Brak.
2.7.	Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej.	Brak.
2.8.	Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów.	Przekazuje „pakiet startowy” uczniom.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania nauczycieli wiążą się przede wszystkim z realizacją trzech działań. Pierwsze z nich dotyczy zajęć dydaktycznych, w planowaniu i prowadzeniu których mogą uczestniczyć nauczyciele. Planowanie wiąże się w tym przypadku z, w miarę możliwości, pozytywną odpowiedzią na apel SKP w kwestii zaproponowania autorskiego programu zajęć dydaktycznych dla uczniów, które – jak już wspominaliśmy, opisując działanie 2.4 – mają na celu przygotowanie uczniów do wizyty TURBUSA przez ukazanie im różnego typu treści (wiadomości) lub wypracowanie rozmaitych umiejętności związanych z szeroko pojętą turystyką i krajoznawstwem. Owe zajęcia mogą mieć dowolny charakter (np. lekcji, pogadarek, warsztatów), każdorazowo jednak wymagają zaplanowania i realizacji przez konkretną osobę, którą może być nauczyciel pracujący w danej szkole. Mając to na uwadze, można przyjąć, że w zasadzie każdy nauczyciel – niezależnie od specjalizacji przedmiotowej – ma kompetencje do tego, aby **opracować i zrealizować scenariusz zajęć poświęconych problematyce turystyczno-rekreacyjnej**. Z tego właśnie względu zaangażowanie grona pedagogicznego jest w zasadzie konieczne do realizacji działania 2.4.

Drugie z sygnalizowanych zadań dotyczy promocji konkursu oraz zapewnienia uczniom wsparcia w przygotowaniu związanych z nim prac (działanie 2.4). Jakkolwiek prace są przygotowywane przez uczniów wraz z rodzicami (co ma walory integrujące), to **nauczyciel może – w pewnym stopniu – w tym uczestniczyć**. Może się to ujawnić np. przez wspólne zajęcia (patrz wyżej) o charakterze luźnej pogadanki na temat tego, jak ludzie podróżowali w przeszłości albo jak dzieci/młodzież wyobrażają sobie realizację podróży w dawnych czasach.

Trzecie zadanie nauczycieli na tym etapie (działanie 2.8) wiąże się z przekazaniem „pakietu startowego” uczniom w taki sposób, aby każdy uczeń danej szkoły otrzymał taki zestaw materiałów. Nauczyciele mogą też **wspólnie z uczniami zapoznać się z treścią „listu powitalnego”**, aby ukazać dzieciom i młodzieży wagę zbliżającego się wydarzenia i zachęcić ich do aktywnego w nim udziału.

Wszystko to wynika z chęci wzbudzenia u dzieci i młodzieży szkolnej refleksji na temat podróżowania oraz pobudzenia ciekawości, która stanowi bodziec dla aktywności poznawczej, wyrażającej się także w podejmowaniu różnego rodzaju wyjazdów turystycznych.

14.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

W związku z powyższym jest naturalne, że swój udział w realizacji Etapu II mają też uczniowie i rodzice. Ich zadania zawarto, odpowiednio, w tabelach 14.6 i 14.7.

Tabela 14.6. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania uczniów
2.1.	Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA.	Brak.
2.2.	Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów.	Brak.
2.3.	Dobór programu towarzyszącego.	Brak.
2.4.	Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.	Uczestniczą w zajęciach dydaktycznych.
2.5.	Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Uczestniczą w konkursie.
2.6.	Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej.	Brak.
2.7.	Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej.	Brak.
2.8.	Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów.	Przyjęcie „pakietu startowego” i zapoznanie się z jego zawartością.
		Pokazanie „pakietu startowego” rodzicom.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania uczniów mają trojaki charakter. Przede wszystkim biorą oni **aktywny udział w realizacji zajęć dydaktycznych**, jakie zostały dla nich zorganizowane przez SKP, działającego we współpracy z nauczycielami szkoły oraz partnerami zewnętrznymi, reprezentującymi otoczenie społeczno-gospodarcze. Poza tym zainteresowani uczniowie **biorą udział w konkursie**, przygotowując wraz z rodzicami swoje prace. Wreszcie wszyscy uczniowie szkoły **zapoznają się z „pakietem startowym”**, dostarczonemu im przez nauczycieli, którego zadaniem jest przygotowanie ich do wizyty TURBUSA.

Tabela 14.7. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)

Działania		Współpraca rodziców
2.1.	Uzgodnienie terminu i harmonogramu wizyty TURBUSA.	Brak.
2.2.	Uzgodnienie zbioru atrakcji i związanych z nimi zasobów.	Brak.
2.3.	Dobór programu towarzyszącego.	Brak.
2.4.	Realizacja zajęć dydaktycznych o tematyce turystyczno-rekreacyjnej.	Uczestniczą w realizacji zajęć dydaktycznych (pod względem organizacyjnym).
2.5.	Przeprowadzenie konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Uczestniczą w konkursie.
2.6.	Przysłanie do SKP tzw. fiszki wyjazdowej.	Brak.
2.7.	Przesłanie przez SKP tzw. fiszki przyjazdowej.	Brak.
2.8.	Przesłanie do SKP tzw. listu powitalnego dla uczniów.	Zapoznanie się z zawartością „pakietu startowego”.

Źródło: opracowanie własne.

Rodzice z kolei mogą mieć **udział organizacyjny** w przygotowaniu lub realizacji zajęć dydaktycznych. W tym pierwszym przypadku mogą się włączyć w prowadzenie zajęć (jeżeli mają do tego stosowne kompetencje zawodowe) lub nawiązać kontakt z partnerami zewnętrznymi. W drugim natomiast mogą stanowić pomoc w realizacji zajęć, zwłaszcza jeżeli będą one prowadzone poza szkołą (jako zajęcia terenowe).

W kwestii konkursu **rodzice są współautorami prac**, przygotowując je wraz z dziećmi. Nie chodzi tu jednak tylko o wąsko rozumianą pomoc dzieciom w przygotowaniu tekstu, lecz o wspólną refleksję na temat tego, czy i jak podróżowano w dawnych czasach: jakie potrzeby leżały u źródeł takich podróży?, jak te podróże mogły przebiegać w sytuacji braku tego, co współcześnie określa się mianem infrastruktury turystycznej?, jakie wiązały się z tym zagrożenia? itd.

Co do „pakietu startowego”: rodzice zapoznają się z jego zawartością, zachęcają swoje dzieci do aktywnego udziału w programie przewidzianym wizytą TURBUSA, a także – jeżeli program w danej szkole to przewiduje – sami planują aktywny udział w wydarzeniu.

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XV

Etap III: Realizacja programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole

- 15.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole
 - 15.1.1. Działanie 3.1. Przyjazd TURBUSA
 - 15.1.2. Działanie 3.2. Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego
 - 15.1.3. Działanie 3.3. Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego
 - 15.1.4. Działanie 3.4. Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu
 - 15.1.5. Działanie 3.5. Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej
 - 15.1.6. Działanie 3.6. Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy)
 - 15.1.7. Działanie 3.7. Realizacja programu towarzyszącego
 - 15.1.8. Działanie 3.8. Uroczyste zakończenie realizacji programu
 - 15.1.9. Działanie 3.9. Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego
 - 15.1.10. Działanie 3.10. Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego
 - 15.1.11. Działanie 3.11. Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego
 - 15.1.12. Działanie 3.12. Wyjazd TURBUSA
- 15.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu
- 15.3. Zadania nauczycieli
- 15.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

15.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole

Etap III związany z realizacją projektu MCETS obejmuje działania, które winny zostać zrealizowane w trakcie wizyty TURBUSA w danej szkole. Działania te, wstępnie wskazane już w rozdziale IX (tab. 9.1), są następujące:

- * **Działanie 3.1.** Przyjazd TURBUSA.
- * **Działanie 3.2.** Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego.
- * **Działanie 3.3.** Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.
- * **Działanie 3.4.** Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu.
- * **Działanie 3.5.** Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej.
- * **Działanie 3.6.** Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy).
- * **Działanie 3.7.** Realizacja programu towarzyszącego.
- * **Działanie 3.8.** Uroczyste zakończenie realizacji programu.
- * **Działanie 3.9.** Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.
- * **Działanie 3.10.** Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego.
- * **Działanie 3.11.** Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.
- * **Działanie 3.12.** Wyjazd TURBUSA.

W kolejnych podrozdziałach każde ze wskazanych działań szczegółowo scharakteryzowano, wyjaśniając jego treść oraz znaczenie dla realizacji projektu. W powiązaniu z tym w dalszej części tego rozdziału określono zadania SKP, nauczycieli oraz uczniów, jakie muszą zostać wykonane, aby zostały zrealizowane poszczególne działania.

15.1.1. Działanie 3.1. Przyjazd TURBUSA

Działanie oznaczone jako 3.1 rozpoczyna realizację centralnego etapu programu edukacyjnego projektu MCETS. Wiąże się ono bowiem z przyjazdem TURBUSA do szkoły. Z założenia przyjazd ten będzie się odbywał w przeddzień udostępnienia stacji i atrakcji uczniom, najpewniej w godzinach popołudniowych lub nawet wieczornych.

Pomimo że TURBUS będzie przyjeżdżał prawdopodobnie w godzinach, w których już nie odbywają się lekcje w szkole, moment ten będzie ważnym wydarzeniem dla miejscowości, w której zlokalizowana jest szkoła, a także dla samej placówki. Jest on też istotny z punktu widzenia wizerunku całego projektu, dlatego należy go odpowiednio docenić i w miarę możliwości nadać mu stosowną oprawę. Może się ona wiązać z wykorzystaniem odpowiednich **środków promocji** (np. banery, chorągwie reklamowe), a także z użyciem **środków dokumentowania**, pozwalających zebrać materiał filmowy i fotograficzny, uwieczniający przyjazd TURBUSA. Warto zastosować w tym przypadku nie tylko tradycyjne już sposoby kreowania dokumentacji wizualnej (film, zdjęcia), ale także bardziej nowoczesne, które sil-

nie wpisują się w realizację celów projektu i stanowią podstawę programu edukacyjnego, co wiązałoby się np. z nakręceniem filmu przy użyciu drona (jeżeli pozwolą na to warunki atmosferyczne).

15.1.2. Działanie 3.2. Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego

Działanie oznaczone jako 3.2 jest realizowane bezpośrednio po przyjeździe TURBUSA do szkoły. Wiąże się ono z przygotowaniem i zagospodarowaniem **przestrzeni**, która będzie areną działań realizowanych w kolejnym dniu.

Wstępne przygotowanie infrastruktury szkoły, w tym zwłaszcza sali gimnastycznej oraz boiska szkolnego (ewentualnie innych terenów przyszkolnych), może zostać zrealizowane jeszcze przed przybyciem TURBUSA. Przygotowanie to dotyczy odpowiedniego udostępnienia **sali gimnastycznej**, tak aby była ona wolna od niepotrzebnych dla realizacji programu przedmiotów i sprzętów, a przy tym mogących utrudnić sprawne rozłożenie poszczególnych stacji i atrakcji. Sala gimnastyczna powinna stwarzać możliwość podłączenia do energii elektrycznej (i ewentualnie innych potrzebnych mediów) i urządzeń wykorzystywanych w wydarzeniu, jak również spełniać wszelkie warunki bezpieczeństwa. **Boisko szkolne i inne tereny** przeznaczone do realizacji wydarzenia również powinny zapewniać bezproblemowe rozłożenie sprzętu, włączając w to dostęp do energii elektrycznej. Teren zewnętrzny szkoły powinien być dobrany do działań pod względem bezpieczeństwa oraz logistyki wydarzenia (odpowiednia powierzchnia, bliskość budynków szkolnych, względy bezpieczeństwa, zabezpieczenia bezkolizyjnych ciągów komunikacyjnych do stanowisk itp.). Stacje dla poszczególnych atrakcji powinny być przygotowane na podstawie znajomości zagadnień związanych z zasadami ergonomicznego konstruowania stanowisk wystawienniczo-targowych. Zasady te obejmują zwłaszcza takie kwestie jak: wielkość stanowiska, powierzchnia użytkowa, dostęp do stanowiska, bezpieczne materiały i komponenty użyte do budowy stanowiska. Istotne jest tutaj zastosowanie takich rozwiązań materiałowych i modułowych, które umożliwiają szybki montaż i demontaż stanowisk.

Przygotowanie stacji i atrakcji wymaga też wypakowania z TURBUSA **namiotu** i pozostałych **urządzeń** oraz przeniesienia i zainstalowania ich na odpowiednich stacjach i atrakcjach. Do tego zadania może się okazać niezbędna pomoc ze strony osób reprezentujących odwiedzaną szkołę. Kwestią do rozstrzygnięcia pomiędzy SKP a ZRP bądź animatorami jest też **zabezpieczenie stacji i atrakcji** na okres nocy, zwłaszcza tych, które są zlokalizowane na zewnątrz. Z tego względu – mając na uwadze kwestie bezpieczeństwa – dopuszcza się porządek, zgodnie z którym bezpośrednio po przyjeździe TURBUSA znajdujące się w nim sprzęty zostają wypakowane i przeniesione do sali gimnastycznej. Tam zostają przygotowane stacje i atrakcje „wewnętrzne”. Namiot oraz sprzęty do atrakcji outdoorowych na noc pozostają w sali gimnastycznej, a dopiero następnego dnia rano następuje rozłożenie namiotu i zainstalowanie atrakcji. Te ostatnie czynności są dość czasochłonne, dlatego muszą zostać wykonane wcześniej rano i w sposób sprawny. Warto jednak nadmienić, że zgodnie z proponowanym rozkładem dnia (zob. tab. 14.4) pierwsza grupa uczniów opuści salę gimnastyczną o godzinie 9⁰⁰ i o tej porze dopiero udostępnione powinny zostać atrakcje outdoorowe.

15.1.3. Działanie 3.3. Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego

Działanie oznaczone jako 3.3 wiąże się z przygotowaniem stanowisk do realizacji programu towarzyszącego. Ma ono zatem podobny charakter do działania opisanego wyżej – musi zostać wydzielona i zagospodarowana stosowna przestrzeń dla partnerów kreujących program towarzyszący, czego rezultatem będą **stanowiska „wystawiennicze”** poszczególnych przedsiębiorstw lub innego typu organizacji.

Z założenia program towarzyszący będzie realizowany na **terenach przyszkolnych** w tym samym czasie, w którym – w specjalnie przygotowanym do tego celu namiocie – będzie realizowany przez animatorów podstawowy program „outdoorowy” przewidziany wizytą TURBUSA. Można więc przyjąć, że stanowiska związane z programem towarzyszącym będą rozmieszczone **w sąsiedztwie lub wokół** wspomnianego namiotu, tak aby całe wydarzenie zostało zrealizowane na stosownie zabezpieczonej, ale w miarę „zwartej” przestrzeni przyszkolnej.

15.1.4. Działanie 3.4. Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu

Działanie oznaczone jako 3.4 to oficjalne, uroczyste rozpoczęcie realizacji programu związanego z wizytą TURBUSA w szkole – zarówno edukacyjnego, jak i towarzyszącego. W zależności od możliwości lokalowych i organizacyjnych danej szkoły, przyjętego harmonogramu, a także liczby uczniów – może ono przyjąć **różną formę**. Kluczową kwestią jest ostatni z wymienionych czynników. W szkole o stosunkowo dużej liczbie uczniów warto bowiem w pierwszej kolejności dołożyć starań, aby uczniowie mieli możliwie jak najwięcej czasu na korzystanie z atrakcji udostępnianych im w ramach programu. W takim przypadku wygospodarowanie w ramach harmonogramu czasu, który byłby poświęcony na zebranie wszystkich uczniów w jednym miejscu (np. auli szkolnej), i przeprowadzenie oficjalnej inauguracji całego wydarzenia może okazać się zadaniem trudnym lub wręcz niemożliwym do wykonania. Wówczas SKP – działając w porozumieniu z dyrekcją oraz ZRP i animatorami – może uznać za lepsze rozwiązanie zainaugurowanie realizacji programu w sposób mniej widowiskowy. W szkole o stosunkowo małej liczbie uczniów z kolei oficjalne, uroczyste rozpoczęcie wydarzenia wzmocni związany z nim przekaz.

15.1.5. Działanie 3.5. Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej

Działanie oznaczone jako 3.5 wiąże się z udostępnieniem uczniom stacji oraz atrakcji w sali gimnastycznej. Biorąc pod uwagę czas trwania tego wydarzenia, ograniczony do – z założenia – kilku godzin, a jednocześnie liczbę dzieci i młodzieży uczącej się w danej szkole, konieczne jest zapewnienie sprawnego przepływu grup uczniów w sali gimnastycznej. Osiągnięcie tego wymaga przede wszystkim odwołania się do uprzednio przygotowanego **harmonogramu**, o którym była mowa w ramach działania 2.1. Przykładowy harmonogram został przedstawiony w tabeli 14.4, której fragment przytaczamy poniżej jako tabelę 15.1.

Tabela 15.1. Przykładowy grafik uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem stacji i atrakcji w sali gimnastycznej

Godziny	Poziomy klas
08:00 – 09:00	klasy z poziomu I
09:00 – 10:00	klasy z poziomu II
10:00 – 11:00	klasy z poziomu III
11:00 – 12:00	klasy z poziomu IV
12:00 – 13:00	klasy z poziomu V
13:00 – 14:00	klasy z poziomu VI
14:00 – 15:00	klasy z poziomu VII
15:00 – 16:00	klasy z poziomu VIII

Czas na grupę – 60 minut (w tym ok. 10 minut na wymianę grup, organizację dzieci, przekazanie ogólnych informacji przez animatorów).

Źródło: opracowanie własne.

W podanym przykładzie założono, że stacje i atrakcje w sali gimnastycznej będą udostępnione w godzinach od 8⁰⁰ do 16⁰⁰. Dla wprowadzenia porządku zastosowano przejrzystą regułę, zgodnie z którą w każdej jednej godzinie sala gimnastyczna jest udostępniona dla jednego poziomu klas. Dzieci z danego poziomu (klasy I, klasy II, klasy III itd.) przychodzą zatem na salę gimnastyczną o wyznaczonej godzinie, przebywając cały czas pod opieką nauczyciela. W związku z tym, zważywszy na liczbę oddziałów funkcjonujących w szkole na danym poziomie, należy skalkulować czas, przez jaki w sali gimnastycznej będzie mogła przebywać każda klasa.

Na sali gimnastycznej znajduje się dziesięć atrakcji. Po wejściu na salę dzieci i młodzież są witani przez **robota humanoidalnego**, zaprogramowanego w taki sposób, aby powiedzieć kilka zdań do uczniów. Animatorzy przedstawiają około dziesięćminutowy wstęp dotyczący **zasad zwiedzania i BHP**, po czym dzieci mają dowolność w zwiedzaniu wystawy i korzystaniu z atrakcji, czyniąc to pod opieką nauczyciela. Animatorzy, obsługujący poszczególne stacje i atrakcje, tłumaczą funkcjonowanie konkretnych sprzętów oraz są odpowiedzialni za obsługę profesjonalnych urządzeń, typu Oculus, HTC Vive oraz Cardboard z aplikacją włączoną w trybie VR. Po zakończeniu zwiedzania przez klasę danego poziomu w zwiedzaniu atrakcji uczestniczy kolejna przewidziana harmonogramem klasa.

15.1.6. Działanie 3.6. Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy)

Działanie oznaczone jako 3.6 jest realizowane równoległe z pobytem kolejnych klas na sali gimnastycznej. Odbywa się na zewnątrz – na boisku lub innym terenie przyszkolnym, w specjalnym namiocie – stąd można je określić jako **program outdoorowy**. Atrakcje są tam dostępne przez cały czas trwania wydarzenia i poszczególne klasy **mogą z nich korzystać o dowolnej porze i spędzić tam tyle czasu, ile będą potrzebowały**. Odnosząc się zatem do przywołanego w tabeli 14.4 grafiku, można stwierdzić, że atrakcje na zewnątrz będą dostępne dla uczniów w godzinach od 9⁰⁰ do 16⁰⁰ (pierwsza grupa uczniów opuści salę gimnastyczną właśnie o godzinie 9⁰⁰). Dzięki temu uczniowie będą mogli przez dłuższy czas obcować z przedstawianymi

im atrakcjami i większym stopniu czerpać płynące z tego doświadczenia. Klasy młodsze (I–III) mogą więc, np. po wizycie w sali gimnastycznej, udać się na zewnątrz, a klasy starsze z atrakcji plenerowych mogą korzystać zarówno przed, jak i po wizycie w sali gimnastycznej.

Tereny przyszkolne, na których jest zlokalizowany namiot, są jednocześnie przestrzenią, która może zostać zagospodarowana przez lokalne organizacje, w tym przedsiębiorców, dzięki czemu wzrośnie atrakcyjność wydarzenia i zostaną zrealizowane stawiane przed nim cele integracyjne.

15.1.7. Działanie 3.7. Realizacja programu towarzyszącego

Działanie oznaczone jako 3.7 wiąże się z realizacją na terenach przyszkolnych programu towarzyszącego – **w tym samym czasie**, w którym animatorzy będą realizować w namiocie program „outdoorowy”. W związku z tym uczniowie po skorzystaniu z atrakcji dostępnych w namiocie będą mogli podejść do współpracujących w realizacji wydarzenia stanowisk, obsługiwanych przez przedstawicieli poszczególnych przedsiębiorstw czy innego typu organizacji. Jeżeli wydarzenie zostanie przez daną szkołę udostępnione również dla rodziców dzieci lub mieszkańców miejscowości, wówczas i oni – w godzinach przewidzianych ogólnym harmonogramem – będą mogli we własnym zakresie odwiedzać wspomniane stanowiska.

15.1.8. Działanie 3.8. Uroczyste zakończenie realizacji programu

Działanie oznaczone jako 3.8 to oficjalne, uroczyste zakończenie realizacji programu związanego z wizytą TURBUSA w szkole – zarówno edukacyjnego, jak i towarzyszącego. Tak jak w przypadku rozpoczęcia, tak i **forma zakończenia może być różna** – w zależności od możliwości lokalowych i organizacyjnych danej szkoły, przyjętego harmonogramu, a także liczby uczniów. Nie powtarzając zatem przedstawionych już dla działania 3.4 uwag, zaznaczymy, że sposób przeprowadzenia zakończenia wydarzenia zależy od decyzji SKP, podjętych w uzgodnieniu z dyrekcją szkoły oraz ZRP i animatorami.

15.1.9. Działanie 3.9. Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego

Działanie oznaczone jako 3.9 jest kontynuacją działania oznaczonego jako 2.5. Przypomnijmy, że było ono związane z organizacją konkursu na najlepsze wypracowanie pisane wspólnie przez dzieci i rodziców na temat: „Co by było, gdyby Królowa Bona wymyśliła i wprowadziła bon (turystyczny)?”. W związku z tym podczas wizyty TURBUSA zostaną ogłoszone wyniki konkursu, połączone z wręczeniem nagród.

Zgodnie z założeniami, ogłoszenie wyników konkursu i wręczenie nagród powinno się odbyć w ramach **uroczystego rozpoczęcia** (działanie 3.4) albo **uroczystego zakończenia** (działanie 3.8) realizacji programu. Ostateczne rozstrzygnięcie tej kwestii pozostawia się jednak SKP, który – w porozumieniu z ZRP i animatorami – może też wyznaczyć inny moment lub inną formułę ogłoszenia wyników konkursu i uhonorowania zwycięzców.

Kwestią do ustalenia pozostaje też zapewnienie nagród laureatom konkursu. Powinny to być nagrody ściśle **powiązane z ideą projektu**, a więc odnoszące się do szeroko pojętej turystyki, krajoznawstwa czy rekreacji. Nagrody te mogą być ufundowane lub zapewnione przez dowolne organizacje: włączając w to: POT oraz szkołę, regionalne i lokalne organizacje turystyczne, partnerów realizujących program towarzyszący, organizacje społeczne, w tym turystyczne, rekreacyjne i sportowe.

15.1.10. Działanie 3.10. Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego

Działanie oznaczone jako 3.10 to likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji w sali gimnastycznej oraz na boisku, tudzież innych terenach przyszkolnych, po zakończeniu realizacji programu przewidzianego wizytą TURBUSA. Likwidacja powinna przebiegać **sprawnie** i nie nastręczać trudności pracownikom technicznym realizującym to zadanie. Istotną rzeczą jest tutaj zsynchronizowanie końca prezentacji wszystkich atrakcji, tak aby można było bezzwłocznie rozpocząć operację demontażu i pakowania sprzętu. Całość operacji likwidacji stacji i atrakcji powinna zakończyć się **w jak najkrótszym czasie**, co warunkuje szybkie przemieszczenie się TURBUSA do kolejnej miejscowości. Do tego typu działań należy zabezpieczyć **odpowiednią liczbę osób**, dlatego też zaleca się zaangażowanie w ten proces nie tylko animatorów, ale również osób wyznaczonych przez SKP z ramienia szkoły. Minimalna liczba takich „pomocników” jest szacowana na cztery osoby, jednak w miarę możliwości zaleca się zaangażowanie do pomocy większej liczby osób. Ważne, żeby osoby wyznaczone przez SKP były w pełni sprawne fizycznie, gdyż rozmontowaną infrastrukturę należy sprawnie i bezpiecznie przenieść do TURBUSA. W związku z dużymi obciążeniami i wartością przenoszonych rzeczy wyklucza się w tym względzie pomoc dzieci i osób niepełnoletnich. Przed wyjazdem TURBUSA animatorzy mają obowiązek **zweryfikować stan rzeczowy** infrastruktury oraz odnotować ewentualne uszkodzenia techniczne lub braki, a w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości podjąć stosowne działania.

15.1.11. Działanie 3.11. Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego

Działanie oznaczone jako 3.11 dotyczy likwidacji stanowisk związanych z programem towarzyszącym. Dokonuje się ono przy **współpracy SKP z partnerami**, którzy realizowali program towarzyszący, zwłaszcza w sytuacji, gdy stanowiska były zorganizowane zarówno przy wykorzystaniu zasobów partnerów (np. towary), jak i szkoły (np. stoły, krzesła).

15.1.12. Działanie 3.12. Wyjazd TURBUSA

Działanie oznaczone jako 3.12 to wyjazd TURBUSA ze szkoły. Jest to ważny element zakończenia wydarzenia i rozstania się z dziećmi, nauczycielami i społecznością lokalną, dlatego należy zadbać o jego odpowiednią oprawę. Może się z tym wiązać przekazanie SKP **materiałów pro-**

mocyjnych dotyczących projektu lub podmiotów zaangażowanych w jego realizację, a także – podobnie jak przy przyjeździe TURBUSA – **udokumentowanie wyjazdu ze szkoły oraz miejscowości**. Ważne jest bowiem, aby marka TURBUS pozostała w świadomości uczestników wydarzenia oraz społeczności lokalnej. W związku z powyższym zaleca się dokumentację wyjazdu wspólnymi zdjęciami i filmami, włączając w to – przy sprzyjających warunkach atmosferycznych – ujęcia z drona.

15.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

SKP jest odpowiedzialny za realizację wszystkich działań składających się na Etap III. W sposób syntetyczny ujęto je w tabeli 15.2.

Tabela 15.2. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania SKP
3.1.	Przyjazd TURBUSA.	Przygotowuje (z zespołem) salę gimnastyczną i boisko (tereny przyszkolne) na przybycie TURBUSA.
		Przyjmuje przyjeżdżający TURBUS.
		Dokumentuje przyjazd TURBUSA.
3.2.	Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego.	Uczestniczy (z zespołem) w wypakowaniu sprzętu z TURBUSA.
		Uczestniczy (z zespołem) w przygotowaniu stacji i atrakcji w sali gimnastycznej.
		Uczestniczy (z zespołem) w przygotowaniu stacji i atrakcji na boisku (terenach przyszkolnych).
		Dbą (z zespołem) o zabezpieczenie stacji i atrakcji.
3.3.	Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Przyjmuje podmioty realizujące program towarzyszący.
		Uczestniczy (z zespołem) w przygotowaniu stanowisk.
3.4.	Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu.	Przeprowadza uroczyste rozpoczęcie.
3.5.	Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej.	Kontroluje realizację programu pod względem zgodności z harmonogramem.
		Kontroluje realizację programu pod względem merytorycznym.
		Kontroluje realizację programu pod względem bezpieczeństwa.
3.6.	Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy).	Kontroluje realizację programu pod względem zgodności z harmonogramem.
		Kontroluje realizację programu pod względem merytorycznym.
		Kontroluje realizację programu pod względem bezpieczeństwa.
3.7.	Realizacja programu towarzyszącego.	Kontroluje realizację programu pod względem zgodności z harmonogramem.
		Kontroluje realizację programu pod względem merytorycznym.
		Kontroluje realizację programu pod względem bezpieczeństwa.
3.8.	Uroczyste zakończenie realizacji programu.	Przeprowadza uroczyste zakończenie.
3.9.	Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Uczestniczy we wręczeniu nagród.

3.10.	Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego.	Uczestnicy (z zespołem) w likwidowaniu stacji i atrakcji na boisku (terenach przyszkolnych).
		Uczestnicy (z zespołem) w likwidowaniu stacji i atrakcji w sali gimnastycznej.
		Uczestnicy (z zespołem) w zapakowaniu sprzętu do TURBUSA.
3.11.	Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Uczestnicy (z zespołem) w likwidacji stanowisk.
		Żegna podmioty realizujące program towarzyszący.
3.12.	Wyjazd TURBUSA.	Żegna odjeżdżający TURBUS.
		Dokumentuje wyjazd TURBUSA.
		Porządkuje (z zespołem) salę gimnastyczną i boisko (tereny przyszkolne) po wizycie TURBUSA.

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszej kolejności SKP realizuje zadania w dniu przyjazdu TURBUSA. Wiążą się one z przygotowaniem infrastruktury szkolnej w taki sposób, **aby te czynności, które mogą zostać wykonane bez udziału animatorów, rzeczywiście zostały wykonane**. Należy bowiem pamiętać, że pojazd „Turystycznej Szkoły” przyjeżdża w godzinach popołudniowych lub nawet wieczornych – z uwagi na to, że w większości przypadków w tym samym dniu realizował program w innej szkole. Po wskazanych przygotowaniach SKP oczekuje przyjazdu TURBUSA, przyjmuje go, wita się z animatorami i wydarzenie to **dokumentuje**.

W tym samym dniu SKP – działając w porozumieniu z animatorami – bierze udział w wypakowaniu TURBUSA oraz przygotowaniu, w uzgodniony wcześniej sposób, stacji i atrakcji w sali gimnastycznej oraz na boisku/terenach przyszkolnych. W tej kwestii zasadne jest, aby SKP zapewnił także **pomoc ze strony innych pracowników szkoły** (np. pracowników technicznych lub nauczycieli) lub innych osób (np. chętnych do pomocy rodziców uczniów). W przypadku takiej potrzeby konieczne może się okazać również stosowne zabezpieczenie zdeponowanych na terenie szkoły sprzętów. Po zakończeniu tych czynności SKP może **wesprzeć kierowcę TURBUSA oraz animatorów w dotarciu do miejsca ich noclegu**. Analogiczne czynności SKP realizuje (w tym samym dniu lub w następnym – zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami) w związku z przygotowaniem stanowisk do programu towarzyszącego³³⁹.

W kolejnym dniu na SKP czeka wiele zadań związanych z kluczowym dniem w ramach całego projektu MCETS. Dlatego SKP od samego rana powinien być obecny na terenie realizacji wydarzenia i **przez cały dzień stanowić wsparcie dla animatorów**. Jego zadaniem jest także przeprowadzenie ceremonii rozpoczęcia i zamknięcia wydarzenia oraz czuwanie nad realizacją programu pod względem:

- * **przestrzegania harmonogramu** – dbania o to, aby kolejne grupy uczniów przychodziły na salę gimnastyczną oraz opuszczały ją punktualnie,
- * **merytorycznym** – aby na poszczególnych stacjach i atrakcjach, a także stanowiskach przestrzegane były założenia dotyczące prezentowanych urządzeń, treści, towarów itd.,
- * **bezpieczeństwa** – aby wszystkie elementy programu były wykonywane z należytą starannością, a uczestnicy zachowywali się właściwie.

³³⁹ Nawiązując do wyjaśnień z opisu działania 3.2, zaznaczmy, że przygotowanie stacji i atrakcji związanych z programem outdoorowym może też być zrealizowane o poranku dnia następnego – w zależności od dokonanych wcześniej uzgodnień.

Podczas ceremonii zakończenia ważnym punktem programu jest wręczenie nagród laureatom konkursu. Warto zadbać o **odpowiednią oprawę tego wydarzenia**, ponieważ jest ono uhonorowaniem pracy uczniów i rodziców, która wymagała zaangażowania ogromu czasu i wysiłku. Po tej ceremonii SKP – wraz z zespołem – bierze udział w działaniach na rzecz demontażu stacji i atrakcji związanych z programem edukacyjnym oraz stanowisk związanych z programem towarzyszącym. SKP pomaga w zapakowaniu TURBUSA, żegna kierowcę i animatorów, a także partnerów, po czym dokumentuje wyjazd pojazdu. Już po tym fakcie uczestniczy w pracach związanych z uporządkowaniem terenów szkolnych, co finalizuje dzień wizyty TURBUSA w szkole.

15.3. Zadania nauczycieli

Nauczyciele (w tym wychowawcy poszczególnych klas) pełnią w związku z działaniami Etapu III bardzo ważną rolę. W szczególności objawia się ona w realizacji programu wizyty TURBUSA, co ilustruje tabela 15.3. Niezależnie jednak od udziału w wykonaniu konkretnych zadań, nauczyciele stanowiący grono pedagogiczne szkoły powinni spojrzeć na dzień wizyty TURBUSA jako na święto całej społeczności szkolnej, mając też na uwadze, że swoją obecnością i zaangażowaniem w tym dniu dają poparcie wartościom związanym z turystyką i krajoznawstwem, a przez to przykład uczniom, zachęcając do szeroko pojętej aktywności psychofizycznej.

Tabela 15.3. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania nauczycieli
3.1.	Przyjazd TURBUSA.	Brak.
3.2.	Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego.	Brak.
3.3.	Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Brak.
3.4.	Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu.	Zapewniają opiekę uczniom.
3.5.	Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej.	Zapewniają opiekę uczniom.
		Edukują uczniów w zakresie treści związanych z atrakcjami.
		Współpracują z SKP.
3.6.	Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy).	Zapewniają opiekę uczniom.
		Edukują uczniów w zakresie treści związanych z atrakcjami.
		Współpracują z SKP.
3.7.	Realizacja programu towarzyszącego.	Zapewniają opiekę uczniom.
		Edukują uczniów w zakresie treści związanych z atrakcjami.
		Współpracują z SKP.
3.8.	Uroczyste zakończenie realizacji programu.	Zapewniają opiekę uczniom.
3.9.	Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Opcjonalnie.

3.10.	Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego.	Brak.
3.11.	Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Brak.
3.12.	Wyjazd TURBUSA.	Brak.

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując bardziej dokładnego oglądu zadań stawianych nauczycielom – włączając w to także wychowawców klas – można je ująć w trzy podstawowe kategorie:

- ✱ **zapewnienie opieki uczniom** – rozpatrywanej w kwestii bezpieczeństwa podczas całego wydarzenia,
- ✱ **edukację uczniów** – wsparcie animatorów w kwestii objaśniania uczniom treści poszczególnych stacji i atrakcji oraz stanowisk, w tym także pomoc w zakresie wykonywania napotkanych tam zadań,
- ✱ **wsparcie dla SKP** – w razie zaistnienia takiej konieczności.

Szczególne role nauczycieli, w tym wychowawców klas, w sprawowaniu opieki nad uczniami podczas trwania wydarzenia wynika przede wszystkim z tego, że pracownicy szkoły to osoby, które **dobrze znają uczniów**, dzięki czemu są w stanie skuteczniej się z nimi komunikować (niż to się dzieje w odniesieniu do innych uczestników wydarzenia). W związku z tym podczas trwania wydarzenia ciążą na nich m.in. następujące obowiązki:

- ✱ sprawowanie opieki nad powierzonymi im uczniami,
- ✱ nadzorowanie przestrzegania przez uczniów zasad współżycia społecznego,
- ✱ sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem przez uczniów ustalonego wcześniej regulaminu,
- ✱ nadzorowanie wykonywania zadań przydzielonych uczniom,
- ✱ aktywne uczestnictwo w wydarzeniu, polegające na edukacji uczniów korzystających z atrakcji,
- ✱ wykonywanie innych zadań zleconych przez SKP.

Wraz z przyjazdem TURBUSA nauczyciele odpowiadają za ład organizacyjny względem konkretnej klasy uczestniczącej w wydarzeniu. Pierwszym zadaniem, które przed nimi stoi, jest stały kontakt z SKP. To na jego znak nauczyciel powinien zorganizować sprawne opuszczenie sali dydaktycznej przez klasę oraz dopilnować **dotarcie całej klasy na salę gimnastyczną**.

Po przybyciu na ustalone miejsce należy poczekać na resztę klas z danego poziomu oraz poinformować SKP o gotowości do wejścia na **salę gimnastyczną**. Następnie klasy powinny oczekiwać na opuszczenie sali przez poprzednią grupę uczniów, pozwolić im na sprawne opuszczenie sali, a następnie wejść na salę i zgromadzić się w wyznaczonym przez animatorów miejscu. W dalszej kolejności nauczyciele poznają grupę animatorów oraz przekazują im przewodzenie nad grupą. Nie oznacza to jednak bierności nauczycieli w trakcie wizytacji sali. Podobnie jak w trakcie lekcji, również podczas trwania wydarzenia ciąży na nauczycielach **odpowiedzialność za bezpieczeństwo uczniów**. Powinni więc stale monitorować sytuację i eliminować potencjalne zagrożenia dla zdrowia i życia dzieci. Mają oni zatem pełne prawo do przerwania korzystania z atrakcji przez uczniów, jeśli uznają wykonywane czynności jako

niebezpieczne. Nauczyciele powinni też **aktywnie uczestniczyć w „doświadczeniu” atrakcji przez uczniów**. Jest to wyjątkowo istotne w przypadku klas z poziomu I–III, gdzie nauczyciel pełni bardzo ważną rolę w edukowaniu dzieci. Uczestnictwo w wydarzeniu oznacza, że nauczyciele – w porozumieniu z animatorami – mogą, wedle swoich możliwości, tłumaczyć funkcjonowanie konkretnych urządzeń czy sprzętu turystyczno-sportowego. Powinni oni również zachęcać mniej śmiałe dzieci do aktywnego uczestnictwa w programie oraz odpowiadać na ich potrzeby (np. konieczność skorzystania z toalety) czy pytania.

W momencie zakończenia programu realizowanego na sali gimnastycznej nauczyciele mają obowiązek zapewnienia sprawnego opuszczenia sali gimnastycznej przez uczniów i przeniesienia ich do **atrakcji outdoorowych** wraz z zachowaniem wszelkich zasad bezpieczeństwa. Po dotarciu na wyznaczone miejsce zakres obowiązków nauczyciela pozostaje niezmienny względem części programu realizowanej w sali gimnastycznej. Moment zakończenia „zewnątrznej” części programu jest zależny od ustaleń na linii SKP – animatorzy – nauczyciele. Po zakończeniu uczestnictwa w „zewnątrznej” części programu przez daną grupę uczniów nauczyciele są zobowiązani do odprowadzenia ich do sal lekcyjnych lub – w przypadku zakończenia lekcji w danym dniu – przekazania opieki nad dziećmi rodzicom.

15.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

Zadania uczniów oraz zaangażowanie rodziców w realizację działań przewidzianych w ramach Etapu III przedstawiono w tabelach 15.4 i 15.5.

Tabela 15.4. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania uczniów
3.1.	Przyjazd TURBUSA.	Reprezentacja uczniów „wita” TURBUSA.
3.2.	Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego.	Brak.
3.3.	Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Brak.
3.4.	Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu.	Uczestniczą w rozpoczęciu.
3.5.	Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej.	Aktywnie uczestniczą w realizacji programu.
3.6.	Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy).	Aktywnie uczestniczą w realizacji programu.
3.7.	Realizacja programu towarzyszącego.	Aktywnie uczestniczą w realizacji programu.
3.8.	Uroczyste zakończenie realizacji programu.	Uczestniczą w zakończeniu.
3.9.	Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Nagrodzeni uczniowie odbierają nagrody.
3.10.	Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego.	Brak.
3.11.	Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Brak.
3.12.	Wyjazd TURBUSA.	Reprezentacja uczniów „żegna” TURBUSA.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania uczniów można streścić w jednym zdaniu: na miarę swoich możliwości aktywnie uczestniczą w realizacji programu związanego z wizytą TURBUSA. Może się to wyrażać w:

- * „przywitaniu” i „pożegnaniu” pojazdu „Turystycznej Szkoły” przez pewną reprezentację uczniów, np. związaną z samorządem uczniowskim szkoły lub poszczególnych klas, szkolnym kołem turystycznym, grupą harcerzy lub zuchów (zob. tab. 8.2),
- * uczestnictwie w ceremonii rozpoczęcia i zakończenia wydarzenia,
- * aktywnym uczestnictwem w programie edukacyjnym i towarzyszącym przez skorzystanie w jak największym stopniu z udostępnionych stacji i atrakcji oraz stanowisk.

Tabela 15.5. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)

Działania		Współpraca rodziców
3.1.	Przyjazd TURBUSA.	Reprezentacja rodziców „wita” TURBUSA.
3.2.	Przygotowanie infrastruktury oraz stacji i atrakcji do realizacji programu edukacyjnego.	Pomagają w przygotowaniu infrastruktury oraz stacji i atrakcji.
3.3.	Przygotowanie stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Pomagają w przygotowaniu stanowisk.
3.4.	Uroczyste rozpoczęcie realizacji programu.	Uczestniczą w rozpoczęciu.
3.5.	Realizacja programu edukacyjnego w sali gimnastycznej.	Sprawują opiekę nad dziećmi.
3.6.	Realizacja programu edukacyjnego w namiocie meteorologicznym (program outdoorowy).	Sprawują opiekę nad dziećmi.
3.7.	Realizacja programu towarzyszącego.	Sprawują opiekę nad dziećmi.
3.8.	Uroczyste zakończenie realizacji programu.	Uczestniczą w zakończeniu.
3.9.	Wręczenie nagród zwycięzcom konkursu na najlepsze wypracowanie dotyczące bonu turystycznego.	Towarzyszenie dzieciom w odbiorze nagród.
3.10.	Likwidacja infrastruktury oraz stacji i atrakcji po realizacji programu edukacyjnego.	Pomagają w likwidowaniu stacji i atrakcji.
3.11.	Likwidacja stanowisk do realizacji programu towarzyszącego.	Pomagają w likwidowaniu stanowisk.
3.12.	Wyjazd TURBUSA.	Reprezentacja rodziców „żegna” TURBUSA.

Źródło: opracowanie własne.

Zaangażowanie rodziców w dniu tego centralnego dla projektu MCETS wydarzenia może się z kolei przejawiać przez:

- * „przywitanie” i „pożegnanie” pojazdu „Turystycznej Szkoły” przez pewną reprezentację rodziców, np. związaną z Radą Rodziców,
- * pomoc w przygotowaniu i demontażu poszczególnych stacji i atrakcji,
- * uczestnictwo w ceremonii rozpoczęcia i zakończenia wydarzenia,
- * opiekę nad dziećmi w ramach realizacji programu outdoorowego.

Niezależnie od tego, obecność rodziców w wydarzeniu – zwłaszcza jeśli chodzi o uczniów klas młodszych – będzie wyrazem ich „proturystycznej” postawy.

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XVI

Etap IV: Realizacja programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole

- 16.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole
 - 16.1.1. Działanie 4.1. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA
 - 16.1.2. Działanie 4.2. Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii
 - 16.1.3. Działanie 4.3. Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”
 - 16.1.4. Działanie 4.4. Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów
 - 16.1.5. Działanie 4.5. Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu
 - 16.1.6. Działanie 4.6. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA
- 16.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu
- 16.3. Zadania nauczycieli
- 16.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

16.1. Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole

Etap IV związany z realizacją projektu MCETS obejmuje działania, które winny zostać zrealizowane po wizycie TURBUSA w danej szkole. Działania te, wstępnie wskazane już w rozdziale IX (tab. 9.1), są następujące:

- ✱ **Działanie 4.1.** Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA.
- ✱ **Działanie 4.2.** Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.
- ✱ **Działanie 4.3.** Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”.
- ✱ **Działanie 4.4.** Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów.
- ✱ **Działanie 4.5.** Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu.
- ✱ **Działanie 4.6.** Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA.

W kolejnych podrozdziałach każde ze wskazanych działań szczegółowo scharakteryzowano, wyjaśniając jego treść oraz znaczenie dla realizacji projektu. W powiązaniu z tym w dalszej części tego rozdziału określono zadania SKP, nauczycieli oraz uczniów, jakie muszą zostać wykonane, aby poszczególne działania zostały zrealizowane.

Od razu jednak zaznaczmy, że działania oznaczone jako 4.2–4.5 mogą być realizowane w dowolnej kolejności, a nawet równolegle. Wszystkie łączy jednak wspólny cel: podtrzymanie wśród uczniów zainteresowania turystyką także po wizycie TURBUSA i wzmocnienie skierowanych do nich zachęt związanych z aktywizacją turystyczną.

16.1.1. Działanie 4.1. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA

Działanie oznaczone jako 4.1 ma charakter sprawozdawczy. Wiąże się ono z przekazaniem przez SKP do ZRP, drogą elektroniczną, sprawozdania z wizyty TURBUSA oraz związanej z tym dokumentacji **zdjęciowej**, a w razie jej przygotowania, także **filmowej**. Dokumentacja zdjęciowa powinna liczyć minimum 50 zdjęć z dnia wizyty w szkole pojazdu „Turystycznej Szkoły”.

16.1.2. Działanie 4.2. Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii

Działanie oznaczone jako 4.2 wiąże się z udziałem uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Turystycznej Wikipedii, czyli współtworzonej przez wiele osób encyklopedii zawierającej **zbiór pojęć turystycznych, opatrzonych stosownymi objaśnieniami**. Ponadto uczniowie, jako uczestnicy projektu, wraz z nauczycielami różnych przedmiotów będą tworzyli, opracowywali hasła i informacje dotyczące mniej znanych atrakcji turystycznych oraz ciekawostek z terenu działania danej szkoły (miejscowość – podania, legendy, tajemnice, zapomniane miejsca

i osoby itp.). Wikiturpedia będzie udostępniona przez platformę technologiczną związaną z projektem i będzie stanowiła **ogólnodostępne źródło wiedzy z zakresu turystyki i krajoznawstwa**. Zgodnie z założeniem źródło to – wraz z kolejnymi edycjami projektu – będzie się stawało coraz bardziej zasobne, ponieważ wraz z realizacją każdej edycji projektu będzie w nim udostępnionych coraz więcej pojęć. Przyjmując jednocześnie wyrażaną już wcześniej intencję, zgodnie z którą w każdej edycji projektu uczestniczy 80 szkół, i zakładając, że w danej edycji uczniowie i nauczyciele każdej szkoły opracują tylko jedno hasło do encyklopedii, to każda kolejna edycja projektu będzie wносиła do encyklopedii aż 80 objaśnionych pojęć. Na pewnym etapie dopuszcza się „uwolnienie” encyklopedii, tak aby też inne podmioty lub osoby mogły tworzyć i rozbudowywać dostępne w niej hasła. Osobą odpowiedzialną za tworzenie haseł w Wikiturpedii jest SKP (więcej w podrozdziale 16.2).

Już teraz dodajmy, że efekt wspólnych prac wszystkich placówek dydaktycznych uczestniczących w danej edycji projektu nad Wikiturpedią zostanie zaprezentowany na zorganizowanej konferencji kończącej daną edycję.

16.1.3. Działanie 4.3. Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”

Działanie oznaczone jako 4.3 wyraża się przez organizację i realizację – przez kompetentnych nauczycieli – zajęć, które można określić krótko jako lekcje „Turystyki”. Zgodnie z założeniem lekcje te mają w interesujący dla uczniów sposób przekazać im **wiadomości** lub wypracować **umiejętności**, które wiążą się z szeroko pojętą turystyką i krajoznawstwem, a także powiązanymi z tymi zagadnieniami obszarami tematycznymi (rekreacja, sport, kultura fizyczna itp.). Nie narzuca się w ramach projektu koniecznej do przeprowadzenia liczby takich lekcji lub objęcia nimi konkretnej liczby uczniów. Może to być zarówno cykl lekcji, jak i lekcje jednostkowe. Mogą być przeprowadzone wśród wszystkich uczniów szkoły, w wybranych oddziałach lub dla wyjątkowo zainteresowanych nimi grup uczniów. **Przykładowe tematy oraz scenariusze tych lekcji**, wzmacniających skierowaną do uczniów i ich rodziców zachętę do aktywizacji turystycznej, zawarto w Części IV niniejszego opracowania (rozdział XIX)³⁴⁰.

16.1.4. Działanie 4.4. Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów

Działanie oznaczone jako 4.4 wyraża się w organizacji wycieczek dla uczniów. Jakkolwiek tytuł tego działania wskazuje na organizację „przez nauczycieli”, to w klasach starszych zaleca się realizację tego działania przez **wspólne planowanie i organizowanie wycieczki przez nauczyciela i uczniów**, a w miarę możliwości – z udziałem rodziców. Wiąże się z tym zamiar przygotowania młodzieży do samodzielnego planowania w przyszłości swoich podróży turystycznych – przez ukazanie decyzji, jakie wiążą się z planowaniem podróży oraz kluczowych kwestii, które należy w związku z tym uwzględnić.

Wskazane w tym działaniu „wycieczki” mogą mieć bardzo **różny charakter**. Mogą to być wyjazdy w bardziej lub mniej odległe tereny, wielo- lub kilkudniowe, a nawet kilkugodzinne.

³⁴⁰ Dodajmy, że przygotowane przez nauczycieli – na potrzeby tych lekcji – scenariusze mogą zostać umieszczone na platformie technologicznej, dzięki czemu staną się dostępne dla szerokiego grona nauczycieli.

Ich charakter może być typowo krajoznawczy, jak i związany z tzw. turystyką kwalifikowaną czy też aktywną. Niezależnie od tego warto, aby były to wyjazdy, których program będzie aktywizował uczniów pod względem psychofizycznym.

16.1.5. Działanie 4.5. Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu

Działanie oznaczone jako 4.5 jest w pewnym stopniu powiązane z działaniem opisanym powyżej. Stanowi ono bowiem zachętę do tego, aby **uczniowie wraz z nauczycielem opracowali propozycję trasy czy też „szlaku spacerowego”**. Taka trasa zostałaby wytyczona w pobliżu szkoły i prowadziłaby przez punkty interesujące z punktu widzenia przyrodniczego lub krajoznawczego. Jej wytyczenie wiązałoby się zatem z:

- * wskazaniem „punktów krajoznawczych”, mających znamiona lokalnych walorów przyrodniczych lub kulturowych,
- * przygotowaniem dokumentacji zdjęciowej przez wykonanie zdjęć punktów krajoznawczych,
- * przygotowaniem opisów punktów krajoznawczych,
- * połączeniem punktów krajoznawczych w trasę o logicznym i bezpiecznym przebiegu,
- * naniesieniem punktów krajoznawczych na mapę,
- * przygotowaniem w dowolnej formie, na podstawie wskazanych wyżej materiałów, mini-przewodnika po opracowanej trasie spacerowej.

Wskazane działanie pozwoli uczniom **lepiej poznać otoczenie szkoły i swojego miejsca zamieszkania**, a przy tym będzie **doświadczeniem związanym z opracowywaniem koncepcji szlaków turystycznych**. Działanie to może zostać wdrożone w danej szkole w różnej formie. Może to być np. konkurs między oddziałami na opracowanie najciekawszej trasy spacerowej lub formuła, w której starsze klasy przygotowują trasy spacerowe, które przemierzają później – pod opieką nauczyciela – ich koleżanki i koledzy z innych klas. Możliwych w tym względzie rozwiązań jest oczywiście znacznie więcej.

16.1.6. Działanie 4.6. Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA

Działanie oznaczone jako 4.6 ma – podobnie jak w przypadku działania 4.1 – charakter sprawozdawczy. Wiąże się ono z przekazaniem przez SKP do ZRP, drogą elektroniczną, **sprawozdania oraz dokumentacji zdjęciowej lub filmowej** związanych z realizacją opisanych wyżej działań.

16.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

SKP jest odpowiedzialny za realizację wszystkich działań składających się na Etap IV. Jego zaangażowanie wiąże się jednak na tym etapie nie tyle z organizacją lub realizacją konkretnych działań w sposób bezpośredni, co z planowaniem, motywowaniem i kontrolowaniem organizacji i realizacji poszczególnych działań przez nauczycieli. Szczegóły z tym związane zawarto w tabeli 16.1 oraz podanym pod nią komentarzu.

Tabela 16.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania SKP
4.1.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA.	Gromadzi dokumentację.
		Przekazuje dokumentację.
4.2.	Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.	Uzgadnia z ZRP hasła do opracowania.
		Wybiera nauczycieli odpowiedzialnych za opracowanie hasła.
		Monitoruje proces opracowania hasła.
4.3.	Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”.	Wybiera nauczycieli prowadzących lekcje.
		Uzgadnia z prowadzącymi formułę lekcji.
		Monitoruje realizację lekcji.
4.4.	Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów.	Wybiera nauczycieli prowadzących wycieczki.
		Uzgadnia z prowadzącymi formułę wycieczek.
		Monitoruje realizację wycieczek.
4.5.	Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu.	Wybiera formułę opracowywania propozycji tras.
		Wybiera nauczycieli odpowiedzialnych za opracowanie propozycji tras.
		Monitoruje opracowywanie propozycji tras.
4.6.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA.	Gromadzi dokumentację.
		Przekazuje dokumentację.

Źródło: opracowanie własne.

Zadanie SKP związane z pierwszym działaniem wiąże się ze zgromadzeniem i przekazaniem ZRP materiałów dokumentujących wizytę TURBUSA w szkole. Zadanie to, jakkolwiek łączy się jeszcze z Etapem III, to jest już przyporządkowane do Etapu IV. Wynika to z faktu, że – jak już wcześniej dano temu wyraz – program związany bezpośrednio z wizytą pojazdu „Turystycznej Szkoły” jest na tyle napięty, że SKP w dniu wyjazdu TURBUSA może nie być w stanie wygenerować materiałów niezbędnych do przesłania ZRP. Może zatem te czynności wykonać nieco później, dokonując **starannej selekcji oraz ewentualnej obróbki zdjęć, filmów bądź innego typu materiałów**.

Zadania SKP związane z tworzeniem tzw. Wikiturpedii wiążą się w pierwszej kolejności z uzgodnieniem z ZRP hasła, które dana szkoła może opracować. Jest to o tyle istotne, że pozwala uniknąć sytuacji, w której różne szkoły będą opracowywały te same hasła. Niemniej jednak SKP może – po zebraniu opinii przedstawicieli grona pedagogicznego – **zapropnować ZRP hasła, które szkoła chciałaby opracować**. W ślad za tym SKP wybiera nauczycieli, którzy przyjmą na siebie zobowiązanie opracowania hasła w ramach – co jest kwestią kluczową – pracy z uczniami. Postępy związanych z tym prac są monitorowane przez SKP.

Zadania SKP związane z organizacją lekcji „Turystyki” i wycieczek dla uczniów oraz przygotowania propozycji tras spacerowych ograniczają się w gruncie rzeczy do trzech kwestii. Kluczowy jest wybór nauczycieli, którzy wezmą na siebie zobowiązanie opracowania koncepcji i zrealizowania lekcji, wycieczki czy trasy spacerowej. Wybór ten nie ma oczywiście charakteru arbitralnego, lecz powinien zostać dokonany w ramach **uzgodnień na linii SKP**

– **grono pedagogiczne, przy udziale dyrekcji.** Zakłada się bowiem, że projekt w danej szkole jest realizowany w takiej formule, w której nauczyciele będą w sposób naturalny angażowali się we wpisujące się w misję placówek edukacyjnych działania, podejmowane na rzecz upowszechniania wśród dzieci i młodzieży wartości turystyki oraz krzewienia związanych z nimi aktywności. Inaczej rzecz ujmując, zakłada się, że **relacje między SKP a nauczycielami mają charakter partnerski** (a nie hierarchiczny) i pozwalają na wypracowanie w danej szkole atrakcyjnego dla uczniów, a jednocześnie możliwego do wdrożenia przez nauczycieli podejścia do realizacji wspomnianych lekcji, wycieczek czy prac projektowych związanych z propozycją tras spacerowych.

Na marginesie tych rozważań dodajmy, że czynnikiem sprzyjającym włączeniu się nauczycieli w przygotowanie i poprowadzenie lekcji jest **dostęp do materiałów w postaci:**

- ✱ niniejszego **kompendium**, które zawiera m.in. objaśnienia dotyczące teoretycznych podstaw turystyki dzieci i młodzieży (Część I) oraz dodatkowe materiały dla nauczycieli, możliwe do wykorzystania m.in. w ramach omawianych tu działań (Część IV),
- ✱ **pozostałych materiałów dydaktycznych dostarczonych przez POT szkołom uczestniczącym w projekcie MCETS**, które stanowią pomoc o walorach teoretycznych i praktycznych w realizacji tychże działań.

W następstwie wytypowania nauczycieli organizujących wspomniane lekcje, wycieczki i prace projektowe SKP uzgadnia formułę związanych z tym działań oraz kontroluje ich realizację.

Zadania SKP związane z ostatnim z działań Etapu IV wiąże się z bieżącym dokumentowaniem prac realizowanych na tym etapie i – po ich zakończeniu – przekazaniem ZRP przygotowanego na tej podstawie sprawozdania i innych materiałów zdjęciowych lub filmowych. Jest to o tyle istotne, że w omawianych tu działaniach **nie uczestniczą już bezpośrednio przedstawiciele ZRP**, a zatem bez informacji zwrotnej od SKP nie są oni w stanie ocenić stopień realizacji projektu w szkole.

16.3. Zadania nauczycieli

Można stwierdzić, że to nauczyciele są głównymi wykonawcami działań przewidzianych do realizacji w Etapie IV. Na nich bowiem spoczywa ciężar organizacji i realizacji działań związanych z Wikiturpedią, lekcjami „Turystyki”, wycieczkami oraz konceptualizacją tras spacerowych (zob. tab. 16.2).

W ramach działań dotyczących Wikiturpedii nauczyciele mogą zgłosić do SKP propozycje haseł, do których objaśnienia – pod ich kierunkiem – mogą przygotować uczniowie. Już ta aktywność nauczycieli jest istotna, ponieważ wynika z założenia, że nauczyciele mają **daleko idącą swobodę w wyborze haseł** do opracowania. W zasadzie jedyne ograniczenia w tym zakresie to: zgodność hasła z ideą projektu MCETS (czyli z szeroko pojętą problematyką turystyki i krajoznawstwa) oraz fakt niewystępowania jeszcze tego hasła w encyklopedii i brak realizowanych nad nimi prac przez inną szkołę. Zakłada się też, że nauczyciele mogą proponować **hasła związane z ich specjalizacją** (przedmiotową lub wynikającą z zainteresowań), a także z realizowanymi wcześniej **zajęciami dydaktycznymi o tematyce turystyczno-re-**

Tabela 16.2. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania nauczycieli
4.1.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA.	Brak.
4.2.	Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.	Zgłaszają propozycje haseł.
		Organizują pracę uczniów.
		Redagują ostateczny tekst.
4.3.	Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”.	Proponują formułę lekcji.
		Przygotowują scenariusz lekcji.
		Realizują lekcje.
		Przekazują dokumentację SKP.
4.4.	Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów.	Proponują formułę wycieczki.
		Przygotowują plan wycieczki.
		Realizują wycieczkę.
		Przekazują dokumentację SKP.
4.5.	Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu.	Organizują i nadzorują pracę uczniów.
		Organizują „przejście” proponowanej trasy.
		Redagują ostateczny tekst opisu trasy.
4.6.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA.	Brak.

Źródło: opracowanie własne.

kreacyjnej (działanie 2.4) lub realizowanymi obecnie **lekcjami „Turystyki”** (działanie 4.3). Po zatwierdzeniu propozycji hasła przez SKP, działającego w porozumieniu z ZRP, nauczyciele organizują zespół uczniów, którego zadaniem będzie zebranie materiałów źródłowych i przygotowanie na ich podstawie objaśnienia dla danego hasła. Może to być **zespół wyłoniony w różny sposób**: jako cały oddział (konkretna jednostka organizacyjna na poziomie danej klasy), jako zespół działającego przy szkole koła turystyczno-krajoznawczego, jako powołana w tym celu międzyoddziałowa grupa uczniów itp. Zadaniem nauczycieli jest zatem zorganizowanie zespołu uczniów, zarządzanie pracami tego zespołu, a także dokonanie ostatecznej redakcji tekstu. Zakres opracowania danego hasła może być różny – zarówno bazujący na wiedzy elementarnej, jak i bardzo szczegółowy.

W kwestii lekcji „Turystyki” nauczyciele przede wszystkim proponują formułę (lekcja pojedyncza czy cykl lekcji) oraz tematykę lekcji. Również w tym przypadku nauczyciele mają daleko idącą swobodę: istotne jest tylko to, aby **lekcja dotyczyła kwestii turystyczno-krajoznawczych** (w szerokim rozumieniu tego sformułowania), a przy tym była **atrakcyjna dla uczniów** pod względem nabywanych wiadomości lub umiejętności. Jak już wspomniano, pewnym wskazaniem, w jaki sposób można formułować niestandardowe tematy tego typu lekcji, są propozycje tematów zawarte w Części IV niniejszego opracowania. W następstwie wyboru formuły i tematu lekcji nauczyciele opracowują scenariusze lub konspekty lekcji i je realizują. Do tego zadania nauczyciele mogą podejść **„zespołowo”**: kilku nauczycieli może opracować po jednym scenariuszu, który zostanie zrealizowany w różnych oddziałach. W pewnym

przypadkach możliwe jest, żeby scenariusze lekcji „Turystyki” zostały zrealizowane w ramach godzin wychowawczych, jeżeli będą się one wpisywały w opracowany przez wychowawcę plan tych właśnie zajęć. Po realizacji lekcji nauczyciele przekazują krótką informację na ten temat, z ewentualną dokumentacją zdjęciową, SKP.

Według podobnego schematu przebiega praca nauczycieli związana z organizacją wycieczek dla uczniów. Nauczyciele proponują formułę wycieczki, przygotowują i realizują jej plan, przekazują informację sprawozdawczą i zdjęciową do SKP. Również tutaj **nauczyciele winni kierować się swoimi możliwościami oraz doświadczeniem**. Nie chodzi bowiem o to, aby bezwzględnie każdy oddział danej szkoły uczestniczył w równym stopniu w realizacji tego działania, lecz aby szkoła – przez inicjatywę SKP – stworzyła uczniom realne możliwości świadomego uczestnictwa w turystyce i poznawania swojego bliższego oraz dalszego otoczenia. Mogą to być zatem wycieczki dla poszczególnych oddziałów, ale wyrazem realizacji tego działania będzie także powołanie do istnienia w szkole „**koła turystyczno-krajoznawczego**”, do którego zaproszeni zostaną zainteresowani tym uczniowie i oni właśnie – pod opieką wybranego nauczyciela – będą planowali, organizowali i realizowali choćby krótkie piesze wycieczki. Idea, jaka się kryje za tym działaniem, to nie tyle „przygotowanie programu dla dzieci” (to może dotyczyć klas młodszych), ile stopniowe **przysposobienie dzieci i młodzieży do przyszłej samodzielności w kreatywnym i odpowiedzialnym podejmowaniu aktywności ukierunkowanej na „bycie w drodze” i eksplorację swojego otoczenia**.

Z powyższym silnie powiązane jest działanie obejmujące opracowanie przez uczniów pod opieką nauczyciela propozycji trasy spacerowej w okolicy szkoły. I w tym przypadku nie chodzi o szeroko zakrojone prace, których efektem miałyby być „przewodnik po okolicy” lub „wyznaczony w terenie szlak turystyczny”, lecz o wypracowanie wśród dzieci i młodzieży umiejętności **dostrzegania oraz doceniania lokalnych walorów i atrakcji**, z którymi wiążą się często wartości poparcia lub interesujące fakty z przeszłości. Rolą nauczyciela jest zatem zorganizowanie prac zespołu uczniów (oddziału, grupki pasjonatów, członków koła turystycznego itp.) i pokierowanie tymi pracami tak, aby w rezultacie tego powstało – w dowolnej formie – choćby proste opracowanie trasy, które stanowiłoby materialny dowód aktywności uczniów. Nieodłącznym elementem prac związanych z przygotowaniem tego opracowania jest „wizja lokalna” projektowanej trasy, powiązana z wykonaniem zdjęć lub nagraniem krótkich filmów.

Na koniec tych rozważań zauważmy, że opisane wyżej zadania nauczycieli są w niewielkim stopniu sformalizowane. Założeniem zespołu opracowującego koncepcję projektu MCETS było bowiem danie impulsu do podjęcia działań, ukazujących dzieciom i młodzieży wartości związane z turystyką i krajoznawstwem, przy jednoczesnym pozostawieniu SKP oraz nauczycielom daleko idącej swobody w ich realizacji. Każda szkoła i pracujący w niej nauczyciele mają określone możliwości i doświadczenia, a każda grupa uczniów cechuje się odmiennymi potrzebami i wrażliwością, dlatego jest wręcz konieczne, aby nauczyciele danej szkoły podeszli do proponowanych tu działań w sposób **kreatywny**, a przy tym **racjonalny**.

16.4. Zadania uczniów i współpraca rodziców

Z przedstawionych dotąd wyjaśnień w sposób naturalny wyłaniają się zadania uczniów i związane z tym zaproszenie kierowane do rodziców. Krótko odnotowano je w tabelach 16.3 i 16.4.

Tabela 16.3. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV
(Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)

Działania		Zadania uczniów
4.1.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA.	Brak.
4.2.	Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.	Poszukują materiałów źródłowych. Przygotowują objaśnienia haseł.
4.3.	Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”.	Aktywnie uczestniczą w realizacji lekcji.
4.4.	Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów.	Aktywnie uczestniczą w planowaniu wycieczki.
		Aktywnie uczestniczą w organizowaniu wycieczki.
		Aktywnie uczestniczą w realizowaniu wycieczki.
4.5.	Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu.	Poszukują informacji o lokalnych walorach.
		Przygotowują przebieg trasy.
		Wykonują zdjęcia/nagrywają krótkie filmy.
		Przygotowują opis trasy.
4.6.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA.	Brak.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania uczniów związane z realizacją Etapu IV można krótko określić jako **„aktywne uczestnictwo”, na miarę swoich możliwości**. W przypadku każdego działania uczniowie powinni być jego rzeczywistymi współwykonawcami, w takim stopniu, na jaki pozwala ich wiek, poziom wiedzy i umiejętności, a także inne jeszcze czynniki, znane nauczycielom. Stąd podkreślimy raz jeszcze kluczową rolę nauczycieli, którzy winni zaproponować taką formułę realizacji działania i tak zorganizować związane z tym prace, aby dana, konkretna i znana im grupa uczniów mogła się w te prace zaangażować w sposób zgodny z celami projektu oraz z pożytkiem dla siebie i otoczenia. **Przykładowe zadania**, które mogą wykonywać dzieci lub młodzież w związku z podanymi działaniami, to:

- * poszukiwanie informacji,
- * zapoznanie się z materiałami źródłowymi,
- * referowanie zleconych tematów,
- * przygotowanie tekstów,
- * identyfikowanie walorów lub atrakcji,
- * praca z mapą,
- * wyznaczanie tras w terenie,
- * przygotowanie ilustracji (przebiegu trasy, rysunków obiektów, plakatów informacyjnych),
- * robienie zdjęć,
- * nagrywanie krótkich filmów.

Podany zbiór zadań, jako przykładowy, nie ma charakteru zamkniętego i nie wyczerpuje wszystkich możliwości, w jakie dzieci i młodzież mogą zostać zaangażowane w proponowane działania. Jednocześnie sposób wykonania tych przykładowych zadań powinien być dostosowany do charakterystyki danej grupy uczniów.

Tabela 16.4. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu IV
(Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)

Działania		Współpraca rodziców
4.1.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z wizyty TURBUSA.	Brak.
4.2.	Uczestnictwo uczniów i nauczycieli w tworzeniu tzw. Wikiturpedii.	Brak.
4.3.	Organizacja przez nauczycieli lekcji „Turystyki”.	Brak.
4.4.	Organizacja przez nauczycieli wycieczek dla uczniów.	Pomagają w realizacji wycieczek.
4.5.	Opracowanie przez uczniów pod opieką nauczycieli propozycji spacerów lub krótkich wycieczek w najbliższym otoczeniu.	Opowiadają dzieciom o miejscu zamieszkania.
4.6.	Przekazanie przez SKP sprawozdania i dokumentacji zdjęciowej z działań realizowanych po wizycie TURBUSA.	Brak.

Źródło: opracowanie własne.

Zaangażowanie rodziców na Etapie IV wiąże się ze wsparciem organizacyjnym nauczycieli. Wyrazem tego może być przede wszystkim pomoc w realizacji wycieczki dla uczniów (opieka) oraz w opracowaniu propozycji trasy spacerowej, ponieważ przygotowanie tej trasy ma m.in. walory integrujące uczniów z rodzicami. Rodzice bowiem mogą często przekazać swoim dzieciom wiele informacji na temat miejsca ich zamieszkania, zwłaszcza jeśli chodzi o jego przeszłość (jak nasza okolica wyglądała dawniej) oraz zlokalizowane w jego granicach interesujące obiekty.

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Alejziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XVII

Etap V: Działania kończące realizację projektu MCETS w danej edycji

17.1. Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji

17.1.1. Działanie 5.1. Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu

17.1.2. Działanie 5.2. Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu

17.1.3. Działanie 5.3. Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji)

17.1.4. Działanie 5.4. Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów

17.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

17.3. Zadania dyrekcji szkoły

17.1. Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji

Etap V związany z realizacją projektu MCETS obejmuje działania, które powinny zostać zrealizowane na zakończenie projektu MCETS w danej edycji. Działania te, wstępnie wskazane już w rozdziale IX (tab. 9.1), są następujące:

- ✱ **Działanie 5.1.** Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu.
- ✱ **Działanie 5.2.** Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu.
- ✱ **Działanie 5.3.** Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji).
- ✱ **Działanie 5.4.** Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów.

W kolejnych podrozdziałach każde ze wskazanych działań szczegółowo scharakteryzowano, wyjaśniając jego treść oraz znaczenie dla realizacji projektu. W powiązaniu z tym w dalszej części tego rozdziału określono zadania SKP oraz dyrekcji, jakie muszą zostać wykonane, aby poszczególne działania zostały zrealizowane.

17.1.1. Działanie 5.1. Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu

Działanie oznaczone jako 5.1 wiąże się z organizacją – po zakończeniu danej edycji projektu MCETS – konferencji online. Zostaną na nią zaproszeni w roli uczestników przedstawiciele wszystkich szkół, które wzięły udział w danej edycji projektu, w tym zwłaszcza reprezentantów **dyrekcji** oraz osoby pełniące funkcję **SKP**, a także **uczniowie**. Celem konferencji będzie podsumowanie zrealizowanych działań w danej edycji projektu oraz zdobycie informacji mogących ulepszyć projekt w kolejnych edycjach.

17.1.2. Działanie 5.2. Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu

Działanie oznaczone jako 5.2 wyraża się przez przygotowanie przez ZRP **sprawozdania** z realizacji projektu MCETS w danej edycji oraz podstawowych **danych** z tym związanych, ukazujących skalę zrealizowanych działań. Dane te z założenia będą dotyczyły mierników i wskaźników, które opisano w Części II niniejszego opracowania, w rozdziale 7.3. Wskazane sprawozdanie, wraz z danymi, zostanie zaprezentowane podczas wspomnianej konferencji (zob. działanie 5.1).

17.1.3. Działanie 5.3. Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji)

Działanie oznaczone jako 5.3 jest związane z jednym z namacalnych efektów realizacji projektu MCETS, jakim jest stopniowe opracowywanie Wikiturpedii. Przypomnijmy, że w każdej edycji projektu zostanie opracowana pewna pula haseł, do których zostaną przygotowane stosow-

ne objaśnienia, a później zostaną one umieszczone na platformie technologicznej projektu. Informacje na temat haseł przygotowanych w danej edycji zostaną przedstawione podczas konferencji (zob. działanie 5.1).

17.1.4. Działanie 5.4. Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów

Działanie oznaczone jako 5.4 finalizuje pod względem formalnym daną edycję projektu MCETS. W związku z tym ZRP prześle poszczególnym szkołom oficjalne podziękowania za udział w realizacji projektu oraz odpowiednie certyfikaty. Podziękowania i certyfikaty otrzymają także osoby pełniące w danych placówkach funkcję SKP.

17.2. Zadania Szkolnego Koordynatora Projektu i jego zespołu

Działania składające się na Etap V są ogólnie realizowane przez ZRP. To, co można określić jako zadanie SKP, to jedynie udział w konferencji online, w ramach którego SKP może wyrazić swoje opinie i komentarze dotyczące projektu MCETS, a także przyjęcie certyfikatu, który poświadcza zaangażowanie SKP w realizację projektu (zob. tab. 17.1).

Tabela 17.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu V (Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji)

Działania		Zadania SKP
5.1.	Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu.	Bierze udział w konferencji online.
5.2.	Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu.	Brak.
5.3.	Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji).	Brak.
5.4.	Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów.	Przyjmuje certyfikat.

Źródło: opracowanie własne.

17.3. Zadania dyrekcji szkoły

Działania składające się na Etap V wiążą się z podobnym zaangażowaniem dyrekcji jak SKP. Chodzi zatem o udział w konferencji online i przyjęcie certyfikatu poświadczającego uczestnictwo szkoły w projekcie MCETS (zob. tab. 17.2).

Tabela 17.2. Zadania dyrekcji przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu V (Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji)

Działania		Zadania dyrekcji
5.1.	Organizacja konferencji online podsumowującej realizację projektu.	Bierze udział w konferencji online.
5.2.	Prezentacja sprawozdania i podstawowych danych z realizacji projektu.	Brak.
5.3.	Prezentacja Wikiturpedii (w części opracowanej w danej edycji).	Brak.
5.4.	Przesłanie uczestnikom projektu (szkoły, SKP, nauczyciele) certyfikatów.	Przyjmuje certyfikat.

Źródło: opracowanie własne.

CZĘŚĆ IV

Materiały dla nauczycieli i uczniów do samodzielnego wykorzystania w związku z realizacją projektu MCETS

ROZDZIAŁ XVIII

Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży oraz działalności POT związanej z projektem MCETS

ROZDZIAŁ XIX

Przykładowe tematy i scenariusze lekcji z zakresu turystyki

ROZDZIAŁ XX

Przykładowe materiały dla nauczycieli do wykorzystania w pracy z uczniami

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XVIII

Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży oraz działalności POT związanej z projektem MCETS

18.1. Słownik Młodego Turysty

18.2. Wikiturpedia

18.3. Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży
oraz działalności POT

18.1. Słownik Młodego Turysty

Poniżej zaprezentowano słownik podstawowych pojęć z zakresu turystyki oraz dedykowanych projektowi MCETS. Ze względu na złożoność tej dziedziny ma on charakter otwarty, wymaga systematycznego rozszerzania i uzupełniania. Przede wszystkim ma służyć zaznajomieniu młodych ludzi z podstawową terminologią turystyczną, jak też z pojęciami dotyczącymi aktywności ruchowej i innych aspektów szeroko związanych z aktywnością turystyczno-rekreacyjną. Jednocześnie może on stanowić inspirację do budowania gier, quizów, rebusów czy m.in. przygotowania różnego rodzaju lekcji szkolnych, dostosowując pojęcia do poziomu wiedzy dzieci i młodzieży³⁴¹.

* * *

AGENCJA TURYSTYCZNA – instytucja zajmująca się bezpośrednią dystrybucją imprez turystycznych oraz sprzedażą pakietów turystycznych przygotowanych przez touroperatorów albo pojedynczych usług oferowanych bezpośrednio od dostawców.

AGROTURYSTYKA – pobyt na wsi, połączony z wypoczynkiem w gospodarstwie rolnym.

ATRAKcje TURYSTYCZNE (wg Davidsona) – każdy walor (obiekt) przyrodniczy, dzieło człowieka, urządzenie lub impreza, które przyciągają turystów.

BAZA NOCLEGOWA – zespół obiektów i urządzeń zapewniających turystę nocleg poza miejscem stałego zamieszkania.

BIURO PODRÓŻY – wyspecjalizowana jednostka, której podstawowym przedmiotem działalności są różnorodne usługi związane z obsługą podróży odbywanej przede wszystkim w celach turystycznych.

³⁴¹ Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury przedmiotu, stron internetowych oraz materiałów zebranych przez studentów AWF w Krakowie, Szymona i Mateusza Pochopniów, przy wykorzystaniu następujących pozycji: *Kompedium pilota wycieczek*, red. Z. Kruczek, Proksenia, Kraków 2005; P. Różycki, *Zarys wiedzy o turystyce*, Proksenia, Kraków 2006; W. Cabaj, Z. Kruczek, *Podstawy geografii turystycznej*, Proksenia, Kraków 2009; W. Alejski, *Turystyka w obliczu wyzwań...*, dz. cyt.; M. Milewska, B. Włodarczyk, *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości z zakresu hotelarstwa. Część I*, WSTH, Łódź 2005; W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007; *Międzynarodowy Słownik Turystyczny*, red. B. Wieczorkiewicz i in., Sport i Turystyka, Warszawa 1961; J. Warszńska, A. Jackowski, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa 1978; B. Górka, *Sprzedaż produktów turystycznych*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2006; A. Balcerak, J. Woźniak, *Gry Menedżerskie*, GWP, Sopot 2016; O. Smoleńska, *Najnowsze trendy w turystyce eventowej. Gry fabularne i wydarzenia związane z fantastyką i technologią XXI wieku*, „Turystyka Kulturowa”, nr 8, 2009, ss. 31–39; M. Łączyński, *Gry szkoleniowe*, Sowa, Warszawa 2013; P. Tkaczyk, *Grywalizacja*, Helion, Gliwice 2012; A. Panasiuk, *Ekonomika turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007; I. Janowski, dz. cyt.; K. Przecławski, *Człowiek a turystyka...*, dz. cyt.; J. Płocka, *Turystyka. Wybrane zagadnienia*, „Escape Magazine”, Toruń 2009; J. Kaczmarek, B. Włodarczyk, A. Stasiak, *Produkt turystyczny*, PWE, Warszawa 2005; S. Toczek-Werner, *Podstawy rekreacji i turystyki*, AWF Wrocław, Wrocław 2005; M. Demel, W. Humen, dz. cyt.; *Terminologia turystyczna...*, dz. cyt.; A. Wilkońska, *Turystyka religijna – między sacrum a profanum*, „Rozprawy i Studia”, T. 765, 2010, ss. 60–68; C.A. Nowek, *Charakteryzowanie ruchu turystycznego*, Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2006; I. Połucha, J. Żukovskis, *Interakcje w przestrzeni – nowe trendy w animacji turystyki*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 1 (29), 2015, ss. 73–83.

BUNGALOW – budynki segmentowe lub wolno stojące domki murowane z wydzielonymi pomieszczeniami do spania, przyrządzania posiłków, z pokojami do pracy, salonami i łazienkami.

BUSHCRAFT – forma survivalu związana z przetrwaniem w trudno dostępnym (dzikim) terenie w zgodzie z przyrodą (np. rozpalanie ognia, łowienie ryb na kolację itp.).

CANYONING – pokonywanie górskich rzek i kanionów różnymi sposobami, w tym m.in. zjeżdżaniem na linach, przedzieraniem się przez trudne odcinki cieku wodnego itd.

CZAS WOLNY – czas poza pracą zawodową, pozostający do swobodnego i bezinteresownego oraz zgodnego z zamiłowaniem człowieka wykorzystania na wypoczynek, rozwijanie zainteresowań własnych czy rozrywkę.

DESTYNACJA TURYSTYCZNA – docelowe miejsce podróży turysty.

DOM TURYSTY – duży obiekt noclegowy pozostający pod zarządem PTTK, zapewniający wyżywienie oraz wyposażony w świetlice, sale zbiorowe dla wycieczek, wypożyczalnie sprzętu sportowego itd.

DOM WYCIEZKOWY – obiekt położony na obszarze zabudowanym lub w jego pobliżu, który dysponuje co najmniej 30 miejscami noclegowymi, jest dostosowany do samoobsługi klientów i świadczy minimalny zakres usług związanych z pobytem turystów.

DOMEK TURYSTYCZNY – budynek niepodpiwniczony, który dysponuje nie więcej niż czterema pokojami, dostosowany do świadczenia usług noclegowych.

DOSTAWCY – organizacje, które dostarczają dobra i usługi turystyczne. Najczęściej są to usługi transportowe, noclegowe, żywieniowe oraz przewodnickie.

DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA – możliwość dojazdu środkami komunikacji do celu podjętej podróży oraz sieć połączeń komunikacyjnych między miejscem stałego zamieszkania turysty a celem jego wyjazdu, a także wewnętrzny układ komunikacyjny, umożliwiający turystyce przemieszczanie się i odbywanie wycieczek w obrębie odwiedzanego obszaru.

EKOTURYSTYKA – podróże związane z pobytem w naturalnym lub mało zmienionym przez człowieka miejscu, gdzie uczestnicy świadomie respektują wartość środowiska przyrodniczego i przyczyniają się do jego ochrony.

ESCAPE ROOM – specjalny pokój, który uczestnicy mogą opuścić dopiero po rozwiązaniu zagadek.

FIRST MINUTE – oferta dla turystów kupujących imprezę turystyczną ze znacznym wyprzedzeniem czasowym.

FORMY TURYSTYKI – podział turystyki ze względu na rodzaje.

FUNKCJE TURYSTYKI – to skutki wywołane przez turystykę w różnych sferach i dziedzinach życia społecznego oraz gospodarczego. Turystyka może pełnić zarówno funkcje pozytywne (**eufunkcje**), jak i negatywne (**dysfunkcje**).

GEOTURYSTYKA – to poznawanie atrakcji geologicznych, które niejednokrotnie wymaga zastosowania specjalistycznego sprzętu.

GÓRSKIE OCHOTNICZE POGOTOWIE RATUNKOWE (GOPR) – organizacja prowadząca akcje ratownicze na terenach górskich Polski.

GOSPODARKA TURYSTYCZNA – są to urządzenia i środki służące zaspokajaniu potrzeb turystów, jak również kompleks różnorodnych funkcji gospodarczych i społecznych, rozwijanych w danym miejscu w celu zaspokojenia wzrastającego zapotrzebowania człowieka na dobra i usługi turystyczne.

GPS (*Global Positioning System*) – system nawigacji satelitarnej, pozwalający na dokładne określenie własnego położenia, często wykorzystywany w mobilnych aplikacjach turystycznych lub np. różnego rodzaju grach terenowych.

GRA – jest formą zabawy. Jest to aktywność angażująca uczestników obsadzających role i usiłujących osiągnąć cel gry. Reguły określają dozwolone zachowania graczy lub wyznaczają ich granice, co wpływa na dostępne zasoby, a przez to na stan gry.

GRY FABULARNE/RPG (*Role-playing Game*) – gra towarzyska oparta na narracji, w której gracze (od jednego do kilku) wcielają się w role fikcyjnych postaci.

GRY MIEJSKIE – gry rozgrywane w mieście. Zadania są ukryte w różnych lokalizacjach, a uczestnicy prowadzą grupową współpracę w celu rozwiązania zagadek.

GRY TERENOWE – różne formy gier odbywających się w terenie, wykorzystujące topografię i inne dostępne tam właściwości.

GRY TYPU ARG (*Alternative Reality Games*) – gry miejskie wykorzystujące nowoczesne technologie komunikacyjne (telefony komórkowe, nawigację GPS, Internet). Często mają rozbudowaną fabułę i zawierają wyzwania angażujące duże grupy uczestników.

GRA TYPU GEOCACHING – wykorzystywanie GPS do odnajdywania ukrytych w terenie skrytek (*geocache*) z upominkami na wymianę.

GRY TYPU LARP (*Live Action Role Playing*) – rodzaj gry fabularnej, w której uczestnicy wcielają się w role fantastycznych postaci, a następnie rozgrywają pewien określony scenariusz.

GRA TYPU LETTERBOXING – gra polegająca na odnajdywaniu za pomocą kompasu ukrytych w terenie skrzynek z pieczętkami.

GRA TYPU PUZZLEHUNT – gra w formie polowania powiązanego z rozwiązywaniem zagadek. Jej celem jest odnalezienie ukrytego w terenie skarbu.

GRYWALIZACJA – przeniesienie mechanizmów znanych z gier do rzeczywistego świata, mające na celu zmianę ludzkich zachowań.

HOTEL – obiekt noclegowy dysponujący co najmniej dziesięcioma pokojami, w tym większością miejsc w pokojach jedno- i dwuosobowych. W zależności od wyposażenia i zakresu świadczonych usług wyróżnia się pięć kategorii hoteli: najwyższa – 5 gwiazdek, najniższa – 1 gwiazdka.

HOTELARSTWO – działalność usługowa polegająca na odpłatnym świadczeniu gościny przyjezdnym zatrzymującym się czasowo, jak również świadczeniu różnego rodzaju dodatkowych usług na rzecz gościa hotelowego.

HYDROSPEED – to poruszanie się po rwącej rzece na specjalnej desce w pozycji na brzuchu.

IMPREZA TURYSTYCZNA – co najmniej dwie usługi turystyczne, tworzące jednolity program i objęte wspólną ceną.

INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA – różnego rodzaju obiekty oraz urządzenia turystyczne, które służą turystom. Na infrastrukturę turystyczną składają się: baza noclegowa, baza gastronomiczna, obiekty sportowe i wypoczynkowe, obiekty kultury, szlaki turystyczne, górskie koleje linowe, wyciągi narciarskie, biura turystyczne itd.

JAKOŚĆ USŁUGI TURYSTYCZNEJ – zgodność cech usługi turystycznej z wymaganiami i oczekiwaniami konsumenta płacącego za nią określoną cenę.

KEMPING – teren strzeżony mający stałą obsługę recepcyjną i podstawowe wyposażenie w urządzenia umożliwiające turystom nocleg w namiotach lub mieszkalnych przyczepach samochodowych, a także przyrządzanie posiłków oraz parkowanie samochodów. Wyróżnia się cztery kategorie kempingów: najwyższa – 4 gwiazdki, najniższa – 1 gwiazdka.

KITESURFING – polega na poruszaniu się po wodzie na zwrotnej, mniejszej niż surfingowa desce, ciągniętej przez wielki latawiec, który zastępuje tradycyjny żagiel.

KODY QR – rodzaj kodu kreskowego umożliwiającego kodowanie znaków i zapisanie dużej ilości danych.

KRAJOZNAWSTWO – poznanie kraju (krajów) lub jego regionów oraz ich popularyzacja m.in. przez wycieczki czy obozy wędrowne o charakterze poznawczo-dydaktycznym.

KWATERY PRYWATNE – pokoje i mieszkania prywatne udostępniane turystom przede wszystkim w głównym sezonie turystycznym.

LAST MINUTE – impreza turystyczna oferowana turystom w ostatniej chwili.

MIEJSCA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO – miejsca występowania cennych obiektów kultury oraz obszarów przyrodniczych, podlegające ochronie i wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

MOBILNA APLIKACJA TURYSTYCZNA – oprogramowanie dla urządzeń przenośnych (np. tabletów, telefonów) dedykowane turystyce.

MOTEL – obiekt noclegowy dysponujący co najmniej dziesięcioma pokojami, zlokalizowany przy drogach, który poza świadczeniem usług noclegowych oferuje usługi motoryzacyjne i dysponuje parkingiem. Wyróżnia się pięć kategorii moteli: najwyższa – 5 gwiazdek, najniższa – 1 gwiazdka.

MOTYW PODRÓŻY – mechanizm lub zespół mechanizmów wewnętrznych wpływających na działania ludzkie ze względu na zaspokajanie potrzeb turystycznych.

NURKOWANIE – podwodna aktywność człowieka, związana z wykorzystaniem odpowiedniego sprzętu lub przez zatrzymanie oddechu.

OBSZAR RECEPCJI TURYSTYCZNEJ – kraje, regiony, miejscowości czy tereny odwiedzane przez turystów, o czym decyduje ich atrakcyjność turystyczna.

OBSŁUGA RUCHU TURYSTYCZNEGO – zespół usług opartych na środkach materialnych i organizacyjnych, który pozwala na realizację potrzeb zgłaszanych przez turystów, a wynikających z obranego celu podróży.

ODWIEDZAJĄCY – osoba podróżująca do miejscowości znajdującej się poza jej codziennym otoczeniem, jeżeli podstawowym celem podróży nie jest podjęcie działalności zarobkowej wynagradzanej w odwiedzanej miejscowości. Podróż ta nie może trwać dłużej niż 1 rok.

ODWIEDZAJĄCY JEDNODNIOWI – podróżni, którzy nie korzystają z publicznych ani prywatnych miejsc zakwaterowania w odwiedzanym miejscu.

ODWIEDZAJĄCY MIĘDZYNARODOWY – osoba podróżująca do kraju niebędącego miejscem jego stałego pobytu, gdzie głównym celem wizyty nie jest podjęcie działalności zarobkowej. Wizyta taka nie może przekroczyć 1 roku.

OFERTA TURYSTYCZNA – propozycja kupna-sprzedaży usług turystycznych o charakterze wiążącym sprzedawcę, gdzie niespełnienie warunków oferty oraz związanej z nią umowy stanowi podstawę reklamacji usług.

ORGANIZATOR TURYSTYKI – patrz **TOUROPERATOR**.

OŚRODEK KOLONIJNY – obiekt lub zespół obiektów noclegowych przeznaczonych i przystosowanych do świadczenia wyłącznie lub przede wszystkim usług związanych z organizacją kolonii.

OŚRODEK SZKOLENIOWO-WYPOCZYNKOWY – obiekt lub zespół obiektów noclegowych przeznaczonych i przystosowanych do przeprowadzania różnego rodzaju spotkań, jak również świadczenia usług wczasowych.

OŚRODEK WCZASOWY – obiekt lub zespół obiektów noclegowych przeznaczonych i przystosowanych do świadczenia wyłącznie lub przede wszystkim usług związanych z wczasami.

PAINT BALL – gra zespołowa w formie pozorowanej walki, w której wykorzystuje się urządzenia zbliżone do broni, wyrzucające kulki wypełnione farbą.

PARK KRAJOBRAZOWY – wyodrębniony obszar chroniony o wyjątkowych walorach krajobrazowych, przyrodniczych i kulturowych.

PARK NARODOWY – duże, wyodrębnione obszary, będące w stanie naturalnym lub zbliżonym do naturalnego, powołane do ochrony przyrody charakterystycznej dla danego terenu. Są one udostępniane dla aktywności turystycznej, edukacyjnej, rekreacyjnej itd., ale w sposób pozwalający na ich zachowanie i ochronę.

PARK TEMATYCZNY – miejsce przystosowane do zapewnienia odwiedzającym rekreacji i rozrywki za pomocą różnorodnych atrakcji, bazujących na wybranym temacie z zakresu historii, kultury, archeologii itp., zwykle z płatnym wstępem. Świadczone są tam również różnorodne usługi, w tym m.in. gastronomiczne, handlowe czy noclegowe.

PASZPORT – dokument urzędowy uprawniający do przekraczania granicy i pobytu poza granicami kraju oraz poświadczający obywatelstwo (np. polskie), a także tożsamość osoby w nim wskazanej w zakresie danych, jakie dokument ten zawiera.

PENSJONAT – obiekt noclegowy dysponujący co najmniej siedmioma pokojami i świadczący całodienne usługi żywieniowe. Wyróżnia się pięć kategorii pensjonatów: najwyższa – 5 gwiazdek, najniższa – 1 gwiazdka.

PILOT WYCIECZEK – osoba zatrudniona przez organizatora imprezy turystycznej w celu opieki nad turystami i dbająca o realizację programu podróży.

PLATFORMA INTERNETOWA – miejsce w Internecie umożliwiające wzajemne interakcje jego użytkowników w związku z realizacją jakiegoś celu.

PODCHODY – rodzaj grupowej gry terenowej, polegającej na szukaniu jednej grupy uczestników przez drugą z wykorzystaniem różnego rodzaju wskazówek.

PODŁOGI INTERAKTYWNE – podłoga łącząca działanie dwóch elementów: czujnika ruchu (najczęściej kamery) oraz projektora.

PODRÓŻ – każdy wyjazd poza miejsce stałego pobytu.

POLE BIWAKOWE – wydzielone, niestrzeżone miejsce, umożliwiające turystom nocleg w namiotach i dostęp do podstawowej infrastruktury, takiej jak: punkt poboru wody pitnej, podstawowe urządzenia sanitarne i tereny rekreacyjne.

POLITYKA TURYSTYCZNA – świadome popieranie i kształtowanie rozwoju turystyki przez państwo oraz różnego rodzaju organizacje i instytucje.

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE (PTTK) – organizacja upowszechniająca na terenie Polski turystykę kwalifikowaną oraz krajoznawstwo.

PRODUKT TURYSTYCZNY – wszystko to, co można zaoferować turystom do nabycia i konsumpcji lub dalszego przerobu. Jest to zbiór użyteczności związany z podróżami turystycznymi.

PROGRAM IMPREZY TURYSTYCZNEJ – dokument zawierający dane dotyczące imprezy turystycznej, w tym wyliczenie i charakterystykę wszystkich świadczeń częściowych, zwykle z podaniem terminów i miejsca lub miejsc jej odbycia.

PRZEPUSTOWOŚĆ TURYSTYCZNA SZLAKU – maksymalna liczba osób mogących jednocześnie przebywać na szlaku turystycznym, nie doprowadzając przy tym do jego degradacji i dewastacji środowiska naturalnego.

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY – osoba zawodowo oprowadzająca turystów i udzielająca im informacji o odwiedzanych obszarach, miejscowościach i obiektach, jak również sprawująca opiekę nad uczestnikami wycieczki.

PUNKT INFORMACJI TURYSTYCZNEJ – miejsce udzielania bezpłatnej informacji turystycznej zainteresowanym osobom.

PRZEJŚCIE GRANICZNE – punkt umożliwiający przekroczenie granicy państwa. Przejścia graniczne dzielą się na: 1) międzypaństwowe (przeznaczone do ruchu obywateli państw graniczących) i międzynarodowe (przeznaczone dla ruchu obywateli dowolnych państw świata), 2) osobowe, osobowo-towarowe i towarowe, 3) stałe i sezonowe (turystyczne) oraz 4) drogowe (piesze, rowerowo-piesze, samochodowo-piesze i samochodowe), kolejowe, wodne (śródlądowe bądź morskie) i lotnicze. Na przejściach granicznych usytuowane są punkty kontroli Straży Granicznej, izb celnych, a także inspekcja weterynaryjna, inspekcja fitosanitarna i inspekcja handlowa.

PRZYGODA – niezwykle zdarzenie odbiegające od codzienności i wywołujące silne emocje u uczestników.

QUESTING – rodzaj gry w terenie, bazujący na odkrywaniu miejsc/obszarów za pomocą informacji zawartych w wierszowanych wskazówkach.

RAFTING – spływ pontonami po rwących górskich rzekach z wykorzystaniem specjalistycznego sprzętu.

RAJD – jest to planowana wędrówka co najmniej kilku współzawodniczących między sobą grup turystycznych po określonym terenie, w trakcie której cały zespół realizuje zaplanowane zadania wyszczególnione w regulaminie rajdu.

REGION TURYSTYCZNY – jednolity obszar, na którym koncentruje się ruch turystyczny, a wyróżnia się z otoczenia określonymi cechami naturalnymi lub nabytymi, jak również występującym na nim określone walory turystyczne oraz odpowiednie zagospodarowanie.

REKREACJA – działalność podejmowana w czasie wolnym, poza obowiązkami zawodowymi, domowymi czy społecznymi, w celu odpoczynku, rozrywki lub samorozwoju.

RUCH TURYSTYCZNY – ogół różnorodnych form związanych z czasowym przemieszczaniem się osób, a wynikających z potrzeb turystycznych.

SCHRONISKO – obiekt położony poza obszarem zabudowanym, przy szlakach turystycznych, świadczący minimalny zakres usług związanych z pobytem klientów.

SCHRONISKO MŁODZIEŻOWE – obiekt przeznaczony do indywidualnej i grupowej turystyki młodzieżowej, dostosowany do samoobsługi klientów. Wyróżnia się trzy kategorie schronisk młodzieżowych: najwyższa – kat. I, najniższa – kat. III.

SEZONOWOŚĆ USŁUG TURYSTYCZNYCH – zmiana natężenia ruchu turystycznego oraz wielkości konsumpcji usług turystycznych w obszarze recepcji turystycznej.

SKAUTING (*scouting*) – młodzieżowy ruch społeczny i wychowawczy, zapoczątkowany ponad sto lat temu w Wielkiej Brytanii. Jego polskim odpowiednikiem jest **harcerstwo**. Szerzy on wartości oparte na służbie, samodoskonaleniu i braterstwie.

SPELEOLOGIA – zwiedzanie i penetrowanie jaskiń.

STOŁY MULTIMEDIALNE (INTERAKTYWNE) – stoły wyposażone w ekrany edukacyjno-rozrywkowe.

SURVIVAL – jest też nazywany szkołą lub sztuką przetrwania, a uczestnikami tego typu imprez są miłośnicy ekstremalnych przygód.

SZLAK TURYSTYCZNY – droga, ścieżka naturalna lub specjalnie wytyczona trasa, najczęściej oznakowana. Jest ona przystosowana do celów turystycznych i prowadzi przez atrakcyjne

obszary, miejscowości i obiekty turystyczne, łącząc te rejony i miejscowości w atrakcyjny ciąg turystyczno-krajoznawczy. Wyróżnia się różnego rodzaju szlaki turystyczne, w tym piesze (górskie i nizinne), wodne, narciarskie, drogi turystyczne kołowe (motorowe, rowerowe, samochodowe) itd., jak również dedykowane jakiejś idei szlaki tematyczne.

TECHNOLOGIA VR (*Virtual Reality*) – wirtualna rzeczywistość. Komputerowo wygenerowane trójwymiarowe obrazy, stwarzające wrażenie rzeczywistości.

TECHNOLOGIA AR (*Augmented Reality*) – rozszerzona rzeczywistość. Łączy świat realny z rzeczywistością wirtualną. Jest związany z interaktywnością w czasie rzeczywistym i umożliwia ruch w trzech wymiarach.

TATRZAŃSKIE OCHOTNICZE POGOTOWIE RATUNKOWE (TOPR) – organizacja prowadząca akcje ratownicze na obszarze polskich Tatr.

TOUROPULATOR (ORGANIZATOR TURYSTYKI) – przedsiębiorstwo, które opiera swoją działalność na nabywaniu pojedynczych usług od bezpośrednich producentów i tworzeniu z nich pakietów turystycznych, które następnie sprzedaje po zryczałtowanej cenie.

TREKKING – pośrednia forma aktywności turystycznej pomiędzy wspinaczką a turystyką pieszą, uprawiana w trudnych warunkach terenowych i klimatycznych.

TURYSTA – osoba odwiedzająca dany kraj, region czy miejscowość, która podczas pobytu przynajmniej przez jedną noc korzysta z obiektów zbiorowego lub indywidualnego zakwaterowania, ale nie pozostaje tam dłużej niż 1 rok.

TURYSTYKA – ogół zjawisk związanych z podróżą i pobytem osób, które czasowo i dobrowolnie opuszczają swoje miejsce zamieszkania nie w celach związanych z działalnością zarobkową wynagradzaną w odwiedzanej miejscowości, jak również wielorakie skutki wynikające z interakcji zachodzących między organizatorami i usługodawcami turystycznymi, społecznościami terenów odwiedzanych oraz samymi turystami.

TURYSTKA AKTYWNA – patrz **TURYSTYKA KWALIFIKOWANA**.

TURYSTYKA BIZNESOWA – podróże związane z pracą zawodową i w interesach.

TURYSTYKA DZIECI I MŁODZIEŻY – to różne formy wypoczynku dzieci i młodzieży, realizowanego poza miejscem stałego zamieszkania. W jej ramach wyróżnia się **turystykę szkolną**, odnoszącą się do wyjazdów grupowych realizowanych w toku nauki szkolnej, których inicjatorem i organizatorem niejednokrotnie jest szkoła.

TURYSTYKA ETNICZNA – podróże związane z odwiedzaniem miejsc pochodzenia (urodzenia i zamieszkania) zarówno samych turystów, jak i ich przodków.

TURYSTYKA KRAJOWA – to podróże po własnym kraju z co najmniej jednym noclegiem poza miejscem stałego zamieszkania.

TURYSTYKA KULTUROWA (KULTURALNA) – podróże poza miejsce swojego stałego zamieszkania, mające na celu zaspokojenie własnych potrzeb związanych z dobrami i przejawami kultury.

TURYSTYKA KWALIFIKOWANA – to forma turystyki związana z zaspokajaniem potrzeb ruchu i wysiłku fizycznego, wymagająca przygotowania kondycyjnego i zawodowo-turystycznego, a często także umiejętności związanej z korzystaniem ze specjalistycznego sprzętu.

TURYSTYKA MIĘDZYNARODOWA – to podróże poza granice kraju na co najmniej jedną noc, ale nie dłużej niż na 1 rok.

TURYSTYKA MORSKA – rodzaj turystyki uprawianej w różnych formach na akwenach morskich.

TURYSTYKA NADMORSKA – wypoczynek w pasie wybrzeża morskiego i miast tam położonych.

TURYSTYKA PRZYGODOWA – zorganizowane wyprawy z przewodnikiem, związane z aktywnością na otwartej przestrzeni, wymagające specjalistycznego sprzętu i dostarczające jej uczestnikom silnych emocji.

TURYSTYKA PRZYJAZDOWA – przyjazdy osób na stałe mieszkających w innym kraju.

TURYSTYKA RELIGIJNA – podróż, której cel związany jest z aspektami religijnymi lub po-nawczo-religijnymi.

TURYSTYKA SPORTOWA – przyjmuje formę aktywną (uprawianie sportu) lub pasywną (wy-jazdy na imprezy sportowe w roli widza).

TURYSTYKA WĘDROWNA – polega na ciągłym lub etapowym przemieszczaniu się turysty oraz odwiedzaniu różnych (co najmniej dwóch) miejscowości.

TURYSTYKA WIEJSKA – pobyt turystyczny na obszarach wiejskich.

TURYSTYKA WYJAZDOWA – wyjazdy osób poza kraj, w którym mieszkają na stałe.

TURYSTYKA ZDROWOTNA – podróż odbywana w celu regeneracji psychofizycznej.

USŁUGI TURYSTYCZNE – wszystkie społecznie pożyteczne czynności, służące zaspokojeniu potrzeb turystycznych człowieka.

UZDROWISKO – miejscowość posiadająca klimat oraz warunki środowiskowe o właściwościach leczniczych, uposażona w naturalne zasoby lecznicze oraz w budynki i urządzenia umożliwiające działalność leczniczą i wypoczynkowo-turystyczną.

WALORY KULTUROWE (ANTROPOGENICZNE) – dobra kulturalne stworzone przez człowieka, będące w sferze zainteresowania turystów.

WALORY PRZYRODNICZE – wszystkie elementy środowiska przyrodniczego powstałe w wyniku procesów naturalnych, a będące w sferze zainteresowania turystów.

WALOR TURYSTYCZNY – wszystko to, co leży w sferze bezpośredniego zainteresowania turysty.

WINDSURFING – pływanie na desce z żaglem. Może być uprawiany zarówno na jeziorach, jak i otwartych wodach przybrzeżnych.

WIZA – zezwolenie władz jednego kraju na wjazd do kraju obywatela obcego państwa, czyli cudzoziemca (wiza wjazdowa), lub – wyjątkowo w niektórych krajach – także na wyjazd z kraju własnych obywateli (wiza wyjazdowa).

WODNE OCHOTNICZE POGOTOWIE RATUNKOWE (WOPR) – organizacja prowadząca akcje ratownicze na terenach wodnych Polski.

WSPINACZKA – forma aktywności związana z przemieszczaniem się w stromym oraz trudnym terenie przy użyciu rąk i nóg, wyrabiająca zmysł równowagi, ogólną sprawność i siłę.

WYCIECZKA – rodzaj imprezy turystycznej odbywanej w celach turystycznych, pieszo lub jakimkolwiek środkiem transportu, której program obejmuje zmianę miejsca pobytu jej uczestników.

VOUCHER – dokument upoważniający turystów do korzystania z określonych w nim usług, służący do rozliczeń finansowych między wystawiającym je podmiotem/biurem podróży a przedsiębiorstwami bezpośrednio świadczącymi turystom konkretne usługi.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE – działalność polegająca na przystosowaniu do potrzeb ruchu turystycznych elementów środowiska geograficznego przez zapewnienie turystom możliwości dojazdów do obszarów, miejscowości i obiektów stanowiących cel podróży oraz niezbędnych warunków pobytu w miejscu lub na szlaku będącym celem podróży.

ZORBING – kula staczająca się po łagodnym zboczu lub odpowiednio przygotowanym torze, w której środku znajduje się człowiek.

18.2. Wikiturpedia

Projekt Wikiturpedia to autorski pomysł wspomagający Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”. Ma on swoje pierwowzory w Wikipedii, która jest internetową encyklopedią, działającą zgodnie z zasadą otwartej treści. Oznacza to, że treści w niej może zamieszczać i modyfikować każdy użytkownik Internetu. Wikipedia należy do tzw. **stron wiki**, czyli serwisów internetowych, których zawartość można tworzyć i zmieniać z poziomu przeglądarki internetowej. Ze względu na swoją specyfikę strony wiki są często wykorzystywane do pracy nad wspólnymi projektami lub tworzenia encyklopedii wiedzy na dany temat.

W związku z realizacją projektu MCETS zespół autorów koncepcji projektu – jak i kompendium – zaleca stworzenie wewnątrzprojektowej strony „wiki”, której tematem przewodnim będą zagadnienia związane przede wszystkim z turystyką. Powstała w ten sposób **Wikiturpedia** będzie zatem stanowić źródło wiedzy dla uczniów i nauczycieli z zakresu turystyki, krajoznawstwa, rekreacji, sportu i szeroko pojętej aktywności ruchowej. Zadaniem wszystkich zaangażowanych w projekt stron będzie tworzenie oraz rozwijanie Wikiturpedii. Zanim jednak dodawanie do niej treści będzie możliwe, musi zostać zaprojektowana i stworzona specjalna platforma technologiczna, na bazie której będzie funkcjonowała zaproponowana formuła. Platforma ta, w ramach swych funkcjonalności, powinna umożliwiać dodawanie i modyfikowanie treści jej użytkownikom. Powinna więc opierać się na założeniach Web 2.0, gdzie dominują treści tworzone przez użytkowników, tzw. *user generated content* (UGC). Głównymi użytkownikami tej platformy mają w założeniach być uczniowie, natomiast nauczyciele oraz Szkolni Koordynatorzy Projektu (SKP) powinni pełnić rolę moderatorów platformy, czuwających nad poprawnym dodawaniem i modyfikowaniem treści.

Zgodnie z założeniem źródło to – wraz z kolejnymi edycjami projektu – będzie się stawało coraz bardziej zasobne, ponieważ wraz z realizacją każdej edycji projektu będzie w nim udostępnionych coraz więcej pojęć. W pierwszej edycji projektu MCETS zaleca się stworzenie podstaw pojęciowych w Wikiturpedii. Dlatego też głównym zadaniem uczniów będzie stworzenie zbioru podstawowych pojęć turystycznych, opatrzonych stosownymi objaśnieniami. Przyjmując założenie projektu MCETS, zgodnie z którym w każdej jego edycji będzie uczestniczyć ok. 80 szkół, i jednocześnie zakładając, że w danej edycji uczniowie i nauczyciele każdej szkoły opracują choćby tylko

Tabela 18.1. Zadania dotyczące Wikiturpedii dla poszczególnych podmiotów

Podmiot	Zadanie
POT	- Stworzenie platformy technologicznej oraz podstaw technologicznych Wikiturpedii. - Zaprezentowanie na konferencji efektów wspólnych prac wszystkich szkół uczestniczących w danej edycji projektu nad Wikiturpedią.
ZRP	Uzgodnienie z SKP hasła do opracowania w danej placówce.
SKP	- Uzgodnienie z ZRP hasła do opracowania w danej placówce. - Wybranie nauczycieli odpowiedzialnych za opracowanie hasel. - Monitorowanie procesu opracowania hasel. - Umieszczenie hasła w Wikiturpedii.
Nauczyciele	- Monitorowanie procesu opracowania hasel. - Przekazanie SKP opracowanych hasel.
Uczniowie	Zebranie materiałów źródłowych i przygotowanie na ich podstawie objaśnienia dla danego hasła.

Źródło: opracowanie własne.

jedno hasło do encyklopedii, to każda kolejna edycja projektu będzie wносиła do tego źródła wiedzy ok. 80 objaśnionych pojęć. Sugeruje się jednak, żeby w kolejnych latach realizacji projektu położyć jednakowy nacisk zarówno na dodawanie nowych treści, jak i modyfikowanie istniejących już, starszych treści. Na pewnym etapie dopuszcza się „uwolnienie” tej specyficznej encyklopedii tak, aby także inne podmioty lub osoby mogły tworzyć i rozbudowywać dostępne w niej hasła. W celu usystematyzowania zadań stojących przed poszczególnymi podmiotami występującymi w projekcie MCETS, zostały one w sposób zsyntetyzowany zaprezentowane w tabeli 18.1.

Głównym zadaniem Polskiej Organizacji Turystycznej jest w pierwszej kolejności stworzenie platformy technologicznej, a następnie utworzenie w ramach niej technologicznych podstaw Wikiturpedii.

Zadania SKP związane z tworzeniem Wikiturpedii wiążą się przede wszystkim z uzgodnieniem z ZRP haseł³⁴², które dana szkoła może opracować. Jest to o tyle istotne, że pozwala uniknąć sytuacji, w której różne szkoły będą opracowywały te same hasła. Niemniej jednak SKP może – po zebraniu opinii przedstawicieli grona pedagogicznego – **zaproponować ZRP hasła, które szkoła chciałaby opracować**. W ślad za tym SKP wybiera nauczycieli, którzy przyjmą na siebie zobowiązanie opracowania haseł w ramach – co jest kwestią kluczową – pracy z uczniami. Postępy związanych z tym prac są monitorowane przez SKP.

W ramach działań dotyczących Wikiturpedii nauczyciele mogą zgłosić do SKP propozycje haseł, do których objaśnienia – pod ich kierunkiem – mogą przygotować uczniowie. Już ta aktywność nauczycieli jest istotna, ponieważ wynika z założenia, że nauczyciele mają **daleko idącą swobodę w wyborze haseł** do opracowania. W zasadzie jedyne ograniczenia w tym zakresie to: zgodność hasła z ideą projektu MCETS (czyli z szeroko pojętą problematyką turystyki, krajoznawstwa, rekreacji i sportu) oraz fakt niewystępowania jeszcze tego hasła w Wikiturpedii oraz nieopracowywania go przez inną szkołę. Zakłada się też, że nauczyciele mogą proponować **hasła związane z ich specjalizacją** (przedmiotową lub wynikającą z zainteresowań), a także z realizowanymi wcześniej **zajęciami dydaktycznymi o tematyce turystyczno-rekreacyjnej** (działanie 2.4) lub realizowanymi w danym czasie **lekcjami „Turystyki”** (działanie 4.3). Po zatwierdzeniu propozycji hasła przez SKP, działającego w porozumieniu z ZRP, nauczyciele organizują zespół uczniów, którego zadaniem będzie zebranie materiałów źródłowych i przygotowanie na ich podstawie objaśnienia danego hasła. Może to być **zespół wyłoniony w różny sposób**: jako cały oddział (konkretna jednostka organizacyjna na poziomie danej klasy), jako zespół działającego przy szkole koła turystyczno-krajoznawczego, jako powołana w tym celu międzyoddziałowa grupa uczniów itp. Zadaniem nauczycieli jest zatem zorganizowanie zespołu uczniów, zarządzanie pracami tego zespołu, a także dokonanie ostatecznej redakcji tekstu. Zakres opracowania danego hasła może być różny, od ogólnego charakteru, bazującego na wiedzy elementarnej, po bardzo szczegółowy, gdzie wykorzystane mogą być specjalistyczne źródła.

Opracowane hasło powinno zostać przekazane do SKP, który w porozumieniu z ZRP umieści je w Wikiturpedii. Zaleca się, aby przy danym hasle podać zarówno dane personalne ich autorów (uczniów), jak i placówkę, która dane hasło opracowała.

Efekt wspólnych prac wszystkich placówek dydaktycznych, uczestniczących w danej edycji projektu nad Wikiturpedią, zostaną zaprezentowane na zorganizowanej przez Polską Organizację Turystyczną **konferencji** kończącej daną edycję. Zaprezentowanie efektów wspólnych prac placówek dydaktycznych pozostaje w gestii POT.

³⁴² Liczba haseł, które opracuje dana placówka w danej edycji, nie może być mniejsza niż 1.

18.3. Materiały związane z terminologią turystyczną dotyczącą turystyki dzieci i młodzieży oraz działalności POT

Polska Organizacja Turystyczna realizuje wiele różnego rodzaju programów, w tym organizuje konkursy czy przyznaje certyfikaty. Uwzględniając specyfikę projektu MCETS, należy wskazać następujące programy POT:

- ✱ **Polskie Marki Turystyczne** (www.polskiemarkiturystyczne.gov.pl) – projekt ministerstwa pełniącego w Polsce funkcję NTA (Narodowej Administracji Turystycznej – *National Tourism Administration*), którym jest obecnie Ministerstwo Rozwoju Pracy i Technologii (MRPiT) i działający w jego strukturach Departament Turystyki, oraz Polskiej Organizacji Turystycznej, który ma na celu wykreowanie tzw. regionów turystycznych, czyli jednostek kompleksowo zarządzających rozwojem i promocją turystyki na wyznaczonym obszarze, powiązanych ze sobą funkcjonalnie. Projekt ten ma przyczynić się również do poprawy jakości świadczonych usług turystycznych i racjonalizacji prowadzonych działań marketingowych.
- ✱ **Certyfikat dla „Najlepszego Produktu Turystycznego”** (<https://www.polska.travel/pl/zobacz-koniecznosc/certyfikaty-pot>) – projekt Polskiej Organizacji Turystycznej, w ramach którego przyznawane są certyfikaty, stanowiące nagrodę dla wyjątkowych polskich atrakcji turystycznych. Nadawany jest on tylko nowatorskim i przyjaznym turystom miejscom, obiektom, wydarzeniom oraz przedsięwzięciom, realizowanym na poziomie regionalnym i lokalnym. Stanowi gwarancję wysokiej jakości i przeżycia wielu niezapomnianych doznań kulturalnych, rozrywkowych, a także rekreacyjno-przygodowych.
- ✱ **Projekt EDEN** (<https://www.edenpolska.pl/pl/>) – projekt, który ma na celu stworzenie europejskiej sieci mniej znanych i słabo dotychczas rozpoznawalnych, ale dzięki uczestnictwu w konkursie uznanych i już rozpoznawanych obszarów turystycznych, charakteryzujących się wyjątkowymi walorami dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego Europy. Głównym organizatorem konkursu jest Komisja Europejska, zaś polską edycję realizuje Polska Organizacja Turystyczna we współpracy z Ministerstwem Rozwoju Pracy i Technologii.
- ✱ **Projekt „Na Wsi najlepiej”** (<https://nawsinajlepiej.polska.travel/>) – konkurs, którego celem jest stworzenie katalogu dobrych praktyk w turystyce wiejskiej, które będą dla innych obszarów cennym drogowskazem w rozwoju.

Wśród kampanii promocyjnych prowadzonych przez Polską Organizację Turystyczną, a ważnych dla polskiej turystyki, należy wymienić:

- ✱ promocję **Igrzysk Europejskich 2023** (olimpijski.pl/iii-igrzyska-europejskie-krakow-malopolska-2023/) – było to wielkie wydarzenie sportowe, organizowane przez Stowarzyszenie Europejskich Komitetów Olimpijskich (*The European Olympic Committees* – EOC). Wcześniej odbyły się dwie edycje tego wydarzenia: w 2015 r. w Baku (Azerbejdżan) i w 2019 r. w Mińsku (Białoruś). Są to zawody sportowe rozgrywane co cztery lata z udziałem 50 reprezentacji krajów europejskich;
- ✱ promocję **Polskiego Bonu Turystycznego** (<https://bonturystyczny.polska.travel>) – jest to projekt mający na celu wsparcie polskich rodzin i branży turystycznej w okresie trudnej sytuacji spowodowanej pandemią COVID-19. Więcej informacji na temat bonu znaleźć można w materiałach zamieszczonych w rozdziale XX, podrozdział 20.7;

- ✱ promocję akcji **„Bezpieczne góry”**, będącej wspólnym projektem edukacyjnym ministerstw, POT oraz Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR) i Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR). Kampania promuje bezpieczne spędzanie czasu w górach. Ma także na celu uświadomienie, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, potencjalnych zagrożeń lub niebezpieczeństw związanych z uprawianiem turystyki w górach;
- ✱ promocję akcji **„Bezpieczna Woda”**, która skierowana jest przede wszystkim do dzieci i młodzieży szkolnej. Jej celem jest popularyzacja i podniesienie świadomości społecznej na temat bezpiecznego letniego wypoczynku na wodzie i terenach przywodnych. Jest ona również wsparciem dla szkół oraz placówek dydaktycznych w zakresie kształcenia świadomości bezpiecznego wypoczynku.

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Bartosz Szczechowicz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-9396>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XIX

Przykładowe tematy i scenariusze lekcji z zakresu turystyki

19.1. Przykładowe tematy lekcji powiązanych z turystyką dla klas I–III oraz IV–VIII

19.2. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas I–III

19.3. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas IV–VIII

19.1. Przykładowe tematy lekcji powiązanych z turystyką dla klas I–III oraz IV–VIII

Poniżej zaproponowano przykładowe tematy lekcji związane z turystyką dla klas I–III oraz IV–VIII. Stanowią one wprowadzenie do problematyki turystyki dla uczniów i poruszają aspekty od podstawowych pojęć, m.in. związanych z turystyką, walorami i atrakcjami, ochroną przyrody, organizacjami turystycznymi itp., do zagadnień bardziej złożonych.

Klasy I–III

Wiedza turystyczna i krajoznawcza

1. Turysta? A kto to jest?
2. Czy warto podróżować?
3. Turystyczne legendy.
4. Przez turystykę mogę się wiele nauczyć – o zdobywaniu wiedzy inaczej.
5. Jak mówią turyści innych krajów..., nie obcokrajowcy, a turyści tacy jak ja – lekcja języka i tolerancji.
6. Co to jest ścieżka przyrodnicza?
7. Kto to jest przewodnik turystyczny?
8. Spotkanie z twórcą ludowym – lekcja w terenie.
9. Odznaki turystyczne PTTK – czym są i jak je zdobywać?
10. Na wycieczce chodzimy – dlaczego to jest zdrowe?

Walory turystyczne

11. Za siedmioma górami..., za siedmioma rzekami..., a może jednak... bliżej jest piękniej?
12. Co widziałeś 100 metrów od domu – czyli piękno wokół mnie.
13. Dlaczego turyści przyjeżdżają na wieś?
14. Jak atrakcyjnie i ciekawie spędzić czas na wakacjach?
15. Regionalny kalendarz wydarzeń turystycznych – czyli gdzie pojechać i co zobaczyć?
16. Rysujemy, malujemy turystykę – lekcja plastyki.

Ochrona przyrody i kultura turystyczna

17. Park narodowy – co to jest?, czyli o ochronie przyrody.
18. Jak chronić przyrodę?
19. Ja, przyroda i turystyka – o ekologii inaczej.
20. Skąd się biorą śmieci w wodzie? – czyli o kulturze w turystyce wodnej.
21. Mamo, Tato, wiem co to „kultura szlaku”.

Doświadczenie i umiejętności młodego turysty

22. Jak ubrać się na wycieczkę – kwalifikacje małego turysty.
23. Cztery pory roku – jakie formy turystyki i rekreacji uprawiać w różnych porach roku?
24. Jak zorganizować zabawę w podchody?
25. Jak przygotować i prowadzić „dziennik podróży”?
26. Co należy zabrać ze sobą na wycieczkę?

Bezpieczeństwo

27. „Dziadek i niedźwiadek” i ja do tego – czyli co robić, gdy spotkam zwierząka?
28. Co czują zwierzęta, gdy widzą turystę?
29. Wierszyk, wierszyk, wierszyk... o bezpiecznej turystyce/wycieczce.
30. Burza, wiatr i grad – jak zachować się na wypadek złej pogody?

Klasy IV–VIII

Wiedza turystyczna, krajoznawcza, rekreacyjna, sportowa

1. Strój ludowy z moich okolic zamieszkania, czyli co to jest turystyka etnograficzna?
2. Mapa myśli – czym jest turystyka, kim jest turysta?
3. Punkt informacji turystycznej – co możemy w nim znaleźć i dlaczego warto?
4. Turystyka, turysta, krajoznawstwo, czyli słownictwo związane z...
5. Turystyka sportowa, sport w turystyce – przykłady.
6. Turystyka, turysta, krajoznawstwo, czyli wyrazy pokrewne i o znaczeniu bliskoznacznym.
7. Historia polskiej turystyki – tradycje i współczesność.
8. W ramach zajęć z języka obcego – słownictwo turystyczne.
9. Komunikacja..., ale w turystyce, czyli czy wiemy, o czym mówimy? (specjalistyczne słownictwo turystyczne).
10. Literatura turystyczna – czyli co czytać, aby świadomie wędrować?
11. Przelicz czas przejścia trasy turystycznej, rzecz o planowaniu trasy w górach i nie tylko – czyli matematyka w turystyce.
12. Turystyka w latach minionych – jak podróżowali i gdzie podróżowali?
13. Skąd wiemy, ilu jest turystów – czyli jak pozyskuje się dane o ruchu turystycznym?
14. Podróżowanie w formule challenge: jakie cele może stawiać przed sobą zapalony turysta? (przejście Głównego Szlaku Beskidzkiego, Korona Polski itp.).
15. Do czego służy plecak oraz co i jak do niego zapakować? Lekcja praktyczna.

Walory turystyczne

16. „Cudze chwalicie, swego nie znacie” – czyli dlaczego warto poznać swoje najbliższe otoczenie?
17. Nietypowe muzea w Polsce i na świecie.
18. Miejsca w Polsce warte zobaczenia – dyskusja grupowa.
19. „Gdzie chcę pojechać na wakacje?” – czyli o popularnych turystycznych miejscach.
20. „WOW” – kiedy to mówisz na wakacjach?
21. Państwa, miasta – gra edukacyjna połączona z prezentacją na mapie.
22. Autentyczne atrakcje czy pułapki turystyczne – czego i dlaczego poszukują współcześni turyści?
23. Gdzie i dlaczego chciałbyś pojechać?

Ochrona przyrody i kultura turystyczna

24. Ja, przyroda i turystyka – o ekologii inaczej.
25. Piękno przyrody w najpiękniejszych słowach.
26. Jak zachowywać się w schronisku turystycznym?

27. Piosenki turystyczne – czyli o czym śpiewamy na wycieczce?
28. Dlaczego zwyczaje są ważne, czyli czego nie wolno w odwiedzanych krajach?
29. Czy warto – czyli wartości turystyki i krajoznawstwa.
30. Pomagam i współpracuję na szlaku.
31. „Cool-turysta”, czyli jak zachować się na turystycznym szlaku?
32. Jak mówią turyści innych krajów..., nie obcokrajowcy, a turyści tacy jak ja? Lekcja języka i tolerancji.

Turystyka aktywna, doświadczenie i umiejętności w turystyce

33. Turystyka aktywna – idziemy na wycieczkę, jedziemy rowerem, płyniemy kajakiem.
34. Oto jestem ja – czyli co młody turysta wiedzieć powinien?
35. Wspólnie organizujemy wycieczkę – zajęcia metodyczne.
36. Jestem kreatywny – czyli animacja w turystyce.
37. Osoby z niepełnosprawnościami – pełnosprawnymi turystami – zobacz, co oni potrafią!
38. Odkryj siebie w turystyce – czyli twoje predyspozycje turystyczne.
39. Wiem, co to turystyka – więc rozwijam umiejętności.
40. Podstawy survivalu – ofiarność, współpraca, solidarność, altruizm, odpowiedzialność.
41. Rozbijam namiot, czyli podstawy politechniczne i obozownictwa w turystyce – lekcja praktyczna.
42. Nowoczesny sprzęt turystyczny – lekcja poglądowa ze sponsorem.
43. Pływam, jeżdżę, wędruję, nurkuję – organizacje turystyczne.
44. Balon..., ale nie taki, jak myślisz – rzecz o turystyce powietrznej.
45. Czy chcesz podwyższać swoje kwalifikacje turystyczne? Czyli o odznakach, uprawnieniach i zawodach turystycznych.
46. Górską Odznakę Turystyczną – jaki jest jej cel, jak liczyć punkty, jak ją zdobywać?
47. Maluję, fotografuję, opisuję interesujące rzeczy – wstęp do krajoznawstwa.

Bezpieczeństwo

48. Jak zachować bezpieczeństwo w turystyce?
49. Jak zorganizować bezpieczny biwak?
50. Narty, snowboard z głową i z kaskiem.
51. GOPR – rozwiń skrót – dyskusja o bezpieczeństwie w górach.
52. TOPR – rozwiń skrót – dyskusja o bezpieczeństwie w górach.
53. WOPR – rozwiń skrót – dyskusja o bezpieczeństwie na wodzie.
54. Zagrożenia w turystyce – krytyczna analiza.
55. Trudna sytuacja na szlaku – rozwiąż problem.

Turystyka a technologie

56. E-turystyka i e-sport.
57. Turystyka: przygotuj się w wirtualu – uprawiaj w realu.
58. Turystyka w grach komputerowych.
59. Podróżować w realu czy w sieci?
60. Mapa i przewodnik czy nawigacja z Wikipedią? Zalety i wady tradycyjnych oraz nowoczesnych źródeł informacji turystycznej.

19.2. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas I–III

Wprowadzenie

Przedstawiony poniżej materiał to przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki”, której treść koncentruje się wokół **istoty oraz możliwości zdobywania przez dzieci Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”** – jest to jedna z odznak proponowanych dzieciom przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Lekcja ta jest prowadzona w sali lekcyjnej z wykorzystaniem specjalnie przygotowanych do tego celu środków dydaktycznych.

Temat lekcji oraz proponowany scenariusz zostały dobrane tak, aby mogły zostać zrealizowane wśród uczniów szkoły podstawowej reprezentujących klasy I–III. Jakkolwiek temat lekcji sytuuje się poza podstawą programową przewidzianą dla I etapu edukacyjnego, to jej realizacja wpisuje się w cele kształcenia ogólnego na tym etapie. Poza tym wspomnianą odznakę mogą zdobywać dzieci już od 5. roku życia, a więc nawet pierwszoklasiści. Mimo to **scenariusz ma charakter ilustracyjny** i na potrzeby wykorzystania go na konkretnym poziomie klas oraz w pracy z określoną, znaną nauczycielowi grupą dzieci może on zostać zmodyfikowany, np. pod względem celów, metod nauczania czy środków dydaktycznych.

Miejsce realizacji: sala lekcyjna
Termin realizacji: do uzgodnienia
Uczestnicy: grupa uczniów z klas I–III
Czas trwania: 2 x 45 minut (w bloku)

A. TEMAT LEKCJI

„Jak zdobyć odznakę «Tropiciel Przyrody»”?

B. CELE LEKCJI (Z PERSPEKTYWY UCZNIA)

Cel ogólny: poznanie idei oraz zasad zdobywania Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”.

Cele szczegółowe:

- ✱ uczeń wie, że za spacerów lub wycieczek do miejsc cennych przyrodniczo dzieci mogą zdobywać odznakę „Tropiciel Przyrody”,
- ✱ uczeń wie, jak wygląda odznaka „Tropiciel Przyrody”,
- ✱ uczeń rozumie, że dziecko – aby zdobyć odznakę „Tropiciel Przyrody” – musi spełnić pewne warunki,
- ✱ uczeń wie, że spełnienie wspomnianych wyżej warunków musi być udokumentowane w „Książeczce wycieczek”.

C. METODY NAUCZANIA ORAZ PRACY Z UCZNIAMI PODCZAS LEKCJI

Podczas lekcji zostaną zastosowane metody nauczania:

- * oparte na słowie (werbalne) czy też podające: **pogadanka**,
- * oparte na obserwacji (oglądowe): **pokaz**,
- * oparte na działaniu: **ćwiczenie**.

Realizacja ćwiczenia będzie przebiegała w formie **pracy w grupach** oraz będzie się wiązać z **wejściem uczniów w rolę** osób zdobywających odznakę, co spełnia założenia aktywizujących metod pracy z uczniami.

Wskazane metody będą wykorzystywane w powiązaniu z aktywizacją uczniów przez **zadawanie pytań** oraz **zadawanie zagadek**.

D. ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Podczas lekcji zostaną zastosowane następujące środki dydaktyczne:

- * komputer połączony z rzutnikiem,
- * prezentacja multimedialna,
- * trzy koperty z nadrukowanym wzorem odznaki „Tropiciel Przyrody” w stopniu brązowym – do każdej koperty wkładamy po jednym zdjęciu (w formacie 10 x 15 cm) z wybranym pomnikiem przyrody (wraz z opisem),
- * dwie koperty z nadrukowanym wzorem odznaki „Tropiciel Przyrody” w stopniu brązowym – do każdej koperty wkładamy po jednym zdjęciu (w formacie 10 x 15 cm) z wybranym innego typu obiektem przyrodniczym (wraz z opisem),
- * zeszyt (format A4, 60 kartek), który będzie potrzebny do przygotowania „Książeczki wycieczek klasy” oraz pisak lub długopis,
- * klej,
- * nagranie „odgłosów przyrody”, takich jak: szum drzew, plusk wody, śpiew ptaków itp. (trwające kilka minut),
- * materiały informacyjne dotyczące odznaki „Tropiciel Przyrody”.

Zeszyt powinien mieć – na okładce lub na pierwszej stronie – zapisany uprzednio przez nauczyciela tytuł: „Książeczka wycieczek klasy” (w tytule może być podane oznaczenie konkretnego oddziału).

Materiały informacyjne zawierają:

- * Regulamin Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”,
- * wzór graficzny Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”.

Taki zestaw materiałów otrzyma każdy uczeń w końcowej części lekcji. Dlatego zestawów powinno być tyle, ilu uczniów bierze udział w lekcji.

E. PRZEBIEG LEKCJI

Przed lekcją nauczyciel:

- * ukrywa w sali lekcyjnej koperty zawierające materiały dotyczące odznaki (w taki sposób, aby dzieci tego nie zauważyły),
- * włącza komputer połączony z rzutnikiem i uruchamia prezentację multimedialną,
- * przygotowuje pozostałe środki dydaktyczne.

CZĘŚĆ PRZYGOTOWAWCZA [czas trwania: 5 minut]

Nauczyciel sprawdza listę obecności. Nauczyciel podaje temat i cele lekcji.

CZĘŚĆ PODSTAWOWA [czas trwania: 40 minut]

Pierwszy etap części podstawowej lekcji to krótka pogadanka na temat spacerów lub wycieczek do miejsc cennych przyrodniczo. Ma ona charakter wprowadzający do lekcji.

[czas trwania: 10 minut]

Nauczyciel zadaje pytanie rozpoczynające pogadankę o – jak można przyjąć – dość oczywistej odpowiedzi: *Czy chodzicie czasami – na przykład z rodzicami, z babcią i dziadkiem – na spacer lub wycieczki?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W sytuacji gdyby jednak odpowiedzi były negatywne, nauczyciel może zapytać, czy dzieci chodzą pieszo do szkoły, do sklepu itd.

Nauczyciel zadaje pytanie: *Gdzie najczęściej chodzicie? Jakie miejsca odwiedzacie?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. Wśród nich prawdopodobnie pojawią się różnego rodzaju „tereny zielone” (parki, promenady, bulwary, place zabaw, działki, ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne itp.), ewentualnie inne miejsca czy obszary, które są w niewielkim stopniu zagospodarowane, dzięki czemu są bogate w walory przyrodnicze. Gdyby tego typu odpowiedzi się nie pojawiły, nauczyciel zadaje pytania naprowadzające. Może w tym względzie odwołać się także do miejsc, które dzieci odwiedzały w okresie wakacji letnich lub ferii zimowych. W tym wypadku mogą też zostać zgłoszone przez dzieci takie obszary jak: „góry”, „jeziora”, „morze”, a także parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody itp.

Nauczyciel zadaje pytanie: *Czy jest tam coś interesującego, co się wam podoba?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. Powinny one ujawnić, co stanowi o szczególnej wartości odwiedzanych miejsc. Tę wartość stanowią:

- * konkretne, szczególne elementy naturalne, przynależące do świata przyrody, które „podobają się” dzieciom i zwracają ich uwagę (np. ciekawe drzewo, fajna skała, ładne kamienie),
- * zespół wskazanych wyżej elementów, czyli krajobraz naturalny (rozumiany tu jako szeroko pojęta „przyroda”).

W przypadku problemów z udzieleniem odpowiedzi nauczyciel stawia dodatkowe pytania, które nakierowują uczniów na właściwą odpowiedź.

Po zakończeniu pogadanki nauczyciel podsumowuje dotychczasową pracę, wskazując, że warto odwiedzać miejsca, które nie są zabudowane, gdzie występuje wiele roślin, często zwierzęta, gdzie jest spokojnie i słychać tylko „odgłosy przyrody”. Odwiedzanie takich miejsc jest korzystne dla zdrowia i można tam miło spędzić czas.

Drugi etap części podstawowej lekcji to pogadanka powiązana z pokazem przeprowadzonym z wykorzystaniem prezentacji multimedialnej na temat Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”.

[czas trwania: 30 minut]

Prezentacja składa się z około ośmiu slajdów. Ich zawartość jest taka, jak przedstawia to poniższa tabela.

Tabela 19.1. Struktura prezentacji multimedialnej dla lekcji „Jak zdobyć odznakę «Tropiciel Przyrody»”?

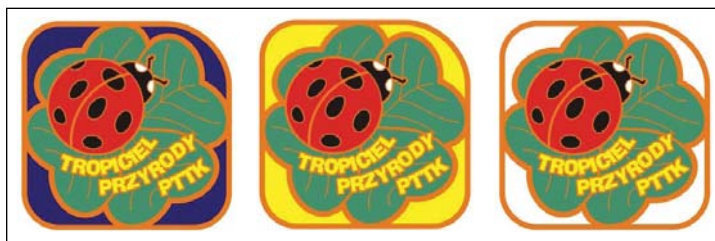
Lp.	Zawartość slajdu
1.	Tytuł prezentacji, imię i nazwisko autora, nazwa szkoły.
2.	Wzory odznaki „Tropiciel Przyrody” (brązowa, srebrna, złota).
3.–8.	Zdjęcia kilku wybranych, najważniejszych lub najbardziej znanych pomników przyrody z Polski, z regionu lub bliższej dla szkoły okolicy.

Prezentacja jest przygotowana przez nauczyciela prowadzącego zajęcia. Zawiera ona ilustracje (wzory odznaki, zdjęcia pomników przyrody) opatrzone podpisami. Wykaz publikacji, na podstawie których prezentacja może zostać przygotowana, znajduje się w części G niniejszego scenariusza.

* * *

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że za spacerów lub wycieczki do miejsc, o których przed momentem rozmawiali, dzieci mogą zdobywać odznakę „Tropiciel Przyrody”. Odznaka to „znaczek”, który potwierdza pewne osiągnięcie i można go przypiąć np. do ubrania, czapki lub plecaka.

Nauczyciel, korzystając z prezentacji multimedialnej, pokazuje uczniom wzór odznaki „Tropiciel Przyrody”, informując, że dzieci najpierw mogą zdobywać odznakę „brązową”, później „srebrną”, a na końcu – „złotą”. Wspomniane wzory są takie, jak to przedstawiono poniżej.

Ryc. 19.1. Wzór Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”
(autor znaku graficznego Odznaki: Michał Surma)

Źródło: Załącznik do Regulaminu Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”
(https://pttkhts.hg.pl/odznaki/tropiciel_przyrody.html, dostęp: 5.10.2023)

Nauczyciel prosi uczniów, aby dokładnie opisali wygląd odznaki, wskazując jej kształt, elementy, kolorystykę i na głos odczytując napis. Przy tej okazji nauczyciel pyta uczniów: *Czy wiecie, co oznacza skrót PTTK?* Jeżeli uczniowie wiedzą, wówczas podają rozwinięcie tego akronimu. Jeżeli nie, wówczas nauczyciel go rozwija, podając że to: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Wyjaśnia, że jest to organizacja działająca w Polsce od prawie 150 lat, która rozwija turystykę w naszym kraju i m.in. przyznaje dzieciom odznaki „Tropiciel Przyrody”. Następnie uczniowie mają za zadanie wskazać różnice między trzema wersjami odznaki: brązową, srebrną i złotą.

Nauczyciel informuje uczniów, że odznakę mogą zdobywać dzieci, które **ukończyły 5. rok życia**³⁴³. Następnie prosi, aby każdy uczeń, który ukończył 5 lat, podniósł rękę. Z uwagi na specyfikę grupy, do której jest adresowana lekcja (klasy I–III), wszyscy uczniowie mogą i powinni podnieść ręce. W ślad za tym nauczyciel mówi do uczniów, że każdy z nich może starać się zdobyć odznakę „Tropiciel Przyrody” w stopniu brązowym.

Nauczyciel wskazuje, jakie warunki musi spełnić dziecko, aby ubiegać się o wspomnianą odznakę. Przede wszystkim musi wiedzieć, **co to są pomniki przyrody i jak są one oznaczone**.

Nauczyciel zwraca się z pytaniem do uczniów: *Czy słyszeliście kiedyś o pomnikach przyrody – a może nawet widzieliście taki pomnik?* Jeżeli jakiś uczeń pozytywnie odpowie na takie pytanie, wówczas nauczyciel prowadzi z nim krótką rozmowę, dopytując o okoliczności takiego „kontaktu” dziecka z pomnikiem przyrody. Jeżeli uczniowie nie są w stanie odpowiedzieć na to pytanie, nauczyciel wyjaśnia, że pomnikiem przyrody jest wszystko to, co zostało wytworzone przez naturę, a nie człowieka – i jest to szczególnie cenne (choćby dlatego, że takich wytworów przyrody jest coraz mniej). Najczęściej są to ogromne i bardzo stare drzewa, ale mogą to być też rzadkie krzewy, źródła rzek i wodospady, skałki i głazy oraz jaskinie³⁴⁴.

Nauczyciel – korzystając z prezentacji multimedialnej – wyświetla zdjęcia kilku wybranych, najważniejszych lub najbardziej znanych pomników przyrody z Polski, z regionu lub bliższej okolicy szkoły. Zwraca uwagę, że każdy pomnik przyrody jest oznaczony pewnym znakiem/tablicą. Nauczyciel prosi uczniów, aby na kolejno wyświetlanych zdjęciach postarali się odszukać i wskazać taki znak lub tablicę (z uwagi na to zdjęcia muszą być starannie dobrane przez nauczyciela, tak aby ich oznaczenia były w miarę dobrze widoczne). Nauczyciel prosi, aby uczniowie opisali wygląd wyszukanych znaków lub tablic (kształt, kolor, napis)³⁴⁵.

³⁴³ Wszystkie zamieszczone w scenariuszu informacje dotyczące warunków zdobycia odznaki „Tropiciel Przyrody” podano za: *Regulamin* Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”, <http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka> (dostęp: 7.02.2021).

³⁴⁴ Dla porządku dodajmy, że zgodnie z Ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020, poz. 55, 471, 1378) pomnikami przyrody są: „pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz oznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie” (art. 40, ust. 1).

³⁴⁵ Wzory tych tablic są dokładnie opisane w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 10 grudnia 2004 r. w sprawie wzorów tablic (Dz.U. 2004, nr 268, poz. 2665).

Nauczyciel informuje uczniów, że aby zdobyć odznakę „Tropiciel Przyrody” nie wystarczy wiedzieć, co to są pomniki przyrody i jak są one oznaczone, ale trzeba też wyruszyć na wycieczkę i **odwiedzić trzy takie pomniki**. Należy im się dokładnie przyjrzeć, tak aby potrafić je opisać. Na przykład w przypadku drzewa trzeba zwrócić uwagę na jego wysokość, grubość, wygląd liści, owoców i kwiatów, a także dowiedzieć się, jakiego jest gatunku. Czasami nawet takie drzewa mają imiona – warto je wówczas zapamiętać.

Nauczyciel informuje, że aby zapracować na odznakę „Tropiciel Przyrody”, trzeba być bardzo wytrwałym, ponieważ należy też odwiedzić **dwa inne miejsca lub obiekty, które są cenne przyrodniczo**. Może to być np.:

- * ogród botaniczny,
- * muzeum przyrodnicze lub wystawa przyrodnicza,
- * stary park przy jakimś zabytkowym dworze lub pałacu.

Przy tej okazji nauczyciel pyta uczniów, jakie mają skojarzenia z tymi określeniami. Uczniowie starają się odpowiedzieć. W ten sposób toczy się rozmowa, podczas której nauczyciel musi krótko i w prostych słowach wyjaśnić znaczenie podanych terminów. Jeśli to możliwe, może przy tej okazji odwołać się do zrealizowanych już z uczniami danej klasy wycieczek (np. do ogrodu botanicznego) lub do obiektów, które znajdują się w miejscowości, w której zlokalizowana jest szkoła, jeżeli tylko działają tam ogrody botaniczne, muzea przyrodnicze itd.

Nauczyciel mówi uczniom, że jest jeszcze jeden warunek, który trzeba spełnić, aby zasłużyć na miano „Tropiciela Przyrody”. Tym warunkiem jest **odbycie wycieczki przyrodniczej, która musi trwać co najmniej trzy godziny**. Nauczyciel zadaje pytanie: *Czy byliście kiedyś na tak długim spacerze lub wycieczce, że trwały one ponad trzy godziny?* Uczniowie udzielają odpowiedzi. Nauczyciel może przyrównać czas trwania takiej wycieczki do jakiegoś wydarzenia lub aktywności znanych uczniom (np. To mniej więcej tyle, ile trwają dzisiaj nasze wszystkie lekcje). Następnie wskazuje, że taki spacer lub wycieczka to może być długi spacer z rodzicami lub wycieczka klasowa, jeżeli tylko będzie się ona odbywała w kontakcie z przyrodą (np. w parku, na łące, w górach, nad wodą). Ten spacer lub wycieczka mogą być połączone z odwiedzinami jakiegoś pomnika przyrody lub innego obiektu przyrodniczego.

Nauczyciel zarządza przerwę, po zakończeniu której lekcja jest kontynuowana.

Trzeci etap części podstawowej lekcji to ćwiczenie połączone z pracą w grupach. Jego celem jest uświadomienie uczniom, że zdobycie odznaki „Tropiciel Przyrody” wymaga podjęcia trudu wędrówki i uważnych poszukiwań oraz udokumentowania swojej wycieczki, ale ma także charakter pewnej zabawy i po prostu może być „fajne”.

[czas trwania: 35 minut]

Nauczyciel przypomina uczniom, jaki jest temat lekcji, i przywołuje ustalenia z pierwszej części lekcji. Zwraca uwagę, że aby zdobyć odznakę „Tropiciel Przyrody”, trzeba odbyć wycieczkę (lub kilka wycieczek) i odwiedzić trzy pomniki przyrody oraz dwa inne ciekawe miejsca zwią-

zane z przyrodą. Nauczyciel informuje uczniów, że w trakcie obecnej części lekcji wspólnie „przećwiczają sobie” zdobywanie odznaki.

Część A. Zdobywanie odznaki

Nauczyciel – jeżeli warunki w sali na to pozwalają – zaprasza uczniów, aby usiedli razem w okręgu na dywanie, znajdującym się w tylnej części sali. Jeżeli nie ma takiej możliwości, uczniowie pozostają i realizują całe ćwiczenie w ławkach.

Następnie podaje oraz wyjaśnia cel ćwiczenia, a także przekazuje ogólną informację o jego przebiegu. Może ona zostać wyrażona takimi słowami: *W naszej sali znajdują się... trzy pomniki przyrody oraz dwa inne ciekawe miejsca związane z przyrodą! Aby do nich trafić, będziecie musieli udać się na wycieczkę i odnaleźć koperty, na których jest znaczek przedstawiający wzór odznaki „Tropiciel Przyrody” w stopniu brązowym.* Przedstawiając tę informację, nauczyciel przypomina uczniom, jak wygląda wspomniana odznaka. Później kontynuuje wypowiedź: *Teraz podzielimy się na pięć grup i po kolei każda grupa będzie miała za zadanie odnaleźć i przynieść nam jedną kopertę. Wspólnie sprawdzimy, co będzie w środku tej koperty.*

Nauczyciel dzieli uczniów na mniej więcej czteroosobowe grupy (ostateczna wielkość grup zależy od ogólnej liczby uczniów biorących udział w lekcji). Każda grupa otrzymuje zadanie: *Powoli przespacerujcie się po sali, uważnie się rozglądając i wypatrując ukrytej koperty ze znakiem „Tropiciela Przyrody”.* Nauczyciel uruchamia jako podkład muzyczny nagranie „odgłosów przyrody” (szum drzew, plusk wody, śpiew ptaków itp.). Uczniowie z grupy „pierwszej” wstają, spacerują po sali i starają się odnaleźć jedną kopertę. Kiedy ją zauważą, zabierają ją ze sobą i znów zajmują miejsca na dywanie lub w ławkach. Nauczyciel zatrzymuje podkład muzyczny.

Koperty powinny być ukryte w sali w taki sposób, aby ich odnalezienie nie było dla uczniów całkiem łatwe, przede wszystkim, aby nie mogli ich od razu dostrzec, siedząc na dywanie lub w ławkach. To zadanie powinno być jednak możliwe do wykonania, co oznacza, że fragmenty kopert muszą być widoczne (np. koperta może być wsunięta między ustawionymi na półce książkami w taki sposób, aby wystawał jej róg). W sytuacji gdyby dana grupa miała wyraźny kłopot ze znalezieniem koperty, nauczyciel może jej nieco pomóc, kierując grupą zgodnie z zabawą „ciepło-zimno”.

Kiedy uczniowie z grupy „pierwszej” znaleźli już kopertę i zajęli miejsca na dywanie lub w ławkach, otwierają kopertę. Wyjmują jej zawartość, którą jest zdjęcie pomnika przyrody lub innego ciekawego z przyrodniczego punktu widzenia miejsca bądź obiektu. Uczniowie przyglądają się temu zdjęciu i na głos odczytują znajdujący się na nim opis, który wskazuje, jak nazywa się przedstawiony na zdjęciu obiekt.

Następnie te same czynności wykonują kolejne grupy uczniów: grupa „druga”, grupa „trzecia”, grupa „czwarta” i grupa „piąta”: szukają kopert, odnajdują je, wracają na dywan lub do ławek, sprawdzają i przedstawiają innym zawartość kopert. W ten sposób uczniowie całej klasy „odwiedzą” w ramach wycieczki trzy pomniki przyrody oraz dwa inne ciekawe miejsca lub obiekty.

Na zakończenie tej części ćwiczenia nauczyciel dokonuje podsumowania. Wskazuje, że uczniom udało się już odbyć wycieczkę i odnaleźć trzy pomniki przyrody oraz dwa inne ciekawe przyrodniczo miejsca. Teraz uczniowie muszą jeszcze przygotować „Książeczkę wycieczek”.

Część B. Przygotowanie „Książeczki wycieczek klasy”

Nauczyciel wraz z uczniami pozostają na dywanie lub w ławkach. Nauczyciel wyjmuje przygotowany wcześniej zeszyt, który stanie się „Książeczką wycieczek klasy”.

Nauczyciel wyjaśnia, że osoba, która pragnie zostać „Tropicielem Przyrody”, musi założyć i prowadzić własną „Książeczkę wycieczek”. Może ona być prowadzona w dowolnej formie: takiego zeszytu, jak prezentuje nauczyciel (format A4), mniejszego zeszytu (format A5) lub notesu. Zawsze jednak trzeba w niej zapisać, na pierwszej stronie, swoje imię i nazwisko oraz rok urodzenia. Taką książeczkę można założyć i prowadzić samemu, ale można poprosić o pomoc rodziców, starsze rodzeństwo albo dziadków.

Nauczyciel wyjaśnia, że choć każdy „Tropiciel Przyrody” musi prowadzić własną książeczkę, to teraz – podczas lekcji – uczniowie wraz z nauczycielem wspólnie przygotowują „Książeczkę wycieczek klasy”. Nauczyciel zwraca uwagę uczniów, że na okładce zeszytu jest już zapisany przez nauczyciela tytuł: „Książeczka wycieczek klasy” (w tytule może być także podane oznaczenie oddziału).

Następnie nauczyciel wraz z uczniami wypełniają kolejne strony „Książeczki wycieczek klasy”. Najpierw grupa „pierwsza” na pierwszej pustej stronie zeszytu:

- * wpisuje datę realizacji lekcji,
- * wkleja zdjęcie z opisem ze „swojej” koperty.

Przy tej okazji nauczyciel informuje, że w „Książeczce wycieczek” można nie tylko wklejać zdjęcia, ale też rysować odwiedzane pomniki przyrody lub miejsca, wklejać bilety wstępu (np. do ogrodu botanicznego czy muzeum przyrodniczego), przybijać pieczątki dostępne w odwiedzanych miejscach itd. Przygotowaną przez grupę stronę nauczyciel podpisuje jako opiekun dzieci, który brał udział w „wycieczce”.

Następnie te same czynności wykonują kolejne grupy uczniów: grupa „druga”, grupa „trzecia”, grupa „czwarta” i grupa „piąta”: wybierają kolejną pustą stronę w zeszycie, wpisują datę, wklejają zdjęcie, proszą o podpis nauczyciela. W ten sposób uczniowie wspólnie wypełniają „Książeczkę wycieczek klasy”. Nauczyciel informuje uczniów, że w przygotowanej przez nich podczas lekcji „Książeczce wycieczek klasy” będą wspólnie dokonywali kolejnych wpisów, dokumentując wszystkie realizowane w późniejszym okresie klasowe spacer, wycieczki czy inne typy „wyjścia”.

Nauczyciel informuje, że osoba, która w taki sposób przygotowuje swoją własną „Książeczkę wycieczek”, może się z nią zgłosić do PTTK. To jest zadanie, które trzeba wykonać z rodzicami – oni będą wiedzieli, gdzie dokładnie pójść. Wtedy dziecko może otrzymać „brązową” odznakę

„Tropiciel Przyrody”. Nauczyciel dodaje, że po zdobyciu takiej odznaki dziecko może realizować kolejne wycieczki, odwiedzać inne interesujące miejsca związane z przyrodą, wpisywać je do „Książeczki wycieczek” i w ten sposób zdobyć jeszcze odznakę „srebrną” i „złotą”.

Każdą z tych odznak można przypiąć sobie do tornistra, plecaka, czapki lub bluzy. Będzie to pamiątka przypominająca nam wspaniałe odwiedzone miejsca, a jednocześnie dowód na to, że jesteśmy „Tropicielem Przyrody”.

CZEŚĆ KOŃCOWA [czas trwania: 10 minut]

Nauczyciel wraz z uczniami dokonuje podsumowania lekcji. Aby to zrobić, zadaje uczniom zagadki odwołujące się do celów lekcji:

- * *Stworzyła go natura, jest wielkiej urody.
Ma zieloną tabliczkę, bo to... (pomnik przyrody).*
- * *Jest tam wiele drzew, krzewów i kwiatów – dlatego jest fantastyczny!
Możesz zwiedzić go w mieście, bo to ogród... (botaniczny).*
- * *Gdy odbędziesz trzygodzinną wycieczkę, odwiedzisz trzy pomniki oraz dwa ogrody, wtedy PTTK mianuje cię oficjalnie... („Tropicielem Przyrody”).*
- * *Możesz przypiąć ją do czapki, bluzy lub plecaka, bo to „Tropiciela Przyrody” kolorowa... (odznaka).*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W razie potrzeby nauczyciel zadaje pytania naprowadzające, odwołując się do treści lekcji.

Nauczyciel zleca uczniom zadanie domowe, które – z uwagi na charakter lekcji – jest zadaniem „dla chętnych”. Jego treść jest następująca:

Wracając ze szkoły do domu, idąc do sklepu na zakupy, wybierając się na spacer w okolicy, w jakiej mieszkasz – uważnie się rozglądaj! Spróbuj wypatrzyć jakieś interesujące drzewa, krzewy lub inne rośliny; zwróć uwagę na ciekawe kamienie oraz rzeki. A kiedy będziesz się wybierał na jakąś dłuższą wycieczkę, zapytaj rodziców, czy nie będzie tam jakichś pomników przyrody... A jak ci się spodoba, to może uda ci się zostać „Tropicielem Przyrody”?

Nauczyciel rozdaje uczniom materiały informacyjne oraz prosi o przekazanie ich rodzicom. Materiały te zawierają:

- * Regulamin Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”,
- * wzór graficzny Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”.

F. MOŻLIWE DALSZE DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z TEMATEM LEKCJI

Jeżeli to możliwe, nauczyciel może **zorganizować dla klasy wycieczkę przyrodniczą**, której celem byłoby dotarcie do pobliskiego pomnika przyrody, złożenie wizyty w ogrodzie botanicznym, odwiedzenie muzeum przyrodniczego lub innego tego typu obiektu. Gdyby tak faktycznie było, na koniec wskazanej lekcji nauczyciel może zapowiedzieć uczniom chęć odbycia takiej

wycieczki. To z kolei może okazać się zachętą dla uczniów do założenia i wypełniania „Książeczki wycieczek”, a w ślad za tym – zdobycia odznaki „Tropiciel Przyrody”.

Nauczyciel może też zorganizować – w okresie jednego semestru lub całego roku szkolnego – **cykl wycieczek przyrodniczych**, które zostałyby zaplanowane tak, aby uczniowie w ramach tego cyklu byli w stanie spełnić wszystkie warunki do zdobycia odznaki „Tropiciel Przyrody” w stopniu brązowym. W ten sposób wszyscy uczniowie klasy wspólnym wysiłkiem mogliby zdobyć wspomnianą odznakę.

G. LITERATURA ORAZ ŹRÓDŁA INTERNETOWE DO OPRACOWANIA PREZENTACJI MULTIMEDIALNEJ

Pomniki przyrody – strona internetowa (<http://www.pomniki-przyrody.pl/>, dostęp: 7.02.2021).

Regulamin Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody” (<http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka>, dostęp: 7.02.2021).

Rejestr Polskich Drzew Pomnikowych (<https://www.rpdp.hostingasp.pl/>, dostęp: 7.02.2021).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 10 grudnia 2004 r. w sprawie wzorów tablic (Dz.U. 2004, nr 268, poz. 2665).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020, poz. 55, 471, 1378).

Wzór graficzny Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody” (<http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka>, dostęp: 7.02.2021).

H. REGULAMIN OGÓLNOPOLSKIEJ ODZNAKI PTTK „TROPICIEL PRZYRODY” (<http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka>, dostęp: 7.02.2021)

I. Przepisy ogólne

1. Odznaka Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Tropiciel Przyrody” (zwana dalej odznaką „Tropiciel Przyrody”) została ustanowiona przez Prezydium Zarządu Głównego PTTK na wniosek Komisji Ochrony Przyrody ZG PTTK.
2. Celem ustanowienia odznaki „Tropiciel Przyrody” jest:
 - a. propagowanie turystyki przyrodniczej wśród najmłodszych,
 - b. popularyzacja przyrodniczej turystyki rodzinnej,
 - c. zachęcanie do poznawania ojczystej przyrody,
 - d. tworzenie nawyków czynnego wypoczynku w środowisku przyrodniczym.
3. Odznaka „Tropiciel Przyrody” posiada trzy stopnie. Poszczególne stopnie przedstawiają:
 - a. stopień brązowy – czterolistną koniczynę z biedronką na niebieskim tle,
 - b. stopień srebrny – czterolistną koniczynę z biedronką na żółtym tle,
 - c. stopień złoty – czterolistną koniczynę z biedronką na białym tle.Wzór Odznaki stanowi załącznik do Regulaminu.

4. Odznakę „Tropiciel Przyrody” zdobywa się według kolejności stopni.
5. W ciągu kolejnych 12 miesięcy można zdobyć jeden stopień odznaki „Tropiciel Przyrody”.

II. Zasady zdobywania odznaki

6. Odznakę „Tropiciel Przyrody” mogą zdobywać dzieci od 5. roku życia podczas różnego rodzaju wycieczek (np. rodzinnych, szkolnych lub środowiskowych).
7. Warunki zdobywania poszczególnych stopni odznaki „Tropiciel Przyrody”:
 - a. Dziecko zdobywające stopień brązowy:
 - wie, co to są pomniki przyrody i jak są oznaczone,
 - odwiedziło trzy różne pomniki przyrody (wie, jak wyglądają ich liście, owoce, kwiaty), umie je rozpoznać,
 - odwiedziło dwa wybrane obiekty przyrodnicze (użytek ekologiczny, wystawę przyrodniczą, park podworski, ogród botaniczny),
 - odbyło wycieczkę przyrodniczą (minimum trzygodzinną).
 - b. Dziecko zdobywające stopień srebrny:
 - wie, jak są oznakowane ścieżki przyrodnicze, dydaktyczne, edukacyjne,
 - przeszło dwie dowolne ścieżki i poznało obiekty przyrodnicze znajdujące się na nich,
 - odwiedziło trzy wybrane obiekty przyrodnicze (użytek ekologiczny, szkółkę leśną, wystawę przyrodniczą, park podworski, ogród botaniczny lub zoologiczny),
 - odbyło dwie wycieczki przyrodnicze (minimum trzygodzinne).
 - c. Dziecko zdobywające stopień złoty:
 - odwiedziło pięć wybranych obiektów przyrodniczych (użytek ekologiczny, szkółkę leśną, wystawę przyrodniczą, stanowisko dokumentacyjne, park podworski, muzeum przyrodnicze, muzeum parku krajobrazowego lub parku narodowego, ośrodek edukacyjno-muzealny, ogród: botaniczny, dendrologiczny lub zoologiczny),
 - odbyło pięć wycieczek przyrodniczych (minimum trzygodzinnych),
 - wzięło udział w minimum jednej akcji ekologicznej, np. sprzątaniu świata, zbiórce odpadów, makulatury, nakrętek, butelek plastikowych, zużytych telefonów itp.,
 - prowadzi zielnik dla co najmniej dziesięciu znajdujących w okolicy drzew lub krzewów.
8. Dziecko zdobywające poszczególne stopnie odznaki „Tropiciel Przyrody” prowadzi książeczkę wycieczek w dowolnej formie.
9. Książeczka wycieczek powinna zawierać dane właściciela: imię i nazwisko dziecka, rok urodzenia.
10. W książeczce należy wpisywać daty i rodzaje zadań wymienionych w pkt. 7. Wpisów tych może dokonywać opiekun.
11. Zaleca się, aby poszczególne zadania dokumentować rysunkiem. Mile widziane jest zbieranie ozdobnych pieczętek z wycieczek, biletów wstępu, zdjęć itp.
12. Potwierdzenie wykonania konkretnego zadania mogą w książeczce odznaki dokonać członkowie kadry programowej PTTK, osoby dorosłe uczestniczące wraz z dzieckiem w realizacji zadań.
13. Po spełnieniu wymagań określonych w pkt. 7 książeczkę odznaki należy przedłożyć do referatu weryfikacyjnego w celu przyznania odznaki.

14. Odznakę „Tropiciel Przyrody” wszystkich stopni przyznają Oddziałowe Referaty Odznaki „Turysta Przyrodnik” (wykaz referatów stanowi załącznik do regulaminu odznaki „Turysta Przyrodnik”).
15. Ewidencję przyznanych odznak „Tropiciel Przyrody” prowadzą Oddziałowe Referaty Odznaki „Turysta Przyrodnik”. Ze względu na ochronę danych osobowych w ewidencji wpisuje się jedynie imię i nazwisko dziecka, a także rodzaj przyznanej odznaki.

III. Postanowienia końcowe

16. Odznaka „Tropiciel Przyrody” powinna być wręczana uroczyście po uzyskaniu danego stopnia.
17. Prawo interpretacji niniejszego Regulaminu przysługuje Komisji Ochrony Przyrody ZG PTTK.
18. PTTK zastrzega sobie prawo do wprowadzania zmian w Regulaminie odznaki bez podawania przyczyn. Wszelkie zmiany stają się obowiązujące w momencie opublikowania znowelizowanego Regulaminu odznaki.
19. Regulamin odznaki „Tropiciel Przyrody” został zatwierdzony przez Prezydium Zarządu Głównego PTTK uchwałą nr 32/XVIII/2014 z 4 listopada 2014 roku r. i obowiązuje od daty zatwierdzenia.

19.3. Przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki” na poziomie szkoły podstawowej dla klas IV–VIII

Wprowadzenie

Przedstawiony poniżej materiał to przykładowy scenariusz lekcji „Turystyki”, której treść koncentruje się wokół **istoty, rodzajów oraz zawartości przewodników turystycznych publikowanych w postaci książek**. Lekcja ta została pomyślana do realizacji w sali biblioteki szkolnej lub publicznej, z uwagi na to, że taka lokalizacja stanowi naturalną przestrzeń dla rozważań o literaturze, a jednocześnie zapewnia dostęp do potrzebnych środków dydaktycznych, jakimi są – w tym przypadku – przede wszystkim różnego rodzaju przewodniki turystyczne. Ponadto, udział w prowadzeniu lekcji może wówczas wziąć, jako osoba wspomagająca, pracownik biblioteki. Niezależnie od tego, proponowana lekcja może także zostać zrealizowana w tradycyjnej sali lekcyjnej, przy czym układ ławek i krzeseł powinien być w takim przypadku dostosowany do wymogów pracy w grupach, a nauczyciel musi dostarczyć do sali wspomniane środki dydaktyczne.

Temat lekcji oraz proponowany scenariusz zostały dobrane tak, aby mogły zostać zrealizowane wśród szerokiego grona uczniów szkoły podstawowej: klas IV–VIII. Jakkolwiek temat lekcji sytuuje się poza podstawą programową przewidzianą dla II etapu edukacyjnego (klasy IV–VIII), to jej realizacja wpisuje się w cele kształcenia ogólnego na tym etapie, a także cele kształcenia stawiane przed niektórymi przedmiotami. Mimo to **scenariusz ma charakter ilustracyjny** i na potrzeby wykorzystania go na konkretnym poziomie klas może zostać zmodyfikowany, np. pod względem celów, metod nauczania czy środków dydaktycznych.

Miejsce realizacji: sala biblioteczna lub lekcyjna
Termin realizacji: do uzgodnienia
Uczestnicy: grupa uczniów z klas IV–VIII
Czas trwania: 2 x 45 minut (w bloku)

A. TEMAT LEKCJI

„Z książką na wycieczkę, czyli jakie informacje znajdziemy w przewodniku turystycznym?”

B. CELE LEKCJI (Z PERSPEKTYWY UCZNIA)

Cel ogólny: poznanie rodzajów oraz typowej zawartości przewodników turystycznych jako publikacji zawierających podstawowe informacje dla osób podróżujących.

Cele szczegółowe:

- * uczeń wyjaśnia, co to jest przewodnik turystyczny,
- * uczeń wskazuje rodzaje przewodników turystycznych oraz ich adresatów,
- * uczeń wskazuje, jakiego typu informacje znajdują się w typowym przewodniku turystycznym,
- * uczeń rozumie, dlaczego przewodnik turystyczny pomaga w planowaniu i realizacji wycieczki,
- * uczeń potrafi korzystać z przewodnika turystycznego.

C. METODY NAUCZANIA ORAZ PRACY Z UCZNIAMI PODCZAS LEKCJI

Podczas lekcji zostaną zastosowane następujące metody nauczania, oparte na słowie (werbalne) czy też podające:

- * pogadanka,
- * wykład,
- * praca z książką,
- * dyskusja.

Poza wymienionymi, zastosowana zostanie metoda praktyczna: **ćwiczenie**. Jego realizacja będzie przebiegała w formie **pracy w grupach**, co spełnia także założenia aktywizujących metod pracy z uczniami.

Wskazane metody zostaną wykorzystywane w powiązaniu z aktywizacją uczniów przez **zadawanie pytań**.

D. ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Podczas lekcji zostaną zastosowane następujące środki dydaktyczne:

- * tablica i kreda/pisaki,
- * komputer połączony z rzutnikiem,

- * prezentacja multimedialna,
- * przewodniki turystyczne (różne rodzaje),
- * karty pracy.

Liczba przewodników turystycznych powinna być co najmniej taka, jak liczba uczniów uczestniczących w lekcji. Powinny one należeć do czterech poniższych kategorii, przy czym w ramach każdej kategorii zakłada się taką samą liczbę przewodników:

- * przewodniki po terenie (państwie, regionie, mieście, miejscowości),
- * przewodniki po obiekcie (zamku, pałacu, dworze, muzeum, skansenie itp.),
- * przewodniki liniowe (po trasie, po szlaku, po ścieżce przyrodniczej lub dydaktycznej),
- * przewodniki dla turystyki kwalifikowanej (pieszej, rowerowej, kajakowej, żeglarskiej, narciarskiej, konnej itp.).

Wskazane przewodniki mogą zostać zapewnione przez bibliotekę, w której jest realizowana lekcja. Mogą też zostać przyniesione przez nauczyciela lub uczniów. W tym ostatnim przypadku nauczyciel powinien z odpowiednim wyprzedzeniem poprosić uczniów, aby – jeżeli mają jakieś przewodniki w domu – przynieśli je ze sobą na lekcję.

E. PRZEBIEG LEKCJI

Przed lekcją nauczyciel:

- * aranżuje salę (biblioteczną, lekcyjną), tak aby uczniowie mogli pracować w grupach 3–5-osobowych,
- * włącza komputer połączony z rzutnikiem i uruchamia prezentację multimedialną,
- * przygotowuje przewodniki turystyczne, aby w trakcie lekcji móc je sprawnie rozdać uczniom,
- * przygotowuje karty pracy.

CZĘŚĆ PRZYGOTOWAWCZA [czas trwania: 5 minut]

Nauczyciel sprawdza listę obecności. Nauczyciel podaje temat i cele lekcji.

CZĘŚĆ PODSTAWOWA [czas trwania: 80 minut]

Pierwszy etap części podstawowej lekcji to krótka pogadanka na temat istoty „przewodnika turystycznego”. Ma ona charakter wprowadzający do lekcji oraz informujący o znaczeniu rozpatrywanego pojęcia.

[czas trwania: 5 minut]

Nauczyciel zadaje pytanie: *Co to jest przewodnik turystyczny?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W przypadku problemów z udzieleniem odpowiedzi nauczyciel stawia dodatkowe pytania, które nakierowują uczniów na właściwą odpowiedź. W ramach tej części pogadanki pojawiają się dwa rozumienia rozpatrywanego pojęcia: przewodnik turystyczny jako *publikacja* oraz przewodnik turystyczny jako *osoba*. Nauczyciel informuje, że lekcja jest poświęcona temu pierwszemu rozumieniu pojęcia.

Nauczyciel zadaje pytanie: *Komu i do czego potrzebny jest przewodnik turystyczny?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W przypadku problemów z udzieleniem odpowiedzi nauczyciel stawia dodatkowe pytania, które nakierowują uczniów na właściwą odpowiedź.

Po zakończeniu pogadanki nauczyciel podsumowuje dotychczasową pracę, objaśniając, jak należy rozumieć pojęcie „przewodnik turystyczny”. Zwraca przy tym uwagę, że jest to publikacja, która zawiera potrzebne turystom wiadomości dotyczące danego obszaru lub obiektu, a często także propozycje konkretnych tras, podążając którymi można ten obszar lub obiekt poznać.

Nauczyciel zadaje pytanie: *Kiedy powstały pierwsze przewodniki turystyczne?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W przypadku problemów z udzieleniem odpowiedzi na pytanie nauczyciel nie podaje jeszcze prawidłowej odpowiedzi, tylko – aby podtrzymać zainteresowanie uczniów – płynnie przechodzi do drugiego etapu tej części lekcji.

Drugi etap części podstawowej lekcji to wykład z wykorzystaniem prezentacji multimedialnej. Dotyczy on historii i ewolucji przewodników turystycznych. Przed jej rozpoczęciem nauczyciel informuje uczniów, że po zakończeniu lekcji udostępni im – przez wykorzystywaną w szkole platformę edukacyjną – treść prezentacji.

[czas trwania: 15 minut]

Prezentacja składa się z około jedenastu slajdów. Ich zawartość jest taka, jak przedstawia to poniższa tabela.

Tabela 19.2. Struktura prezentacji multimedialnej dla lekcji

Lp.	Zawartość slajdu
1.	Tytuł prezentacji, imię i nazwisko autora, nazwa szkoły.
2.	Definicja przewodnika turystycznego.
3.	Początki literatury przewodnikowej (starożytność).
4.	Opracowania dla pielgrzymów i relacje z podróży (średniowiecze i epoka nowożytna).
5.	Przewodniki, poradniki, instrukcje związane z podróżami edukacyjnymi młodzieży (XVII–XVIII w.).
6.	Przewodniki zawierające propozycje tras zwiedzania i informacje praktyczne (XIX w.).
7.	Karl Baedeker i John Murray – pomysłodawcy i popularyzatorzy nowoczesnych przewodników.
8.	Pierwsze przewodniki z oficyny Karla Baedekera.
9.	Pierwsze przewodniki z oficyny Johna Murraya.
10.	Najstarsze polskie przewodniki.
11.	Przewodniki współczesne.

„Z książką na wycieczkę, czyli jakie informacje znajdziemy w przewodniku turystycznym?”

Prezentacja jest przygotowana przez nauczyciela prowadzącego zajęcia. Zawiera krótkie informacje na wskazane w tabeli kwestie, a także ilustracje, którymi są skany okładek prezentowanych przewodników turystycznych (wykaz publikacji, na podstawie których prezentacja może

zostać przygotowana, znajduje się w części F niniejszego scenariusza). W miarę możliwości nauczyciel może też pokazać uczniom egzemplarz jednego lub kilku różnych, wydanych przed wielu laty przewodników, jeżeli tylko takimi zasobami dysponuje sam nauczyciel lub biblioteka, w której realizowana jest lekcja.

* * *

Po zakończeniu wykładu nauczyciel podsumowuje dotychczasową pracę, zwracając uwagę na to, że początki literatury przewodnikowej sięgają aż starożytności. Na przestrzeni wieków przewodniki znacznie ewoluowały, były adresowane do różnych grup odbiorców i wydawane w różnej formie. To stanowi zapowiedź kolejnego etapu tej części lekcji.

Trzeci etap części podstawowej lekcji to pogadanka. Jej celem jest ustalenie – na podstawie obecnej wiedzy i dotychczasowych doświadczeń uczniów – zbioru informacji, jakie zwykle znajdują się lub powinny znajdować się w przewodniku turystycznym.

[czas trwania: 20 minut]

Nauczyciel zadaje pytanie: *Czy korzystaliście kiedyś z przewodnika turystycznego?*
Uczniowie udzielają odpowiedzi.

Jeżeli korzystali, to nauczyciel dopytuje:

- * *Jaki to był przewodnik?*
- * *W jakiej sytuacji z niego korzystaliście?*
- * *Jakie zawierał informacje?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi.

Jeżeli nie korzystali, to nauczyciel zadaje pytanie: *Gdybyście planowali podróż lub wycieczkę, to jakie informacje chcielibyście znaleźć w „porządnym” przewodniku turystycznym – bo byłyby lub mogłyby być wam potrzebne?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi.

Nauczyciel na bieżąco zapisuje odpowiedzi uczniów na tablicy w postaci haseł, tak aby były one czytelne i dobrze widoczne dla wszystkich uczniów. W ten sposób powstaje wykaz informacji, jakie uczniowie – na chwilę obecną – chcieliby znaleźć w przewodniku turystycznym. W sytuacji kiedy uczniowie mają wyraźny problem z udzieleniem odpowiedzi na powyższe pytania, nauczyciel zadaje pytania pomocnicze/naprowadzające.

Po pogadance nauczyciel – jeżeli zauważy taką konieczność lub wynika to z organizacji zajęć – zarządza przerwę. Po jej zakończeniu lekcja jest płynnie kontynuowana.

Czwarty etap części podstawowej lekcji to ćwiczenie połączone z pracą z książką i pracą w grupach. Jego celem jest poznanie przez uczniów typowej struktury (zawartości) przewodników turystycznych na podstawie analizy wybranych przewodników.

[czas trwania: 40 minut]

Nauczyciel podaje i wyjaśnia cel ćwiczenia, a także przekazuje ogólną informację o jego przebiegu. Następnie dzieli uczniów na 3–5-osobowe grupy (ostateczna liczba grup zależy od ogólnej liczby uczniów). Każda grupa otrzymuje cztery różnego rodzaju przewodniki turystyczne, w tym:

- * 1 przewodnik po terenie,
- * 1 przewodnik po obiekcie,
- * 1 przewodnik liniowy,
- * 1 przewodnik do turystyki kwalifikowanej.

Nauczyciel wskazuje, jakiego rodzaju przewodniki turystyczne otrzymały grupy, i wyjaśnia, że różnią się one między sobą przeznaczeniem. Każdy z nich jest adresowany dla innego typu turysty, realizującego odmienny rodzaj podróży.

Następnie każda grupa otrzymuje kartę pracy, której wzór przedstawia zamieszczona poniżej ilustracja (ryc. 19.2). Na karcie znajdują się trzy pytania (a także związane z nimi polecenia oraz miejsce na udzielenie pisemnej odpowiedzi):

- * Jakiego typu informacje, potrzebne turystom, zawierają przedstawione przewodniki?
- * Jakie, oprócz tekstu, dodatkowe materiały występują w tych przewodnikach?
- * Czy wszystkie przewodniki, należące do czterech różnych grup, zawierają tego samego rodzaju informacje?

Pytania		Polecenia	Odpowiedzi
1	Jakiego typu informacje, potrzebne turystom, zawierają przedstawione przewodniki?	Wymień jak najwięcej!	
2	Jakie, oprócz tekstu, dodatkowe materiały występują w tych przewodnikach?	Wymień najbardziej charakterystyczne.	
3	Czy wszystkie przewodniki, należące do czterech różnych grup, zawierają tego samego rodzaju informacje?	Wpisz odpowiedź na pytanie.	

Ryc. 19.2. Wzór karty pracy dla lekcji

„Z książką na wycieczkę, czyli jakie informacje znajdziemy w przewodniku turystycznym?”

Źródło: opracowanie własne.

Nauczyciel objaśnia zawartość karty pracy. Wskazuje trzy zapisane w niej pytania i objaśnia je. Informuje, że zadanie każdej grupy polega na ogólnym zapoznaniu się z przekazanymi im przewodnikami (przez „przeglądnięcie” ich), a następnie na wpisaniu odpowiedzi na pytania w przeznaczonych do tego polach. Udzielane odpowiedzi powinny być uzgodnione przez wszystkich członków grupy.

Grupy przystępują do realizacji zadania. W tym czasie nauczyciel przemieszcza się po sali i, podchodząc kolejno do każdej grupy, obserwuje jej pracę. Jeżeli zauważy, że grupa ma jakiegolwiek wątpliwości lub trudności, zadaje pytania diagnozujące i dokonuje stosownych objaśnień. Jeżeli zauważy, że jakiś uczeń w danej grupie nie bierze aktywnego udziału w pracy, zadaje mu pytania angażujące, aby włączyć go do pracy.

Po zakończeniu samodzielnej pracy poszczególnych grup następuje wspólna weryfikacja odpowiedzi na pytania.

W odniesieniu do pytania nr 1 nauczyciel prosi, aby „pierwsza osoba” z grupy 1 odczytała z wypełnionej karty pracy jedno hasło, wskazujące na zawarty w przewodniku „rodzaj informacji”. Nauczyciel zapisuje to hasło na tablicy. Następnie inne hasło podaje „pierwsza osoba” z grupy 2, potem „pierwsza osoba” z grupy 3 itd. Kolejne hasła są zatem odczytywane przez uczniów (i zapisywane przez nauczyciela) zgodnie z następującym porządkiem:

- * pierwsza osoba z grupy 1, pierwsza osoba z grupy 2, pierwsza osoba z grupy 3,
- * druga osoba z grupy 1, druga osoba z grupy 2, druga osoba z grupy 3,
- * trzecia osoba z grupy 1, itd.

W odniesieniu do każdego zapisanego na tablicy hasła uczeń wyjaśnia, dlaczego związana z nim informacja jest dla turysty ważna i w jakiej sytuacji może mu być potrzebna. Jeżeli uczeń nie potrafi tego wyjaśnić, nauczyciel zadaje mu pytania naprowadzające, dzięki którym uczeń będzie w stanie samodzielnie ukazać wagę danej informacji. Nauczyciel może też poprosić o wyjaśnienia innych członków grupy, którą reprezentuje odpowiadający uczeń.

Kolejno podawane i zapisywane hasła nie mogą się powtarzać. Ostatecznie na tablicy powinny zostać zapisane wszystkie hasła, wygenerowane przez wszystkie grupy. Po zakończeniu tych działań nauczyciel udziela krótkiej informacji podsumowującej efekt pracy grupowej uczniów. Jeżeli wśród wskazań uczniów zabrakło jakiegoś istotnego rodzaju informacji, nauczyciel wywołuje i moderuje krótką dyskusję, która powinna doprowadzić uczniów do zidentyfikowania brakującego rodzaju informacji.

Nauczyciel, weryfikując zbiór informacji wskazanych przez uczniów, powinien wziąć pod uwagę fakt, że uczniowie mogą być w stanie wygenerować zbiór bardziej ogólny lub bardziej szczegółowy. W tym pierwszym przypadku uczniowie mogą wskazać np.:

- * ogólne informacje o danym obszarze,
- * informacje o konkretnych miejscowościach,
- * informacje najważniejszych walorach turystycznych,
- * informacje o przebiegu szlaków turystycznych,
- * informacje praktyczne.

W tym drugim przypadku z kolei, w ramach „ogólnych informacji o danym obszarze”, uczniowie mogą wskazać informacje dotyczące: historii, geologii, flory i fauny, terenów chronionych, znanych postaci itp. W podobny sposób mogą dokładniej sprecyzować, jakiego rodzaju informacje kryją się za pozostałymi, podanymi wyżej, ogólnie ujętymi kategoriami. Nauczyciel

powinien zatem mieć na względzie, że uczniowie – w zależności od wieku, poziomu wiedzy, zrealizowanych dotąd w szkole przedmiotów itd. – będą w stanie wygenerować zbiory informacji różniące się szczegółowością opracowania (przede wszystkim uczniowie klas „starszych” będą prawdopodobnie w stanie zidentyfikować więcej szczegółowych rodzajów informacji niż uczniowie klas „młodszych”). W związku z tym efekt realizacji tego ćwiczenia może się w poszczególnych klasach różnić. Zadaniem nauczyciela jest zatem zadbanie o to, aby w czasie lekcji uczniowie zidentyfikowali główne rodzaje informacji i – na ile to możliwe – uszczegółowili je lub opatrzyli komentarzem objaśniającym ich „zawartość”.

W dalszej kolejności uczniowie porównują zapisany wspólnie na tablicy zbiór haseł z tym zestawem, który został zapisany przez nauczyciela na bazie własnych doświadczeń uczniów na wcześniejszym etapie lekcji (etap 3, pogadanka). Nauczyciel wraz z uczniami oceniają, czy początkowy stan wiedzy uczniów był kompletny, czy też późniejsza analiza zawartości przewodników – w ramach wykonywanego ćwiczenia – pozwoliła ten stan wiedzy uzupełnić.

W odniesieniu do pytania nr 2 nauczyciel prosi uczniów o przedstawienie odpowiedzi. Uczniowie powinni wskazać takie materiały ilustracyjne jak: mapy terenu, plany miast lub miejscowości, plany obiektów, zdjęcia, rysunki/skice itp. Jeżeli tego nie robią, nauczyciel zadaje pytania naprowadzające. Może przy tym poprosić uczniów, aby raz jeszcze otworzyli przewodniki i „przekartkowali je” w poszukiwaniu innych niż tekst środków przekazu.

W odniesieniu do pytania nr 3 nauczyciel prosi uczniów o przedstawienie odpowiedzi. Uczniowie mówią, czy zaobserwowali jakieś różnice w zawartości czterech rozpatrywanych typów przewodników turystycznych. Nauczyciel może zadawać pytania pomocnicze tego typu:

- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej ogólnych informacji o danym obszarze?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej informacji o walorach/atrakcjach turystycznych?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej informacji o szlakach turystycznych?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej informacji praktycznych?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej map?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają więcej zdjęć?*
- * *Czy któreś przewodniki zawierają wyraźnie więcej pewnego rodzaju informacji?*

Po udzieleniu zadowalających odpowiedzi na trzy rozpatrywane w karcie pracy pytania, nauczyciel zadaje pytanie: *W jaki sposób można szybko wyszukać potrzebną informację w przewodniku turystycznym?* Uczniowie udzielają odpowiedzi. Nauczyciel prowadzi rozmowę do momentu, w którym uczniowie zwrócą uwagę na dwa charakterystyczne elementy występujące w strukturze przewodnika: spis treści oraz indeks. Odnosząc się do tego, nauczyciel zadaje (w porządku wynikającym z wcześniejszych odpowiedzi uczniów) pytania:

- * *Co to jest spis treści i jaką pełni funkcję w przewodniku turystycznym?*
- * *Co to jest indeks haseł i jaką pełni funkcję w przewodniku turystycznym?*
- * *Czym różni się spis treści od indeksu haseł?*
- * *W jakiej sytuacji korzystamy ze spisu treści, a w jakiej z indeksu haseł?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W przypadku problemów z tym związanych nauczyciel stawia dodatkowe pytania, które nakierowują uczniów na właściwą odpowiedź.

Nauczyciel prosi, aby każdy uczeń wziął do ręki jeden przewodnik spośród tych, które były wykorzystane do pracy w grupach. Następnie wydaje kolejno polecenia:

- ✱ *Znajdźcie w przewodniku informacje na temat obszarów chronionych!*
- ✱ *Znajdźcie w przewodniku informacje na temat możliwości noclegu!*
- ✱ *Znajdźcie w przewodniku informację, jaka jest największa miejscowość objęta treścią przewodnika i odszukajcie informacje na jej temat!*

Po wydaniu danego polecenia każdy uczeń stara się samodzielnie wyszukać potrzebną informację. Po tym, jak wszyscy uczniowie wyszukają potrzebną informację (lub po upływie określonego czasu), nauczyciel zadaje pytanie wybranym przez siebie uczniom: *W jaki sposób wyszukałeś/wyszukałaś potrzebną informację?* Uczeń odpowiada. W uzasadnionej sytuacji nauczyciel zwraca się z tym samym pytaniem do innych uczniów lub zadaje pytanie: *Czy można było tę informację odszukać w łatwiejszy lub szybszy sposób?*

Na zakończenie czwartego etapu tej części lekcji nauczyciel dokonuje podsumowania najważniejszych ustaleń związanych z wykonanym ćwiczeniem.

CZEŚĆ KOŃCOWA [czas trwania: 5 minut]

Nauczyciel wraz z uczniami dokonuje podsumowania lekcji. Zadaje pytania odwołujące się do celów lekcji:

- *Co to jest przewodnik turystyczny?*
- *Jakie są rodzaje przewodników turystycznych oraz ich adresatów?*
- *Jakiego typu informacje znajdują się w typowym przewodniku turystycznym?*
- *Dlaczego przewodnik turystyczny pomaga w planowaniu i realizacji wycieczki?*
- *Jak korzystać z przewodnika turystycznego?*

Uczniowie udzielają odpowiedzi. W razie potrzeby nauczyciel uzupełnia podane odpowiedzi.

Nauczyciel zwraca się do uczniów: *Czy macie jakieś pytania?* Po uzyskaniu odpowiedzi nauczyciel, w razie potrzeby, dokonuje stosownego wyjaśnienia niezrozumiałych dla uczniów zagadnień.

Nauczyciel zleca uczniom zadanie domowe, które – z uwagi na charakter lekcji – jest zadaniem „dla chętnych”. Jego treść jest następująca:

Wypożycz z biblioteki dowolny przewodnik turystyczny, który obejmuje obszar, na którym mieszkasz. Przeglądaj go i zapoznaj się z wybranymi informacjami krajoznawczymi: o historii tego obszaru, znajdujących się tam atrakcjach, miejscach wartych odwiedzenia, przebiegających w pobliżu szlakach turystycznych. W czasie wolnym odwiedź – samodzielnie, z rodziną lub z przyjaciółmi – wybrane miejsca i niespiesznie zapoznaj się z nimi.

F. LITERATURA DO OPRACOWANIA PREZENTACJI MULTIMEDIALNEJ

W. Nowotarski, *Typologia przewodników turystycznych i jej uzus w tytulaturze*, „Folia Turistica”, nr 54, 2020, s. 145–164.

http://www.folia-turistica.pl/attachments/article/402/FT_54_2020.pdf

D. Ziarkowski, *Najstarsze polskie przewodniki jako źródła do dziejów turystyki*, [w:] *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*, red. J. Kosiewicz, E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, Akademia Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 265–279.

https://www.academia.edu/28587675/Najstarsze_polskie_przewodniki_jako_%C5%BAr%C3%B3d%C5%82a_do_dziej%C3%B3w_turystyki_in_Z_dziej%C3%B3w_wychowania_fizycznego_sportu_i_turystyki_w_Polsce_i_w_Europie_red_J_Kosiewicz_E_Ma%C5%82olepszy_i_T_Drozdek_Ma%C5%82olepsza_Cz%C4%99stochowa_2016_s_265_279

D. Ziarkowski, *Przewodniki a rozwój nowoczesnej turystyki w XIX wieku*, „Turystyka Kulturowa”, nr 7, 2018, s. 22–42.

<http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/995>

Krzysztof Kaganek, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-8837>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Anna Wilkońska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8351-6907>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Wiesław Aleziak, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0604-7577>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Grzegorz Kromka, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1931-9540>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Paweł Stelmach, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-6732>

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Instytut Przedsiębiorczości i Zarządzania

Rozdział XX

Przykładowe materiały dla nauczycieli do wykorzystania w pracy z uczniami

20.1. Quizy do konceptów edukacyjnych

20.1.1. Quizy służące identyfikacji walorów i atrakcji, form turystyki oraz obiektów krajoznawczych

20.1.2. Quizy służące identyfikacji dyscyplin sportowych oraz obiektów sportowych

20.1.3. Quiz dotyczący bezpiecznego uprawiania turystyki i rekreacji

20.1.4. Quiz dotyczący Polskiego Bonu Turystycznego

20.2. Edukacyjne questy

20.2.1. „Przemierz góry z Koziołkiem Matołkiem”

20.2.2. „Suwalszczyzna – Kraina jak baśń”

20.2.3. „Śladami historii w żydowskim jarze”

20.2.4. Miniquest dla klas I–III – turystyczna zgadywanka z wędrówką po mapie, czyli: Jak wymówić piękno Polski?

20.2.5. „Opowieść rzeszowskiego kupca”

20.3. Edukacyjne gry miejskie i terenowe

20.3.1. „Zakopiańskie wędrówki z Koziołkiem Matołkiem”

20.3.2. „Osobliwości i ciekawostki Sanoka – SANGRA”

20.3.3. „Góralskie Dociekanie”

20.3.4. „Bieszczadzkie Klimaty”

20.4. Walory i atrakcje turystyczne

20.5. Przykłady materiałów interaktywnych z zakresu promocji turystyki

20.6. Interaktywne muzea i przewodniki – źródła/linki

20.7. Polski Bon Turystyczny – informacje praktyczne

W niniejszym rozdziale zawarto materiały, które można wykorzystać do działań z uczniami. Stanowią one przykłady możliwych realizacji. Składają się na nie quizy do konceptów edukacyjnych, które mogą być dowolnie modyfikowane ze względu na wiek uczniów i usytuowanie szkoły, jak i poszerzane o nowe elementy, specjalnie dedykowane na potrzeby uczniów z konkretnej miejscowości/okolicy. Rozdział zawiera też przykładowe gry terenowe i miejskie oraz quizy, traktujące o tematyce turystycznej, wraz z krótką charakterystyką wyjaśniającą rodzaj i charakter gry. Osobną grupę materiałów stanowią informacje na temat źródeł pozyskiwania wiedzy o walorach i atrakcjach turystycznych, prezentacji nowoczesnych technologii stosowanych w turystyce oraz wiedzy o interaktywnych muzeach i przewodnikach. Ze względu na to, że jednym ze specyficznych konceptów edukacyjnych jest bon turystyczny, w rozdziale tym zamieszczono również podstawowe informacje praktyczne o bonie, które przybliżają jego ideę i zasady funkcjonowania.

20.1. Quizy do konceptów edukacyjnych

20.1.1. Quizy służące identyfikacji walorów i atrakcji, form turystyki oraz obiektów krajoznawczych

Poniższe quizy (odpowiednio nr I, II, III) służą identyfikacji walorów i atrakcji, form turystyki oraz obiektów krajoznawczych, znajdujących się w danej miejscowości, sołectwie, gminie, województwie oraz Polsce. Przez odpowiedzi/wypełnianie rubryk, dotyczących występowania danych elementów, następuje ich inwentaryzacja, co później można zamieścić na mapach najbliższej okolicy, a następnie Polski. W toku realizacji quizów pomocne będą prezentacje multimedialne, przedstawiające walory i atrakcje, formy turystyki oraz obiekty krajoznawcze.

QUIZ nr I WALORY I ATRAKCJE TURYSTYCZNE „MAŁYCH OJCZYZN” ORAZ POLSKI

Czy poniższe walory i atrakcje turystyczne występują w twojej miejscowości, w sołectwie/gminie/województwie, w Polsce?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

WALORY I ATRAKCJE TURYSTYCZNE Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Miejscowość	Sołectwo/ gmina/ województwo	Pozostała część Polski
Plaże			
Miejsca do obserwacji dzikiej przyrody/zwierzyny			
Wąwozy np. lessowe			
Jaskinie			
Urwiska			
Zjawiska klimatyczne			
Jesienne ubarwienie drzew			

Gospodarstwa wiejskie/rolne/agroturystyczne			
Zarybione strumienie i jeziora			
Miejsca urodzenia lub domy sławnych ludzi			
Zabytkowe cmentarze			
Kościóły/kapliczki/miejsca kultu religijnego			
Miejsca wczesnego osadnictwa			
Świąta etniczne/odpusty/święta religijne			
Restauracje regionalne/karczmy/niezwykłe restauracje			
Lasy			
Ogrody botaniczne			
Arboretum (ogród dendrologiczny, kolekcja drzew)			
Obiekty geologiczne			
Źródła rzek			
Szlaki piesze górskie			
Szlaki piesze nizinne			
Szlaki turystyczne/rowerowe/kajakowe/konne			
Gorące źródła			
Wyspy			
Jeziora			
Źródła wody mineralnej			
Góry			
Otwarte przestrzenie			
Sady/ogrody/winnice			
Parki narodowe			
Parki krajobrazowe			
Parki rozrywki			
Miejsca na pikniki			
Rzeki			
Wydmy			
Stoki narciarskie			
Miejsca do obserwacji gwiazd			
Miejsca odosobnienia/pustelnie/samotnie			
Punkty widokowe			
Wodospady			
Porywiste odcinki rzek			
Puszcze			
Rezerваты dzikiej przyrody			
Wykopaliska archeologiczne			
Galerie sztuki			
Sklepy z antykami i sztuką ludową			
Miejsca historycznych bitew			
Obiekty przemysłowe (fabryki, stocznie, kopalnie)			
Pasieki			

Warsztaty rzemieślnicze			
Porty			
Uzdrowiska/sanatoria			
Miejsca osobliwości (miejscowe osobliwości)			
Biblioteki (specjalne kolekcje)			
Instalacje wojskowe			
Dziwaczne, opuszczone, tajemne miejsca			
Najbardziej kręte drogi			
Malowidła ścienne (murale)			
Miejsca do zabaw			
Boiska sportowe			
Wieże obserwacyjne			
Planetaria			
Skanseny etnograficzne			
Baseny termalne			
Centra handlowe/galerie			
Plany filmowe			
Teleskopy/obserwatoria astronomiczne			
Sklepy z pamiątkami			
Posągi i rzeźby			
„Coś” wyjątkowego/niespotykanego			
Wiatraki			
Skanseny kolejowe, kolej wąskotorowa, muzea kolejowe			
Uniwersytety/szkoły wyższe/uczelnie			
Obiekty typu ZOO/hodowla zwierząt			
Teatry/kina/opera/operetka			
Studia filmowe			
Strefy przemysłowe/ekonomiczne			
INNE WALORY I ATRAKCJE (dodaj swoje propozycje)			

QUIZ nr II

FORMY TURYSTYKI, W TYM AKTYWNEJ/KWALIFIKOWANEJ I SPECJALISTYCZNEJ ORAZ INNE AKTYWNOŚCI I WYDARZENIA

Czy poniższe formy turystyki aktywnej/kwalifikowanej i specjalistycznej oraz inne aktywności i wydarzenia występują w twojej miejscowości, w sołectwie/gminie/województwie, w Polsce?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

FORMY TURYSTYKI AKTYWNEJ/KWALIFIKOWANEJ I SPECJALISTYCZNEJ ORAZ INNE AKTYWNOŚCI I WYDARZENIA Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Miejscowość	Sołectwo/ gmina/ województwo	Pozostała część Polski
Turystyka piesza nizinna			
Turystyka piesza górską			
Turystyka kajakowa			
Turystyka rowerowa/kolarska			
Turystyka żeglarska			
Turystyka narciarska			
Turystyka konna			
Turystyka motorowodna			
Turystyka motorowa			
Turystyka podwodna/nurkowanie			
Turystyka powietrzna/paralotnictwo/baloniarstwo			
Rafting/spływy tratwami			
Zawody i turnieje piłkarskie			
Zwiedzanie historycznych miejsc/domów			
Festiwale historyczne			
Festiwale muzyczne			
Pokazy i widowiska			
Parady			
Pokazy tańców ludowych			
Wyścigi i wycieczki rowerowe			
Turnieje rycerskie			
Festyny przedświąteczne			
Festiwale/imprezy kulinarne			
Pokazy sztuki ludowej			
Zwiedzanie gospodarstw wiejskich/rolnych			
Zawody wędkarskie			
Wystawy/plenery fotograficzne			
Wyścigi (np. samochodowe, konne)			
Święta religijne			
Wystawy/święto kwiatów			

Imprezy sportowe/biegowe/tenisowe			
Festyny plenerowe			
Wyścigi psich zaprzęgów			
Występy tanecznych zespołów ludowych			
Przedstawienia/inscenizacje kostiumowe			
Zwiedzanie przetwórci produktów rolnych			
Zwiedzanie zakładów przemysłowych			
Pokazy zwierząt			
INNE FORMY I AKTYWNOŚCI (dodaj swoje propozycje)			

QUIZ nr III

AKTYWNE KRAJOZNAWSTWO (NAJCIEKAWSZE OBIEKTY TURYSTYCZNE)

**Czy poniższe obiekty krajoznawcze znajdują się w twojej miejscowości,
w sołectwie/gminie/województwie, w Polsce?**

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

OBIEKTY KRAJOZNAWCZE (należy wpisać do rubryki poniżej jak największą liczbę obiektów krajoznawczych i turystycznych i zweryfikować wiedzę wśród uczniów, czy znajdują się one w miejscowości/sołectwie/gminie/województwie/Polsce) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Miejscowość	Sołectwo/ gmina/ województwo	Pozostała część Polski
Zamki			
Pałace			
Parki, ogrody			
Jaskinie			
Rezerваты			
Historyczne miejsca			
Kopalnie			
Stare miasta			
Kościóły, cerkwie			
Puszcze			
Miejsca martyrologii			
INNE NAJCIEKAWSZE OBIEKTY (dodaj swoje propozycje)			

20.1.2. Quizy służące identyfikacji dyscyplin sportowych oraz obiektów sportowych

Poniższe quizy (nr IV i V) służą identyfikacji dyscyplin sportowych oraz obiektów sportowych. Przez odpowiedzi/wypełnianie rubryk, dotyczących dyscyplin sportowych (nr IV), uczniowie weryfikują znajomość bardziej znanych, ale i mniej znanych dyscyplin sportowych. W dalszej kolejności można omawiać bardziej szczegółowo daną dyscyplinę, np. sprzęt potrzebny do jej realizacji, zasady uczestnictwa, regulaminy itp. W przypadku obiektów sportowych (nr V i VI) uczniowie zapoznają się z różnymi obiektami sportowymi, a w dalszej kolejności można omawiać, dla jakich dyscyplin sportowych przeznaczony jest dany obiekt, jaka jest jego lokalizacja, jaką rangę ma dany obiekt (np. o znaczeniu lokalnym, międzynarodowym) itp. W dalszej kolejności następuje inwentaryzacja obiektów i sytuowanie ich w najbliższej okolicy miejsca zamieszkania, co następnie można zamieścić na stosownych mapach gminy, powiatu, województwa, a finalnie Polski. W toku realizacji quizów pomocne będą prezentacje multimedialne, przedstawiające i charakteryzujące dyscypliny sportowe i obiekty.

QUIZ nr IV DYSCYPLINY SPORTOWE

Czy znasz sportowe dyscypliny olimpijskie?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

SPORTOWE DYSCYPLINY OLIMPIJSKIE (należy wpisać do rubryki poniżej jak największą liczbę sportowych dyscyplin olimpijskich i nieolimpijskich, a także przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnościami i zweryfikować ich znajomość wśród uczniów) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Tak	Nie
Piłka nożna		
Piłka siatkowa		
Amp futbol		
Lekkoatletyka		
Szermierka		
Curling		
Hokej na trawie		
Futsal		
Ringo		
Pływanie		
Narciarstwo		
Żeglarstwo		
Monoskiing		
Piłka ręczna		
Judo		
Wioślarstwo		
Kolarstwo		

Gimnastyka artystyczna		
Saneczkarstwo		
Tenis		
Szachy		
INNE SPORTY (dodaj swoje propozycje)		

QUIZ nr V

OBIEKTY SPORTOWE O DUŻYM POTENCJALE TURYSTYCZNYM

Czy znasz polskie obiekty sportowe?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

OBIEKTY SPORTOWE (należy wpisać do rubryki poniżej jak największą liczbę obiektów sportowych o dużym potencjale turystycznym występujących w Polsce i zweryfikować ich znajomość wśród uczniów) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Tak	Nie
Gdańsk, Sopot Ergo Arena		
Centralny Ośrodek Sportu – Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale		
Kraków Tauron Arena		
Wielka Krokiew im. Stanisława Marusarza – Zakopane		
Stadion PGE Narodowy – Warszawa		
Łódź Atlas Arena		
Arena Lodowa Tomaszów Mazowiecki		
Hala widowiskowo-sportowa Spodek – Katowice		
Narodowy Stadion Rugby – Gdynia		
Stadion Śląski – Chorzów		
INNE OBIEKTY (dodaj swoje propozycje)		

QUIZ nr VI

OBIEKTY TURYSTYCZNE DOSTOSOWANE DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Czy poniższe obiekty turystyczne dostosowane dla osób z niepełnosprawnościami znajdują się w twojej miejscowości, w sołectwie/gminie/województwie, w Polsce?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

OBIEKTY TURYSTYCZNE DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI (należy wpisać do rubryki poniżej jak największą liczbę obiektów turystycznych dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami i zweryfikować wiedzę wśród uczniów, czy znajdują się one w miejscowości/sołectwie/gminie/Polsce) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Miejscowość	Sołectwo/ gmina/ województwo	Pozostała część Polski
Kopalnia soli w Wieliczce			
Pałac w Łańcutie			
Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie			
Zamek w Malborku			
Muzeum Kinematografii w Łodzi			
Jura Park Krasiejów			
Kopalnia Guido w Zabrze			
Muzeum Piernika w Toruniu			
Muzeum Dobranocek w Rzeszowie			
Muzeum zabawek w Kudowie-Zdroju			
Energylandia w Zatorze			
INNE NAJCIEKAWSZE OBIEKTY (dodaj swoje propozycje)			

20.1.3. Quiz dotyczący bezpiecznego uprawiania turystyki i rekreacji

Poniższy przykładowy quiz (nr VII) dotyczy bezpiecznego uprawiania turystyki i rekreacji. Przez odpowiedzi na pytania uczniowie zapoznają się problematyką oraz zasadami bezpiecznego uczestnictwa w turystyce i rekreacji. Mogą również dodawać swoje pytania, uzupełniając odpowiednio quiz. W dalszej kolejności następuje weryfikacja odpowiedzi oraz można poddać szczegółowej analizie wypełniony arkusz, omawiając przy tej okazji zasady uprawiania i bezpieczeństwa różnych form turystyki, oraz identyfikować i omawiać zagrożenia dla turystów występujące np. w górach czy nad wodą. W toku realizacji quizu pomocne będą prezentacje multimedialne, przedstawiające i charakteryzujące np. warunki pogodowe panujące w górach i nad wodą, jak również działalność służb ratowniczych: GOPR, TOPR, WOPR, a także przedstawiające sprzęt ratowniczy itp.

QUIZ nr VII BEZPIECZNA TURYSTYKA

Czy znasz zasady bezpiecznej turystyki?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

ZASADY BEZPIECZNEJ TURYSTYKI GÓRSKIEJ I WODNEJ (poniżej przedstawiono przykładowe pytania/zagadnienia) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Tak	Nie
Czy GOPR to organizacja niosąca ratunek w górach?		
Czy warto zabrać apteczkę medyczną na wędrowkę?		
Czy lawina występuje tylko zimą?		
Czy nr telefonu 603 100 100 to numer WOPR-u?		
Czy w lecie trzeba zabierać kurtkę w góry?		
Czy klapki w górach to właściwe obuwie?		
Czy kąpiel po zmroku w akwenu wodnym jest bezpieczna?		
Czy zmrok zapada szybciej w górach?		
Czy czapka chroni przed słońcem?		
Czy żmije występują w Polsce?		
Czy temperatura wody ma znaczenie dla bezpiecznej kąpieli?		
Czy skakanie do wody, której nie znamy, jest bezpieczne?		
Czy duży wiatr w górach stanowi zagrożenie dla turysty?		
Czy w górach rzadko zmieniają się warunki atmosferyczne?		
Czy mapa ułatwia wędrowanie?		
Czy trzeba zadbać o kondycję przed wyruszeniem w góry?		
Czy pływanie w wodzie pod wpływem alkoholu jest bezpieczne?		
Czy pojęcie „raki” związane jest z turystyką wodną?		
Czy tzw. czołówka jest dobrą latarką do wędrowki nocą?		
INNE PYTANIA (dodaj swoje propozycje)		

20.1.4. Quiz dotyczący Polskiego Bonu Turystycznego

Poniższy quiz (nr VIII) służy wygenerowaniu wiedzy uczniów na temat bonu turystycznego. Przez odpowiedzi na pytania uczniowie zapoznają się z tematyką bonu, uświadamiają sobie ważność tego typu przedsięwzięć, a także przyswajają zasady korzystania z niego. W toku realizacji quizu pomocne będą prezentacje multimedialne, przedstawiające zagadnienia związane z bonem turystycznym.

QUIZ nr VIII

POLSKI BON TURYSTYCZNY I POBUDZANIE BIZNESU TURYSTYCZNEGO

Czy znasz się na bonie turystycznym?

W poszczególnych komórkach każdego wiersza wpisz TAK albo NIE.

ISTOTA I ZASADY KORZYSTANIA Z POLSKIEGO BONU TURYSTYCZNEGO (poniżej przedstawiono przykładowe pytania/zagadnienia związane z bonem turystycznym) Dobór i kodowanie treści na poziomie percepcji klas I–III, IV–VIII	Tak	Nie
Czy można płacić bonem za granicą?		
Czy wartość bonu wynosi jednorazowo 300 PLN?		
Czy bon to dokument papierowy?		
Czy bonem można płacić wielokrotnie?		
Czy świadczenia w bonie na dzieci z niepełnosprawnościami są wyższe?		
Czy można zapłacić bonem w hotelu?		
Czy bon turystyczny przysługuje na każde dziecko?		
Czy można płacić bonem za kolonie?		
INNE PYTANIA (dodaj swoje propozycje)		

20.2. Edukacyjne questy

Słowo **quest** pochodzi z języka angielskiego i oznacza poszukiwanie. Questing jest formą aktywności powstałą w latach 90. XX w. w Stanach Zjednoczonych. Forma ta jest młodsza od gier miejskich i terenowych, jednak jej korzeni można także szukać w skautingu. Pierwsze questy z prawdziwego zdarzenia pojawiły się w USA w ramach programu Dolina Questów (*Valley Quest*). Za quest uważano wtedy wierszowane zagadki, zadania i schematyczne mapy, umożliwiające odnalezienie określonych miejsc. Questing ma łączyć w sobie zwiedzanie, aktywny wypoczynek i przekazywać wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego oraz walorów przyrodniczych regionu oraz innych atrakcji. W questach gracze poruszają się po terenie/mieście dzięki swojej inteligencji i spostrzegawczości, ich zadaniem jest rozwiązywanie zagadek postawionych na ich trasie, dlatego nazywa się je „wyprawami odkrywców”. Quest to nieoznakowany krótki szlak, którym można wędrować, kierując się informacjami zawartymi w wierszowanych wskazówkach. Punkty na trasie odnajduje się przez znalezienie odpowiedzi na zagadkę i wyszukanie w terenie miejsca, które jej odpowiada. Zwieńczeniem tego typu trasy jest zwykle jakiś „skarb”. Dotarcie do kolejnych fragmentów trasy questa jest zależne od umiejętności i inwencji, ale też zaangażowania uczestników. Pomimo tego że trasa questingu biegnie przez charakterystyczne punkty, jest ona zazwyczaj wytyczana w terenach, które nie są zbyt popularne turystycznie, co ma celu wzbudzenie zainteresowania turystów terenami na ogół niekomercyjnymi i mniej popularnymi. Questy można podzielić na trzy kategorie: historyczne, naturalne i kulturowe. Poniżej przedstawiono wybrane questy.

20.2.1. „Przemierz góry z Koziołkiem Matołkiem”

Quest zrealizowany dla kolonistów Caritas Diecezji Sosnowieckiej w lipcu 2015 r. w Zakopanem

autorka: Anna Żywczak

Cześć dzieciaki, jak się macie? Czy Wy moją postać znacie? Ja Koziołek mądra głowa błąkam się po całym świecie, aby dojść do..... Przemierzyłem wszechświat cały, 120 przygód miałem, Nazywali mnie Matołkiem. Lecz dlaczego? Nie wiedziałem. Byłem w Chinach, na księżycu, lecz to inny był krajobraz. Tutaj góry są wysokie, czy ich nazwę poznam od Was? Napiszcie w jakich górach się obecnie znajdujecie Przemierzmy Zakopane, odkryjemy nowe szlaki Nie lękajcie się dzieciaki, będę z Wami w razie draki. Posłuchajcie mych wskazówek i użyjcie mądrych główek. Me zagadki rozwiązujcie i ze sobą współpracujcie.	Ale... zanim wyruszymy w drogę, nazwij proszę swą załogę. Miejsce na podanie nazwy grupy Jeśli grupa już nazwana i kanapka spakowana Ruszać w trasę z swym okrzykiem, będę Twoim przewodnikiem. Wymyślcie okrzyk/hasło swojej grupy Czy Wy wiecie kim ja jestem? Skąd pochodzę, co tu robię? Już wyjaśniam, a Wy wszystko zapisujcie prędko w głowie! Napisz proszę jaki jestem, co wyróżnia mnie wśród tłumu, czy spodenki mam niebieskie i czy dużo mam rozumu? Wypiszcie wszystko co Wam się kojarzy z Koziołkiem Matołkiem Kto odpowie na pytanie- z jakiej bajki się tu wzięłem Podaj proszę pełny tytuł i kto książki jest autorem. Jak już zgadłeś to wypada Ci coś więcej o nim wiedzieć Bardzo lubił podróżować, nie mógł długo w miejscu siedzieć. On odwiedził Francję, Rosję, choć uwielbiał Zakopane Jego imieniem muzeum w willi Opolanka jest zwane. Lubił spędzać czas z młodzieżą i dbał o ich wykształcenie. Dawał narty biednym dzieciom, stworzył wielkie wydarzenie.	Od tej pory dzięki niemu, tu narciarskie są zawody Co rok każdy chciałby zdobyć Kozła puchar i nagrodę. Wyniki poniższych działań ważną liczbę ukrywają, która powie Ci ile lat te zawody tutaj trwają. Odnajdź teraz numer domu w którym mieszkasz na <u>Harendzie</u>. Policz ile dni ma tydzień, pomnóż przez sześć, dodaj w rzędzie. <u>Harenda</u> Miejsce na numer domu ZAKOPANE To nie koniec mej zagadki, skomplikuję jeszcze trochę Gdy odejmiesz cyfrę 1, wynik gotów, masz radochę? + (..... x 6) - 1 = Nr domu dni wynik tygodnia Teraz pora na zadania, które Kozioł przygotował W każdym z nich mój przyjacielu zagadkę dla Ciebie schował. 1. Z czego słynie Zakopane? Uruchomcie swoje główki A zgadnięcie że najdłuższą tu ulicą są.....
2. Skakał na niej Adam Małysz i inni skoczkowie Czy nazwę największej skoczni (w Zakopanem) ktoś mi z Was podpowie? 3. Jaki to park narodowy w tych obszarach się znajduje? Jeśli ktoś z Was coś wie o tym niech odpowie! tu wpisuje 4. Będę ja również pełen zachwytu Jeśli podacie nazwę najwyższego w Tatrach, a zarówno w Polsce szczytu. Szczyt ma nazwę krótką, chociaż jest wysoki I wierzchołkiem prawie przebija obłoki. 5. Kolejna zagadka ciekawa dlatego, że będę Cię pytał o zwierzę, kolego. Ma białe futerko, widać je na łąkach, Choć pasie się w stadzie, czasem się zabłąka. Jak się masz Przyjacielu? Czy z sił nie opadasz? I sprytnie na moje zagadki odpowiadasz? 6. Jesteś w Zakopanem, tu są szczyty, hale, Czy wiesz jak się nazywają mieszkańcy gór? To.....! 7. Skoro tu już jesteś, to wiedzieć wypada Z czego się prawdziwy strój góralski składa.	8. Regionalny przysmak tutaj wszyscy dobrze znają, to ser owczy, kto wie jak go mieszkańcy nazywają? 9. A teraz zagadka z kategorii muzycznej Instrument ten, choć nieduży, ale brzmi prześlicznie. Ma cztery struny, smyczek z drewna jest zrobiony Ich dźwięk bardzo często umila te strony. 10. Zaszedłeś daleko, składał swe ukłony, Teraz powiedz czy wiesz, czym góralski kapelusz jest przyozdobiony. Na koniec wędrówki ja mam pomysł taki Chcę mieć z Wami zdjęcie, znajdźcie mnie dzieciaki! Wytyś wyobraźnię, poznasz mnie po brodzie Najmniejszym zdjęcie z chęcią dziś nagrodzę. Zróbcie sobie kreatywne zdjęcie z Koziołkiem Matołkiem (zdjęcie również podlega ocenie). Dziękuję za pomoc w odkrywaniu tych atrakcji Gratuluje i życzę udanych wakacji! 	Quest MAŁI Wielcy Odkrywczy Zakopane Przemierz góry z Koziołkiem Matołkiem Koziołek Matołek przemierza świat w poszukiwaniu miejsca, gdzie kują kozy. Tym razem dotarł do Zakopanego. Zaprasza wszystkie dzieci do towarzyszenia mu podczas wyjątkowych wędrówek i przeżycia niezapomnianych przygód. Dla śmiazków, którzy pomogą mu rozwiązać wszystkie zadania przygotował specjalne nagrody.

20.2.2. „Suwalszczyzna – Kraina jak baśń”

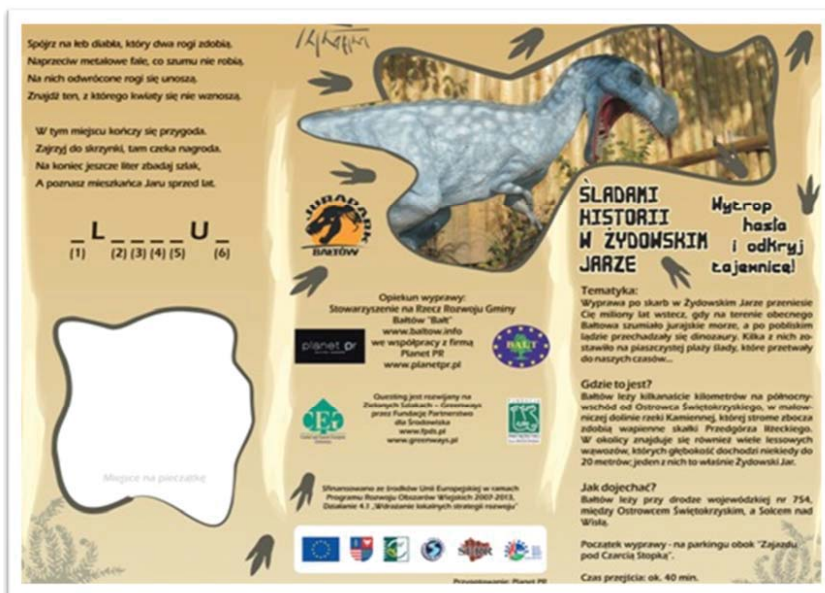
Quest pt. „SUWALSZCZYZNA. Kraina jak baśń”

Źródło: http://questing.pl/wp-content/uploads/2011/08/na_strone_suwaliszczyzna1.jpg (10.02.2021).

20.2.3. „Śladami historii w Żydowskim Jarze”

Quest pt. „Śladami historii w Żydowskim Jarze”

Źródło: http://img.national-geographic.pl/uploads/pics/ulotka_Baltow__1_.jpg (10.02.2021).

20.2.4. Miniquiest dla klas I–III – turystyczna zgadywanka z wędrówką po mapie, czyli: Jak wymówić piękno Polski?

**Turystyczna zgadywanka z wędrówką po mapie, czyli:
Jak wymówić piękno Polski? I aby było bezpiecznie!**

autor: Krzysztof Kaganek

Jest piękna kraina nad rzeką **WISŁĄ**
Co sercu Polaków jest bardzo bliską
Wędrujesz po niej często, jest w niej **PUSZCZA SOLSKA**
Jak nazywa się Ojczyzna? To jest nasza... **POLSKA**

Na krótkie i długie turystyczne wypad
Bardzo dobre są zawsze ojczyste **BIESZCZADY**
Spotkasz tu zimą dużo śniegu i czasem jest wietrznie
Należy zatem pamiętać by było... **BEZPIECZNIE**

Kąpiel na wakacjach, każdy to powie
Wpływa na rozrywkę, kondycję i **ZDROWIE**
Jednak warto, abyśmy wszyscy w głowie mieli
Przebywając nad wodą... **ZASADY KĄPIELI**

Na turystykę i rekreację olbrzymia jest moda
Ważnym elementem jest tutaj **PRZYRODA**
Więc pamiętaj turysto! Oprócz tej mody
Niezbędna jest również... **OCHRONA PRZYRODY**

Atrakcji bez liku jest na całym świecie
Lecz czy słyszałeś o tych, co są w Twym **POWIECIE?**
Weź Mamę i Tatę, zwiedź najbliższe miasto
Jak to się nazywa, właśnie... **KRAJOZNAWSTWO**

20.2.5. „Opowieść rzeszowskiego kupca”

Quest pt. „Opowieść rzeszowskiego kupca”

opracowanie:

Wydział Promocji i Współpracy Międzynarodowej
Urzędu Miasta Rzeszowa
przy współpracy z firmą Planet PR

Gdzie to jest?

Rzeszów to ponad 200-tysięczne miasto, stolica województwa podkarpackiego, siedziba władz diecezjalnych, największy ośrodek przemysłowy, handlowo-usługowy, akademicki i kulturalny w południowo-wschodniej Polsce. Położony jest nad rzeką Wisłok, która w okolicach Tryńcy, na północ od miasta wpada do Sanu. W Rzeszowie spotykają się dwie krainy geograficzne – równinna, lesista Kotlina Sandomierska i pięknie ukształtowane, pagórkowate Pogórze Karpackie. Dogodne położenie miasta na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych oraz bliskość południowej i wschodniej granicy (ok. 90 km od granic z Ukrainą i Słowacją) stanowią o jego znaczeniu jako ważnego węzła komunikacyjnego, sprzyjają rozwojowi gospodarki, handlu i turystyki.

Jak dojechać?

W Rzeszowie krzyżują się międzynarodowe trasy: E-40 – z Drezna do Lwowa i Kijowa, E-371 – z Gdańska przez Warszawę, na Słowację i południe Europy, a także drogi krajowe nr 9 i nr 19, łączące kraje skandynawskie i nadbałtyckie z państwami Europy środkowo-wschodniej oraz magistrala kolejowa E-30.

Samochodem: do Rzeszowa można dojechać drogą krajową nr 9 (Rzeszów-Warszawa) i 19 (Rzeszów-Lublin). Poza tym obecnie trwa budowa autostrady A4 biegnącej od Drezna przez Wrocław, Kraków i Rzeszów do Kijowa.

Podziemiem: obecnie Rzeszów jest podkarpackim węzłem kolejowym i posiada bezpośrednie połączenia m.in. z: Gdańskiem, Kijowem, Lwowem, Szczecinem, Warszawą, Wrocławiem i Zieloną Górą.

Samolotem: w odległości 7 km od centrum Rzeszowa znajduje się międzynarodowe lotnisko Rzeszów-Jasionka.

Początek questu:

Punkt Informacji Turystycznej, przy wejściu do Podziemnej Trasy Turystycznej, Rynek 26

Czas przejścia questu: ok. 1 godziny

Opiekun questu:

Wydział Promocji i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Rzeszowa, Rynek 11, 35-064 Rzeszów, Tel. +48 17 875 47 63

Projekt przygotowany przez Wydział Promocji i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Rzeszowa www.rzeszow.pl przy współpracy z firmą Planet PR www.planetpr.pl

Fot. Tadeusz Poźniak

www.questing.pl

Questing

Pora ruszyć na poszukiwania!

Opowieść
rzeszowskiego kupca

 rzeszów
stolica innowacji

Opowieść rzeszowskiego kupca - START

Dzisiaj spędzisz ze mną na tropach przygody
Śladami kupców rzeszowskich. Król, szlacheckie rody
Ceniły nasze towary i uczciwość wielką.
Pytasz: skąd o cechu kupieckim wiedzę czerpie wszelką?
Otoż – sam jestem kupcem, znam ten fach lat wiele.
Ale czas już na nas, Drodzy Przyjaciele!

W Podziemnej Trasie Turystycznej droga się zaczyna,
Gdzie Punkt Informacji. Ponoć beczkę wina
Znaleziono w podziemiach przy pracach badawczych.
Co to był za trunek! Dziś się nie uświadczy
Takich cudów, smaków, zabaw z dziewczętami...
Ale ciii! Godzina młoda, gorńmy za skarbami!

Wyjdź z Informacji, skręć w lewo, przez schody krok śmiały
Przenieś Cię naprzeciwko wejścia do Ratusza. Tu się znajdowały
Przed wojną niskie, piękne kamienice, przez Niemców zburzone
W 1941 roku. Całe zapelnione
Rodzinami kupców, warsztatami i towaram wszelkim;
Nieodmiennie panował tu rozgardiasz wielki.

Dziś budynek zobaczysz na widokówkach, zdjęciach pierwszej klasy
Przy wejściu do Podziemnej Turystycznej Trasy.
Stały tu sklepiki: metry sukna, rękawiczki, stroje
Kupowałem tu niegdyś dla małżonki swojej.

Usiądź gdzieś na schodku (jeżeli jest sucho)
I na ciekawostki nastaw swoje ucho.
O tej okolicy powiedzieć Ci muszę,
Że w rynku od wczesnego rana, zaraz pod Ratuszem
Gromadzili się dawni kupcy, na jarmark przybyli.
Z resztą cechowych mistrzów lwia część stanowili

Sredniowiecznego mieszczaństwa całego Rzeszowa,
Który w 1354 r. hojnie tu lokował
Na prawie magdeburskim król Kazimierz Wielki.
Kwitło tu wtedy rzemiosło, także handel wszelki.
Nie brakło na targu nabiału, różnych sztuk mięsiwa
Oraz owoców, warzyw, trunków i pieczywa.

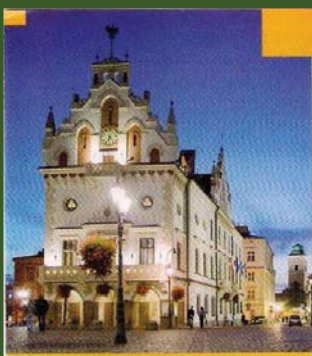
Początek i koniec targów znaczył dzwiek Ratuszowego D^a — U. —
 „Rynek był furmankami cały przepełniony –
 Na nich chłopcy przewozili swój towar. Także kramy żydowskie,
 Stragany z wytworami wszelkiego rzemiosła...
 Byli i oszuści; do gry w karty w każdej wolnej chwili
 Miejszcowych hazardzistów niecznie tu kusili.
 Gwarno było i wesoło...” – kilkaset lat później tak poeta wzdycha –
 Stanisław Jachowicz, polski bajkopisarz.

Spójrz na Ratusz; siedzibę swoją w nim od wieków miały
Władze miasta. Dzisiejszy wspaniały
Gmach niepodobny jest do budowli, co tu niedgdy stała –
W większości drewniana i wyraźnie mała.
Zwróć uwagę na bryłę Ratusza. Otu masz przed sobą
Zabytek architektury, który jest ozdobą
Od kilkuset lat dla całego miasta. Stała tu w pierzei
(która dziś, jak widać, wcale nie istnieje).
Czy wiesz, której ściany Rynku strzelał tu co dnia
Ciąg kamienic, o którym mowa? To strona zachodnia.

W prawym rogu zobaczysz tablicę;
 Podejdź do niej i zapisz na Quesście takie tajemnice:
 Budynek według projektu S¹⁵ _____ 7 _____ (tablica to powie)
 Nowy, N⁹ _____ wystroił ma po przebudowie.
 Teraz zapisz, w którym roku o Ratuszu dane
 Po raz pierwszy w księgach były wzmiankowane: _____
 Dodaj wszystkie liczby: _____ + _____ + _____ + _____ = _____
 oraz te z wyniku: _____ + _____ = _____
 Czy masz już wszystko w swoim notatniku?

Stań na rogu Ratusza, twarzą do tablicy,
Miej ją po lewej stronie. Stąd prosto odliczyć
Musisz liczbę kroków z rachunku Twójego.
Widzisz następną tablicę? To dla Słowackiego
Dar jest od Rzeszowian, co aż tak kochają
Artystów wszelakich, że im wystawiają
Podpiskę wmurowywaną w domy na tablicach;
(Nazwisko wieszczą nosi także publika ulica).
Stojąc przodem do tablicy okrzysz Ratusz z prawej swojej strony,
Aż ujrzysz kamienie nr 3 – podejdź szybko do niej.

Dumnie się rozsiadła, albowiem przy Rynku
To jeden z najpiękniejszych mieszkalnych budynków.

W niej stoją najstarsze kamieniczki piękne.
(Za sobą masz północną ścianę rynku; wschodnia – spójrz na lewo).
Przypatrz im się bliżej, bo jednorodnego Wyglądu nie prezentują te rzeszowskie domy.
Każdy ciąg kamienic w innym postawiony Artystycznym porządku. Ornamenty, kształty

Pozwalają odczuć klimat niezatarty
Dawnych lat, o których świadczą drobiazgi rozliczne,
I różne detale architektoniczne.

Czas odwiedzić garncarza, mojego kompana.
Kiedy targ na placu – zachwalał tu od samego rana
Swoje towary. Idź na róg rynku, pomiędzy dwa domy,
By znany Ci już 15 numer minąć z prawej strony;
W dół uliczką ruszaj. Po prawej w oddali
Wyobraź sobie miejsce, gdzie się spotykali
Garncarze z okolicy. Ich towary wszelkie
Można tu było dostać za grosze niewielkie.

Wyobraź to sobie, lecz idź w inną stronę:
W dół za Teatrem „Maska”; herb miasta wkrótce wyłoni
Na dwóch słupach pełnych ogłoszeń z Twojej lewej strony.
Historię oficjalnego herbu Ci opowiem; dziś na nim się mieści
Biały kawalerski na polu niebieskim.
Kiedyś tło jego czerwone być miało, tak jak narodowe
Barwy. O to historyczne, a więc naukowe
Dysputy w latach 20. tutaj rozgorzały.
Trwają one do dzisiaj tak jak dawniej trwały,
Choć w 1975 r. przywrócenie starego herbu miasta
Sprawiło, że klótnia na chwilę przygasa.

Zapamiętaj kształt herbu, to znak w Twojej drodze.
Czas jednak na nowe wyzwania; w mąg, na jednej nodze
Skręć za drugim słupem w lewo, następnie schodami
W dół ruszaj. Policz je dokładnie (); oto już przed nami
Budynek z pierwszą literą alfabetu;

Podejdź do niego, ustaw się doń przodem
I rachunek wykonaj prędko, mimochodem:
Liczba słupów z ogłoszeniami z liczbą schodów razem pomnożone
 $\times =$
Powiedz Ci, ile kroków zrobić w prawą stronę.

Odpowiedz na pytanie (z tablicy po stronie lewej
Spogląda ono zresztą i w gmachu na Ciebie):
„Z czego murowano ową synagogę?” – toż to N,
racja!
Gdy odgadniesz, prędko pod literę wracaj.

Stojąc doń przodem, zerknij za róg nad nazwą ulicy;
Widzisz cyfrę ? Tyle kroków w lewo musisz tu odliczyć.
Doszedłeś do tablicy ku pamięci Żydów mordowanych
W czasie Holokaustu. Tekst nań wypisany
Uzupełnij, by dawał się odczytać zupełnie bez trudu:
„Bym mógł i nocą oplakiwać zabitych, córy
mojego ludu”.

Synagoga Staromiejska powstała w 1610 r., a jej murowany,
Gmach (plamkami cegieł z lekka przetykany),
Ma formę renesansową, na planie kwadratu.
W zachodnio-północnym rogu oblicze swe światu
Ukazuje mała z zębem gzymsu baszta –
Ku obronie grodu dzielnie tu wyrasta.

Stań tyłem do tablicy i spójrz w prawą stronę –
Widzisz wysokie latarnie, ciągiem ustawione?
Ostrożnie przejdź przez jezdnię, ku lampie ostatniej
Ruszaj. Po drodze z prawej strony na przestrzeń się natkniesz:
To dawny plac, gdzie groby i warsztat rzeźnika;
Stały dawniej; ot, historia taka...
Dziś samochodami zastawiono to miejsce. Popatrz, co wskazuje
Czubek ostatniej latarni – przy niej się znajdujesz.

To Synagoga Nowomiejska, która zbudowana
Została na przełomie XVII i XVIII w. z przyzwoleniem pana
Hieronima Andrzeja Lubomirskiego.
Dokumenty nazwisko architekta-Włocha, mistrza Belottiego
Wspominają także; był on w tamtym czasie
Budowniczym i projektantem synagogi właśnie.
Choć nie znamy daty świątyni oddania,
Wiemy, że do obrony także była używana.

Odwróć się doń tyłem i idź prosto drogą;
Nie schodź z niej do chwili, aż ujrzysz przed sobą
Rzeźbę, co kształtem ucho przypomina, i stań przed pomnikiem

Wdzięczności Armii Radzieckiej; tu Twym przewodnikiem
Będzie sierp w kamieniu wykuty. Tyłem stań do niego –
Twój kierunek ścieżką do góry żywopłot naprzeciwko
wskazuje, Kolego!
Ktoś go tutaj specjalnie tak zmyślnie posadził,
By Cię w górę szlakiem zielonym poprowadził.

Dojdziesz do słupa z rzeszowskim herbem; wiesz już o nim sporo;
Strzeż tej wiedzy skrzętnie, będzie Twą podporą
W poszukiwaniu skarbu! Chodnik Cię powiedzie
Ku dwóm okrągłym oknom; widać je na przedzie.

Oto na ulicę wchodzisz Kopernika; czy już z prawej strony
Widzisz latarenki do budynków przymocowane?
Są na nich numery domostw; na swojej karteczce
Zanotuj je skrzętnie (5 i); przydadzą się jeszcze
Przy innej zagadce. Płynęła tu rzeka dawniej Mikośką ją zwano.
Droga Twoja biegnie wzdłuż ulicy, prosto – więc podążaj za nią.

Za jakąś chwilę z prawej strony ujrzysz ulicę Okrzei, dzielnicę
mieszkalną.

Jeśli będziesz miał szczęście, usłyszysz genialną,
Cicho płynącą melodię. Muzyczna zachęta
Dochodzi z okien, gdzie orkiestra dęta
Wytrwale, do skutku ćwiczy swą muzykę
W Żydowskim Domu Kultury. Tak tę kamienicę
Nazwano przed wojną, gdy kupiec z Rzeszowa
Placówkę dla swej gminy tutaj ufundował.

Idąc dalej ulicą Kościuszki do skrzyżowania, posłuchaj o
miarach, jakich używano
W kupieckich realiach, gdy jeszcze nie znano
Dzisiejszych jednostek. Łokieć to miara długości –
W XIII w. w Polsce już zagościł.
Równy był dwóm stopom, sążnia trzeciej części,
Centymetrów w sobie aż 60 mieścił.
Kolejna miara to postaw – jednostka długości
Do mierzenia tkanin. Tutaj rozbieżności
Jest więcej: postaw miewał od 27 do 62 łokci. Do sypkich
towarów

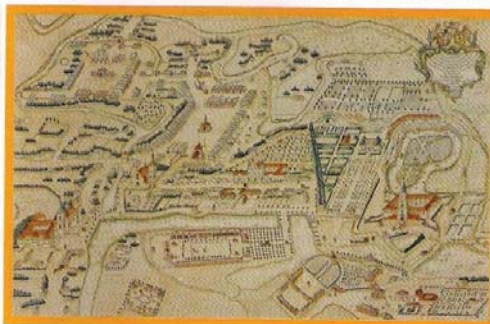
Były korce i kwarty; do mniejszych pomiarów
Używano korczyków, garnców, miar, ćwiertni – a jakże!
Warto wiedzieć, że kwartą do zboża odmierzano także
Pojemności płynów – wina albo piwa.
(Była ćwiercią garńca, sama się dzieliła
Na cztery kwaterki). Wagę podawano
W funtach. Średnio przyjmowano,
Że funt ma 405 gramów. Dość jednak liczenia!

Dochodzimy wreszcie do dróg rozwidlenia.

Przystan chwilę tutaj na deptaku; gdybyś doszedł do
skrzyżowania,

Na Grunwaldzkiej znalazłbyś miejsce, w którym wraz z rodziną
Przychodziłem robić sobie zdjęcia w zakładzie „Janusza”;
Dziś świat zaklęty przez mistrza w kadrze czaruje i wzrusza.
Często spacerowałem tu z żoną i bliskimi, gdy dzień wolny
nastał.

Podążaj prosto, ku pomnikowi i rozglądaj się za mapą miasta.

Gdzieś w zasięgu wzroku tkwi na kamienicy,
Pięknie malowana. Przejdź doń przez ulicę.
Wersja oryginalna pochodzi z 1762 roku i jest nazywana
Od nazwiska autora planem Wiedemanna.
Podejdź do kamienicy, na odwzorowany w 2004 r. plan
popatrz śmiało.
Czy już wiesz, z jakiej okazji dzieło to powstało?
Tak, masz rację – to dla uwiecznienia
— rocznicy Rzeszowa istnienia.

Spójrz raz jeszcze na obraz: pamiętasz herb miasta?
Przyda Ci się wkrótce! Tymczasem, rzecz jasna,
Ruszajmy w dalszą drogę. Obróć się na pięcie
I pójdziesz schodami w górę; stopnie rachuj skrzętnie!

By skończyć zadanie, musisz coś obliczyć:
Dodaj liczbę schodów do numerów latarenek z Kopernika ulicy
(+ + =)
(By je zapamiętać byłeś poproszony) –
Wynik liczbę kroków znaczy w lewą stronę.
Nie wiesz pewnie, po co to całe liczenie
I nauka miar dawnych; jest to pouczenie;
Chciałem Ci pokazać, jak trudne zadanie

Miał w przeszłości kupiec; całe rachowanie
Miary, wagi, ilości musiał liczyć w głowie!
Dziś rzecz jest łatwiejsza – każdy tak odpowie.

Widzisz pomnik blisko? Podejdź ku niemu;
To Lis-Kula, wojak słynny. Spójrz ku kamiennemu
Obliczu; postać pułkownika – czy wzrok jego nawet –
Dalszą z tego miejsca drogę Ci pokaże.

Bezpiecznej drogi do niego poszukaj,
Pasy na ulicy przy słupie (herb drogę pokaże) przekrocz
z marszu.
Oto już przed Tobą wznosi się najstarszy
Kościół w Rzeszowie - Kościół Farny.

Bywał pełen zawsze, kiedy w czasie marnym –
Powodzi, pożaru, zarazy lub wojny
Przychodziliśmy wybłagać u Boga spokojne
Życie dla naszych żon, dzieci, aby miasto całe
Ocalić od złego. Trzy nawy wspaniałe,
Prezbiterium gotyckie ma nasz Kościół Fara,
A głos dzwonów z barokowej wieży na święto i alarm
Często się odzywa.
Czas już na nas! Wybacz,
Że wspomnienia się kłębią we mnie jak we młynie.
Wejść między dzwonnice naszą a świątynię
I rusz ku ulicy Kościuski (dla mnie Farną na zawsze została),
Bo do kościoła nas doprowadzała.

Idąc, spójrz na kamienice, które zbudowano
Ponad sto lat temu. Do dziś ich kształt wiernie zachowano.
Mieszkali tu handlarze i kupcy; lecz ruszaj dalej
Raźnym, dziarskim krokiem. Idź aż do wspaniałej
Kamienicy, tak innej od wszystkich,
Bowiem fasada jej pełna kolumn rzymskich.
Policz je, a wynik przez „2” podziel $\frac{\quad}{2} = \frac{\quad}{\quad}$;
Tyle ujrzyś w górze na sąsiednim gmachu,
Z lewej strony małych okien w dachu!

Przy końcu ulicy prawej strony stań blisko, odlicz 7 kroków
W prawo; tyłem do Ratusza stań – czy już jesteś gotów?
Na kamienicy widzisz tablicę, co o wyjątkowej
Mówi osobie, bo lampy naftowej
Przybliża odkrywcę. Ignacy Łukasiewicz był z nią powiązany,
A dom $\frac{\quad}{2}$ $\frac{\quad}{14}$ został mianowany.

Nim do skarbów przejdziemy, poznasz jeszcze jedną
Kamienicę. Do tablicy stań tyłem, szukaj razem ze mną:
Z lewej strony Rynku stoi kamienica, której
Strzeże napis ALKO, a do tego numer
Dwudziesty piąty. Nazwa dawnej firmy figuruje na niej.
Jej właścicielem był Lischutz Hirsch, bogaty mieszczanin.
Nie wszyscy wiedzą, że lata temu była tu, w Rzeszowie
Znana wytwórnia soków i trunków; smaczne, gatunkowe
Nalewki, likiery, rumy i koniaki.
Smakowały mi zawsze po dniu pełnym pracy...

By skarb odnaleźć, herbu miasta szukaj;
Dziś Ci towarzyszył całą drogę tutaj.
Podpowiem Ci: cofnij się pod słupy z ogłoszeniami,
Za nimi spokojnie udaj się schodami
(Nie musisz się lękać – to mili strażnicy!)
A sam przygód szukaj w kupieckiej piwnicy.

To właśnie skarb mój, kupca bławatego,
I Rzeszowianina jak najprawdziwszego:
Trasa Turystyczna pod miastem, kupców świat podziemny,
Pełen niespodzianek, piękny i tajemny!
Skarb w holu znajdziesz przed wejściem do Trasy –
To już koniec podróży i zagadek naszych!

HASŁO: 1 2 3 4 5 C 7 8 9 10 11 O 13 14 15 16

Miejsce na pieczętkę

20.3. Edukacyjne gry miejskie i terenowe

Gra miejska jest formą zwiedzania miasta, w której zamiast przewodników turystycznych, folderów i przewodników papierowych czy aplikacji mobilnych pojawiają się karty gry, mapy i zagadki, a utarte szlaki zastępują nieoznakowane trasy. Gra ma za zadanie dawać turyście możliwość zabawy, a przy tym edukować, wywoływać pozytywne emocje i angażować w zwiedzanie, a co za tym idzie, zbliżać turystę do czynnego krajoznawstwa. Gry miejskie zaliczane są też do elementów turystyki eventowej, traktując je jako rodzaj zaplanowanego i zorganizowanego zdarzenia pod kątem ściśle określonego celu, który determinuje rodzaj wydarzenia, uczestników, miejsce, czas i niezbędne środki. Miejscem, w którym odbywa się gra, jest miasto, a jego przestrzeń wykorzystana jest jako plansza do gry. Gra ma być rozrywką, ale ma także zawierać elementy poznawcze, choćby przez jej tematykę, czerpaną z historii miasta, legend, literatury czy współczesnych aspektów zurbanizowanego terenu. Ważny jest także element współzawodnictwa między drużynami. Gry miejskie odnoszące się do wydarzeń historycznych, pozwalają poznać przeszłość oraz życie i zwyczaje przodków, mają na celu zwiedzenie miasta, stanowią również okazję do zdobycia informacji dotyczących ich dziedzictwa kulturowego oraz historii.

Gra terenowa rozgrywana w plenerze stanowi rodzaju aktywnego wypoczynku, w trakcie którego przekazywanie wiedzy odbywa się w sposób niestandardowy. Niesie to ze sobą innowacyjne podejście do toku edukacji. Wprowadzenie tego typu aktywności pozwala na zainteresowanie odbiorcy przez inne podejście do zdobywania wiedzy, prowadząc do zadowalających efektów związanych z poznaniem otaczającej rzeczywistości. Nieodłącznym procesem poznania jest również stosowanie różnego rodzaju istniejących, najnowszych technologii, w tym technologii IT, również jako elementu składowego imprezy turystycznej. Gra terenowa, która wywodzi się z harcerskiej gry patrolowej, jest szczególnym rodzajem gry fabularnej. Jej najważniejszą cechą jest to, że rozgrywana jest w przestrzeni, która przystosowana jest do tematyki gry, posiada odpowiednie reguły, a poszczególne drużyny/uczestnicy rywalizują ze sobą. Wśród gier terenowych możemy wymienić gry liniowe, w których gracze poruszają się z jednego punktu do drugiego, lub gry pętlowe, w których gracze wracają do punktów, które wcześniej osiągnęli.

Poniżej przedstawiono wybrane przykłady edukacyjnych gier miejskich i terenowych.

20.3.1. „Zakopiańskie wędrówki z Koziołkiem Matołkiem”

„Zakopiańskie wędrówki z Koziołkiem Matołkiem”
– gra zrealizowana dla kolonistów Caritas Diecezji Sosnowieckiej
w lipcu 2015 r. w Zakopanem

autorka: Anna Żywczak

ZAKOPIAŃSKIE WĘDRÓWKI Z KOZIOŁKIEM MATOŁKIEM

Nazwa drużyny

Patronuje: KOZIOŁEK MATOŁEK

Celem gry jest rozwiązanie zadań podanych poniżej i zdobycie odpowiedzi na jak największą liczbę pytań. Walczymy o miano „Eksperta Zakopanego” i „Tobołek Koziołka Matołka”.

Zadania:

Część I – zadania do wykonania na terenie placu przed ośrodkiem

1. Interpretacja gwary góralskiej. Narysujcie, według własnej wyobraźni, jak wyglądają poszczególne przedmioty wypisane poniżej gwarą góralską. Obok napiszcie, czym są i do czego mogą służyć.

ciupaga

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

kłabuk

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

gęśle

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Spośród rozłożonych na stoliku rzeczy wybierzcie te, które zabralibyście na wycieczkę w góry. Zapiszcie poniżej nazwy tych przedmiotów.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Wypiszcie cztery zakazy, jakie obowiązują w Tatrzańskim Parku Narodowym.

a)

b)

c)

d)

4. Ułóżcie jak najwięcej słów z wyrazu ZAKOPANE.

.....

.....

.....

.....

5. Do poniższych fotografii dopasujcie podpisy.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

- a) Muzeum Kornela Makuszyńskiego
- b) Kościół Matki Bożej Częstochowskiej na Pęksowym Brzysku
- c) Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej, Krzeptówki
- d) Sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik
- e) Kaplica Najświętszego Serca Jezusa w Jaszczurówce
- f) Koliba Witkiewicza, Muzeum stylu zakopiańskiego

Część II – Zadania do wykonania w terenie – centrum Zakopanego – Krupówki

- 1) Na początku Krupówek na wzniesieniu znajduje się kościół:
 - a) napiszcie, pod jakim jest wezwaniem:
.....
 - b) wypiszcie godziny mszy świętych odbywających się w niedzielę i święta w tym kościele:
.....
.....
- 2) Znajdźcie ulicę, którą jako pierwszą mija się po lewej stronie, idąc Krupówkami w górę, za kościołem:
 - a) wpiszcie jej nazwę:
 - b) kim była ta osoba i ile razy oficjalnie odwiedziła Zakopane?
.....
- 3) Na całej ulicy jest kilka stoisk z oscypkami. Za ile można najtaniej kupić tutaj małego oscypka (redykołkę)? Wpiszcie poniżej cenę:
.....

- 4) Zapytajcie mieszkańców, przypadkowo spotkanych na Krupówkach, jakie są tradycyjne dania góralskiej kuchni. Wpiszcie je poniżej:

.....

.....

.....

- 5) Przy Krupówkach mieści się najstarsze i największe Muzeum Zakopanego:

a) odnajdźcie je i podajcie kogo imieniem jest nazwane:

.....

b) podajcie dni i godziny, w jakich muzeum jest otwarte:

.....

c) zdobądźcie informację na temat ceny biletów ulgowych w muzeum i wpiszcie ją poniżej:

.....

- 6) Obok muzeum, pod nr 12, znajduje się murowany budynek z czerwonej cegły:

a) wpiszcie jak się nazywa:

.....

b) czego jest siedzibą?

.....

c) przed wejściem do tego budynku wisi tablica upamiętniająca pewne wydarzenie i postać. Przepiszcie jej treść poniżej:

.....

.....

d) uzyskajcie pieczęć tej organizacji:

Miejsce na pieczęć

- 7) Znajdźcie skrzyżowanie ul. Krupówki z ul. Tadeusza Kościuszki. Po prawej stronie (względem strony, z której przyszlście) znajduje się Hotel Gromada:

a) wpiszcie, ile ten hotel ma gwiazdek:

b) kogo przedstawia rzeźba znajdująca się od strony wejścia do hotelu?

.....

- 8) a) Wpiszcie nazwę budynku, który kryje się pod adresem Krupówki 20:

.....

b) Jaki jest kod pocztowy Zakopanego?

.....

20.3.2. „Osobliwości i ciekawostki Sanoka – SANGRA”

Gra miejska pn. „Osobliwości i ciekawostki Sanoka – SANGRA”

autorzy: Artur Kurek, Krzysztof Kaganek

ARKUSZ Z KODAMI I WIADOMOŚCIAMI/ODPOWIEDZIAMI dla organizatorów gry. Liczbom przyporządkowane są litery, które po podstawieniu tworzą nazwę miejsca/obiektu, do którego mają dotrzeć uczestnicy. Uczestnicy otrzymują arkusz do gry bez alfabetu oraz bez wiadomości, jedynie z kodami liczbowymi.

Opis gry. Gra przeznaczona jest dla dzieci starszych (klasy IV–VIII), działających z opiekunem/rodzicem oraz młodzieży. Uczestnicy gry mogą działać w grupach (dzieci młodsze) lub indywidualnie (młodzież starsza). Instrukcje do gry podawane są przez telefon SMS-em lub w stosownej kopercie. Gra rozpoczyna się na rynku w Sanoku. Na starcie uczestnicy otrzymują instrukcje i pierwszego SMS-a. Po zrealizowaniu pierwszego wyznaczonego zadania i zameldowaniu o tym opiekunowi uczestnicy otrzymują instrukcję do kolejnego zadania nr 2 itd., aż do zadania nr 5. Po wykonaniu wszystkich zadań uczestnicy meldują się w wyznaczonym miejscu kończącym grę. Czas gry jest uzależniony od sprawności poszczególnych zespołów i uczestników. Należy zmieścić się w wyznaczonym limicie czasowym. Oceniana jest jakość wykonywanych zadań. Alfabet użyty do gry służy do kodowania miejsc, jakie mają odnaleźć uczestnicy, i stanowi on początkową zagadkę. Jeśli uczestnicy nie zorientują się, co oznaczają liczby, dostaną dodatkowe instrukcje przez telefon. Grupa realizująca grę prowadzi dokumentację fotograficzną. Do gry potrzebny jest plan Sanoka oraz smartfon.

A	Ą	B	C	Ć	D	E	Ę	F	G	H	I	J	K	L	Ł	M	N	Ń	O	Ó	P	R	S	Ś	T	U	W	Y	Z	Ż	Ź
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32

- 1) Znajdź pomnik: **10,23,30,7,10,20,23,30,1** (*Grzegorza*) z Sanoka:
 - odnajdź postument, zapisz cyfry znajdujące się pod jego nazwiskiem,
 - przyporządkuj cyfrom odpowiednie litery z alfabetu, możesz je grupować w dowolne pary i dalej odnajdywać kolejne litery,
 - z tak otrzymanego zbioru liter ułóż jak największą liczbę pospolitych wyrazów,
 - prześlij SMS-em na nr telefonu opiekuna co najmniej 11 tak otrzymanych wyrazów,
 - czekaj na dalsze instrukcje w zwrotnym SMS-ie.
- 2) Znajdź kościół i klasztor **00. 9,23,1,18,4,12,24,30,14,1,18,21,28** (*Franciszkanów*):
 - odnajdź obiekt, zrób zdjęcie całej grupy pod tablicą pamiątkową upamiętniającą trzechsetną rocznicę – czego? – podaj w SMS-ie do opiekuna,
 - odnajdź najstarszą tablicę pamiątkową (kościół i Sanoka) wmurowaną we wnętrzu kościoła, następnie z tej tablicy spisz 6, 15, 22 i 24 wyraz w kolejności zapisu bez przymków, zaimków, skrótów i cyfr (*Klasztor W.W. O.O. Minoratów fundowano przez Władysława księcia na Opolu, Wieluniu i Rusi R.P. 1387 dokąd po spaleniu kościoła x.x. Misjonarzy R.P. 1783. Parafię przeniesiono zaś za czasów WW: O. Gwardyana Pawła Gracowskiego, mury piętrowe od południa i wschodu R.P. 1847 wzniesiono O.A.M.D.G.*),

- odpowiedz na pytanie: jaki obiekt znajdujący się we wnętrzu kościoła został przywieziony z wyprawy moskiewskiej? – podaj w SMS-ie do opiekuna,
 - ułóż do tego obiektu legendę do opowiadania na wieczornym apelu.
- 3) Znajdź pamiątkę po sanockim pisarzu **17,1,23,12,1,18,12,7,22,1,18,14,20,28,24,14,12,17** (*Marianie Pankowskim*):
- zrób zdjęcie grupy przy pamiątce,
 - spisz fragment utworu znajdujący się na pamiątce (*To tu, pamiętasz? ...Trwał twój świat*) i wyślij go SMS-em do opiekuna,
 - czekaj na dalsze instrukcje.
- 4) Odszukaj **22,1,23,13 17,12,7,13,24,14,12** (*park miejski*) im. ???:
- odszukaj znajdującą się w nim pamiątkę związaną z patronem – podaj, co to jest wraz z imieniem i nazwiskiem patrona, i zamelduj SMS-em do opiekuna,
 - czekaj na dalsze instrukcje,
 - dowiedz się, w którym roku został otwarty (*1896*),
 - znajdź tzw. źródło Chopina i przepis znajdujący się na tablicy przy nim tekst, wyślij dziesięć pierwszych wyrazów inskrypcji SMS-em do opiekuna: *Dla upamiętnienia stu-letniej rocznicy urodzin polskiego geniusza muzycznego Fryderyka Chopina ofiarował gminie Król. Wol. M. Sanoka J. E. Dr. Al. Mniszek-Tchorznicki grunt pod Park Chopina a Towarzystwo Upiększenia M. Sanoka ujęło to źródło ozdobiło i opiece wszystkich sanoczan oddało. 1910,*
 - zrób zdjęcie całej grupy pod SUMAKIEM i prześlij go MMS-em na numer opiekuna,
 - przynieś na wieczorny apel trofeum z parku – wiązkę trzech liści z miłorzębu japońskiego,
 - czekaj na dalsze instrukcje.
- 5) Odszukaj gmach sanockiego Towarzystwa Gimnastycznego **24,20,14,21,16** (*Sokół*):
- przeczytaj inskrypcje znajdujące się na wmurowanych w obiekt tablicach,

- z odczytanych słów ułóż dwuwiersową rymowaną (słowa mogą być odmieniane, ale nie wolno ich zastępować innymi) i prześlij ją SMS-em do opiekuna,
- czekaj na dalsze instrukcje.

20.3.3. „Góralskie Dociekanie”

Gra miejska pn. „Tajna Księga Wiadomości. Góralskie Dociekanie”

autorka: Małgorzata Kozłowska

Tajna Księga Wiadomości

GÓRALSKIE DOCIEKANIE

.....

WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA

życzymy wszystkim uczestnikom dociekliwego dociekania i dużo dobrej zabawy!!!

EKIPA..... ZAJĘŁA MIEJSCE

W GÓRALSKIM DOCIEKANIU

Zakopane 2018

.....

1. **Ustalić skład osobowy ekipy, wybrać jej lidera, nadać pseudonim każdej osobie, najlepiej korespondujący z nazwą ekipy; punktacja: 1 pkt za każdy pseudonim.**

Lp.	Nazwisko	Imię	Pseudonim	pkt
1.*				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
	RAZEM			

* w pierwszej pozycji wpisać lidera ekipy

2. **Wymyślić ciekawą i oryginalną nazwę ekipy i wpisać poniżej, a także na stronę tytułową „księgi”;** punktacja: 1–3 pkt

3. **Ułożyć krótką przyspiwkę, zawołanie, hymn ekipy;** punktacja: 1–5 pkt

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. **W którym roku Ojciec Święty odwiedził Zakopane?**

5. **Kto i w którym roku oddał najdłuższy skok na Wielkiej Krokwi? Punktacja za każdą dobrą odpowiedź 1 pkt.**

.....

6. **Odnaleźć w mieście Hrabiego, wpisać poniżej rok jego urodzin i zaznaczyć na planie miasta literą „H”, gdzie „rezyduje”;** punktacja: 3 pkt za właściwą odpowiedź i 1 pkt za wskazanie na mapie.

.....

7. Podać gatunki fauny chronione na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego; punktacja: 2 pkt za każdy dobrze wytypowany gatunek:

.....		
.....		
.....		
.....		
.....		

8. Podać, którą rocznicę powstania obchodzi w tym roku Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe oraz dokładną nazwę karczmy regionalnej znajdującej się vis a vis jego siedziby; punktacja: 2 punkty za każdą dobrą odpowiedź.

.....

9. Zaznaczyć literą „Q” na planie miasta, gdzie znajduje się zakopiańskie „oczko”, i wyjaśnić, co to jest i jak wygląda; punktacja: za wyjaśnienie 3 pkt, za dobre zaznaczenie 1 pkt.

.....

.....

.....

10. Dotrzeć do miejsc oznaczonych na mapie cyframi 1, 2, 3, 4, 5 i poniżej opisać, co to jest za obiekt, oraz podać jakąś charakterystyczną cechę lub informację; punktacja: 3 pkt za każdy odnaleziony i właściwie opisany punkt.

1
2
3
4
5

11. Wymienić pięć osób zasłużonych dla Zakopanego i kraju, „gazdujących na Pękowym Brzysku”; punktacja: za każde nazwisko 1 pkt, a za nazwisko i imię 2 pkt.

Lp.	NAZWISKO	IMIĘ	pkt
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
	RAZEM		

12. Podać składniki oraz przepis na przyrządzenie góralskiej strawy; punktacja: składniki 1–3 pkt, właściwy przepis 3 pkt za każdą potrawę osobno.

A/ MOSKOL

Składniki: 1 2..... 3.....
4..... 5..... 6.....

Sposób przyrządzania:
.....
.....
.....
.....

B/ KWAŚNICA

Składniki: 1 2..... 3.....
4..... 5..... 6.....

Sposób przyrządzania
.....
.....
.....

13. Skojarzyć – rozszyfrować hasła dotyczące Zakopanego i regionu, które kojarzą się z podanymi wyrazami; punktacja: za każde trafne skojarzenie 3 pkt.

Lp.	słowa kluczowe	skojarzenie	pkt
1.	sztandar, ogień, sztuka		
2.	zając, góra, puchar, element więzby dachowej		
3.	kobiety, narkotyki, teatr		
4.	Unia Europejska, SANEPID, bączówka		
5.	Janosik, piwo, przywódca		
	RAZEM		

14. Przetłumaczyć podane poniżej słowa „z góralskiego na nasze”; punktacja: 2 pkt za każdą poprawną odpowiedź.

Lp.	Gwara góralska	Język polski literacki	pkt
1.	dudki		
2.	fasiąg		
3.	gazda		
4.	hipkać		
5.	hymy		
6.	grule		
7.	krapka		
8.	kufa		
9.	moskol		
10.	posiady		

11.	pyrć		
12.	pytac		
13.	radzić		
14.	siąpawnica		
15.	sietniok		
16.	siumny		
17.	skorusa		
18.	śleboda		
19.	upłaz		
20.	wanta		
21.	warzyć		
22.	watra		
23.	zabacyć		
24.	zawaterniok		
25.	żętyca		
	RAZEM		

Podać źródła zdobytych informacji:

.....

.....

15. Narysować „prawdziwego górala i góralkę” – należy zdobyć i wykorzystać różne artykuły malarsko-kreślarsko-artystyczne. Liczy się pomysłowość, artyzm, szczegółowa wiedza z zakresu „prawdziwej góralszczyzny”; punktacja: 0–5 pkt.

16. Podać, od którego roku działa w Zakopanem Teatr Witkacego? – 3 pkt.
17. Przy której ulicy znajduje się galeria Antoniego Rząsy? – 3 pkt.
18. W którym roku ustawiono krzyż na Giewoncie? – 3 pkt.
19. „Atma” to – 3 pkt.
20. Jaką różnicę wzniesień pokonuje kolej szynowa na Gubałówkę?..... – 3 pkt.
21. W którym roku Zakopane otrzymało prawa miejskie? – 3 pkt.

Regulamin gry

1. Do realizacji gry każda ekipa otrzymuje „Tajną Księgę Wiadomości”, którą wypełnia i o którą dba.
2. Każda ekipa działa w sposób dla siebie zorganizowany:
 - kolejność wykonywania zadań zależy od ustaleń i decyzji uczestników ekipy,
 - ekipa może wykonywać zadania całą grupą lub w mniejszych podgrupach,
 - ekipa decyduje, które zadania wykona, a które pominie, aby zmieścić się w określonym czasie gry.
3. Po zakończeniu gry należy oddać „Tajną Księgę Wiadomości” do rąk WYSOKIEJ I OBIEKTYWNEJ KOMISJI.
4. WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA oceni otrzymane „Księgi” i przyzna punkty według punktacji podanej przy każdym zadaniu.
5. W uzasadnionych i wyjątkowych przypadkach WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA może przyznać punkty dodatkowe lub karne.
6. WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA po podsumowaniu punktacji wyłoni zwycięzców „Góralskiego dociekania”.

PUNKTACJA GENERALNA

Nr pytania	Zdobyte punkty	Nr pytania	Zdobyte punkty	Nr pytania	Zdobyte punkty
1		8		15	
2		9		16	
3		10		17	
4		11		18	
5		12		19	
6		13		20	
7		14		21	
Suma punktów:					

Podpisy WYSOKIEJ I OBIEKTYWNEJ KOMISJI w składzie:

1 2
3 4

5.3.4. „Bieszczadzkie Klimaty”

Turystyczna gra terenowa pn. „Bieszczadzkie klimaty”

autorzy: Artur Kurek, Krzysztof Kaganek

Ściśle Tajny Arkusz Wiadomości

„BIESZCZADZKIE KLIMATY”

WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA

życzymy wszystkim uczestnikom ciekliwego dociekania i dużo dobrej zabawy!!!

EKIPA..... ZAJĘŁA MIEJSCE

W BIESZCZADZKIM DOCIEKANIU Jawor 2019

1. Ustalić skład osobowy ekipy, wybrać jej lidera, nadać pseudonim każdej osobie, **najlepiej korespondujący z nazwą ekipy; punktacja: 1 pkt za każdy pseudonim.**

Lp.	Nazwisko	Imię	Pseudonim	pkt
1.*				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
	RAZEM			

* w pierwszej pozycji wpisać lidera ekipy

- Wymyślić ciekawą i oryginalną nazwę ekipy i wpisać poniżej, a także na stronę tytułową „księgi”; punktacja: 1–3 pkt.
- Ułożyć krótką przyśpiewkę, zawołanie, hymn ekipy; punktacja: 1–5 pkt.
.....
.....
.....
.....
.....
.....
- W którym roku wschodnia granica Polski została odsunięta od doliny Sanu?
.....
- Za sprawą jakich polskich rodów magnackich doszło do kolonizacji Bieszczadów? Punktacja za każdą dobrą odpowiedź: 1 pkt, za każdą złą: – 1 pkt.
.....
- Przynieś z dowolnej stancji WOPR potwierdzenie swojej tam bytności i zaznacz na mapie to miejsce; punktacja: 1 pkt za potwierdzenie i 1 pkt za wskazanie na mapie (możliwa większa liczba wskazanych miejsc).
.....

7. Podać gatunki fauny chronione na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego; punktacja: 2 pkt za każdy dobrze wytypowany gatunek:

.....		
.....		
.....		
.....		
.....		

8. Podać, którą rocznicę powstania obchodzi w tym roku Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Oddział Bieszczadzki oraz nazwisko naczelnika grupy; punktacja: 2 pkt za każdą dobrą odpowiedź.

.....

.....

9. Zaznaczyć literą „Q” na przygotowanym planie miejsce, gdzie ponoć spotykają się pary zakochanych, i wyjaśnić, co to jest i jak wygląda to miejsce; punktacja: za wyjaśnienie 3 pkt, za dobre zaznaczenie 1 pkt.

.....

.....

10. Dotrzeć do pięciu charakterystycznych miejsc i oznaczyć je na mapie cyframi 1, 2, 3, 4, 5 i poniżej opisać, co to jest za obiekt oraz podać jakąś charakterystyczną cechę lub informację; punktacja: 3 pkt za każdy opisany punkt.

1
2
3
4
5

11. Wymienić pięć osób zasłużonych dla Bieszczadów; punktacja: za każde nazwisko 1 pkt, a za nazwisko i imię 2 pkt.

12. Podać składniki oraz przepis na przyrządzenie bieszczadzkiej stawy; punktacja: składniki 1–3 pkt, właściwy przepis 3 pkt za każdą potrawę osobno.

A/ KRYŚE

Składniki: 1 2..... 3.....
4..... 5..... 6.....

Sposób przyrządzania:

.....

.....

.....

B/ MASTYŁO

Składniki: 1/..... 2..... 3.....
4..... 5..... 6.....

Sposób przyrządzania:
.....
.....
.....

13. Skojarzyć – rozszyfrować hasła dotyczące Bieszczad i regionu, które kojarzą się z podanymi wyrazami; punktacja: za każde trafne skojarzenie 3 pkt.

Lp.	Słowa kluczowe	skojarzenie	pkt
1.	Jerzy, nieludzki, doktor		
2.	walka, chłopci, czyn społeczny, XX-lecie międzywojenne		
3.	Rusnaki, odwaga, Bieszczady		
4.	Unia Europejska, SANEPID, bacówka		
5.	wypoczynek, obiekt, armia		
	RAZEM		

14. Przetłumaczyć podane poniżej słowa z języka sąsiadów; punktacja: 2 pkt za każdą poprawą odpowiedź.

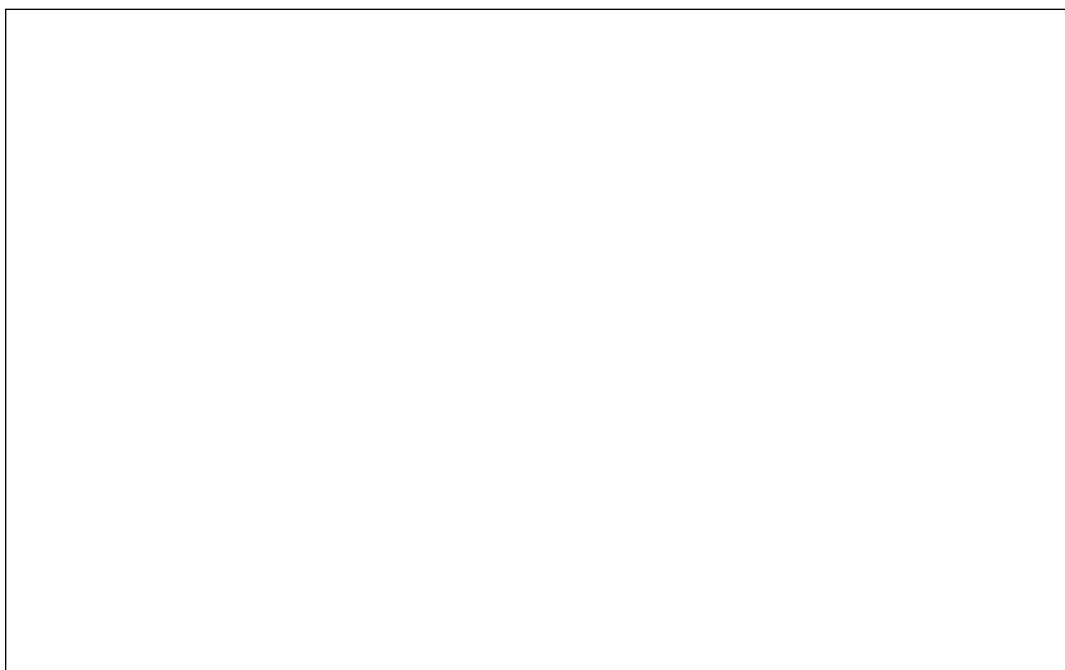
Lp.	Język sąsiadów	Język polski	pkt
1.	s'once		
2.	czowien		
3.	lichtaryk		
4.	lis		
5.	lito		
6.	szczatro		
7.	widpoczynok		
8.	chryb		
9.	zmagania		
10.	marszrut		
11.	tabir		
12.	k'arta		
13.	l'ipień		
14.	trawień		
15.	szczezlonch		
16.	pisok		
17.	kom'ar		
18.	sup		
19.	witrylnyk		
20.	ozero		
21.	wzuttia		

22.	komacha		
23.	matr’ac		
24.	majdan		
25.	swaboda		
	RAZEM		

Podać źródła zdobytych informacji:

.....
.....

15. Narysować „prawdziwego bieszczadnika” ze swoją wybranką – należy zdobyć i wykorzystać różne artykuły malarsko-kreślarsko-artystyczne. Liczy się pomysłowość, artyzm, szczegółowa wiedza z zakresu „prawdziwej bieszczadniczyzny”; punktacja: 0–5 pkt.

16. Podać, od którego roku działa nad jeziorem Solińskim WZW/AMW Jawor?
– 3 pkt.
17. Dokąd najdalej prowadzi szlak wodny białej floty na jeziorze Solińskim?
– 3 pkt.
18. W którym roku wybudowano zaporę na Sanie? – 3 pkt.
19. Jawor to – 3 pkt.

20. Jaka jest największa wysokość względna nad jeziorem Solińskim?..... – 3 pkt.

21. W którym roku powstała miejscowość Solina? – 3 pkt.

Regulamin gry

1. Do realizacji gry każda ekipa otrzymuje „Tajną Księgę Wiadomości”, którą wypełnia i o którą dba.
2. Każda ekipa działa w sposób dla siebie zorganizowany:
 - kolejność wykonywania zadań zależy od ustaleń i decyzji uczestników ekipy,
 - ekipa może wykonywać zadania całą grupą lub w mniejszych podgrupach,
 - ekipa decyduje, które zadania wykona, a które pominie, aby zmieścić się w określonym czasie gry.
3. Po zakończeniu gry należy oddać „Tajną Księgę Wiadomości” do rąk WYSOKIEJ I OBIEKTYWNEJ KOMISJI.
4. WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA oceni otrzymane „Księgi” i przyzna punkty według punktacji podanej przy każdym zadaniu.
5. W uzasadnionych i wyjątkowych przypadkach WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA może przyznać punkty dodatkowe lub karne.
6. WYSOKA I OBIEKTYWNA KOMISJA po podsumowaniu punktacji wyłoni zwycięzców „Bieszczadzkich Klimatów”.
7. Uczestnicy prowadzą dokumentację fotograficzną oraz sporządzają szkice terenu.

PUNKTACJA GENERALNA

Nr pytania	Zdobyte punkty	Nr pytania	Zdobyte punkty	Nr pytania	Zdobyte punkty
1		8		15	
2		9		16	
3		10		17	
4		11		18	
5		12		19	
6		13		20	
7		14		21	
Suma punktów:					

Podpisy WYSOKIEJ I OBIEKTYWNEJ KOMISJI w składzie:

1 2
3 4

20.4. Walory i atrakcje turystyczne

Walory turystyczne – definicja i klasyfikacja³⁴⁶. Walory turystyczne stanowią wszystko to, co leży w sferze bezpośredniego zainteresowania turysty i w większości przypadków decyduje o wyborze miejsca spędzania weekendów, ferii czy wakacji. Istnieje kilka podziałów walorów turystycznych. **Ze względu na pochodzenie** są to:

- * **walory środowiska przyrodniczego** (wszystkie elementy powstałe w wyniku procesów naturalnych – góry, jaskinie, morza, jeziora, lasy, warunki klimatyczne itd.),
- * **walory środowiska antropogenicznego** (twórcą tej grupy walorów jest człowiek – są to świątynie, zamki, pałace, muzea, galerie, parki rozrywki itd.).

Ze względu na sposób wykorzystania walorów (motyw podejmowania aktywności turystycznej) można wyróżnić:

- * **walory wypoczynkowe** (morze, plaża, klimat, jeziora, góry, lasy itd.),
- * **walory krajoznawcze** (jaskinie, pomniki przyrody, parki narodowe i krajobrazowe, ostańce skalne, zamki, pałace, świątynie, nekropolie, zabytki techniki itd.),
- * **walory specjalistyczne** (wędkarskie – jeziora, rzeki, stawy; myśliwskie – lasy; żeglarskie – jeziora, zatoki, otwarte morza itd.).

Ze względu na charakter (wymiar) waloru są to:

- * **walory miejsca (site)** – klimatyczne, krajobrazowe, historyczne itd.; kiedy sam obszar jest głównym bodźcem do przyjazdu,
- * **walory wydarzeń (event)** – festiwale, imprezy sportowe, targi; kiedy o przyjeździe rozstrzyga przede wszystkim odbywająca się impreza.

Walory miejsca i wydarzeń zazwyczaj występują łącznie i wpływają na wybór, którego dokonują turyści. Stanowią one podstawowe elementy brane pod uwagę przy konstruowaniu produktu turystycznego.

Atrakcje turystyczne jest to właściwość obszaru lub miejscowości, która wynika z zespołu cech pozaprzyrodniczych lub przyrodniczych, które przyciągają turystów i wzbudzają ich zainteresowanie³⁴⁷. Pojęcie to obejmuje nie tylko przyrodę i kulturę, ale także poziom cen, urządzenia turystyczne z całą infrastrukturą techniczną oraz postawę miejscowej ludności wobec turystów³⁴⁸.

³⁴⁶ Opracowano na podstawie: J. Kaczmarek, B. Włodarczyk, A. Stasiak, dz. cyt., ss. 52–53.

³⁴⁷ https://mfiles.pl/pl/index.php/Atrakcje_turystyczne (dostęp: 7.02.2021).

³⁴⁸ Z. Kruczek, *Geografia atrakcji turystycznych*, wyd. 6, Proksenia, Kraków 2008, ss. 9–10.

Tabela 20.1. Przydatne źródła internetowe zawierające materiały dotyczące walorów i atrakcji turystycznych

Lp.	Opis źródła	Adres strony internetowej
1.	Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki – Turystyczne walory Polski.	https://epodreczniki.pl/a/turystyczne-walory-polski/DdjTUXgS9
2.	Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki – Turystyczne walory wybranych regionów Polski – prezentacje.	https://epodreczniki.pl/a/turystyczne-walory-wybranych-regionow-polski---prezentacje/D15x23LTn
3.	Polski Komitet ds. UNESCO – Polskie obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa.	https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-obiekty/
4.	Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki – Ochrona środowiska w Polsce.	https://epodreczniki.pl/a/ochrona-srodowiska-w-polsce/DF1PcYKmb
5.	Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki – Geograficzne regiony Polski.	https://epodreczniki.pl/a/geograficzne-regiony-polski/D1Fs3n8z2
6.	Główny Urząd Statystyczny – dział turystyka.	https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/
7.	Narodowy Instytut Dziedzictwa.	https://www.nid.pl/pl/
8.	Praca badawcza pt. <i>Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych.</i>	https://www.nck.pl/badania/raporty/analiza-walorow-turystycznych-powiatow-i-ich-bezposredniego-otoczenia-na-podstawie-#
9.	<i>Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki, Tom III: Walory i atrakcje turystyczne. Potencjał turystyczny. Plan rozwoju turystyki</i> , praca zbiorowa pod redakcją Zygmunta Młynarczyka i Aliny Zajadacz.	http://turystyka.amu.edu.pl/tomy/tir3.pdf
10.	Renata Seweryn, <i>Walory turystyczne – istota i funkcje. Próba klasyfikacji.</i>	https://docplayer.pl/24541253-Walory-turystyczne-istota-i-funkcje-proba-klasyfikacji.html
11.	Walog turystyczny – charakterystyka, podział.	https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Walog_turystyczny
12.	Małgorzata Małek, <i>Prezentowanie walorów turystycznych środowiska przyrodniczego Polski. Poradnik dla ucznia.</i>	http://www.zspolice.pl/download/egzamin_zawodowy/poradniki/technik_obsługi_turystycznej/technik_obsługi_turystycznej_341[05]_z2_02_u.pdf
13.	Nadleśnictwo Lipinki – Żary – walory przyrodnicze – formy ochrony przyrody.	https://lipinki.zielonagora.lasy.gov.pl/walory_przyrodnicze_formy_ochrony#.YCANLOhKhPY

Źródło: opracowanie własne.

20.5. Przykłady materiałów interaktywnych z zakresu promocji turystyki

W niniejszym podrozdziale zaprezentowano przykłady cyfrowych materiałów zorientowanych na promocję turystyki o charakterze interaktywnym. Pochodzą one z magazynu „Odkryj Beskid Sądecki”³⁴⁹ i zawierają aktywne linki, które po kliknięciu powodują otwarcie w przeglądarce internetowej filmów i wirtualnych spacerów, które same w sobie są popularne, natomiast jako element plików w formacie .pdf stanowią rozwiązanie raczej rzadko spotykane w naszym kraju. Z tego względu zaprezentowano wybrane zdjęcia z linkami (aktywnymi w pliku .pdf) jako przykład atrakcyjnej formy przekazu popularyzującego treści turystyczne i krajoznawcze.

³⁴⁹ Wydanie nr 3, Zima 2020/2021, ss. 9, 25, 94 i 107, <https://odkryjbeskid.pl/> (dostęp: 24.02.2021).

ZOBACZ
spacer wirtualny

GINA MUSZYNA - INWESTYCJE - KOLEJ WIDOKOWA NA MALNIK

Coś jeszcze?

Wieża widokowa

Na pewno wieża widokowa. Być może nie w stylu tej z kładką w koronach drzew, jak na Słotwinach w Krynicy-Zdroju, ale raczej taka jak choćby na Koziazu czy Radziejowej. Miłośników pięknych, niezakłóconych widoków przybywa wraz z popularnością turystyki górskiej, a nie każdy ma możliwości zdrowotne i kondycyjne, by bez przeszkód zdobywać wspomniane powyżej wieże na szczytach Beskidu Sądeckiego.

Wieża widokowa na Koziazu jako inspiracja dla tej na Malniku?

ZOBACZ
spacer wirtualny

Taki widok rozciągał się ze starego przekaźnika, który miał wysokość około 50 metrów. Daje to obraz perspektywy z ewentualnej wieży widokowej usytuowanej w podobnej lokalizacji na szczycie góry malnik. Przy dobrej przejrzystości widok Tatr nie jest wyjątkiem

20.6. Interaktywne muzea i przewodniki – źródła/linki

Miejscami służącymi społeczeństwu do przechowywania i prezentowania eksponatów są muzea. Coraz częściej jednak otwierają się one na nowe technologie oraz interaktywne sposoby prezentacji zarówno biegu historii, jak i eksponatów. Chcą w ten sposób przyciągnąć do siebie nowych zwiedzających, zwłaszcza tych najmłodszych. W tym celu tworzą wystawy interaktywne, które w swoich założeniach mają na celu umożliwienie wejścia w interakcję między ekspozycją a zwiedzającym. Zwiedzający taką wystawę może z nią obcować przez wzrok, dotyk, słuch, zapach, a nawet smak. Dzięki temu poznanie danego tematu jest głębsze i dokładniejsze. Warto zauważyć, że w Polsce istnieje kilkadziesiąt muzeów tworzących wystawy interaktywne. Muzea, które są pionierami i godnymi przykładami w tym względzie, zebrała i zaprezentowała Polska Organizacja Turystyczna w artykule pt. *Polecamy 10 interaktywnych muzeów, które trzeba zobaczyć*³⁵⁰. Ich poglądowa charakterystyka została zaprezentowana w tabeli 20.2.

Tabela 20.2. Muzea interaktywne w Polsce polecane przez Polską Organizację Turystyczną

Muzeum	Charakterystyka	Strona internetowa
Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku	• założone w 2007 r., otwarte w 2014 r., • główna tematyka – NSZZ „Solidarność” i opozycja antykomunistyczna w Polsce i Europie, • muzeum jest wyposażone w ekrany multimedialne, ekrany interaktywne, udostępnia również różnego rodzaju materiały audiowizualne, • muzeum umożliwia zwiedzanie go online przez tzw. wirtualny spacer.	http://www.ecs.gda.pl
Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego w Poznaniu	• założone w 2014 r., • główna tematyka – historia Polski, • muzeum wykorzystuje najnowsze trendy wystawiennicze, umożliwia dowolność zwiedzania według wielu ścieżek otwierających różnorodne perspektywy interpretacyjne, • nowoczesna technika audiowizualna – monitory, pryzmaty, okulary stereoskopowe, ekrany dotykowe, wirtualne księgi, przewodniki audio – umożliwia zwiedzającemu odbycie podróży w czasie do początków państwa polskiego.	http://www.BramaPoznan.pl
Interaktywne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi	• muzeum istnieje od 1960 r., • główna tematyka – historia włókiennictwa oraz Łodzi, • muzeum przygotowało 100 angażujących aplikacji, w tym kilkanaście filmów oraz animacji, które umożliwiają: zmierzenie się z gobelinowymi puzzlami prezentowanymi na nowoczesnych wielodotkowych nośnikach oraz dotykowe poznanie historii miasta Łodzi; dostępna jest prezentacja wielodotkowa, pozwalająca odkrywać stroje i ubiory każdej z epok historycznych wraz z wirtualną przebieralnią; w ramach ekspozycji dostępna jest również podłoga interaktywna.	http://www.muzeumwlokiennictwa.pl
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie	• założone w 2005 r., • główna tematyka – historia Żydów polskich, • sercem muzeum jest interaktywna wystawa stała, która ma charakter narracyjny: zwiedzający zanurzy się w historii opowiedzianej przez zabytkowe przedmioty, malowidła, instalacje interaktywne, rekonstrukcje i makiety, projekcje wideo, dźwięki i teksty.	http://www.polin.pl

³⁵⁰ <https://www.polska.travel/pl/zobacz-konieczniewpomyśl-na/polecamy-10-interaktywnych-muzeow-ktore-trzeba-zobaczyc> (dostęp: 17.02.2021).

Multimedialne Muzeum Trzęsacza	- działa od 2000 r., nowa multimedialna odsłona jest dostępna od 2014 r., - główna tematyka – historia Trzęsacza i regionu, - nowoczesna multimedialna ekspozycja wykorzystująca prezentację z dźwiękiem, światłem i obrazem; osobna ścieżka dźwiękowa dla dzieci, - przykładowe atrakcje interaktywne: multimedialna projekcja głębin morza, multimedialny pokaz ostatnich chwil budowli na klifie; osobny dźwięk w każdym pomieszczeniu.	http://www.muzeumtrze-sacz.pl
Muzeum Fryderyka Chopina w Warszawie	- działa od 1955 r., - główna tematyka – postać Fryderyka Chopina, - muzeum stawia na nowoczesne aranżacje i multimedia, połączone z oryginalnymi pamiątkami po Fryderyku Chopinie; wiele treści audiowizualnych i interaktywnych; istotną warstwą ekspozycji są również dźwięki, - w ofercie muzeum lekcje online z edukatorami.	http://www.muzeum.nifc.pl/pl
Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie	- otwarte od 2004 r., - główna tematyka – Powstanie Warszawskie, - muzeum wykorzystuje nowoczesne techniki audiowizualne w celu lepszego dotarcia do dzieci i młodzieży, - muzeum prowadzi „Wirtualną Akademię Muzeum Powstania Warszawskiego”, czyli platformę edukacyjną z lekcjami historii dla dzieci i młodzieży.	http://www.1944.pl
Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie	- działa od 2011 r., - główna tematyka – międzynarodowa sztuka nowoczesna, - muzeum kładzie nacisk na edukację oraz projekty badawcze i wydawnicze; ważnym zadaniem instytucji jest przekonanie odbiorców do sztuki współczesnej, - dostępne są interaktywne wystawy, np. „Live Factory 2: Warhol by Lupa”.	http://www.mocak.pl
Muzeum Śląskie w Katowicach	- powstało w 1929 r., - od 2015 r. ma nową siedzibę, która maksymalnie wykorzystuje przestrzeń znajdującą się pod powierzchnią ziemi, a tym samym niewiele ingeruje w poprzemysłowy krajobraz, - główna tematyka – historia Śląska, - dostępne trasy zwiedzania dla osób niewidomych i niedowidzących, - dostępne: sale edukacyjne, biblioteka z czytelną, audytorium, kącik edukacyjny dla dzieci, taras wieży widokowej.	http://www.muzeumsla-skie.pl
Podziemia Rynku w Krakowie	- jest to oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa założony w 2010 r., - główna tematyka – historia miasta Krakowa, - muzeum oferuje zwiedzającym: elektroniczne odwzorowania obiektów, rekonstrukcje cyfrowe 3D, monitory dotykowe czy hologramy, - istnieje możliwość zwiedzania muzeum online.	http://www.podziemiarynku.com

Źródło: opracowane własne na podstawie: <https://ecs.gda.pl/>, <http://www.muzeumwlokiennictwa.pl/public/wydarzenie/wybrane/kotlownia-muzeum-interaktywne,26#>, <https://bramapoznania.pl/>, https://muzeum.nifc.pl/pl/muzeum/kolekcja-artikul/1026_muzeum-fryderyka-chopina, https://pl.wikipedia.org/wiki/Podziemia_Rynku_w_Krakowie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_%C5%9A%C4%85skie_w_Katowicach, https://pl.wikipedia.org/wiki/Multimedialne_Muzeum_na_Klifie_w_Trz%C4%99saczu, <http://muzeumtrze-sacz.pl/muzeum-na-klifie/>, <https://www.1944.pl/artikul/wirtualna-akademia-muzeum-powstania-warszawskiego,5074.html>, <https://www.1944.pl/> (17.02.2021).

Alternatywną formą poznania danego miejsca są tzw. wirtualne spacer, czyli galerie panoramicznych zdjęć w formie multimedialnej. Często taka galeria składa się z trójwymiarowej prezentacji z komentarzem przewodnika. Można ją oglądać przez przeglądarkę internetową w tzw. formacie 360°, który pozwala na przybliżanie obiektów i poruszanie się w wybranym

kierunku z uwzględnieniem panoram w pionie i poziomie. Trójwymiarowe zdjęcia wiernie odzwierciedlają wnętrza muzeów i ich ekspozycje³⁵¹.

Taką formę zwiedzania oferują zarówno muzea, jak i kompleksy zabytkowych budynków, miasta, a nawet szlaki turystyczne. Poglądowy spis takich atrakcji został zaprezentowany w tabeli 20.3.

Tabela 20.3. Wybrane atrakcje turystyczne Polski umożliwiające wirtualne zwiedzanie

Muzeum	Strona internetowa
Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku	https://spacer.muzeum1939.pl/pl/
Muzeum Architektury we Wrocławiu	https://www.e-muzeum.eu/arch-wroclaw/
Muzeum Bitwy pod Grunwaldem	http://www.cyfrowewm.pl/obiekt/185/muzeum-bitwy-pod-grunwaldem-w-stebar-ku-wirtualny-s
Muzeum Kolejnictwa w Warszawie	https://www.ai360.pl/panoramy/680
Muzeum Krakowa	https://www.muzeumkrakowa.pl/oddzialy/rynek-podziemny/wirtualny-spacer
Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku	http://www.cyfrowewm.pl/obiekt/184/muzeum-mikolaja-kopernika-we-fromborku-wirtualny-s
Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie	http://photos.piotrgalas.com/Muzeum_Powstania_Warszawskiego_-_wirtualna_wycieczka,09.2011/
Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy	https://muzeumwl.pl/
Muzeum Zamkowe w Pszczynie	http://www.zamek-pszczyna.home.pl/wz/index.html
Muzeum Zamoyskich w Kozłowie	http://zwiedzajlubelskie.pl/kozlowka
Muzeum Sopotu	https://visitpoland.online/sopot/tours/muzeumsopotu/
Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie	https://www.mocak.pl/wirtualne-zwiedzanie
Pałac pod Blachą w Warszawie	https://sztukakadru.pl/wp-content/uploads/panoramy/palac-pod-blachy/palac-pod-blachy.html
Pałac w Rogalinie	https://visitpoland.online/sopot/tours/muzeumsopotu/
Zamek Królewski w Warszawie	http://www.pano360.pl/projekty/zamek/virtualtour.html
Zamek w Malborku	https://muzeumzamkowewmalborku.wkraj.pl/html5/index.php?id=69124
Kopalnia Soli w Wieliczce	https://www.ai360.pl/panoramy/279
Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau – Były Niemiecki Nazistowski Obóz Koncentracyjny i Zagłady	http://panorama.auschwitz.org/
Pałac Kultury i Nauki w Warszawie	http://www.pkin.pl/eng/page/virtual-tour
Zamek w Łąncucie	https://www.zameklancut.pl/pl/ZamekDzisiaj/Ekspozycje
Zamek Ogrodzieniec	http://www.samrohn.com/360panorama/ogrodzieniec-castle-poland/
Katedra Wawelska	https://www.ai360.pl/panoramy/12
Zamek w Baranowie Sandomierskim	https://www.baranow.com.pl/_data/virtualtour_baranow/index.html
Szlak obiektów UNESCO na pograniczu polsko-słowackim	http://szlakunesco.podkarpackie.pl/
Klasztor Bernardynów w Leżajsku	http://www.bernardynilezajsk.pl/multimedia/wirtualny-spacer/
Archikatedra w Przemyślu	https://zwiedzaj.katedra-przemysl.pl/

³⁵¹ Co to jest wirtualny spacer?, <https://www.dzieciochatki.pl/wakacje-z-dziecmi/wirtualne-muzeum-zwiedzanie-z-dziecmi> (dostęp: 17.02.2021).

Skansen w Sanoku	https://muzeumbudownictwaludowego.wkraj.pl/html5/index.php?id=83116#83116/0
Skansen w Bóbrce	https://wkraj.pl/index.php?page=vr&start=43145&pass=1#/43145/-9.135744135715393,0_
Muzeum w Jarosławiu – Kamienica Orsettich	http://www.muzeum-jaroslaw.pl/spacer/ko.html
Muzeum Wsi Kieleckiej	http://mwk.com.pl/spacer/
Spacer po Wrocławiu	http://www.holoit.com/wroclaw/pl/
Sztolnie Walimskie – kompleks Riese	https://sztolnie.wkraj.pl/

Źródło: opracowane własne na podstawie: <https://lokalnyfyrteł.pl/wirtualne-spacery-po-muzeach-w-polsce/>, <http://lokepno.com.pl/najciekawsze-miejsca-w-polsce-ktore-mozesz-odwiedzic-wirtualnie-bez-wychodzenia-z-domu/>, <https://www.podkarpacie.travel/pl/top-10-wirtualnych-atrakcji-turystycznych-podkarpacia> (17.02.2021).

20.7. Polski Bon Turystyczny – informacje praktyczne

Przedstawiony tu materiał w zasadniczej części został opracowany na podstawie informacji zamieszczonych na stronach internetowych: **Polskiej Organizacji Turystycznej** (<https://www.pot.gov.pl/pl>) oraz **Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii** (<https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny>).

Ryc. 20.1. Strona internetowa zawierająca podstawowe informacje nt. Polskiego Bonu Turystycznego
Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/> (12.02.2021).

Co to jest bon turystyczny?

Bon turystyczny to nowa forma wsparcia dla polskich rodzin w sytuacji osłabienia gospodarki przez pandemię COVID-19. Wynosi jednorazowo 500 złotych na każde dziecko do 18. roku życia oraz jedno dodatkowe świadczenie w formie uzupełnienia bonu w wysokości 500 złotych

dla dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności. Za pomocą bonu można dokonać płatności za usługi hotelarskie lub imprezy turystyczne, realizowane przez przedsiębiorcę turystycznego lub organizację pożytku publicznego na terenie kraju.

Jak działa bon turystyczny?

Polski Bon Turystyczny ma formę elektronicznego bonu, ważnego do końca marca 2023 r. Bon można było wykorzystać do opłacenia m.in.: pobytu w hotelu, pensjonacie, gospodarstwie agroturystycznym, na kolonii lub obozie harcerskim, a także na obozie sportowym lub rekreacyjnym.

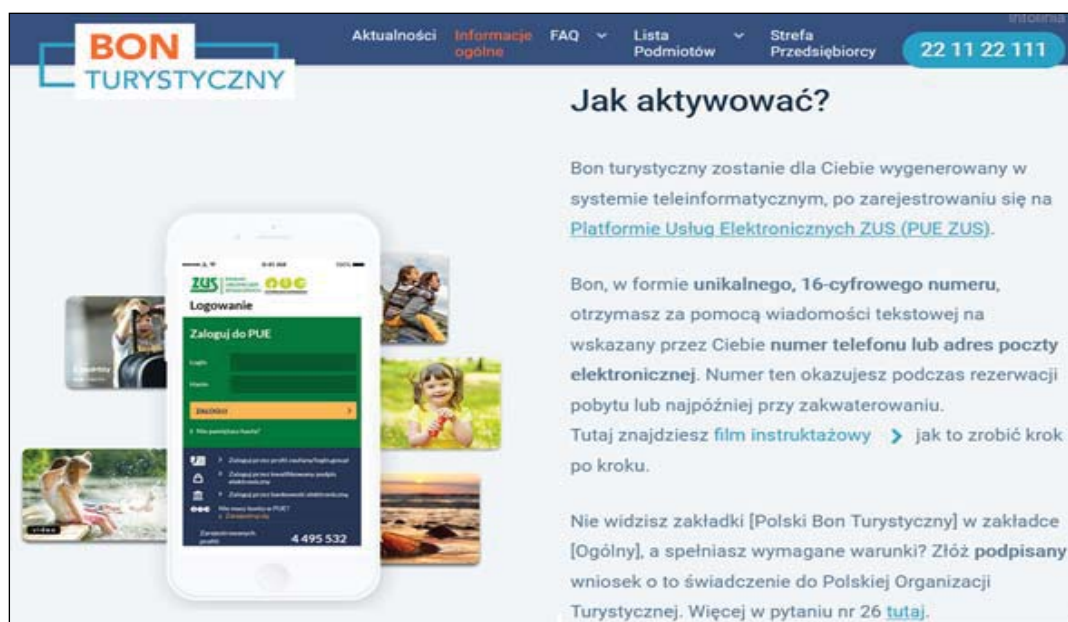
Dla kogo jest przeznaczony bon turystyczny?

Bon przeznaczony jest dla rodzin z co najmniej jednym dzieckiem oraz rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami. Bony przysługują niezależnie od poziomu dochodów, tak jak w przypadku Programu 500 Plus. Dopłatę do wakacji lub ferii zimowych otrzyma prawie 2,4 mln rodzin: 1,9 mln rodzin, czyli blisko 80%, ma dwoje lub więcej dzieci, zatem otrzyma świadczenie w wysokości 1000 złotych lub więcej. Łącznie z programu będzie mogło skorzystać ponad 6 mln dzieci.

Ryc. 20.2. Grafika wskazująca na ilość środków, jaka trafi do polskich rodzin w związku z realizacją bonu turystycznego

Źródło: <https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/137173778055869> (dostęp: 5.02.2021).

BON TURYSTYCZNY

Aktualności Informacje ogólne FAQ Lista Podmiotów Strefa Przedsiębiorcy 22 11 22 111

Jak aktywować?

Bon turystyczny zostanie dla Ciebie wygenerowany w systemie teleinformatycznym, po zarejestrowaniu się na [Platformie Usług Elektronicznych ZUS \(PUE ZUS\)](#).

Bon, w formie **unikalnego, 16-cyfrowego numeru**, otrzymasz za pomocą wiadomości tekstowej na wskazany przez Ciebie **numer telefonu lub adres poczty elektronicznej**. Numer ten okazujesz podczas rezerwacji pobytu lub najpóźniej przy zakwaterowaniu. Tutaj znajdziesz [film instruktażowy](#) > jak to zrobić krok po kroku.

Nie widzisz zakładki [Polski Bon Turystyczny] w zakładce [Ogólny], a spełniasz wymagane warunki? Złóż **podpisany wniosek** o to świadczenie do Polskiej Organizacji Turystycznej. Więcej w pytaniu nr 26 [tutaj](#).

Ryc. 20.3. Grafika wskazująca, jak aktywować bon turystyczny
Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/> (dostęp: 12.02.2021).

BON TURYSTYCZNY

Aktualności Informacje ogólne FAQ Lista Podmiotów Strefa Przedsiębiorcy 22 11 22 111

Gdzie wykorzystać?

Bon turystyczny zrealizujesz na terenie całego kraju, opłacając nim usługi hotelarskie. Możesz go więc wykorzystać, na pobyt w hotelu, pensjonacie, campingu czy gospodarstwie agroturystycznym. Możesz nim także zapłacić za **imprezy turystyczne** realizowane przez przedsiębiorcę turystycznego lub organizację pożytku publicznego.

Pamiętaj, że przez imprezę turystyczną należy rozumieć połączenie co najmniej dwóch różnych rodzajów usług turystycznych na potrzeby tej samej podróży lub wakacji. W ten sposób sfinansujesz również pobyt dziecka na "zielonej szkole", kolonii, wycieczce czy obozie - harcerskim, sportowym, rekreacyjnym, zarówno latem, jak i zimą, realizowanych przez organizatora turystyki lub organizację pożytku publicznego.

Impreza turystyczna

Touropreatorzy organizujący wycieczki, obozy i kolonie dla dzieci.

Usługa hotelarska

Hotele, pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, kempingi.

Ryc. 20.4. Grafika wskazująca, gdzie wykorzystać bon turystyczny
Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/> (dostęp: 12.02.2021).

BON TURYSTYCZNY

Aktualności Informacje ogólne FAQ Lista Podmiotów Strefa Przedsiębiorcy 22 11 22 111

Jak płacić?

Bon okazujesz podczas rezerwacji pobytu lub najpóźniej przy zakwaterowaniu. Dokonanie płatności za pomocą bonu następuje z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Proces płatności odbywa się poprzez przekazanie numeru bonu podmiotowi w celu weryfikacji salda oraz za pomocą dwóch kodów potwierdzających zakup w momencie płatności za usługę. Możesz płacić bonem wielokrotnie, aż do wyczerpania środków, jednak nie dłużej niż do 31 marca 2022 roku. Macie mnóstwo czasu, by cieszyć się wspólnymi wyjazdami!

- Numer bonu turystycznego**
16-sto cyfrowy numer bonu przypisany do uprawnionego i wykorzystywany w kontaktach z podmiotami
- Kod obsługi płatności**
Kod nadawany w momencie aktywacji bonu, otrzymywany e-mailem, znany tylko uprawnionemu, wykorzystywany i ujawniany w trakcie płatności za usługi
- Kod potwierdzający SMS**
Kod do potwierdzenia płatności realizowanej z użyciem bonu

Ryc. 20.5. Grafika wskazująca, jak płacić bonem turystycznym
 Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/> (dostęp: 12.02.2021).

BON TURYSTYCZNY

Aktualności Informacje ogólne FAQ Lista Podmiotów Strefa Przedsiębiorcy 22 11 22 111

Mapa Podmiotów Akceptujących Bony

Chcesz zrealizować bon turystyczny? Znajdź podmioty uprawnione do jego akceptacji na interaktywnej mapie!

Szukaj

Ryc. 20.6. Grafika kierująca do mapy podmiotów akceptujących bony turystyczne
 Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/> (dostęp: 12.02.2021).

Ryc. 20.7. Mapa wskazująca na liczbę podmiotów zarejestrowanych w programie
 (stan na 3.02.2021 r. – lista aktualizowana jest codziennie o godz. 17.00 w dni robocze)

Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/mapa> (dostęp: 3.02.2021).

Ryc. 20.8. Infografika wskazująca, jak skorzystać z bonu turystycznego

Źródło: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny> (dostęp: 3.02.2021).

Ryc. 20.9. Infografika wskazująca, jak płacić bonem turystycznym

Źródło: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny> (dostęp: 3.02.2021).

Kto może przyjmować płatności bonem turystycznym?

Jeśli jesteś **przedsiębiorcą turystycznym** lub **organizacją pożytku publicznego** i legalnie prowadzisz działalność polegającą na świadczeniu **usług hotelarskich** lub **impresz turystycznych**, możesz się znaleźć na naszej liście podmiotów i przyjmować płatności bonem turystycznym. Pamiętaj – jeśli podczas rejestracji podasz nieprawdziwe dane, podlegasz odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia.

- * Zobacz film instruktażowy „Polski Bon Turystyczny” – online: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=zQRP1gbyvQk>.
- * Zobacz film „Poradnik dla recepcjonisty i menadżera” – online: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=uzJOAvrLvYM>.
- * Zobacz film „Jak przyjmować płatności bonem” – online: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=v8cHBlgXlyl>.

Co to jest usługa hotelarska? To krótkotrwale, ogólnie dostępne wynajmowanie domów, mieszkań, pokoi, miejsc noclegowych, a także miejsc na ustawienie namiotów lub przyczep samochodowych, oraz świadczenie w obrębie obiektu usług z tym związanych (art. 3 ust. 1 pkt 8 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych – Dz.U. 2019, poz. 238 oraz Dz.U. 2020, poz. 374 i 568).

Co to jest impreza turystyczna? Oznacza połączenie co najmniej dwóch różnych rodzajów usług turystycznych na potrzeby tej samej podróży lub wakacji, spełniające określone ustawą warunki (art. 4 pkt 2 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych – Dz.U. 2019, poz. 548 oraz Dz.U. 2020, poz. 568).

Zwroty uzyskane z tytułu niewykorzystanych bonów, o których mowa w art. 7 ustawy, będą dokonywane na wyodrębniony rachunek Polskiej Organizacji Turystycznej, prowadzony w Banku Gospodarstwa Krajowego, o nr 74 1130 1017 0020 1417 3620 0010. Na ten rachunek należy zwrócić środki niezwłocznie po otrzymaniu przelewu z ZUS, wpisując w tytule przelewu numer bonu, z jakiego zostały pobrane.

Jak przystąpić do programu?

Zarejestruj się na Platformie Usług Elektronicznych ZUS (PUE ZUS) i złóż oświadczenie. Jako przedsiębiorca turystyczny lub organizacja pożytku publicznego podajesz następujące dane:

- * imię i nazwisko, nazwę lub firmę,
- * adres zamieszkania – w przypadku gdy reprezentujesz przedsiębiorcę turystycznego będącego osobą fizyczną, adres siedziby – w przypadku gdy reprezentujesz osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, adres wykonywania działalności – w przypadku gdy miejsce realizacji usług hotelarskich lub oferowania imprez turystycznych jest inne niż adres zamieszkania lub siedziby,
- * numer NIP – w przypadku osoby fizycznej wykonującej działalność gospodarczą, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, numer PESEL

- w przypadku osoby fizycznej niewykonującej działalności gospodarczej, a w przypadku jego braku – rodzaj, numer i serię dokumentu potwierdzającego tożsamość,
- * informację o wpisie do: właściwej ewidencji, o której mowa w art. 38 ust. 1–3 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych, lub właściwego rejestru, o którym mowa w art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych,
- * numer wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego albo informację o wpisie do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, jeżeli przedsiębiorca turystyczny lub organizacja pożytku publicznego podlega obowiązkowi wpisu do tego rejestru lub ewidencji,
- * informację o oferowaniu usług hotelarskich lub imprez turystycznych,
- * nazwę i adres obiektu, w którym będą realizowane usługi hotelarskie, o których mowa w art. 5 ust. 1, oraz adres strony internetowej, jeśli jest prowadzona,
- * numer rachunku bankowego prowadzonego w Rzeczypospolitej Polskiej w złotych polskich, przyporządkowany do wykonywanej działalności,
- * adres poczty elektronicznej przyporządkowany do wykonywanej działalności,
- * numer telefonu przyporządkowany do wykonywanej działalności,
- * imię i nazwisko osoby dokonującej rejestracji, upoważnionej do reprezentowania przedsiębiorcy turystycznego lub organizacji pożytku publicznego.

Aktualności

Na stronie <https://bonturystyczny.polska.travel/aktualnosc> publikowane są aktualności związane z funkcjonowaniem programu. Poniżej podano przykładowe informacje z dnia 3 lutego 2021 r.

Ryc. 20.10. Z Polskim Bonem Turystycznym do muzeum, galerii i na szkolną wycieczkę

Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/aktualnosc/z-polskim-bonem-turystycznym-do-muzeum-galerii-i-na-szkolna-wycieczke> (dostęp: 3.02.2021).

Ryc. 20.11. Jeszcze ponad rok na skorzystanie z Polskiego Bonu Turystycznego

Źródło: <https://bonturystyczny.polska.travel/aktualnosci/jeszcze-ponad-rok-na-skorzystanie-z-polskiego-bonu-turystycznego> (dostęp: 3.02.2021).

Polski Bon Turystyczny
– jak to zrobić?

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=T4QtjSIPETS> (dostęp: 3.02.2021)

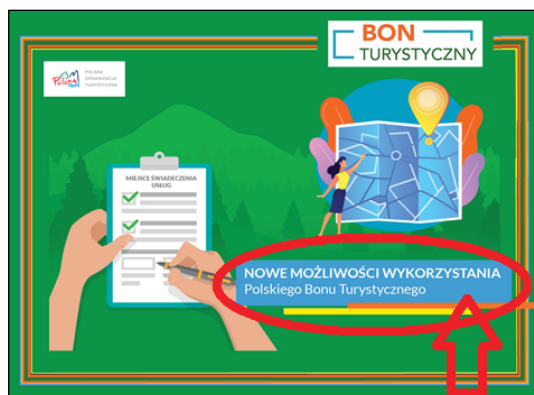

Polski Bon Turystyczny

– odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania

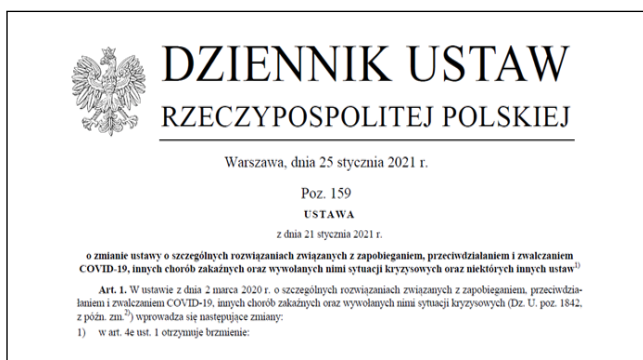
Źródło: www.facebook.com/watch/?v=1339628099728942 (dostęp: 3.02.2021).

Ryc. 20.12. Filmy promujące Polski Bon Turystyczny

Ryc. 20.13. Nowe możliwości wykorzystania Polskiego Bonu Turystycznego

Źródło: <https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/140332621073318> (dostęp: 5.02.2021).

Ryc. 20.14. Nowelizacja ustawy o Polskim Bonie Turystycznym

Źródło: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210000159/O/D20210159.pdf>.
Ustawa ta stanowi podstawę nowelizacji ustawy z dnia 15 lipca 2010 r. o Polskim Bonie Turystycznym, która została wprowadzona 25 stycznia 2021 r. i ogłoszona: Online: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001262/T/D20201262L.pdf> (dostęp: 5.02.2021).

Ryc. 20.15. Niemierzalne plusy bonu turystycznego

Źródło: <https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/135998491506731> (dostęp: 5.02.2021).

FAQ – dla osób uprawnionych do skorzystania z bonu turystycznego

Na stronie internetowej <https://bonturystyczny.polska.travel/dla-osob-uprawnionych> (dostęp: 12.02.2021) opublikowane są najczęściej zadawane pytanie dotyczące bonu turystycznego, a także odpowiedzi na te pytania. Przykładowe pytania tego typu są następujące:

- 1) Czy muszę złożyć wniosek, aby otrzymać bon?
- 2) Czy bon wynosi 500 zł na rodzinę, czy na każde dziecko?
- 3) Czy bonem można płacić kilka razy?
- 4) Czy mogę skorzystać z wypoczynku po 31 marca 2022 r., za który zapłacę bonem?
- 5) Co zrobić w sytuacji, gdy kwota za nocleg w hotelu będzie przewyższać wartość bonu?
- 6) Czy bon turystyczny mogą otrzymać osoby samotnie wychowujące dzieci, rodzice zastępczy oraz rodzice sprawujący opiekę naprzemiennie?
- 7) Czy bonem można opłacić wyjazd zagraniczny?
- 8) Czy będzie lista hoteli, w których będzie można zapłacić za pomocą bonu?
- 9) Czy za pobyt w hotelu można zapłacić bonem za dzieci i za siebie, czy tylko za dzieci?
- 10) Jak otrzymam informację, że mam przyznany bon?
- 11) Co to jest kod obsługi płatności?
- 12) Co trzeba zrobić, aby zapłacić za pomocą bonu za usługi hotelarskie lub imprezy turystyczne?
- 13) Czy mogę sprawdzić, jaką wartość bonu mogę jeszcze wykorzystać?
- 14) Czy można płacić bonami za kilkoro dzieci podczas jednej płatności?
- 15) Czy bon dostanie dziecko, które urodziło się w Polsce, ale mieszka za granicą i tam chodzi do szkoły?
- 16) Czy mogę zapłacić bonem za nocleg np. przez booking.com?
- 17) Czy jeżeli rodzina za część płaci bonem, za część dopłaca, to dostaje paragon/fakturę za całość, czy za część, którą dopłaca?
- 18) Pytanie dotyczące dzieci niepełnosprawnych. Osoby chcące skorzystać z tego uprawnienia muszą dołączyć orzeczenie o niepełnosprawności. Czy może to być orzeczenie o niepełnosprawności – tylko? Czy może to być orzeczenie o niepełnosprawności lub orzeczenie o stopniu niepełnosprawności? Czy mają to być oba orzeczenia – o niepełnosprawności i o stopniu?
- 19) Jaki dokument ma być dołączony do wniosku o ustalenie prawa do bonu jako informacja o przyznaniu świadczenia wychowawczego? Czy ma być to wydrukowany mail z potwierdzeniem, wyciąg z konta, na które przelewane jest 500+ z informacją o wpływie, czy inny dokument?
- 20) Mam dziecko, które ma orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Czy z tym orzeczeniem mogęawnioskować o dodatkowe świadczenia w formie bonu dla dziecka niepełnosprawnego?

ZAKOŃCZENIE

Projekt Mobilne Centrum Edukacji „Turystyczna Szkoła”, realizowany pod auspicjami Polskiej Organizacji Turystycznej, to przykład szczególnego projektu, który łączy w sobie wiele idei i środowisk. Stanowi nowatorski pomysł na propagowanie turystyki, krajoznawstwa, rekreacji i sportu oraz szeroko pojętej aktywności ruchowej, realizowanej w czasie wolnym.

Projekt, oprócz sięgania do przeszłości, dokonywania retrospekcji w postaci prezentacji – podczas wizyty TURBUSA – różnych walorów oraz atrakcji już istniejących, edukując i przypominając, jak piękny jest kraj ojczysty, dzieje się też „tu i teraz”; jest to ta chwila, ten czas, w którym zaszczerpione idee – trafiając na podatny grunt – mogą skutkować w przyszłości wzmożoną i uprawianą z większą odpowiedzialnością aktywnością turystyczną, rekreacyjną i sportową. Przygotowaniem tego gruntu jest zarówno projekt i jego konceptualizacja, jak również niniejsze kompendium, które – w intencji autorów – przenosi odbiorcę z przeszłości, teraźniejszości do przyszłości, bowiem, zarówno projekt, jak i wiadomości zawarte w kompendium, wyrażając to metaforycznie, „poruszają się” w czasie i przestrzeni. Powszechnie mówi się, że czasy się zmieniają, a w ślad za tym przestrzeń – również i ta turystyczna; powstają nowe atrakcje i formy turystyki. Dynamika tych zmian jest bardzo duża, uzależniona od wielu czynników obiektywnych i subiektywnych. W środku tych przemian są dzieci i młodzież, „dorośli przyszłości”, „turyści przyszłości”. Do nas należy ukształtowanie ich na świadomych, wykształconych turystycznie obywateli, znających wartości turystyki i krajoznawstwa oraz kultury fizycznej, a przy tym zdolnych do przekazania tych wartości następnym pokoleniom. Zatem przedstawiony projekt stanowi swoisty „wehikuł czasu”, wyznacza – przez wizytę TURBUSA – nowy początek, dając impuls do dalszych działań realizowanych w środowiskach szkolnych, stanowi inspirację do przemyśleń nad kolejnymi etapami, które podniosą rangę realizowanych celów i wyznaczą nowe horyzonty przed turystyką, zwłaszcza szkolną.

Zdając sobie sprawę, że każdy człowiek ma swój indywidualny odbiór różnych treści oraz form przekazu, z pełną świadomością oddajemy w ręce czytelników kompendium, które – ze względu na swój użytkowy charakter i przyjęte przy jego powstaniu założenia – nie wyczerpuje wszystkich zagadnień, które są ważne dla idei projektu MCETS. Zostawiamy tu otwartą furtkę do dalszej pracy nauczycieli z dziećmi i młodzieżą w zakresie zapoznawania ich z problematyką turystyczną, rekreacyjną i sportową w zakresie i treściach odpowiadających konkretnym realiom. Dzieci i młodzież jak żadna inna grupa społeczna nie oddziałuje lepiej na swoich rodziców i ze swoimi rodzicami, a przy ich wsparciu – a także wsparciu nauczycieli, dyrekcji szkół, koordynatorów – można liczyć na przyrost w przyszłości nowych, młodych kadr w turystyce, członków organizacji społecznych (m.in. PTTK), ratowników GOPR, TOPR i WOPR, przewodników oraz przodowników, instruktorów i trenerów, przedsiębiorców turystycznych, hotelarzy itd. To, że udało się tak wiele w Polsce pod względem turystyki i rozwinąć tę gałąź gospodarki na stosunkowo wysokim poziomie, skłania do refleksji, co można zrobić jeszcze, jakie zaproponować działania, z kim współpracować, aby kontynuować ten rozwój. Turystyka to bardzo szerokie zjawisko, efekt multidyscyplinarności daje się odczuć na każdym kroku, zatem sieciowa współpraca różnych środowisk i interesariuszy jest elementem kształcenia przyszłości do i dla turystyki, rekreacji i sportu; kontynuowania istniejących projektów, ich wzbogacania, ale też podejmowania nowych inicjatyw propagowania turystyki wśród dzieci i młodzieży. Wnioski

i efekty wynikające z projektu MCETS dotyczą i dotyczyć będą szerokiej grupy odbiorców, a treści zawarte w projekcie i kompendium wychodzą poza ramy ściśle określone przez turystykę, dostarczając refleksji i przykładu, jak realizować tego typu pomysły.

Znany filozof i żeglarz Seneka stwierdził: „jeśli nie wiesz, do jakiego portu zmierzasz, pomyślnie wiatry nie będą ci wiały”. W ślad za tymi słowami można zapytać: dokąd zmierzamy?, jakiego chcemy mieć turystę przyszłości?, mądrego?, wykształconego?, zdrowego?, wrażliwego patriotę?, etycznego?, pomysłowego?, zaradnego?, życzliwego?, zdyscyplinowanego?... – wychowajmy Go.

Krzysztof Kaganek, Bartosz Szczechowicz

BIBLIOGRAFIA

- Alejziak B., *Samowychowanie a turystyka*, Albis, Kraków 2008.
- Alejziak W., *Aktywność turystyczna: międzynarodowe i krajowe różnicowanie oraz kwestia wykluczenia społecznego*, „Turyzm”, nr 21 (1/2), 2011, ss. 7–16.
- Alejziak W., *Determinanty i różnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, „Studia i Monografie AWF Kraków”, nr 56, Kraków 2009.
- Alejziak W., *Krajoznawstwo i turystyka szkolna w obliczu wyzwań XXI wieku oraz kształtowania się społeczeństwa wiedzy*, [w:] *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*, red. K. Denek, L. Drożdżyński, A. Gordon, Wydawnictwo PTTK „Kraj” PTTK, Warszawa–Poznań 2009.
- Alejziak W., *Metodologia badań w turystyce*, [w:] *Turystyka w naukach humanistycznych*, red. R. Winiarski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, ss. 140–164.
- Alejziak W., *Polityka turystyczna*, [w:] *Nauki o turystyce. Część II*, red. R. Winiarski, „Studia i Monografie AWF Kraków”, nr 7, Kraków 2003, ss. 40–91.
- Alejziak W., *Turystyka dzieci i młodzieży jako element polityki społecznej*, Materiały na konferencję „Turystyka młodzieżowa – funkcjonowanie i tendencje”, Kraków, listopad 1987, Instytut Turystyki, AWF Kraków, maszynopis powielony.
- Alejziak W., *Turystyka sportowa – przyczynek do dyskusji nad definicją oraz problematyką badawczą*, „Turyzm/Tourism”, nr 26 (1), 2016, ss. 91–94.
- Alejziak W., *Turystyka szkolna w obliczu wyzwań XXI wieku*, Ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Edukacji i Sportu na konferencję „Rola i znaczenie krajoznawstwa i turystyki w reformowanej szkole”, Warszawa, 18 czerwca 2002.
- Alejziak W., *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Albis, Kraków 2000.
- Alejziak W., *Typologizacja i modelowanie jako instrumenty naukowego wyjaśniania zjawisk i procesów turystycznych*, [w:] *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy*, red. L. Butowski, Instytut Turystyki, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa 2013, ss. 9–38.
- Balcerak A., Woźniak J., *Gry Menedżerskie*, GWP, Sopot 2016.
- Baldwin C., Woodard J., *Platforms, Markets and Innovation*, [w:] *The Architecture of Platforms: A unified view*, red. A. Gawer, Edward Elgar, Cheltenham 2009, ss. 19–44.
- Ball P., *Critical mass: How one thing leads to another*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2004.
- Balula A., Moreira G., Moreira A., Kastenholz E., Eusébio C., Breda Z., *Digital transformation in tourism education*, „Tourism in Southern and Eastern Europe”, vol. 5, 2019, ss. 61–72.
- Baran M., *Koleje linowe, wyciągi narciarskie, nartostrady*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Kraków 1986.
- Barłóg K., *Inkluzja społeczna, edukacyjna a problemy młodych osób z ograniczeniami sprawności*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, T. XXXVI, z. 2, 2017, ss. 172–183.
- Bassand M., *Sociologie des loisirs et du tourisme*, UIOOT, Turin 1968.
- Bernaś B., Pujer K., *Bezpieczeństwo i zagrożenia w turystyce*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu”, R. 15, nr 2, ss. 223–243.
- Bezpieczeństwo na szlakach górskich*, Kuratorium Oświaty w Krakowie, Wydział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, Kraków 2011, <http://old.kuratorium.krakow.pl/index?ac=111&id=5873> (dostęp: 14.01.2021).

- Bezpieczeństwo w górach, na co należy zwrócić uwagę*, <https://limanowa.in/index.php/aktualnosci/bezpieczenstwo-w-gorach-na-co-nalezy-zwrocic-uwage/28344> (dostęp: 14.01.2021).
- Bieńczyk G., *Krajoznawstwo i jego związki z turystyką*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2003.
- Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, WAM, Kraków 2009.
- Borkowski K., *Pilot a grupa*, [w:] *Kompedium pilota wycieczek*, red. Z. Kruczek, Proksenia, Kraków 2000.
- Borkowski R., *Czynniki ryzyka i bezpieczeństwa w uprawianiu narciarstwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka. Bezpieczeństwo i ryzyko w sporcie i turystyce”, nr 2 (XXXV), Kraków 2019, ss. 33–49.
- Borodako K., *Rola i znaczenie nowoczesnych technologii w aktywności fizycznej*, [w:] *Aktywność fizyczna z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych*, red. J. Berbecka, K. Lipecki, Difin, Warszawa 2019, ss. 102–117.
- Boyer M., *Le Tourisme*, „Peuple et culture”, Vol. 29, Iss. 4, 1972.
- Brezinka W., *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, WAM, Kraków 2007.
- Brotherton B., Himmetoglu B., *Beyond Destinations – Special Interest Tourism*, “Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research”, Vol. 8 (3), ss. 11–30.
- Brzezińska A.I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, ss. 47–77.
- Buczak T., Węglarczyk J., Cichońska A., Krawczyński P., *Diagnoza strategiczna dla potrzeb komunikacji marketingowej Polski w turystyce do roku 2030*, POT, Warszawa 2022.
- Bull A., *The economics of travel and tourism*, Wiley Hasted Press, 1992.
- Cabaj W., Kruczek Z., *Podstawy geografii turystycznej*, Proksenia, Kraków 2009.
- Cantner U., Vannucini S., *A new view of general purpose technologies*, „Jena Economic Research Papers”, t. 6, nr 54, 2012.
- Chaffey D., *Digital business i e-commerce management. Strategia, realizacja, praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.
- Changes in Leisure Time. The Impact on Tourism*, WTO, Madrid 1999.
- Christensen C., Raynor M.E., MacDonald R., *What is disruptive innovation*, “Harvard Business Review”, nr 93 (12), 1995/2015, ss. 44–53.
- Clini P., Frontoni E., Quattrini R., Nespeca R., Pierdicca R., *ICT Driven Platform for High-Quality Virtual Contents Creation and Sharing with e-Tourism Purposes. The Interreg IT-HR REMEMBER Project*, [w:] *Proceedings of AVI 2CH 2020: Workshop on Advanced Visual Interfaces and Interactions in Cultural Heritage (AVI 2CH 2020)*, ACM, New York 2020.
- Cohen E., *Toward a Sociology of Tourism*, “Social Research”, Vol. 39, 1972, ss. 164–182.
- Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., *Tourism Principles and Practice*, 3rd ed., Pearson Education Limited, Edinburgh 2005.
- Czupryński A., Wiśniewski B., Zboina J., *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, CN-BOP-PIB, Józefów 2015.
- Ćwikliński A., *Polski system edukacji po reformie?*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 1, red. J. Grzesiak, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu, Kalisz 2007.

- Dalin P., Rolff H.G., *Changing the School Culture*, Cassell, London 1993.
- Dehning B., Richardson V.J., Zmud R.W., *The value relevance of announcements of transformational information technology investments*, "MIS Quarterly", nr 27 (4), 2003, ss. 637–656.
- Demel M., Humen W., *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa 1970.
- Demel M., Skład A., *Teoria wychowania fizycznego*, PWN, Warszawa 1976.
- Denek K., *Krajoznawstwo i turystyka w edukacji wczesnoszkolnej*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1 (4), 1998, ss. 14–32.
- Denek K., *Na wakacyjnych szlakach*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996.
- Denek K., *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2000.
- Denek K., *W stronę szkoły jutra i jej nauczyciela*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 2, red. J. Grzesiak, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu, Kalisz 2007, ss. 11–34.
- Denek K., *Wychowanie do rekreacji*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 1989.
- Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, WSFZ, Warszawa 2004.
- Diweckert J., *Eingenart und Eigenständigkeit des Freizeitsports*, [w:] *Freizeitsport*, Opladen 1978, ss. 67–81.
- Doligalski T., *Internet w zarządzaniu wartością dla klienta*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2013.
- Doligalski T., *Modele biznesu w Internecie. Teoria i studia przypadków polskich firm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Dubis M., *Wartości i style życia młodzieży*, „Jagiellońskie Studia Socjologiczne”, nr 1, 2014, ss. 35–45.
- Duy N.T., Mondal S.R., Van N.T.T., Dzung P.T., Minh D.X.H., Das S., *A Study on the role of Web 4.0 and 5.0 in the sustainable tourism ecosystem of Ho Chi Minh City, Vietnam*, "Sustainability", nr 12 (17).
- Dziedzic E., Skalska T., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce*, Stowarzyszenie na Rzecz Badania, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa 2012.
- Dziewiecki M., *Wychowanie ku wartościom*, „Wychowawca”, nr 9, 1998, ss. 4–6.
- Dziewulak A., Kosel E., Nocuń A., Przecławski K., Zürn M., *Turystyka młodzieży. Z badań nad wypoczynkiem młodzieży warszawskiej*, Instytut Turystyki, Warszawa 1977.
- Edukacja regionalna*, red. Z. Piwońska, Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów 2001.
- Ekonomia z elementami opisu gospodarki turystycznej i rekreacyjnej*, red. B. Szczechowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Ekspozycja*, <https://sjp.pl/ekspozycja> (dostęp: 14.01.2021).
- Elliot J., *Tourism. Politics and Public Sector Management*, Routledge, London 1997.
- Factors influencing travel demand and leading to the redistribution of tourist movements*, WTO, 1977.
- Ferrara C., Pierdicca R., Paolanti M., Aleffi C., Tomasi S., Paviotti G., Passarini P., Migrani C., Ferrara A., Cavicchi A., Frontoni E., *The role of ICTs and public-private cooperation for cultural heritage tourism. The case of Smart Marca/Il ruolo delle ICT e della cooperazione pubblico-privati per il turismo culturale. Il caso di Smart Marca*, „Il Capitale Culturale. Studies on the Value of Cultural Heritage”, nr 10, 2020, ss. 189–204.

- Frontoni E., Paolanti M., Puggioni M., Pierdicca R., Sasso M., *Measuring and assessing augmented reality potential for educational purposes: SmartMarca project*, [w:] *Augmented Reality, Virtual Reality and Computer Graphics. 6th International Conference, AVR 2019*, red. L.T. De Paolis, P. Bourdot, Santa Maria al Bagno, Italy, June 24–27, 2019, Proceedings, Part II, Springer, Cham 2019.
- Furnhan A., *Tourism and Culture Shock*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 11 (1), 1984, ss. 41–57.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 1994.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 1998.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2010.
- German M., *ROT-y chcą mieć wspólny system rezerwacyjny*, „Wiadomości Turystyczne”, nr 2 (450), luty 2021, ss. 26–27.
- Gilbert D., *Conceptual issues in the meaning of tourism*, [w:] *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality*, Vol. 2, Belhaven Press, 1990, ss. 4–27.
- Golembski G., *Przedsiębiorstwo turystyczne w gospodarce wolnorynkowej*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1977.
- Gontrowicz A., Zaniewski Z., *Turystyka a potrzeby człowieka*, [w:] *Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce*, cz. I, Instytut Turystyki, Warszawa 1979.
- Górka B., *Sprzedaż produktów turystycznych*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2006.
- Grabowski H., *Teoria wychowania fizycznego*, AWF Kraków, Kraków 1984.
- Guignard A., *Rola państwa w rozwoju turystyki socjalnej*, „Problemy Turystyki”, nr 2 (44), 1989.
- Harajda R., *Działalność turystyczno-krajoznawcza w szkole*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, Zielona Góra 1986.
- Hilson G., *5G needs more memory to compute*, „EETimes”, 2019, https://www.eetimes.com/document.asp?doc_id=1334512# (dostęp: 20.12.2020).
- Holloway J.Ch., Robinson Ch., *Marketing w turystyce*, PWE, Warszawa 1997.
- Hunziker W., *Le tourism social*, Bern 1951.
- IEEE ComSoc, <https://prc.chapters.cpmisoc.org/2019/04/01/5g-evolution-wireless-communications/> (dostęp: 20.12.2020).
- Janowski I., *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.
- Jedlińska M., *Specyfika zachowań konsumenckich na rynku turystycznym*, [w:] *Turystyka w badaniach naukowych. Prace ekonomiczne*, red. A. Nowakowska, M. Przydział, WSIZ, Rzeszów 2006, ss. 173–175.
- Johnson N.L., *What are Network Effects?*, „Network Effects//Blog”, 2018, <https://www.applcoinc.com/blog/network-effects/> (dostęp: 20.12.2020).
- Jonak A., Matuszczyk A., Silberring J., Urbański S., *Zanim pójdziesz w góry*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1990.
- Jovanovic B., Rousseau P.L., *General Purpose Technologies*, [w:] *Handbook of Economic Growth*, t. 1, red. P. Angion, S. Durlauf, Elsevier, Amsterdam 2005, ss. 1181–1224.
- Kachniewska M., *Tworzenie wartości dodanej na bazie kontekstowych aplikacji mobilnych (przypadek branży turystycznej)*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”, nr 3, 2019, ss. 15–24.

- Kachniewska M., Nawrocka E., Niezgoda A., Pawlicz A., *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Kaganek K., *Podstawy warsztatu pilota i przewodnika – kadra w turystyce osób z niepełnościami*, [w:] *Sprawnie dla niepełnosprawnych. Vademecum obsługi turystów z niepełnościami oraz osób starszych*, Forum Turystyki Regionów, Szczecin 2020, ss. 47–60.
- Kaganek K., *Turystyka i rekreacja jako formy rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, [w:] *(Nie)pełnosprawny turysta. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki turystyki społecznej*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2019, ss. 22–32.
- Kaganek K., *Turystyka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań*, EAS, Kraków 2009.
- Kaganek K., Hujda M., *Wypadkowość turystyczna w paśmie Babiej Góry i Mosornego Gronia w latach 2005–2010*, [w:] *Odcienie bezpieczeństwa, obszary badań, kierunki rozwoju*, red. P. Polko, M. Walancik, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2017, ss. 377–393.
- Kaganek K., Kurek A., *Questing i inne formy nowoczesnego wymiaru poznawania*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, ss. 99–114.
- Kaganek K., Potaczek K., *Analiza wypadkowości wśród turystów w Beskidzie Wyspowym w latach 2007–2010*, „Security, Economy & Law”, nr 3, 2017, ss. 155–177.
- Kaganek K., Sabat M., *Wypadkowość wśród turystów w Bieszczadach w latach 2009–2013*, „Security, Economy & Law”, nr 1, 2016, ss. 63–93.
- Kaganek K., Skwarczyński K., *Wypadkowość i akcje ratownicze w Tatrach Polskich w latach 2006–2011*, „Securitologia”, nr 2 (18), 2013, ss. 7–18.
- Kaganek K., Sporysz S., *Urban exploration w opinii polskich urbonautów*, [w:] *Turystyka kontrowersyjna na współczesnym rynku podróży, formy, uwarunkowania, skutki*, AWF Biała Podlaska, Biała Podlaska 2015, ss. 278–295.
- Kaganek K., Sulikiewicz Ł., *Analiza akcji ratowniczych na Jeziorze Solińskim w turystyce i rekreacji w latach 2007–2015*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 38, 2020, ss. 18–46.
- Kaganek K., Wróbel M., *Analiza wypadkowości turystycznej w Beskidzie Żywieckim w latach 2006–2010*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 23, lipiec-wrzesień 2016, ss. 111–130.
- Kaliński K., *Wycieczki dają okazję do rozwoju*, „Edukacja i Dialog”, nr 5, 1994, ss. 53–56.
- Kelly K., *Scan This Book!*, „New York Times”, 14 maja 2006.
- Klimas P., *Relacje współtworzenia innowacji w ekosystemach. Kontekst ekosystemu gamingowego*, C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Klimek P., *Bieszczady i Beskid Niski na nartach biegowych i tourowych*, Bezdroża, Kraków 2004.
- Kłós B., *Nauczyciele w zreformowanym systemie edukacji*, [w:] *Polityka oświatowa*, red. M. Korolewska, J. Osiecka-Chojnacka, BAS, nr 2 (22), Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Warszawa 2010, ss. 89–126, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFDDCE-26CD280FBFC125776800260E16/\\$file/Polityka%20oswiatowa.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFDDCE-26CD280FBFC125776800260E16/$file/Polityka%20oswiatowa.pdf) (dostęp: 8.02.2021).
- Kompendium pilota wycieczek*, red. Z. Kruczek, Proksenia, Kraków 2005.

- Kompendium wiedzy o turystyce*, red. G. Gołembski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Korzeniowski L.F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Wydawnictwo EAS, Kraków 2008.
- Kowalik J., *Turystyka rodzinna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1982.
- Kruczek Z., *Geografia atrakcji turystycznych*, wyd. 6, Proksenia, Kraków 2008.
- Kruczek Z., *Metodyka krajoznawstwa*, wyd. 3, AWF Kraków, Kraków 1997.
- Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M., *Krajoznawstwo. Zarys teorii i metodyki*, Proksenia, Kraków 2003.
- Kruczek Z., Zdebski J., *Organizacja i prowadzenie górskich wycieczek oraz imprez turystycznych*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa–Kraków 1990.
- Kugiejko M., *Turystyka szkolna w województwie wielkopolskim*, „Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, nr 21, Uniwersytet A. Mickiewicza, Bogucki – Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019.
- Kulczycki Z., *Zarys historii turystyki w Polsce*, SiT, Warszawa 1977.
- Kuźma B., *Bądź bezpieczny w górach*, Studenckie Koło Przewodników Górskich, Kraków 2001.
- Learning the treasure within. Report to UNESCO of International Education for 21st century*, UNESCO Publishing, Paris 1996.
- Lenkiewicz W.S., Marasek A., *Zimowa turystyka piesza w górach*, T. 4, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej, PTTK, Biblioteka Górska Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie, Kraków 2008.
- Lubański K., *Turystyka młodzieży jako problem społeczno-wychowawczy*, Instytut Turystyki, Warszawa 1987.
- Lubowicz Z., *Turystyka młodzieży polskiej lat osiemdziesiątych*, Instytut Badań Problemów Młodzieży, Instytut Turystyki, Warszawa 1990.
- Lucas H.C., Agarwal R., Clemons E.K., El Sawy O.A., Weber B., *Impactful research on transformational information technology: an opportunity to inform new audiences*, „MIS Quarterly”, nr 37 (2), 2013, ss. 371–382.
- Łapko A., Wagner N.N., *Logistyka dystrybucji. Trendy, wyzwania, przykłady*, CeDeWu, Warszawa 2019.
- Łazarek R., *Ekonomika turystyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 1999.
- Łączyński M., *Gry szkoleniowe*, Sowa, Warszawa 2013.
- Łoboz W., *Zanim wyruszysz w góry*, Biblioteczka Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Nowy Sącz 2014.
- Łobożewicz T., *Miejsce turystyki w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, red. A. Nowakowska, „Zeszyty Naukowe”, nr 81, AWF Kraków, Kraków 2001.
- Łobożewicz T., *Propedeutyka turystyki*, AWF Warszawa, Warszawa 1997.
- Łobożewicz T., *Turystyka dzieci i młodzieży szkolnej. Przewodnik do ćwiczeń*, Warszawa 1996.
- Łobożewicz T., *Turystyka i rekreacja ludzi niepełnosprawnych*, Zakład Wydawniczy DrukTur, Warszawa 2000.
- Łobożewicz T., *Turystyka mieszkańców wsi*, Sport i Turystyka, Warszawa 1989.
- Łobożewicz T., Kogut R., Szmytko R., *Turystyka kwalifikowana*, Roltur sp. z o.o, Agencja Wydawniczo-Reklamowa Besso, Warszawa 1997.

- Łopaciński K., *Poziom aktywności turystycznej studentów*, [w:] *Społeczno-pedagogiczne problemy turystyki*, Instytut Turystyki, Warszawa 1988.
- Łuczyński J., *Szkoła a rynek pracy*, „Zarządzanie Publiczne. Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych UJ”, nr 1 (5), 2009, ss. 103–117.
- Malinowski T., *O bezpiecznej organizacji imprez kajakowych*, [w:] *Między swobodą a zakazem, czyli o bezpiecznym korzystaniu z przestrzeni turystycznej*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2017, ss. 241–249.
- Marketingowa Strategia Polski w sektorze turystyki na lata 2012–2020*, red. B. Walas, POT, Warszawa 2011, <https://www.pot.gov.pl/pl/o-pot/plany-i-sprawozdania-pot/marketingowa-strategia-polski-w-sektorze-turystyki-na-lata-2012-2020-2> (dostęp: 7.10.2023).
- Mazurek G., *Transformacja cyfrowa. Perspektywa marketingu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.
- McAfee A., Brynjolfsson E., *The toll of a new machine*, [w:] *Machine platform, crowd: Harnessing our digital future*, red. E. Brynjolfsson, A. McAfee, W.W. Norton & Company, New York 2017.
- McIntosh R.W., Goeldner Ch.R., *Tourism – Principles, Practices and Philosophies*, Grild Publishing Company, 1984.
- Mejer L., *Social Exclusion in the EU Member States*, „Statistics in Focus”, nr 3-1, 2000, <http://aei.pitt.edu/85185/1/2000.1.pdf> (dostęp: 20.12.2020).
- Merski J., Warecka J., *Turystyka kwalifikowana, turystyka aktywna*, AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2009.
- Mgła i jej rodzaje*, <https://lowcyburz.pl/2014/09/16/mgla-i-jej-rodzaje-2/> (dostęp: 20.03.2020).
- Michałowska D.A., *Wartości w świecie edukacji na początku XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2013.
- Międzynarodowy Słownik Turystyczny*, red. B. Wieczorkiewicz i in., Sport i Turystyka, Warszawa 1961.
- Milewska M., Włodarczyk B., *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości z zakresu hotelarstwa. Część I*, WSTH, Łódź 2005.
- Mroczek-Żulicka A., *Twórcze podejście do organizacji krajoznawstwa w opozycji do banalnej rozrywki i zabawy – przykład Łodzi*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, ss. 301–314.
- Niemczyk A., Seweryn R., Klimek K., *Przedstawiciele pokolenia Z jako uczestnicy ruchu turystycznego. Potrzeby – motywacje – zachowania*, Difin, Warszawa 2019.
- Nowek C.A., *Charakteryzowanie ruchu turystycznego*, Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2006.
- Noworól A., *Instrumenty lokalnej polityki oświatowej*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 3 (19), 2012, ss. 139–150, <https://www.ejournals.eu/pliki/art/1419/> (dostęp: 8.02.2021).
- Nowotarski W., *Typologia przewodników turystycznych i jej uzus w tytulaturze*, „Folia Turistica”, nr 54, 2020, ss. 145–164, http://www.folia-turistica.pl/attachments/article/402/FT_54_2020.pdf (dostęp: 21.10.2023).
- Ogawa R., Fujimoto T., *The possibility of 3D-origami system as a tourism promotion tool for Japan*, „Journal of Advanced Research in Social Sciences and Humanities”, nr 3 (1), 2018, ss. 1–10.

- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. 3, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1981.
- Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komisja Europejska, Europa w 12 lekcjach, Urząd Publikacji UE, Bruksela 2006.
- Oppermann M., *Travel Life Cycle*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 22 (3), 1995, ss. 535–552.
- Ostrowski P.W., *Numer specjalny „Annals of Tourism Research” pn. The Social Psychology of Tourism*, „Problemy Turystyki”, nr 3/4, 1986, ss. 125–135.
- Ostrowski S., *Ruch turystyczny w Polsce*, SIT, Warszawa 1972.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019, GUS, Warszawa–Gdańsk 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20182019,1,14.html> (dostęp: 11.12.2020).
- Panasiuk A., *Ekonomika turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Panasiuk A., *Rynek turystyczny. Studium strukturalne*, Difin, Warszawa 2014.
- Panasiuk A., Michalska K., Wolska A., *Polityka turystyczna krajów Unii Europejskiej w zakresie oddziaływania na nierówności społeczne*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, nr 4, 2016, s. 177–190, <http://ptezg.pl/Files/files/zn4/panasiuk.pdf> (dostęp: 19.12.2020).
- Parker G.G., Van Alstyne M.W., Choudary S.P., *Platform revolution. How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you*, W.W. Norton & Company, New York 2016.
- Parvathia M., Mariselvi R., *A bird's eye on the evolution – Web 1.0 to Web 5.0 : Lib 1.0 to Lib 5.0.*, „International Journal of Advance Research Trends in Engineering and Technology”, nr 4 (4), 2017, ss. 167–176.
- Patkowski A., *Istota, idea i program naszego ruchu krajoznawczego*, „Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy”, nr 1, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Warszawa 1939.
- Patryn A., *Zdrowie na szlaku*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973.
- Pawlicz A., *Ekonomia współdzielenia na rynku usług hotelarskich. Niedoskonałości – Pośrednicy – Regulacje*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019.
- Pearce Ph.L., *Tourist Behaviour. Themes and Conceptual Schemes*, Clevedon, Buffalo–Toronto 2005.
- Pedagogika społeczna*, t. 2, red. E. Marynowicz-Hetka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Pierdicca R., Paolanti M., Frontoni E., *eTourism: ICT and its role for tourism management*, „Journal of Hospitality and Tourism Technology”, vol. 10, nr 1, 2019, ss. 90–103.
- Piętko H., *Potrzeba rozwinięcia zmysłu badawczego wśród turystów*, „Ruch Turystyczny”, nr 2, 1957.
- Piwowarski J., *Fenomen bezpieczeństwa. Pomiędzy zagrożeniem a kulturą bezpieczeństwa*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron, Kraków 2014.
- Piwowarski J., *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, nr 19, 2015, ss. 9–21.
- Płocka J., *Turystyka. Wybrane zagadnienia*, „Escape Magazine”, Toruń 2009.
- Podstawowe definicje i klasyfikacje w statystyce turystyki*, Instytut Turystyki, Warszawa 1992.

- Polska w liczbach*, <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> (dostęp: 11.12.2020).
- Polska w liczbach*, <https://www.polskawliczbach.pl/Wsie> (dostęp: 11.12.2020).
- Połucha I., Żukovskis J., *Interakcje w przestrzeni – nowe trendy w animacji turystyki*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 1 (29), 2015, ss. 73–83.
- Program rozwoju sportu do roku 2020*, MSiT, Warszawa 2015.
- Przeclawski K., *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków 1996.
- Przeclawski K., *Socjologiczne problemy turystyki*, IWCRZZ, Warszawa 1977.
- Przeclawski K., *Socjologiczne problemy turystyki*, IWCRZZ, Warszawa 1979.
- Przeclawski K., *Turystyka a wychowanie*, Nasza Klasa, Warszawa 1973.
- Rączkowska Z., Długosz M., Gądek B., Grabiec M., Kaczka R.J., Rojan E., *Uwarunkowania przyrodnicze, skutki i zmiany aktywności lawin śnieżnych w Tatrach*, „Nauka Tatram”, t. I – Nauki o Ziemi, Zakopane 2015.
- Regulamin Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”*, <http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka> (dostęp: 7.02.2021).
- Rejestr Polskich Drzew Pomnikowych*, <https://www.rpd.hostingasp.pl/> (dostęp: 7.02.2021).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki, Dz.U. 2018, nr 218, poz. 1055.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 10 grudnia 2004 r. w sprawie wzorów tablic, Dz.U. 2004, nr 268, poz. 2665.
- Różycki P., *Aktywność turystyczna młodzieży szkół ponadpodstawowych Krakowa*, [w:] *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, AWF Wrocław, Wrocław 2000.
- Różycki P., *Zarys wiedzy o turystyce*, Proksenia, Kraków 2006.
- Saadatmand F., Lindgren R., Schultze U., *Configurations of platform organizations: implications for complementor engagement*, „Research Policy”, nr 48 (8), 2019, 103770.
- Schmeiss J., Hoelzle K., Tech R.P., *Designing governance mechanisms in platform ecosystems: Addressing the paradox of openness through blockchain technology*, „California Management Review”, nr 62 (1), 2019, ss. 121–143.
- Scott C., *Youth Holiday Makers: Solely Faithful to hedonism?*, [w:] *Proceedings of the New Zealand Tourism Hospitality Research Conference*, red. K.A. Smith, C. Schott, Wellington, December 8–10, 2004, ss. 264–276.
- Skowron W., *Krajoznawstwo jako nośnik wartości i wartość*, „Barbakan”, nr 30, 1999, ss. 6–34.
- Słaby T., *Konsumpcja. Eseje statystyczne*, Difin, Warszawa 2006.
- Słownik tematyczny terminów, wyrażeń i zwrotów stosowanych w prognozach meteorologicznych*, red. T. Zawiślak, IMGW, Warszawa 2010.
- Smith V., *Host and Guests*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1977.
- Smoleńska O., *Najnowsze trendy w turystyce eventowej. Gry fabularne i wydarzenia związane z fantastyką i technologią XXI wieku*, „Turystyka Kulturowa”, nr 8, 2009, ss. 31–39.
- Soava G., *Development prospects of the tourism industry in the digital age*, „Young Economists Journal/Revista Tinerilor Economiști”, nr 12 (25), 2015, ss. 101–116.
- Spagnoletti P., Resca A., Lee G., *A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study*, „Journal of Information Technology”, nr 30 (4), 2015, ss. 1–17.

- Stańczyk S., *Tożsamość ekosystemu biznesu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2018.
- Stasiak A., Śledzińska J., Włodarczyk B., *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, ss. 9–27.
- Stasiak A., Śledzińska J., Włodarczyk B., *Wstęp*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, ss. 5–6.
- Stefański M., *Spółeczeństwo informacyjne, cyfryzacja*, [w:] *Informatyka ekonomiczna. Teoria i zastosowania*, red. nauk. S. Wrycza, J. Maślankowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.
- Superczyńska E., Denek K., *Wychowawcze wartości krajoznawstwa i turystyki w szkole. Hamulce i czynniki rozwoju*, [w:] *Poznawcze i wychowawcze aspekty krajoznawstwa i turystyki w szkole*, red. K. Denek, Wydawnictwo Oddziału Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, Kalisz 1988, ss. 2–24.
- Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*, WTO, Madrid 1993.
- Sygnaty z Gór*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Zarząd Główny, Sport i Turystyka, Warszawa 1973.
- Szczechowicz B., *Łączenie wartości turystyki i sportu w świetle analizy ofert rynkowych*, [w:] *Turystyka sportowa. Społeczno-kulturowy potencjał i perspektywy rozwoju*, red. M. Kaziemierczak, AWF Poznań, Poznań 2015, ss. 41–54.
- Szpringer W., *Platformy cyfrowe i gospodarka współdzielenia. Problemy instytucjonalne*, Poltext, Warszawa 2020.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005.
- Szymański M.J., *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- Śledzińska K., Włoch R., *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020.
- Śledzińska K., Włoch R., Słok-Wódkowska M., Mazur J., Paliński M., Sylwoniuk M., *Przewodnik po Jednolitym Rynku Cyfrowym dla MŚP*, DELab UW, Warszawa 2017, http://www.delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/02/Przewodnik_dla_MSP.pdf (dostęp: 11.02.2021).
- Tansley A.G., *The use and abuse of vegetational concepts and terms*, „Ecology”, nr 16, 1935, ss. 284–307.
- Tapscott D., Williams A.D., *Wikinomia. O globalnej współpracy, która wszystko zmienia*, tłum. P. Cypriański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Tavakoli R., Mura P., *Netnography in tourism beyond Web 2.0: a critical assessment*, [w:] *Netnography unlimited: Understanding technoculture using qualitative social media research*, red. R.V. Kozinets, R. Gambetti, Routledge, New York 2021, ss. 190–192.
- Tavakoli R., Wijesinghe S.N.R., *The evolution of the web and netnography in tourism: A systematic review*, „Tourism Management Perspectives”, Vol. 29, 2019, ss. 48–55.
- Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Światowa Organizacja Turystyki, Warszawa 1995.
- Tertelis M., *Podręcznik turystyki górskiej. Lato*, Wydawnictwo Pelta, Warszawa 1999.

- Tkaczyk P., *Grywalizacja*, Helion, Gliwice 2012.
- Toczek-Werner S., *Podstawy rekreacji i turystyki*, AWF Wrocław, Wrocław 2005.
- Trempała J., Harwas-Napierała B., *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. Tom 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Tysza A., *Kulturowe i społeczne aspekty rozwoju turystyki*, [w:] *Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce*, cz. I, Instytut Turystyki, Warszawa 1979.
- Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z 27 października 1906 roku*, [w:] *Studia i materiały z dziejów polskiego krajoznawstwa. Od PTK do PTTK*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Zarząd Główny, Komisja Historii i Tradycji, Warszawa 2009, ss. 535–542.
- Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o Polskim Bonie Turystycznym, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/polski-bon-turystyczny-19010821> (dostęp: 19.12.2020).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2020, poz. 55, 471, 1378.
- Wagner N., Strulak-Wójcikiewicz R., *Poziom zaufania do nowych modeli biznesowych opartych na koncepcji platformy współpracy wśród przedstawicieli pokolenia Z*, cz. 2: *Zmiany w myśleniu marketingowym*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, nr 20 (6), 2019, ss. 321–336.
- Wang Q., Chen Y., Xie J., *Survival in markets with networks effects: Product compatibility and order-of-entry effects*, „Journal of Marketing”, vol. 74, nr 4, 2010, ss. 1–14.
- Warszyńska J., Jackowski A., *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa 1978.
- Wasilewski A., *Źródła krajoznawstwa polskiego*, „Bibliotekarz Lubelski”, nr 57, 2014, ss. 195–206.
- Wawrzyniak S., *Turystyka a rekreacja*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, nr 3, Warszawa 1987.
- Weber S., Rech J., *An overview and differentiation of the evolutionary steps of the web X.Y movement*, [w:] S. Murugesan, *Handbook of research on Web 2.0, 3.0, and X.0. Technologies, business and social applications*, IGI Global, Hershey 2010, ss. 12–39.
- Wielki Słownik Medyczny*, Polska Akademia Nauk, Wydział Nauk Medycznych, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1996.
- Wilkońska A., *Turystyka religijna – między sacrum a profanum*, „Rozprawy i Studia”, T. 765, 2010, ss. 60–68.
- Winiarski R., *Wstęp do teorii rekreacji (ze szczególnym uwzględnieniem rekreacji fizycznej)*, AWF Kraków, Kraków 1989.
- Wodejko S., *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa 1997.
- Wojcieszak B., *Między asekurancją a asekuracją – o podejmowaniu i granicach ryzyka w turystyce aktywnej osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Między swobodą a zakazem, czyli o bezpiecznym korzystaniu z przestrzeni turystycznej*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2017, ss. 131–139.
- Wojtyca J., *Organizacja turystyki młodzieży szkolnej*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2000.
- Wspólne wędrowanie. Poradnik organizatora turystyki aktywnej*, red. J. Śledzińska, A. Wielocho, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2015.
- Wzór graficzny Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody”*, <http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka> (dostęp: 7.02.2021).

- Yang Z., Diao Z., Kang J., *Customer management in Internet-based platform firms: review and future research directions*, "Marketing Intelligence & Planning", vol. 38, nr 7, 2020, ss. 957–973.
- Z miłości do gór. *Bezpieczne Tatry*, Wydawnictwo Tatrzańskiego Parku Narodowego, https://tpn.pl/filebrowser/files/Foldery/bezpieczne_tatry.pdf (dostęp: 23.04.2020).
- Zacher L.W., *Od społeczeństwa informacyjnego do społeczeństwa wiedzy (dylematy transzycyjne: między informacją, wiedzą a wyobraźnią)*, [w:] *Spółeczeństwo informacyjne. Wiza czy rzeczywistość?*, Wydawnictwo AGH, Kraków 2004, ss. 103–112, <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0095/103-112.pdf> (dostęp: 1.02.2021).
- Zajadacz A., Kugiejko M., *Krajoznawstwo w świadomości pokolenia „Z”*, [w:] *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Ślodzińska, B. Włodarczyk, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2016, ss. 51–66.
- Zawadzki M., *Tendencje rozwojowe aktywności turystycznej mieszkańców Polski*, „Problemy Turystyki”, nr 4, 1992.
- Ziarkowski D., *Najstarsze polskie przewodniki jako źródła do dziejów turystyki*, [w:] *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*, red. J. Kosiewicz, E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, Akademia Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, ss. 265–279, https://www.academia.edu/28587675/Najstarsze_polskie_przewodniki_jako_%C5%BAr%C3%B3d%C5%82a_do_dziej%C3%B3w_turystyki_in_Z_dziej%C3%B3w_wychowania_fizycznego_sportu_i_turystyki_w_Polsce_i_w_Europie_red_J_Kosiewicz_E_Ma%C5%82olepszy_i_T_Drozdek_Ma%C5%82olepsza_Cz%C4%99stochowa_2016_s_265_279 (dostęp: 8.10.2023).
- Ziarkowski D., *Przewodniki a rozwój nowoczesnej turystyki w XIX wieku*, „Turystyka Kulturowa”, nr 7, 2018, ss. 22–42, <http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/995> (dostęp: 21.10.2023).
- Zwoiliński A., *O Narodzie*, Biblioteczka Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1992.

NETOGRAFIA

http://img.national-geographic.pl/uploads/pics/ulotka_Baltow__1_.jpg (10.02.2021).
<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000903/O/D20190903.pdf> (20.12.2020).
http://khit.pttk.pl/teksty/index.php?co=tx_kkms_01 (26.01.2021).
<http://kop.pttk.pl/tropiciel-odznaka> (07.02.2021).
<http://ktg.pttk.pl/index.php?mod=news&act=showfull&id=1179258549> (14.01.2021).
<http://lokepno.com.pl/najciekawsze-miejsca-w-polsce-ktore-mozesz-odwiedzic-wirtualnie-bez-wychodzenia-z-domu/> (17.02.2021).
<http://mapakasprowy.pkl.pl/> (24.02.2021).
<http://muzeumtrzesacz.pl/muzeum-na-klifie/> (17.02.2021).
<http://mwk.com.pl/spacer/> (17.02.2021).
<http://panorama.auschwitz.org/> (17.02.2021).
http://photos.piotrgalas.com/Muzeum_Powstania_Warszawskiego_-_wirtualna_wycieczka,09.2011/ (17.02.2021).
http://questing.pl/wp-content/uploads/2011/08/na_strone_suwalczyzna1.jpg (10.02.2021).
<http://szlakunesco.podkarpackie.pl/> (17.02.2021).
<http://turystyka.amu.edu.pl/tomy/tir3.pdf> (17.02.2021).
<http://www.bernardynilezajsk.pl/multimedia/wirtualny-spacer/> (17.02.2021).
<http://www.cyfrowewm.pl/obiekt/184/muzeum-mikolaja-kopernika-we-fromborku-wirtualny-s> (17.02.2021).
<http://www.cyfrowewm.pl/obiekt/185/muzeum-bitwy-pod-grunwaldem-w-stebarku-wirtualny-s> (17.02.2021).
<http://www.holoit.com/wroclaw/pl/> (17.02.2021).
<http://www.muzeum-jaroslawa.pl/spacer/ko.html> (17.02.2021).
<http://www.muzeumwlokiennictwa.pl/public/wydarzenie/wybrane/kotlownia-muzeum-interaktywne,26#> (17.02.2021).
<http://www.osw.dabrowa.pl/wp-content/uploads/2018/02/regwycieczekszk.pdf> (12.02.2021).
<http://www.pano360.pl/projekty/zamek/virtualtour.html> (17.02.2021).
<http://www.pkin.pl/eng/page/virtual-tour> (17.02.2021).
<http://www.pomniki-przyrody.pl/> (07.02.2021).
<http://www.samrohn.com/360panorama/ogrodzieniec-castle-poland/> (17.02.2021).
<http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html> (15.01.2021).
<http://www.sitn.pl/dokumenty/147,dekalog-fis.html> (20.04.2019).
<http://www.sitn.pl/file/743/> (15.02.2021).
http://www.wopr.waw.pl/viewpage.php?page_id=67 (26.01.2021).
<http://www.zamek-pszczyzna.home.pl/wz/index.html> (17.02.2021).
[http://www.zspolice.pl/download/egzamin_zawodowy/poradniki/technik_obsługi_turystycznej/technik_obsługi_turystycznej_341\[05\]_z2_02_u.pdf](http://www.zspolice.pl/download/egzamin_zawodowy/poradniki/technik_obsługi_turystycznej/technik_obsługi_turystycznej_341[05]_z2_02_u.pdf) (17.02.2021).
<http://zwiedzajlubelskie.pl/kozlowka> (17.02.2021).
<http://allegro.pl/oferta/handbike-blackbird-f1-gtm-mobile-8481271680> (20.12.2020).

<https://allegro.pl/oferta/kajak-am-468-dwuosobowy-kajak-pl-producent-am-9999027037>
(20.12.2020).

<https://amistad.pl/> (24.02.2021).

<https://arvr.google.com/cardboard/> (20.12.2020).

<https://bonturystyczny.polska.travel/> (12.02.2021).

<https://bonturystyczny.polska.travel/> (20.12.2020).

<https://bonturystyczny.polska.travel/mapa> (03.02.2021).

<https://bramapoznania.pl/> (17.02.2021).

<https://docplayer.pl/24541253-Walory-turystyczne-istota-i-funkcje-proba-klasyfikacji.html>
(17.02.2021).

<https://epodreczniki.pl/a/geograficzne-regiony-polski/D1Fs3n8z2> (17.02.2021).

<https://epodreczniki.pl/a/ochrona-srodowiska-w-polsce/DF1PcYKMb> (17.02.2021).

<https://epodreczniki.pl/a/turystyczne-walory-polski/DdjTUXgS9> (17.02.2021).

[https://epodreczniki.pl/a/turystyczne-walory-wybranych-regionow-polski---prezentacje/
D15x23LTn](https://epodreczniki.pl/a/turystyczne-walory-wybranych-regionow-polski---prezentacje/D15x23LTn) (17.02.2021).

<https://gorydlaciebie.pl/wyprawy/burze-w-gorach-jak-sie-zachowac/> (02.02.2021).

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001262/T/D20201262L.pdf>
(05.02.2021).

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210000159/O/D20210159.pdf>
(05.02.2021).

<https://kobieta.gazeta.pl/follow/7,153346,20502785,rio-2016-najciekawsze-stroje-olimpijskie-nie-zgadniecie-kto.html> (20.12.2020).

https://lipinki.zielonagora.lasy.gov.pl/walory_przyrodnicze_formy_ochrony#.YCANLOhKhPY
(17.02.2021).

<https://lokalnyfyrtel.pl/wirtualne-spacery-po-muzeach-w-polsce/> (17.02.2021).

https://mfiles.pl/pl/index.php/Atrakcje_turystyczne (07.02.2021).

<https://military.pl/p/kompas-badger-outdoor-military-lensatic> (20.12.2020).

<https://multitouch.pl/produkty/podloga-interaktywna> (20.12.2020).

<https://muzeum.nifc.pl/pl> (17.02.2021).

https://muzeum.nifc.pl/pl/muzeum/kolekcja-artykul/1026_muzeum-fryderyka-chopina
(17.02.2021).

<https://muzeumwl.pl/> (08.10.2023).

<https://muzeumbudownictwaludowego.wkraj.pl/html5/index.php?id=83116#83116/0>
(17.02.2021).

<https://muzeumzamkowemalborku.wkraj.pl/html5/index.php?id=69124> (17.02.2021).

<https://odkryjbeskid.pl/> (24.02.2021).

<https://paradoks.net.pl/read/18100-cyberbike-2-pierwszy-na-swiecie-zestaw-na-ps3-gra-oraz-prawdziwy-rower-treningowy-jako-unikalny-kontroler-ruchowy> (20.12.2020).

<https://pl.depositphotos.com/vector-images/apteczka.html> (20.12.2020).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Multimedialne_Muzeum_na_Klifie_w_Trz%C4%99saczu
(17.02.2021).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_%C5%9A%C4%85skie_w_Katowicach (17.02.2021).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Podziemna_Rynku_w_Krakowie (17.02.2021).

<https://pttk.pl/o-nas/o-nas-o-pttk/o-nas-o-pttk-kim-jestesmy.html#.YBc7PHndjx8> (01.02.2021).

<https://semiline.eu/products/copy-of-plecak-turystyczny-65-l-zielono-czarny> (20.12.2020).

<https://spacer.muzeum1939.pl/pl/> (17.02.2021).

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/> (17.02.2021).

<https://sztolnie.wkraj.pl/> (17.02.2021).

<https://sztormgrupa.pl/index.php/dekalog-malego-zeglarza/> (16.01.2021).

<https://sztukakadru.pl/wp-content/uploads/panoramy/palac-pod-blacha/palac-pod-blacha.html> (17.02.2021).

https://turystyka.rp.pl/trendy/nowe/34458-swietokrzyska-rot-uruchamia-platforme-sprzedazowa?utm_source=rp&utm_medium=teaser_redirect (23.02.2020).

<https://visitpoland.online/sopot/tours/muzeumsopotu/> (17.02.2021).

<https://visualise.com/case-study/visit-belfast-ar-portal/re-imagine-belfast-steelyard-london-6th-feb-2019-2> (20.12.2020).

<https://wioslosplywy.pl/oferta/dekalog-kajakarza/> (26.01.2021).

<https://wkraj.pl/index.php?page=vr&start=43145&pass=1#/43145/-9.135744135715393,0> (17.02.2021).

<https://wroclife.pl/wroclife-poleca/nowa-platforma-turystyczna-dla-dolnego-slaska-juz-dziala/> (23.02.2020).

<https://www.1944.pl/> (17.02.2021).

<https://www.1944.pl/artykul/wirtualna-akademia-muzeum-powstania-warszawskiego,5074.html> (17.02.2021).

<https://www.ai360.pl/panoramy/12> (17.02.2021).

<https://www.ai360.pl/panoramy/279> (17.02.2021).

<https://www.ai360.pl/panoramy/680> (17.02.2021).

https://www.baranow.com.pl/__data/virtualtour_baranow/index.html (17.02.2021).

<https://www.elpro.com.pl/smart/stolik-interaktywny-smart-table-442i-1367.html> (20.12.2020).

<https://www.e-muzeum.eu/arch-wroclaw/> (17.02.2021).

<https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/137173778055869> (05.02.2021).

<https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/140332621073318> (05.02.2021).

<https://www.facebook.com/polskibonturystyczny/photos/a.125055625934351/135998491506731> (05.02.2021).

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DwmYEpXmk-g&psig=AOvVaw09eAB1a8eBSiYevgl-hSmlj&ust=1608511153206000&source=images&cd=vfe&ved=0CAIQjRxqFwoTCNDk65Op2-OCFQAAAAAAdAAAAABAP> (20.12.2020).

<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/kierunki-polityki-oswiatowej> (08.02.2021).

<https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny> (12.02.2021).

<https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny> (03.02.2021).

https://www.humanitas.edu.pl/Wydarzenia/?id=18468/XXVI_Tatrzańskie_Symposium_Naukowe (12.02.2021).

<https://www.ighp.pl/aktualnosci/szczegoly-aktualnosci?NewsID=51094> (19.12.2020).
<https://www.konspektypilkanozna.pl/gra-na-konsoli-w-fife-i-jej-wplywa-na-fantazje-oraz-rozumienie-gry/> (20.12.2020).
<https://www.mocak.pl/wirtualne-zwiedzanie> (17.02.2021).
<https://www.muzeumkrakowa.pl/oddzialy/rynek-podziemny/wirtualny-spacer> (17.02.2021).
<https://www.nck.pl/badania/raporty/analiza-walorow-turystycznych-powiatow-i-ich-bezposredniego-otoczenia-na-podstawie-#> (17.02.2021).
<https://www.nid.pl/pl/> (17.02.2021).
<https://www.podkarpackie.travel/pl/top-10-wirtualnych-atrakcji-turystycznych-podkarpacia> (17.02.2021).
<https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1420/Tekst%20jednolity%20ustawy%20o%20Polskiej%20Organizacji%20Turystycznej.pdf> (20.12.2020).
<https://www.pot.gov.pl/pl/nawosci/polecane/bon-turystyczny-odpowiedzi-na-najczesciej-zadawane-pytania-2> (19.12.2020).
<https://www.sanbot.co.uk/#sanbot-robot> (20.12.2020).
<https://www.sygic.com/pt-br/blog/2017/explore-the-world-with-sygic-travel-vr> (20.12.2020).
https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Valor_turystyczny (17.02.2021).
<https://www.traseo.pl/> (24.02.2021).
<https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-obiekty/> (17.02.2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=uzJOAvrLvYM> (03.02.2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=v8cHBlgXlyI> (03.02.2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=zQRP1gbyvQk> (03.02.2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=T4QtjSIPETs> (03.02.2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=UZU5x7lph5Y> (24.02.2021).
<https://www.zameklancut.pl/pl/ZamekDzisiaj/Ekspozycje> (17.02.2021).
<https://www.zus.pl/o-zus/aktualnosci/-/publisher/aktualnosc/1/polski-bon-turystyczny/2619185> (12.02.2021).
<https://zwiedzaj.katedra-przemysl.pl/> (17.02.2021).
lawiny.topr.pl/grades (14.01.2021).
www.1944.pl (17.02.2021).
www.BramaPoznania.pl (17.02.2021).
www.ecs.gda.pl (17.02.2021).
www.facebook.com/watch/?v=1339628099728942 (03.02.2021).
www.mocak.pl (17.02.2021).
www.muzeumslaskie.pl (17.02.2021).
www.muzeumtrzesacz.pl (17.02.2021).
www.muzeumwlokiennictwa.pl (17.02.2021).
www.podziemiarnku.com (17.02.2021).
www.polin.pl (17.02.2021).
www.pot.gov.pl (20.12.2020).

SPIS RYCIN, TABEL ORAZ RAMEK

Spis rycin

- Ryc. 1.1. Zależności pomiędzy turystyką i rekreacją
Ryc. 1.2. Podstawowe formy turystyki według UNWTO
Ryc. 1.3. Relacje pomiędzy wiekiem a ilością czasu wolnego i wielkością dochodów
Ryc. 2.1. Znak Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego
Ryc. 5.1. Model organizacji i funkcjonowania turystyki szkolnej (w szkole podstawowej)
Ryc. 5.2. Turystyka i krajoznawstwo jako komplementarny względem technologii informacyjnych czynnik kształtowania się społeczeństwa wiedzy
Ryc. 6.1. Evolucja technologii sieciowych
Ryc. 6.2. Etapy rozwoju technologii mobilnej
Ryc. 6.3. Model wykorzystania smartfona w podróży
Ryc. 6.4. Mechanizm cyfrowego oznakowania w ramach projektu „La Valle del Pensare...”
Ryc. 6.5. Architektura aplikacji „SmartMarca”
Ryc. 6.6. Architektura i funkcjonalności platformy ADRIJO
Ryc. 6.7. Architektura i funkcjonalności platformy ADRIJO
Ryc. 9.1. Projekt MCETS w perspektywie wieloletniej
Ryc. 9.2. Etapy realizacji projektu MCETS w danej edycji
Ryc. 9.3. Plan wizyt w szkołach w pojedynczym tygodniu realizacji programu edukacyjnego
Ryc. 10.1. Infografika nt. „Bonu Turystycznego”
Ryc. 12.1. Modelowe ujęcie działania platformy współpracy
Ryc. 12.2. Wymiary funkcjonowania platformy wielostronnej
Ryc. 19.1. Wzór Ogólnopolskiej Odznaki PTTK „Tropiciel Przyrody” (autor znaku graficznego Odznaki: Michał Surma)
Ryc. 19.2. Wzór karty pracy dla lekcji „Z książką na wycieczkę, czyli jakie informacje znajdziemy w przewodniku turystycznym?”
Ryc. 20.1. Strona internetowa zawierająca podstawowe informacje nt. Polskiego Bonu Turystycznego
Ryc. 20.2. Grafika wskazująca na ilość środków, jaka trafi do polskich rodzin w związku z realizacją bonu turystycznego
Ryc. 20.3. Grafika wskazująca, jak aktywować bon turystyczny
Ryc. 20.4. Grafika wskazująca, gdzie wykorzystać bon turystyczny
Ryc. 20.5. Grafika wskazująca, jak płacić bonem turystycznym
Ryc. 20.6. Grafika kierująca do mapy podmiotów akceptujących bony turystyczne
Ryc. 20.7. Mapa wskazująca na liczbę podmiotów zarejestrowanych w programie
Ryc. 20.8. Infografika wskazująca, jak skorzystać z bonu turystycznego
Ryc. 20.9. Infografika wskazująca, jak płacić bonem turystycznym
Ryc. 20.10. Z Polskim Bonem Turystycznym do muzeum, galerii i na szkolną wycieczkę
Ryc. 20.11. Jeszcze ponad rok na skorzystanie z Polskiego Bonu Turystycznego
Ryc. 20.12. Filmy promujące Polski Bon Turystyczny
Ryc. 20.13. Nowe możliwości wykorzystania Polskiego Bonu Turystycznego
Ryc. 20.14. Nowelizacja ustawy o Polskim Bonie Turystycznym

Ryc. 20.15. Niemierzalne plusy bonu turystycznego

Spis tabel

- Tab. 1.1. Skutki rozwoju turystyki dla obszarów recepcyjnych
- Tab. 1.2. Rodzaje i formy organizacji wycieczek szkolnych według M. Kugiejko
- Tab. 1.3. Klasyfikacja uwarunkowań aktywności turystycznej według S. Wodejko
- Tab. 1.4. Fazy cyklu życia rodzinnego/wieku domowego oraz towarzyszące im zachowania konsumpcyjne
- Tab. 4.1. Charakterystyka stopni zagrożenia lawinowego
- Tab. 4.2. Zasady bezpiecznego zachowania się w trakcie burzy na terenie górskim
- Tab. 4.3. Zasady bezpieczeństwa w narciarstwie wędrownym
- Tab. 4.4. Wybrane zagrożenia obiektywne w środowisku wodnym
- Tab. 4.5. Wybrane zagrożenia subiektywne w środowisku wodnym dla osób kąpiących się w akwenach i ciekach wodnych
- Tab. 4.6. Zasady bezpiecznej kąpieli
- Tab. 4.7. Zagrożenia subiektywne występujące na akwenach i ciekach wodnych dla osób poruszających się jednostkami pływającymi i korzystających ze sprzętów wodnych
- Tab. 4.8. Zagrożenia subiektywne występujące dla osób nurkujących
- Tab. 4.9. Główne przyczyny wypadków żeglarskich
- Tab. 6.1. Zastosowanie technologii cyfrowych w turystyce na poszczególnych etapach rozwoju technologii internetowych
- Tab. 6.2. Podział środków technologicznych wykorzystywanych do poznawania i popularyzowania treści turystycznych, rekreacyjnych, sportowych i krajoznawczych z perspektywy etapów podróży
- Tab. 6.3. Typizacja technologii wykorzystywanych w sportowej i rekreacyjnej aktywności ruchowej
- Tab. 6.4. Zintegrowana platforma projektu „La Valle del Pensare lungo il corso del Potenza”
- Tab. 6.5. Architektura aplikacji „SmartMarca”
- Tab. 6.6. Typizacja aplikacji mobilnych w turystyce wraz z zaznaczeniem profilu aplikacji „SmartMarca”
- Tab. 8.1. Uczniowie szkół podstawowych w Polsce według klas (bez szkół specjalnych) w roku szkolnym 2018/2019
- Tab. 8.2. Pozostałe podmioty będące adresatem działań związanych z realizacją projektu MCETS oraz ich znaczenie dla realizacji projektu
- Tab. 9.1. Etapy realizacji projektu MCETS w danej edycji i związane z nimi działania
- Tab. 9.2. Harmonogram realizacji projektu w trybie półrocznym bardzo intensywnym (scenariusz optymistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu co najmniej 2 TURBUSÓW).
- Tab. 9.3. Harmonogram realizacji projektu w trybie półrocznym intensywnym (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUS).
- Tab. 9.4. Harmonogram realizacji projektu w trybie całorocznym (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUS).
- Tab. 9.5. Harmonogram realizacji projektu w trybie całorocznym z wyodrębnieniem sesji wiosennej i jesiennej (scenariusz realistyczny, możliwy do realizacji przy wykorzystaniu 1 TURBUS).

- Tab. 9.6. Przykładowe role w zespole realizującym projekt i przypisane im zadania/kompetencje
- Tab. 11.1. Przyporządkowanie stacji i atrakcji do grup docelowych, zapotrzebowania na animatorów i sprzęt
- Tab. 12.1. Identyfikacja stron platformy projektu MCETS
- Tab. 12.2. Wymagania dotyczące architektury platformy cyfrowej wspierającej społeczność internetowe
- Tab. 12.3. Działania na rzecz zwiększenia efektów sieciowych na utworzonej platformie
- Tab. 12.4. Klasyfikacja mechanizmów zarządzania sieciami (społecznościami) użytkowników platformy
- Tab. 12.5. Systematyzacja strategii i działań z zakresu zarządzania klientami platformy
- Tab. 12.6. Podsumowanie przyporządkowania funkcjonalności aplikacji mobilnej do koncepcji edukacyjnych
- Tab. 12.7. Wymogi techniczne dotyczące aplikacji mobilnej i strony WWW
- Tab. 13.1. Zadania dyrekcji przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu I (Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji)
- Tab. 13.2. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu I (Działania rozpoczynające realizację projektu MCETS w danej edycji)
- Tab. 14.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)
- Tab. 14.2. Przykładowy harmonogram wizyty TURBUSA w szkole
- Tab. 14.3. Macierz realizacji założeń koncepcji teoretycznych przez atrakcje oferowane w ramach poszczególnych stacji
- Tab. 14.4. Przykładowy grafik uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem stacji i atrakcji w dniu wizyty TURBUSA
- Tab. 14.5. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)
- Tab. 14.6. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)
- Tab. 14.7. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu II (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego przed wizytą TURBUSA w szkole)
- Tab. 15.1. Przykładowy grafik uczestnictwa konkretnych grup uczniów w odwiedzaniu przewidzianych programem stacji i atrakcji w sali gimnastycznej
- Tab. 15.2. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)
- Tab. 15.3. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)
- Tab. 15.4. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)
- Tab. 15.5. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu III (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego w trakcie wizyty TURBUSA w szkole)

- Tab. 16.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)
- Tab. 16.2. Zadania nauczycieli przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)
- Tab. 16.3. Zadania uczniów przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)
- Tab. 16.4. Współpraca rodziców w związku z działaniami realizowanymi w ramach Etapu IV (Działania związane z realizacją programu edukacyjnego po wizycie TURBUSA w szkole)
- Tab. 17.1. Zadania SKP i jego zespołu przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu V (Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji)
- Tab. 17.2. Zadania dyrekcji przyporządkowane do działań realizowanych w ramach Etapu V (Działania związane z zakończeniem realizacji projektu w danej edycji)
- Tab. 18.1. Zadania dotyczące Wikiturpedii dla poszczególnych podmiotów
- Tab. 19.1. Struktura prezentacji multimedialnej dla lekcji „Jak zdobyć odznakę «Tropiciel Przyrody»”?
- Tab. 19.2. Struktura prezentacji multimedialnej dla lekcji „Z książką na wycieczkę, czyli jakie informacje znajdziemy w przewodniku turystycznym?”
- Tab. 20.1. Przydatne źródła internetowe zawierające materiały dotyczące walorów i atrakcji turystycznych
- Tab. 20.2. Muzea interaktywne w Polsce polecane przez Polską Organizację Turystyczną
- Tab. 20.3. Wybrane atrakcje turystyczne Polski umożliwiające wirtualne zwiedzanie

Spis ramek

- Ramka 4.1. Numery alarmowe
- Ramka 4.2. Dekalog turysty górskiego
- Ramka 4.3. Dekalog zachowania dla narciarzy i snowboarderów
- Ramka 4.4. Dekalog Małego Narciarza
- Ramka 4.5. Dekalog Małego Żeglarza
- Ramka 4.6. Dekalog turysty kajakarza
- Ramka 4.7. Pierwsza pomoc tonącemu
- Ramka 7.1. Polska Organizacja Turystyczna jako popularyzator turystyki krajowej oraz inicjator projektu MCETS

ISBN 978-03-62891-29-7